met 6000 man naer
vyandlijcks tegen de
nen ; te meer alſoo
ſchop van Munſter
k, dat met marſche-
, tot dat men ſien
eeden, volgens het
Hanover gemaeckt
nen ſoude brengen ;
rentie ſchijnt , want
oude ſijne Hoogheit
weden te aſſiſteren :
en daerentegen, dat
hop van Munſter te
te winnen, om ſich
tercken : Ondertuſ-
even, dat hare armée
n de meeſte part niet
nen, en dat de ſelve
ge Officieren verſien
te verwachten ſtondt.
weder 150000 rijks-
en aengekomen, al-
het ſlecht moet ge-
ſchadelijcke wiſſelen,
Uyt Stettin werd ge-
n Ruytery is, en dat
paerden mackelijck
heel Pomeren niet als
Berlin werdt geadvi-
rentie tot Vrede ge-
die naer Lentzau en
econtramandeert wa-
at men den Hollandt-
erboden hadt, en da
nig conferentien ſo
tegenſtaende de H
e dis langh geva
eer en op vry

De Nederlandtse
HERBARIUS,
OF
KRUYDT-BOECK,
beschreven Door
PETRUS NYLANDT, Med. Doct.
t AMSTERDAM, By Marcus Doornick,
Met Privilegie voor 15 Iaren.

De Nederlandtse
HERBARIUS,
OF
KRUYDT-BOECK,

BESCHRYVENDE

De Geslachten / Gedaente / Plaetse / Tijt / Oeffening / Aert / Krachten / en Medicinael gebruyck van alderhande Boomen / Heesteren / Boom-gewassen / Kruyden / en Planten / die in de Nederlanden in 't wilde gevonden / en in de Hoven onderhouden worden.

ALS MEDE

De Uytlandtsen, of vreemde Droogens, die gemeenlijck in de Apothekers Winckels gebruyckt worden.

Uyt verschepde Kruydt-Beschrijvers, tot nut van alle Natuurkunders / Geneesmeesters / Apothekers / Chirurgijns / en Lief hebbers van Kruyden / en Planten by een vergadert / en beschreven / Door

PETRUS NYLANDT, *Med. Doct.*

t'Amsterdam, By Marcus Doornick, Boeckverkooper op de Middeldam / 1673.

Met Privilegie voor 15 Jaren.

Extract uyt de Privilegie.

DE Heeren Staten van Hollant, en West-Vrieslant hebben by Brieven van Octroy, gedateert den 21 April, 1670. aen MARCUS DOORNICK, Boeckverkooper tot Amsterdam, verleent, om alleen te mogen doen Drucken, en Verkoopen, voor den tijdt van 15 achter-een-volgende Jaren, een Boeck, genaemt **Den Nederlandtschen Herbarius / of Kruydtboeck /** beschreven door P. NYLANDT, *der Medicijnen Doctor*, met verbodt van het selve by yemandt anders in geenderhande Talen te mogen Nadrucken, of Verkoopen, in 't geheel, of ten deele, in groot, of kleyn Formaet, op al sulcke poenen, en Amenden, als in 't selve Octroy breeder is begrepen.

Was onderteekent

JOHAN DE WITT.

Ter Ordonnantie van de Staten,

HERB. van BEAUMONT.

OPDRACHT,

Aen den

Seer geleerden, Achtbaren, en Ervaren Heer, Mijn Heer

GULIELMUS PISO,

M. Doctor, en voornamen Practicijn der Stadt Amsterdam.

MYN HEER,

De voortteelende natuur schijnt nergens in meerder uytgespat te hebben, als in 't voortbrengen van soo menigerhanden, en byna ontallijcke soorten van Gewassen, en Kruyden; welckers krachten te ondersoecken de dringende nootsaeckelijckheyt, en de ongestadigheyt des Menschen gesontheyt de eerste en voornaemste oorsaeck geweest is.

Hoe ſeer wy aen veel geleerde Mannen, de welcke in 't beſchrijven der Kruyden, en Planten nochte moeyte, nochte onkoſten, nochte tijdt geſpaert hebben, verplicht zijn, kan lichtelijck uyt haer nagelaten Schriften geoordeelt worden. Wiens voetſtappen navolgende, ick dit Kruydtboeck uyt verſcheyde geleerde Kruydt-Beſchrijvers in het korte by een verſamelt hebbe, op dat als met een ooghſlagh, wat voor Kruyden, en Planten ſich in ons Nederlandt, ſoo wel in 't wilde, als in de Hoven tot vermaeck, voedſel, en herſtellinge van de gekrenkte geſontheydt des Menſchelijcke Lichaems vertoonen, geſien werden. Het ſal miſſchien van ſommige voor onnoodigh geacht worden, 't gene van anderen voor deſen in 't licht gebracht, wederom op te diſſchen: maar deſe gelieven te dencken dat mijn

mijn ooghwit alleen is, den genen die door veel besigheden om de wijdtloopige Schriften van andere vermaerde Kruydt-Beschrijvers te doorlesen belet worden, behulpigh te zijn. Ick bekenne dat my door dese voorbereyde dingen seer veel arbeydts, en moeyten benomen is, andersins hadde dese materie, ofte desselfs ordentelijcke stellinge een meerder verstandt, en grooter naerstigheyt vereyscht.

Dese geringe Eerstelingen mijnes arbeydts koom ick U E. opdragen, en toe-eygenen: Eensdeels, om dat U E. met een besondere kennisse, en nauwkeurigh oordeel, van 't gene aen U E. opgedragen wordt, begaest zijt: Anderdeels, om dat by U E. een langdurende ervarentheyt van 't gebruyck der Genees-middelen, die tot des Menschen gesontheydt dienstigh zijn, gehuysvest is. Ont-

ſangt dan deſe geringe erkenteniſſe met ſoodanige gunſtige genegentheydt als het aen U E. opgeoffert wordt: het ſal my loons genoegh zijn, dat deſe bladeren met een gunſtigh opſlagh der oogen van U E. doorſien mogen worden, waer door ick my verbonden ſal houden altoos te blijven

Die ick ben

U E.

Dienſt-vaerdige Vriendt

P. NYLANDT.

VOORREDEN

Over den

NEDERLANTSEN HERBARIUS,

Of

KRUYDT-BOECK,

Aen de

Kruydt-onderſoeckende Leſer.

D*E dringende noodtſakelijckheydt, een Meeſtereſſe van 't gebruyck aller dingen, heeft niet ſonder reden de redelijcke Schepſelen, met veelderhande Qualen, en Gebreken beladen zijnde, hulpe doen ſoecken aen die dingen, de welcke tot haer geſontheyt voordeeligh konde zijn: Onder deſe zijn de Kruyden, en Gewaſſen by onſe Voor-Ouders meeſt in 't gebruyck geweeſt; ſoo dat de rechte kenniſſe daer van niet alleen by een Geneesmeeſter, maer oock by een Apotheker, ofte Artzeny-bereyder, en Chirurgijn, of Heelmeeſter nootſakelijck vereyſcht wordt: Want, indienſe van deſe kenniſſe ontbloot zijn, wat heeft men anders als merckelijcke ſchaden, en groove miſſlagen te verwachten? Voorwaer het is een teeken,*

ofte van groote lichtvaerdigheyt des Menschen edele gesontheyt, en leven door onkunde der Genees-middelen aldus in de waeghschael te stellen, ofte van groote onwetenheyt, en dwaesheyt dese kennisse alleen aen de Kruydtsoeckers, die dickwils omtrent dese sake onervarender als sy selfs zijn, te betrouwen. En nademael men het gebruyck der vreemde Kruyden, en Droogen, soo veel als 't mogelijck is, behoorde te vermijden, en in der selver plaetse onse eygen Inlandise Kruyden, die gemackelijcker, en met meerder sekerheyt in haer volle kracht te bekomen zijn, niet vervalscht worden, en nader met den aerdt onser Inwoonderen over een komen, tot bevordering, bewaring, en herstelling der gesontheyt aen te wenden: waerom ick oock alle Boomen, Heesteren, Kruyden, en Gewassen, soo wel die in de Nederlanden in 't wilde, als die in de Hoven der Kruydt-Beminners opwassen, en naerstelijck onderhouden worden, uyt verscheyde vermaerde, naerstige, en geleerde Kruydt-Beschryvers by een versamelt, op dat als in een kort begrijp blijcken mochte, dat ons hier te Lande geene, ofte weynige Genees-middelen, tot bewaring, en herstelling van onse gesontheyt, en ontbreken: soo dat het onnoodigh is, andere vreemde Kruyden, en Gewassen in vergelegen, en seer van onsen Climaet verscheyden, Landen met groote curieusheyt, en noch meerder onkosten op te soecken, ofte over te brengen. Nochtans heb ick tot meerder genoegen des Kruyt ondersoeckende Lesers de vreemde Droogen, die gemeenlijck in de Apothekers Winckels gebruyckt, en by de Drogisten te bekomen

komen

komen zijn, hier by gevoeght. Onſe eygen Inlantſe Kruyden hebbe ick na de verſcheydenheyt der gronden, daerſe gemeenlijck gevonden worden, by een geſtelt, en de tamme Hof-Kruyden onder haer beſondere ſoorten verdeelt, op dat de Kruydtſoeckers, als uyt een Voorſchrift, of Regiſter dies te gemackelijcker ſien, en bemercken ſouden, wat voor Kruyden, Planten, en Gewaſſen ſy op ſoodanige plaetſen, alsſe betreden, te verwachten hebben. In het beſchrijven der Boomen, Kruyden, en Planten in 't beſonder, hebbe ick de order, en voorſchrift van andere naeuwkeurige, naerſtige, en vermaerde Kruydt-Beſchrijvers nagevolgt: Ten eerſten verhalende de Nederduytſe, en de Latijnſe naem, waer mede de Boomen, Heeſteren, Kruyden, en Planten gemeenlijck, en meeſt bekent zijn: Ten tweeden, ſtellende alle de Geſlachten, of medeſoorten van yder Gewas in 't beſonder, die hier te Lande in 't wilde gevonden, ofte in de Hoven onderhouden worden: Ten derden, beſchrijvende de gedaente, of kenteekenen om de ſelve te leeren kennen, en van anderen te onderſcheyden: Ten vierden, aenwijſende de plaetſe, alwaerſe hier te Lande meeſt te vinden zijn: Ten vijfden, te kennen gevende den tijdt, wanneerſe in haer volkomen, en beſte fleur, of waſdom ſtaen: Ten ſeſten, leerende de oeffeninge, of de maniere om de tamme Boomen, Heeſteren, en Kruyden, yder na ſijnen aert, aen te teelen, en te onderhouden: Ten ſevenden, verhalende de aert, krachten, en werckinge der ſelven; En ten laetſten verſamelende uytgeleſen Genees-middelen tegen veelderhande gebre-

 ken

ken des menſchelijcken Lichaems dienſtigh, en van ervaren Geneesmeeſters, en Kruydt-Beſchrijvers verſocht, en krachtigh bevonden. Dit alles hebbe ick, om de Kruydt-onderſoeckende Leſers met geen onnoodige beuſelingen, ofte onnutte twiſtreden laſtigh te vallen, als mede de ſwacke Memorie te onderſteunen, in't korte op het Papier ontworpen. Verſamelt dan hier uyt, waerde Leſer, 't gene u dienſtigh is; behaeght het u niet alles, miſſchien ſal het u alles niet miſhagen: want mijn voornemen is niet u ſchadelijck, maer veel eer voordeeligh te zijn. Ondertuſſchen vaert wel.

In

In Historiam Plantarum indigenarum, à

CL. V. PETRO NYLANDT,

Med. Doctor.

ADORNATAM.

BElga, quid ignotas frutices fælicis Eöi,
Germina quid ſiccæ ſuſpicis Arabiæ?
Dives opis Natura ſuæ, nec muneris illic
Largior, effætos non tulit inde ſinus.
Aſpice, quid Patriis paſſim naſcatur in oris,
Quidque ſuo fælix munere terra ferat.
Hæc quoque planities, & aquis obnoxia rura
Non nihil, indigenas quo tueantur, habent.
Hæc tua ſedulitas, hæc eſt tua, Docte NYLANDI,
Naturæ Batavos quæ vetat eſſe rudes.
Vindice te, longum neglecta, Batavia mater
Agnoſcit doteis ipſa, legitque ſuas.

J. V. BROECKHUYSEN.

Namen

Namen der Kruydt-Beschrijvers, en Geneesmeesters in dese *Nederlantsen Herbarius*, of *Kruydt-Boeck* aengeteekent.

Aetius.
Amatus Lusitanus.
Andræas Cæsalpinus.
Avicenna.
Baptista Sardus.
Carolus Clusius.
Casparus Bauhinus.
Castorus Durantus.
Christophorus Acosta.
Dioscorides.
Dominicus Chabræus.
Felix Platerus.
Franciscus Ravelingius.
Galenus.
Garcias ab Horto.
Gualtherus Charleton.
Joachimus Cammerarius.
Johannes Schroderus.
Johannes Stockerus.
Johannes Fragosus.
Leonardus Fuchsius.
Matthias Lobel.
Mesue.
Mizaldus.
Nicolaus Monardus.
Otto Brunfelsus.
Paulus Ægineta.
Petrus Forestus.
Petrus Bayrus.
Petrus Crescentius.
Petrus Andræas Matthiolus.
Petrus Potterus.
Platearius.
Plinius.
Rembertus Dodonæus.
Renodeus.
Ruellius.
Scribonius.
Serapio.
S. Sethus.
Theophrastus.
Valerius Cordus.

I N-

INHOUDT
DES
NEDERLANDTSEN HERBARIUS,
OFTE
KRUYDT-BOECKS.

I. DEel, Beschrijvende de Geslachten, Gedaente, Plaetse, Tijdt, Oeffening, Aert, Krachten, en Medicinael gebruyck van alderhande Boomen, Heesteren, en Boomachtige Gewassen, soo wel die in de Nederlanden in 't wilde aengroeyen, als die in de Hoven onderhouden worden.

II. Deel. Beschrijvende alderhande Graen, Misgewassen van Koorn, Hauw-Vruchten, Kruyden, en Planten, die in de Nederlanden op de Ackers, in drooge Beemden, en langs de Wegen voortspruyten.

III. Deel, Beschrijvende alderhande Kruyden, en Planten, die in de Busschen, onder de Heggen, op schaduwachtige Plaetsen, en vette Gronden in de Nederlanden voortkomen.

IV. Deel, Beschrijvende alderhande Kruyden, en Planten, die in de Nederlanden op magere, steen- en zandtachtige opene Plaetsen groeijen.

V. Deel, Beschrijvende alderhande Kruyden, die in de Nederlanden in de Revieren, Poelen, Zee, vochtige Beemden, of grasachtige Plaetsen, en aen der selver kanten opwassen.

VI. Deel

VI. Deel, Beſchrijvende alderhande Diſtelen, en doornachtige Planten, ſoo wel die in de Nederlanden in 't wilde opwaſſen, als die in de Hoven onderhouden worden.

VII. Deel, Beſchrijvende alderhande Medicinale, en rare Hof-Kruyden, en Planten, die in de Nederlanden meeſt in de Hoven onderhouden worden.

VIII. Deel, Beſchrijvende alderhande welrieckende Kruyden, die in de Hoven van Nederlandt onderhouden worden.

IX. Deel, Beſchrijvende alderhande Bol- en Bloem-Kruyden, die in de Hoven van Nederlandt onderhouden worden.

X. Deel, Beſchrijvende alderhande Kruyden met Krans wijſe Bloemen, die in de Hoven van Nederlandt groeijen, en onderhouden worden.

XI Deel, Beſchrijvende alderhande Moeskruyden, en eetbare Wortelen, die in de Hoven van Nederlandt geoeffent, en onderhouden worden.

XII. Deel, Beſchrijvende veelderhande Uytlandtſe Boomen, Heeſteren, Kruyden, en Planten, dewelcke hier te Lande, uytgenomen eenige weynige, nergens geſien, noch onderhouden worden; En wiens deelen, als Hout, Schorſſe, Wortelen, Bladeren, Zaet, of Vruchten, mitſgaders der ſelver Sappen, en Gommen, gemeenlijck in de Apothekers Winckels gebruyckt, en vreemde Droogen genaemt worden.

HET

HET EERSTE DEEL
Des
NEDERLANDTSEN
KRUYDT-BOECKS,

BESCHRYVENDE

De Geslachten / Gedaente / Plaetse / Tijt/Oeffeninge/Aert/Krachten/en Medicinael gebruyck van alderhande Boomen/ Heesteren / en boomachtige Gewassen/ soo wel die in de Nederlanden in 't wilde aengroeijen/ als die in de Hoven onderhouden worden.

Eycken-boom, in 't Latijn *Quercus*.

Gedaente.

DE Eeckeldragende Boom / by ons Eycken-boom genaemt / is in dese en andere Landen genoeghsaem bekent ; hy wast op tot een hooge Boom / doch is langhsaem in 't opschieten / met seer veel dicke en groote tacken sich verre en wijt uytspreydende. De Eycken-boom noch jong zijnde/ heeft gladde en effene schorssen/maer out en groot geworden zijnde/ is de schorsse rouw / geborsten / en op veel plaetsen gekloost. Het hout is van binnen hardt en vast / maer het buytenste gedeelte / naest aen de schorsse ge-

geplaetst/ 't welck sich witter vertoont / is sachter/ en de bederbinge eerder onderworpen. De bladeren zijn glat / breedt / langhwerpigh / rondsom de kanten geschaert en diep gekerft / en aen de bovenste zijde groender / als aen de onderste. De vruchten/ by ons Eeckelen genaemt / zijn langhwerpigh / bestaende uyt een kerne in twee deelen onderscheyden / met een hardtachtige schelle bedeckt / en in rouwe schaelkens op dopkens begrepen. Daer-en-boven zijn op de bladeren de Eycken-Appelkens te vinden / de welcke van verwe bleeck-groen / van wesen voos en waterachtigh / en van gedaente den Galnooten niet ongelijck zijn / en in wiens midden somtijdts eenigh gewormte gevonden wordt. De wortelen verspreyden sich seer diep en wijt in de Aerde / waerom oock dese Boom lange jaren / en naer sommigen haer meeningh / wel 300 Jaren staen blijft.

Plaetse. De Eycken-boom wast op in alderhande gront / nochtans tiert hy best op goet en vet Landt. Men vint van de selve geheele Bosschen/ en werden veel tot Lanen geplant.

Tijdt. De Eycken verkrijght nieuwe bladeren in 't laetste van April, waer van wederom sommige in 't laetste van den Herfst af vallen/ andere den geheelen Winter dor en vael aen den Boom over blijven hangen/ tot dat sy door de nieuw aengroeyende bladeren afgestooten werden. De Eeckelen werden in de Herfst rijp / als wanneer sy van selfs af vallen.

Oeffeningh. De Eycken-boom werdt in de Nederlanden van Eeckelen of Aeckers, die in Veuren een halve voet diep in de Maent Maert geplant zijn / vermenighvuldight: Dese 3/ 4/ of 5 Jaren op geschooten / besnoeyt / en de Zaet-wortel onder af gesneden zijnde / verplant men de selve 18 of 20 voet

20 voet van malkander: Dese verplanting geschiet gevoeghlijck in January of February.

Aert en Krachten. De bladeren / schorssen / de dopkens van de Aeckers en de Aeckers selfs / zijn met eenige verkoelinge en seer stercke t'samen-treckinge/ verdroogende tot in de derde graet. De Eycken-Appelkens of Ballekens zijn de Galnooten van krachten eenighsins gelijck. Dodon.

Medicinael gebruyck. Voor onmatige Maentstonden der Vrouwen, Bloet-spouwen, Bloedtpissen, en alle Bloedt-ganck. Neemt Eycken-bladeren twee handen vol / dopkens van de Aeckers, schellen van de Aeckers, van elcks een loot: Koockt dit in Water en Roode Wijn van elcks een pint/ tot dat een vierde part verkoockt is / en geeft hier tweemael daeghs van te drincken. Hier toe is mede seer krachtigh het water van de teere Eycken-bladeren gedistilleert / 't welck van sommige mede gepresen wordt om het Graveel en den Steen af te setten. Oock gebruyckent hedendaeghs/ seyt Lobel, de Medicijns van Italien en Piemont, om de Lever te verkoelen en te versterken. Dodonæus. Lobel.

Voor Tant-pijn, bedorven Tant-vleesch en vuyle Zeeren: Neemt de versche en jonge bladeren van den Eycken-boom soo veel van nooden is / koockt die op in Wijn. Dit afziedsel werdt tegen de Tant-pijn in de mont gehouden / en voor de andere gebreken worden de selve daer mede gewasschen. Ravelingius.

Om versche Wonden te heelen, en 't bloeden te stelpen: Neemt de versche bladeren van den Eycken, stoot die kleyn / daer na wascht de wonden met water daer Eycken-bladeren in gesoden zijn/ 't welck verhindert alle ontstekinge / suyvert en heelt de wonden seer wel. Hier van verhaelt Galenus een merckwaerdigh exempel: Het is my indach-

dachtigh / seyt hy / als dat ick eens een wonde die met een bijl gemaeckt was / genesen hebbe / en naer dien geen ander genees-middel voor handen was / als alleen de bladeren van den Eycken-boom, hebbe ick de selve / kleyn gestoten zijnde / op de wonde en de naby-gelegene deelen gebonden. Galenus.

Voor verouderde en verzeerde Schorftheydt; Neemt het water / dat op de holle struyckeu van oude Eycken-boomen door den regen vergadert is / en bet de Schorfde plaetse hier mede. Fuchsius Matthiolus.

Boecken-boom, in 't Latijn *Fagus*.

Gedaente.

De Boecken-boom schiet met een dicke stam hoogh op / en verbreyt sich met veel zijde-tacken in 't ronde wijt uyt. De bladeren zijn dun / effen en breedtachtigh. De bloemen zijn kleyne geelachtige kattekens. De vruchten die in ruyge schellen of snoesteren beslooten zijn / zijn driekantige Nootkens / die met een gladde schelle bedeckt / en gemeenlijck Boeck-pitten genaemt werden. De schorsse van dese Boom is glat / en het hout wit en hardt. De wortelen spreyden sich wel wijdt uyt / maer sincken niet diep in de Aerde.

Plaetse. De Boecken-boom wast gaerne in santachtige / doch vochtachtige Aerde / en werdt alhier in Lanen of geplante Bosschen gevonden.

Tijdt. De bladeren en bloemen verscheelen weynigh in haer geboorte / want deselve te gelijck in 't eynde van April of in de May voort spruyten / maer de Nootkens of Boeck-pitten worden in de Herfst rijp.

Oeffeningh. Dese Boomen worden aengeteelt van Boeck pitten in een grep in goede Aerde gezaeyt zijnde / dan besnoeyt tot Stal-boomen / en

5 of 6 Jaren opgewassen zijnde / verplantmense in January, 20 of 25 voeten van een.

Aert en Krachten. De bladeren van de Boecken-boom zijn verkoelende en eenighsints t'samen-treckende van aert. De Boeck-pitten zijn warm en vocht van aert / met een kleyne t'samen-treckinge vermenght. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor heete geswellen en Puysten: Neemt de versche bladeren van den Boecken-boom, stootse en leghtse op. Dodonæus.

Voor pijn in de Nieren en 't Graveel: Neemt de assche van Boeck-pitten een viereendeel loots / en geeft dit met eenigh nat te drincken. Ravelingius.

Voor Schorftheyt, gebruyckt het water dat in de holle Boecken-boomen gevonden wordt/ gelijck wy vooren van den Eycken-boom geseyt hebben. Ravelingius.

Esschen-boom, in 't Latijn *Fraxinus.*

Gedaente.

De Esschen-boom werdt door ouderdom een seer hoogh / en dicke Boom / door sijn zijde-tacken in 't breede wijdt uytgespreyt zijnde / van welcke de teerste door eenige knoopen ofte ledekens onderscheyden / en van binnen hol / en met wit voos mergh gevult zijn. Het hout van de stam is witachtigh / hardt en de verrottinge weder staende. De schorsse die de stam en de tacken bekleedt / is glat en effen. De bladeren zijn groot / lang en rontsom wat gekerft / en uytgespreyt door veel bladeren aan een ribbeken tegen malkander over / behalven het uyterste bladt / wassende. Het zaet groeyt in lange hauwkens / de tonge van sommige Vogelen uytbeeldende / de welcke aan de teerste rancken / neffens de bladeren in een tros neder-

waerts

waerts hangende uytspruyten. De wortelen verspreyden sich wijdt en diep in de Aerde.

Plaetse. De Esschen-boom wast tierigh en weelderigh op vochtige plaetsen / en is in de Nederlanden overvloedigh genoegh te vinden.

Tijdt. De bladeren en de hauwen / waer in het zaet besloten leyt / komen in de Nederlanden in de Maent April te voorschijn/ en het zaet werdt in de Herfst volkomen rijp.

Oeffeningh. Dese Boom wordt van het zaet aengeteelt / en tot de dickte van twee of 3 duymen opgewassen zijnde / werdt in February of Maert 15 voeten van den anderen verplant / alwaer men die best ordineeren sal: Nochtans moet men naerstigh in acht nemen/ dat men de opgaende toppen niet af en snijde.

Aert en Krachten. De bladeren / schorsse / en 't hout van den Esschen-Boom zijn sterckelijck droogh maeckende van aert / met een middelmatige warmte vergeselschapt. 't Zaet is warm en droogh in den tweeden graet. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Vergift, en Beeten der Slangen : Neemt het sap van Esschen-bladeren twee loot/ menght dit met een roemer Wijn/ en gebruyckt het : oock kan men de bladeren nuttelijck op de Beeten van Viperen en slangen op leggen. Het voorgaende kan oock met profijt gebruyckt worden / om het water / 't welck sich tusschen Vel en Vleesch onthout/ af te setten. Dioscorides. P. Ægineta.

Voor overtolligh Braken : Neemt de bladeren en schorssen van den Esschen-boom , soo veel genoegh is / koockt dit in Azijn en Water / en leght het op de Maegh. Dodonæus.

Voor pijn in de Zijde en Lever , uyt koude oorsaecke ontstaen , en om het Water af te setten :

Neemt

Neemt het zaet van desen Boom een loot / koockt dit gekneust zijnde in Wijn/ daer na door gesyght / geeft den Wijn te drincken. Brunfelsus. Matthiolus.

Voor verstoppinge en verhardinge van de Milt: Neemt de schorsse van Esschen-boom een half pont/ doet die in een nieuwe pot / giet daer op twee mingelen Wijn/koockt dit te samen tot dat een pint Wijns over blijft / dewelcke in negen deelen afgescheyden / sult ghy daer van alle dagen een deel in nemen. J. Stocker.

Voor Doofheyt: Neemt het sap dat onder het branden uyt het Esschen hout druppt / vermenght dit met sap van Wijn-ruyt, en doet dit met Boomwol in de Ooren. Matthiolus.

Voor versche Wonden: Neemt de wortel van den Esschen-boom, koockt die in Water of Wijn / en wascht de wonde hier mede. Ravelingius.

Voor Milt-sucht, Graveel en Pocken: Neemt de schavelingen van het Esschen-hout 4 loot / weeckt en koockt dit in Water of Wijn tot een pint / en geeft hier van tweemael des daeghs een roemertje vol te drincken. Lobel.

Haver-esschen, Qualster-boom, Lyster-besien, in 't Latijn *Ornus Sorbus Aucuparia.*

Gedaente.

De Qualster-boom werdt van veel Kruyt-beschrijvers / onder de soorte van Esschen-boom aengenomen/maer hy en schiet soo hoog niet op als de voorgaende / de bladeren spruyten wel op deselfde maniere uyt / doch sy zijn sachter en wat dieper rondtom de kanten geschaert. De bloemen/ die wit zijn / vertoonen sich krans- of kroons-wijs te samen by een. De Besien zijn eerst groen / daer na rijp geworden zijnse root/ doch onlieflijck van smaeck/

smaeck / eenige langhachtige zaden in sich besluytende.

Plaetse. Dese Boom werdt hier te Lande meest rondtom de Boomgaerden geplant.

Tijdt. De bladeren en bloemen spruyten in de May voort/maer de besien worden eerst in de Herfst rijp.

Oeffeningh. De Qualster-boom wort van zaet / 't welck in de besien besloten leyt/ aengewonnen / en 1 of 2 duym dick zijnde / werden 15 voeten van een geplant.

Aert en Krachten. De natuur en eygenschap van de bladeren/ schorssen en besien van desen Boom / is noch van oude noch van nieuwe Kruyt-beschrijvers in 't licht gebracht en aengemerckt / nochtans gissen eenige uyt den suuren en wrange smaeck die de besien aen sich hebben/ dat deselve nut en dienstigh soude zijn om alle overvloedige Vloeden te stoppen; andersins werden deselve veel gebruyckt om de Lijsters / Sneppen en ander Gevogelte daer mede te vangen.

Populier-boom, in 't Latijn *Populus*.

Geslachten.

De Populier-boomen werden in twee soorten onderscheyden / te weten in swart en witte Populieren of Abeel-boomen.

Gedaente. De swarte Populier-boom schiet haestelijck op / wiens top met veel tacken versien is. De schorsse van de stam is rouw / maer van de tacken effen / glat ende witachtigh van koleur. De eerste botten der bladeren hebben eenige vettigheyt en een stercke reuck by sich / dewelcke daer na / wanneer de bladeren volkomen voortgebracht zijn/ niet meer bespeurt worden.

De bladeren zijn achter breedt/ en voor spits toeloopende/

loopende / en rondtom de kanten geschaert / van verwe groen en blinckende / de welcke aen een dun langh steeltje hangen. De bloemen zijn ruyge kat-tekens / waer na sich vertoont een smalle trosse / van veel ronde besien t'samen vergadert / de welcke rijp geworden zijnde / open gaen / en in wolachtige stuyfkens verwaeyen. De wortel sinckt tamelijck diep in de Aerde / waer door hy veel vaster als den Abeel-boom beklijft.

De witte Populier of Abeel-boom wert met dit onderschept van de swarte Populier-boom onderscheyden: te weten / de bladeren van dese Boom zijn breedt / rondtom diep geschaert / den Wijngaerts-bladeren / hoewel sy veel kleynder zijn / by na gelijck: De bovenste zijde der bladeren is effen en groen / de onderste silver-wit / sacht en wolachtigh. De bloemen zijn kattekens / eerst paers-achtigh en daer na bleecker van verwe / die mede in stuyfkens verdwijnen. De wortelen sincken soo diep / als die van de swarte Populier, in de Aerde niet / maer kruypen langhs de Kisch van de Aerde voort.

Plaetse. Dese Boomen zijn hier te lande veel te vinden / want sy tot Lanen en bemantelinge der Hoven seer bequaem zijn / en sy wassen seer tierigh op vochtige en broeckachtige plaetsen.

Tijt. De Populier-boomen beginnen in 't laetste van Maert of in den aenvangh van April uyt te botten / en als dan moeten deselve van de Artzeny-bereyders tot haer gebruyck gepluckt worden.

Oeffening. Dese Boomen worden aengequeeckt van oploopen of wortel-spruyten / de welcke op bequame plaetsen geplant worden.

Aert en Krachten. Soo wel de botten / en bladeren / als de schorssen van beyde dese Boomen zijn van een getemperde natuur / nochtans by sich hebbende

vende een afdagende kracht. Matthiolus. C. Durantus.

Medicinael gebruyck. Voor pijn der Voeten of Flerecijn: Neemt de bladeren van de zwarte Populier soo veel van nooden is / stoot deselve in een mortier heel kleyn / daer by doende een weynigh Wijn-azijn / en leght het over een plaetse daer men de pijn gevoelt. Dioscorides.

Om het Hayr te doen groeyen: Neemt de jonge botten van de Swarte Populier, koockt die op in versche boter / en bestrijckt het hooft hier mede. Van dese botten wert by de Apothekers de bekende salve Unguentum Populeon bereydt / dewelcke tot veel gebreken nut en dienstigh is. Dodonæus.

Om de Urijn af te setten, en de droppel-pisse te genesen: Neemt de schorsse van den Abeel-boom twee loot / koockt die in een pint goede Wijn / en geeft hier van een roemertje vol te drincken. Dit selfde is mede goet om de Heup-gichte en 't Flerecijn te genesen. Dodonæus. R. S. Sammonicus.

Voor pijn en sweeringe der Ooren: Neemt het sap van de bladeren van Witte Populier, en druppt het lauw in de Ooren. Dodonæus.

Voor Schurft en Wratten: Neemt het water/ 't welck in de holle van de oude Stammen gevonden wordt / en bestrijckt het daer mede. Joh. Schroderus.

Linden-boom, in 't Latijn *Tilea.*

Geslachten.

Van dese Boom vindtmen in de Nederlanden twee soorten/ Linden-boom Wijfken, die meest bekent is / en Linden-boom Manneken.

Gedaente. De eerste soorte wast op tot een seer groote en dicke Boom / wiens Tacken sich wijdt en

en breedt uytspreyden. De schorsse is uytwendigh effen en bruynachtigh / van binnen uyt den geelen witachtigh. Het hout is effen en wit van verwe/ maer niet seer herdt. De bladeren zijn breedt/ glat/ voor aen een weynigh spits en ront om de kanten gekerft. De bloemen / die uyt sommige smalle witachtige bladekens spruyten / zijn seer wel rieckende en aen lange steelkens t'samen vergadert. De vruchten / 't welck kleyne ronde besien zijn / besluyten in sich kleyn/ rondt/en zwartachtigh zaet. De wortelen bevestigen sich diep / wijt en breedt in de aerde.

De Linden-boom Manneken werdt van de voorgaende onderscheyden / door dien de bladeren niet soo effen noch glat / maer veel rouwer zijn / als mede door dien dese soorte seer selden bloeysel of vruchten voortbrengt / en daerom onvruchtbaer geoordeelt / nochtans schrijft Dodonæus, dat de vruchten van den Linden-boom Manneken plat/ rondt / en als de vruchten van den grooten Thalspi, t'samen in een gedrongen aen lange steelkens druyfs wijs by een hangen.

Plaetse. De Linden-boom is in grooten overvloet in de Nederlanden te vinden / en wast gaern in goet en vet aertrijck/want in een dorre en drooge gront tiert hy niet seer wel.

Tijdt. De bladeren van desen Boom spruyten in April, en de bloemen in May voort.

Oeffeningh. De Linden-boomen werden van zaet en wortel-spruyten aengeteelt / dewelcke men een of twee voeten van malkanderen set / en tot de gront af snijt / uytgenomen een schoote / die men om een rechte stam te maken best en bequaemst te zijn oordeelt: daer na 4 of 5 Jaren oudt/ en 2 of 3 duymen dick zijnde / kan mense verplaetsen 24 voeten van malkander.

Aert en Krachten. De bladeren en schorssen van dese Boom zijn matelijck warm en t'samentreckende van aert / met eenige droogh-makende en te rugh-drijvende kracht begaeft zijnde. De bloemen zijn warm en droogh/ seer fijn van deelen/ hebbende een bysonderen kracht om de gebreken der hersenen / uyt koude oorsake ontstaen / te genesen. Fuchsius. Brunfelsus.

Medicinael gebruyck. Voor geswolle Beenen : Neemt de bladeren van den Linden-boom, soo veel van nooden is / koockt die in water tot een pap/ en slaet het om de gezwolle beenen. Dodonæus.

Voor Spruw en puysten in de mondt : Neemt de bladeren van Linden-boomen, koockt die in schoon regen-water/ en spoelt den mont daer mede. Matthiolus.

Voor draeyinge des Hoofts, Vallende sieckte, beroertheyt, en om de geboorten te vorderen : Gebruyckt het gedisteleerde water van Linden-bloeysel / als mede Conserf van deselve Bloemen berept. C. Durantus.

Voor het uytvallen des Hayrs : Vergadert de vochtigheydt die uyt desen op-gesneden Boom druppt / en bestrijckt het Hooft daer mede. Joh. Schroderus.

Voor het bloeden uyt de Neus : Neemt het zaet van den Linden-boom , en fijn gepulveriseert zijnde / treckt het in de Neus-gaten op. Joh. Schroderus.

Om het geronnen Bloedt te doen scheyden : Neemt droogh Linden-boomen hout / brant hier van koolen / dewelcke ghy met Wijn-azijn uytdooven sult / geeft van dese fijn gestooten koolen een vierendeel loots met eenigh nat te drincken. Joh. Schroderus.

Wilgen-

Wilgen-boom, in 't Latijn *Salix.*

Geſlachten.

DE Wilgen-boom heeft twee verſcheyden ſoorten / het eene waſt hoogh / en het ander blijft kleyn / welcke laetſte en min gemeene ſoorte van Willigen wederom tweederley gevonden wordt / namentlijck leege Willigen met breede bladeren, en leege Willigen met ſmalle bladeren.

Gedaente. De groote Willigen-boom, indien hy door het beſnoeyen en het af-kappen der toppen niet onderhouden wordt / ſchiet ſomtijdts ſeer hoogh op / en verkrijght een matelijcke dicken ſtam / ſijn ſchorſſe zijn effen / en buyghſaem. Het hout is witachtigh en ſeer tay / en daerom onbequaem om lichtelijck gebroken te worden. De bladeren zijn ſmal en langhwerpigh / boven op groen / van onderen aſch-verwigh / en ſacht in 't handelen. De taeckens die veel in 't getal zijn / zijn meeſt met een bruyn-roode of oock met een graeuwe ſchorſſe bekleet. De bloemen zijn lange moſchachtige troſkens of katteckens / die haeſtelijck vergaen en verwaeyen.

De kleyne ſoorte heeft een leger en dunder ſtam / en ſmalder of breeder bladeren.

Plaetſe. De groote Willigen-boom wert hier te lande veel gevonden omtrent de kanten van de Grachten / alwaer hy veel weelderiger / als elders op dorre en drooge gront waſt.

De leege Willigen met breede bladeren waſt in Hollandt omtrent de Zee-duynen. De leege Willigen met ſmalle bladeren werdt bevonden in de dorre Velden en Heyden van Brabandt.

Tijdt. De bladeren en 't bloeyſel van de Willigen-boomen ſpruyten in April of May voort.

Oeffeningh. De Willigen werden door 't poten of van steken vermenighvuldight / anders ints begeeren sy geen nauwkeurige oeffeningh.

Aert en Krachten. De bladeren en schorsse van desen Boom zijn kout en droogh van aert / en eenighsints t'samen-treckende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor 't bloet-spouwen, bloet-braecken, bloetganck, overtollige Maentstonden en andere Vrouwelijcke vloeden: Neemt Willigen bladeren drie handen vol / koockt dese in anderhalf pint Wijns / tot dat een derdendeel versooden is / en geeft hier van 2 a 3 mael daeghs een roemertje vol van te drincken. Dodonæus

Voor Wratten en Exteroogen: Neemt de assche van de schorsse van Willigen-boomen, dewelcke met azijn vermenght / ende op de Wratten en Exteroogen gelept zijnde / deselve doet af vallen. Dodonæus.

Voor Colijck of Buyck pijn: Neemt Willigen-bladeren een halve handt vol / heele peper No. 6. koockt dit te samen in een half pintje Wijn tot de helft / en geeft het te drincken. Ravelingius.

Voor pijn der Ooren. Neemt sap van Willigen-bladeren en schorsse / van elcks een loot / Olie van Roosen anderhalf loot / koockt dit te samen op in een Granaet-schelle / en druppt het warm in de Ooren. Fuchsius.

Elsen-boom, in 't Latijn *Alnus*.

Gedaente.

De Elsen boom niet afgekapt zijnde / schiet met een matelijcke dicke struyck / en veel tacken hoogh op. De schorsse is oneffen / broosch ende zwartachtigh; het hout is niet seer hardt / de blade-

ren zijn de Haselaers bladeren niet seer ongelijck / want sy zijn mede rondtachtigh / en aen de kanten gescharet / doch worden in 't aenroeren eenighsints klevende bevonden. De bloemen zijn kattekens; de groene vrucht wort met de Moerbesien vergeleken / door dien sy uyt veel schelferinge ofte schubben dicht by een vergaert zijnde / bestaet. Het zaet is seer kleyn / ende bruyn-ros van verwe.

Plaetse. Dese Boom bemint waterachtige en broeckachtige plaetsen / waerom deselve veel omtrent de kanten van de grachten en slooten gevonden wordt.

Tijdt. De jonge botten van desen Boom spruyten in de Maent April uyt / en het zaet wordt in de Herfst rijp.

Oeffeningh. Dese Boom werdt in de Veenen van sijn zaedt aengeteelt / dewelcke daer na in de Maent Maert een voet van malkanderen geplant wordt.

Aert en Krachten. Dese Boom is merckelijck verdroogende van aert / nochtans tusschen hitte en koude middelmatigh gestelt. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor heete Geswellen en Sweeringen: Neemt de versche bladeren van den Elsen-boom, stootse in een Mortier en leghtse op. Ravelingius

Voor de Steen der Nieren en Blase. Boort in een Elsen-stam een gat / en vergadert de uytdruypende vochtigheyt / van dewelcke ghy voor een reys een halve lepel vol sult ingeven. Matthiolus.

Bercken-boom, in 't Latijn *Betula*.

Gedaente.

De schorsse van de stam des Bercken-booms is witachtigh / oneffen en gespleten / maer de schorsse van de teerste tackens bruyn-root van

verwe. De bladeren zijn voor spits toeloopende / en aen de kanten geschaert. De bloemen zijn langwerpige kattekens.

Plaetse. De Bercken-boomen werden veel in zantachtige en dorre gronden gevonden.

Tijdt. De bladeren en kattekens vertoonen sich in Maert of April, of wat later.

Oeffeningh. Dese Boomen komen van het afgevallen zaet voort/ van dewelcke men in February Bossen en Lanen plant.

Aert en Krachten. De bladeren en schorsse van de Bercken-boom zijn warm en droogh in den derden graet/ afvagende/ dun makende/ ende versterckende van krachten. Platearius.

Medicinael gebruyck. Voor loopende Zeeren. Neemt de bladeren van desen Boom/ koocht die in water / en wast de Zeeren hier mede / daer na stroyt de gepulveriseerde schorsse daer in. Ravelingius.

Om quade en besmettelijcke lucht te verbeteren. Neemt de schorsse van de Bercken, leght die op 't vuur / en laet de roock het geheele huys door trecken. Dodonæus.

Voor de Steen der Nieren en der Blase. Boort in de Lente in de stam een gat / en vergadert de uytdruppende vochtigheyt / van dewelcke eenige tijdt een halve lepel vol ingenomen/ den Steen verteert. C. Durantus.

Vlier-boom, in 't Latijn *Sambucus*.

Gedaente.

De Vlier-boom is in de Nederlanden genoeghsaem bekent. De dicke struycken zijn geheel houtachtigh / en in 't midden niet eenigh mergh vervult : de kleyne struycken die in veel ledekens ver-

verdeelt zijn / hebben weynigh houts / en veel wit en voos mergh. De schorsse van de dicke struycke is aschverwigh en oneffen / maer de kleyne struyckens werden buyten met een grauwachtige / en van binnen met groene schorsse bekleet. De bladeren die omtrent de ledekens of knoopen der tacken voortspruyten / en vijf door een middel-ribbe t'samen gevoeght / by een groeyen / zijn langwerpigh / en rontom de kanten saeghwijs gekartelt. Op 't eynde der tacken komen de witte en lieffelijcke bloemen kroons-wijse te voorschijn / na dewelcke eerst groene en daer naer zwarte besien volgen; in dese besien leyt plat en langhwerpigh zaet besloten. Aen de oude stammen van de Vlier-boom vintmen een sacht en bruin schorsachtigh of leerachtigh aenwas / dat na de gedaente van eens menschen oor / Judas ooren genoemt werdt.

Plaetse. De gemeene Vlier-boom wast aen de kanten en hagen van de Hoven / Velden en Weyen / doch best op vochte plaetsen.

Tijdt. De botten van de Vlier spruyten in 't Voorjaer uyt / de bloemen in May, en de vruchten of besien worden in September of October rijp.

Oeffeningh. De Vlier-boom werdt door stecken aengeteelt.

Aert en Krachten. De jonge scheuten / bladeren / en de groene schorsse zijn droog in den eersten / ende warm in den tweeden graet / hebbende een purgerende kracht / om de waterachtige vochtigheden van onderen en van boven af te setten. De bloemen verteeren / vermorwen / drijven het zweet en stillen pijn. De besien verwecken het zweet / en wederstaen de besmettinge. De Judas-ooren hebben een t'samen-treckende en verdroogende kracht. Fuchsius. Brunfelsus.

Medicinael gebruyck. Om de waterachtige en

de galachtige vochtigheden af te setten: Neemt van de jonge botten / of scheutkens van de Vlier-boom een hant vol / koockt die in een reys of twee op / daer na bereyt hier van met oly / azijn / en zout een salaet: of neemt de groene schorsse van de Vlier-boom soo veel genoegh is / druckt het sap en geeft hier van twee loot / of wat meer met eenigh nat te drincken; of neemt het zaet van de Vlier-besien, besprenght het met een weynigh Wijns / en perst een Olie hier uyt / van de welcke ghy op een reys / een vierendeel loots met bier sult ingeven: dese genees-middelen verwecken mede het braecken. Dodonæus.

Voor een verstopte en verharde Mildt: Neemt Vlier bladeren koockt die in Wijn en Olie / tot dat de Wijn versoden is / en besmeer met dese Olie de lincker zijde. Ravelingius.

Voor drooge en oude Hoest: Neemt Vlier-bladeren een halve handt vol / Vlier-bloemen een hant vol / koockt die te samen in anderhalf pint Wijn / en geeft hier van te drincken.

Voor de Water-sucht: Neemt de groene schorsse van de Vlier-boom, distileer hier van een water / van 't welcke ghy by na een mutsjen tweemael daeghs twee uren voor de maeltijdt sult ingeven. J. Weckerus.

Om Hooft-pijn uyt hitte te stillen, en de verhittinge der Oogen te genesen: Hier toe gebruyckt het water van de Vlier-bloemen gedistileert.

Voor Koortsen, en besmettelijcke Sieckten: Neemt het dick gesoden sap uyt de rijpe Vlier-besien een loot / bereyde Harts-hoorn een half vierendeel loots / menght dit te samen tot een Conserf.

Voor geswellen in de Hals: Neemt een halve handt vol Judas-ooren, koockt die in bier / en gorgelt hier mede, Lobel.

Cornoelien-Boom, in 't Latijn *Cornus*.

Geſlachten.

De Cornoelien-boom is in tweederley ſoorte / te weten in tamme / ende in wilde onderſcheyden.

Gedaente. De tamme Cornoelien-boom wordt ſomtijdts een redelijcke groote Boom / wiens hout ſeer hardt en vaſt is; de bladeren zijn effen / langhwerpigh breet / en met veel tuſſchen-loopende zenuwen verſien; de bloemen zijn geelachtigh; de vruchten of beſien zijn eerſt groen / daer na rijp geworden zijnde / root / maer ſarp en wrangh van ſmaeck. De wilde verſchilt van de voorgaende / om datſe niet ſo hoogh op ſchiet / en na dien de bloemen wit / en aen de jonge rijskens kroons-wijs by een vergadert zijn.

Lobel ſchrijft dat in 't Landt van Doornick een ſoorte van Cornoelien waſt / met witte ofte waſchgeele vruchten.

Plaetſe. De tamme Cornoelien-boom wordt in de Nederlanden in de Hoven aen Heyningen onderhouden: De wilde vindtmen tuſſchen de heggen achter de Bouw-landen / en oock by de boſſchen.

Tijdt. De bloemen van de tamme Cornoelien-boom ſpruyten by ſacht weder in 't eynde van Februarius, of in 't begin van Maert uyt / waer na de bladeren volgen / maer de vruchten werden voor Auguſtus niet rijp. De bloemen van de wilde komen in April te voorſchijn / en de beſien of vruchten worden in de Herfſt rijp.

Oeffeningh. Deſe Boom wert ſoo wel van zaet als van ſcheuten of ſtecken aengequeeckt / en daer na in October of November tot Hagen en Prieelen verplant.

Aert en Krachten. De vruchten van dese Boom/ by ons Cornoelien genaemt/ zijn verkoelende/ droogh-makende ende t'samentreckende van krachten. C. Bauhinus.

Medicinael gebruyck. Voor Buyck-loopen en root Melizoen: Neemt van de gedrooghde vruchten van den Cornoelien-boom een vierendeel loots/ stootse tot poeyer en geeft het met eenigh nat te gebruycken. Brunfelsus.

Voor overtollige Maentstonden der Vrouwen: Neemt Conserf van de bloemen van dese Boom een half loot/ en geeft dit nuchteren in. Matthiolus.

Om het bloeden der Wonden te doen ophouden: Neemt de bladeren van dese Boom soo veel genoegh is/ stootse en leghtse op: Dodonæus.

Ypen-boom, in 't Latijn *Ulmus.*

Geslachten.

In de Nederlanden vint men twee soorten van Ypen, de eene met breede/ en d'ander met smalle bladeren.

Gedaente. De Ypen-boom schiet dickwils tot een seer hooge/ en langen Boom/ wiens hout seer hardt is/ de bast of schorsse tay en buyghsaem. De bladeren zijn langhwerpigh en rondtom geschaert/ aen de onderste zijde bleeck-groen.

Plaetse De Ypen werden in de Hoven tot Lanen/ Hagen/ en Prieelen geplant gebonden.

Tijdt. De bladeren van dese Boom spruyten in't laetste van April, of ontrent het begin van May voort.

Oeffeningh. De Ypen-boomen werden door wortel-spruyten of oploopen aengeteelt/ dewelcke daer na aen heyningen geset/ of tot Lanen in February verplant worden.

Aert

Aert en Krachten. De bladeren en ſchorſſe van deſe Boom zijn matelijck warm van aert/ en merckelijck afvagende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Om verſche Wonden te heelen : Neemt de bladeren van deſe Boom/ ſtootſe kleyn en leghtſe op.

Voor quade Schurftheyt : Neemt Ypen-bladeren ſoo veel van nooden is/ ſtootſe in een Mortier/ giet'er een weynigh Wijn-azijn by/en parſt het ſap uyt / waer mede ghy het Schurft dickwils ſult beſtrijcken. Ravelingius.

Appel-boom , in 't Latijn *Malus*.

Geſlachten.

DEſe Boom is of tam of wildt / de tamme is menigerley/ en wordt alleen door de verſcheydenheyt der vruchten onderſcheyden / van de welcke alle de ſoorte op te ſtellen / alhier te langh ſoude vallen.

Gedaente. De ſtrunck of ſtam van den Appelboom is tamelijck dick / nochtans niet ſeer hoogh / maer de tacken zijn in 't breede verre uytgeſpreydt ; de ſchorſſe is niet rouw in 't aentaſten ; de bladeren zijn rondtachtigh/breet en een weynigh aen de kanten geſchaert. De bloemen uyt vijf bladekens beſtaende/ zijn uyt den witte / lijf-verwigh root. De vruchten of Appelen zijn in groote/ maeckſel / verwe en ſmaeck merckelijck na haren aert verſcheyden.

Plaetſe. De inge ente Appel-boomen werden in de Hoven en Boomgaerden over al overvloedig gevonden.

Tijdt. Deſe Boom bloeyt meeſt in 't laetſte van April, of in 't begin van May , en de vruchten werden in Auguſtus, September, en October rijp.

Oeffe-

Oeffeningh. De Appel-boom begeert een wel-bereyde/ vette en wat vochtachtige gront. De manier van in-enting deser Boomen vindt ghy nauwkeurigh in 't Vermakelijck Landt-leven, in 't eerste en tweede Deel beschreven.

Aert en Krachten. De Appelen zijn in 't gemeen kout en vochtigh van aert/ doch met dit onderschept dat de soete Appelen minder koudt en vochtigh zijn/ als de suuren. De bladeren en bloemen hebben een t'samen-treckende kracht. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor 't Pleuris: Neemt een soete Appel, braet die onder de assche/ bestroytse met poeyer van Soethout en Suycker/ en geeft die den siecken te eeten.

Voor verswooren Pleuris: Neemt een soete Appel, voornamentlijck een pippelingh/ holt het klockhuys met de pitten daer uyt/ en vult het weder om met Wieroock, braet den Appel onder de assche/ en geeft de siecken hier van te eeten. A. Pedemontanus.

Voor Verbrantheyt: Neemt verrotte of aengesteken Appelen, deselve gekneust zijnde/ leghtse op de verbrande plaetse. Ravelingius.

Peere-boom, in 't Latijn *Pirus*.

Geslachten.

De Peere-boom is even als de Appel-boom in tamme/ die mede veelderhande zijn/ en in wilde verdeelt.

Gedaente. De Peere-boom schiet hooger en rechter als de Appel-boom op/ de stam is mede veel dicker/ wiens hout geelachtigh is. De bladeren zijn breedtachtigh/ schoon groen/ en om de kanten een weynigh geschaert. De bloemen zijn wit/ en de vruchten die beneden breedtachtigh en boven smal

ſmal toeloopen / verſchillen ſeer veel na haren aerdt van groote/ gedaente/ verwe en ſmaeck.

Plaetſe. De tamme of inge-ente Peere-boomen werden door bequame oeffeninge in de Hoven en Boomgaerden onderhouden.

Tijdt. De Peere-boomen bloeyen in April of May, maer de vruchten werden in Julius, Auguſtus, of September en oock wel later rijp.

Oeffeningh. De oeffeningh van deſe Boomen vindt ghy naeuwkeurigh in 't eerſte en tweede Deel van 't Vermakelijck Landt-leven beſchreven.

Aert en Krachten. De Peeren zijn in 't gemeen koudt van aerdt / en verdroogende / en wat t'ſamen-treckende van krachten: hoewel hier in eenige onderſchept gevonden wordt / want de wrange en ſuure Peeren verdroogen en ſtoppen meeſt / en zijn ſeer t'ſamen treckende. De ſoete zijn ſoo t'ſamentreckende / ſtoppende / verdroogende / noch oock verkoelende niet. De bladeren hebben mede een t'ſamen treckende / verdroogende en verkoelende kracht. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor het Braken der galachtige vochtigheden: Neemt Peeren ziedt die murw in water / daer na geſtooten zijnde / leghtſe van buyten op de Mage. Dodonæus.

Voor verſche Wonden: Gebruyckt de gekneuſde Peere-bladeren. Galenus. Lobel.

Voor het uytſincken des Lijfs-moeders: Bereyt een bat van Peere-bladeren, en laet de Vrouwe daer eenige tijdt in ſitten. Fuchſius.

Quee-boom, in 't Latijn *Malus Cotonea.*

Geſlachten.

VAn deſen Boom werden drie ſoorten gevonden/ de eerſte noemt men manneken of Quee-Appel-

pel-boom, de tweede wijfken of Quee-Peer-boom, en de derde wilde Quee-boom.

Gedaente. De Quee-boomen zijn hier en in andere Landen seer wel bekent: de stam is met een rouwe of schelferachtige schorsse bekleet. De bladeren van dese Boom zijn rondtachtigh / aen de opperste zijde groen / en aen de onderste wit en sacht. De bloemen zijn van verwe purperachtigh met wit vermenght; de vrucht is buyten met dun en sachte wolle bekleedt / andersints is de schelle goutgeel van koleur. De Quee-kernen of Zaden leggen in 't midden / gelijck van de Appelen en Peeren, in velleskens beslooten. Het manneken of Quee-Appel-boom heeft een veel dunder stam als het wijfken / wiens vruchten oock meerder gerimpelt / beter rieckende / drooger en geelder van verwen zijn. De vruchten van de wilden Quee-boom, zijn veel harder als de voorgaende / nochtans hebben sy mede een seer goede reuck.

Plaetse. De Quee-boomen werden in de Nederlanden meest aen de kanten en hagen der Hoven gevonden.

Tijdt. De vruchten worden in October rijp.

Oeffeningh. De Boomen werden van wortelspruyten voort geteelt / of oock wel op haer eygen soorte ge-ent/ en werden in 't wassen van de Maen in November of February in losse en vochte aertrijck geplant.

Aert en Krachten. De vruchten van dese Boom zijn kout in den eersten / en droogh in den tweeden graet / en t'samen treckende van krachten; de kernen of zaden verkoelen / en maken vochtigh. Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor een swacke Mage, en opstijgen der dampen naer de herssenen te beletten: Hier tegen gebruyckt gestoofde Queen of alleen

alleen het Quee-vleesch, by ons Marmelade genaemt / dit selfde stopt mede alderhande bloeden/ en doet het overtolligh braecken ophouden. Dodonæus.

Voor de uyt-gesoncken Aersdarm, en Lijf-moeder: Neemt de geele schelle van den Quee soo veel van nooden is / koockt die in water / waer mede ghy die partyen stooven sult. Dioscorides.

Voor ontstekinge der Oogen, kloven in der Vrouwen Tepels, verbrantheyt en rouwigheydt der Tonge, in heete brandende Koortsen: Neemt de Quee-kernen of zaden / giet hier op genoeghsaem Roose-water / laet dit te samen weecken / tot dat een slijmigheyt hier uyt getrocken wort/ 't welk ghy tegen de voorverhaelde gebreken gebruycken sult. Brunfelsus.

Voor den Carbunckel en pestige Klieren: Neemt de sachte wolle van de Queen soo veel genoegh is/ ziedt die in Wijn/ en leghtse op. Plinius.

Pruymen-boom, in 't Latijn *Prunum*.

Geslachten.

Dese Boomen werden alleen om de verwe/ smaeck / gedaente / en groote der vruchten onderscheyden / want men vindt 'er die roode / witte / geele / langhachtige / ronde / &c. vruchten dragen. Boven dese is 'er een soorte die men Pruym-perssen noemt/ wiens vleesch een Pruym is/ doch de schelle is groen / en de steen is die van een Persick gelijck.

Gedaente. De stam van de Pruym-boom werdt redelijck dick en hoogh / dewelcke veel zijde tacken uyt geest / wiens schorsse effen en bruyn is ; de bladeren zijn langhwerpigh breedt / en aen de kanten een weynigh geschaert: hy draeght witte bloemen/ en de vruchten die wy gesept hebben te verschillen/

zijn

zijn meest langhwerpigh / in wiens midden een steen met een kerne versien / besloten leyt.

Plaetse. Dese Boomen werden alhier in de Hoven en Tuynen gevonden.

Tijdt. De Pruym-boomen bloeyen in April, en de vruchten worden in de Somer, sommige vroeger / sommige later rijp.

Oeffeningh. Dese Boomen worden van pitten/ die men in de Herfst plant / of van sijn wortel-spruyten aengeteelt / dewelcke men daer na verent of oculeert/ uytgenomen de Boeren witte Pruymen en Kroosjens, die uyt de natuur voort wassen/ daer na plant mense aen Heyningen of in Boomgaerden in losse en vochtige Aerde.

Aert en Krachten. Alle Pruymen zijn vochtigh en kout van natuur / en daerom deselve seer veel rauw gebruyckt zijn ongesont / om datse seer lichtelijck in de Maegh bederven / en alsoo aen 't lichaem schaden toe voegen. Doch de gedrooghde Pruymen van Damasko, die ons uyt andere Landen toegesonden worden / als mede de Catrijne-pruymen werden meest tot Medicijne gebruyckt. De bladeren van dese Boom zijn verkoelende en t'samen-treckende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Om de gal af te setten: Neemt het sop daer Pruymen in gesoden zijn / soo veel genoegh is / Sene-bladeren een loot / laet dit te samen een nacht weken / des morgens een reys of twee opgesoden zijn / doet het door een doeck of teems / en laet dit gebruycken.

Voor sinckinge die op de Huygh en 't Tandtvleesch vallen: Neemt Pruymen-bladeren een hant vol / koocht die in een half pintje Wijn / hier mede gorgelt of wascht 'er de mont mede. Dodonæus.

Mispel-

Miſpel-boom, in 't Latijn *Miſpilus*.

Gedaente.

DE Miſpel-boom heeft een harde ſtam / en taye kromme tacken / met langhwerpige ſmalle bladeren bewaſſen, de bloemen zijn wit / en van vijf bladeren gemaeckt; de vruchten zijn rondt/ en met een groote kruyne verſien / vijf platte ſteenen / in plaetſe van zaet in ſich beſluytende.

Plaetſe. Deſe Boom wordt aen de kanten van de Hoven en Boomgaerden geplant.

Tijdt. De Miſpel-boom bloeyt in May, en de vruchten worden in October rijp.

Oeffeningh. Hier van beſiet in het Vermakelijck Landt-leven.

Aert en Krachten. De vruchten van de Miſpel-boom hardt en verſch gepluckt zijnde / zijn koudt en droogh van aert / en ſterckelijck t'ſamen-treckende van krachten. De bladeren komen met de vruchten in aert en krachten eenighſints over een. Dodonæus, Brunfelſus, Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Buyck-loopen, en overtolligh Braecken: Neemt Miſpelen, ſtootſe kleyn/ en leghtſe papwijs op de Buyck of Maegh. Brunfelſus.

Voor 't Graveel en de Steen: Neemt Miſpelen-ſteenen een vierendeel loots / fijn geſtooten zijnde/ laet het met Wijn in nemen. Fuchſius.

Voor ontſtekinge van de Keel: Bereydt een af-ziedtſel van de bladeren / en gorgelt daer mede. Brunfelſus.

Voor overvloedige Maentſtonden: Bereydt een badt van de bladeren / waer in de ſiecke eenige tijdt ſitten ſal. Joh. Schroderus.

Kerssen en Kriecken-boom, in 't Latijn *Cerasus*.

Geslachten.

DE mede-soorten van Kerssen zijn veelderhanden/ als namentlijck wilde Kerssen, Kriecken, Morellen, Kars van der Nat, vroege en late Volger-kars, May-kars, &c. Onder dese soorten dragen eenige roode/ andere zwarte/ andere witte of wasch-geele vruchten.

Gedaente. De Kersse-boom in 't wilde opschietende/ werdt een grooten en hooge Boom/ maer ge-ent zijnde blijft leger. De schorssen van de tacken zijn effen en bruyn: de bladeren zijn matelijck breedt en langh/ met aderkens of ribbekens doortogen/ en aen de kanten geschaert. De bloemen die uyt vijf bladekens bestaen/ zijn wit en in 't midden met eenige draepkens van gelijcke verwe verciert. De vruchten of Kerssen, die aen lange steelkens hangen/ en in wiens midden het steenken met een kerne versien/ verborgen leyt/ zijn aengenaem van smaeck.

De Kriecken-boom verschilt van de Kerssen-boom in de bladeren/dewelcke veel breeder/langer/ en dieper gekerft zijn.

Plaetse. De wilde Kerssen schieten van selfs in de Bossen en aen de kanten van de Ackers op sommige plaetsen voort: de andere soorten werden alleen door oeffeninge in de Hoven en de Boomgaerden onderhouden.

Tijdt. De Kerssen en Kriecken-boomen bloeyen in April, maer de vruchten werden vroeger en later na haren aert rijp.

Oeffeningh. De Kerssen, die men in de Hoven onderhoudt/ werden van haer pitten of wortel-spruyten vermenighvuldight/ dewelcke daer na van

van haer eygen ſoorte in Maert afgeſogen worden.

Aert en Krachten. De Kerſſen zijn kout en vochtigh van aert / waerom ſy het ingewant merckelijck verkoelen. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor de vallende Sieckten en Stuypen: Neemt een goet deel zwarte Kriecken, kneuſtſe en diſtileert hier van een water / waer van ghy twee loot tſeffens ſult in geven. Fuchſius, Matthiolus.

Voor alderhande Placken des Huydts: Neemt de gomme van de Kerſſe of Kriecken-boom, ſmelt die in azijn / en beſtrijckt de Huyt daer mede. Dioſcorides.

Voor het Graveel: Hier toe werden de kernen van de voorſeyde vruchten nuttelijck gebruyckt. J. Schroderus.

Ocker-nooten-boom, in 't Latijn *Nux Juglans*.

Gedaente.

Deſe Boom verkrijght een dicke / hooge en vaſte ſtam in veel zijde-tacken verſpreyt / met een aſchverwige ſchorſſe bedeckt. De bladeren groeyen gemeenlijck / gelijck de Eſſchen-bladeren, 5 by een / door een middel-ribbe vaſt gehecht / doch de bladeren van deſen Boom zijn dicker / langer en breeder / als de Eſſchen-bladeren, en ſeer ſterck van reuck. De bloemen zijn kattekens / bleeck-geel van verwe / neffens de oorſprongh der bladeren uytſpruytende. De vruchten zijn met een groene ſnoeſter ombangen / en de kerne / dewelcke door een herde affcheyrtſel in vier deelen geſcheyden is / leyt in een herde houtachtige ſchelpe beſloten.

Plaetſe. Deſe Boomen werden meeſt in en ontrent alle de Hoven der Nederlanden gevonden.

Tijdt.

Tijdt. De bloemen en bladeren van dese Boom spruyten in Maert uyt/ maer de Noten werden in't laetste van Augustus rijp.

Oeffeningh. Dese Boomen werden op de volgende wijse aen-gewonnen: Men neemt de Noten/ te vooren eenige tijdt in nat sant geweeckt zijnde/ en set deselve in Maert in goede Aerde/ met het scherp eynde nederwaerts/daer na 2 of 3 jaren opgegroeyt zijnde/ salmense verplanten in savelachtige Aerde/ de Zaet-wortel eerst afgesneden zijnde/ eyndelijck groot en bequaem geworden/ plantmense in February alwaer men die begeert.

Aert en Krachten. De versche Noten zijn warm in den eersten en droogh in den tweeden graet/maer de oude of drooge Noten zijn warmer en drooger/ en zijn beyde zwaer om te verteeren/ verwecken hoest/ hooft-pijn/ en vermeerderen de galachtige vochtigheden: Nochtans werden sy seer tegen vergift en pestilentiale sieckten geprezen. De buytenste schorsse van de Ocker-noten verdroogen en trecken sterckelijck te samen. In de bladeren en groene snoesters kan men een t'samen-treckende kracht bespeuren. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Tegen Vergift en de Peste: Neemt 2 pitten van Ocker-noten, 3 Vijgen, 20 Wijnruyts-bladeren, een korrel Souts/ stoot dit te samen met een weynigh Wijns in een steenen Mortier/ hier van gebruyckt alle morgens de groote van een Note-muschaet. Dit is de remedie van Koningh Methridates.

Voor Beten van dolle Honden: Neemt twee drooge Noten/ een loot witte Aluyn/ Sout een half vierendeel loots/ Honigh soo veel genoegh is/ stoot en menght dit te samen/ en leght het op de wonde. Ravelingius.

Voor de derdendaeghse Koorts: Neemt een roemerken

werken vol van het water van onrijpe Noten gedistileert / en geeft dit in voor het aenkomen van de Koorts / dit ingenomen zijnde / moet men het zweeten bevorderen. Dit selfde is seer goet om het geronne bloedt in het lichaem te doen scheyden.

Voor het Opstijgen des Lijf-moeders, Colijck, en pijn der nieren: Neemt gedrooghde bloeysel of kattekens van de Noten-boom een vierendeel loots / stoot dit tot een fijne poeder / en geeft het met witte Wijn te drincken. Brunfelsus.

Om de blaeuw-geslagen of gestooten Placken te verdrijven: Neemt de uytgeperste Olie van Noten / en bestrijckt de plaetse hier mede. Dodonæus.

Voor alderhande Koortsen, en om de hitte der selven uyt te trecken: Neemt de schorsse van de wortel van desen Boom / in Azijn geweeckt zijnde / bindt deselve op de Pols / laet dit soo lange daer op leggen tot dat het een water-blaer getrocken heeft / dewelcke ghy sult door snijden. Rulandus.

Haselaer-noten-boom, in 't Latijn *Corylus*.

Gedaente.

DE Haselaren leveren uyt haer wortel veel rechte / hooge en tamelijcke dicke struycken / dewelcke effen / tay en seer buyghsaem zijn. De bladeren zijn breedt / aen de bovenste zijde groender als aen de onderste / en rontom de kanten geschaert. De bloemen / die mede kattekens zijn / spruyten boven de oorspronghd der bladeren uyt / waer na de vruchten in groenachtige snoesteren beslooten / de knopkens van de Roosen by na uytbeeldende / 3 of 4 by een te voorschijn komen. De kernen van de Noten zijn met een dun vliesken bekleet / en met houtachtige schellen omvangen. De wortel spreyt sich diep en verre in de Aerde uyt.

Plaetse.

Plaetse. Dese Boomen wassen in de Bosschen en aen afschutsels der Ackers / maer werden meest aen de kanten van de Hoven en Boomgaerden onderhouden.

Tijdt. De kattekens of de bloemen komen heel vroegh te voorschijn / dewelcke in 't laetste van Maert, of in 't begin van April afvallende / van de bladeren gevolght worden. De Noten werden in Augustus rijp zijnde vergadert.

Oeffeningh. Dese Boomen worden in de Nederlanden meest van haer wortel-spruyten aengeteelt / ende moeten in January aen lommerachtige plaetsen en in vochte Aerde verplant worden.

Aert en Krachten. De Haselaer-nooten zijn middelmatigh in hitte en koude / in sich behoudende eenige t'samen-treckende kracht / den Mage beswaerlijck / nochtans den Lever nut en goet. De kattekens zijn kout en droogh van aert / en mede t'samen-treckende / waerom sy om alle Vloeden te stoppen bequaem geoordeelt worden. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Om alderhande Vloeden te stoppen, de Lenden-pijn te stillen, en de snijdinge in het Water-maken te versoeten: Neemt een goet deel Hasel-pitten / stoot die in een Mortier / en treckt met Rinsche Wijn of Garste-water / een melckachtigh sap hier uyt / 't welck met Suycker soet gemaeckt zijnde / ghy 2 of 3 mael daeghs gebruycken sult. Fuchsius.

Voor ouden Hoest en verstopte Longe: Neemt Hasel-nooten-pitten, uytgepelde Rosijnen, van elcks even veel / stoot die te samen in een Mortier / en gebruyckt hier van dickwils de groote van een Ocker-noot met Mee. Galenus.

Voor den witte Vloet der Vrouwen en Buyckloop: Neemt van de houtachtige schellen van dese Noten een half loot / stoot het tot een fijn poeper / en

en geeft dit met roode Wijn in: Hier toe dient ook het binnenſte Nos-velleken / dat aen de ſchelpe kleeft. Ravelingius.

Voor pijn der Lenden: Neemt de uytgeperſte Olie uyt de Haſel-nooten, en beſtrijckt de pijnelijcke plaetſe hier mede. C. Durantus.

Caſtanien-boom, in 't Latijn *Caſtanea*.

Gedaente.

De Caſtanien-boom werdt een hooge Boom/ met een dicke ſtam verſien/en in veel en groote zijde-tacken uyt-gebreydt. Het hout is vaſt en hardt; de bladeren zijn groot / rouw en rontom de kanten ſaeghs-wijs geſchaert. Aen 't eynde der tacken brenght hy lange en groene kattekens / in plaets van bloemen voort / maer op de vruchten of Caſtanien, in rouwe en ſcherpſtekende ſnoeſteren by een beſlooten / volgen. De Caſtanien zijn aen de eene zijde wat plat-achtigh / en boven ſpits opgaende / buytenwaerts bekleedt met een bruynpaerſche / en effene ſchelle / en inwendigh met een dun velleken omwonden.

Plaetſe. Hier te Lande werden deſe Boomen alleen in de Hoven der Lief hebbers gevonden.

Tijdt. De bladeren en bloemen komen in April te voorſchijn / maer de vruchten worden in de Herfſt rijp.

Oeffeningh. De Caſtanien-boom werden in de Nederlanden van de vruchten / die men in February of Maert in de aerde ſteekt/ aengewonnen: dewelke 6 jaren out geworden zijnde / 24 of 25 voet van een tot Lanen of Boſſchen in ſantachtige aerde verplant kunnen werden.

Aert en Krachten. Galenus ſtelt de Caſtanien onder die dingen / die warm en droogh in den eer-

sten graedt zijn / andere houdense voor kout en droogh in den tweeden graet / doch haer soeten smaeck bewijst / dat sy middelmatigh in warmte en koude gestelt / en niet een t'samen-treckende kracht begaeft zijn. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Bloet-spouwen: Neemt Castanien-meel soo veel van nooden is / menght dit met gesuyverde Honingh / en laet hier van dickwils gebruycken. Galenus.

Voor geswollen Borsten der Vrouwen: Neemt Castanien-meel, Gersten-meel, van elcks soo veel genoegh is / maeckt hier van met azijn een papken / 't welck ghy op de gezwollen Borsten leggen sult. Dodonæus.

Voor Buyck-loop en Bloet-spouwen: Neemt de bruyne schorssen van de Castanien een halve hant vol / koockt die in water tot een half pintje / door-gesegen zijnde en met wat Suycker soet gemaeckt / gebruyckt dit in twee reysen. Matthiolus.

Voor de witte Vloet der Vrouwen, en alderhande Bloet-ganck: Neemt het binnenste velleken / 't welk de Kastanien bedeckt / gebrandt Yvoor van elcks een vierendeel loots / stoot dit te samen tot een fijn poeper / en geeft dit met eenigh nat in twee malen in. Matthiolus.

Moerbesien-boom, in 't Latijn *Morus*.

Gedaente.

DE Moerbesien-boom schiet hier te Lande somtijdts op tot een matelijcke groote en hooge Boom / de stam die veeltijdts heel dick is / verspreyt hem in veel zijde-tacken / met een rouwe en oneffen schorsse bekleedt zijnde. De bladeren zijn breet / voor spits toelopende / en rond om de kanten gekerft. Dese Boom heeft mede in plaetse van bloe-

men

men groene en wolachtige kattekens. De vruchten / die uyt seer veel kleyne besikens vergadert zijn / gelijcken seer wel de vruchten van de Braemstruyck / dese noch onrijp zijnde / hebben een bleeckgroene verwe / maer rijp geworden zijnse zwart/ bruyn en met root sap vervult / uytgenomen de gene die witte vruchten voort brenght. De wortelen verbreyden sich wijt / verre en diep in de Aerde.

Plaetse. Dese Boomen werden alhier in de Hoven alleen gevonden.

Tijdt. Dese Boom is langhsaem in 't voort brengen van sijn bladeren / 't welck gemeenlijck niet voor in May geschiedt / want hy de koude niet verdragen kan; maer de vruchten worden in Augustus volkomen rijp.

Oeffeningh. De bequaemste manier om dese Boomen aen te teelen / geschiet door sijn wortelspruyten of van inleggen; hoewel sy oock van zaet aengewonnen worden / maer hebben als dan langer jaren van nooden om vruchten voort te brengen. Hy wert gevoeghlijck in February of Maert in vette en wel-gemiste Aerde geplant.

Aert en Krachten. De bladeren zijn eensdeels t'samen-treckende / en anderdeels suyverende of afvagende van krachten. Galenus.

De onrijpe vruchten zijn verkoelende en verdroogende in den derden graedt / en daer by seer sterckelijck t'samen-treckende. De rijpe vruchten zijn verkoelende en eenighsins t'samen-treckende van aert. C. Durantus.

De schorssen van de wortelen verwarmen en verdroogen / nochtans daer by afvagende / openende en de buyck weeck-makende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Tant-pijn: Neemt de schorsse van de wortel van de Moerbesien-boom

een loot. Moerbesien bladeren een halve hant vol/ koocht dit te samen op in Wijn-azijn soo veel genoegh is / en houdt dit warm in de mont. Dioscorides.

Voor alderhande Buyck-loop en overtollige Maent-stonden : Neemt gedrooghde onrijpe Moerbesien een vierendeel loots / geeft die kleyn gestooten zijnde met roode Wijn in. Dodonæus.

Voor ontstekinge en swellinge in de Mont en Hals : Gebruyckt hier tegen de Syroop van Moerbesien bereyt / tot lickinge of ingorgelinge. Dis. pens. Augustan.

Voor verstoptheyt van de Lever en Milt, en om de Wormen af te jagen : Neemt de schorsse van de wortel van de Moerbesien-boom een loot / koocht dit Water tot een mutsjen nat/ en geeft dit te drincken/ dit selve maeckt Kamer-ganck / en alleen in de mondt gehouden stilt Tandt-pijn. Dioscorides. P. de Crescentius.

Persiken-boom, in 't Latijn *Malus Persica.*

Geslachten.

DE Persiken-boomen zijn door de groote / gedaente en verwe van haer vruchten in de Nederlanden onderscheyden / waer van de beste onder haer besondere naem bekent zijn : als Bloetpersiken, Persiken van der Meer, dubbelde Montanien, enckelde Montanien, dubbelde en enckelde Swolse-persiken, Merkatons, Persiken van der Nat, late Persiken van Rijn, &c. Onder dese geslachten der Persiken sullen wy oock om de vergelijckinge der vruchten stellen de Abricoos boom, by de Latinisten Malus Armeniaca genoemt.

Gedaente. De Persiken-boom brenght lange bladeren voort/ de Wilgen bladeren niet seer ongelijck/

lijck / die aen de kanten een weynigh geschaert zijn. De bloemen zijn bleeck-paersch/ waer na de vruchten volgen / die ront en aen de eene zijde met een rechte Vore versien / en met een sachte wolachtige schil bekleedt zijn/ in 't aenschouwen somtijdts wit of doncker-root/ of oock wel geel van verwe. In 't midden van de vrucht leyt een harde en rouwe steen besloten / dewelcke een kerne / een Amandel niet ongelijck / omvat / doch die wat bitterachtigh van smaeck is.

De Abricoos-boom verschilt van de voorgaende / door dien sijn bladeren niet soo langh / maer breedt en voor spits ; de bloemen wit / de vruchten soo wel van binnen als buyten heel geel / en de steen niet rouw maer effen en glat zijn.

Plaetse. Dese Boomen werden alleen in de Hoven onderhouden.

Tijdt. De Persiken boom bloeyt in April, waer op de bladeren te voorschijn komen : De vruchten werden in September volkomen rijp; maer de Abricosen worden veel vroeger / ja dickwils in de Hoymaent rijp.

Oeffeningh. Dese Boomen werden in de Nederlanden door oculatie en afzuygingh vermenighvuldight/ waer van de manier in 't I en II Deel van 't Vermakelijck Landt-leven nauw-keurigh beschreven en curieuselijck vertoont wordt.

Aert en Krachten. De vruchten zijn kout en vochtigh in den tweeden graet/ in de Mage haestelijck in een slijmige vochtigheyt bedervende / nochtans voor de maeltijt gegeten kunnen eenigh voordeel by brengen : te weten / om datse als dan de buyck slibberigh maken / waer door de spijse te gemackelijcker nederwaerts gesonden wordt.

De binnenste kernen zijn warm en droogh van aert / en door haer bitterheyt openende en afvagende

de van krachten. De bladeren zijn mede verwarmende/ verdroogende/ openende de verstoptheden/ ende den buyck weeck makende/ waer door sy de slijmerige / en galachtige vochtigheden affetten. De aert / en krachten van de Abricoosen-bladeren zijn volgens de getuygenisse van Dodonæus tot noch toe niet versocht geweest. De Gomme die uyt de Persiche struyckken bloeyt is middelmatigh van nature / ende de hoestende ende uyt-teerende menschen seer nut. Dodonæus, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor letsel aen de Spraek, als yemant van de Popelsye geraeckt is : Neemt de kernen van Persiken twee loot/stootse in een Mortier / doet er by Water van Poeley, een mutsjen / druckt hier uyt een melckachtigh sap/ 't welck ghy dickwils in de mont sult nemen/en eenigen tijdt behouden / en daer na wederom uytspouwen. Dodonæus.

Voor Hooft-pijn : Neemt kernen van Persiken een loot/ stootse in een Mortier met een half mutsjen Water van Yser kruydt / druckt'er een melckachtigh sap uyt/ 't welck ghy lauw met doecken op het Voor hooft en slapen des Hoofts leggen sult. Hier toe dient mede de Olie uyt de kerne geperst / dewelcke oock seer nut is om de pijn van de Nieren/ door het Grabeel ontstaen te versoeten / te weten de Lenden daer mede gesmeert. Fuchsius.

Voor Puckels en roode Placken des Aengesichts: Neemt kernen van Persiken acht loot / gepelt Couwoerden-zaet vier loot / perst hier uyt een Olie / waer mede ghy de huyt bestrijcken sult. Ravelingius.

Voor Swaermoedigheydt, opstijgen des Lijfmoeders en de Wormen : Neemt Syroop van Persiken-bloemen bereydt vier loot/ en geeft dit nuchteren te gebruycken. Dispens. Augustan.

Voor

Voor Wormen der kinderen : Neemt Persiken-bladeren een handt vol/ stamptse kleyn en bindt het op de Navel van de Buyck. Sommige geven van de gedrooghde en fijn-gestooten bladeren de zwaerte van 20 greyn met eenigh nat in. Brunfelsus.

Voor het Bloet-spouwen : Neemt een half loot Gomme van de Persiken-boom, smeltse in Weeghbre of Porceleyn-water soo veel genoegh is / en gebruyckt het.

Voor Hoest en Kortheydt des Adems : Neemt van de voornoemde Gomme een half loot / en smeltse in Meede of afziedsel van Hoef-bladers , en geeft dit nuchteren te drincken. Ravelingius.

Amandel-boom, in 't Latijn *Amygdalus*.

Gedaente.

De Amandel-boom schiet veel hooger op als de Persiken-boom / andersints de bladeren / bloemen en de onrijpe vruchten hebben eenige gelijckenisse met malkanderen ; doch 't vleesch van dese vruchten is wreet en hardt / en de steen / waer in de Amandel, die na haer smaeck in soete en bittere verdeelt zijn/ beslooten is/ is veel langer als de Persick-steen. De wortel van dese Boom sinckt tamelijck diep in de aerde. Aen de struycken werdt mede/ als in veel andere Boomen/ een Gomme gevonden.

Plaetse. De Amandel-boom , die van nature warme gewesten bemint / werdt hier te Lande alleen in de Hoven onderhouden.

Tijdt. De Amandel - boomen bloeyen seer vroegh/ maer de vruchten werden in July of Augustus rijp/ en bequaem om te versamelen.

Oeffeningh. Dese Boomen werden door 't afsuygen op Pruymen of Kroosjens-stammen vermenighvuldight / 't welck gevoeghlijck in Maert ge-

 schiet/

schiet/ daer na verplantmense in February in goede aerde. De bequaemste Mist die dese Boomen begeeren/ is Verckens-mist/ waer door oock deselve soete Amandelen voort brengen.

Aert en Krachten. De soete Amandelen zijn middelmatigh warm en vocht/ seer wel voedende/ en de scherpigheyt der vochtigheden versachtende: De bittere zijn warm en droogh tot in den tweeden graet/ en daer by openende/ verdeelende en af vagende van krachten/ sy ontsluyten alle verstopt heden der Nieren/ Longe/ Lever/ Milte en andere ingewanden. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Buyck-loopen en root Melizoen: Neemt gepelde soete Amandelen twee loot/ stoot die in een steene Mortier/ giet hier by een halfpintje Gersten-water/ waer in eenige reyse gloeyent Stael in uyt-gedompt is/ wringht dit te samen door een doeck/ doet by dit melckachtigh sap een lepel vol Roosen-water, en een weynig Suycker/ geeft hier van dickwils te drincken. Brunfelsus.

Voor 't Colijck, Graveel, Pleuris en Naween der jonge Kraem-vrouwen: Neemt twee of vier loot Olie van soete Amandelen/ geeft dit met eenigh nat in. J. Schroderus.

Voor Buyck-pijn der jongh-gebooren Kinderen: Neemt Olie van soete Amandelen een half loot/ doet'er by witte Suycker soo veel genoegh is/ en laet dit op een mael gebruycken. J. Schroderus.

Voor de koude Pisse: Gebruyckt vijf of ses bittere Amandelen/ deselve nuchteren gebruyckt zijnde/ werdt gelooft de dronckenschap te konnen verhoeden. Dodonæus.

Voor Hooft-pijn: Neemt bittere Amandelen soo veel genoeg is/ stoot dit met Azijn en Olie van Roosen tot een pap/ dewelcke ghy op het Voorhooft en

en de ſlapen des Hoofts leggen ſult. Dioſcorides.

Voor het opſtijgen des Lijf-moeders: Neemt Olie van bittere Amandelen / en de Buyck onder de Navel hier mede beſtrecken. Matthiolus.

Voor 't Graveel, koude Piſſe en pijn der Nieren: Neemt Olie van bittere Amandelen en ſmeert hier mede de Lendenen en de Navel des Buycks. Fuchſius.

Voor zuyſinge der Ooren: Neemt Olie van bittere Amandelen / macktſe in een lepel warm / en doetſe warm met Boom wol in de tuytende Ooren. C. Durantus.

Voor Sproeten en Placken des Aengeſichts: Neemt wortelen van de Amandel-boomen een handt vol/ koockt die in Water of Wijn ſoo veel genoegh is/ en waſcht het aengeſicht hier mede. Ravelingius.

Vijgen-boom, in 't Latijn *Ficus.*

Geſlachten.

HIer te Lande zijn twee ſoorten van Vijgenboomen bekent / de eerſte is de gemeyne Vijgen-boom, d'ander wort Indiaenſen Vijgen-boom genaemt.

Gedaente. De gemeyne Vijgen-boom waſt ſomtijdts hier te Lande redelijck hoogh op / bekleedt met een rouwachtige ſchorſſe / het hout is wit / voos en licht / de zijde tacken zijn van binnen met mergh gevult. De bladeren vergelijcken ſich eenighſins met de Wijngaerts bladeren / want ſy hebben vijf diepe ſneden/en vijf uytſtaende hoecken/ maer ſy zijn donckerder groen van verwe. Men en beſpeurt geen voor-teken van bloemen / maer de vruchten ſpruyten ſonder deſelve aen de oorſprongh der bladeren elck beſonder voort / de Peeren van

gedaente eenighsins gelijck / rijp geworden zijnse wit of bleeck-groen/ of uyt doncker blauw/ paers-achtigh van verwen/en bevatten in sich een seer soet en lieflijck mergh met veel tusschen-beyden leggende greynkens vervult.

De Indiaense Vijgen-boom, die men met recht onder de Planten stellen mochte / schiet op sonder struycken of tacken; en vertoont anders niet dan een vergaderingh van lanckwerpige / breede en seer dicke bladeren / met dunne doornkens versien / die uyt den anderen spruyten / en boven malkanderen opwassen.

Plaetse. Dese beyde geslachten der Vijgen-boomen zijn alleen in de Hoven van curieuse Liefhebbers te vinden.

Tijdt. De gemeyne Vijgen-boom brenght sijn botten in de May te voorschijn / maer sijn vruchten worden onordentlijck rijp/want sommige het eerste jaer / andere/ indiense de Winter over kunnen blijven/het navolgende jaer om te gebruycken bequaem worden. De Indiaense Vijge-boom blijft altijdt groen/ maer brenght alhier geen vruchten voort.

Oeffeningh. De Vijgen-boom werdt in de Nederlanden van wortel-spruyten of tacken / die men op 't eynde wat kneust in de Maent Maert of April aengewonnen. De Indiaense Vijgen-boom spruyt voort/indien men een van sijne bladeren in de Aerde steeckt/ waer in sy seer haestelijck groeyt / verwortelt / en andere bladeren wederom uytgeeft. Men moet dese gewassen hier te Lande voor de koude Winter sorghvuldigh bewaren.

Aert en Krachten. De volkome rijpe en gedrooghde Vijgen, verwarmen in den tweeden graet/ en zijn wat vochtigh van aert. Andere achtense voor warm in den eersten en vochtigh in den tweeden graet. Sy doen sweeten / reynigen de Borst / ver-

vermorwen en maken rijp alle Gezwellen. Matthiolus; C. Durantus.

Medicinael gebruyk. Om de Kinder-pockjens en Maſelen uyt te drijven: Hier voor werden Vijgen in Bier opgekoocht en dickwils te drincken gegeven.

Voor het Graveel. Vijgen veel gegeten / doen veel ſants en gruys met den Urijn quijt worden en loſen. Dodonæus.

Voor ſwaren Hoeſt. Neemt een goet deel kleyn geſneden Vijgen, giet daer op van de beſte Brandewijn / dewelcke ghy uytbranden ſult / en hier van dickwils een Lepel vol gebruycken; of neemt Vijgen No. 12. Hyſoop-bladeren twee handen vol / koocht dit in Gerſten-water / tot een pint / van 't welck / met Suycker ſoet gemaeckt zijnde / gy 3 a 4 mael daegs een Roemertje vol ingeven ſult. Lobel. J. Schroderus.

Om de Geboorte te doen vorderen, werdt in Duytſlandt van de Vrouwen beeltijdts gebraden Vijgen gegeten. J. Schroderus.

Om het geronnen Bloedt door vallen of queſſinge te doen ſcheyden: Koocht een goet deel Vijgen in Water / en door gedaen zijnde / geeft hier van dickwils te drincken. Dodonæus.

Om de Buyck der Water-ſuchtigen te doen ſlencken: Neemt Vijgen een goet deel / Gerſten-meel ſoo veel genoegh is / Alſem twee handen vol / maeckt hier van met Wijn een Pap / en leght het van buyten op de Buyck. Lobel.

Voor Sweeringh ontrent de Nagels van de Vingeren. Neemt Vijgen een loot / Granaet-ſchellen een vierendeel loots / ſtoot dit te ſamen / en leght het op. Lobel.

Om alle Wratten, Exter-oogen en ander onſuyverheden te verdrijven: Neemt de bladeren van de Vijgen-boom / kneuſtſe / en wrijftſe hier mede. Dodonæus.

Citroen- Limoen- en Orangie-boom, in 't Latijn *Malus Citria, Limonia, Arantia.*

OM dat de Citroen- Limoen- en Orangie-boomen, soo wel in uyterlijcke gedaente / en krachten der vruchten / als in haer oeffeningh / eenighsins over een komen / sullen wy de selve alhier te samen by een beschrijven.

Gedaente. De Citroen-boom, wiens tacken met een groene schorsse bekleet zijn / heeft langhwerpige, dicke / en gladde groene bladeren. De bloemen zijn wat paersachtigh / uyt welckers midden eenige dunne draeykens voortspruyten: De vruchten die veel grooter als de Limoenen zijn / werden met een bleeck gout-geele schorsse bedeckt / seer aengenaem / en lieflijck van reuck / waer onder een hardt / en witachtigh vleesch verborgen leydt / 't welck een klaer / en doorluchtigh mergh / met aengename suure sap vervult / omvat. Het zaedt light in het voornoemde mergh hier en daer verspreyt / bitterachtigh van smaeck zijnde.

De Limoen-boom verschilt van de voorgaende in de coleur van de bloemen / de welcke wit zijn / en de vruchten zijn oock veel kleynder / als van de Citroen-boom, doch met overvloediger en suurder sap versien.

De Orangie-boom heeft mede groene tacken / maer de bladeren zijn somtijdts wat grooter / als de Citroen, of Limoen-bladeren. De bloemen die wit zijn / zijn seer aengenaem van reuck; de vruchten en zijn niet langhwerpigh / maer bolwijs ront / met een hoogh gout geele schorsse / die bitterachtigh van smaeck is / overtoogen; dese behouden oock in sich overvloedigh sap / 't welck soet / suur / of half soet / half suur bevonden wordt. Het zaet is kleynder als het Citroen-zaet, anders ins het selve in alles gelijck.

Plaetse.

Plaetſe. Deſe Boomen werden hier te Lande alleen in de Hoven van groote Liefhebbers gevonden.

Tijdt. Deſe Boomen blijven altijdt met bladeren bekleet. De vruchten werden niet eenparigh rijp / want men aen een Boom rijpe / byna rijpe / en eerſt aenkomende vruchten ſien mach.

Oeffening. De Citroen-Limoen, en Orangie-boomen werden in de Nederlanden van de zaden met groote moeyten aengeteelt / of de ſtammen werden van Genua, of Liſſabon herwaerts overgeſonden. De curieuſe Liefhebbers konnen de verdere oeffeningen / die tot het onderhouden deſer Boomen vereyſcht worden / nauwkeurigh in 't eerſte / en tweede Deel van het Vermaeckelijck Landtleven beſchreven vinden.

Aert en Krachten. De vruchten van de voornoemde Boomen beſtaen uyt verſcheyde deelen / dewelcke met beſondere / en ſeer veel verſchillende krachten begaeft zijn; want de uytwendige ſchorſſe is warm in den eerſten / en verdroogende in den tweeden graet / wederſtaet vergift / en beſmettinge / of ſoo andere willen / warm en droogh in den derden graet. Het ſuure ſap van deſe vruchten is verkoelende / en drooghmakende van aert / en daer by doordringende van krachten. Het zaet is warm en droogh in den tweeden graet. Matthiolus, C. Durantus, Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor een verkoude Maegh en ſtinckende Aeſſem: Hier tegen gebruyckt alle morgen een vierendeel van een geconfijten Citroen ofte Orangie-ſchil. Dodonæus.

Voor brandende en beſmettelijcke Koortſen, als mede om de galachtige vochtigheden, die in de Maegh leggen, te bedwingen: Gebruyckt men veeltijdts by de ſpijſe het ſap van Citroenen ofte Limoenen, in plaetſe van Verjuys / ofte bereydt de vol-

volgende koel-dranck: Neemt Garsten-water een pint / sap van Citroenen vier loot / van de witste Suycker soo veel genoegh is / meugt dit te samen / ende geeft hier dickwils van te drincken. Dodonæus, Lobel.

Voor quaetaerdige Koortsen: Geeft den siecken eenige gepelde Citroen-zaden in / en bestrijckt de pols en het putken van 't herte met olie van Citroen-schellen gedistilleert. Stockerus in Empirica, Dodonæus.

Voor Wormen der Kinderen: Bestrijckt de Navel der Kinderen met Olie van Citroenen.

Voor 't Graveel: Neemt Limoen-sap twee loot / een halve Notemuskaet / Kreeft-oogen een half vierendeel loots / witte Candy-Suycker een loot / Rensche-Wijn een half mutsjen / geeft dit op een reys in.

Voor Schurftheyt en Sproeten in 't Aengesicht: Bestrijckt de plaetsen met Limoen-sap. Mathiolus.

Voor Colijck ofte Buyckpijn uyt winden ontstaen: Neemt fijn gestooten Orangie-schellen een vierendeel loots / geeft dit in met warm Bier ofte Wijn. Schroderus.

Laurier-boom, in 't Latijn *Laurus*.

Geslachten.

De Laurier-boom werdt hier te Lande onderscheyden in Laurier met breede bladeren ofte Wijfken, Laurier met smalle bladeren ofte Manneken, Luyckse Laurier, ofte Laurus Nobilis, Bakelaer-dragende Laurier, Brughse Laurier en wilde Laurier.

Gedaente. De breed-bladige Laurier schiet met veel struycken op / die met een doncker groene schorsse bekleedt zijn. De bladeren zijn langwerpigh / breedt / hardt / groen van verwe / goet van

reuck/

reuck / en bitterachtigh van smaeck. De bloemen zijn grasverwigh / en de Besien met een zwartachtige schorsse bedeckt / wiens kerne in twee deelen gekloven is.

De Smal-bladige verschilt van de voorgaende / om dat hy soo hoogh niet op en wast / de bladeren smalder en dunder / en de struyckent met bruynroode schorsse bedeckt zijn.

De andere soorte vergelijcken sich met de voorgaende / alleen seyt Lobel dat de Laurier die binnen Brugge wast / met bruynder bladeren versien is.

De wilde Laurier-boom blijft leger als de tamme / de takken zijn geknoopt ofte in veel leden verdeelt / met breede / effene / en blinckende bladeren ; doch sonder reuck bewassen / uyt elcken knoop of lidt altijdt twee tegen den anderen overstaende voortkomende. De witte bloemen / die somtijdts buytenwaerts wat paersachtigh zijn / komen op het eynde der tacken kroonswijs te voorschijn ; waer op blaeuwe besien / de Myrtus-besien niet ongelijck/volgen.

Plaetse. Dese Boomen werden in de Nederlanden in de Hoven geplant/ en onderhouden / en wassen tierigh omtrent de Zeekant / want men somtijdts in Zeelandt, dat andersins op andere plaetsen selden gebeurt / van de selve vruchten versamelt.

Tijdt. De Laurier-boom blijft des Winters , en des Somers altijdt groen / in 't Voorjaer nieuwe spruyten/ en jonge scheuten voortbrengende.

Oeffeningh. Alle de soorten van Laurier-boomen begeeren naerstige oeffeninge / moeten des Winters voor de koude wel bewaert worden/ waerom men oock de Laurus Nobilis in potten / of tobbens plant / om de selve in een stove voor de koude te bewaren. Men teeltse door besien / en wortelspruyten voort/ alleen de Lauris Nobilis werdt door stecken aengequeeckt.

Aert

Aert en Krachten. De Laurier-bladeren verwarmen / en verdroogen in den derden graet / doch de besien die men Bakelaer noemt / zijn sterckelijcker verwarmende / en verdroogende. Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor Buyckpijn, 't Graveel, en Watersucht: Neemt Laurier-bladeren een handt vol / koockt die in een pint Wijn / en geeft hier van tweemael daeghs een half mutsjen te drincken. C. Durantus.

Voor Dovigheyt, en het ruyschen der Ooren: Neemt Laurier-bladeren een halve handt vol / Lavendel-bloemen soo veel ghy tusschen drie vingeren vatten kunt / koockt dit te samen in Wijn / en ontfangt den damp door een trechter in de Ooren. Dodonæus.

Voor Aemborstigheyt, en taye Fluymen die op de Borst leggen: Neemt Bakelaer een vierendeel loots / fijn gestooten zijnde / mengt het met honing / en gebruyckt het 's morgens / en 's avonts. Dioscorides.

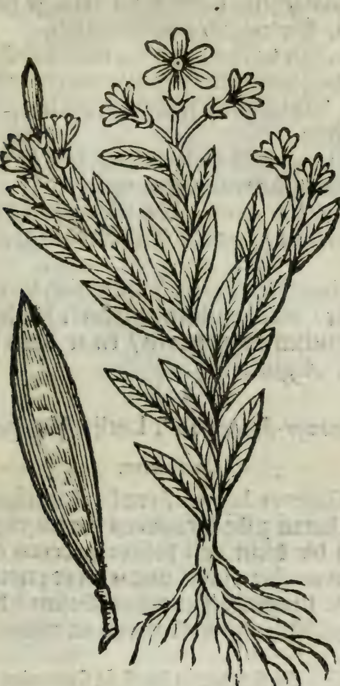
Voor de uytgesoncken Lijfmoeder: Neemt Laurier-bladeren, of Bakelaer een vierendeel loots / en geeft het in met Rooden Wijn. Dodonæus.

Voor een verkoude Lijfmoeder, en de Maentstonden te bevorderen: Neemt Laurier-bladeren twee handen vol / Bakelaer twee loot / koockt dit te samen in Wijn/en laet de damp van onderen ontfangen. Brunfelsus.

Voor lamme Leden, en verkoude Zenuwen: Bestrijckt de Leden met Olie van Laurier-bladen, tegen een Eycken Vuur. Disp. August.

Voor 't steken van de Vespen: Neemt de gekneusde bladeren/ en leghtse op. J. Schroderus.

Oleander-Boom, in 't Latijn *Laurus Rosea.*

Gedaente.

DIt Boomachtigh gewas komt voort met wijdt uytgespreyde opgaende tacken/ seer dicht met lange / spitse/ dicke/ en harde bladeren bekleet. De bloemen / die de gedaente van kleyne Rooskens uytbeelden / en van vijf bladeren te samen ge-
set

set zijn / zijn schoon root / oock heeft de selve Lobel mede wit gevonden. Het zaet dat lang/ en licht is/ leydt in wolachtige hayrigheyt in lange hauwkens besloten. De wortel is houtachtigh.

Plaetse. In de Nederlanden wort dit Geboomte in de Hoven van de Kruydt-beminders gevonden.

Tijdt. De bloemen komen selden voor Augustus te voorschijn.

Oeffeninge. Dit Gewas wert hier te lande van inleggende tacken aengewonnen.

Aert en Krachten. De Oleander is warm in den derden / en droogh in den tweeden graet. Avicenna.

Medicinael gebruyck. Inwendigh wert het niet gebruyckt / maer uytwendigh heeft het kracht om alle Gezwellen te verteeren / en te doen scheyden. Galenus. Ægineta.

Genever-boom, in 't Latijn *Juniperus*.

Gedaente.

De Genever-boom is een houtachtige heester / veel dunne zijde-tacxkens voortbrengende; de bladeren die dicht aen deselve groeyen / zijn seer smal / en aen het eynde met scherpe puntkens versien: De vruchten zijn ronde Besien / den Peper niet ongelijck / die eerst groen en namaels zwart worden.

Plaetse. Dese Boom wast in sommige gewesten van Nederlandt onder de Heyde / en werdt in Hollandt en andere plaetsen in de Hoven tot Heggen geplant.

Tijdt. De bladeren blijven altijdt groen; de Besien worden het tweede jaer / na dat sy voort gekomen zijn/ volkomen rijp/ doch de Genever-boom levert alle jaren vruchten / om dat de rijpe versa-

melt

melt zijnde/ de onrijpe overblijven/ en in 't volgende jaer tegen de Herfſt rijp worden.

Oeffeninge. De Genever-boom werdt door 't zaeyen van de rijpe Beſien/ als mede door het inleggen aengeteelt.

Aert en Krachten. De Genever-boom is warm en droogh tot in den derden graet: De vrucht is warm

warm in den derden en droogh in den tweeden graet; doet zweten / weder-staet vergift / opent de verstoptheden / maeckt de slijmerige vochtigheden dun / en drijft den Urijn af. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor verouderde Hoest, en om de taye slijmerige vochtigheden van de Borst te suyveren: Neemt Genever-besien een loot / koockt die op in Garsten-water tot een half pintje / door gedaen zijnde / maeckt het soet met Candy-Suycker / en neemt dit in drie ofte vier reysen in. Dodonæus.

Om de Sinckingen die op de Oogen vallen te beletten, en Tandt-pijn te versoeten: Neemt Genever-besien een halve handt vol / Lavendel bloemen soo veel ghy tusschen drie vingeren vatten kondt / koockt dit te samen in Wijn-Azijn / de welcke ghy lauw in de mont sult houden.

Voor 't Graveel, Buyck-pijn, gebreken des Lijfmoeders, Catharren, opstoppinge der Maentstonden, Engborstigheyt, Hoest, draeyinge des Hoofts, Doofheyt, stinckende Aessem, Watersucht, Vallende Sieckte, Bevinge, swack Gesicht, Pest en besmettelijcke Sieckten: Neemt een goet deel versche Genever-besien, stootse wel kleyn in een Vijsel / daer na ziedse in water / en perst het sap daer uyt / het welcke ghy soo lang sult koocken tot dat het soo dick als Honigh wort / hier van sult ghy een lepel vol 's morgens / en 's avonts in geven. Tot de voorverhaelde gebreken is oock seer goet de gedistilleerde Olie van Genever-besien, 5 of 6 druppelen ingenomen. Ravelingius.

Voor quade Schurftheyt: Neemt de assche van de schorsse van Genever-hout, mengt het met water / en strijckt de Schurftheyt daer mede. Dioscorides.

Om besmettelijcke, en pestige lucht te verbeteren;

ren: Neemt men gemeenlijck Genever-beſien, die men op de koolen leydt/ om het huys daer mede te roocken.

Voor de Peſt: Neemt Genever-beſien, gezegelde Aerde van elcks een loot/ mengt dit met geſmolten Honigh tot een Conſerf/ waer van ghy de groote van een Noote met Meede ſult gebruycken. Ravelingius.

Savel- of *Seven-boom*, in 't Latijn *Sabina.*

Geſlachten.

VAn deſe Boom vindt men in de Nederlanden twee ſoorten/ de eerſte is de gemeene Seven-boom, d'ander werdt oprechte Savel, of Seven-boom, die vruchten draeght/ genaemt.

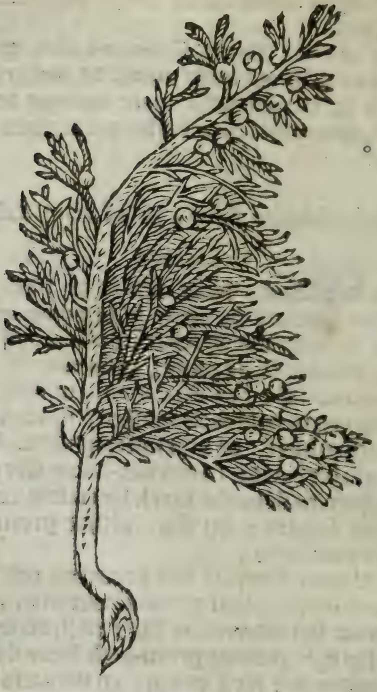
Gedaente. De gemeene Savel, of Seven-boom waſt op een tamelijck Boomken/ ſijn tacken/ en zijde-tacken breet/ en wijt uytbreydende. De bladeren zijn die van de Tamariſch-boom ſeer gelijck/ doch ſtijver/en ſtekende/ſterck van reuck/en ſcherp/ heet van ſmaeck; hy ſtaet altijdt groen/ maer draeght geen beſien.

De tweede ſoorte is den gemeenen onvruchtbaren Seven-boom, van gedaente niet ongelijck/ behalven dat de bladeren ſoo ſtijf/ en ſtekende niet en zijn. Hy brengt voort groen-geele bloemkens/ en de vruchten zijn eerſt groen/ en namaels uyt den blaeuwen/ zwartachtigh van verwe/ van groote de Genever-beſien gelijck.

Plaetſe. Deſe Boomen worden alleen in de Hoven der Kruydt-beminners gevonden.

Tijdt. De Seven-boomen zijn altijdt met groene bladeren beladen: De vruchtdragende Seven-boom brengt ſijn vruchten voort op de manier als wy van de Genever-boom geſeyt hebben.

Oeffe-

Oeffeningh. Dese Boomen worden van steck/ of inleggen voortgeteelt/ die men/ een jaer gestaen hebbende/ in de Maent Maert op vochte/ en schaduwachtige plaetsen verplant.

Aert en Krachten. De bladeren van den Sevenboom zijn warm en drooghtot in den derden graet/ fijn

fijn van deelen / openende / dun makende / en doordringende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Om de Nageboorte, en een doode Vrucht af te drijven : Neemt Seven-boom een handt vol / koockt dit in een half pintje Wijn / tot dat de helft versooden is / en geeft dit op een reys in. Dodonæus.

Om de Maentstonden af te setten : Neemt sap van Seven-boom, met Wijn uytgeperst / vier loot / Safferaen vier greyn / Poley-water vier loot / mengt dit te samen / om in twee reysen in te nemen ; door dit middel zijn dickwils de opgestopte Maentstonden afgedreven. Alexis Pedemontanus.

Voor ophoudinge des Urijns : Neemt een handt vol Seven-boom, koockt het in een pintje goede Wijn / tot dat het derdendeel versooden is / en laet hier van dickwils een roemertje in nemen / dit drijft den Urijn geweldigh af. Dioscorides.

Voor Engborstigheyt : Neemt gepulveriseerde Seven-boom een vierendeel loots / vermengt het met Honigh / en neemt het in.

Voor seere Hoofden der Kinderen : Neemt gepulveriseerde Seven-boom soo veel van nooden is / mengt het met room van melck / en bestrijckt het Hooft daer mede. Schroderus.

Voor Wratten, en knobbelachtige Uytwassinge der schamelijcke Leden : Neemt Seven-boom twee handen vol / koockt die in regenwater soo veel genoegh is / en stooftse hier mede / daer na stroyt 'er gepulveriseerde Seven-boom op. Dodonæus.

Cypressen-

Cypressen-boom, in 't Latijn *Cypressus.*

Geslachten.

HOewel maer eenderhande soorte van dese Boom te vinden is/ nochtans wordt hy in Nederlandt onder de naem van manneken en wijfken onderscheyden; te weten/ wanneer hy hoogh opschiet/

opschiet / en nootkens draeght / wordt hy Cypres-manneken, maer indien hy kleyn/ en onvruchtbaer blijft/ Cypres-wijf ken genaemt.

Gedaente. De Cypres-boom heeft een lange / rechte / en spits opgaende stam. De zijde-tacken die veel in getal zijn / spreyden haer niet wijt uyt / maer spruyten langs de middelstam om hoogh/ dese brengen veel dunne korte rijskens te voorschijn / hun selven wederom in anderen kleynder rijskens verdeelende. De bladeren zijn langwerpigh ront / gemaeckt van een geduurige vergaderinge van twee of vier aen een gehechte bladekens langs de rijskens groeyende / de bladeren van den Tamarisch-boom, of vruchtdragende Seven boom byna uytbeeldende. De Cypres-nootkens hangen van de tacken nederwaerts af / dewelcke in sich kleyn / plat / en grauw zaet bevatten: Dese Nootkens rijp geworden zijnde / splijten op veel plaetsen / en laten als dan het zaet uytvallen.

Plaetse. Dese Boomen werden in de Nederlanden tot verciering in de Lusthoven onderhouden.

Tijdt. De bladeren/ en tackkens van de Cypres-boom blijven het geheele jaer door groen / en de Vruchten / of Nootkens worden meestendeel in de Herfst tegen de Winter rijp.

Oeffeningh. De Cypres-boomen werden hier te Lande van zaedt / 't welck uyt Vranckrijck overgesonden wort/ aengeteelt/ maer noch jong zijnde / moetense sorghvuldigh voor de koude des Winters bewaert worden.

Aert en Krachten. Het Cypressen-hout verkoelt/ verdrooght / en treckt te samen. De bladeren / en vruchten zijn verdroogende tot in den derden graet / trecken geweldigh te samen/ doch sonder merckelijcke scherpigheyt/ of warmte. Galenus, Dioscorides.

Medicinael gebruyck. Voor de Droppel-pisse,en alle Vloet van de Blase : Neemt gepulveriseerde Cypres-bladeren een half vierendeel loots/ Myrrhe 10 greyn / Malveseye soo veel genoegh is / mengt dit te samen/ om op een reys in te nemen. Dioscor.

Voor Bloetstemping, en genesing der versche Wonden: Neemt van de versche Cypressen-bladeren soo veel genoegh is/ stootse/ en leghtse op. Galenus.

Voor Tantpijn : Neemt Cypressen-bladeren, of Nootkens, ziedse op in Azijn / dewelcke ghy lauw in de mont sult houden. Matthiolus.

Voor pijn van de Voeten: Neemt de bladeren van Cypres-boom een deel / kruym van Witte Broot twee deelen/ maeckt hier van met Wijn een pap / en slaetse om de plaets alwaer men de pijn gevoelt. Plinius.

Voor Gescheurtheyt : Neemt Cypressen-nootkens vier loot / koockt dit in een mengelen oude Wijn/ tot dat een derdendeel versooden is/ hier van sult ghy alle dagen tweemael een half mutsjen te drincken geven / en ondertusschen gestoten Cypres-bladeren op de Breuck leggen. C. Durantus.

Voor alle Buyckloopen, en Vloeden: Neemt Cypres-nootkens een vierendeel loots / gepulveriseert zijnde / geeft het met Wijn in ; dit selfde vermach oock het Water/ daer in de voornoemde Nootkens gesooden zijn. Dioscorides.

Voor het Graveel : Neemt van de gedrooghde schorsse van Cypressen-boomen een half vierendeel loots / fijn gestooten zijnde / geeft het met gedistilleert Wijnruyts-water in. Dodonæus.

Om de Mage te verstercken, en het Braken te stelpen : Neemt Cypres-nootkens, ziedse op in Olie/met de welcke ghy de Maegh bestrijcken sult/ of neemt Poeyer van de selve Nootkens/ en maeckt hier van met Was een Maegh plaester, Dioscorid.

Boom

Boom des Levens, in 't Latijn *Arbor Vitæ.*

Gedaente.

DE Boom des Levens, van de vermaerde Kruydt-beschrijver Lobel, Ceder-boom van Licie genaemt / wast recht op / met een uyt den rooden zwartachtige schorsse. De bladeren zijn die van den Cypressen-boom niet ongelijck / behalven datse

 plat/

plat / en gelijck als in een geboeght zijn. Aen het eynde van de rijskens komen geelachtige bloemkens voort / hier na volgen schubachtige bollekens / waer in het zaet besloten is.

Plaetse. Dese Boom is eerst uyt Noort-America overgebracht / en werdt hier te Lande in de Hoven van de Lief hebbers gevonden.

Tijdt. De Boom des Levens behoudt wel altijt sijn bladeren / maer in de Wintersche Maenden worden sy vael / of geelachtigh / nochtans in de Lente verkrijgen sy wederom haer voorgaende groenigheyt.

Oeffening. Dese Boomen worden van afgebroken tacken / die seer haest wortelen schieten / vermenighvuldight / en daer na in de Maent Januarii op schaduwachtige plaetsen verplant.

Aert en Krachten. Uyt den bitteren smaeck / en stercken reuck van desen Boom kan men bespeuren / dat de selve voor warm / en droogh te achten is / daer by fijn van deelen / verteerende/ en af vagende van krachten. Dodonæus, Clusius

Medicinael gebruyck. Voor Flerecijn: Neemt gedistilleerde Water van de bladeren van desen Boom/ maeckt 'er doecken in nat/ en slaetse om de voeten/ of neemt de gedistilleerde Olie van de selve/ en besmeert 'er de pijnelijcke plaetse mede. Camerarius.

Boom des Doodts, of *Iben-boom*, in 't Latijn *Taxus*.

Gedaente.

Dese Boom wast met een recht opgaende stam om hoogh / omtrent de top in eenige zijde-tacken verdeelt; van buyten is hy met een grauwe en rouwe schorsse bekleedt: inwendigh is het hout selve

ſelve zwartachtigh van coleur. De zijde-tacken brengen veel ranckens ofte rijskens voort / de welcke met lange / ſmalle en doncker-groene bladeren / die veder-wijs tegen den anderen over ſtaen/ dicht begroeyt zijn. De bloemkens zijn uyt den geelen grasachtigh van verwe/ die aen het onderſte gedeelte van de tackens / veel by een vergadert/

nederwaerts af hangen. De vruchten zijn schoon roode en lanckwerpigh ronde Besien / die van de Kraecke-besien ofte van de Asperges van gedaente seer gelijck.

Plaetse. De Iben-boom werdt in de Hoven onderhouden / en komt oock in Nederlandt in 't Ardennen-bosch van selfs voort.

Tijdt. Dese Boom blijft des Winters groen/ doch in Maert ofte April brenght hy sijn bloemkens te voorschijn / en verkrijght als dan nieuwe scheuten; de vruchten worden in den Herfst rijp.

Oeffeningh. De Boom des Doodts wort hier te Lande door zaet / wortel spruyten en inleggen vermenighvuldight; men plantse in Maert in savelachtige Aerde / en op donckere ofte schaduwachtige plaetsen.

Aert en Krachten. Dese Boom wert van de oude Kruydt-beschrijvers onder de schadelijcke en vergiftige Gewassen gerekent. Maer in de Nederlanden en in Engelandt is hy soo hinderlijck / noch sijn schaduwe den menschen soo schadelijck niet. Galenus, Dioscorides, Dodonæus, Lobel.

Denne- of *Mast-boom*, in 't Latijn *Abies*.

Gedaente.

De Denne-boom wast in de hooghte recht op/ waer van de stam beneden sonder knopen / en boven gemeenlijck knoopachtigh is. Uyt yeder van dese knoopen ofte leden komen vier tacken / die tegen malkanderen over staen / en in de hooghte schuyns opklimmen / te voorschijn / waer uyt wederom kleynder tackskens / doch maer twee tegen malkanderen aengevoeght / en nederwaerts af hangende / voort spruyten. De bladeren zijn lanckwerpigh/ rondt / en voor spits of scherp. De vruchten

ten die aen het eynde der tacken voort komen beſtaen uyt veel ſachte t'ſamen gevoeghde ſchelferingen / waer in kleyne Nootkens beſlooten leggen. Uyt de ſchorſſe van de jonge Denne-boomen vloeyt een murwen en klaren Herſt / die van ſommige Veneetſchen Tarpentijn genaemt werdt.

Plaetſe. Van deſe Boomen vindt men in de Nederlanden hier en daer tot cieragie Lanen en Boſſchen geplant.

Tijdt. De Maſt-boomen behouden haer Lof den geheelen Winter door / en haer Vruchten worden in de Herfſt rijp.

Oeffeningh. Deſe Boomen werden hier te Lande van zaet / het welck uyt Noorwegen over geſonden wordt / voort geteelt. Dit zaet in water geweeckt zijnde / moet men in een Back / of op een ſeer warme plaetſe vroegh in de Lente zaeyen. De eerſte Winter wordenſe voor koude en ſchrale winden bedeckt / en daer na in Maert of April twee voeten van malkanderen in ſavelachtige Aerde verplant / deſe 4 of 5 Jaren opgewaſſen zijnde / verſetmenſe alwaar men die begeert te hebben.

Aert en Krachten. De ſchorſſe en bladeren van de Denne-boom is verdroogende en t'ſamen-treckende van aert en krachten. De murwen Herſt van deſe Boom uytwendigh gebruyckt / verteert / vermurwt / doet ſcheyden / vaeght af / en geneeſt alle verſche Quetſuren ; inwendigh gebeſight maeckt de Buyck weeck / en drijft den Urijn af. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor de Roode Loop: Neemt gedrooghde bladeren van Denne-boomen een vierendeel loots / fijn geſtooten zijnde / geeft het met roode Wijn of geſtaelt Water in. Matthiolus.

Voor ontvloeyinge des Zaets: Neemt een vierendeel

rendeel loots van de genoemde bladeren / en laet het met een versch en weeck gesoden Ey gebruycken. Dodonæus.

Voor Lever-sucht: Neemt van de bladeren een vierendeel loots / en neemt het met oude goede Mee in. Dioscorides.

Voor Tantpijn: Neemt Denne-bladeren soo veel genoegh is / ziet se op in azijn dewelcke ghy heet in de mont sult houden. Dioscorides.

Voor Enghborstigheyt, Heup-gicht, Graveel en ontvloeyinge des Zaets: Neemt Veneetsche Tarpentijn een loot / een dooyer van een Ey / menght dit met Hoender of Vleesch-sop soo veel genoegh is / om voor een reys te gebruycken. Dodonæus.

Voor het uytsincken des Aersdarms: Neemt een planck van dese Boom / maeckt hem tegen het vuur heet / en laet den Patient hier eenige tijdt op sitten. Fuchsius.

Voor Koortsen en Scheur-buyck: Neemt van de afgeschaefde bast of schorsse twee loot / Orangie-schellen een half loot / bindt het in een sackje / en hangt het in een mengelen Rinse-wijn / en drinckt hier nuchteren van een goeden dronck.

Pimper- of *Blaes-Nooten*, in 't Latijn *Nux Vesicaria.*

Gedaente.

Dit Geboomte wast dickwils heesterwijs op; het hout is wit / seer hardt / en vast. De schorsse is bleeck-groen hier en daer / als een Slangenhuyt / met swart geplackt. De bladeren gelijcken de Vlier-bladeren seer wel / en wassen mede vijf in 't getal aen een middel-ribbe gevoeght / nochtans zijnse kleynder als de selve / en niet soo sterck van reuck. De bloemen die wit zijn / hangen trosswijs

wijs vier of vijf by een/ waer na de blaesjens/ waer in gemeenlijck twee kleyne Nootkens leggen / te voorschijn komen. De Nootkens zijn met een harde rosachtige schelle bedeckt/ waer in groenachtigh mergh beslooten is.

Plaetse. Dese Boomen groeyen op veel plaetsen in 't wilde / en worden in sommige Provintien van Nederlandt in de Hoven onderhouden.

Tijdt. De bloemen komen in de Maent May voort / maer de nootkens werden in Augustus, en September rijp.

Oeffening. Dit geboomte wort van sijn wortel-spruyten aengequeeckt / en in de Maent Februarii verplant.

Aert en Krachten. Tot Medecijne is dit gewas nergens toe gebruycklijck/ of versocht. Dodonæus.

Platanus.

Gedaente.

Dese Boom werdt seer zwaer/ en verspreyt sich door sijn menighvuldige tacken wijt en breedt uyt. De bladeren zijn seer groot / en op verscheyde plaetsen diep gesneden. De bloemen zijn kleyn / en bleeck van coleur; de vruchten zijn rouwe- en ruyge-bollen / van coleur de groote Klissen gelijck / hangende aen steelkens / d'een langer als d'ander.

Plaetse. De Platanus wert in Nederlandt alleen in de Hoven van de Kruyt-Beminners onderhouden.

Tijdt. De bladeren spruyten in de May-Maent voort / en in Augustus bevint men het zaet in rosachtige wolligheydt gewickelt / volkomen rijp te zijn.

Oeffening. Dese Boom wort meest door inleggen.

gen vermenighvuldight / en begeert een vochtige / en warme plaets.

Aert en Krachten. De bladeren van de Platanus zijn matelijck vocht makende / en verkoelende van natuur / maer de schorsse / en de vruchten zijn wat meer verdroogende. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor ontsteeckinge, en sinckinge die op de Oogen vallen : Neemt van de malsche / en jonge bladeren van den Platanus een of twee handen vol / ziedtse in Wijn / en leghtse op de Oogen. Dioscorides.

Voor Tantpijn : Neemt de schorsse van dese Boom soo veel van nooden is / koocktse in Azijn / de welcke ghy dickwils in de mondt sult houden. Matthiolus.

Voor Schurftheyt : Neemt assche van Platanus-schorsse gebrant een loot / Olie van Roosen twee loot / Wasch soo veel van nooden is / smelt / en vermengt dit te samen tot een salve. Ravelingius.

Azedarach.

Gedaente.

Azedarach wast op tot een groote Boom / bekleedt met een effen graeuwachtige schorsse / alsse jong is / maer rouw / en gerimpelt / alsse ouder is ; wiens bladeren doncker-groen van verwen zijn / van gedaente die van de Quallster-boom niet ongelijck / maer dieper geschaert / of gekerft. Uyt de oorsprong der bladeren komen lange steelkens ; de paersachtige welrieckende / en sterrewijs-uytgesprede bloemkens / van vijf smalle bladekens gemaeckt / te voorschijn : Daer na volgt de vrucht / eerst groen / daer na witachtigh van coleur / de Jijuben van gedaente niet ongelijck / doch onlieflijck van smaeck. In dese vrucht light een harde seshoeckige steen besloten.

Plaetse.

Plaetse. Dese Boomen worden van de Liefhebbers in de lustige Hoven/ en Boomgaerden van Nederlandt geoeffent/ en onderhouden.

Tijdt. In 't Voorjaer spruyten de jonge bladeren uyt; de bloemen vertoonen sich in de Somer/ en de vruchten worden laet in de Herfst rijp.

Oeffening. De Azedarach-boom wordt hier te Lande van zaet / 't geen uyt de Virginjes over-gesonden wordt/ aengeteelt.

Aert en Krachten. De bloemen van Azedarach is warm in den derden graet / en droogh tot in 't laetste van den eersten; openende de verstoptheden / maer voornamentlijck van de herssenen. Avicenna.

Medicinael gebruyck. Om het hayr te doen groeyen, en de Luysen te dooden: Neemt het gedistilleerde Water van de Bloemen / Wijn / van elcks even veel / en wascht het Hooft daer mede. Avicenna.

Judas-boom, in 't Latijn *Arbor Judæ.*

Gedaente.

DEse seer aerdige Boom schiet somtijdts hoogh op / andersins blijft hy nedrigh / mach alsdan met recht onder de Heesters gereeckent worden. De bladeren zijn geheel rondt / die van de Mans-ooren niet ongelijck / maer bleecker groen / en vol van doorloopende aderkens / of zenuwen. De bloemen spruyten veel by een uyt de dunne rijskens / die met bruyn-paerssche schorssen overtogen zijn / schoon purper-root / of oock wel wit van verwe / en van de gedaente de gemeene Erwte-bloemen seer gelijck: Na dese volgen de hauwen / of zaet huyskens / meer dan een vinger breedt / en lang / welcke platte hauwen byna doorschijnende / en van buyten bruyn-root zijn / waer in plat zaedt light/ den Linsen niet ongelijck.

Plaetse. De Judas-boom wordt hier te Lande alleen in sommige Lusthoven gevonden.

Tijdt. De bloemen vertoonen sich in 't begin van Maert, waer na de bladeren volgen / en de hau-

hauwen met het zaedt worden in de Somer-maenden rijp.

Oeffening. Dese Boomen worden in Nederlant door het zaedt aengewonnen / en moeten op een warme plaets tegen een muur / of iets anders geplant worden.

Aert en Krachten. De krachten van dit boomachtigh gewas is tot noch toe onbekent / en ondersocht. Dodonæus.

Viurna van de Françoysen.

Gedaente.

DE struycken van dit Heester-achtigh gewas zijn seer tay / en met een witachtige schorsse bedeckt. De bladeren die uyt yeder lidt twee tegen malkander over spruyten zijn groot/ breet/ rontom wat geschaert / de Elsen-bladers seer wel gelijckende/ maer grijs-achtigh en sacht in 't aentasten. De witte bloemkens wassen troswijs of kroon-wijs by een / hier na volgen platte en lanckwerpige Besien / de welcke eerst groen / daer na root / en eyndelijck rijp geworden zwart zijn. De wortelen sincken niet diep/ maer verspreyden sich wijdt en breedt langhs de Rüsch der Aerde.

Plaetse. Dit gewas wordt in Nederlant in de Hoven onderhouden.

Tijdt. In de Lente spruyten de bladeren uyt: In de Somer brenght het sijn bloemen voort / en omtrent de Herfst worden de Besien rijp.

Oeffeningh. Dit Boom-gewas wordt door zijn wortel-spruyten/ die in groote menighte opwassen/ voort geset / en in de Maent February of Maert verplant.

Aert en Krachten. De bladeren en besien van de Viurna zijn verkoelende en verdroogende van aert/

en

en daer by t'samen-treckende van krachten. Dodonæus, Lobel.

Medicinael gebruyck. Voor ontstekinge en geswel der Amandelen en des Keels: Neemt van de bladeren een hant vol / van de besien een halve hant vol/ koockt dit in wrange of suure Wijn / Garsten-water van elcks een half pint/ tot dat een derden deel versoden is/ en gorgelt daer mede. Dodonæus.

Om het Hayr swart te maken: Neemt de bladeren en besien van Viurna, en koocktse in Looge/ en wascht het Hayr hier mede. Dodonæus.

Om alderhande Buyck-loopen, Bloedt-gangen en Vloeden te stelpen: Neemt van de onrijpe en fijn ghestooten besien een vierendeel loots / en geeft dit met roode Wijn in. Dodonæus.

Kapper-boom, in 't Latijn *Capparis*.

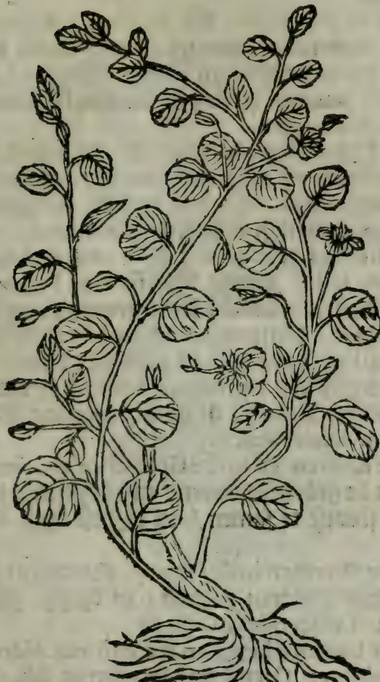
Geslachten.

DE Kapper-boom onderscheydt den nauwkeurigen Kruydt-beschrijver Lobel in twee soorten/ de eene met botte/ en d'ander met spitse bladeren.

Gedaente. De Kapper-boom wordt onder de Heesters gereeckent / om dat hy hem sonder steunsel niet oprechten kan. De tacken zijn met scherpe/ en kromme doornen beset. De bladeren zijn ront / breedt / voor bot / of spits toeloopende. Omtrent de oorspronq der bladeren komen kleyne knopkens / die men Kappers noemt / op lange steelkens te voorschijn / uyt de welcke daer na witte bloemen / die van de Que-appels, doch kleynder / niet ongelijck. Het kleyn/ en rosch zaedt groeyt in langwerpige vruchten/ of bollekens. De wortel is met een witachtige schorsse bedeckt.

Plaetse. In de Nederlanden siet men nergens geen Kappers groeyen / dan alleen in de Hoven van curieuse Liefhebbers.

Tijdt.

Tijdt. Dit boomachtigh gewas draeght sijn bloemen tot diep in de Somer / maer de knopkens moeten / eerse open gaen / vergadert / en bewaert worden.

Oeffening. De Kapper-boom wordt van oploopen / of wortel-sprupten aengewonnen / in potten

ten geplant / en voor de koude des Winters nauw bewaert.

Aert en Krachten. De Kappers zijn warm van aert / verwecken appetijt / door diense de taye slijm / die in de Maegh leght / scheyden / en verteeren / openen de verstoptheden van de Lever / en Milt. Dodonæus.

De schorsse van de wortels / die meest van de Geneesmeesters gebruyckt wordt / verwarmt / en verdrooght / doet scheyden / opent / vaeght af / en treckt een weynigh te samen. Schroderus.

Medicinael gebruyck. Voor een verharde, of verstopte Milt: Neemt schorsse van Kapper-wortelen vier loot / koockt dit in genoeghsaem Water tot een pint / doorgezegen zijnde / doet 'er ses loot Syroop van Azijn by / en geeft hier twee / of drie mael daeghs een roemerken vol van te drincken; uytwendigh besmeert de lincker zijde met Olie van Kappers. Dodonæus.

Voor Klieren, en harde Geswellen aen den Hals: Neemt de groene bladeren / en schorsse van de wortelen / stootse te samen / en leghtse op. Dioscorides.

Voor Wormen in de Ooren: Neemt het sap uyt de versche bladeren geparst / en druppt het in de Ooren. Dioscorides, Galenus.

Voor Lammigheyt, en die sich van binnen beseert hebben: Neemt gepulveriseerde schorsse van de wortelen een vierendeel loots / en geeft het met Wijn / of Bier in. Ravelingius.

Tama-

Tamariſch-boom, in 't Latijn *Tamariſcus.*

Geſlachten.

VAn deſe Boom zijn de volgende ſoorten: France, of Languedockſe Tamariſch, Duytſe Tamariſch-boom, Hollandtſe Zee-Tamariſch van Cluſius.

Ge-

Gedaente. De France Tamarisch-boom wast op omtrent een Mans lengte in de hooghte/ wiens stam niet heel dick is / met een rouwe schorsse bekleet/ uyt de welcke veel zijde-tackskens voortspruyten/ die met een effen/en bruynachtige schorsse ombat zijn. De bladeren zijn kleyn/ asch-verwigh/ rondt / die van de Cypres-boom, of gemeene leege Heyde niet ongelijck; hy draeght kleyne / ronde / en lijf-verwige bloemkens / waer na besikens / of spitse huyskens volgen / in de welcke / volgens getuygenisse van Lobel, een wormken beslooten leydt.

De Duytse Tamarisch-boom blijft veel leger als de voorgaende / wolachtige en purper-verwige bloemen / van groote en gedaente die van de gemeene Lampsana gelijck/ voort brengende / die met het zaedt verstuyven.

De Hollandtsche Tamarisch van Clusius is anders niet dan een seer teer struyckskken / niet veel langer als een vinger / in korte tackskens verdeelt/ de gedaente van Heyde hebbende / en aen de Schelpen van de Oesters of Mosselen vast groeyende.

Plaetse. De Franse Tamarisch-boom werdt veel in de Hoven hier te Lande gevonden / maer de Duytse wil hier niet wel aerden.

Tijdt. De Tamarisch-boom bloeyt van May af de geheele Somer door.

Oeffeningh. Dese Boomen worden van wortelspruyten aengeteelt / en begeert in een vochtige en gruys-achtige gront geplant te zijn.

Aert en Krachten. De Tamarisch-boom verwarmt en verdrooght tot in den tweeden graet/ opent / vaeght af / maeckt dun en treckt een weynigh te samen. Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor een verherde en verstopte Milt: Neemt bladeren of jonge scheutkens

van

van dese Boom twee handen vol/ koockt die in Wijn tot een pint / en laet hier dickwils van drincken: andere nemen teere bladekens en jonge scheuten een handt vol/ en perssen met Wijn het sap daer uyt / 't welck sy in geven. Dioscorides. Lobel betuyght oock dat tot dien eynde in Italien kroesen en koppen om uyt te drincken gemaeckt worden.

Voor Schurftheydt en de swarte aengebrande Gal te bedwingen: Neemt schorsse van Tamarisch-wortelen vier loot / lange Rosijnen daer de steenen uyt gedaen zijn drie loot / koockt dit te samen in Water tot anderhalf pint / doet 'er by vier loot Syroop van Fumarie of Eert-roock, en laet hier twee of drie mael des daeghs van drincken. Schroderus.

Om Luysen te dooden en te verdrijven: Maeckt een Loge van assche van Tamarisch-hout, en wascht u daer mede. Ravelingius.

Voor 't Graveel en den Urijn af te drijven: Neemt van de bloemen en bladeren soo veel genoegh is/ koockt het in water/en laet hier van een tijdt langh drincken. C. Durantus.

Smack- of *Sumach-boom,* in 't Latijn *Rus, Sumach.*

Gedaente.

DIt Boom-gewas schiet op tot een tamelijck hoogh Boomken/ 't welck in verscheyde zydetacrkens verdeelt is. De bladeren zijn langhwerpigh / breedtachtigh / rontom de kanten saeghwijs geschaert / en staen negen of elf aen een rootachtige middel-ribbe gevoeght. De bladeren en tacken zijn met een hayrige ruyghte bekleet. De witte bloemkens komen tusschen de bladeren aen lange steelkens tros-wijs te voorschijn / dewelcke van kleyne ronde besien / plat zaet in sich besluytende/

tende / gevolght worden. De wortel kruypt langs het opperſte der aerde.

Plaetſe. Hier te Lande wordt het alleen in ſommige Hoven gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in July, maer het zaet wordt in deſe koude Landen ſelden rijp.

Oeffeningh. Het wordt van vreemt zaet / in ſabelachtige Aerde gezaeyt / voort geteelt / en moet op een wel ter Son gelegen plaetſe geplant zijn.

Aert en Krachten. De Sumach is verkoelende in den tweeden / en verdroogende in den derden graet / en daerom ſterckelijck t'ſamen-treckende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Buyckloopen, en Vrouwelijcke Vloeden: Bereydt een afziedſel van de bladeren of het zaet in Wijn of Water / en laet hier van drincken: en bereydt van de ſelve een Badt / waer in de Siecken eenige tijdt ſitten ſal. Dodonæus, Matthiolus.

Voor Speenen: Neemt Sumach-zaedt, Eycken Koolen van elcks even veel / ſtoot het tot een fijn Poeyer / en ſtroyt het op. Ravelingius.

Om het Hayr ſwart te maken: Bereydt een afziedſel van de bladeren / en waſcht het Hooft daer mede. Dodonæus.

Voor vuyl Tandt-vleeſch en loſſe Tanden: Waſcht de Mont met het afziedſel van de bladeren of het zaet bereyt. C. Durantus.

Voor de Vijt aen de Vingers: Neemt de geſtooten bladeren / met Azijn en Honigh vermenght / en leght het daer op. Dodonæus.

Voor Bloet-ſpouwen: Neemt Sumachzaet 40 greyn / Arabiſche Gom 20 greyn / maeckt hier van met Rooſen-water Pillen / om op een reys in te nemen. Ravelingius.

Sorben-boom, in 't Latijn *Sorbus*.

Gedaente.

DE stam van dese Boom schiet recht en hoogh op / is in veel tacken ghedeelt / en met een bruyne effene schorsse bekleedt De bladeren zijn die van de Haver-esschen of Qualster-boom seer gelijck. De kleyne witte bloemkens komen tros- of druyf-wijs te voorschijn / en daer na volgen bleecke / en aen de eene zijde wat rootachtigh ronde of paers wijse vruchten / die wat wrangh van smaeck zijn.

Plaetse. Dese Boom wordt hier te Lande in de Hoven gevonden.

Tijdt De Sorben-boom bloeyt in April, maer de Vruchten worden voor de Herfst niet rijp.

Oeffening Hy wordt door sijn wortel-spruyten aengeteelt / en op de selve of op Doornen, Quee, Appel of Peer boomen verent.

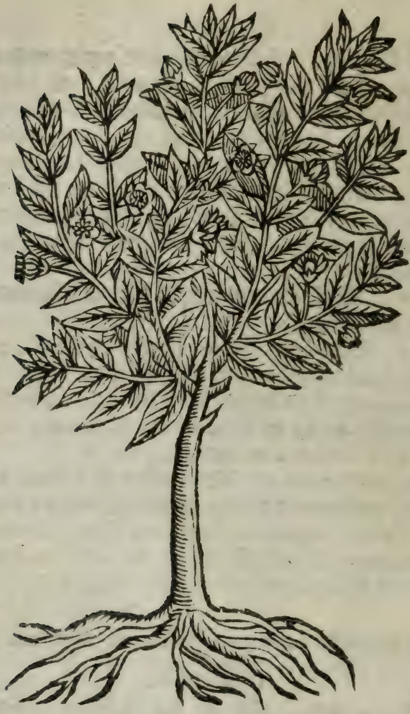
Aert en Krachten De Sorben zijn kout in den eersten / en droogh in den derden graet / en stercke-lijck t'samen treckende van krachten. Sy komen in werckinge en gebruyck met de Mispelen eenighsins over een. Brunfelius, Ravelingius.

Myrthe-boom, in 't Latijn *Myrtus*.

Geslachten.

NA de verscheydenheydt der bladeren wordt den eenen grooten of groven Myrthus, en den anderen kleyne of edelen Myrthus genaemt. Lobel heeft in de Hoven van Nederlandt 10 soorten van Myrthus geplucht / waer van de 6 specien van grooten Myrthus, en de 4 anderen van kleyne Myrthus, waren.

Gedaente. De Myrthe-boom is een Heesterachtigh

tigh gewas / somtijdts door oeffeningh als een booinken opschietende / wiens tacken buyghsaem of tay / en met een doncker-rootachtige bast bedeckt zijn. De bladeren / die aen de eene soort groot en aen d'ander kleyn voort spruyten / zijn wat breedt-achtigh en boven spits toeloopende / effen en blinc-kende /

kende / den bladeren van Maeghde-palm seer wel gelijckende. Tusschen de bladeren komen de witte bloemen/ met witte draepkens van binnen verciert te voorschijn. De vruchten zijn zwarte besien / die van de Klim-op gelijck/ waer in 't zaet besloten is.

Plaetse. Dese Boomen worden in de Nederlanden, als oock in de andere koude gewesten alleen in de Hoven onderhouden.

Tijdt. De Myrthe-boom bloeyt hier te Lande seer spade / en sijn vruchten komen selden tot volkomen rijpigheyt.

Oeffening. Dese Boomen werden van afgescheurde tacken / die onder een weynigh gekneust / en in tobbens in savelachtige Aerde geplant zijn / vermenighvuldight ; hoewelse oock hier te Lande van vreemt zaedt voortgekomen zijn. Sy moeten by Somer-tijdt voor de Noorden Windt / en des Winters voor Koude / en Vorst sorghvuldigh bewaert worden.

Aert en Krachten. De bladeren / en de besien van de Myrthe-boom zijn kout in den eersten / en droogh in den derden graet/ en sterckelijck t'samentreckende van krachten. Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor Bloet-spouwen, of Bloet-pissen : Neemt Myrthen-besien een vierendeel loots/ fyn gestooten zijnde/ geeftse met gestaelt Water in. Dioscorides.

Voor sweeringe der Nieren, en Blase: Hier tegen gebruyckt de besien op de selfde manier / als voor het Bloet-spouwen / of Bloet-pissen geseyt is. Dodonæus.

Voor sweeringe, en quade zeeren van de uytwendige Leden: Neemt Myrthen-besien, en bladeren/ koocktse in Wijn/ en wascht de zweeren / en zeeren hier mede. C. Durantus.

Voor de Roode Loop: Neemt Myrthen-besien,

en

en bladeren van elcks een handt vol / koocktse in gestaelt Water tot een pint / mengt hier by ses loot Syroop van Myrthen-besien, en geeft den Siecken hier van te drincken. Matthiolus.

Voor het uytsincken des Lijf-moeders: Gebruyckt het Water daer Myrthen-bladeren, en Besien in gesooden tot een stoving. Dioscorides.

Kuysch-boom, in 't Latijn *Agnus Castus*.

Geslachten.

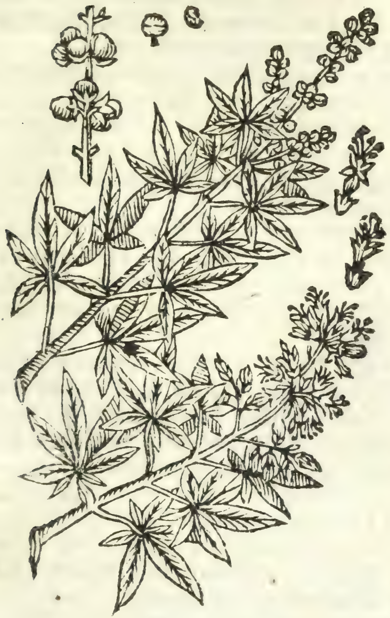
HIer van vindt men in de Hoven van Nederlandt drie soorten: De eerste is boomachtigh / met witachtige / of bleeck-paersse bloemen: De tweede blijft leger met bruyn-paersse bloemen / maer de bladeren zijn witter / en ruyger als de voorgaende: De derde is de leege soorte wel gelijck van groote / maer heeft breeder / en om de kant gekerfde bladeren / die oock veel groender zijn.

Gedaente. Dit Boom-gewas heeft veel taye / en lanckwerpige tacken / waer aen de bladeren een vinger lanck zijnde / op een steelken seven by een wassen / waer van de middelste grooter / en langer is / als de anderen. De bloemen groeyen op 't opperste van de tackens in verscheyde knoopen / of bosjens verdeelt / van coleur bleeck paers / of oock witachtigh. De zaden zijn ront / en vergelijcken sich in groote met Coliander-zaet. De andere soorten konnen lichtelijck door de boven-verhaelde onderschept bekent worden.

Plaetse. De Kuysch-boom werdt in Nederlandt alleen van de Liefhebbers in de Kruydt Hoven onderhouden.

Tijdt. Dit Gewas brengt hier te Lande niet voor Augustus sijn bloemen te voorschijn.

Oeffe-

Oeffening. Dese Boomen worden in backen geplant / en aengequeeckt / sy moeten op een warme plaets gestelt / des Somers veel begooten / en des Winters voor de koude wel bewaert zijn.

Aert en Krachten. Galenus stelt dese tackachtige plant warm / en droogh te zijn in den derden graet.

Avicenna seyt dat dit gewas maer warm is in den eersten / en droogh in den tweeden graet / doet de winden scheyden / verweckt de Maentstonden / en opent de verstopte Milt / en Lever.

Medicinael gebruyck. Voor een verstopte, en verherde Lever, en Milt, Watersucht, en de Winden in de Maegh, Darmen, of Lijfmoeder besloo-ten te doen scheyden: Neemt Agnus Castus-zaet een vierendeel loots / en laet dit met Wijn in nemen. Dioscorides.

Voor opgestopte Maentstonden, ontvloeyinge des Zaets, en om de Melck in de Vrouwen Borsten te vermeerderen: Het zaedt op de voor-verhaelde manier gebruyckt / is daer toe dienstigh. Dioscorides.

Voor verstoptheyt, verhertheyt, en sweeringe van de Lijfmoeder: Neemt het zaet / en bladeren van Kuysch-boom soo veel genoegh is / en bereyt met water een Badt daer van / waer in de Patient eenige tijdt sitten moet. Dodonæus.

Voor swellinge van de mannelijcke Leden: Neemt de bladeren van dit gewas / Wijngaerts-bladeren, van elcks twee handen vol / fruytse in versche Boter / en slaetse pap-wijs om het Gemacht. Dodonæus, Dioscorides.

Voor de koude Pisse: Neemt van de bladeren twee handen vol / koocktse in Water / en Wijn tot een pint / geeft hier van te drincken / en slaet het kruydt warm om het Gemacht. Ravelingius.

Mont-hout, in 't Latijn *Ligustrum*.

Gedaente.

Dese boomachtige Heester is met lanckachtige / sachte / en doncker-groene bladeren bewassen / de bladeren van de Maeghdepalm, hoewelse langer zijn / niet ongelijck. Aen de

de toppen van de rijskens komen witte welrieckende bloemen / troswijs als speensel van Druyven te voorschijn: hier op volgen besien die / eerst groen / en rijp geworden / zwart zijn / in sich behoudende een bruyn-root / of paersachtigh sap.

Plaetse. Dit Gewas wordt meest in de Lust-hoven van Nederlandt aen heggen / en prieelen geplant / gebonden.

Tijdt. De bladeren spruyten in het begin van de Lente uyt / de bloemen in het laetste van May, of begin van Junii, en de besien worden laet in de Herfst rijp.

Oeffening. De Liguftrum wort door sijn zaet hier te Lande vermenighvuldight / en in zantachtige Aerde gezaeyt / daer na twee / of drie jaren oudt geworden / plant men het op een vochte gront.

Aert en Krachten. De bladeren van Mont-hout zijn kout / en droogh van aert / en t'samentreckende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor ontstekinge, swellinge, en puysten van de Keel: Neemt van de bladeren twee handen vol / koocktse in schoon water / en gorgelt daer mede / dit selfde is mede goet voor stinckend / en bedorven Tant-vleesch. Fuchsius.

Voor Tantpijn: Neemt van de bladeren een hant vol / ziedse in een half pintje Azijn / en spoelt de Mondt daer mede. Dodonæus.

Voor Scheur-buyck: Neemt van de bladeren drie handen vol / koocktse in Wijn tot een pint / om twee / of drie reysen daeghs daer van te drincken. Schroderus.

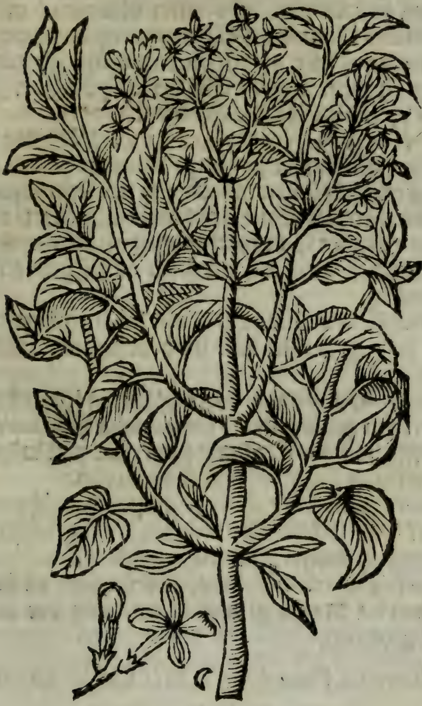
Voor ontsteekinge en loopinge der Oogen: Gebruyckt hier tegen het gedistilleerde Water van de bloemen / waer mede ghy de Oogen dickwils betten sult. J. Schroderus.

Syringa.

Geslachten.

De Syringa wordt onderscheyden in Syringa met witte / en Syringa met blaeuwe bloemen/ welcke laetste soorten van de nieuwe Kruydt-beschrijvers Lillach genaemt wordt.

Gedaente. De witte Syringa ſpreydt ſich verre en wijdt uyt / wiens tacken met ledekens onderſcheyden / met een bruynachtige ſchorſſe bekleedt / en van binnen met wit en voos merch vervult zijn. De bladeren / die uyt yeder lidt altijdt twee tegen malkander over voort ſpruyten / zijn breet / aen de

 kanten

kanten een weynigh gesneden / en met zenuwen of ribben doorloopen. De witte bloemen / uyt vier bladekens t'samen geset/ spruyten op de toppen van de steelkens vier of vijf by een voort. Het lanckwerpigh zaedt leyt in veel verscheyden zaet-huyskens by een hangende beslooten.

De blaeuwe Syringa heeft grooter/ breeder/ voor spitser/ gladder en groender bladeren als de witte of oprechte Syringa. Ock zijn sijn licht-blaeuwe wel-rieckende bloemen tros-wijs vergadert/ en sijn bruyn-ros zaet is in lanckwerpige hauwkens / die in 't midden door een vliesken afgescheyden zijn/ beslooten.

Plaetse. De Hoven in Nederlandt zijn veeltijdts met dese gewassen om haer lieffelijcke bloemen verciert.

Tijdt. De witte Syringa bloeyt in 't laetste van May, of in het begin van Juny, maer de blaeuwe in 't laetste van April, of wat later: het zaet wordt in Augustus, of September volkomen rijp.

Oeffeningh. De Syringa wordt van sijn oploopen of wortel-spruyten aengeteelt / en willen bequaemst op vochte plaetsen geplant staen.

Aert en Krachten. De eygenschappen en krachten van dit Boom-gewas is tot noch toe onversocht gebleven.

Bucx- of *Palm-boom*, in 't Latijn *Buxus*.

Geslachten.

HIer te Lande vindt men tweederley soorten van dit Gewas / het eene is groote, en het andere kleyne Bucx-boom genaemt.

Gedaente. De houtachtige struyck soo wel van de groote als kleyne Palm-boom is seer hart/ vast/ en bleeck geel van verwe; de kleyne tackens zijn met seer veel dicke / breede / effene en doncker-groene

groene bladeren verciert. De gras-verwige bloemen komen tuſſchen de bladeren en de dunne rijskens te voorſchijn / maer hier te Lande brenght dit Gewas geen zaedt voort.

Plaetſe. De hedendaeghſe Luſthoven van Nederlandt zijn overvloedigh genoegh met de Palmboom verſien.

Tijdt. Hoewel de Bucx-boom het geheele Jaer door groen ſtaet / nochtans ſoo verkrijght hy in April nieuwe uytſpruytſels of botten / en als dan is hy oock ſomtijdts met bloemen beladen.

Oeffeningh. De kleyne Palm wert door 't ſcheuren der wortelen aengeteelt / en in Maert of April aen de kanten van de Bedden en Bloem-parcken geplant. De groote Palm werdt tot een Boomtje opgequeeckt / van het welcke verſcheyde ghedaente door het ſcheeren gemaeckt konnen werden ; oock moet menſe beyde ſoorten eens des jaers/ of om het tweede Jaer met een Palm-ſchaer afſcheeren.

Aert en Krachten. Hoewel de Bucx-boom in Medicijne weynigh gebruyck heeft / nochtans kan men uyt de ſmaeck beſpeuren / dat de ſelve verdroogende/ en t'ſamentreckende van krachten is. Lobel betuyght dat de rijskens / 't hout en de bladeren in water geſoden / op de manier van Pock-hout, ſterckelijck doen zweeten/ en dat door dit middel een arme Engelſche Dienſtmaeght van de Pocken geneſen is geweeſt. Sommige zieden de Bucx-boom in Loge om het Hayr geel te maken.

Stekende Palm, in 't Latijn *Ruſcus, Bruſcus.*

Gedaente.

DIt Gewas ſchiet op tot de hooghte van een halve of heele voet / wiens tacrkens rondt / en met een doncker-groene en dicke ſchorſſe bedeckt zijn. De bladeren zijn de Myrten-bladeren niet ongelijck/

gelijck / maer stijver bruynder groen / boven spits en met een scherp stekende doornken versien. Op het midden van yder bladt groeyt een besie / de welcke rijp geworden schoon root is / in sich bevattende een seer harde kern / waer in het zaet besloten leyt. De wortelen zijn witachtigh / wijdt en zijdts sich uytspreydende.

Plaetse. De stekende Palm werdt hier te Lande in de Hoven geplant.

Tijdt. Dit Heesterachtigh Gewas blijft des Winters en Somers groen / nochtans in de Lente verkrijght het nieuwe uytspruytsels / en de besien worden in de Herfst rijp.

Oeffeningh. De stekende Palm wordt door zaet en wortel-spruyten aengeteelt.

Aert en Krachten. De wortel en het zaet zijn matelijck verwarmende en verdroogende van aert / andere houdense voor warm in den tweeden ende droogh in den eersten graet / openende / den Urijn af settende / en de taye vochtigheden scheydende van krachten; waerom de wortelen in de Apotheken onder de vijf openende wortelen bekent zijn. Dodonæus, Schroderus.

Medicinael gebruyck. Voor 't Graveel en de Droppel-pisse: Neemt van de wortelen twee loot / van de bladeren een hant vol / van de besien een loot / koocht dit te samen in Wijn tot een pint / en geeft hier van twee mael des daeghs een roemerken vol van te drincken. Dioscorides.

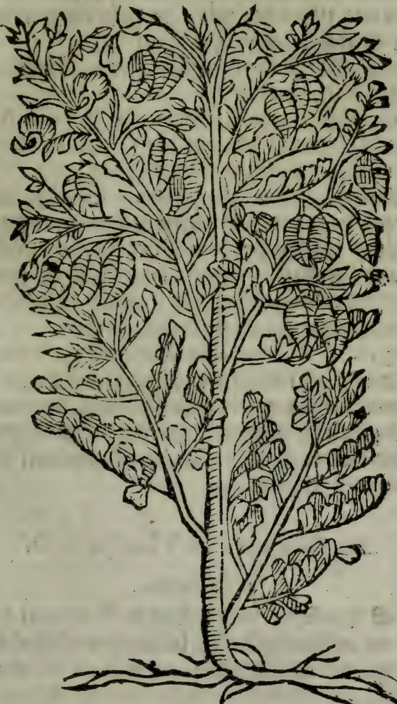
Voor Bloedt-spouwen, Graveel en Geelsucht: Neemt het sap uyt de bladeren geparst twee loot / menght hier by soo veel Suyckers als van nooden is / en geeft hier van dickwils een lepel vol in. Ravelingius.

Voor 't Colijck of Buyck-pijn: Neemt van de wortelen / Anijs en Venckel-zaet van elcks een

derde

derde part van een vierendeel loots / t'ſamen fijn geſtoten zijnde / ſult ghy het met warme Wijn of Bier in geven. Ravelingius.

Lombaertſe Linſen, in 't Latijn *Colutea Veſicaria.*

Gedaente.

LOmbaertſe Linſen is een HeeſteracHtigh Gewas met houtachtige ſtruyckeu. De bladeren

zijn lanckwerpigh / en van wegen de gelijckenisse diese met de oprechte Sene-bladeren hebben / wert dit gewas van veele wilde Sene genaemt. Het draeght geele bloemen / waer na doorluchtige hauwkens of blaeskens / die wat paersachtigh van koleur zijn / volgen ; in dese leggen harde / zwarte en platte zaden beslooten.

Plaetse. Dit gewas werdt hier te Lande alleen in de Hoven gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in het derde Jaer na dat het gezaeyt is / van de Maent May tot diep in de Somer / en ondertusschen wort het zaet rijp.

Oeffeningh. De Lombaertse Linsen worden aengeteelt door zaet / 't welck te vooren eenige tijdt in Water / tot dat het begint te schieten / geweeckt hebbende / in wel bereyde / en met Schapen-mest gemiste Aerde gezaeyt wordt ; maer men moet het voor het vierde Jaer niet besnoeyen.

Aert en Krachten. De bladeren en 't zaet van dit gewas / zijn warm en droogh tot in het begin van den tweeden graet ; de bladeren doen met geweldt Braken en afgaen / soo dat de gene qualijck doen diese voor Sene-bladeren gebruycken willen. Dodonæus, Brassavola.

Roosen-boom, in 't Latijn *Rosa*.

Geslachten.

De Rooselaer wordt hier te Lande in tamme en wilde afgedeelt ; de tamme of Hof-roosen zijn de navolgende : witte Roosen, enckelde en dubbelde ; roode Provincie-roosen, dewelcke by sommige Lief-hebbers met twee ja drie hondert bladeren gevonden worden ; fluweel of Fat-roosen, enckelde en dubbelde / Muscus-roosen, enckelde en dubbelde / Caneel-roosen, geele Roosen ; onder de

wilde worden gerekent de Honts-roosen , Duyn-rooskens en Egelantier.

Gedaente. Alle de soorten van Roosen schieten op met houtachtige tacken of rancken / die met scherpe doornen / en voornamentlijck aen de wilde Roosen, versien zijn. De bladeren zijn rondtom de kanten saeghs-wijs geschaert / vijf of seven aen een middel-steelken gehecht / en altijdt twee tegen malkander over wassende. Aen het opperste der tacken komen gras groene knoppen te voorschijn / vijf groene en spitse schorsse of baerdekens uytwerpende / waer van de twee aen de kanten ruyghachtigh / en de andere twee effen en kael zijn / de vijfde is aen de eene zijde ruygh en aen d'ander kael / hier uyt spruyten de bloemen voort / die na haer groote / koleur en reuck in verscheyde sooren onderscheyden worden. In het midden van dese bloemen schuylen sommige hayr wijse draeykens / die op haer toppen geele nopkens dragen. De bloemen afgevallen zijnde / brengense lanckwerpige bollekens voort / die als het zaedt / 't welck in wolachtigh hayr gewickelt is / rijp wordt / een schoon-roode verwe vertoonen. Aen de tacken van de Rooselaers, maer voornamentlijck aen de wilde / pleeght te hangen een hayrigh / verwende en spongieus gewas / met vlocken / gelijck rouwe Zijde / dewelcke Bedeguar genoemt wordt. De wortelen spreyden sich wijdt en breedt uyt.

Plaetse. De tamme Roosen, als oock de Egelantier worden hier te Lande in de Hoven geoeffent en onderhouden ; De Honts-roosen groeyen op hoogh Landt aen de kanten van de Ackers en opgeworpen Grachten / de Duyn-rooskens worden aen de Zee-kant in de Duynen gevonden.

Tijdt. De Kaneel-rooskens, als oock de wilde Roosen bloeyen veel vroeger als de tamme / doch

sy worden meest alle bloeyende gevonden in May of Junii, alleen brengen de Muscus-roosen haer bloemen in Augustus of September te voorschijn. Lobel verhaelt dat de Rooselaer in Engelandt somtijdts sijn bladeren niet en verliest / seer vruchtbaer is / en dickwils twee mael / somtijdts ooch drie mael bloemen geeft.

Oeffening. De Roose-boomen worden van oploopen of wortel-spruyten aengeteelt / en met de volle Maen verplant / om datse als dan overvloedige bloemen voort brenght. De Muscus-roosen worden in potten of backen geset / om des Winters voor de koude / diese niet wel konnen verdragen / bewaert te worden.

Aert en Krachten. Alle de soorten van Roosen zijn verkoelende van aert; waer by de Provincie-roosen de gal en galachtige vochtigheden uytwerpen: De roode Pat-roosen in tegendeel zijn van een t'samen-treckende natuur. Het binnenste geel dat stopt meer dan de Roosen selfs. Dioscorides, Galenus.

Aenmerckens waerdigh is het gene P. Potterus in sijn Pharmacopæa Spagyrica seyt: namentlijck / dat de Roosen, die men roode noemt / tegen het gevoelen van een yeder den Buyck weeck maken. En indien yemant het selfde wil besoecken / die neme een vierendeel loots van deselve Roosen, fijn gestooten met eenigh nat / in / en hy sal bevinden / dat hy hier door drie of vier reysen ter stoel sal moeten gaen; maer dit geschiet alleen door dien sy de mont van de Maegh toesluyten / en daer door de overtolligheden uytdrijven.

Medicinael gebruyck. Voor pijn en ontstekinge der Oogen: Neemt Roose-water en wascht de Oogen dickwils daer mede.

Voor onmatige hitte des Ingewants, en om het

Herte-

Herte te verquicken : Neemt Roosen-water met witte Suycker gemengt / 't welck in de Apotheken Julapium Rosarum genaemt is ; dit wordt onder Koeldrancken en Hertsterckende Mixturen gebruyckt. Dispen. Augustan.

Om de slijmerige, en galachtige Vochtigheden uyt te drijven, en alle verhittinge des Ingewants en brandende Koortsen te blussen en te verkoelen : Neemt Tamarinde vier loot / koockt dit op in Garsten-water tot een pint / doet 'er by Syroop van Provincie-roosen ses loot / mengt dit te samen en laet hier dickwils van drincken. Dit selfde vermach oock de Conserf van Provencie-roosen berept. Do onæus.

Voor Hert-kloppinge, alderhande Buyck-loopen en overtollige Vloeden den Vrouwen : Hier tegen gebruyckt de Conserf van Roode of Pat-roosen bereydt / de groote van een Notemuskaet twee à drie reysen des daeghs ingenomen.

Voor Puysten, Seeren, geswellen des Tantvleesch en open gaten : Hier tegen is seer dienstigh de Honing van Roosen, dewelcke af vaeght / suyvert en verdrooght. Dispens. Augustan.

Voor Ontstekinge en Verbrandtheyt : Neemt een wit van een Ey / Olie van Roosen soo veel genoegh is / mengt hier onder wat Roose-water, en bestrijckt de beschadighde plaetse hier mede. A. Mijnsicht.

Voor de witte Vloet der Vrouwen, onmatige Maent-stonden, Druppel-pisse, en afgaen van 't Mannelijcke Zaet : Neemt de onrijpe vruchten / met het zaet gedrooght zijnde een vierendeel loots / geeft dit in met roode / strengen en sarpen Wijn / of neemt deselve roode onrijpe vruchten een hant vol / koocktse in een pint Wijn / en geeft dien Wijn te drincken. Ravelingius.

Voor

Voor Hooft-pijn uyt hitte ontstaen: Neemt een Roosen-koeck, besprenghtse met Roosen-azijn, en bindtse voor het Voorhooft. Of neemt Roosen-olie drie loot / Roosen-water twee loot / Roosen-azijn een loot / menght dit te samen / en doecken hier in nat gemaeckt zijnde / sult ghy op het Voorhooft binden.

Geldersche Roose, in 't Latijn *Sambucus Rosea.*

Gedaente.

Dit heesteraachtigh gewas is bekleedt met een asch-graeuwe schorsse / wiens struycken door knoopachtige ledekens onderscheyden / en met wit mergh vervult zijn. De bladeren zijn breedt en aen de kanten diep gehoecht. De witte bloemen komen in een ronde / dicke / verhevene bol of tros te voorschijn / naer dewelcke geen vruchten of besien volgen.

Plaetse. De Gelдersche Roose groeyt alleen in de Hoven.

Tijdt. Dit Gewas begint in de May-maent sijn cierlijcke bloemen te vertoonen.

Oeffening. De Geldersche Rooseboom wordt als de gemeene Vlierboom aengeteelt / en onderhouden.

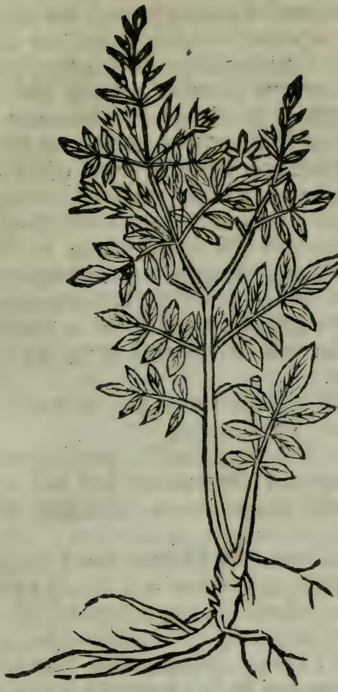
Aert en Krachten. De natuur / en krachten van dese Boom is tot noch toe van niemant ondersocht / of bekent.

Jasmijn, in 't Latijn *Gelseminum.*

Geslachten.

In de Hoven van Nederlandt worden de navolgende soorten van Jasmijn gevonden / te weten: Witte Jasmijn, Geele Jasmijn, Blaeuwe Jasmijn, en Jasmijn met groote Bloemen, die van sommige

Spaen-

Spaenſche , ofte Cataloniſche Jaſmijn genoemt wordt; wiens bloeme viermael grooter als de ge-meene is / oock wijt open / wit / en aen de onrechte zijde root.

Gedaente. De Jaſmijn is een heeſterachtigh gewas/ uytwerpende lange/ buyghſame/ en groene ge-

getackte rijskens / die met knoopen / of leden onderscheyden / en met wit voos mergh verbult zijn; uyt dese knoopen / of leden spruyten twee over malkanderen groeyende steelkens / waer aen vijf / of seven besondere lanckachtige / voor spits afgaende / en donckere groene bladeren gehecht zijn / waer van de uyterste sich aldergrootst vertoont. Op de toppen van de roeyckens komen de bloemen yder op een besonder steelken / vijf / of ses by een vergadert / te voorschijn; de welcke na haer koleur / en groote van malkanderen onderscheyden worden. De vruchten zijn zwartachtige besien met blaeuw sap verbult / waer in 't zaet eenige gelijckenisse met de Lupinen hebbende / besloten is.

Plaetse. De geslachten van Jasmijn werden alleen van de Kruydt-Beminners in de Lusthoven onderhouden.

Tijdt. De Jasmijn bloeyt hier te Lande in de Maendt Julii, en Augustus.

Oeffening. Dit gewas werdt door inleggen / en afsuygen aengeteelt / de maniere hier van besie in het Vermakelijck Landt-leven, naerstigh beschreven.

Aert en Krachten. De bloemen van Jasmijn zijn warm tot in het begin van den tweeden graedt / openende / en versachtende van krachten. Mesue.

Medicinael gebruyck. Voor koude Sinckinge, en verlamde Leden: Neemt Olie van Jasmijn soo veel van nooden is / en bestrijckt u daer mede. Mesue.

Voor Kolijck, en pijn des Lijfmoeders: Vermengt onder een Clistery de voornoemde Olie / en ghy sult groote verlichtenisse bevinden. Schroderus.

Om de Geboorte te bevorderen, en pijn in de Maegh, Darmen, en in de Lijfmoeder te stillen: Neemt

Neemt Olie van soete Amandelen, daer te vooren bloemen van Jasmijn in geweeckt hebben / twee loot / geeft dit op een reys te gebruycken. Schroderus.

Sauce-boom, in 't Latijn *Berberis*.

Gedaente.

DIt boomachtigh Gewas heeft seer harde tacken / van buyten met een asch-grauwe schorsse bedeckt / waer onder een dunne geele geplaetst is: het hout is mede geel van verwe. De tacken / daer aen kleyne / teere / rondom de kanten-geschaerde / en suuracjtige bladeren groeyen / zijn met seer veel scherp-stekende doornen beset. Tusschen de bladeren komen mos-achtige geele Bloemen / aen lange steelkens hangende / te voorschijn / na de welcke lanckwerpige besien / suur van smaeck / en rijp zijnde / root van verwe / volgen. In dese leght een kleyn hardt zadeken besloten. De wortel is seer hardt / en in de langhte uytgesprept.

Plaetse. De Sauce-boom werdt van veelen hedendaeghs in de Hoven geplant / en geoeffent.

Tijdt. In April verkrijght dit Boomgewas sijn bladeren / in May sijn bloemen / maer de besien worden in de Herfst rijp.

Oeffening. De Berberis wort van wortel-spruyten aen Heyningen voortgeplant.

Aert en krachten. De bladeren en vruchten zijn kout en droogh tot in den tweeden graedt / fijn van deelen / doorsnijdende / en te samen-treckende van krachten. Dodonæus, Galenus.

Medicinael gebruyck. Om de hitte des Ingewants, en in brandende Koortsen te verkoelen, om de Lever, 't Herte, en een walgende Maegh te versterckcen, en alderhande vloeden te stelpen: Neemt

Gar-

Garsten-water/ of eenigh verkoelend en matelijck astringeerent gedistilleert Water een pint/ Syroop van Berberis ses loot / mengt dit te samen en laet hier van dickwils drincken.

Voor bloedend en geswollen Tandtvleesch, en ontstekinge van de Keel: Neemt van de versche/ of gedrooghde vruchten een hant vol / koocktse in een pint water tot dat een derdendeel versoden is / doet 'er by vier loot Syroop van Moerbesien, wascht het Tantvleesch/ of gorgelt de Keel daer mede.

Voor tranende Oogen: Neemt sap van de rijpe vruchten een loot / Roose-water een half mutsje/ menght dit te samen en bet de Oogen dickwils hier mede. Ravelingius.

Aelbesien-boom, in 't Latijn *Ribesium.*

Geslachten.

VAn dese vindt men hier te Lande drieder ley soorten / de eerste draeght roode / d'ander witte / en de derde zwarte vruchten.

Gedaente. De struyckē en tacken van de Aelbesien zijn met een bruyne schorsse bekleedt / waer aen de breede doncker-groene bladeren / rondtom de kanten geschaert / en op sommige plaetsen diep gesneden / uytspruyten / onder de welcke de zwarte Aelbesien-bladeren, noch jong en gewreven zijnde/ een lieffelijcke reuck van sich geven. De groen geele bloemen komen tusschen de bladeren / aen dunne steelkens veel by een afhangende / te voorschijn/ waer na eerst groene en daer na de roode / witte of zwarte besien volgen / de welcke aengenaem van smaeck zijn.

Plaetse. Alle dese soorten werden in Hollandt en elders in de Hoven geplant / hoewelse in sommige Provincien in 't wilde voortkomen / voornament-

lijck

lijck de ſwarte / die overvloedigh langs de Dijle, tuſſchen Mechelen en Loven gevonden worden.

Tijdt. De Aelbeſien ſpruyten vroegh in 't Voorjaer uyt / en leveren haer rijpe vruchten in de Maent Junii en Julii.

Oeffening. Deſe Boom-gewaſſen werden van wortel-ſpruyten en jarige looten / in d'Aerde geſteken / aengeteelt / die men tot heyningen of Stalboomtjens opqueeckt.

Aert en Krachten. De Roode Aelbeſien die meeſt tot Medecijne gebruyckt worden / zijn kout en droogh in den tweeden graet / en wat t'ſamen-treckende van aert / ſy wederſtaen alle inwendige verrottinge en ontſtekinge. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor een verhitte Maegh en Lever, Hertkloppinge, Walginge, en groote Brandt in heete en galachtige Koortſen: Neemt een pont Roode Aelbeſien van hare ſteelkens afgedaen / koocktſe in een mengelen ſchoon Regen water / daer naer doorgezegen zijnde / doet 'er wat Suycker by / en laet hier van geſtadigh drincken. Of neemt een pint Gerſten- of Suring water / ſmelt hier in Rob of Conſerf van Aelbeſien vier loot / en gebruyckt het / als het voorgaende.

Voor 't Graveel. Neemt Swarte Aelbeſien ſoo veel genoegh is / gieter op van de beſte Brandewijn / van dewelcke ghy des morgens en des avonts drie lepelen vol gebruycken ſult / andere nemen alleen de jonge botten / die gedrooght zijnde / op Rinſe-wijn gehangen worden.

Stekel-beſien, in 't Latijn *Groſſularia*.

Geſlachten.

Hier te Lande zijn twee ſoorten van dit Heeſter-gewas / d'eene brengt geelachtige / en d'ander bruyn-roode Stekel-beſien voort.

Ge-

Gedaente. De eerſte en gemeyne ſoorte heeft veel witachtige tacrkens / met ſcherpe Doornen beſet / dewelcke met groene / ſachte / en breedtachtige Bladeren bekleet worden / die rontom de kanten geſchaert / en op ſommige plaetſen diep geſneden / en van gedaente / hoewel veel kleynder / den Wijngaert-bladeren niet ongelijck zijn. De gras-verwige Bloemen komen tuſſchen de bladeren voort / waer na de Beſien een alleen / of twee by malkanderen te voorſchijn komen / eerſt groene en wrang van ſmaeck / maer rijp geworden / geelachtigh van werwe / en met ſoet wijnachtigh ſap vervult / en wit zaet in ſich beſluytende.

De bruyn roode Stekel-beſien heeft donckerder en grooter Bladeren als de voorgaende ; oock zijn de tacken met een bruyn-paerſſen ſchorſſe bekleet ; de Beſien zijn mede in 't eerſte groen / maer rijp geworden / verkrijgen een bruyn-roode / of paerſſe verwe. In andere deelen zijnſe de voorgaende ſoorte gelijck.

Plaetſe. De Stekel-beſien groeyen in meeſt alle de Hoven van Nederlandt.

Tijdt. Dit heeſteracḣtigh Gewas ſpruyt ſeer vroegh in 't Jaer uyt / te weten / in Maert . of oock wel in Februarii : 't bloeyt in April, en in 't laetſte van Junii worden de Beſien volkomen rijp.

Oeffening. Sy worden meeſt van Wortel-ſpruyten aengeteelt / en tot Stalboomtjens opgequeeckt.

Aert en Krachten. De onrijpe Vruchten / of Stekel-beſien zijn kout / en droogh in den tweeden graet / en een weynigh t'ſamentreckende van krachten. Sy geven weynigh voedſel / en rauw / en kout ſap / of gijl in 't Lichaem. De rijpe zijn ſoo t'ſamentreckende van aert niet. Dodonæus.

Braem-

Braem-besien, in 't Latijn *Rubus*.

Geslachten.

De Bramen zijn in wilde / en tamme / die Hinne-besien, ofte Framboysen genoemt worden / afgedeelt.

Gedaente. De eerste soorte verspreyt sich wijdt / en breedt met lange buyghsame rancken / die met scherpe doornen versien zijn. Aen dese rancken spruyten de bruyn-groene / maer onder wat wit-achtige bladeren uyt / de welcke rouw / hardt / en aen de kanten diep gekerft zijn. De bloemen / die elck van vijf witte bladekens t'samen geset zijn / komen op de toppen van de rancken veel by een / en schier aerwijs te voorschijn. De vruchten zijn van gedaente / en maecksel / hoewel veel kleynder / de Moerbesien seer gelijck. De wortelen verspreyden sich wijdt langhs de Aerde / op veel plaetsen nieuwe spruyten uytwerpende.

De Hinne-besien zijn de voorgaende soorte in veel deelen gelijck / doch de rancken van dese en zijn soo scherpstekende niet / de bladeren bleecker groen van verwe / en de vruchten rijp geworden / zijn na haer aert root / of geelachtigh van koleur. De wortel brengt alle Jaer nieuwe scheuten voort.

Plaetse. De wilde Braem-besien groeyen in dese / en andere Landen aen de kanten van de Ackers / in de Bosschen / en op ongebouwde plaetsen. De Hinne-besien, of Framboysen worden in Nederlant alleen in de Hoven gevonden.

Tijdt. Beyde dese soorten bloeyen in May, en Junii, maer de vruchten worden in Augustus rijp.

Oeffening. De Bramen, om datse van selfs in 't wilde genoegh voortkomen / behoeven geen oeffeningh; maer de Framboysen worden in de Hoven door het inleggen der wortelen in de Maent

Februarii

Februarii voortgeset / en in schaduwachtige plaetsen tot heggen / of aen schuttingen geplant: Men moet in acht nemen dat de struyckens / die vruchten gedragen hebben / het volgende Jaer uytgesneden worden / waer door de jonge struyckens / die om het tweede Jaer bloemen / en vruchten dragen / veel vruchtbaerder worden.

Aert en Krachten. De jonge bladeren / en de onrijpe vruchten zijn kout / en droogh van aert / na sommiger stellinge tot in den derden graet / en daerom sterckelijck t'samentreckende van krachten. De Framboysen zijn soo kout / droogh / en t'samentreckende niet. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor heete sweeringe, en swellinge van de Mont, Tonge, en Keel: Neemt jonge Braembesien-bladeren een handt vol / onrijpe vruchten vier loot / gekneust zijnde / koocht het op in schoon Water tot een half pint / en doorgezegen zijnde / doet 'er by ongepijnde Honigh anderhalf loot / mengt dit te samen om de Mondt daer mede te gorgelen / en te spoelen. Matthiolus.

Om de bloeyende Speenen, of Ambeyen te stoppen: Neemt jonge Braembesien-bladeren soo veel van nooden is / stootse kleyn / en leghtse op het Fondament. Dodonæus.

Voor Schurftheyt des Hoofts, en loopende Seeren: Neemt de jonge bladeren / en onrijpe vruchten van elcks een handt vol / koocktse in Wijn / waer mede ghy het Hooft / of de Seeren wasschen sult. Ravelingius.

Voor 't Graveel: Galenus prijst hier tegen de wortelen van Braembesien; Plinius de bloemen / en Braembesien selfs / in Wijn gesooden / en die gedroncken.

Prang-

Prang-Wortel, of *Stalkruydt*, in 't Latijn *Ononis*, *Resta Bovis*.

Geslachten.

DIt Gewas wordt in Prang-Wortel met doornen/ sonder doornen/en leggende Prang-Wortel sonder doornen onderscheyden.

Gedaente. De gemeene Prang-Wortel met doornen wast niet hooger dan een span / of twee / veel dunne/ en taye tacxkens uytwerpende / die in ledekens verdeelt / en met scherpe doornen beset zijn; aen dese groeyen kleyne rondtachtige donckergroene bladekens / en paersachtige/ of lijf verwige bloemkens / van gedaente de Erwte-bloemen niet ongelijck / dese zijn selden heel wit / of geel. Na de bloemkens volgen kleyne hauwkens met plat zaet vervult. De wortel/ die seer hart is / spreydt sich lanck uyt.

Plaetse. Men vindt dit gewas in Brabant, en andere Landen van Nederlandt, op de Bouwlanden/ en neffens de kanten van de selve.

Tijdt. In de Lente spruyten de nieuwe bladeren en scheutkens uyt; de bloemen komen in Junii, Julii, en Augustus te voorschijn.

Aert en Krachten. De wortel/en voornamentlijck de schorsse/ is warm en droogh in het begin van den derden graet / afvagende / dun makende / en doorsnijdende van krachten. Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor het Graveel, en om de Steen te breken: Neemt van de gedrooghde schorsse van de wortel een vierendeel loots / en geeft het met witte Wijn in. C. Bauhinus.

Voor de Ambeyen, of Speenen: Neemt van de wortelen vier loot / koockt het in Wijn tot een pint/ en laet hier twee of driemael daeghs een roemertje vol van drincken. Dodonæus.

Voor

Voor verstoptheyt van Lever, en Milt, om de Maentstonden te bevorderen, en den Urijn af te drijven: Neemt Water dat met Wijn van de wortelen gedistilleert is vier loot/ en geeft het in een reys te gebruycken. Fuchsius.

Voor 't Vleesigh Scheursel: Matthiolus verseeckert dat hy een Man gekent heeft/ die het poeder van dese wortel veel Maenden lanck achter een ingenomen hebbende/ van het Vleesigh Scheursel genesen is geweest. Matthiolus.

Hagedoorn, in 't Latijn *Spina Acuta, Oxyacantha.*

Gedaente.

De Hagedoorn blijft meest heel leegh/ en wordt als dan onder de Heesters gerekent/ somtijdts schietse door naerstige oeffening hoogh op tot een volkomen Boom. De stam/ of dicke struycken zijn met een asch-verwige schorsse bekleedt/ en de tacken met seer scherpe doornen versien/ waer aen groen blinckende/ en breedtachtige bladeren/ die aen de kanten diep gekerft zijn/ groeyen. De witte/ en soet-rieckende bloemen komen krans/ of kroons-wijs te voorschijn. De vruchten zijn ronde roode besien/ wit zaet in sich besluytende. De wortel sinckt diep/ en vast in de Aerde.

Plaetse. De Hagedoorn is over al wel bekent/ van self in de Bosschen/ aen de kanten van de Wegen/ en Bouwlanden voortspruytende/ of rondom de Hoven/ en Boomgaerden tot beschuttinge/ of heyningen geplant.

Tijdt. De bladeren spruyten in April voort/ de bloemen in May, en de besien worden in Augustus, of September rijp.

Oeffe-

Oeffening. De Hagedoorn, die men tot heyningen planten sal / wordt in dese / en andere Landen van zaet aengewonnen.

Aert en Krachten. De vruchten zijn verdroogende van aert / t'samentreckende van krachten / en dun van deelen / of fijn van stoffe. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Buyckloop, en overvloedige Maentstonden: Neemt gedrooghde Hagedoorn-besien een vierendeel loots / geeft het met roode Wijn / of gestaelt Water in. Dioscorides.

Voor 't Graveel, en de Steen: Neemt het zaedt gestooten zijnde een half vierendeel loots / en neemt het met Wijn / of eenige dranck in. Fuchsius.

Om Doornen, Yser, of Angelen uyt de Wonden te trecken: Neemt de wortel / stootse kleyn / en leghtse plaesterwijs op. Dodonæus.

Slee-doorn, of *wilde Pruym-boom*, in 't Latijn *Prunum Silvestre*.

Gedaente.

Dit heester-gewas heeft harde en houtachtige tacken / op veel plaetsen met scherpe doornen beset / waer aen bladeren / den tamme Pruym-boom bladeren / hoewel kleynder / smalder en harder / niet ongelijck / uytspruyten. Het draeght witte Bloemen / en kleyne ronde Pruymkens / uyt den blaeuwen wat groenachtigh van verwen / en uyt den suuren seer wringende van smaeck. De wortel is seer taey / sich wijt en breedt verspreydende.

Plaetse. De Slee-doorn wordt in veel Provincien van Nederlandt aen de kanten van de Ackers / en by de wegen by de Hagedoorn overvloedigh genoegh gevonden.

Tijdt. Dit gewas draeght sijn bloemen in April,

maer sijn vruchten worden eerst in de Herfst rijp/ uyt de welcke men als dan het sap parst en droogt / 't welck in de Apoteken Succus Acaciæ genaemt wordt.

Aert en Krachten. De vruchten of Slee-Pruymen zijn kout en droogh tot in den derden graet/ en sterckelijck t'samentreckende van krachten. Dodonæus.

De bloemen maken den Buyck weeck en suyveren de Nieren / van de selve wort een Syroop op de manier als van de Roosen bereyt. Schroderus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Buyckloop uyt heete oorsaecke ontstaen , en overvloedige Maentstonden : Neemt het uytgedrooghde Sleesap een vierendeel loots / en neemt het in met eenigh bequaem nat. Dodonæus.

Voor vierigheydt van de Mont , Tant-vleesch en Keel, oock voor die geene die veel quijlen en severen, na datse van de Pocken genesen zijn : Neemt Slee-pruymen een handtvol / koocktse in gestaelt water tot een pint / doet 'er by twee oncen Honing van Roosen , menght dit te samen om daer mede de Mondt te spoelen/ en te gorgelen. Brunfelsus.

Voor het Bloeden uyt de Neus : Neemt uytgedrooght sap van Slee-Pruymen een loot / laet het smelten in Weeghbreesap soo veel genoegh is/ en slaet dit met doecken voor het voorhooft. Fuchsius.

Voor stekinge omtrent de Maegh , 't Herte en de Zijden , als mede om de Wormen des Buycks te dooden : Neemt water van de bloemen gedistilleert vier oncen / en laet het op een reys innemen. Dodonæus.

Rhyn-

Rhijn-besien, in 't Latijn, *Spina infectoria*, *Cervi Spina*.

Gedaente.

DIt is een grootachtige Heester/ wiens struyck of stam met een Castanie-bruyne schorsse bekleedt / en tacken met eenige scherpe doornen versien zijn. De bladeren zijn groen / rontachtigh/ en aen de kanten met kleyne kerven geschaert; ontrent de steelkens van de selve komen de graesverwige bloemen te voorschijn/ na de welcke kleyne ronde / eerst groene en rijp geworden / zwarte besien/ een kleyne kernken in sich bevattende/ volgen.

Plaetse. Dit heester-gewas wordt veel in Brabandt, en andere Provintien op ongebouwde plaetsen / en voornamentlijck aen de kanten van de Beecken en Water-grachten gevonden.

Tijdt. Het draeght sijn bloemen in de May, en in September worden de besien rijp.

Aert en Krachten. De vruchten of besien van dit gewas zijn warm en droogh tot in den tweeden graet / en de slijmerige en galachtige vochtigheden/ sterckelijck afjagende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Om de slijmerige en galachtige vochtigheden te suyveren en af te setten: Neemt van de gedrooghde besien een vierendeel loots / of anderhalf / en geeft dit met Bier of Vleesch-sop in. Andere tellen alleen de besien / en gebruycken daer van op een reys van vijftien tot twintigh: maer dit genees-middel moet alleen van jonge en stercke lieden gebruyckt worden. Dodonæus.

Voor Water-sucht, Flerecijn en Pocken: Neemt Syroop van het sap van Rijn-besien, bereyt een of twee oncen / Caneel-water een half once / en geeft dit op een reys in. Ravelingius.

Voor Gicht in Handen, en Voeten, of andere Ledematen: Neemt het gedistilleerde water van de besien / en leght het met doecken op de pijnlijcke Leden: Maer noch krachtiger wordt de gedistilleerde Olie geacht. Ravelingius.

Hulst, in 't Latijn *Agrifolium*.

Gedaente.

De struycken / en de tacken van de Hulst zijn met een groene schorsse bedeckt / waer aen bruyn-groene bladeren / die in de Winter schoonder / als in de Somer van verwe zijn / groeyen; dese zijn effen / en gladt / maer de kanten die met hoecken uytsteecken / met scherpe doornen beset. Na de witte / en welrieckende bloemen volgen ronde besien / als een Erwte / van verwe roodt / maer onlieffelijck van smaeck / een witte kerne in sich besluytende.

Plaetse. Dit gewas wort in veel Provintien, in 't wilde wassende / gevonden; oock worden van de selve schoone Hagen / en Heyningen gemaeckt.

Tijdt. De Hulst staet Somers / en 's Winters groen / maer de besien worden in den Herfst rijp.

Oeffening. De Hulst wordt door affsetsels / en zaet aengeteelt / en een voet breedt van malkanderen tot Heyningen verplant.

Aert en Krachten. De besien van Hulst zijn warm / en droogh van aert / fijn van deelen / en openende van krachten. Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor Kolijck, en Krimpinge in de Buyck: Neemt tien / of twaelf van de besien / stootse / en neemtse in / hier door werdt de Buyck los / en weeck gemaeckt / en veel slijmerige vochtigheden afgeset. Dodonæus.

Voor Scheursel: Neemt de schorsse van de Wortel /

tel / stootse kleyn / en leghtse plaesterwijs op de Broeck. Dodonæus.

Voor Watersucht, en de Urijn af te drijven: Neemt assche van gebrande Hulst vier loot / giet 'et op een pint Wijn / laet het een nacht warm staen / daer na leckt het door een Hyppocras-sack / doet 'er by een once Caneel-water / en geeft hier tweemael daeghs een roemertje vol van te drincken. Brunfelsus.

Brem, in 't Latijn *Genista*.

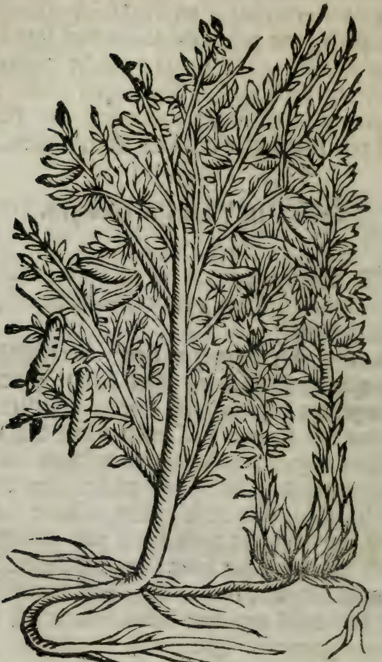
Geslachten.

DIt Heester-gewas is in Gemeene Brem, Spaensche Brem, en Stekende Brem, onderscheyden.

Gedaente. De Gemeyne Brem verkrijght houtachtige groene struyckken / met dunne kantige rijskens begroeyt / waer aen kleyne doncker groene bladekens uyt spruyten. Tusschen dese bladeren komen schoone geele bloemen te voorschijn / de welcke afgevallen zijnde / van lange platte hauwkens gevolght worden / die eerst groen en daer na zwartachtigh zijn / en plat rosachtigh zaet in sich besluyten. De wortel is seer hart / wijt en breedt sich uytspreydende. Aen de dunne veeselinge van dese Brem wordt dickwils een dick knobbelachtigh gewas / Bremrape genaemt / groeyende gevonden.

De Spaense Brem verschilt weynigh van de voorgaende / als alleen datse met weyniger bladeren bewassen is / de bloemen veel grooter / die oock by groote Liefhebbers van gewassen wit gevonden worden / en de hauwen lanckwerpiger / en zwarter zijn.

De Stekende Brem brengt heel dunne rijskens voort / dewelcke noch jong zijnde / met kleyne bladekens / en teere / en weecke doorenkens begroeyt

gevoept zijn; maer ouder geworden/ zijnse blade-
loos/ en de doorenkens hart/ en scherpsteeckende.
De bloemen zijn de gemeene Brem-bloemen ge-
lijck/ waer na mede kleyne hauwkens/ met rondt/
en roodtachtigh zaet vervult/ volgen.

Plaetse. De gemeene Brem wort in verscheyde
Pro-

Provintien van Nederlandt op dorre Heyde/ aen de kanten van de Ackers / en in de Bosschen gevonden. De Spaense Brem wordt alleen van de Liefhebbers van Gewassen in de Hoven naerstigh onderhouden. Brabant brengt de Steeckende Brem overvloedigh voort.

Tijdt. De Gemeene, en Stekende Brem draeght bloemen in 't laetste van April, of begin van May, maer de Spaense bloeyt later / en langer als onse Gemeene Brem.

Oeffening. De Gemeene, en Stekende Brem spruyt in 't wilde van selfs genoegh voort. De Spaense wordt door zaedt aengewonnen / maer moet des winters voor de koude sorghvuldigh bewaert worden. Eer dat de Gemeene Brem-bloemen open gaen / en geel worden / moet mense afplucken / en in pekel bewaren / dewelcke als dan Brem-kappers genaemt worden.

Aert en Krachten. De gemeene Brem is warm/ en droogh in den tweeden graet / van krachten openende / dun makende / af vagende / en de waterachtige vochtigheden door den stoelganck/ en Urijn affsettende. De Steeckende Brem is droogh van aert/ en t'samentreckende van krachten.

Medicinael gebruyck. Voor Watersucht: Neemt de bladeren / en topkens van de Brem twee handen vol / koocktse in een pint Wijn / tot dat een derdendeel versooden is / doorgezegen zijnde / laet hier van nuchteren een roemertje vol drincken. Of neemt Brem-zaet, een vierendeel loots / geeft het met Wijn in. Of neemt assche van Brem-struycken gebrant / vier loot / maeckt hier van met een pint/ of anderhalf Rijnse Wijn / een klare looge / van de welcke men op een reys / twee / of drie oncen innemen sal. Dodonæus.

Voor verstoptheyt van de Lever, Milt, en Nieren:

ren: Bereydt een Salaet met Olie / en Azijn van de Brem-kappers / de welcke ghy voor / of in 't laetste van de Maeltijdt eeten sult.

Voor koude Gicht, en Flerecijn: Neemt Olie van Olyven / weeckt eenige tijdt in de selve Bloemen van Brem, met desen Olie sult ghy de pijnlijcke Leden smeeren. Fuchsius.

Voor pijn van de Nieren, en Blase, Steen, en Graveel: Neemt een Brem-rape, in stucken gesneden zijnde / koocktse in een pint Rijnse Wijn / tot dat een derdendeel versooden is / en geeft hier van een roemertje vol nuchteren te drincken. Dodonæus.

Cytisus Maranthæ.

Gedaente.

Dit gewas heeft houtachtige getackte struyckens / van drie voeten hoogh. De bladeren wassen altijdt drie by een gevoeght / gelijck Klaver-bladeren / die neffens de steelen wat grijsachtigh zijn. Op het opperste der steelen draeght het gout-geele Bloemen / die van de Brem gelijck / en worden van platte / en halvemaens-wijse Zaet-hauwkens gevolgt. De Wortel is in veel faselingen verspreyt.

Plaetse. Het wordt in de Nederlanden alleen by sommige Lief hebbers in de Hoven gevonden.

Tijdt. Het draeght sijn Bloemen in Julii.

Oeffening. Het wordt door zaet / of afgescheurde tackkens / in de Lente in de aerde gesteecken / aengeteelt.

Aert en Krachten. De bladeren van de Cytisus zijn verkoelende van aert / verteerende / en scheydende van krachten. Dioscorides, Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor eerst beginnende Gezwellen: Neemt de versche gestooten bladeren / menghtse

menghtse met kruym van broot en leght het Pap-wijs op. Dioscorides.

Om het Melck in der Vrouwen Borsten te vermeerderen: Bereydt een afziedtsel van de gedrooghde Bladeren met Water / en laet hier van/ met Wijn vermengt zynde/ dickwils drincken. Columella, Plinius.

Heyde, in 't Latijn *Erica*.

Geslachten.

VAn dit gewas wordt in Nederlandt twee soorten gevonden / te weten / kleyne en groote Heyde.

Gedaente. De kleyne Heyde is een heesteracbtigh gewas / niet hooger dan een spanne met veel dunne rijskens opschietende / en met veel kleyne harde bladekens die van de Tamarisch of Cypresboom niet ongelijck / begroeyt. De kleyne bleeckroode of lijfverwige Bloemkens/ komen van het midden der rijskens tot aen de toppen der selver te voorschijn / de houtachtige wortel verbreyt sich langhs het opperste der aerde.

De groote Heyde schiet anderhalf of twee voeten hoogh / wiens houtachtige taeckens met een bruyne schorsse bedeckt / en met seer kleyne bladekens / den gemeyne Tijm / hoewel veel kleynder/ gelijck / rondtom bewassen zijn. De lanckwerpige bleeck paersse Bloemkens zijn binnen hol en voor open / die aen de toppen van de taeckens nederwaerts af-hangende / vijf ofte ses by een voortspruyten.

Plaetse. De dorre en magere ongebouwde Bergen en Velden van Nederlandt, en andere Landen zijn overvloedigh met dese heesterachtige gewassen bekleet / en werden daerom gemeenelijck Heyden genaemt.

 Tijdt.

Tijdt. De Heyde bloeyt den geheele Somer door.

Aert en Krachten. De Heyde is warm en merckelijck droogh van aert / verteerende / scheydende en ontdoende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor de witte Vloet der Vrouwen en vierdendaeghse Koortsen: Bereydt vande Bloemen met Suycker een Conserf/en geeft hier van des morgens en des avonts de groote van een Notemuskaet in. Dodonæus.

Krake-besien, in 't Latijn *Vaccinium*.

Geslachten.

De Krake-besien zijn in twee soorten onderscheyden/ het eene draeght uyt den blaeuwen zwarte Besien/worden in Hollant, en andere Plaetsen Blaeuw-bessen gemeenlijck genaemt / het andere brengt roode vruchten voort.

Gedaente. De eerste en gemeynste soorten van Krake-besien, is een kleyn heesterachtigh gewas/ wiens dunne tacrkens met een groene schorsse bekleet zijn / waer aen rondtachtige doncker-groene bladeren / aen de kanten een weynigh gekerft / uytspruyten. Tusschen de bladeren en langs de tacrkens komen de ronde/ holle/en voor opene Bloemkens te voorschijn / naer dewelcke ronde Besien volgen / die sich eerst groen / daer na root / en eyndelijck uyt den blaeuwen zwart van verwe vertoonen. De Wortel is tay en lanck.

De tweede soorte / of roode Krake-besien, heeft grooter en harder Bladeren als de zwarte / die oock des Winters de koude wederstaen konnen. De Bloemkens zijn lanckwerpigh / lijf-verwigh root / en met kleyne draeykens in het midden uytstekende verciert / en aen het opperste van de tacken tros-wijs voortspruytende. De Besien zijn van

van gedaente de Blaeuw-bessen gelijck / maer root van verwe / wrangh van smaeck / en niet heel sappigh.

Plaetse. De Swarte Krake-besien groeyen overvloedigh op dorre gronden / en ongebouwde boschachtige plaetsen van Nederlandt, en andere Landen. De roode Krake-besien worden in sommige schaduwachtige Bosschen van Brabandt gevonden.

Tijdt. De eerste soorte verkrijght nieuwe Bladeren in de Lente / als wanneer oock de Bloemen volgen / maer de vruchten beginnen in 't laetste van Junii rijp te worden. De tweede soorte bloeyt in May, en draeght in Junii en Julii rijpe Besien.

Aert en Krachten. De vruchten van beyde dese Gewassen zijn verkoelende en drooghmakende tot in den tweeden graedt / en daer by t'samentreckende van krachten.

Medicinael gebruyck. Voor onmatige hitte des Ingewants, en het Bort uyt galachtige vochtigheden ontstaen: Hier tegen konnen de rijpe Besien gegeten en gebruyckt worden; maer veel dienstiger soude zijn het sap met Suycker tot een Conserf of Rob, gelijck men van de Aelbesien bereydt / gekoockt/ en dickwils daer van ingenomen.

Veen-besien, in 't Latijn *Vaccinia Palustria.*

Gedaente.

Dit gewas / 't welck een water-soorte van Krake-besien is / heeft dunne rootachtige steelkens / met kleyne bladekens / als die van de Quendel, beladen/ op wiens toppen de Bloemkens voortspruyten / die van Peer-wijse Besien/root van verwe/en suurachtigh van smaek/ gevolgt worden. De Wortel die tamelijck dick is/ verspreyt sich dwars in de aerde / bovenwaerts veel

kleyne scheuten / en onderwaerts veel dunne faselingen uytwerpende.

Plaetse. Dit gewas wordt in de veenachtige gronden van Hollandt, en andere Provincien gevonden.

Tijdt. Het brengt sijn rijpe Besien in Julii en Augustus voort.

Aert en Krachten. De Veen-besien zijn kout en droogh van aert; en eén weynigh t'samentreckende van krachten. Dese werden oock een besondere kracht tegen den Scheur-buyck toe geschreven. Dodonæus.

Zee-Porceleyn, in't Latijn *Portulaca Marina*.

Gedaente.

DE Zee-Porceleyn is een heesterachtigh gewas/veel dunne houtachtige steelkens voortbrengende / en met veel dicke en asch-verwige bladeren/die meest den geheelen Winter overstaen / en onse Hof-Porceleyn seer gelijck zijn / bewossen. De Bloemen komen aen de toppen van de steelkens dicht by een vergadert / als aen onse gemeene Melde te voorschijn. Het zaet is breedt en plat/ de wortel lanck/ en houtachtigh.

Plaetse. De Zee-Porceleyn groeyt aen de Zeedijcken / en Duynen van Zeelandt, Vlaenderen, en somtijdts oock van Hollandt.

Tijdt. Dit gewas bloeyt meest in Julii.

Aert en Krachten. De Zee-Porceleyn is matelijck verwarmende / de appetijt verweckende / en de Urijn afdrijvende van krachten / waerom oock de Bladeren in peeckel bewaert/ en voor Salaet gebruyckt worden. Dodonæus.

Gagel,

Gagel, in 't Latijn *Myrtus Brabantica.*

Gedaente.

DIt houtachtigh Heeſter-gewas wordt ſelden anderhalf voet hoogh gevonden / uytbreydende bruyne tacxkens / die met harde breedtachtige lange bladeren / die van de Myrtus-boom niet ongelijck / bewaſſen zijn. De kleyne geele / en aer-wijs by een vergaderde Bloemkens ſpruyten voort op beſondere ſteelkens / die tuſſchen de tacxkens te voorſchijn komen. De doornachtige zadekens zijn bitter van ſmaeck / met een geel Olie-achtigh ſap vervult. De wortel is hardt en taey.

Plaetſe. Gagel wordt overvloedigh op ongebouwde / doch vochtige gronden / en Heyde van Brabant, en Vlaenderen, gevonden.

Tijdt. Dit Gewas bloeyt in May, en Junii, maer in Auguſtus draeght het volkomen / en rijp zaet.

Aert en Krachten. De Gagel, en voornamentlijck het Zaet is warm / en droogh van aert; en door een beſondere eygenſchap den Herſſenen ſchadelijck / en lichtelijck dronckenſchap verweckende. Dodonæus.

De Koninglijcke Deenſche Profeſſor / Simon Pauli, tot Coppenhagen / vermeldt dat de Gagel, of de Brabantſche Myrthus, oock genoemt Chamæſeagnos, in gedaente / en geſlachte gantſch niet verſchilt van de Sineeſche Thee, daer heden ſoo groot gebruyck van gemaeckt werdt by de Volckeren van herwaerts over.

Sporc-

Sporcken-hout, in 't Latijn *Frangula*.

Gedaente.

Uyt de woꝛtel van *Sporcken-hout* ontſpꝛuyten veel rechte/ dunne ſtruyckẽn of rijſen/ die 10 of 12 voeten lanck / en in eenige zijde-tacks-kens verdeelt zijn. De ſchoꝛſſe is uytwendigh bꝛuyn-zwart / met grauwe placksken beſpꝛickelt; onder deſe ſchuylt noch een Safferaen-geel velleken of middel-ſchoꝛſſe naeſt aen het hout gelegen. Het Hout is wit en voos / in 't midden met eenigh ros-achtigh mergh gevult. De bꝛuyn-groene bladeren hebben de gedaente van de *Kriecken-bladeren*, maer ſy zyn nochtans wat ronder: Aen de ooꝛſpꝛong der ſelver ſpꝛuyten de witte bloemkens elck op een be-ſonder ſteelken vooꝛt; na deſe ſiet men de vꝛuchten/ die eerſt groene / daer na roode / en eyndelijck zwartachtige Beſien zijn / die wel rondt / nochtans in 't midden dooꝛ een diepe klove in twee deelen gedeelt ſchijnen te zijn; deſe bevatten in ſich twee kleyne kernkens. De woꝛtel ſinckt niet diep in de Aerde.

Plaetſe. In de vochtige Boſſchen van *Brabandt* is dit gewas overvloedigh te vinden.

Tijdt. De bladeren en bloemen komen in de Lente te vooꝛſchijn / maer de Beſien woꝛden in de Herfſt volkomen rijp.

Aert en Krachten. De binnenſte geele ſchoꝛſſe van *Sporcken-hout*, en vooꝛnamentlijck van de woꝛtel/doet ſterckelijck Bꝛaken en ter Stoel gaen/ afdꝛijvende veel waterachtige en galachtige onſuy-verheden. *Dodonæus*, *Fuchſius*.

Medicinael gebruyck. Om de dicke, ſlijmerige, en galachtige vochtigheden te purgeeren: Neemt van de geele ſchoꝛſſe een half loot / *Caneel*, *Anijs-*

zaet,

zaet, van elcks een half vierendeel loots / weeckt/ en koockt dit te ſamen in genoeghſaem water / om voor een reys te gebruycken. Dodonæus.

Voor Tantpijn, en rottende Tanden: Neemt van de ſchorſſe een halve handt vol / koockt die op in Azijn/ en ſpoelt de Mont hier mede. Dodonæus.

Voor Schurftheyt: Neemt de ſchorſſe ſoo veel genoegh is / ziedſe op in Boter in een panne; of neemt de Azijn daer in de ſchorſſe geſooden zijn / en beſtrijckt het Schurft daer mede. Matthiolus.

Papen-hout, in 't Latijn *Euonymus*.

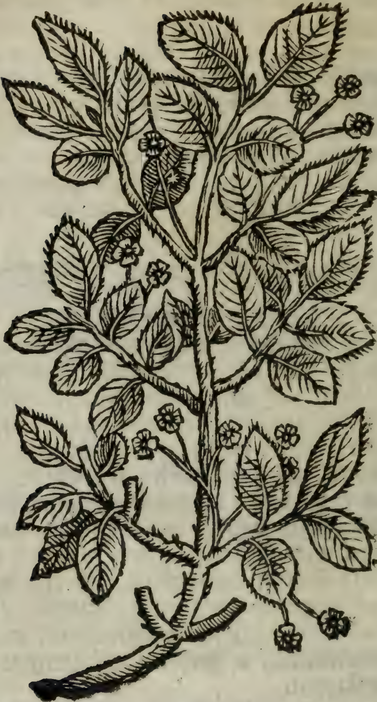
Gedaente.

De ſtam/ en ſtruycken van dit Heeſter-gewas zijn met een witachtige / en de jonge rijskens met een groene ſchorſſe bedeckt / de welcke met hoecken uytpuylt/ſoo datſe vierkantigh ſchijnen te zijn. Het hout is bleeck-geel / als Palmenhout, maer niet ſoo hardt. De bladeren / die altijdt twee tegen malkanderen over ſtaen / zijn lanckwerpigh / breedt / en ſacht. De bloemen zijn van vier witte bladekens gemaeckt / vier of vijf aen een dun ſteelken kroonswijs by een vergadert; daer na volgen de vierhoeckige vruchten / root / of als Lobel getuyght / wit van verwe / die elck vier witte kernkens / of greynen tuſſchen geel mergh in ſich beſluyten.

Plaetſe. Papenhout wordt onder de Hagen / aen de kanten van de Ackers / op dorre / en magere gronden gevonden.

Tijdt. Dit gewas draeght bloemen in April, en in Auguſtus, of September rijpe vruchten.

Aert en Krachten. Dit Heeſter-gewas is allen gedierten ſchadelijck / ſeydt Theophraſtus, maer het tegendeel leert de ervarentheyt / want de bladeren

deren van Papenhout feer gretigh van de Geyten fonder fchade gegeten worden.

Medicinael gebruyck. Voor onreynigheden en fchelferingen des Hoofts: Neemt van de rijpe vruchten een goet deel/ gekneuft zijnde/ vermengtfe met verfche Verckens-reufel/ daer by doende wat

Wijns/

Wijns / ziedt dit te samen op / daer na door een Stramijn gedaen zijnde / sult ghy dese Salve gebruycken. Dodonæus.

Om het Hayr blont te maken, en de Luysen te doen sterven: Neemt van de rijpe vruchten soo veel genoegh is / koocktse in Looge / met dewelcke ghy het Hooft wasschen sult. Dodonæus.

Schijt-besien, in 't Latijn *Rhamnus*.

Gedaente.

Dit Gewas verbreydt sich wijt en verre door sijn menighvuldige witachtige tackskens / die met lange scherpe doornen beset / en met lange smalle bladeren bewassen zijn. De gras-verwige bloemen komen veel by een te voorschijn / die van kleyne ronde besien / troswijs by een hangende / geel van verwe / en met geel sap gevult / gevolgt worden. Dit gantsche gewas schijnt altijdt met stof bestoven te zijn.

Plaetse. De Schijt-besien worden in de Duynen van Hollandt, Zeelandt en Vlaenderen van selfs voort gebracht.

Tijdt. De Besien van dit gewas worden in de Somer rijp.

Aert en Krachten. De bladeren en Besien zijn kout en droogh tot in den tweeden graet / hebbende een stoppende kracht / maer met eenige scherpigheyt. Dodonæus.

Duyt-

Duytsche Mezereon, in 't Latijn *Chamelæa Germanica*, *Laureola*.

Gedaente:

DIt Heester-gewas schiet omtrent drie voeten hoogh op / en is met lanckwerpige / breetachtige en bleeck-groene bladeren bewassen. De bloemkens zijn rootachtigh of paers

van

van verwe / en die van de Persick-boom eenighsins gelijck: na dese volgen ronde Besien / als Peper; die eerst groen / daer na root / en neffens de bladeren seer heet van smaeck zijn. De wortel sinckt diep in de Aerde.

Plaetse. Het wordt hier te Lande in de Hoven onderhouden.

Tijdt. De bloemen vertoonen sich in de Winter of heel vroegh in de Lente / na dese volgen de bladeren / en de Besien worden in de Somer rijp.

Aert en Krachten. Dit gewas is seer heet en droogh van aert / de taye slijmerachtige en galachtige vochtigheden door de Kamer-ganck met gewelt afjagende van krachten. Het wort verbetert door het weecken in Azijn / Quee-sap, of sap van Porceleyn. De quantiteyt om van de bereyde bladeren in te nemen / is van 8 tot 15 greyn: van de Besien van 6 tot 15 greyn. Maer om dat het soo geweldigh in 't wercken is / kan men met meerder sekerheydt andere genees-middelen in des selfs plaetse gebruycken.

Veyl, of *Klim-op*, in 't Latijn *Ædera arborea.*

Gedaente.

De Veyl slingert sich met sijn harde houtachtige rancken en zijde-tacxkens om de Boomen / of bevestight sich aen de muuren en oude timmeragien / die met een graeuwe schorsse / dewelcke veel hayrachtigh veselen uytwerpt / bekleet zijn. De bladeren zijn bruyn-groen / hardt / eerst rondtachtigh en daer na ouder geworden hoeckigh. De mosachtige en bleeck-geele bloemen groeyen kroons-wijs veel by een / die van kleyne Besien / omtrent een Erwt groot / gevolgt worden / dese zijn eerst groen / en namaels zwart.

Plaetse.

Plaetse. Dit gewas is in Nederlandt gemeen/ en werdt aen Boomen / Muuragien en Huysen wassende gebonden.

Tijdt. De Veyl verlieft nimmermeer sijn bladeren/ 't bloeyt in de Herfst / en de Besien worden in de Winter rijp.

Oeffening. De Klim-op werdt door wortel-spruyten voortgeplant.

Aert en Krachten. De Veyl, of Klim-op is met een gemengelde nature begaeft / te weten verwarmende / verdroogende / en noch groen zijnde / verkoelende van aert / en daerom t'samentreckende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor een verharde, en verstopte Milt: Neemt bladeren van Veyl, kooktse in Azijn/ en leghtse op de lincker zijde. Dodonæus.

Om de Hersenen van de taye, en rauwe vochtigheden te suyveren: Neemt het uytgedruckt sap van Klim-op-bladeren, en haelt het door de Neusgaten op / en als dan sult ghy veel vochtigheden door het niesen uytloffen. Dodonæus.

Voor oude sweeringe, en smerten der Ooren: Neemt sap vande bladeren/of Olie daer de bladeren in gesoden zijn/en druypt het in de Ooren. C. Bauhin.

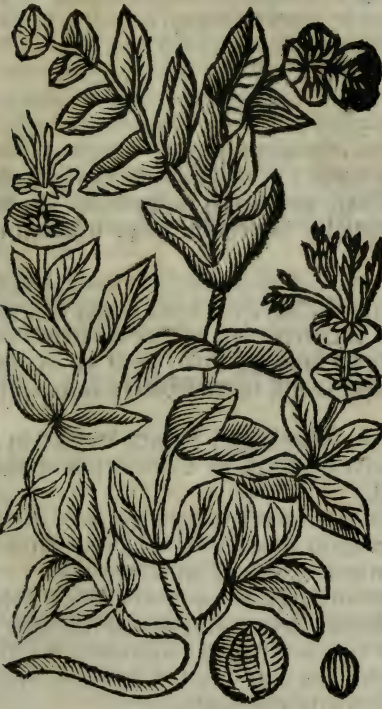
Om de Fontanellen te doen dragen: Neemt een Klim-op bladt, en leght het op de Fontanel.

Voor de Roode Loop: Neemt gedrooghde bloemen van Veyl, soo veel als men met drie vingeren bevatten kan / en geeft 'et met Wijn te drincken. C. Durantus.

Voor 't Graveel, en Watersucht: Neemt gestooten Besien van Klim-op een vierendeel loots / om met Wijn in te nemen. Fuchsius.

Om holle Tanden te doen uytvallen: Neemt het sap uyt de besien / en doet het in de holle Tanden / maer de andere naer by gelegene Tanden moeten met Was bewaert worden. Ravel.

***Kamperfoelie, Mannekens-kruydt*, of *Geytenbladt*, in 't Latijn *Caprifolium*, *Matrisilva*, *Periclymenum*.**

Geslachten.

Dit Heester-gewas werdt in twee soorten onderscheyden; het eene is Hooghduytse, en 't ander Italiaense Kamperfoelie genaemt.

Gedaente.

Gedaente. De eerste soorte van Kamperfoelie heeft hoogh-opklimmende houtachtige rancken / waer aen twee tegen malkanderen overstaende bleeck-groene bladeren voortspruyten. Op de toppen van de rancken komen de welrieckende witte / of lijfverwige bloemen / seer veel by een gevoeght / te voorschijn: dese zijn lanckwerpigh / en binnen hol / waer uyt eenige draeykens ontspringen / andersins zijnse de Boonen-bloemen seer gelijck. De bloemen afgevallen zijnde / volgen ronde roode besien / druys / of trosswijs by een vergadert / en hartachtigh zaet in sich besluytende. De wortel is houtachtigh / verschepde jonge scheuten uytwerpende.

De Italiaense soorte verschilt van de voorgaende / om dat de bladeren seer dicht om de steel groeyen / soo dat de uyterste drie of vier bladeren rondt / en schotelwijs voortspruyten / waer op de bloemen / en vruchten / als in een schotel / te voorschijn komen.

Plaetse. Beyde dese soorten worden in Nederlandt aen Prieelen en Gaenderyen geplant gebonden.

Tijdt. De bladeren spruyten in de Lente uyt / de bloemen in April, May of Junii, en de Besien worden in Augustus of September rijp.

Oeffening. De Kamperfoelie wordt door scheuten of wortel spruyten vermenighvuldight.

Aert en Krachten. Kamperfoelie is heel warm en droogh van aert / en sterckelijck doorsnijdende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor een verstopte Milt: Neemt van het zaedt een vierendeel loots / fijn gestoten zijnde laet het met Wijn eenige dagen achter een in nemen. Dit selfde is mede goet om den Urijn sterckelijck af te drijven. Brunfelsus.

Voor

Voor ſwaren arbeyt der Vrouwen: Neemt zaet van Lavendel een vierendeel loots / Water van Kamperfoelie-bloemen gediſtilleert twee oncen / mengt dit te ſamen om op een reys te gebruycken. Rondeletius.

Voor Hoeſt en Engborſtigheyt: Neemt van het gediſtilleerde Water van de bloemen ſoo veel van nooden is / maeckt het ſoet met Candy Suycker / en geeft hier van drie of vier lepelen vol twee mael des daeghs in. Fuchſius.

Voor vuyle Sweeringe en oude Wonden: Neemt bladeren van Kamperfoelie, ziedſe op in Water / waer mede ghy de Sweeringe en Wonden waſ-ſchen ſult. Dodonæus

Voor wonden des Hoofts: Wordt nuttelijck onder de Salve gemengt het uytgeperſte ſap van Kamperfoelie. Schroderus.

Honts-kerſſen, in 't Latijn *Xyloſteum.*

Geſlachten.

In de Hoven van Nederlandt worden verſcheyde ſoorten van dit gewas onderhouden / als groote Honts-kerſſen met roode, ſwarte en blaeuwe Vruchten, als mede kleyne Honts-kerſſen.

Gedaente. De eerſte ſoorte of groote Honts-kerſ-ſen met roode Vruchten, verkrijght tamelijck dicke ſtruyckens / dewelcke als oock de oude tacken met een witachtige ſchorſſe bedeckt zijn / maer de jonge rijskens zijn rootachtigh van verwe. Het is bewoſſen met lanckwerpige ſachte en bleeck-groene bladeren / die onder grijs / en ruygh zijn. De witte bloemen komen twee by een op teere ſteelkens voort / van gedaente / hoewel veel kleyn-der / de bloemen van Kamperfoelie eenighſints ge-lijck; na deſen volgen even ſoo veel roode beſien als

kleyne

kleyne kersskens / waer van d'eene hier te Lande kleynder is dan d'ander / veel kernen inhoudende.

De Swarte Honts-kersse is kleynder als de voorgaende soorte. De bladeren zijn lanck / rontom wat geschaert / en soo grijs niet aen de onderste zijde als die van de eerste soorte. De Bloemen zijn paers-achtigh / en de Besien zwart van verwe.

Blaeuwe Honts-kersse is met een zwartachtige rouwe schorsse bekleedt / dragende blaeuwe vruchten / met sarpachtigh sap vervult / andersints de eerste soorte gelijck.

Kleyne Honts-kersse blijft een lage heester / met dunne houtachtige tacxkens / waer aen bladeren veel breeder en grooter / maer niet soo groen / als de Groote Honts-kerssen, uyt-spruyten. De bloemen zijn kleyn en wit / de vruchten ofte Besien groot en root / van maecksel met de Groote Honts-kerssen over een komende.

Plaetse. Dese gewassen worden hier te Lande in de Hoven van groote Lief hebbers gevonden.

Tijdt. De Honts-kerssen bloeyen in April, May ofte Junii, en de Besien worden ontrent de Herfst volkomen rijp.

Oeffening. Dese gewassen worden van zaet / en opioopen aengequeeckt.

Aert en Krachten. De krachten van Honts-kerssen zijn tot noch toe verborgen / en onversocht gebleven.

Wijngaert, in 't Latijn *Vitis Vinifera.*

Gedaente.

HEt oude strucken van den Wijngaert zijn met een rouwe / en gekloven schorsse omgeven / uyt dese spruyten seer veel andere rancken / die door knoopen / of leden onderscheyden

den zijn/ waer uyt dan de bladeren / klauwierkens/ en druyf-trossen voortspruyten. De bladeren zijn breedt/ en aen de kanten diep gekerft; de klauwierkens / waer mede sich de rancken vast maecken / lanck / dun / en in een gekronckelt; de druyf-trossen met besien / of druyven beladen / dewelcke na de aert van de Wijnstock/ in groote/verwe/ en smaeck seer verscheyden zijn.

Plaetse. De Wijngaert is in alle Landen bekent/ en overvloedigh te vinden.

Tijdt. De Wijngaert verkrijght sijn jonge botten in April, bloeyt in Junii, en de vruchten/ of druyven worden in September, en October rijp.

Oeffening. De Wijngaert werdt in dese / en andere Landen door inlegginge / en stecken vermenighvuldight / de maniere daer van / en de verdere oeffening kan in het Vermakelijck Landtleven, I. en II. Deel nagesien worden.

Aert en Krachten. De bladeren / en klauwierkens van de Wijngaert, zijn verkoelende van aert/ en sterckelijck t'samentreckende van krachten.

De onrijpe druyven / en der selver sap verkoelt / verdrooght / en treckt te samen. De rijpe druyven zijn verwarmende / en vochtmakende in den eersten graet / maer verwecken / te veel gegeten zijnde / Winden/ en Buyckloop. Dodonæus, Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor Hooftpijn uyt hitte: Neemt bladeren / en klauwierkens van de Wijngaert, elcks een handt vol/ stoot het kleyn/ doet 'er by Garsten-meel / soo veel van nooden is / en bindt dit papwijs tusschen twee doecken voor het Hooft / of neemt de bladeren / en ziedse op in genoeghsaem water / om de voeten daer in te baden / 't welck de brant uyt den Hoofde trecken / en slaep verwecken sal. Dodonæus.

Voor ontstekinge des Monts, en der Amandelen:

Neemt van de bladeren twee handen vol/ kleyn gesneden zijnde/ koocktse op in water/ neemt hier van een half pintje/ doet 'er by Honing van Roosen een once / vermengt zijnde / sult ghy daer mede gorgelen/ of de Mont spoelen. Fuchsius.

Voor Bloedt-spouwen , en alderhande Loop des Buycks: Neemt het sap uyt de bladeren / en klauwierkens geperst twee loot / en geeft dit onder eenigh bequaem nat in. Dodonæus.

Voor roode, en donckere Oogen : Neemt het sap dat uyt de gesneden Wijngaert-rancken druypt / en doet hier van eenige droppelen inde Oogen. J. Schroderus.

Voor Graveel, en Steen : Neemt van het water/ of sap dat uyt de gesneden rancken druypt een loot / oude Mede twee oncen / mengt dit te samen om voor een reyse te gebruycken. Dioscorides.

Voor heete Koortsen , verlooren Etens-lust , en Buyckloop : Vermengt onder de spijse het sap van onrijpe druyven / 't welck men Verjuys noemt / of men kan des selfs Syroop / die in de Apotheken bereyt wordt/ gebruycken. Dispens. Augustan.

Voor Podegra. Neemt de kernen / en het ander overblijffsel / daer den Wijn uyt geperst is / maeckt het warm / en slaet het papwijs om de beenen. J. Schroderus.

Voor Ambeyen , en Speenen : Neemt de assche van Wijngaert-rancken/ mengtse met Azijn tot een papken/ en bestrijckt hier mede.

Voor Schurftheyt , en Schelferen des Hoofts : Neemt assche van Wijngaert-rancken gebrant / soo veel van nooden is / maeckt hier van met schoon water een looge / om het Hooft / en het Schurft mede te wasschen. Ravelingius.

Eynde van 't Eerste Deel.

HET TWEEDE DEEL

Des

NEDERLANDTSEN KRUYDT-BOECKS,

BESCHRYVENDE

De Geslachten / Gedaente / Plaetse / Tijdt / Aert / Krachten / en Medicinael gebruyck van alderhande Graen / Misgewassen van Koorn / Hauw-vruchten / Kruyden / en Planten / die in de Nederlanden, op de Ackers / in drooge Beemden/ en langs de Weegen voortspruyten.

Terwe, in 't Latijn *Triticum*.

Gedaente.

De Terwe brengt voort/ ronde / en hooge halmen/ in drie/of vier ledekens onderscheyden / en met drie smalle grasachtige bladeren bewassen; op de toppen/ van de welcke een aere / uyt veel Koornen t'samen vergadert / voortspruyt / die somtijdts met eenige korte stekelingen beset is. De Wortel is dun/ en veselachtigh.

Plaetse. Op de Bouwlanden wordt de Terwe gevonden/ en van de Ackerlieden aengewonnen.

 Tijdt.

Tijdt. In Julii wordt de Terwe, soo wel die in de Herfst, als in de Lente gezaeyt is / rijp.

Aert en Krachten. De Terwe verwarmt matelijck / en heeft een vermorwende / rijpmakende / en scheydende kracht / en geeft het lichaem veel / en goet voedsel. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Podegra, of Flerecijn: Hier tegen sal men tot de knie toe in de hoopen van Terwe, of in volle sacken van des selfs Meel sitten. Plinius.

Voor de Bel-roos: Neemt Terwen-meel, en stropt het daer op.

Voor quade Schurftheyt: Neemt de Semelen van Terwe, koocktse in Azijn / en wascht het daer mede. Dodonæus.

Rogge, in 't Latijn *Secale*.

Gedaente.

De Rogge verkrijght dunner / en langer halmen als de Terwe, in vier / of vijf ledekens afgedeelt / en met smalle grasachtige bladeren bewassen. De Aere is met korte baerdekens bekleedt; het Kooren langwerpigh / en bruyn van verwe / en de Wortel dun / en veselachtigh.

Plaetse. De Rogge wordt op veel Ackers van de Nederlanden voortgeteelt.

Tijdt. Soo wel de Winter- als Somer-Rogge bloeyt in Junii, en wordt in Julii, of Augustus rijp.

Aert en Krachten. De Rogge verwarmt matelijck / nochtans minder als de Terwe, maer meerder als de Gerste, en is vermurwende / en verteerende van krachten. J. Schroderus.

Medicinael gebruyck. Om de Geswellen rijp te maken, en te openen: Neemt suurdeegh van Rogge-meel, en leght het papwijs op. Dodonæus.

Voor oude Hooftpijn, en vochte Herssenen: Neemt Rogge-meel, doet het in een sackje / en bindt het voor het Hooft: Of neemt Bloem van Rogge-meel, soo veel van nooden is / kneet het met Azijn / doet 'er by een weynigh Olie van Roosen, en Noote-Muscaet, en bindt het voor het Voorhooft. Ravelingius.

Spelte.

SPelte is van halmen / en aeren de Terwe seer gelijck / en recht haer selven in de hooghte met veel geknoopte halmen hooger dan de Gerst, heeft verscheydene soorten.

Plaetse. Groeyt in alderhande aerde / selfs al was die wat vochtigh / gelijck hier te Lande / maer best wast sy in goede vette aerde.

Tijdt. Werdt gelijck de Terwe in October gezaeyt / en in Julii isse rijp.

Aert en Krachten. Voed meer dan de Gerste, is goet / en aengenaem van smaeck / sy is de maegh nut / en dienstigh / geeft soo veel voedsel niet als de Terwe.

Medicinael gebruyck. 't Meel van Spelte, met Goode Wijn / is goet tegen 't steken van fenijnige Beesjes / geneest het Bloetspouwen; met Wijn / en Salpeter / geneest de Witte Schilferen van de Huyt.

Gerste, in 't Latijn *Hordeum*.

Gedaente.

GErste heeft korter halmen als de Terwe, in vijf / of ses ledekens gedeelt / de bladeren zijn oock breeder / en rouwer in 't aentasten. De Aere is met lange / rouwe / en stekende baerdekens beset. De Wortel is dun / en veselachtigh.

Hier uyt werdt gemaeckt Gepelde Gerst, die men moet weecken / stooten / en wrijven tot dat de bolster afscheydet / en moet dan in de Son gedroogt werden / en dat meermaels.

Plaetse. De Ackers van Nederlandt worden overal met dit Gewas bezaeyt.

Tijdt. De Gerste wordt met het ander Kooren / of wat vroeger rijp.

Aert en Krachten. De Gerste is kout / en droogh in den eersten graedt / afvagende / openende / en vermurvende van krachten. Galenus, Joh. Schroderus.

Is vochtmakende / en verkoelende van aert / en wert in alle heete sieckten gebruyckt / heeft byna de eerste plaetse in de Medicijnen / en is van soo grooten nut / dat van een yder byna bekent is.

Medicinael gebruyck. Om alderhande Geswellen te doen scheyden: Neemt Gersten-meel, soo veel van nooden is / doet'er by gesneden Vijgen / en vermengt het met Honing-water tot een pap. Dioscorides.

Voor verstuyckte Leden: Neemt Gersten-meel, Azijn / en Boter / maeckt dit te samen warm / en slaet het papwijs om de verstuyckte Leden. Ravelingius.

Voor Hooftpijn uyt hitte ontstaen: Neemt Gersten-meel, soo veel van nooden is / Roode Roosen, kleyn gesneden / een halve handt vol / doet dit te samen in een sackje / besprengt het een weynigh met Azijn / en bindt het voor het hooft.

Voor scherpe Sinckingen die op de Oogen vallen: Neemt het Water van groene Gersten-bladeren, in de Maymaent gedistilleert / en bet de oogen dickwils daer mede. Joh. Schroderus.

Hirs,

Hirs, Geers, in 't Latijn *Milium.*

Gedaente.

DIt gewas schiet op met geknoopte Halmen/ en Bladeren / gelijck het andere Kooren / maer de toppen van de steelen zijn met een uytgespreyde / en nederwaerts-geboogen aere / de gedaente van de Riet-bloemen eenighsins uytbeeldende / beladen / waer aen kleyn / en hardt Zaedt groeyt. De veselachtige Wortel sinckt diep in de Aerde.

Plaetse. Het groeyt gaerne op zandtachtige vochte gronden.

Tijdt. Het bloeyt in Augustus, en daer na wort het Zaet rijp.

Aert en Krachten. De Hirs verkoelt in den eersten / en verdrooght in den derden graet / en den buyck verstoppende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Buyckpijn: Neemt Hirs, soo veel van nooden is / maeckt het heet in een panne / doet het in een sackje / en leght het op de Buyck. Dioscorides.

Om het sweeten te verwecken: Neemt van het afziedsel van Geers, met Water bereydt / en laet hier van een goeden dronck innemen.

Haver, in 't Latijn *Avena.*

Gedaente.

DE Haver is van steelen / en bladeren de Terwe eenighsins gelijck / maer op de toppen van de steelen draeght het een wijt van een gesprepde aere / lanckwerpigh/ en spits Zaet in sich besluytende. De Wortel is veselachtigh.

Plaetse. Dit gewas wert hier te Lande veel op

de Saeylanden gebonden / en bemint een vochte / of waterachtige gront.

Tijdt. In Augustus wordt de Haver, neffens veel ander Kooren / ingesamelt.

Aert en Krachten. De Haver wordt weynigh tot Medicijne gebruyckt / nochtans verseeckeren sommige / dat de Haver, in een panne warm gemaeckt / en op de Buyck geleydt / de Buyckpijn verdrijven kan. J. Schroderus.

Boeckweyt, in 't Latijn *Fagotriticum*.

Gedaente.

De Boeckweyt schiet op omtrent de twee voeten hoogh / met ronde roode steelen / die met breedtachtige / doch voor spits toeloopende bladeren bewassen zijn: Aen de toppen van de steelen / en zijde-steelkens komen witte bloemkens trosswijs by een vergadert / te voorschijn / nalatende driekantige / en bruyne Zaden / in dunne vellekens besloten. De Wortel is veselachtigh.

Plaetse. De zandtachtige Ackers van Nederlandt werden veeltijdts met Boeckweyt bezaeyt.

Tijdt. De Boeckweyt bloeyt in de Somer.

Aert en Krachten. De Boeckweyt is matelijck warm / en vocht van aert / maer werdt alleen tot de Keucken gebruyckt.

Canarien-zaet, in 't Latijn *Phalaris*.

Gedaente.

Dit gewas brengt voort geknoopte Halmen / omtrent anderhalven voet om hoogh opschietende: De bladeren zijn die van de Terwe wel gelijck / maer kleynder. Op de toppen van de Halmen draeght het korte / en boven spits-toeloopende

loopende aeren / uyt veel witte schubbekens t'samen geset / voortbrengende witte Bloemkens / na de welcke in de aere blinckent Zaedt gevonden wordt.

Plaetse. Hoewel dit Zaet eerst uyt de Canarische Eylanden gebracht is / nochtans vindt men hier te Lande geheele Ackers met het self de bezaeyt.

Tijdt. In 't laetste van de Somer wordt het Zaet rijp / en versamelt.

Aert en Krachten. Canarien-zaet wordt weynigh tot Medicijne gebruyckt / hoewel sommige het de krachten van de Hirs toeschrijven / en het wordt meest gebesigt om de Canarie-vogelkens te voeden.

Speurie, in 't Latijn *Spergula*.

Gedaente.

Dit gewas verkrijght dunne / ronde / geknoopte steelen / omtrent een voet hoogh opwassende; dese zijn aen yder knoop met seer dunne / en smalle bladerkens sterrewijs in 't ronde bewassen. Op de toppen van de steelen draeght het kleyne witte bloemkens / die van Muur eenighsins gelijck / na de welcke ronde zaet-bollekens / met kleyn zwart zaet gevult / volgen. De wortel is dun.

Plaetse. In Brabant, en andere Provintien worden met de Speurie geheele Ackers bezaeyt.

Tijdt. Dit gewas bloeyt meest in May, en Junii.

Aert en Krachten. De werckingen van de Speurie zijn tot noch toe onbekent / en wort alleen tot Voeder voor de Ossen / en Koeyen gezaeyt. Dodonæus.

Dravich.

Gedaente.

DIt Kruyt is een misgewas van de Rogge / doch kleynder van halmen / en bladeren / oock brenght het wijt-uytgesprepde Aeren voort / die van de Haver eenighsins gelijck / in sich besluytende lanckwerpigh graeuw Kooren / of Zaet. De wortel is dun/ en veselachtigh.

Plaetse. Dit Gewas wort op de Koorenvelden onder de Rogge gevonden.

Tijdt. Het wort rijp met het ander Graen.

Aert en Krachten. De aert van dit Gewas is onbekent/ en de krachten onversocht. Dodonæus.

Ydel-haver, in 't Latijn *Bromus*.

Gedaente.

DIt Gewas is den Haver in alles seer gelijck/ en wordt om de ydelheyt der Aren Ydelhaver genaemt.

Plaetse. Het wordt hier te Lande neffens de Wegen en aen de kanten van de Ackers gevonden.

Tijdt. In de Somerse Maenden staet dit Kruydt in sijn fleur.

Aert en Krachten. De Ydel-haver is verdroogende van aert en krachten. Dioscorides.

Medicinael gebruyck. Voor quade zeeren van de Neusgaten: Bereydt een afziedsel van dit Gewas in Water / doet 'er by Honigh / koockt het te samen tot de dickte van een Syroop / en steeckt het met doeckskens in de Neusgaten. Dodonæus.

Koren.

Koren-brandt, in 't Latijn *Ustilago*.

Gedaente.

DIt Kruyt is van halmen en bladeren de Haver seer gelijck / voort brengende een zwarte Are / met zwart stof of verbrande meluwachtigheyt vervult.

Plaetse. Het wordt in de Nederlanden tusschen de Tarwe, Rogge of Haver gevonden.

Aert en Krachten. Dit mis-gewas wert nergens toe gebruyckt / en is het Graen seer schadelijck.

Boonen, in 't Latijn *Fabæ*.

Geslachten.

VAn de Boonen vindt men hier te Lande drie soorten; te weten / kleyne of Veldt-boonen, groote ofte Roomse-boonen ende Turckse-boonen.

Gedaente. De Veldt-boonen hebben vierkante holle steelen / met breetachtige bladeren / aen een middel ribbe gehecht / bewassen. Aen en langhs de steelen komen de wel rieckende bloemen voort / van verwe wit en met zwarte placken getekent: na dese volgen de hauwen / van buyten groen en van binnen met een witte wolachtigheyt bekleedt / waer in de Boonen schuylen. De wortel is redelijck lang / en door veel veselinge in de Aerde bevestight.

De Roomse-boonen zijn van steelen / bladeren / bloemen en hauwen / de voorgaende gelijck / alleen dat sy in alles grooter zijn.

De Turckse boonen brengen voort seer lange en dunne steelen / waer mede sy sich om de bystaende staken omwinden en vast maken. De bladeren zijn groot en breet / gemeenlijck drie aen een steelken by

een geboeght. Omtrent de oorspronghe van de bladeren / komen de witte / geele of roode bloemkens / die van de Erwten gelijckende / te voorschijn: na dese volgen lange platte hauwen / in sich besluytende Nier-wijse Boonkens / van verwe onder malkanderen dickwils verschillende.

Plaetse. Met de kleyne of Velt-boonen worden hier te Lande geheele Ackers bezaeyt. De Roomse en Turckse-boonen worden alleen in de Hoven onderhouden.

Tijdt. De Veldt- en Roomse-boonen bloeyen in May, en worden in Junii of Julii rijp. De Turckse-boonen bloeyen in Junii, en worden in 't laetste van de Somer rijp.

Oeffening. De Roomse-boonen plant men in de Maent Maert op ryen / maer de Turckse-boonen in April rondt om staken / om daer by op te klimmen.

Aert en Krachten. De Velt en Roomse-boonen zijn kout van aert / en geven redelijck goet voedsel; de Turckse-boonen zijn wat warm van aert. Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor sweerende Vrouwe Borsten, en blauw-gestooten, of gevallen Placken: Neemt Boonen-meel soo veel van nooden is / maeckt het met Soetemelck tot een pap / en leght het op. Matthiolus.

Voor pijn in de Voeten: Zied Boonen in Water / en baedt de voeten daer in. Brunfelsus.

Om de Placken des Aengesichts te verdrijven: Neemt Boonen-bloeysel-water en wascht het Aengesicht daer mede.

Voor Graveel en water-sucht: Neemt assche van Boone-struycken een hant vol / maeckt 'er met een half pintje Wijns een Looge van / 't welck ghy in twee reysen sult in geven: of neemt Sout van gebrande

brande Boonen-struycken bereyt een half vierendeel loots / en geeft het met Wijn of Boonen-bloeysel-water in. Fuchsius, Joh. Schroderus.

Erwten, in 't Latijn *Pisum*.

Geslachten.

De Erwten worden in witte en graeuwe Erwten, met of sonder schellen onderscheyden / en wederom in Veldt en Hof-Erwten af gedeelt.

Gedaente. De Erwten hebben lange / holle en brossche steelen / in veel tacxkens verspreydt / aen de eynde met klauwierkens versien / en met breedtachtige bladeren / altijdt twee tegen malkanderen over staende / bewassen: Dese steelen konnen sich sonder behulp van rijs of stecken niet opheffen. De bloemen komen op besondere lange steelkens voort / van verwe wit / en omtrent haer midden met een paersse placke bespickelt / oock zijnse wel geheel paers van koleur. De hauwen daer de Erwten in besloten leggen / zijn lanckwerpigh / ront / en nederwaerts af hangende.

Plaetse. De Veldt-Erwten worden op de Ackers / en de Hof-Erwten in de Hoven gezaeyt / en vermenighvuldight.

Tijdt. Sy worden in de Somer rijp.

Oeffeningh. De Hof-Erwten worden in de Maent Maert, of April, een duym diep in de Aerde geplant.

Aert en Krachten. De Erwten zijn van aert en krachten de gemeene Boonen seer gelijck. Dodonæus.

Wicken,

Wicken, in 't Latijn *Vicia*.

Gedaente.

DIt Gewas brengt voort dunne / vierkante / lange steelen / met veel lanckwerpige / en voor rondt-toelopende bladeren ; aen een middel-ribbe over malkanderen geplaetst / bewassen. Aen het eynde van de steelkens is het met klauwierkens versien. De bloemen zijn die van de Veldt-boonen gelijck / maer doncker-purper van verwe ; die van lanckachtige hauwkens gevolgt worden / waer in de platte bruyne zadekens / by ons Wicken genaemt / beslooten leggen.

Plaetse. De Wicken worden op sommige Ackers gezaeyt.

Tijdt. Dit Gewas bloeyt in May, en in Julii of Augustus wort het zaet rijp.

Aert en Krachten. De Wicken verwarmen matelijck / en verdroogen in den tweeden graet ; sy suyveren / vagen af / en zijn in 't laetste wat t'samentreckende van krachten. Ravelingius.

Medicinael gebruyck. Voor Uytteeringe: Neemt Wicken-meel soo veel ghy wilt / vermengt die met gesuyverde Honing tot dat het als een Conserf werde / en geeft hier van in alle dagen de groote van een Ockernoote. C. Durantus.

Voor Beeten van dolle Honden, en ander Gedierte: Neemt Wicken-meel, vermengt het met Wijn tot een papken / en leght het op. C. Bauhinus.

Krock, in 't Latijn *Arachus*.

Geslachten.

DIt Gewas is in twee soorten / te weten / groote, en kleyne Krock, onderscheyden.

Gedaente. De eerste soorte heeft seer teere kantige steelen. De bladeren zijn smal / en aen een

middel-

middelsteelken tegen malkanderen over gevoeght / aen 't eynde van het welcke kleyne klauwierkens voortspruyten. De bloemkens zijn kleyn / en purper van verwe / na de welcke kleyne ronde hauwkens / ronde / bruyne / en harde zadekens in sich besluytende / te voorschijn komen.

De tweede soorte verschilt van de voorgaende in groote / wantse veel kleynder is als de selfde: oock komen de bloemkens / die wit zijn / op lange steelkens / veel by een vergadert / te voorschijn.

Dese beyde soorten hebben groote gelijckenisse met de Wicken, en worden daerom van sommige wilde Wicken genaemt.

Plaetse. De Krock wort onder het Kooren / en hauwvruchten gevonden / en brengt groote hindernisse omtrent het opwassen van deselve by.

Tijdt. In Junii draeght dit gewas rijp zaet.

Aert en Krachten. De Krock wordt nochte in spijse / noch tot Medicijne voor de Menschen gebesight.

Aphace.

Gedaente.

DE Aphace brengt voort dunne / kantige / en geknoopte lange steelen / met bladeren / die onder breedt / en boven spits zijn / en aen yder knoop / of lidt twee tegen-malkanderen over staen / bewassen. Aen de oorsprong der bladeren spruyten kleyne klauwierkens / en geele bloemkens: Na de bloemkens volgen breetachtige hauwkens / met plat-ronde zwarte zaden gevult. De wortel is met dunne veselingen behangen.

Plaetse. Dit Gewas wort hier te Lande onder het ander Kooren gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in May, en in Junii, of Julii wordt het zaet rijp.

Aert

Aert en Krachten. De Aphace is matelijck verwarmende / en sterckelijck verdroogende van aert / en t'samentreckende van krachten. Galenus.

Aerdt-akers, *Aerdt-nooten*, in 't Latijn *Glans Terrestris*.

Gedaente.

DIt Gewas heeft teere / en dunne steelen / in verscheyde zijde-scheuten verdeelt. De bladeren zijn langwerpigh / en kleyn / op besondere middelsteelkens / aen 't eynde met klauwierkens versien / voortspruytende. Aen het opperste van de steelen komen paers-roode bloemen / die van de Erwten gelijck / te voorschijn / na de welcke kleyne / en langwerpige hauwkens / drie / of vier ronde Zadekens in sich besluytende / volgen. De wortelen zijn knobbelachtigh / en dick / van buyten zwart / van binnen wit / soet van smaeck / en door veselinge aen malkanderen verbonden.

Plaetse. Het wort hier te Lande op de koorenackers gevonden.

Tijdt. Het draeght sijn Bloemen in Junii, en Julii, en na de Maytijdt worden de Wortelen uytgegraben.

Aert en Krachten. De Aert-akers zijn matelijck verwarmende / en verdrogende van aert / en daerom t'samentreckende van krachten. Dodonæus.

Kooren-roosen, in 't Latijn *Nigellastrum*.

Gedaente.

DIt Gewas verkrijght een ronde steel / omtrent twee voeten hoogh / die neffens de lange / smalle / en spitse bladeren ruygh / of hayrigh in 't aentasten is / op de top van de steel draeght het bruyn-roode bloemen / die van de Chri-

stus-

stus-Oogen gelijck / na de welcke lanckwerpige zaet-huyskens / met zwart zaet gevult / volgen. De wortel is dun.

Plaetse. Het wordt onder het Kooren wassende gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in May, en Junii.

Aert en Krachten. Het zaedt van dit kruydt is warm / en droogh in den tweeden graet / openende / en af-vagende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor de Geelsucht: Neemt van het Zaet een vierendeel loots / gestooten zijnde / geeft het met eenigh bequaem nat in. Octavius Horatianus.

Om de Maendtstonden der Vrouwen te verwecken, en de Wormen te dooden: Neemt van het Zaet een vierendeel loots / en laet het op een reys gebruycken. Ravelingius.

Voor quade Schurftheydt: Neemt van het fijn gestooten Zaet / soo veel van nooden is / menght het met Honing / en strijckt het Schurft daer mede. Fuchsius.

Koren-bloemen, in 't Latijn *Cyanus*.

Gedaente.

Dit Gewas brenght voort kantige steelen / met lanckwerpige en diep gesneden asch-verwige bladeren bewassen / en op de toppen met ronde en bovenwaerts spits toeloopende geschubde knoppen beladen; uyt het midden van de welcke de Bloemen / van veel draeykens t'samen geset / voort-spruyten; dese zijn van verscheyde koleuren / te weten / blaeuw / wit / paers / root / en lijfverwigh. Het lanckwerpigh blinckent zaet leyt in de knoppen in wolachtige ruyghte bewonden. De wortel is dun en met veel veselingen behangen.

Plaetse.

Plaetse. De blaeuwe Koren-bloemen groeyen op de Ackers onder het Koren / die met de witte/ paerse / roode en lijfverwige bloemen worden in de Hoven gevonden.

Tijt. Sy bloeyen in May, Junii, en Julii.

Aert en Krachten. De Koren-bloemen zijn kout en droogh tot in den tweeden graet/ en t'samentreckende van krachten. Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor rodigheydt en pijn der Oogen: Neemt het gedistilleerde water van de bloemen / en waschtse daer dickwils mede. Fuchsius.

Voor versche Wonden, en Quetsuren: Neemt het sap van dit kruydt / druppt het in de Wonden/ en leght het gestooten kruydt daer boven op. Brunfelsius.

Om de Maegh van alle galachtige vochtigheden te suyveren: Neemt van het fijn gestooten zaet een half vierendeel loots / en geeft het met Bier of eenigh ander nat in. Ravelingius.

Wilde Heul, Kolle-bloemen, Klap-roosen, in 't Latijn *Papaver Erraticum, Rheados.*

Gedaente.

DIt gewas heeft hayrige of ruyge steelen/ met lanckwerpige en diep gesneden bladeren bewassen; op de toppen van de steelen komen de schoon roode bloemen / die van de Tamme Heul gelijck / te voorschijn: de wortel is redelijck lang.

Plaetse. Het wordt onder het Koren wassende gevonden.

Tijdt. Het draeght sijn bloemen in May en Junii.

Aert en Krachten. De Wilde Heul is seer verkoelende

koelende van aert / slaep verweckende en pijn stillende van krachten. Fuchsius, C. Bauhinus.

Medicinael gebruyck. Voor Hooftpijn: Neemt dit kruyt / stoot het kleen met een weynigh Azijn/ en bint het voor het Hooft. Dodonæus.

Voor heete Koortsen en inwendige Brandt: Neemt het gedistilleert water van dese bloemen een pint / Syroop van deselve berept drie oncen / vermengt dit te samen en laet hier van dickwils een roemertje vol innemen.

Voor Zijde-pijn of Pleuris: Neemt van de bloemen een handt vol / koocktse in water tot een pint/ doorgesegen zijnde / maeckt het soet met Suycker/ en laet hier van dickwils drincken; of neemt van de gedrooghde bloemen een half vierendeel loots / zout van Salpeter, bereyde Kreeft-oogen van elcks tien greyn / stoot het tot een fijn poeyer / en geeft het in een reys in. Rolfinckius.

Voor sware Hoest: Neemt van de Syroop van Klap-roosen een lepel vol/ twee of driemael daeghs in; of gebruyckt van de Conserf van dese bloemen berept de groote van een Notemuskaet. Dispens. Augustan.

Voor heete Sweeringe en wilt Vuur: Neemt van dit kruyt soo veel van nooden is / gestooten zijnde leght het op. Dodonæus.

Vlas, in 't Latijn *Linum*.

Gedaente.

HEt Vlas heeft dunne steelen / met lanckwerpige smalle bladeren bewassen / en op de toppen met schoon blaeuwe bloemkens verciert; na dewelcke ronde zaet bollekens / met blinckent zaet gevult / volgen. De wortel is kleyn.

Plaetse. In de Nederlanden worden verscheyden Ackers met dit gewas besaeyt.

Tijdt.

Tijdt. Het bloeyt in May en Junii.

Aert en Krachten. Het zaedt / 't welck Lijn-zaet genaemt wordt / is warm in den eersten graet / maer middelmatigh in vochtigheyt en drooghte / vermorvende / verteerende / en rijpmakende van krachten. Dodonæus, Fuchsius, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor harde Geswellen: Neemt Lijnzaet-meel vermengt het met Looge / en leght het pap-wijs op. Fuchsius.

Voor voort-eetende Sweeringen: Neemt Lijnzaet, koockt het in Wijn / en wascht de zweeringe daer mede. Matthiolus.

Voor Hoest en slijmigheyt op de Borst: Neemt Lijnzaet-meel, doet 'er by gesuyverde Honing tot dat het als een Syroop wordt / en laet hier van dickwils licken. Dodonæus.

Voor Zijde-pijn, Buyck-pijn en Graveel: Neemt versch geslagen Lijn olie twee oncen / en geest het op een reys in. Joh. Schroderus.

Voor Verbrantheyt: Neemt de slijmigheyt van het zaedt gesoden / en slaet het met doecken om / of neemt Lijnzaet-olie / Roosen-water / van elcks even veel / roert het onder malkanderen / en bestrijckt de verbrande plaetse daer mede. C. Durantus.

Voor Ambeyen, en Kloven aen 't Fondament: Neemt Lijnzaet-olie / en bestrijcktse daer mede. Fuchsius.

Wildt Vlas, in 't Latijn *Linaria*.

Gedaente.

Dit Gewas brengt voort redelijck hooge ronde steelen / met bladeren / als die van tam Vlas, bekleedt. De geele bloemen / die achter met een smal staertje uytpuylen / komen langs de

de ſteelen te voorſchijn / deſe worden van ronde zaet-bollekens / met zwart zaet gevult / gevolgt. De wortel is wit / lang / en dun.

Plaetſe. Wilt Vlas groeyt hier te Lande langs de kanten van de Bouwlanden / en Wegen.

Tijdt. Het draeght bloemen in Julii, en Auguſtus.

Aert en Krachten. Wildt Vlas is warm / en verdroogende van aert / bitter van ſmaeck / en openende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Geel-ſucht, Water-ſucht, verſtoptheyt van Lever, en Milt, en om den Urijn af te drijven: Neemt van dit Kruydt drie handen vol / zied het op in een pint ſchoon Water of Wijn / tot dat een derdendeel verſoden is / en laet hier van twee / of driemael des daeghs drincken. Hier toe dient mede het gediſtilleert Water van dit Kruydt drie oncen op een reys ingenomen. Dodonæus.

Voor inwendige Quetſuren, opgeſtopte Maentſtonden, en om de Nageboorten af te drijven: Bereyt een afziedſel van dit Kruydt met Wijn / en laet hier van drincken. C. Durantus.

Voor Sproeten, en Placken des Aengeſichts: Beſtrijcktſe met het ſap van Wildt Vlas, ſoo ſullen ſy haeſt vergaen.

Voor pijn in de Lendenen, Lijfmoeder, en Blaſe: Bereyt een Badt van dit Kruydt / en laet de Siecken daer eenige tijdt in ſitten. C. Bauhinus.

Hennep, in 't Latijn *Cannabis*.

Geſlachten.

Van dit Gewas worden twee ſoorten gevonden / te weten Hennep-manneken en Hennep-wijfken.

Gedaente. Hennep-manneken waſt door ſijn ronde

ronde holle steelen seer hoogh op. De bladeren zijn doncker groen / lanckwerpigh / smal / spits / en aen de kanten saegh-wijs gekerft / ses of meer by een vergadert voortspruytende. Aen de toppen en langs de steelen heeft het ronde zaet-huyskens / rondtachtigh graeuw zaet / van binnen met wit mergh gevult / in sich besluytende. De wortel is met veel veselingen behangen.

Hennep-wijfken is de voorgaende van gedaente wel gelijck / maer en brengt geen zaet voort.

Plaetse. De Hennep wast best op vochte of veenachtige gronden.

Tijdt. Het bloeyt in Julii.

Aert en Krachten Het kruydt is verkoelende en verdroogende van aert / en het zaedt wordt van eenige voor warm en droogh / van anderen voor kout en droogh geacht. Joh. Schroderus.

Medicinael gebruyck. Voor Geel-sucht, verstoppinge van de Lever, sinckinge en inwendige pijn: Neemt Hennep-zaet vier handen vol / stoot het kleyn in een Mortier / Conserf van Roosen een once/ koockt het op in een pint soete Melck/giet'er by een weynigh Rinse-wijn tot dat het begint te stremmen / door gedaen zijnde / laet hier van twee of drie mael des daegs een roemertje vol drincken.

Voor ontvloeyinge des Zaedts en Zijde-pijn: Neemt Hennep-zaet een vierendeel/stoot het kleyn in een Mortier / en treckt'er met een half pintje Garste-water een melckje uyt / 't welck met Suyker soet gemaeckt zijnde / in twee reysen sal in gegeven worden. Brunfelsus.

Voor harde Geswellen: Strijcktse met de Olie uyt Hennep-zaet geparst. Dodonæus.

Voor pijn in de Ooren: Druypt een weynigh van het sap / uyt de groene kruydt geparst / in de Ooren. Dioscorides, Galenus.

Wouwe,

Wouwe, in 't Latijn *Lutum*.

Gedaente.

De Wouwe brengt eerst voort lanckwerpige/ smalle / en gladde bladeren / tusschen de welcke hooge steelen / met soodanige / maer kleynder bladeren bekleedt / voortspruyten. Aen het opperste van de steelen draegt het kleyne bleeck-geele bloemkens / die van kleyne knopkens / met zwart zaet gevult / gevolgt worden. De wortel is lang en wit.

Plaetse. Het wordt in de Nederlanden op sommige Ackers gezaeyt / en groeyt elders van het gevallen zaet voort.

Tijdt. Het bloeyt in May, of Junii, en daer na wordt het zaet rijp.

Aert en Krachten. Dit Kruyt wordt tot geen Medicijne gebruyckt / maer alleen van de Verwers / om daer mede te Verwen begeert.

Taback, in 't Latijn *Nicotiana*, *Petum*, *Tabacum*.

Gedaente.

Dit Gewas verkrijght seer hooge steelen/ met breede / lanckwerpige / en spits toeloopende bladeren bewassen. De bleeck-paersse bloemen / die op het opperste van de steelen te voorschijn komen / zijn lanckwerpigh / van binnen hol/ en in 't ronde vijf-hoeckigh. De zaet-huyskens zijn met kleyn geelachtigh zaet op gevult. De wortel is dick / en in verscheyde scheuten verdreydt.

Plaetse. De Taback is hier van vreemt zaet aengeteelt / en wert omtrent Amersfort overvloedigh op de Ackers aengewonnen.

Tijdt. Het draeght sijn bloemen in Augustus, en daer na wordt het zaet rijp.

Oeffe-

Oeffening. Dit Gewas wordt met groote naerstighept geoeffent; men zaept het in de Lente in backen/ daer toe epgentlijck berepdt/ daer na wordt het op de Ackers op verheven Beddekens geplant/ gewiedt/ aengehoogt/ afgetopt/ en epndelijck de beste bladeren met helder weder versamelt/ en in de Schuuren om te droogen op gehangen.

Aert en Krachten. De Taback is verwarmende en verdroogende van aert/ afvagende/ door snijdende/ verdoovende en purgeerende van krachten. N. Monardis.

Medicinael gebruyck. Voor overtollige vochtigheden der Herssenen en Tant-pijn: Neemt het fijn gestooten poeper van dit Kruydt/ en haelt 'er een weynigh van in de Neus-gaten op: of de roock door een pijp in de Mont gesogen/ en daer na wederom uyt geblasen/ 't welck men Taback drincken noemt/ werdt van veele geprefen.

Voor Koortsen: Neemt twee oncen van het gedistilleert Water van Taback, en geeft het door het aenkomen van de Koorts in. Platerus.

Voor Wormen: Neemt van de Syroop van het sap met Suycker berepdt/ een lepel vol/ en laet het innemen/ ondertusschen leght een bladt op de Navel van de Buyck. Dodonæus.

Voor Verbrantheyt: Neemt versche Taback-bladeren, en leghtse op de verbrande plaetse. Joh. Schroderus.

Voor Water-sucht: Neemt van het uytgedruckte sap van groene Taback een lepel vol/ en geeft dit met eenigh bequaem nat in; dit purgeert van onderen en van boven/ en hier door is een seker Landtman volkomen van de Water-sucht genesen geweest. Dodonæus.

Voor versche en oude Wonden of Zeeren: Druppt het sap in de quetsuren/ en leght 'er een

een gestooten groen bladt boven op. N. Monardis.

Voor Kort-amigheydt en een fluymige Borst: Hier tegen gebruyckt een lepel vol van de Syroop van Taback. J. Schroderus.

Voor een verharde Milt: Leght de gestooten bladeren op de lincker-zijde. Clusius.

Voor pijn van de Buyck en Lijf-moeder: Neemt de gestooten bladeren en leghtse warm op de Navel. C. Bauhinus.

Hoef-bladeren, in 't Latijn *Tussilago*.

Gedaente.

DIt Kruydt brengt in de Lente sijn geele bloemen / van veel bladekens by een vergadert / op korte steelkens voort; daer na verkrijght het sijn bladeren / dewelcke breedt / hoeckigh / op de bovenste zijde groen / en aen de onderste met witte wolachtigheyt bekleedt zijn. De wortel is wit / dun en lang.

Plaetse. Het wordt hier te Lande op vochte Ackers en Velden gevonden.

Tijdt. Het vertoont sijn bloemen in 't laetste van Maert, en kort daer na spruyten de bladeren uyt.

Aert en Krachten. De groene Hoef-bladeren zijn matelijck verkoelende en verdroogende van aert / en hebben een besondere kracht om de Longe te versterken / maer de gedrooghde zijn sy wat verwarmende. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Hoest en Engborstigheydt: Neemt Hoef-bladeren drie handen vol / ziedse op in Water tot een pint / maeckt het soet met Syroop van Hoef-bladeren, en laet hier van dickwils drincken. Dodonæus.

Voor ontſtekinge van het Ingewant, en heete Koortſen: Neemt Water van Hoef-bladeren gediſtilleert / en geeſt 'er twee of vier oncen teffens van in. Fuchſius.

Voor Hooft-pijn en ontſtekinge der Schamelijcke Leden: Neemt het gediſtilleert Water en legt het met doecken op.

Voor Verbrantheyt: Bestrijckt de plaetse met het sap uyt de bladeren geparst / en leght de groene bladeren daer boven op. Brunfelsus.

Vaccaria.

Gedaente.

DIt Kruydt heeft ronde/ gladde en geknoopte steelen / die omtrent een voet hoogh op schieten : aen yeder lidt of knoop spruyten twee langachtige spitse bleeck-groene bladeren / die tegen malkanderen over staen / en onder seer dicht by een geboeght zijn. Op de toppen van de steelen komen kleyne roode bloemkens uyt een ront knopken te voorschijn. Het zaet is kleyn en zwart / en leyt in het voorverhaelde knopken besloten. De wortel is in verscheyde veselingen gedeelt.

Plaetse. Het wordt op de vette Ackers en Velden gevonden.

Tijdt. Het bloeyt de gheele Somer door.

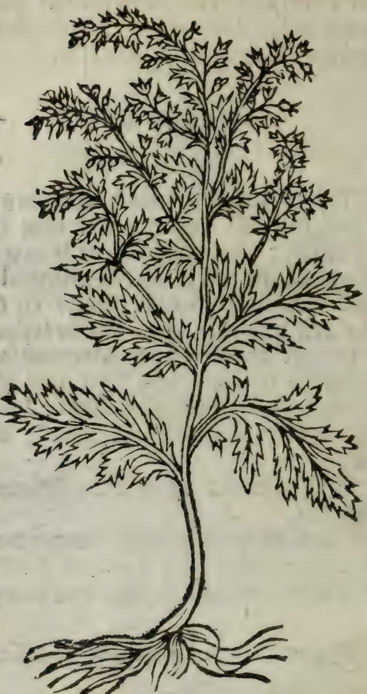
Aert en Krachten De Vaccaria heeft geene of tot noch toe van niemant beschrevene krachten.

Byvoet, in 't Latijn *Arthemisia.*

Gedaente.

DIt kruydt brengt voort hooge / ronde en gestreepte roodtachtige steelen / in veel zijdescheuten gedeelt / en met diep gesneden bladeren / die boven groen en onder witachtigh zijn/ bewassen. De bloemen zijn seer kleyn / die van Alssem gelijck. De wortel is door veel veselingen in de Aerde bevestight.

Plaetse. Het groeyt langs de Wegen / en aen de

kanten van de Velden en Ackers / doch best op droooge en steenachtige gront.

Tijdt. Uyt de overgeblevene wortel spruyten in de Lente nieuwe scheuten voort / en in de Somerse Maenden staet het in sijn volle fleur.

Aert en Krachten. De Byvoet is warm in den eersten/

eerſten / en droogh in den tweeden graet / openende en verteerende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Om de Maendtſtonden en de Nageboorte af te drijven: Neemt Byvoet twee handen vol / zied het op in Wijn tot een pint / en laet hier van een roemertje vol van drincken / en bereydt een badt of ſtovinge van het ſelfde Kruydt. Dioſcorides.

Voor Graveel en opſtoppinge van den Urijn: Bereydt van dit Kruydt met Wijn en Water een afziedſel / en laet 'er van drincken. Dioſcorides.

Voor bevinge der Leden: Neemt ſap van Byvoet, Olie van Rooſen van elcks even veel / mengt het te ſamen / en beſtrijckt de Leden daer mede. Dodonæus.

Voor het opſtijgen des Lijf-moeders: Neemt Byvoet, naeyt het in een ſackje / en leght het van onder de Navel tot de Lieſſche toe. Fuchſius.

Voor pijn in de Maegh: Neemt Byvoet, ſtoot het kleyn / doet 'er by Olie van bittere Amandelen, en leght het pap-wijs op de Maegh. C. Durantus.

Voor de Naween der Kraem-vrouwen: Neemt ſap van Byvoet, Dooren van Eyeren, Verckensreuſel: geſtooten Comijn-zaet, van elcks ſoo veel van nooden is / vermengt dit te ſamen tot een Plaeſter / en leght het onder de Navel van de Buyck. Ravelingius.

Witte Andoren, *Malrove*, in 't Latijn *Marrubium*, *Praſſium*.

Gedaente.

Dit Gewas heeft vierkante ruyge ſteelen / omtrent een voet hoogh op ſchietende. De rontachtige / gerimpelde en rontom de kanten geſchaerde grijſe bladeren ſpruyten altijdt twee

tegen malkanderen over staende voort; aen de oorsprong van dewelcke de witachtige bloemkens uyt scherpe huyskens rondtom de steel kroons-wijs voort komen. Het zaet is rondtachtigh en rouw / de wortel zwart / en met veel veselingen behangen. Dit geheele Kruyt heeft een goede reuck.

Plaetse. Het wast langs de Wegen / en aen de kanten van de gebouwde en ongebouwde Landerpen.

Tijdt. Uyt de overgebleven wortel spruyten in de Lente nieuwe scheuten voort / en het draeght sijn bloemen in Julii en Augustus.

Aert en Krachten De Malrove is warm in den tweeden / en droogh in den derden graet/ bitter van smaeck / openende / afvagende en dun makende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Hoest en Engborstigheyt: Neemt van de bladeren van dit Kruydt drie handen vol / koockt het op in schoon Water tot een pint / door gesegen zijnde / maeckt 'et soet van Honingh / en laet hier van drincken. Dioscorides.

Om de Maendt-stonden te verwecken, en de Nageboorte af te drijven: Neemt van de bladeren twee handen vol / ziedse op in een pint Wijns tot dat een derden deel versoden is / en laet hier van een roemertje vol drincken. Galenus.

Voor de Geel-sucht: Hier tegen wordt seer gepresen het sap uyt de bladeren geparst / en drie lepelen vol in genomen. Ravelingius.

Om de Longe van taye en fluymige vochtigheden te suyveren; Neemt het gedistilleert Water van Malrove een pint / Syroop van Malrove drie oncen / vermengt dit te samen / en laet hier van dickwils drincken: Of bereydt een afziedsel met Vijgen, en laet daer van drincken: of neemt van het sap van Malrove tien oncen / gesuyverde Honing

ning drie oncen / koockt dit te samen tot dat het dick wordt / roert 'er onder soo veel poeper van Soet-hout als van nooden is / en gebruyckt hier dickwils van. P. Crescentius.

Voor Krop-klieren: Neemt van de bladeren soo veel van nooden is / stootse kleyn / doet 'er by wat Hoender-vet / en leght het pap-wijs daer op. Ravelingius.

Voor vuyle Zeeren en Sweeringen: Neemt het sap uyt de bladeren geparst twee deelen / gesuyverde Honigh een deel / vermengt dit te samen / en leght het met wiecken in de Zeeren of Sweeringe. Fuchsius.

Voor verouderde pijn van de Ooren: Neemt van het sap / Olie van Roosen van elcks even veel / en druypt het in de Ooren. Dioscorides.

Voor Geel-sucht: Neemt van dit Kruydt twee handen vol / kleyne Santorie een hant vol / Steenruyte een halve hant vol/ Koockt dit in een kanne Wijns/ tot dat een derden deel versoden is/ maeckt het soet met Suycker / en laet hier van drincken. Joh: Stocker.

Voor Steen en Graveel: Bereydt een afziedsel van dit Kruydt met Wijn / en laet hier van gebruycken. Joh Stocker.

Om de beslooten Winden van de Lijf-moeder, en de Na-geboorte af te drijven: Neemt van het sap twee lepelen vol / Wijn een half mutsjen / geeft dit op een reys in. Joh. Stocker.

Scabiose, in 't Latijn *Scabiosa*.

Geslachten.

Dit Gewas wordt in gemeene en vreemde Scabiose onderscheyden: van de vreemde Scabiose sullen wy onder de Bloem-kruyden in het Negende Deel handelen.

Gedaente. De gemeene Scabiose heeft lanckwerpige en diep gesneden bladeren/ die van Rakette eenighsins gelijck; tusschen dewelcke ruyghachtige steelen ontrent een voet hoogh voortspruyten / die met de voor verhaelde bladeren oock bewassen zijn/ en op wiens toppen bleeck-blaeuwe bloemen / in 't ronde

ronde by een geboeght / te voorſchijn komen. De wortel bevestight ſich diep in de Aerde.

Plaetſe. De Scabioſe wast hier te Lande aen de kanten van de Ackers en Velden.

Tijdt. Dit Kruyt vertoont ſijn bloemen in Auguſtus.

Aert en Krachten. De Scabioſe is warm en droogh in den tweeden graet / af-vagende / doorſnijdende / verdeylende / zweet-drijvende / en de beſmettinge wederſtaende van krachten. Fuchſius.

Medicinael gebruyck. Voor Hoeſt, Engborſtigheyt en pijn in de Zijde. Neemt Scabioſe-bladeren vier handen vol / koocktſe in Gerſten-water tot een pint / maeckt het ſoet met Suycker / en laet hier van dickwils drincken. Dodonæus.

Voor Peſt en beſmettelijcke ſieckten: Neemt ſap / uyt de bladeren geperſt / twee oncen / Venetien Theriakel een vierendeel loots / vermengt dit te ſamen om in een reys in te nemen / hier op moet men warm toe-gedeckt zijnde zweeten. C. Bauhinus.

Voor Ambeyen. Koockt dit Kruydt in Wijn/ en ontfangt den roock aen het fondament. P. Creſcentius.

Voor quaet ſeer van het Hooft: Bereydt een afziedtſel van de bladeren met looge / en waſcht het Hooft hier mede. Dodonæus.

Voor Schurftheyt: Neemt poeyer van de gedrooghde Wortel een vierendeel loots / en geeft dit alle dagen met Geyten-wey in / en neemt het ſap uyt het Kruydt geperſt / koockt het met Azijn / en beſtrijckt het ſchurft daer mede. P. Creſcentius.

Duyvels-beet, in 't Latijn *Morsus Diaboli, Succisa.*

Gedaente.

DUyvels-beet heeft jonge steelen / omtrent twee voeten hoogh op-schietende / met lange breedtachtige bladeren / die rontom de kanten wat gekerft zijn / bewassen: Op de toppe brengt het voort witte of bruyn-purpere Bloemen / van maeckfel die van de Scabiose gelijck. De wortel is zwart / kort / dick en met veel veeselingen behangen.

Plaetse. Het wast aen de kanten van de Ackers / Velden en op ongebouwde plaetsen.

Tijt. Het bloeyt in Julii, Augustus en Septemb.

Aert en Krachten. Dit Kruydt is warm en droogh in den tweeden graedt / bitter van smaeck / af-vagende en zweet-drijvende van krachten / en komt in werckinge met de Scabiose over een. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Hals-geswel: Neemt van dit Kruydt drie handen vol / koockt het op in schoon water tot een pint / doet 'er by twee oncen Honing van Roosen / en gorgelt daer mede. Dodonæus.

Voor Pestige geswellen: Neemt dit geheele Kruydt / stoot het kleyn / en leght het papwijs op. Fuchsius.

Voor geronnen bloedt in 't Lichaem, pijn en opstijgen van de Lijfmoeder: Neemt van dit Kruydt vier handen vol / ziedt het op in Wijn tot een pint / en geeft hier van tweemael des daeghs een roemertje vol te gebruycken. C. Durantus.

Voor Pest en besmettelijcke sieckte: Hier tegen gebruyckt nuchteren de Wijn / daer dit Kruydt in gesoden is; Of neemt alle morgen twee oncen van het gedistilleert Water van dit Kruydt in. Ravelingius.

Wit

Wit Wolle-Kruydt, in 't Latijn *Verbaſcum.*

Gedaente.

DIt Kruydt heeft breede / ſachte en grijſachtige bladeren / tuſſchen dewelcke een hooge ſteel op-ſchiet / met ſoodanige bladeren bewaſſen / maer die na de top kleynder worden. Deſe ſteel is van het midden tot de top met geele vijf-bladige

dige Bloemkens verciert / na de welcke ronde zaet-huyskens / met kleyn zaet vervult / volgen. De wortel is omtrent een vinger dick.

Plaetse. Het wast neffens de kanten van de Ackers / Wegen / op ongebouwde en zantachtige plaetsen.

Tijdt. Het bloeyt in Junii en Julii.

Aert en Krachten. Wit Wolle-kruydt is verdroogende ende matelijck verwarmende van aert / vermorwende / verteerende ende pijn-stillende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Speenen ofte Ambeyen : Bereydt een afziedsel van dit Kruydt tot een stovinge / ende bestrijcktse met Olie van de Bloemen bereydt. Dodonæus, Matthiolus.

Voor het uyt-vallen van den Aers-darm : Neemt de gedrooghde toppe van dit Kruydt / Kamille-bloemen, Mastick, van elck even veel / stoot dit tot een grof poeyer / ende leght hier van op heete koolen / om het fondament daer mede te berooocken. Ravelingius.

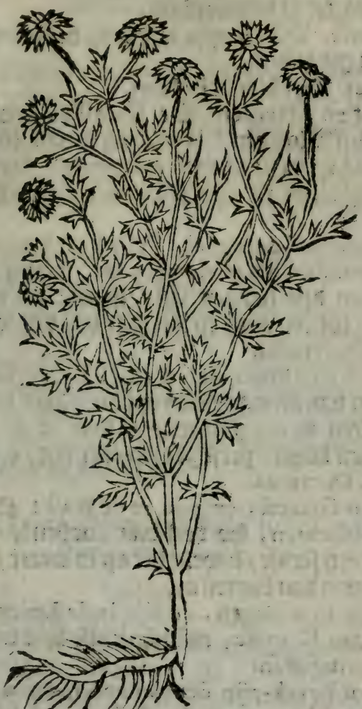
Voor Buyck-loop ende Sinckingen : Neemt van de Wortel een once / ziedtse in een half pintje roode Wijn / tot dat een derdendeel verzoden is / ende geeft dit in twee reysen in. Fuchsius.

Voor alle koude gebreecken van de Zenuwen : Bereydt een badt van dit Kruydt / met Savie, Majoleyn, en Kamille-bloemen.

Voor Bloedt-sweeren ende Klap-ooren : Stoot dit Kruydt kleyn / maeckt het warm in een panne / en leght het pap-wijs op. Dodonæus.

Voor het Podagra. Hier toe werdt seer gepresen het gedistileert Water van Walle-kruydt / drie oncen teffens in-genomen. Ravelingius.

Gemeyne Kamille, in 't Latijn *Chamomilla*.

Gedaente.

DE gemeyne Kamille heeft dunne steelkens en zijde tacrkens / met seer kleyne en gesnippelde bladekens bewassen / en omtrent een voet of meer hoogh opschietende. Op de top van de steelkens komen Bloem-knoppen te voorschijn/die sich

sich openende in 't midden een geel hoofdeken/rontom met smalle witte bladekens beset / vertoonen. De Wortel is veselachtigh.

Plaetse. Dit Kruydt werdt op de Ackers by het Koorn gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in Juny.

Aert en Krachten. De Kamille, voornamentlijck sijn Bloemen / is verwarmende en verdroogende in de eerste graet / ontdoende / verteerende/ vermorwende en pijn-stillende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Buyck-pijn, en om de Maentstonden te verwecken: Neemt Kamille-bloemen drie handen vol / koockt het in Bier of Wijn / tot een pint/ en laet hier van dickwils drincken. Dodonæus.

Voor langhduurende Koortsen, en Geelsucht: Neemt van dit geheele Kruydt een hant vol / stoot het kleen in een Mortier / doet 'er by een half mutsjen Wijn / perst het sap daer uyt / en geeft het in. C. Durantus.

Voor Graveel, en pijn in de Blase: Neemt Kamille-bloemen, soo veel van nooden is / benaeyt het in een sackje / koockt het op in water / en leght het warm van buyten op.

Voor Swellingen, en pijn in de Leden. Neemt Olie van Kamille, en bestrijcktse daer mede. Dispens. Augustan.

Voor Buyck-pijn der kleyne Kinderen: Neemt het Net / warm uyt een Schaep getrocken / bestrijckt het met Olie van Kamille, en leght het op de buyck.

Voor oude Hooft-pijn: Koockt Kamille-bloemen in looge / en wascht het hooft daer mede. P. Bayrus.

Koe-

Koedille, stinckende Kamille, in 't Latijn *Cotula, Fætida.*

Gedaente.

DIt Gewas verkrijght hooger en dicker steelen / als de gemeyne Kamille: Ooch zijn de bladeren grooter en donckerder groen van verwe; de Bloemen zijn van maecksel / hoewel grooter / die van de Kamille-bloemen gelijck. Dit geheele Kruydt heeft een zware en onlieffelijcke reuck.

Plaetse. Het groeyt hier te Lande neffens de Wegen en aen de kanten van de Ackers.

Tijdt. Het draeght sijn Bloemen in Junii en Julii.

Aert en Krachten. De Koedille is wat warm en droogh van aert; Rondeletius en andere hebben dit Kruydt in de dranchen of afziedsels gedaen / dienende om de dunne / waterachtige / verbrande / zoute / en melancolijcke vochtigheden door den stoelganck af te jagen. Lobel.

Vokelaer, geele Ganse-bloemen, in 't Latijn *Chrysanthemum.*

Gedaente.

DIt Kruydt heeft ronde steelen met lanckwerpige gesneden bladeren behangen. De geheel geele Bloemen zijn / die van de Kamille, maer grooter / seer gelijck. De wortel is veselachtigh.

Plaetse. Men vint het op de Ackers en Bouwlanden.

Tijdt. Het bloeyt in Junii, Julii en Augustus.

Aert en Krachten. De Vokelaer is warm en droogh van aert / en schijnt van krachten de Kamille niet seer ongelijck te zijn. Lobel.

Medicinael gebruyck. Voor Geelsucht: Neemt van de Bloemen met het zaet een vierendeel loots/ en geeft het met Wijn in. Dodonæus.

Paerts-bloemen, in 't Latijn *Triticum Vaccinum*.

Gedaente.

DIt Gewas brengt voort een recht opstaende steel/ wat meerder als een voet hoogh/ in eenige zijde tacrkens onderscheyden/ en met lange/ smalle/ spitse bladeren bewassen: Boven aen de steelen komen tusschen de bladeren de paerse Bloemen te voorschijn/ die te samen een Vosse-staert uytbeelden. Na de Bloemen volgen brede hauwkens of blaeskens/ t'wee zwarte zaden in sich besluytende. De wortel is kleyn en houtachtigh.

Plaetse. Het wort op de Ackers gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in Junii en Julii.

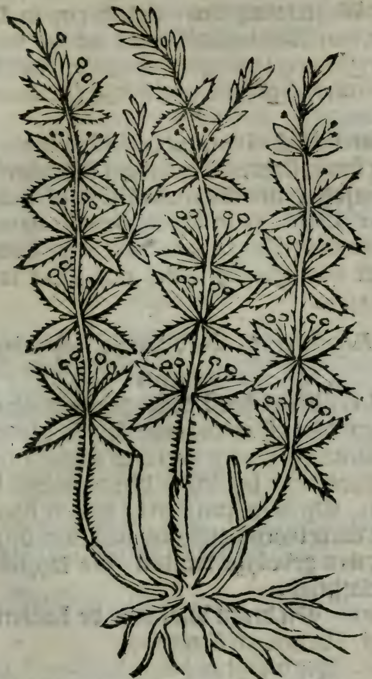
Aert en Krachten. Dit Kruyt is verwarmende/ en dampigh van aert: daerom het zaet ingenomen/ beroert de herssenen/ en verweckt Hooftpijn en dronckenschap. Lobel.

Mee, Krappe, in 't Latijn *Rubia Tinctorum*.

Gedaente.

DIt Gewas heeft vierkante/ rouwe/ geknoopte steelkens/ met zwarte en lanckwerpige rouwe bladeren/ omtrent yder knoop sterrewijs in 't ronde bewassen: Op de toppen van de steelkens komen kleyne bleeck-geele Bloemkens voort/ na dewelcke zwart zaet volgt. De wortel is seer langh/ in 't midden met een dunne zenuwe versien/ en van buyten met een roode schorsse bekleet.

Plaetse. Het wordt in de Nederlanden op veel Ackers/

Ackers / voornamentlijck op die van de Zeeuwſe Eylanden, onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt in de Somerſe Maenden.

Aert en Krachten. De Mee is warm in den tweeden en droogh in den derden graet / openende / ſcheydende / ende een weynigh t'ſamentreckende van krachten. C. Bauhinus, Fuchſius.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheyt van de Lever, Milt, Nieren ende Lijfmoeder : Neemt van de Wortel twee loot / ziedt het op in Wijn en Water van elcks een half pint / tot dat een derdendeel verzoden is/ doorgezegen zijnde / laet hier van een roemertje vol tweemael daeghs in nemen. Dodonæus.

Voor die sich binnen gequetst hebben : Neemt van de fijn gestooten Wortel een vierendeel loots / ende geeft het met Wijn ofte Azijn in. Lobel.

Voor Gicht ende lammigheydt der Leden : Neemt van de Wortel een vierendeel loots / ende laet het met Honich-water ofte Mee in nemen. Ravelingius.

Kleef-kruyt, in 't Latijn *Aparine*.

Gedaente.

Kleef-kruyt heeft lange dunne vierkante steelen/ die neffens de lange smalle bladeren / de welcke de steelen sterre-wijs ombatten/rouw zijn / waer mede het aen de kleederen vast blijft behangen. Op de toppen van de steelen draeght het kleyne witte bloemkens / die van twee by een wassende zaden gevolght worden. De wortel is dun en veselachtigh.

Plaetse. Dit kruyt wast aen de kanten van de Ackers/ Wegen/ en Hagen.

Tijdt. Het bloeyt in Junii.

Aert en Krachten. Dit gewas is warm en droogh van aert / en afvagende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor pijn van de Ooren: Neemt het sap van dit kruyt en druppt het warm in de Ooren. Galenus.

Voor Klieren en Krop-sweeren : Neemt van dit kruyt so veel van noden is/ stoot het kleyn/ doet'er

by

by een weynigh Verkens reuſel / en leght het paps wijs op. Dodonæus

Voor Steken of Beten van vergiftige Gedierten : Neemt van het ſap een vierendeel loots / en geeft het met Wijn in. Dioſcorides.

Voor Pleuris, Geelſucht, en alderhande Vloet of Bloet-loop : Hier tegen gebruyckt driemael des daeghs / twee oncen van het gediſtilleert water van Kleef kruydt. Ravelingius.

Voor het Bloeden van verſche Wonden : Neemt van dit kruyt / ſtoot het kleyn / en leght het op de Wonden. Plinius.

Mollugo.

Gedaente.

DIt gewas is het Kleef-kruydt van gedaente ſeer gelijck / behalven dat het glat en niet rouw in 't aentaſten is.

Plaetſe. Het wordt op deſelve plaetſe / daer het Kleef kruydt waſt / gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in Junii en Julii.

Aert en Krachten. De werckinge van dit Kruydt zijn tot noch toe niet onderſocht.

Wal-ſtroo, in 't Latijn *Gallium.*

Gedaente.

DIt Kruydt is de Mollugo ſeer gelijck / maer veel kleynder van ſteelen en bladeren. De Bloemkens zijn geel of wit van verwe.

Plaetſe. Het groeyt neffens de kanten van de Velden en Bouw-landen op vruchtbaren grondt.

Tijdt. Het brenght ſijn Bloemen in Julii en Auguſtus voort.

Aert en Krachten. De Wal-ſtroo is matelijck verwarmende en verdroogende van aert. Galenus.

Medi-

Medicinael gebruyck. Voor het Bloeden uyt de Neus : Neemt de gestooten Bladeren/ en steeckt se in de Neus-gaten. Dioscorides.

Voor Flerecijn : Neemt van de bladeren / so veel genoegh is/ laetse in de Sonne staen wiecken in Olie van Rosen/ met dese Olie sult ghy de pijnelijcke leden strijcken. Dioscorides.

Voor Schurftheyt : Bereydt een af-ziedsel van dit Kruydt/ en wascht het schorft daer mede. Castor Durantus.

Hoppe, in 't Latijn *Lupulus*.

Gedaente.

De Hoppe brenght voort seer lange rouwe rancken/ met breedtachtige/ gesneden/ en geschaerde rouwe bladeren bewassen. Op de toppen van de rancken of steelen komen de Bloemen te voorschijn; dese zijn anders niet als lanckachtige bollekens / uyt den witten wat geel van verwe/ en van veel Bladekens schubwijs in een gedrongen / tusschen de welcke zwart Zaet verborgen leyt. De Wortel is dun/ en diep in de aerde verspreyt en gesoncken.

Plaetse. Op verscheyde Landen van Nederlandt wordt de Hoppe naerstelijck onderhouden ; oock komtse wel tusschen de hagen en heggen voort.

Tijdt. In de Lente spruyten nieuwe scheuten uyt de Wortel voort / en in Augustus worden de Bloemen vergadert.

Aert en Krachten. De Hoppe is warm en droog in den tweeden graet / openende en af-vagende van krachten Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheydt van de Lever, en Milt, Geelsucht, en om het Bloedt te suyveren. : Hier toe wordt nuttelijck gebruyckt een

een Salaet van de jonge uytſpruyt ſels in de Lente berept: Of neemt de jonge Bladeren en Hop-bloemen, ſo veel van nooden is / en berept'er met Wey een af-ziedtſel van / om twee of driemael daeghs daer van te drincken. Fuchſius.

Vóor ruydigheydt, verſtoptheyt des ingewants, en ontſtekinge des Bloets : Neemt ſap van Hoppe-kruydt, van Suuringh, van Duyve-kervel, van elcks even veel / berept hier van met Suycker een Syroop / van de welcke ghy twee oncen met Cichorey-water in geven ſult. Brunfelſus.

Voor Waterſucht en opgeſtopte Maent-ſtonden: Neemt Hoppe en berept daer van met Wijn een afziedtſel / en laet hier van twee of driemael daeghs een roemertje vol drincken. Fuchſius. P. Creſcentius.

Voor langh-duurende Koortſen : Neemt Hoppe-kruydt, Herts-tonge, Duyve-kervel, van elcks een handt vol / Sene-bladeren ander-half loot / Anijs-zaet een vierendeel / koockt dit te ſamen in een pint ſchoon water / tot dat een derdendeel verzoden is / door-gedaen zijnde/ maeckt het ſoet met Suycker/ en laet hier van een roemertje vol om te purgeeren/ in-nemen. Ravelingius.

Voor pijn in de lincker Zijde : Neemt Hoppe-bloemen, benaeytſe in een ſackje / koockt het op in Wijn/ en legt het warm op de lincker zijde. Joh. Stocker.

Slangen-hooft, *Wilde Oſſe-tonge*, in 't Latijn *Echium*, *Bugloſſum Silveſtre*.

Gedaente.

DIt Gewas brengt voort lange en ſmalle/ rouwe of hayrige Bladeren / tuſſchen deſe ſchiet een ronde ſteel op / die met even ſoodanige

nige Bladeren bekleet / en aen het opperste met omgebooghde taerkens versien is. Aen dese taerkens komen neffens seer kleyne en smalle bladekens over beyde zijden / holle Bloemkens voort / na boven waert gapende / en van verwe / die van de Hof Offe-tonge gelijck / somtijts root of wit. Na de Bloemkens volght zwart / kantigh en spits Zaet. De Wortel is lang en matelijck dick.

Plaetse. Het groeyt neffens de wegen / en aen de kanten van de Bouwlanden.

Tijdt. Het bloeyt in de Somerse Maenden / en ondertusschen wordt het zaet rijp.

Aert en Krachten. Slangen-hooft is matelijck verwarmende / en verdroogende van aert / en door een besondere kracht het vergift der Slangen wederstaende. Galenus, Dioscorides.

Medicinael gebruyck. Voor Beeten of Steken der Slangen: Neemt van de wortelen twee oncen / van de bladeren twee handen vol / koockt dit te samen op in Wijn tot een pint / en laet hier van een roemertje vol drincken. Dioscorides, Nicander.

Voor Swaermoedigheyt, en om het Bloet te suyveren: Bereydt een Syroop van het sap van dit Kruydt met Suycker / en geeft hier van twee oncen met water / van dit Kruydt gedistilleert / in. Matthiolus.

Kruys-kruydt, in 't Latijn *Senecio.*

Gedaente.

DIt Kruydt heeft ronde gestreepte steelen / met lanckwerpige en gesneden of gekerfde bladeren. De steelen en bladeren zijn somtijdts als met een dunne hayrachtigheyt bekleedt / op de toppen van de steelen draeght het geele bloemen / die daer na in de wint verstuyven. De wortel is met veel veselingen behangen.

Plaetse.

Plaetse. Het wast langs de wegen en ongebouwde Landen / en het komt oock onder het onkruydt in de Hoven voort.

Tijdt. Het begint in de Lente te bloeyen.

Aert en Krachten. Kruys-kruydt is wat verkoelende / en daer by matelijck scheydende of verdeylende van aert / en te samen heelende van krachten. P. Ægineta.

Medicinael gebruyck. Voor heete Geswellen van het Fondament, en schamelijcke Leden: Neemt Kruys-kruydt soo veel van nooden is / stoot het kleyn in een Mortier / doet 'er by een weynigh Wieroocks en wat Wijns / en leght het pap-wijs op. Dioscorides, Plinius.

Om de Wonden te heelen: Neemt Kruys-kruydt en Wieroock, stoot het onder malkanderen/ en leght het plaester-wijs op / of neemt het gestooten kruydt / doet 'er by Verckens-smeer / en leght het op. Dioscorides, Apulejus.

Voor Graveel en Steen. Bereydt een stoovinge van dit Kruydt / en ghy sult groote bate daer by bevinden. Dodonæus.

Om de Maendtstonden te verwecken, en voor Geelsucht: Bereydt een afziedsel van dit Kruydt/ en laet hier van dickwils drincken: of geeft van het sap twee oncen teffens in. Ravelingius.

Voor loopende Oogen: Neemt de witte blocken van de bloemen met wat Safferaen; vermengt het met Roose-water, en leght het op de Oogen. Ravelingius.

Voor pijn der Mage: Neemt de bloemen van Kruys-kruydt, ziedse op in Water en leghtse Plaester-wijs op de Maegh. Matthiolus.

Voor pijn in de Lenden: Neemt het sap van Kruys-kruydt twee oncen / en laet het nuchteren gebruycken. P. Bayrus.

Voor

Voor Podagra: Neemt van dit Kruydt soo veel van nooden is / doet 'er by een weynigh Souts / en leght het Plaester-wijs op. C. Durantus.

Sint Jacobs Kruydt, in 't Latijn *Herba Jacobea.*

Gedaente.

DIt Gewas brengt voort hooge steelen / die bruyn-root van verwe / en met lanckwerpige / diep-gesneden doncker-groene bladeren / van gedaente die van het Kruys-kruydt eenighsins gelijck / bewassen zijn. Op de toppen van de steelen komen rondtom een middel-kruyne geele bloemen sterre-wijs te voorschijn / dewelcke neffens het zaet in wolachtigheyt verstuyven. De wortel is veselachtigh.

Plaetse. Het wordt hier te Lande aen de kanten van de Ackers en op ongebouwde plaetsen gevonden.

Tijdt. In de Somerse Maenden draeght het sijn bloemen.

Aert en Krachten. Dit Kruydt is warm en droogh in den tweeden graet / en afvagende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor vuyle Zeeren en Wonden: Neemt sap van Sint Jacobs Kruydt met Honigh vermengt / en leght het op de Zeeren of Wonden. Dodonæus.

Voor swellinge en sweeringe van de Keel: Bereydt een afziedsel van dit Kruydt / en gorgelt daer mede. Dodonæus.

Herick, in 't Latijn *Rapistrum.*

Gedaente.

DIt Kruydt verkrijght lanckwerpige breede bladeren / tusschen dewelcke dunne hayrachtige steelkens / omtrent anderhalf voet hoogh

hoogh opschieten / die met geele bloemkens bela-
den zijn / na de welcke lanckwerpige hauwkens/
met scherp en bitter zaet gevult / volgen. De wor-
tel is met weynigh veselingen behangen.

Plaetse. Het groeyt op de Ackers die braeck leg-
gen / aen de kanten van de Wegen / en op onge-
bouwde plaetsen.

Tijdt. Het bloeyt in April, May en Junii.

Aert en Krachten. De Herick is warm en droog
in den derden graet / in krachten met het Mostert-
zaet over een komende.

Lampsana.

Gedaente.

DIt Kruyt schiet met sijn dunne steelkens om-
trent anderhalven voet hoog op:dese zijn met
bladeren / als die van onse gemeene Rapen,
maer kleynder en sachter bewassen / en op de top-
pen met geele bloemkens/ van veel bladekens by
een vergadert / beladen / dewelcke in stuyfkens
verwaeyen. De wortel is veselachtigh.

Plaetse. Men vindt dit Kruydt hier te Lande
aen de kanten van de Ackers en Wegen.

Tijdt. Het bloeyt in de Somerse Maenden.

Aert en Krachten. De Lampsana is verdroo-
gende van aert / afvagende en verteerende van
krachten. Dodonæus.

Caucalis.

Gedaente.

DIt Gewas brengt voort een ronde steel /
omtrent anderhalven voet hoogh / in ver-
scheyde zijde-steelkens verdeelt/en met kleyn
gesnippelde bladeren bewassen. Op de toppen van
de steelen draeght het witte bloemkens / kroons-

wijs

wijs by een vergadert/ die van lanckwerpigh rouw zaet gevolgt worden.

Plaetse. Men vint dit Kruydt op de Ackers niet verre van Mastricht.

Tijdt. Het draeght sijn bloemen in Junii.

Aert en Krachten. Caucalis verwarmt / verdrooght/ opent/ vaeght af/verdeelt en maeckt dun. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Graveel, Steen, verstoppinge van de Lever, Mildt en Lijf-moeder: Neemt van het zaet een vierendeel loots / en geeft het met Wijn in. Dodonæus.

Voor lanckduurende Koortsen, Schurftheyt en Pocken: Bereyt een afziedsel van dit Kruyt / hier van gedroncken zijnde / moet men het zweeten verwecken. Fuchsius.

Naelde-kervel, in 't Latijn *Scandix.*

Gedaente.

NAelde-kervel heeft bruyn groene gesnippelde bladeren / en ronde steelen/ die van de gemeene Kervel eenigsins gelijck. De bloemkens zijn wit/kroons-wijs te voorschijn komende/ na de welcke langh en spits zaet / een Pack-naelde uytbeeldende/ volght. De wortel is kleyn / en met eenige veselingen behangen.

Plaetse. Dit kruyt wordt op de Bouw-landen/ tusschen het Koren wassende gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in May en Junii.

Aert en Krachten. De Naelde-kervel is warm en droogh in den tweeden graet / openende / en scheydende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheyt van de Lever, Nieren en Blase: Bereyt een afziedsel van dit Kruyt in Water of Wijn / en laet hiet van twee

of

of driemael des daeghs een roemertje vol van drincken.

Voor opſtoppinge van den Urijn: Neemt van dit Kruydt twee deelen/ Pietercelie een deel/ hackt het kleyn/ rooſt het in een Panne met Boter en Wijn/ en leght het pap-wijs op het Gemacht. Ravelingius.

Viſſel-kruydt, in 't Latijn *Thlaſpi.*

Gedaente.

DIt Kruydt brenght voort uyt een dunne wortel ronde harde ſteelen/ omtrent een voet hoogh op ſchietende/ en met langh en breedachtige bladeren/ die een weynigh aen de kanten geſneden zijn/ bewaſſen. Aen de toppen van de ſteelen verkrijght het witte bloemkens/ na dewelcke platte hauwkens/ boven met een kloof ken verſien/ volgen/ kleyn/ rondt/ bruyn/ en ſeer ſcherp zaet in ſich beſluytende.

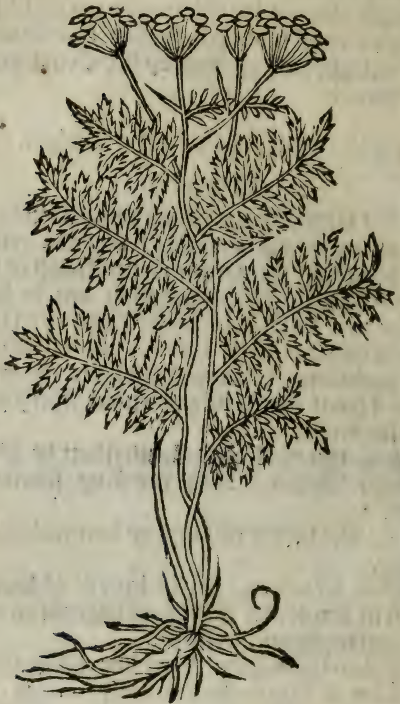
Plaetſe. Het waſt aen de kanten van de Bouwlanden en Wegen/ doch meeſt op ſavelachtige grondt.

Tijdt. Het bloeyt in May, en daer na wordt het zaet rijp.

Aert en Krachten. Viſſel-kruydt is warm en droogh in den derden graet/ afvagende en verteerende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor inwendige Geſwellen, en om de Maent-ſtonden der Vrouwen te verwecken: Neemt van het zaet een vierendeel loots/ en geeft het met eenigh bequaem nat in. Dioſcorides.

Reynvaern, in't Latijn *Tanacetum.*

Gedaente.

DIt Gewas heeft gestreepte en recht opstaende steelen / die met lanckwerpige en saeghwijs gekerfde bladeren / gelijck als van veele aen een middel-ribbe by een vergadert / bewassen zijn.

zijn. Op de toppen van de ſteelen brenght het geele bloemen/ als knoppen/ kroons-wijs te voorſchijn. De wortel is hardt / met veſelingen behangen / en wijdt uytgeſprept. Dit geheele Kruyt is bitter van ſmaeck.

Plaetſe. Het wordt hier te Lande aen de kanten van de Ackers/ Weemden en Dijcken op ſandtachtige gront gevonden.

Tijdt. Het draeght ſijn bloemen in Junius en Julii.

Aert en Krachten. De Reynvaern is warm en droogh in den tweeden graet / openende / dun makende en af vagende van krachten. Dodonæus, Fuchſius.

Medicinael gebruyck. Voor de Wormen, Buyk-pijn, Graveel, opgeſtopte Maent-ſtonden en Water-ſucht : Neemt van de Reynvaern drie handen vol / zied het in Water of Wijn/ en laet hier van drincken. Of neemt van het ſap uyt de blader en geparſt een loot/ Wijn twee oncen / vermenght zijnde laet het op een reys in nemen. Oock kan men van de jonge bladeren / kleyn gehackt zijnde/ met Eyeren koeckskens backen/ en nuchteren op eeten. Dodonæus, C. Bauhinus. C. Durantus.

Voor het uytſincken des Aerſdarms : Neemt Wieroock en Harſt ſoo veel van nooden is / en beroockt hier eerſt mede / daer na neemt Reynvaern ſoo veel genoegh is / zied het in roode Wijn / en leght het warm op. Ravelingius.

Voor treckinge en ſpanninge der Zenuwen: Neemt ſap van Reynvaern, Olie van Kamille van elcks even veel / en beſtrijckt hier mede de Zenuwen. Dodonæus.

Vogel-voet, in 't Latijn *Ornithopodium.*

Gedaente.

DIt Kruyt heeft veel kleyne / teere / en langs de aerde kruypende steelkens / dewelcke met veel kleyne ronde bladerkens / van gedaente als die van de Linsen, bewassen zijn. De geele bloemkens staen tros-wijs by een / die van vier of vijf by een gevoeghde / lanckwerpige / dunne / litwijse / en aen het eynde omgekromde hauwkens gevolght worden: dese beelden aerdigh uyt een Vogels-voet, en behouden in sich kleyne ronde zadekens. De wortel is dun.

Plaetse. Het groeyt op de Koren-velden / langhs de Wegen / en op ongebouwde woeste plaetsen.

Tijdt. Het bloeyt in Junii, Julii en Augustus, en ondertusschen wordt het zaet rijp.

Aert en Krachten. De Vogel-voet soo veel bekent is / wordt tot geen Medicijne gebruyckt.

Dulle kervel, Scheerlinck, in 't Latijn *Cicuta.*

Gedaente.

DIt Kruydt schiet somtijdts met een holle en geknoopten steel seer hoogh op. De bladeren zijn / als die van de gemeene Hof-kervel, maer grooter / seer gekertelt en diep gesneden. Op de toppen van de steel draeght het witte bloemkens / krans- of kroons-wijs by een gevoeght / die van zaet / als dat van Anijs, gevolgt worden. De wortel is wit / en heeft neffens het geheele Kruydt een onlieffelijcken zwaren reuck.

Plaetse. Het wordt hier te Lande overvloedigh langs de Dijcken / en aen de kanten van de Velden en Bouwlanden gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in Junii of Julii.

Aert en Krachten. De Scheerlinck is kout tot in den vierden graet/ en daerom inwendigh gebruyckt is het doodelijck; waer mede oock/volgens het getuygenisse van Plato, de Wereldt-wijse Socrates van het leven berooft is geweest. Galenus, Dioscorides.

Uytwendigh wordt het sap/ met Gom Ammoniacum tot een Plaester gekoockt/ op een gezwolle en ontsteken Milt geleyt. Joh. Schroderus.

Netelen, in 't Latijn *Urtica*.

Geslachten.

DIt Kruydt wordt in Brandende en Doove Netelen onderscheyden; waer van de eerste soorte tweederley is; te weten Groote en Kleyne brandende Netelen. Onder de brandende Netelen wordt mede gerekent de Roomse Netelen. De Doove Netelen zijn in gemeyne en stinckende Doove Netelen afgedeelt.

Gedaente. De groote brandende Netelen verkrijgen ronde/ holle en hooge steelen/ met breedtachtige/ voor spits toe loopende/ en rontom de kanten saegh-wijs gekerfde bladeren bewassen; Dese zijn beyde met een brandende of stekende hayrigheyt beset. Omtrent de oorspronck der bladeren komt het zaet aen lanckwerpige/ dunne trosskens voort. De Wortel is seer veselachtigh/ verre en wijt in de aerde verspreyt.

De kleyne soorte verschilt alleen van de voorgaende in groote.

De Roomse Netelen zijn van steelen en bladeren de groote brandende Netelen wel gelijck/ maer het blinckent Zaet groeyt in ronde rouwe bollekens/ dewelcke grooter als onse gemeyne Erwten zijn.

De gemeyne Doove Netelen zijn van bladeren

de brandende Netelen seer gelijck / maer niet bran-dende of stekende: De Bloemen wassen rontom de steelen tusschen de bladeren / van verwe wit of purperachtigh / de gedaente van opene helmkens uytbeeldende.

De stinckende Doove Netelen heeft rondtach-tige bladeren/ en roodtachtige bloemen. Dit kruyt heeft een onlieffelijcke reuck.

Plaetse. De brandende en Doove Netelen was-sen aen de kanten van de Ackers / langs de Wegen/ onder de Hagen / en onder het onkruydt in de Ho-ven. De Roomse Netelen worden in de Hoven onderhouden.

Tijdt. De brandende Netelen dragen in Julii en Augustus rijp zaet. De Doove Netelen bloeyen in de Somerse Maenden.

Aert en Krachten. De Netelen zijn matelijck warm van aert / en droogh in den tweeden graedt/ openende / afvagende en vermorvende van krach-ten. Dodonæus, Fuchsius, C. Durantus.

Medicinael gebruyck. Voor het Graveel: Be-reydt een afziedtsel van de Netelen-bladeren, en drinckt 'er van: Of neemt van het zaet / voorna-mentlijck van de Roomsche Netelen, een vieren-deel loots / Schapen-melck drie oncen / Candy-Suycker een loot / vermengt dit te samen om op een reys in te nemen. Ravelingius.

Voor het bloeden uyt de Neus: Neemt Netelen-bladeren, stootse kleyn / en steecktse in de Neus-gaten / en bintse voor het voorhooft. Dodonæus.

Voor het Flerecijn: Neemt Netelen-bladeren een handt vol / Hadick-bladeren twee handen vol/ stoot het kleyn / en leght het op het pijnelijck lit. Plinius.

Voor Engborstigheydt, Hoest, sweeringe der Longe, en verswooren Pleuris: Neemt fijn gestoo-

ten

ten Netelen-zaet, soo veel van nooden is / vermengt het onder gesuyverde Honing / en laet hier van dickwils licken. Rondeletius.

Om de Maentstonden te verwecken: Neemt Netelen-bladeren, stootse kleyn / doet 'er by een weynigh Myrthen, en bint het op de Navel van de Buyck / en geeft een half vierendeel loots van het Zaet met Wijn in. Fuchsius.

Voor Bloet-sweeren, en beeten van dolle Honden: Neemt Netelen-bladeren, stootse met een weynigh Zout in een Mortier / en leght het plaester-wijs op. C. Durantus.

Voor heete Koortsen: Neemt sap uyt de bladeren geperst / vermengt het onder Populeoen-zalf, en bestrijckt de Pols daer mede. Dodonæus.

Voor harde Geswellen, Kropklieren, en Bloedtsweeren: Neemt bladeren van Doove Netelen, ziedse murw in water / en leght het pap-wijs op. Fuchsius.

Voor de witte Vloedt der Vrouwen: Bereydt een Conserf van de witte Bloemen van Doove Netelen, en laet hier van alle morgen de groote van een Notemuskaet innemen. C. Durantus.

Voor uytdrooging, en lammigheyt van eenigh Lidt: Neemt sap van Netelen, en bestrijckt het Lidt daer mede. Joh. Stocker.

Klissen, in 't Latijn *Lappa, Bardana, Personata.*

Geslachten.

Dit Gewas is in groote en kleyne Klissen onderscheyden.

Gedaente. De groote Klissen verkrijgen groote / breede rouwe Bladeren / die aen de bovenste zijde doncker groen / en aen de onderste witachtigh van verwe zijn: tusschen dese Bladeren

spruyt een dicke kantige steel / in verscheyde zijde-scheuten gedeylt / en met diergelijcke / doch kleynder Bladeren bewassen: Aen de steelen wassen rouwe bollen / met kromme stekelingen beset / uyt wiens midden purper roode bloemen / van veel draeykens t'samen geset / te voorschijn komen. Het Zaet leyt in wolachtige ruyghte bewonden. De Wortel is dick / van buyten zwart / en van binnen wit.

Kleyn Kliffen-kruydt heeft kleynder bladeren als de voorgaende soorte / die aen de kanten gekerft zijn. De steel wordt omtrent anderhalven voet hoogh / en is mede kantigh / en met zwarte stippelen getekent. Aen het opperste van de steel / en zijde scheuten / als mede aen de oorsprongh der bladeren komen kleyne Bloemkens voort / die van steekelige Kliffen, een langwerpigh Zaet in sich besluytende / gevolgt werden. De Wortel is rootachtigh / en door veel veselingen in de Aerde gevestight.

Plaetse. De eerste soorte vindt men langs de wegen/en op ongebouwde Plaetsen. De tweede soorte wast meest in uytgedrooghde Grachten en Poelen.

Tijdt. Sy bloeyen beyde in Julii en Augustus.

Aert en Krachten. Dese Kruyden zijn matelijck verwarmende en verdroogende van aert / zweetdrijvende en den Urijn verweckende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Enghborstigheydt, Gicht, Bloedt- en Etter-spouwen: Neemt van de Wortel / soo veel van nooden is / bereydt hier van met water een afziedsel/ maeckt het soet met Suycker / en laet hier van drincken: Of neemt Kliffensap twee Oncen / Wijn een half Musjen / en geeft het op een reys in. Diof. C. Durantus, Dodonæus.

Voor 't Graveel en de Steen: Laet van het afziedsel van de Wortel drincken / en geeft een vierendeel

loots

loots van het Zaet met oude Mee in. C. Durantus.

Voor oude Wonden en verstuyckte Leden: Neemt Kliffen-bladeren, stootse kleyn / en leghtse op. Joh. Schroderus.

Voor Verbrantheyt: Neemt de groen gestooten Bladeren / met wit van Eyeren gemenght / en leghtse op. Ravelingius.

Voor Klieren en harde Geswellen: Neemt kleyn Kliffen-kruydt, stoot het kleyn / en leght het papswijs op. Matthiolus.

Beemt, of *gemeyne Klaveren*, in 't Latijn *Trifolium pratense*.

Gedaente.

DE Klaveren zijn hier te Lande wel bekent / dragende op een steelken drie by een gebroegde Bladeren / in 't midden dickwils met een witte placke bevleckt. De Bloemen / die root / paers of wit zijn / komen op de toppen van de steelkens / dicht by een vergadert / te voorschijn. Het Zaet is rondt / en leydt in kleyne blaeskens besloten. De Wortel is houtachtigh / en diep in de aerde sinckende.

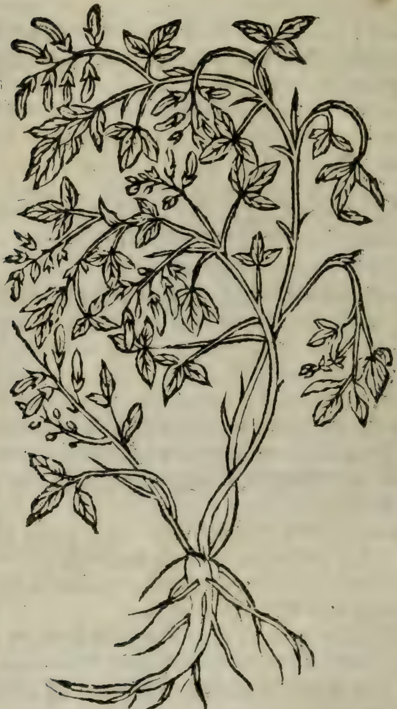
Plaetse. In de vochte Beemden, zijnse grooter / maer in de drooge kleynder van bladt.

Aert en Krachten. De Beemt-klaveren zijn kout en droogh van aert. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor sweeringe van de Longe, en de witte Vloedt der Vrouwen: Bereydt een afziedsel van de Klaveren in water / en laet hier van drincken. Lobel.

Voor Kolijck. Neemt van dese Klaveren, met de Bloemen / soo veel van nooden is / ziedt het in Wijn of Honing-water / en drinckt 'er van / of bereydt 'er een afziedsel van met Water / en spuyt het in de Darmen. Dodonæus.

Welrieckende Klaveren, Melilote, in 't Latijn *Melilotus.*

Gedaente.

Dit Gewas brengt voort een steel / die ontrent drie voeten hoogh opschiet / en in verschende zijde-tacxkens gedeelt is. De bladeren zijn spits / aen de kanten gekertelt / en altijdt drie

drie by een gevoeght. De geele Bloemen komen op besondere steelkens aerwijs te voorschijn / nalatende breedtachtige bruyne hauwkens / met bleeck geel zaedt gevult. De Wortel sinckt diep in de Aerde.

Plaetse. De Melilote wast aen de kanten van de beemden / wegen / en op rouwe sabelachtige gronden.

Tijdt. Het bloeyt in Julii en Auguſtus.

Aert en Krachten. De Melilote is warm en droogh in den eersten graedt / vermorwende / verteerende / en pijn stillende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Geſwellen: Neemt Meliloten-bloemen, ziedtse in Wijn / of vermengtse onder andere Genees-middelen / en leghtse papwijs op. Galenus.

Voor pijn in de Maegh: Koockt Meliloten in Wijn en leght het warm op de Maegh. Dioſcorides.

Voor Graveel en Buyck-pijn: Drinckt van het afziedtsel der Bloemen met Wijn bereydt / en leght een Meliloten plaester op de Lenden of Buyck. A. Thonnerus.

Steen-klaveren, gehoornde Klaveren, in 't Latijn *Trifolium Corniculatum*.

Gedaente.

DIt Kruydt brenght voort dunne en meest langs de aerde kruppende steelen / met aschverwige bladeren / die van de gemeyne Klaveren gelijck / maer kleynder / bewassen. Op de toppen van de steelkens komen kleyne geele bloemkens / veel by een vergadert / en van maecksel de Erwten-bloemen gelijck / te voorschijn: Na dese volgen

volgen lanckwerpige / smalle en ronde hauwkens. De wortel is houtachtigh.

Plaetse. Het wordt aen de kanten van de Bouwlanden en Wegen gevonden.

Tijdt. Het draeght sijn Bloemen in de Somerse Maenden.

Aert en Krachten. De gehoornde Klaveren zijn verkoelende en verdroogende van aert / en t'samentreckende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Buyckpijn uyt hitte ontstaen: Bestrijckt de Buyck met Olie / daer de bloemen van dit Kruyt in geweeckt hebben. Lobel.

Voor verstoptheydt van de Nieren en Blase: Koockt het zaet in Wijn / en laet hier van drincken. Ravelingius.

Cuscuta, of *Wrangen*.

'T IS een wonderlijck gewas / met veel lange veselen voort kruypende / sich selven om de Tacken en Bladeren van den Thym en andere Kruyden windende / soo lang die Kruyden verstickt / of ten minsten door het zwaer gewicht ter aerde nedervellende / en alle voedsel onttrecken.

Plaetse. Dit Gewas heeft geen bladeren / en is met geen wortelen in de Aerde vast / het wast alleen op sommige Kruyden / en heeft sijn veranderinge na de Kruyden daer het op wast.

Tijdt. Wrangen wordt gevonden in brack hoy in Ooghstmaendt; de Apothekers noement 't meest alle Cuscuta.

Aert, Kracht, en Werking: Die op de Thym wast / jaeght van onderen af de zwarte melancolijcke taye vochtigheden.

Medicinael gebruyck: In voegen goedt is tot alle gebreecken van de Miltt / en verstoptheden.

Kleyne

Kleyne Steen-klaveren, in 't Latijn *Trifolium Agrarium.*

Gedaente.

DIt Gewas heeft teere ronde ſteelkens / met gekertelde bladekens / van groote de voorgaende gelijck / ydel bewaſſen. De Bloemkens zijn kleyn / geel / en in korte airkens by een gevoeght / nalatende ronde bollekens / van bruyn en krom-zaet vergadert. De wortel is dun en veſelachtigh.

Plaetſe. Het groeyt aen de kanten en oock in de Koren-velden ſelve.

Tijdt. Het bloeyt in Junii en Julii

Aert en Krachten. Kleyne Steen-klaveren komen in aert en krachten met de gehoornde Klaveren over een.

Haſe-poten, in 't Latijn *Lagopus.*

Geſlachten.

VAn dit Gewas vintmen in de Nederlanden twee ſoorten / het eene wordt kleyne en het ander groote Haſe-poten genaemt.

Gedaente. De eerſte ſoorte heeft ronde en recht opſchietende ſteelkens / op ſommige plaetſen met kleyne / ſmalle bladeren / drie by een gevoeght / beſet. Op de top van de ſteelkens draeght het geele en wolachtige aerwijſe Bloemkens / de gedaente van kleyne Haſe-pootkens uytbeeldende. De wortel is kleyn en hart.

De tweede ſoorte heeft veel grooter / breeder / lanckwerpige bladeren. De Bloemen zijn paers of roodtachtigh van verwe.

Plaetſe. Beyde deſe geſlachten van Haſe-poten groeyen op en langs de Bouwlanden.

Tijdt. Sy bloeyen in Julii en Auguſtus.

Aert en Krachten. De Hase-poten zijn matelijck koudt van aert/ droogh tot in den derden graet/ en samentreckende van krachten. Bauhinus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Buyck-loopen, en overtollige Maentstonden der Vrouwen: Neemt van dit Kruydt drie handen vol/ koockt het in een pint roode Wijn tot dat een derdendeel verzoden is/ en laet hier van een roemertje vol drincken. Dioscorides.

Penseen, in 't Latijn *Viola Tricolor*, *Herba Trinitatis*.

Gedaente.

DIt Kruydt heeft dunne/ kantige/ geknoopte steelkens/ met lanckwerpigh/ ronde en rondtom de kanten gesneden bladeren. De bloemen komen op besondere steelkens voort/ van maecksel de Violen-bloemen gelijck/ maer met driederley verwe aerdigh door getrocken. De wortel is veselachtigh.

Plaetse. Het wordt in de Koren-velden en Zaylanden gevonden.

Tijdt. Het bloeyt tot heel diep in 't Jaer.

Aert en Krachten. Dit Gewas is matelijck koudt en vocht van aert/ versachtende of weeckmakende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor de Stuypen der jonge Kinderen: Bereydt een afziedtsel van de Bloemen met water/ maeckt het soet met Suycker/ en laet hier van dickwils twee lepelen vol gebruycken. Fuchsius, C. Bauhinus.

Voor Engborstigheydt, Koortse en ontstekinge van 't Ingewant: Hier toe laet van het afziedtsel van dit Kruydt dickwils drincken. Brunfelsus, Matthiolus.

Voor

Voor Schurftheyt, Wonden en Zeeren: Wascht de plaetse met het afziedsel of sap van dit Kruydt. Dodonæus.

Voor Verouderde Pocken: Neemt gedistilleert Water van dit Kruydt drie oncen / en geeft dit 's morgens en 's avondts eenige dagen achter een in / 't welck ingenomen zijnde / het zweeten bevordert moet worden. Ravelingius.

Gerwe, in 't Latijn *Mille folium*.

Gedaente.

Gerwe, 't welck oock wel Duysent-bladt genoemt wordt / verkrijght ronde en hardachtige steelen. De bladeren zijn lanckwerpigh / en aerde zijde diep gesneden / soo dat yeder bladt een vergaderinge van veel kleyne bladekens aen een middel-ribbe schijnt te zijn. Op de toppen van de steelen draeght het kroons-wijse witte of purperverwige bloemkens. De wortel is met veel veselingen behangen.

Plaetse. Dit Kruydt wast aen de kanten van de Ackers / Velden en Wegen.

Tijdt. Het bloeyt van May tot diep in de Somer.

Aert en Krachten. De Gerwe is verdroogende en matelijck verkoelende van aert / en t'samentreckende van krachten. Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor bloedige en versche Wonden: Neemt het gestooten Kruydt en leght het op. Dodonæus.

Voor alderhande Buyck-loop en Bloedt-ganck: Bereydt een afziedtsel van dit Kruydt in gestaelt water / en laet hier van drincken. Brunfelsus.

Voor

Voor Scheurſel: Neemt het geſtooten kruydt en leght het op. C. Bauhinus.

Voor verrottinge van het Tant-vleeſch: Waſcht het ſelvige met het gediſtilleert Water van Gerwe. Joh. Schroderus.

Hane-kammekens, in 't Latijn *Crista Galli.*

Gedaente.

DIt Kruydt brengt voort een rechte dunne steel / met lanckwerpige / smalle en gekerfde bladeren bewassen. De geele bloemen groeijen langs het opperste van de zijde steelkens / en zijn die van de Doove Netelen eenighsins gelijck. Het zaet is breedt en leyt in korte blaeskens besloten. De Wortel is kleyn en dun.

Plaetse. Het wast veel aen de kanten van de Ackers.

Tijdt. Het bloeyt in de Somerse Maenden.

Aert en Krachten. De aert en krachten van de Hane-kammekens zijn tot noch toe onbekent.

Nacht-schade, in 't Latijn *Solanum, Solatrum.*

Gedaente.

DE steel van dit Kruydt is in verscheyde zijde tackrkens verdeelt / en met breedachtige doncker groene bladeren bewassen. De bloemen zijn wit / vier of vijf aen een besonder steelken by een gevoeght / die daer na van ronde Besien gevolgt worden. De wortel is dun en met veel veselingen behangen.

Plaetse. Het wast neffens de Wegen / Ackers / onder de Hagen / en oock wel in de Hoven.

Tijdt. Het brengt sijn bloemen in de Somer voort.

Aert en Krachten. De Nacht-schade is verkoelende in den tweeden graet / en t'samentreckende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Hooft-pijn in heete Koortsen: Neemt het gestooten Kruydt / en bint het voor het hooft en onder de voeten. Fuchsius.

Voor

Voor de Roos: Neemt ſap van Nacht-ſchade twee deelen / Azijn een deel / en leght het met doecken op. Brunfelſus.

Voor Wilt Vuur en voort-eetende Sweeringe: Neemt ſap van Nacht-ſchade een once / Olie van Rooſen een half once / Ceruys, Silver-ſchuym van elcks

elcks een half loot / wrijft dit te samen in een loode Mortier / tot dat het als een Salf wordt / en gebruyckt het. Dodonæus.

Havicks-kruydt, in 't Latijn *Hieracium*.

Geslachten.

DIt Kruydt is in groot en kleyn Havicks-kruydt onderscheyden.

Gedaente. Groot Havicks-kruydt schiet met weecke steelen omtrent anderhalf voet hoogh op; dese zijn met lanckwerpige / een vinger breedt / en aen de kanten een weynigh gekerfde groene bladeren behangen / en op de toppen met geele bloemen uyt lanckachtige bollekens voortspruytende / versien / dewelcke daer na door de windt verstuyven. De wortel is veselachtigh.

Van dese soorte vintmen noch een andere / met dieper gekerfde bladeren / en rontom de kanten met stijve hayrkens beset.

Kleyn Havicks-kruydt brengt voort lange bladeren met rond uytgesneden kanten / als de Rakette; Dese leggen als de bladeren van Texkens-kruydt langs de aerde uytgespreyt. Tusschen de bladeren spruyten eenige dunne / gladde / bruyne steelen / met veel zijde tackrkens / voortbrengende geele Bloemen / die van de Paerde-bloemen gelijck / maer kleynder. De wortel is lang en wit.

Van dese soorte vintmen noch een andere / wiens bladeren zijn smalder en meerder gekerft of getant: De bloemkens zijn oock kleynder / en de wortel schijnt af gebeten te zijn / en is met veel veselingen behangen.

Dese Kruyden gequetst of gekneust zijnde / geven van sich een melckachtigh sap.

Plaetse. Meest alle de soorten van Havicks-kruydt

kruydt worden hier te Lande aen de kanten van drooge Beemden / Ackers / en op ongebouwde plaetsen gevonden.

Tijdt. Dese Kruyden bloeyen in de Somerse Maenden.

Aert en Krachten. Havicks-kruydt is kout en verdroogende van aert / suyverende en eenighsints t'samentreckende van krachten. Dioscorides, Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor een heete en ontsteken Maegh: Neemt het gestoten Kruydt en leght het plaester of papwijs op. Dioscorides.

Voor duyster gesicht: Neemt het sap van dit Kruydt / en druppt het in de oogen. Dodonæus.

Om inwendige hitte te verkoelen, pijn te stillen, en slaep te verwecken: Neemt van het gedistileert Water van Havicks-kruydt drie oncen/ Syroop van Klap-roosen een once / vermenght zijnde / geeft het op een reys in. Ravelingius.

Voor Tantpijn: De Wortel van kleyn Havicks-kruydt in de tant gestoken / versoet de pijn. Lobel.

Eynde van 't Tweede Deel.

HET

HET DERDE DEEL Des NEDERLANDTSEN KRUYDT-BOECKS,

BESCHRYVENDE

De Geslachten / Gedaente / Plaetse / Tijdt / Aert/ Krachten / en Medicinael gebruyck van alderhande Kruyden / en Planten die in de Bosschen / onder de Heggen / en op schaduwachtige Plaetsen en vette Gronden in de Nederlanden voort komen.

Wilde Fenegrieck, in 't Latijn *Fænum Græcum silvestre, Glycyrrhiza silvestris, Polygalon.*

Gedaente.

DE Wilde Fenegrieck brenght voort dunne / houtachtige en buyghsame tacxkens / die omtrent drie voeten hoogh zijn: uyt dese steelen spruyten kleyne rijskens / aen beyde zijden geschickteljjck met gelijvige / breedtachtige / en voor spits toeloopende bladekens bewassen/dewelcke aen de onderste zijde bleeck van verwe zijn. Aen de oorspronghh van de kleyne rijskens waer aen de bladeren vast zijn / spruyten de witachtige of oock wel purpere-bloemen / die van de Galega

Galega gelijck / op een besonder steelken voort; na dese volgen lankwerpige en wat kromme hauwkens / met hoeckigh zaet verbult. De wortel is seer langh / sich diep en wijt in de Aerde uytbreydende.

Plaetse. Dit Gewas vintmen in de Nederlanden, op boschachtige en donckere woeste plaetsen.

Tijdt. Dit Kruydt spruyt in de Lente uyt sijn wortelen voort / en in Julii of Augustus draeght het sijn bloemen.

Aert en Krachten. De werckinge van dit Gewas zijn tot noch toe niet ondersocht. Dodonæus.

Koeckoecks-broot, *Sure Klaveren*, in 't Latijn *Trifolium acetosum*, *Oxys Pliniana*, *Acetosella*.

Geslachten.

VAn dit Kruydt vintmen twee soorten / het eene draeght witte / en 't ander geele bloemen.

Gedaente. Uyt de veselachtige wortel van Koeckoecks-broodt met witte bloemen spruyten dunne steelkens / wiens toppen elck met drie bleeckgroene bladekens / yder de gedaente van een Herte uytbeeldende / beladen zijn. Dese bladeren sluyten sich des avonts / en als 't regenen sal in een. Tusschen de voorgaende steelkens komen vijf-bladige / witte en met purpere aderkens vercierde bloemkens / sterrewijs uytgespreyt / op besondere korter steelkens te voorschijn / die van vijf-hoeckige zaethuyskens / met kleyn en geel zaet op gebult / gevolgt worden.

De tweede soorte is de voorgaende van wortelen en bladeren seer gelijck / en verschilt alleen van deselve / om dat de bloemen geel / en de ronde lanckachtige hauwkens met rosachtigh zaet gebult zijn.

Plaetse.

Plaetſe. De eerſte ſoorte groeyt hier te Lande in boſchachtige / donckere en vochte plaetſen / en van daer in de Hoven gebracht / werdt het overbloedigh aengewonnen. De tweede ſoorte ſoude men in de Nederlanden elders te vergeefs dan in de Hoven ſoecken.

Tijdt. De bloemen komen in 't laetste van April of begin van May voort.

Oeffening. Koeckoecks-broot met geele bloemen moet alle Jaren in de Maert op een lommerachtige plaetse gezaeyt worden.

Aert en Krachten. Dit Gewas is kout en droog van aert / en in krachten met onsen gemeene Suring over een komende. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor vuyle sweeren van de Mont: Neemt het sap of bereydt een afziedsel van dit Kruydt met Water / en wascht de Mont daer mede. Dodonæus.

Voor Flauwhertigheyt, verhittinge des Levers, en heete Koortsen: Neemt van het gedistilleert Water van dit Kruydt een pint / Syroop van het sap bereydt drie oncen / vermengt dit te samen / en laet hier van dickwils drincken. Joh. Schroderus.

Guychel-heyl, in 't Latijn *Anagallis*.

Geslachten.

DE soorten van Guychel-heyl worden alleen door de verwe der bloemen onderscheyden: want men vindt het met roode / blaeuwe en geele bloemen.

Gedaente. Guychel-heyl heeft teere / vierkante en ter aerde uytgespreyde steelen. De bladeren / die altijdt twee tegen malkanderen over staen / zijn van gedaente die van groot Muur niet ongelijck / en aen de onderste zijde met zwarte spickels geteekent. Aen de oorspronk der bladeren komen de vijf-bladige roode / blaeuwe of geele bloemkens op dunne steelkens voort. Na de bloemkens volgen kleyne ronde bollekens of zaet-huyskens / met seer kleyn zaet gevult. De wortel is seer veselachtigh.

Plaetse.

Plaetse. Guychel-heyl met roode en blaeuwe bloemen groeyt hier te Lande op lommerachtige Ackers en Hoven. De geele soorte vintmen in Bosschen en schaduwachtige plaetsen.

Tijdt. Dit Kruydt bloeyt in de Maenden Junii, Julii en Augustus.

Aert en Krachten. Guychel-heyl is warm en droogh van aert / suyverende en een weynigh t'samentreckende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Tantpijn en om de Herssenen te suyveren: Neemt het sap van dit Kruydt / en treckt het door de Neusgaten op. Dioscorides.

Voor Wonden en vuyle Sweeringe: Neemt het sap en wascht de Quetsuren daer mede. P. Potterus.

Voor beten van Slangen en dolle Honden: Neemt van het sap een vierendeel loots / vermengt het met Wijn / en geeft het in / ondertusschen verbint de Wonde met het gestoten Kruydt. Plinius.

Voor het Graveel en verstoptheyt des Levers: Neemt een vierendeel loots van het gedrooghde Kruydt / stoot het tot een fijn poeyer / 't welck ghy met Wijn in geven sult. Fuchsius.

Voor Schurfde Handen: Bereydt een afziedsel van dit Kruydt met Sout en Water / en wascht daer mede dickwils de Handen. Dodonæus.

Muur, in 't Latijn *Alsine*.

Geslachten.

Dit Kruydt is in groote, kleyne, alderkleynste en Zee-muur onderscheyden; De drie eerste soorten sullen wy alhier beschrijven: van de Zee-muur-besie in het Vijfde Deel.

Gedaente. Uyt de veselachtige wortel van groot

Muur spruyten lange / ronde en geknoopte steelen. Uyt yeder knoop of lidt brenght het voort twee over malkanderen staende / breedt- en lanckachtige bladeren / bleeck groen van verwe. De witte bloemen zijn die van Oogen-trooft-gras van gedaente gelijck / en komen op de toppen van de steelen te voorschijn. Na de bloemen volgen lanckachtige zaet-knopkens.

Kleyne Muur is de voorgaende soorte gelijck / en verschilt van deselve alleen in de groote.

De alderkleynste Muur is noch veel kleynder als de tweede soorte / anders ins den selven in alles gelijck.

Plaetse. De groote Muur vindt men onder de Heggen en op donckere vochte plaetsen. De twee volgende soorten beminnen lommerachtige vochte plaetsen / en groeyen veeltydts in de Hoven onder de Moeskruyden.

Tijdt. Dese kruyden blijven den geheelen Winter door groen / en bloeyen in de Lente.

Aert en Krachten. De Muur is kout en vochtigh van aert / en daerom sonder eenige t'samentreckinge verkoelende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor ontstekinge der Oogen: Neemt het sap van Muur en druppt het in de Oogen. Dioscorides.

Voor pijn der Ooren uyt hitte ontstaen: Neemt het selfde sap en druppt het in de Ooren. Dodonæus.

Voor ontstekinge van de Lever: Neemt het sap en leght het met doecken daer in nat gemaeckt zijnde / op de rechter zijde. Dodonæus.

Voor Speenen of Ambeyen, en ontstekinge van de schamelijcke Leden: Neemt van het kruyt soo veel van nooden is / stoot het kleyn in een Mortier / en leght het papwijs op.

Hoender-bete, in 't Latijn *Morſus Gallinæ.*

Geſlachten.

VAn dit Gewas ſullen wy de volgende ſoorte beſchrijven / te weten / gemeene Hoender-bete, Hoender-bete met bladeren van Onder-have, met bladeren van Ruyte, en met bladeren van Gamander.

Gedaente. Gemeene Hoender-bete heeft dunne en teere ſteelkens / die langs de aerde uytgeſpreyt leggen / en met breedtachtige en door twee ſneden gehoeckte bladeren bewaſſen zijn. De bloemkens / die omtrent de oorſprong der bladeren op een beſonder ſteelken voortſpruyten / zijn uyt den blaeuwen purper van verwe. De wortel is dun / lanck en met veel veſelingen behangen.

Hoender-bete met bladeren van Onder-have is rondtom de ſteelen met ronde en gekerfde bladeren bewaſſen. De bloemkens die kroons-wijs met tuſſchen ſpacie ſich vertoonen / zijn roodtachtigh van verwe / en die van ſtinckende Doove-netelen gelijck.

Hoender-bete met bladeren van Ruyte, heeft diep geſneden bladeren / ſoo dat het bladerkens van Ruyte ſchijnen te zijn. Boven aen de ſteelkens brengt het vier-bladige blaeuwe bloemkens voort / die van dubbelde zaet-huyskens / als die van Mercuriael Manneken, gevolgt worden.

Hoender-bete met bladeren van Gamander, heeft witte bloemkens / de bladeren zijn die van Gamander of Chamedrijs gelijck / en de wortel is dun / veſel- en geelachtigh.

Plaetſe. Hoender-bete wert op ſoodanige plaetſe / als daer de Muur waſt / gevonden. Hoender-bete met bladeren van Onderhave groeyt hier te Lande in de Moes-hoven. Hoender-bete met bladeren

van Ruyte wast omtrent Doornick en elders op de Korenvelden. Hoender-bete met bladeren van Gamander wordt op de Zaeylanden van Brabandt, Zeelandt en Vlaenderen voort gebracht.

Tijdt. Dese sorten van Hoender-bete bloeyen in Junii en Julii.

Aert en Krachten. Hoender-bete werdt niet tot Medicijne gebruyckt / nochtans schijnt het mede koudt en vocht te zijn / als de oprechte Muur. Dodonæus.

Serratula.

Gedaente.

DIt Kruydt brengt voort veel getackte donc-ker-groene steelen / en tweederhande bladeren / waer van de onderste / die eerst uyt de Aerde spruyten / lanckachtigh breedt / en aen de kanten saeghwijs gekerft zijn / maer die langs de steelen wassen zijn dieper gesneden / gelijck die van de Scabiosa Op de toppen van de steelen komen schubachtige bollekens / purpere of roode Bloemen voortbrengende / te voorschijn. De Wortel is veselachtigh en lanck levende.

Plaetse. Serratula groeyt in de Bosschen / donc-kere plaetsen en vochte Beemden.

Tijdt. Het bloeyt in Augustus, en daer na wordt het Zaet rijp.

Aert en Krachten. Dit Kruydt is warm en droogh van aert / heylende en scheydende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor die sich door vallen of stooten van binnen beseert hebben: Neemt van de gedrooghde en gepulveriseerde bladeren een vierendeel loots / en geeft het met Wijn in. Dodonæus.

Om de Zeeren te suyveren, en vleesch in de

Won-

Wonden te doen groeyen: Wascht deselve dickwils met Wijn / daer de bladeren van dit Kruydt in gesoden zijn. Fuchsius.

Voor een Breucke of gescheurtheydt: Neemt de versche Bladeren met de Wortelen / gestooten zijnde / leghtse papwijs op de Breuck. Fuchsius.

Voor Speenen of Ambeyen. Neemt de Bladeren / ziedtse in Wijn / en stooft de Speenen hier mede. Dodonæus.

Herts-hoy, in 't Latijn *Ascyrum*.

Gedaente.

DIt Gewas is den Hypericum in 't eerste aensien seer gelijck / maer het verkrijght harder Wortel / hooger steelen / en grooter witter bladeren. In de bloemen en de Zaethuyskens vindtmen geen onderschept.

Plaetse. Herts-hoy wast hier te Lande in de Bosschen en op lommerachtige plaetsen.

Tijdt. Het bloeyt in Junii, Julii, of Augustus.

Aert en Krachten. De bladeren van dit Kruydt zijn warm en droogh van aert / afvagende van krachten. Het Zaet heeft daer-en-boven een suyvermakende of purgeerende kracht. Galenus.

Medicinael gebruyck. Om alle Galachtige vochtigheden door den Stoelganck af te setten: Neemt van het Zaet een half loot / en geeft het met Mee of Honing-water in. Dioscorides.

Voor Heup-gichte: Neemt Herts-hoy drie handen vol / ziedt het op in Wijn tot een pint / en laet hier van een roemertje vol drincken / en laet ondertusschen het Zaet op de voorverhaelde wijse dickwils gebruycken. Dodonæus.

Om Wonden te heelen: Bereydt een afziedsel van de bladeren met Wijn / en wascht de Wonden dickwils daer mede. Dodonæus.

Tormentille, in 't Latijn *Tormentilla*.

Gedaente.

DIt Kruydt brengt voort dunne / en ter aerde leggende steelen / die omtrent yeder lit met seven gekerfde bladeren / die van Vijf-vinger-

ger-kruydt eenighſints gelijck / bewaſſen zijn. De Bloemkens / die op lanckachtige ſteelkens voort komen / zijn geel / en de knobbelachtige wortel van buyten zwartachtigh / en van binnen root.

Plaetſe. Het groeyt weeldrigh in de Boſſchen

en op donckere lommerachtige plaetsen / en zantachtige gronden.

Tijdt. Het bloeyt de geheele Somer door.

Aert en Krachten. Tormentille is verdroogende tot in den derden graedt / sonder eenige merckelijcke hitte / t'samentreckende / zweetdrijvende / en het vergift of besmettinge wederstaende van krachten. Brunfelsus.

Medicinael gebruyck. Voor besmettelijcke Sieckte, overtollige Maendtstonden, Buyck-loopen, Bloedt-spouwen, Bloedt-pissen, en voor die van binnen gequetst zijn: Neemt van het poeyer van de gedrooghde Wortel een vierendeel loots/ en geeft het met gedistilleert Water van dit Kruydt/ Wijn of gestaelt Water in. Matthiolus.

Voor quade zweeringe des Mondts: Bereydt een afziedtsel van de Wortel in Water / en wascht de mondt hier mede. Dodonæus.

Voor loopende gaten, en voort-eetende Zeeren: Neemt het poeyer van de Wortel en stroyt het daer in. Dodonæus.

Voor het mis-vallen van 't Kinde: Neemt poeyer van Bistorta-wortel een vierendeel loots/ Water van Tormentilla twee oncen / en laet het innemen: Ondertusschen neemt de versche Wortelen en Kruydt van Tormentille soo veel van nooden is / stoot het kleyn / en leght het pap of plaester-wijs op de Lendenen. Ravelingius.

Caryophillate, in 't Latijn *Caryophillata*, *Herba Benedicta*, *Sanaminda*.

Gedaente.

Caryophillate heeft zwart-groene / ruyghachtige / en rondom de kanten saegh-wijs gekerfde bladeren / die aen lauchachtige steelkens

kens drie of vijf te samen voortkomen / waer van de onderste de kleynste zijn. Tusschen dese bladeren spruyten andere steelen / omtrent twee voeten hoogh / en in verscheyde zijde-scheuten gedeelt zijn: Op wiens toppen geele bloemkens te voorschijn komen / nalatende ronde en rouwe Zaet-bollekens.

De Wortel is van veel roodachtige veselingen gemaeckt / die niet onaengenaem van reuck zijn.

Plaetse. Dit Kruydt wast gaerne in donckere lommerachtige plaetsen.

Tijdt. Het brenght sijn Bloemen in May en Junii voort.

Aert en krachten. Caryophillate is verwarmende en verdroogende in den tweeden graet / versterckende en een weynigh t'samentreckende van krachten / het wordt onder de Wondt-kruyden gerekent.

Medicinael gebruyck. Voor Zijde-pijn, Maeghpijn, swackheyt van de Herssenen, Herte en Lever, en om het geronnen Bloedt in het Lichaem te doen scheyden: Neemt van de wortelen vier loot / van de bladeren twee handen vol/koockt dit te samen in Water of Wijn tot een pint / en laet hier van twee of driemael des daeghs drincken. Dodonæus

Voor versche en oude Wonden: Bereydt van de wortelen en bladeren met Wijn een af-ziedtsel/ waer mede ghy de wonden wasschen sult. Dodonæus.

Kalfs-voet, *Arons-baert*, *Papekullekens*, in 't Latijn *Arum*.

Gedaente.

Kalfs-voet heeft groote / effene en blinckende breede bladeren / die met eenige zwartachtige placken bevleckt zijn / achter met twee en voor met een punt spits toeloopende/ en yder op een besondere steel voortkomende. Tusschen dese bladeren spruyt een steel omtrent een spanne hoogh/ voortbrengende een lanckwerpigh omwentsel / als een scheede / de gedaente van een Hase-oor by na uytbeeldende: Uyt 't midden van de welcke een lanckachtigh doddeken / purper-blauw van verwe

te

te voorſchijn komt; waer na ſich eerſt een groen/ en namaels een root Druyfachtigh gewas vertoont/ dat van veel Beſien/ hartachtigh zaet in ſich beſluytende/ t'ſamen geſet is. De knobbelachtige wortel is hier en daer met veſelingen behangen.

Plaetſe. Dit Gewas komt hier te Lande voort

in de Bosschen / onder de Hagen en op donckere schaduwachtige plaetsen.

Tijdt. De bladeren spruyten vroegh in de Lente uyt / de Bloem vertoont sich in Junii, en de Besien neffens het zaet worden in Julii of Augustus rijp.

Aert en Krachten. Kalfs-voet is warm en droogh in den derden graet / openende / dun makende / den Urijn drijvende / en verdeylende van krachten. Fuchsius, Brunfelsus.

Medicinael gebruyck. Voor Podegra en Heupgichte: Neemt van de versche wortelen soo veel van nooden is / stootse kleyn / doet 'er by Koe-mist / vermengt het te samen / en leght het papwijs op. Dodonæus.

Voor alderhande Vergift: Neemt poeyer van de Wortel een vierendeel loots / Theriakel een half vierendeel loots / vermengt dit te samen / en geeft het met Wijn in. Of neemt sap van de bladeren een lepel vol / Wijn-azijn twee lepels vol / vermengt zijnde / laet het op een reys gebruycken. Matthiolus.

Voor Engborstigheydt en Hoest, uyt fluymige vochtigheden ontstaen: Neemt van dese Wortel een vierendeel loots / Candy Suycker een half loot / vermengt dit te samen / en laet het in twee reysen gebruycken. Dodonæus.

Om de Maendtstonden der Vrouwen te verwecken: Neemt een half loot van het poeyer van de Wortelen / en geeft het met Wijn in. C. Durantus.

Voor Watersucht, langduurende Koortsen, en verstoptheydt des Ingewants: Neemt van de Wortel een half vierendeel loots / zout van Alsem / van Wijn-steen van elcks tien greyn / mengt dit te samen en geeft het op een reys in. Dodonæus.

Voor vlacken des Aengesichts: Stoot de gedrooghde Wortel kleyn / doet 'er by Roosen-water

ter, laet het wederom in de Son droogen / wederhaelt dit driemaels / daer na wrijft de vlacken met dit poeyer / of vermengt het met Roosen-water, en bestrijcktse daer mede. P. Crescentius.

Harts-tonge, in 't Latijn *Bistorta*.

Gedaente.

Uyt de lanckachtige en dicke wortel/dewelcke met veel veselingen behangen is/ spruyten op lanckachtige steelkens / lanckwerpige/ en met veel zenuwen doorloopene bladeren / die aen de bovenste zijde groen / en aen de onderste graeuw van verwe zijn. Tusschen dese bladeren komen andere ronde steelen voort / omtrent een voet hoogh opschietende / oock met diergelijcke/ doch veel kleynder bladers bewassen. De lijf-verwige Bloemen komen aerwijs op de toppen der steelen te voorschijn / die van drie-kantigh en blinckent zaet gevolgt worden.

Plaetse. Dit Gewas vintmen in schaduwachtige Bosschen / op vochte en vette gronden. In de Hoven geplant / wast het weeldrigh genoegh.

Tijdt. Het brenght sijn Bloemen in May en Junii voort / en daer na wordt het zaet rijp.

Aert en Krachten. Dit Kruydt en voornamentlijck de wortel is kout en droogh tot in den derden graet / sterckelijck t'samentreckende / zweet-drijvende en de besmettinge wederstaende van krachten. Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor overvloedige Maendtstonden, Buyck-loopen, Brakingen, en om het Mis-vallen van Kinde te beletten: Neemt poeyer van de gedrooghde wortel een vierendeel loots / en geeft het met roode Wijn / Weegbre-sap, of met gestaelt Water in. Of bereydt een afziedsel van de

wortel

wortel met Wijn of Water / en laet 'er dickwils af drincken. Matthiolus.

Voor bloedigh Tandt-vleesch en losse Tanden: Neemt het sap uyt de wortel en bladeren geparst/ en wascht de Mont daer mede. Fuchsius.

Voor Pest en besmettelijcke sieckten: Neemt poeder van de wortel een vierendeel loots / en geeft het

het bequaem nat in / om het zweeten te bevorderen. C. Durantus.

Om het bloeden te ſtelpen: Neemt het poeyer van de wortel en ſtrooyt het in de wonden. Brunfelſus.

Verckens-broot, in 't Latijn *Cyclamen*, *Cyclaminus*, *Panis Porcinus*, *Arthenita*.

Geſlachten.

DAer worden verſcheyde ſoorten van dit Gewas in de Hoven der Kruydt-beminners onderhouden: wy ſullen alleen hier twee geſlachten van Verckens-broodt beſchrijven / die in Nederlandt in 't wilde voortkomen: te weten/ Verckens-broodt met bladeren van Veyl, en Verckens-broodt met ronde bladeren.

Gedaente. De eerſte ſoorte verkrijght breede/ gehoeckte / en aen de kanten een weynigh geſchaerde bladeren / die van de Klim-op of Veyl eenighſints gelijck/op lanckachtig e ſteelkens ruſtende / wiens bovenſte zijde doncker-groen / en met witachtige placken beſprengt / maer de onderſte purperachtigh van verwe is. Tuſſchen de bladeren ſpruyten beſondere teere ſteelkens voort / wiens toppen met purperachtige of bleeck-roode bloemen beladen zijn / die wel nederwaerts af hangen / maer de bladeren zijn bovenwaerts om gebogen. Deſe bloemen vergaen zijnde krinckelen ſich de ſteelkens om / voortbrengende kleyne zaet-bollekens. De wortel is platachtigh rondt / op ſommige plaetſen eenige veſelingen uytwerpende / van buyten zwart / en van binnen wit.

De tweede ſoorte verſchilt van de voorgaende/ door dien de bladeren niet gehoeckt / nochte merckelijck met placken beſprenckelt en zijn / oock is de

de wortel veel kleynder als van de eerste soorte.

Plaetse. Dese Gewassen worden in sommige Bosschen van Walsch Nederlandt gevonden / en van daer in de Hoven gebracht.

Tijdt. Dese soorten van Verckens-broodt bloeyen in September, en daer na verkrijgen sy nieuwe bladeren / die den geheelen Winter over blijven.

Aert

Aert en Krachten. Verckens-broodt is verwarmende en verdroogende in den derden graedt/ afvagende / openende / doorsnijdende en verdrijvende van krachten. Galenus, Mesue.

Medicinael gebruyck. Voor Klieren, Kropsweeren en andere harde Geswellen: Neemt de wortel / vermenghtse onder andere genees-middelen hier toe dienende / en leghtse papwijs op. Galenus.

Voor schelle op de Oogen: Neemt het sap met Honigh vermengt / en druppt het in de Oogen. Dodonæus.

Om de Herssenen te suyveren: Neemt het sap van de wortelen / en haelt het door de Neusgaten op. Dioscorides.

Voor Kackhielen, Podagra en verstuyckte Leden: Neemt de wortelen soo veel genoegh is / ziedse in Water om de Leden en Voeten daer in te baden. Dodonæus.

Voor de Geelsucht en om de Maendtstonden te bevorderen: Neemt een vierendeel loots van de fijn gestooten wortel / en geeft het met Wijn in/ hier op moet men het zweeten bevorderen. Matthiolus, Galenus.

Voor Watersucht: Neemt het uytgeparste sap uyt de wortel / koockt het soo lang dat 'et de dickte van Honigh verkrijght / en geeft hier van een schrupel zwaer met eenigh nat in / om het zweeten te bevorderen.

Voor doofheyt en tuyten der Ooren: Neemt van de versche wortel een loot / snijdtse kleyn en doet 'er by Olie van Kamillen, van Roosen, van bittere Amandelen, Wijn van elcks een once / ziedt dit te samen een reys of twee op / door gesegen zijnde / steeckt hier van eenige droppelen met Boom-wol in de Ooren. Of neemt van dese wortel

tel een loot / kernen van Persen, bittere Amandelen van elcks een half loot / stoot het te samen in een Mortier / en laet het in een mutsjen Brandewijn weecken / daer na uytgeparst zijnde / druypt hier van eenige droppelen in de Ooren. Ravelingius.

Salomons-zegel, in 't Latijn *Polygonatum*, *Sigillum Salomonis*.

Gedaente.

Uyt de lanckwerpige / witte geknoopte wortel / die met veel veselingen behangen is / spruyten lange effene steelen / sonder eenige zijde-scheuten / dewelcke met lanckwerpige / breede en geribde bladeren bewassen zijn. Uyt den oorsprong van yeder bladt komen twee of drie nederwaerts afhangende / lanckwerpige / holle witte bloemen / die van eerst groene en daer na zwarte Besien gevolgt worden. Hier te Lande vindt men mede een soorte de voorgaende in alles gelijck / behalven dat de bloemen welrieckend zijn.

Plaetse. Salomons-zegel wast in de Bosschen en aen de kanten van de gebouwde Landen / op donckere en schaduwachtige plaetsen / en werdt daer van daen in de Hoven gebracht.

Tijdt. Dit Kruydt bloeyt in May en Junii, en de Besien worden in Augustus rijp.

Aert en Krachten. Dit Gewas is van gemengelde eygenschap / of als sommige schrijven / warm en droogh van aert / afvagende en een weynigh t'samentreckende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Sproeten en Placken des Aengesichts: Neemt de versche wortelen van Salomons-zegel, stootse kleyn en strijckt het op het Aengesicht: Andere distilleeren een Water van de

wortel / om het Aengeſicht daer mede te waſſchen. Matthiolus.

Om de Wonden te heelen: Neemt de verſche wortelen / ſtootſe kleyn en leghtſe papwijs op. Dioſcorides.

Om de taye en waterachtige vochtigheden des Lichaems te ſuyveren: Hier toe gebruycken ſom-

mige 12/ 13/ 14 of 15 Besien van dit Gewas/ dewelcke van onderen en van boven purgeeren: deselve kracht wordt het afziedtsel van de bladeren/ of een vierendeel loots van het poeyer in genomen/ toe geschreven. Joh. Schroderus.

Voor 't Graveel, geronne Bloedt, en opgestopte Maendtstonden: Neemt van het gedistilleert Water van de wortel twee oncen/ en neemt het in een reys in. Ravelingius.

Varen, in 't Latijn *Filix*.

Geslachten.

De Varen, die onder de Latijnse naem Filix bekent zijn/ worden in drie geslachten onderscheyden: te weten/ Varen-manneken, Varen-wijfken, en groot, wildt en Water-varen.

Gedaente. Varen-manneken brengt voort dunne middel-steelen/ die met bleeck-groene/ hardtachtige/ doch brosse bladeren/ vleugelwijs uytgespreyt/ bewassen zijn. Yeder bladt is rondtom de kanten saeghwijs gekerft/ en van achteren met vuyle stippelen besprengt/ die ten onrechte van sommige voor het zaet aengesien worden; want dit Gewas geen bloemen nochte zaet voortbrengt. De wortel is van veel tuyten of gevefelde blocken of klauwen vergadert/ dick en bruyn.

Varen-wijfken brengt een enckelde/ gestreepte of kantige steel voort/ met kleynder bladeren/ als die van Varen-manneken bewassen. De wortel is langkwerpigh/ zwart en omtrent een vinger dick.

Groot Varen verkrijght veel en hooge steelen/ die met veel bladeren vleugelwijs bewassen zijn: dese zijn die van Varen-wijfken eenighsins gelijck/ maer aen de kanten niet gekerft. Omtrent de toppen van de steelen komt een langkwerpigh schepsel/

een

een bergaring van toekomende zaedt uytbeeldende/ te voorschijn / hoewel dit geslacht van Varen mede onvruchtbaer is. De wortel is dick en groot / met veel dicke zwarte saselingen bewassen.

Plaetse. De eerste en tweede soorte groeyt onder de Hagen / Heggen / en in de Bosschen op dorre schaduwachtige plaetsen. Groot Varen wast op vochte en donckere lommerachtige gewesten.

Tijdt. Uyt de wortel van dese Kruyden spruyten in de Lente nieuwe scheuten uyt / die den geheelen Somer groen en groeyende blijven.

Aert en Krachten. De wortelen van Varen zijn warm en droogh van aert / openende en een weynigh t'samentreckende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheydt van de Milt en Lijf-moeder : Neemt van de wortel vier loot / kneustse / snijtse kleyn en koocktse in Wijn tot een pint / en laet hier van twee mael des daeghs drincken. Dodonæus.

Voor de Wormen des Buycks : Neemt de wortel/ koocktse in Water / maeckt het soet met Honing/ en laet hier van drincken. Dioscorides.

Voor Verbrantheydt : Neemt Varen-manneken-wortel soo veel van nooden is / stootse kleyn in een Mortier met wat Roosen-water , druckt het sap daer uyt / waer mede ghy de huyt sult besmeeren. Fuchsius.

Boom-varen , in 't Latijn *Polypodium.*

Gedaente.

De Boom-varen is van bladeren / die van Varen-manneken eenigsins gelijck / behalven datse niet gekertelt of gekerft zijn. De wortel is lanck / en dwars voortkruypende.

Plaetse. Dit Gewas vindtmen aen de struyckken van

van oude en vermeluwde Boomen / en meest aen de Wilgen-boomen, maer die aen de oude Eycken-struycken groeyen / worden voor de beste gehouden. Het wast oock aen de kanten van de Bouwlanden onder de Boomen en Hagen.

Tijdt. Het is het gantsche Jaer door groen / en in de Lente brengt het nieuwe scheuten voort.

Aert en Krachten. De Boom-varen is verdroogende van aert / openende / den Buyck sachtelijck weeck makende / en de galachtige en slijmerige vochtigheden af settende van krachten. Galenus, Dioscorides.

Medicinael gebruyck. Voor een slijmige Borst, langduurende Koortsen en verstoppinge des Ingewants: Neemt van de wortel vier loot / lange Rosijnen gepeldt zijnde een half vierendeel / ziedt dit te samen in genoeghsaem Garsten-water tot een pint / en laet hier van twee mael des daeghs drincken. Dodonæus.

Bingel-kruydt, in 't Latijn *Mercurialis.*

Geslachten.

VAn dit Kruydt worden twee soorten gevonden: Te weten / tam en wildt Bingel-kruydt; De tamme soorte is wederom in Bingel-kruydts Manneken en Wijfken onderscheyden.

Gedaente. Bingel-kruydt Manneken verkrijght matelijke hooge steelen/door eenige ledekens onderscheyden / in sommige zijde-scheuten verdeelt / en met lanckachtige breede en voor spits toe-loopende bladeren/ die aen de kanten saeghwijs gekerft zijn/ bewassen. Omtrent de oorspronck der bladeren spruyten kleyne / ronde en rouwe bollekens / twee op een steel aen malkanderen gevoeght / waer van yeder een kleyn rondt zadeken in sich besluyt. De Wortel is teer en veselachtigh.

Bingel-

Bingel-kruydt Wijf ken is de voorgaende soorte van steelen / bladeren en wortel wel gelijck / maer verschilt nochtans van de selve / door dien de mossachtige bloemen Aer of Druyf-wijs te voorschijn komen.

Wilt Bingel-kruydt heeft teere vierkante geknoopte steelen / omtrent een spanne hoogh / son-

L der

der eenige zijde-scheuten / opschietende. Uyt yder lit van dese steelen spruyten twee over malkanderen staende bleeck groene bladeren / grooter als die van tam Bingel-kruydt. De zaet-bollekens zijn die van Bingel-kruydt Manneken gelijck. Het heeft lange en verre uyt-gespreyde veselachtige Wortelen. Dit Gewas is onlieflijck van reuck.

Plaetse. Tam Bingel-kruydt vindt men in de Moes-hoven / en op lommerachtige of donckere plaetsen. Wilt Bingel-kruydt groeyt hier te Lande in de Bosschen en schaduwachtige Gewesten.

Tijdt. Dese Kruyden staen op haer beste in Junii.

Aert en Krachten. De Bingel-kruyden zijn warm en droogh in den eersten graedt / af vagende en verteerende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Om de Galachtige en Waterachtige vochtigheden af te setten: Bereydt een afziedsel van dit Kruydt / en geeft hier van te drincken. Dioscorides.

Om den harden Buyck weeck te maken: Wordt dit Kruydt onder de Klysterien vermenght. Of neemt de murw gezoden bladeren / en leghtse papwijs op den buyck. Dodonæus.

Voor pijn in de Blase, en de Urijn af te drijven: Neemt de bladeren murw gezoden zijnde/en leghtse warm op het Gemacht. Fuchsius.

Voor loopende Oogen: Neemt van de bladeren soo veel van nooden is / stootse kleyn met oude witte Wijn / en leghtse op de oogen. Dodonæus.

Voor Schurftheydt en wilt Vuur: Neemt sap van de bladeren / en Azijn / vermengt het te samen / en bestrijckt het daer mede. Galenus.

Voor alle Geswellen: Neemt de groene bladeren / stootse in een Mortier / doet 'er by Verckens-reusel / en leght het papwijs op. Fuchsius.

Om

Om de Maendtſtonden te verwecken: Neemt van het ſap een once / fijn geſtoten Nardus-zaet een half vierendeel loots / Wijn ſoo veel genoegh is/ vermengt zijnde / laet het op een reys innemen. Joh. Stocker.

Stinckende Gouwe, in 't Latijn *Chelidonia Major*.

Geſlachten.

DE Kruydt-beſchrijvers hebben de Gouwe in twee ſoorten afgedeelt / die beyde in gedaente ſeer veel verſchillen; Te weten groote of ſtinckende Gouwe, en kleyne Gouwe; van de laetſte beſie in 't vijfde Deel.

Gedaente. Groote of ſtinckende Gouwe ſchiet met teere / ronde en getackte ſteelen omtrent anderhalven voet hoogh op. De bleeck-groene en gekerfde bladeren zijn aen een middel-ribbe t'ſamen geboeght. De geele bloemkens komen op de toppen van de ſteelen te voorſchijn / die van ſmalle hauwkens / met geelachtigh kleyn zaet gevult / gevolgt worden. De Wortel is geel van verwe. Dit Kruydt geſneden of geopent zijnde / geeft van ſich een ſcherp / bitter en geel ſap.

Plaetſe. Dit Kruydt groeyt weeldrigh in ſchaduwachtige plaetſen / neffens de wegen / onder de hagen / en by oude timmeragie.

Tijdt. Het bloeyt van April tot diep in de Somer / en ondertuſſchen wordt het zaedt rijp.

Aert en Krachten. Dit Gewas is verwarmende en verdroogende in den derden graedt / en geweldigh afvagende van krachten. Fuchſius.

Medicinael gebruyck. Voor duyſter geſicht en ſchille op de Oogen: Neemt van het ſap twee oncen / Honing een loot / ziedt dit te ſamen een reys of twee op / de ſchuym wel afnemende / en druypt dit dickwils in de Oogen. Dioſcorides, Galenus.

Voor Buyck-pijn en pijn des Lijf-moeders: Neemt dit geheele Kruydt soo veel van nooden is/ stoot of hackt het kleyn/ en maeckt het met Olie van Kamille-bloemen in een panne heet/ en leght het papwijs op de Navel van de Buyck. Dodonæus.

Voor de Geelsucht en verstoptheydt des Ingewants:

wants: Neemt de bladeren/ hacktſe kleyn/ en bereydt met Eyren een ſtruyf hier van/ 't welck ghy de Siecken dickwils ſult laten eeten. Of bereyt een afziedtſel van de wortel/ om daer dickwils van te drincken. Matthiolus.

Voor verſche Wonden: Neemt het ſap en druypt het in de Wonden. Cluſius.

Voor Ambeyen: Neemt het geſtooten Kruydt/ en leght het op het Fondament. Joh. Stocker.

Om de Wratten te verdrijven: Beſtrijcktſe dickwils met het ſap van dit Kruydt/ ſoo vergaen ſy ſeer haeſt. P. Baurus.

Aerd-moſch, in 't Latijn *Muſcus Terreſtris.*

Geſlachten.

HOewel'er veel ſoorten van Aerdt-moſch zijn/ nochtans zijn de volgende meeſt bekent; Als gemeyn Aerdt-moſch, groot Aerdt-moſch, twee ſoorten van kleyn Aerd-moſch, Heyde-moſch, en Moſch daer men de kleder beſemkens van maekt

Gedaente. Gemeyn Aerdt-moſch, 't welck van ſommige oock Water-moſch genaemt wordt/ verſpreyt ſich verre en wijt op der aerde/ hayrigh van gedaente/ en witachtigh bay verwe.

Groot Aerdt-moſch heeft lange/ getackte/ en uyt den geelen groenachtige ranckskens/ met dickachtige hayrkens bekleet/ en met veel-uytſpruytende veſelingen aen de aerde bebeſtight: Behalven deſe ranckskens komen noch andere te voorſchijn/ die in drie of vier aerwijſe tophens/ het bloeyſel van de Haſel-nooten gelijck/ gedeelt zijn.

Kleyn Aerdt-moſch verſchilt ſeer veel in groote van de voorgaende ſoorte.

Heyde-moſch heeft veel witte bladekens en roode bloemkens/ van gedaente de kleyne Heyde eenighſints gelijck.

Mosch daer men de kleder-besemkens van maeckt brengt voort veel tackxkens / omtrent drie palmen lanck / uyt den geelen purper van verwe / met veel hayr-wijse bladerkens dicht bewassen / en op elck tackxken staen ronde bollekens als op 't Vlas.

Plaetse. De eerste soorte vintmen in vochte en woeste Bosschen : Groot en kleyn Aerdt-mosch groeyt in dorre en steenachtige Bosschen. Heyde-mosch wordt te vergeefs dan in de Heyde gesocht. De laetste soorte wordt in de Bosschen van Nederlandt versamelt.

Tijdt. In de Maent Junii worden de soorten van Mosch op haer beste gevonden.

Aert en Krachten. De Aerdt-mosch is verkoelende van aert en stoppende van krachten. Dan de Wolfs-klaeuwen of groote Aerdt-mosch is seer goet tegen het graveel en sweeringe der nieren. Hieronimus Tragus.

Medicinael gebruyck. Voor het Flerecijn der Voeten : Neemt Aerdt-mosch soo veel van nooden is / stoot het met Wijn in een Mortier / en leght het pap of plaesterwijs op de voeten. Dodonæus.

Longen-mosch, in 't Latijn *Muscus Pulmonarius*.

Gedaente.

Dit Gewas is een mede-soorte van Mosch, dick / tay / schub of schelferachtigh / gerimpelt en wijt uytgespreyt / boven groen / onder witachtigh / en door seer kleyne veselingen aen de aerde bevestight.

Plaetse. Dit Kruydt vintmen op de oude Boomen / steenachtige gronden / en schaduwachtige Gewesten.

Aert en Krachten. Longen-kruydt is seer verdroogende en matelijck verkoelende van aert / en een weynigh t'samentreckende van krachten. Lobel.

Medi-

Medicinael gebruyck. Voor Bloedt-spouwen, rooden loop, en onmatige Maendtstonden: Neemt van dit gedrooght Mosch, fijn gestoten zijnde, een vierendeel loots, en geeft het met gestaelt water in. Dodonæus.

Voor versche Wonden en Zeeren van de Schamelheyt: Neemt het poeyer van dit gewas, en stroeyt het op. Dodonæus.

Voor Geelsucht: Bereydt een afziedtsel hier van in water, in het welcke ghy voor een reys een half loot Rabarber sult laten weecken, en neemt het nuchteren in. P. Crescentius.

Gulden Weder-doot, *Gulden-hayr*, in 't Latijn *Muscus Capillaris Aureus*.

Gedaente.

DIt Gewas brenght voort kleyne steelkens, met korte, uyt den groenen bleeck-geele hayr-wijse bladekens bewassen, uyt de welcke wederom andere kale en zwartachtige steelkens voortspruyten, wiens toppen met kleyne af-hangende Koren-wijse schepselen beladen zijn. De Wortel is seer dun en kleyn.

Plaetse. Men vint het op oude Boomen, vochte plaetsen, en steenachtige gronden.

Aert en Krachten. Gulden Weder-doot is verdroogende van aert, tusschen hitte en koude matelijck gestelt. Dodonæus.

Boom-mosch, in 't Latijn *Muscus Arboreus*, *Usnea*.

Gedaente.

BOom-mosch is anders niet als hayr-wijse vergaderinge, aen de tacken en struycken der Boomen nederwaerts af-hangende, dickwils seer onder malkanderen verschillende: want het

eene is korter/ langer en dunner als het ander/ doch altemael gemeynlijck witachtigh van verwe.

Plaetse. Dit werdt nergens dan aen de Boomen en Struyckken gevonden.

Aert en Krachten. Boom-mosch is verkoelende en verdroogende van aert / en t'samentreckende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Roode-loop, Bloedt-spouwen en onmatige Maendt-stonden: Neemt Mosch van de Eycken-boomen een vierendeel loots / en geeft het met roode Wijn in. Dodonæus.

Voor de witte Vloet der Vrouwen: Neemt Boom-mosch soo veel van nooden is / bereydt hier van met water een badt / waer in de siecke eenige tijdt des daeghs sitten sal. Doiscorides.

Voor het bloeden de uyt Neuse en Wonden te stelpen: Neemt Mosch van Eycken of Wilde Pruyme-boomen, steeckt het in de Neus-gaten / of gestoten zijnde/ stropt het op de Wonden. Dodonæus.

Kampernoellie, *Duyvels-broodt*, *Padde-stoelen*, in 't Latijn *Fungus*.

Geslachten.

VAn de Kampernoellien worden hier te Lande meest de volgende soorte gevonden: te weten/ vroege Kampernoellie, spade Kampernoellie; vergiftige Kampernoellie, ronde Kampernoellie of Wolfs-veest, half ronde swarte Kampernoellie, Zee-Kampernoellie en Boom-Kampernoellie. De Kruydt-beminde Leser kan meer soorten van dese gewassen by de vermaerde Kruydt-beschrijvers C. Clusius en Lobel beschreven vinden.

Gedaente. De vroege Kampernoellie of Paddestoelen van de Lente zijn lanckwerpigh ront van maecksel/ de groote van een middelbare Henne-ey

bereyc=

berepckende / van binnen / gelijck oock de steel / hol en bruyn van verwe / van buyten gerimpelt en bruyn-geel van verwe.

De spade Kampernoellie ofte Padde-stoelen van de Herfst zijn platachtigh rondt/ bovenwaerts verheven ende onder uytgeholt door veel dunne velleskens/ van de steel tot het midden uytloopende / af gescheyden ; onder rootachtigh en boven op bleeck ofte witachtigh van verwe. Van dese zijn sommige groot / en andere kleynder.

Vergiftige Kampernoellie zijn of lanckwerpigh rondt en van binnen hol / gelijck hooge hoedekens/ of schotel-wijs plat van gedaente / bruyn geel / of witachtigh van verwe/ met grauwe of zwarte placken besprenckelt.

Ronde Kampernoellie of Wolfs-veest beelt uyt de gedaente van een groote ronde Bal / sonder eenige steel aen de aerde gevestight/ witachtigh van verwe/ en van binnen met voos mergh vervult / dese gedrooght zijnde geeft van sich een seer fijn stof.

De halfronde swarte Kampernoellie beelt uyt een niet seer diepe Kelck / van buyten bruyn / en van binnen zwarter van verwe: dese oock gedrooght zijnde geeft fijn stof van sich.

De Zee-Kampernoelie is eerst gelijck als een groote / ronde witte Bol of Ajuyn , met een dubbelde schorsse bekleedt / in sich besluytende een zware / taye / en koude vochtigheyt ; in stede van wortelen is het met een of twee zenuwen onder versien. Dese Bol wordt daer na paersachtigh / en open gaende brenght een rechte / ronde voose steel voort / omtrent een palme hoogh / met sommige placken besprenght : op de top van dese steel komt een gerimpelt topken te voorschijn.

Boom-Kampernoellie is een krom / halfront en hardt gewas / sich seer vast aen de struyckhen der

Boomen bevestigende. By dese soude oock kunnen gestelt worden de Judas-ooren, die aen de Vlierstruycken groeyen / maer van dese hebben wy by de Vlier-boom in 't Eerste Deel gehandelt.

Plaetse. De drie eerste soorten wassen in vochte Beemden / Bosschen en uyt verrotte struycken van de Boomen. Wolfs-veest bemindt openluchtige / zandige en vochte plaetsen. De half ronde Kampernoellien groeyen in dorre woeste plaetsen en drooge Bosschen. Zee-Kampernoellien vint men in de Zee-duynen: De Boom-Kampernoellien soude men te vergeefs dan aen de oude Boomen soecken.

Tijdt. De eerste soorte spruyt in April uyt de Aerde; de tweede en derde soorte in Augustus of September, na dat het geregent heeft / soo oock de ronde, halfronde en Zee-Kamperneollien.

Aert en Krachten. De Kampernoellien zijn seer kout en vocht van aert / en daerom de schadelijcke gewassen aldernaest by komende: in 't korte / de beste Kampernoellien brengen geen voordeel aen de gesontheyt. Galenus.

Wolfs-veest gedrooght zijnde is sonder eenige scherpigheyt verdroogende van aert / en wort nuttelijck gebruyckt om het bloeden der wonden te stelpen. Plinius.

Winde, in 't Latijn *Convolvulus*.

Geslachten.

Dit Kruydt is in groote en kleyne Winde onderscheyden.

Gedaente. De groote Winde heeft seer lange steelen / waer mede het sich aen de bystaende Kruyden / Heesteren of Heggen bevestight. De bladeren zijn langwerpigh en wat breedtachtigh van maecksel / die van de Klim-op yets gelijckende. Tusschen de

de bladeren brengt het voort witte klock-wijsse bloemen / na de welcke kantigh bruyn zaet / in dunne zaet-huyskens besloten / volght. De wortelen zijn seer langh / op verscheyde plaetsen nieuwe scheuten uytwerpende.

De kleyne Winde is de voorgaende gelijck / maer in alles kleynder / en de witte bloemen zijn met bleeck-purper roode strepen geblackt.

Plaetse. De eerste soorte vindt men omtrent de Hagen / Heggen / en oock wel aen de water-kant onder het Riet. De tweede soorte groeyt aen de kanten van de Koren-velden.

Tijdt. Sy bloeyen beyde in de Somerse Maenden.

Aert en Krachten. Winde is warm en droogh van aert / verteerende en ontdoende van krachten.

Medicinael gebruyck. Voor het Graveel: Bereydt een Badt van de bladeren van Winden, en laet de siecken daer eenige tijdt in sitten. Ravelingius.

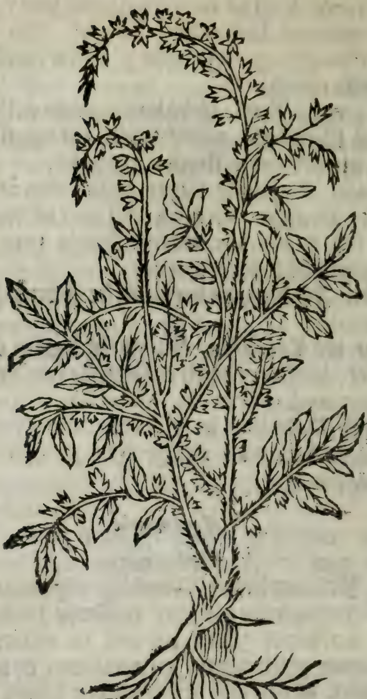
Agrimonia.

Gedaente.

DIt Kruydt heeft lanckwerpige en met eenige hayrachtige ruyghte bekleede bladeren / die aen beyde zijden tot aen de middel-ribbe in veel deelen gescheyden / en rondtom de kanten gekerft zijn. Tusschen dese bladeren spruyt een dunne hooge steel / die oock ruygh is / en wiens toppen met kleyne geele bloemkens by na aer-wijs beladen zijn / na de welcke rouw en langhachtigh zaedt volgt. De wortel is zwartachtigh en redelijck lang.

Plaetse. Het groeyt omtrent de Heggen / en aen de kanten van de Wegen op schaduwachtige plaetsen.

Tijdt. Het bloeyt in Junii, Julii en Augustus.

Aert en Krachten. De Agrimonie is warm en droogh in den tweeden graet/openende /afvagende/ en een weynigh t'samentreckende van krachten. Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheyt en swackigheyt van de Lever, Geel-sucht, langduurende Koort-

Koortſen en Bloet piſſen: Neemt van de bladeren drie handen vol / ziedtſe op in ſchoon Water tot een pint / door gezegen zijnde maeckt het ſoet met Suycker / en laet hier van twee of drie mael des daeghs drincken. Dioſcorides.

Om het Graveel af te drijven: Hier toe is ſeer dienſtigh bevonden het gediſtilleert Water van Agrimonie, drie oncen teffens ingenomen: Oock kan men in des ſelfs gebreck het afziedſel van 't Kruydt gebruycken. Petrus Bembus, Joh. Stocker.

Voor de Koude piſſe: Bereydt een afziedſel van dit Kruydt in Wijn / en laet hier van ſes oncen op een reys innemen. Dodonæus.

Voor heete Koortſen: Neemt van de bladeren een handt vol / ziedſe in een half pintje Rooſen-azijn / tot dat een derden deel verſoden is / en laet hier van een lepel vol dickwils gebruycken. Ravelingius.

Voor verſtuyckte Leden: Neemt van de bladeren en ſemelen ſoo veel van nooden is / koockt het met Wijn tot een pap / en leght het warm op. Ravelingius.

Brionia.

Gedaente.

DE Brionie heeft ſeer lange ſteelen of rancken / met uytwaſſende klauwierkens / als aen de Wijngaert, behangen / en met breetachtige / diep geſneden / vijf-hoeckige bladeren beladen. De kleyne witte bloemkens komen als een troskenby een vergadert te voorſchijn / na de welcke ronde Beſien / die eerſt groen / en namaels rootzijn / volgen. De wortel is langh / dick / wit en ſeer bitter.

Plaetſe. Dit Gewas vindt men op ſchaduwachtige plaetſen / aen de Heggen en Hagen / op ſandige

gronden. Het wordt oock wel om de Prieelen tot beschuttinge voor de Son geplant.

Tijdt. Het bloeyt in May, en de Besien worden in de Herfst rijp.

Aert en Krachten. De Brionie is warm en droogh in den tweeden graet / van krachten de galachtige / slijmerige en waterachtige vochtigheden sterckelijck van onderen en van boven af settende. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Water-sucht: Neemt van de Brionie-wortel een loot / bereydt 'er met schoon Water een afziedsel van om op een reys in te nemen: Of neemt sap uyt de wortel geparst een once/Olie van Koper-root of Swavel een vierendeel loots / vermenght dit te samen en geeft hier van met Wijn een vierendeel loots in. Dioscorides, S. Clossæus.

Voor opstijginge van de Lijfmoeder, en om de Maent-stonden te verwecken: Neemt Sæculæ Brioniæ 20 greyn/ en geeft het met bequaem nat in/ oock is een Badt van de wortel bereydt hier toe seer dienstigh. Joh. Schroderus.

Voor een verharde Milt: Neemt omtrent een half vierendeel loots van de wortel met Azijn / en leght de gestooten wortel met Vijgen op de slincker zijde. Ravelingius.

Voor placken van de Huyt: Bestrijckt de plactse met sap uyt de wortel geperst. Dioscorides.

Voor blauw geslagen of gestooten placken, en om het geronnen bloet te doen scheyden: Stoot Brionie-wortel met Wijn/ en leght het papwijs op. Dioscorides.

Lijnen, in 't Latijn *Viorna, vitis nigra Fuchsii.*

Gedaente.

DIt Gewas verkrijght seer lange / geknoopte / gestreepte / en wat rootachtige rancken/ waer mede het sich aen het bystaende geboomte bevestight. De bladeren zijn breetachtigh/ rontom met vier of vijf kleyne kervingen gesneden/ en komen gemeenlijck vijf by een / aen een middelsteel gevoegt/ voort. De welrieckende witte bloemkens komen tros-wijs te voorschijn / de welcke geplukt zijnde krijgen een witte wolachtige of pluymachtige hayrigheydt: Daer na brenght het plat ronde/ en bruyn-roode Besien voort. De wortel is met veel saselingen behangen.

Plaetse. Het wast tusschen de Hagen en Heggen/ alwaer het sich aen oprecht en omwindt.

Tijdt. Het bloeyt in May, Junii of Julii.

Aert en Krachten. Dit Kruydt is seer heet van aert / scherp van smaeck / en bijtende of blaren treckende van krachten / maer het wordt selden tot eenige gebreken gebruyckt. Ravelingius.

Wolfs-besien, in 't Latijn *Uva lupina, Herba paris.*

Gedaente.

DE Wolfs-besien brenght voort een dunne ronde steel / omtrent een spanne hoogh op schietende / waer aen alleen vier bruyne bladeren / kruys-wijs over malkanderen staende / voort-komen: Dese zijn lanckwerpigh rondt / en met Aderkens door-loopen. Op de top van de steel draeght het een grasverwige gesternde Bloem/ die gevolght wordt van een Besie / als die van Dulmaken-

makende Naschaye, en is met kleyn witachtigh zaet op gevult. De Wortel is langh/ lidtwijs onderscheyden / langhs de aerde uyt-gespreyt / en op sommige plaetsen nieuwe scheuten voort-brengende.

Plaetse. Dit Gewas wort in de Nederlanden in sommige donckere bosschen gevonden.

Tijdt. Hee bloeyt in April, en de Besie wordt in de May rijp.

Aert en Krachten. De Besie en de bladeren van dit Kruydt zijn kout en droogh van aert / en door een besondere kracht wederstaende het vergift en pestige sieckten. Matthiolus, C. Durantus.

Medicinael gebruyck. Voor kranckfinnigheyt: Hier tegen wordt geprefen een half lepelken vol van dit Kruydt / met eenigh bequaem nat twintigh dagen achter een nuchteren ingenomen. B. Sardus.

Voor vergifte, voornamentlijck van Arsenicum of Rotte-kruydt, Pest en besmettelijcke Sieckten: Neemt van het zaet of Kruydt een half vierendeel loots op een reys in. Fuchsius, Lobel.

Voor Pest-buylen en heete Geswellen: Neemt het gestoten Wolfs-besie-kruydt, en leght het op. Matthiolus.

Onder-have, *Aerdt-veyl*, in 't Latijn *Hedera Terrestris*.

Gedaente.

DIt Kruydt brenght voort lanckachtige/ hantige / dunne steelkens/ neffens de aerde uyt-gebreydt; dese zijn met rondachtigh / breede/ gerimpelde en gekerfde bladeren / twee tegen malkander over staende / bewassen. De bloemkens/ die ontrent de oorsprongk van de bladeren voort-komen / zijn purper van verwe / opene helmkens uyt-beeldende. De wortel is veselachtigh.

Plaetse.

Plaetse. Het wast overvloedigh op donckere schaduwachtige plaetsen / neffens de Hagen ende Wegen.

Tijdt. Het draeght sijn Bloemen van April tot diep in de Somer.

Aert en Krachten. Onder-have is heet en droogh van aert / bitter van smaeck/ openende en af-vagende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Geelsucht en Heup-gicht: Neemt van de gedrooghde bladeren een half vierendeel loots / en geeft dit eenige dagen achter een met bequaem nat in. Dioscorides.

Voor doovigheyt en tuyten der Ooren: Neemt sap van Onder-have en steeckt het/ warm gemaeckt zijnde / met wol in de Ooren. Dodonæus.

Voor verkoutheydt van de Herssenen: Neemt het sap van dit Kruydt/ en treckt het door de Neusgaten op / dit lost veel vochtigheden uyt de herssenen.

Voor 't Graveel, verstoptheydt van de Lever, Milt en Lijfmoeder: Bereydt een afziedsel van dit Kruydt met Water of Wijn / en laet hier van drincken: Of gebruyckt het gedistileert Water van Onder have of de Conserf van de Bloemen bereydt: Sommige nemen van de Bloemen van Onder-have soo veel van nooden is / en gieten 'er Brandewijn op / en geven hier van een lepel of twee vol nuchteren in. Brunfelsus, Fuchsius.

Voor vuyle Zeeren van de Keel: Neemt het afziedtsel in Water of Wijn bereyt / en gorgelt daer mede.

Voor inwendige Wonden en Quetsuren: Bereyt een afziedtsel van dit Kruydt met water / maeckt het soet met Honingh van Roosen, en laet hier van vier oncen teffens gebruycken. Ravelingius.

Voor pijn en Swellinge van de Milt: Koockt d' bladeren in Azijn / en leghtse warm op de lincker zijde. Dodonæus.

Vijf-vinger-kruydt, in 't Latijn *Quinquefolium*.

Geslachten.

Dit Kruyt is hier te Lande onder drie sooren bekent / te weten gemeyn, kruypende en water Vijf-vinger-kruydt: welcke laetste soorte wy in het vijfde Deel beschrijven sullen. Die meerder soorten van dit Kruydt begeert te ondersoecken / besie de vermaerde Kruydt-beschrijvers Clusius en Lobel.

Gedaente. Gemeyn Vijf-vinger-kruydt heeft recht opstaende ronde steelen. De bladeren zijn lanckachtigh / rondtom de kanten gekerft / aen de onderste zijde witachtigh / en altijt vijf by een vergadert. De bloemkens / die op het opperste van de steelen voortspruyten / zijn geel van verwe. De wortel is langh / van buyten zwart / en van binnen roodachtigh.

Kruypende Vijf-vinger-kruydt heeft dunne en ter aerde kruypende steelkens / die met gladde groene bladeren / de voorgaende soorte eenighsins gelijck / bewassen zijn. De Bloemkens zijn kleyn en geel. De Wortel is langh en dun / en daer en boven spruyten uyt de steelen op veel plaetsen dunne veselingen / waer mede het sich aen de aerde bevestight.

Plaetse. De eerste soorte vintmen hier te Lande onder andere Kruyden by de Hagen en Heggen / en langhs de Wegen. De tweede soorte wast op de Bouw landen.

Tijdt. Dese Kruyden bloeyen in May en Junii.

Aert en Krachten. Vijf-vinger-kruydt ver-drooght in den derden graet/ en is matelijck geſtelt in hitte en koude/ en begaeft met een t'ſamentreckende kracht. Dodonæus.

Medicinael gebruyck: Voor vuyle Zeeren van de Mondt: Bereydt een afziedtſel van dit Kruydt/ en ſpoelt de Mondt daer mede. Dodonæus.

Voor

Voor Teeringh, Bloedt-ſpouwen, Bloet-piſſen en Sinckinge: Neemt van de gedrooghde Wortel een vierendeel loots / ſtoot het fijn en geeft het met bequaem nat in. Matthiolus, Brunfelſus.

Voor alderhande Buyck-loopen: Koockt de Wortel in Soete-melck / en laet hier van dickwils drincken. Plinius.

Voor Scheurſel. Neemt het geſtooten Kruydt/ en leght het op.

Om het Bloet te ſtempen: Hier toe wordt ſeer gepreſen het geſtoten Vijf-vinger-kruydt.

Voor Buyck-pijn: Neemt van het ſap twee lepe-ſen vol / en geeft het in. Ravelingius.

Voor de Kancker: Neemt bladeren van Vijf-vinger-kruydt, ſtootſe kleyn in een houte Mortier met een houte ſtamper / doet 'er by Verkens-reuſel en wat Wijns / en leght dit te ſamen pap-wijs op. Apulejus.

Voor ontſtekinge der Oogen: Druypt het ſap van Vijf-vinger-kruydt in de Oogen. Joh. Schroderus.

Eynde van 't Derde Deel.

HET

HET VIERDE DEEL

Des

NEDERLANDTSEN KRUYDT-BOECKS,

BESCHRYVENDE

De Geſlachten / Gedaente / Plaetſe / Tijdt / Aert / Krachten / en Medicinael gebruyck van alderhande Kruyden / en Planten die in de Nederlanden op magere / ſteen- en ſandtachtige opene Plaetſen groeyen.

Honts-tonge, in 't Latijn *Cynogloſſum*, *Lingua canis*.

Gedaente.

DE Honts-tonge heeft lanckwerpige/ breede / en met ſachte wolachtigheydt bedeckte bladeren/ tuſſchen dewelcke een grijſachtige ronde ſteel / in verſcheyde zijde-tacxkens verdeelt/omtrent anderhalve voet hoog op ſchiet. Op deſe ſteelen komen purper-roode bloemen te voorſchijn. Het zaet is kleyn/ in rouwe ſchildekens / vier by een gevoeght / beſlooten ; tuſſchen dewelcke een ſtekeligh priemken voort ſpruyt. De wortel is dick / diep in de Aerde ſinckende / van buyten bruyn / en van binnen wit en met lijmigh ſap vervult.

Plaetse. Dit kruydt wast in de Nederlanden op sandtachtige en ongebouwde plaetsen / neffens de Wegen en Paden.

Tijdt. Het bloeyt in Junii of Julii, het tweede of derde Jaer na dat het voort gekomen is.

Aert en Krachten. De Hondts-tonge verkoelt en verdrooght in den tweeden graet / en is dickmakende/

kende/ pijn ſtillende / en een weynig vermur wende van krachten. Brunfelſus.

Medicinael gebruyck. Voor Verbrantheydt: Neemt het ſap van dit geheele Kruydt / vermenght het met geſmolten Verckens-reuſel / en beſtrijckt het daer mede. Dioſcorides.

Voor inwendige Spenen: Neemt de wortel / die onder de aſſche gebraden is / ſnijt hier van de gedaente van een ſet-pil / en ſteecktſe in 't Fondament. Dodonæus, Camerarius.

Voor ſweerende Wonden en ſeere Beenen: Neemt dit Kruydt geſtooten zijnde / en leght het op. C. Durantus.

Om Slaep te verwecken, en de dunne ſcherpe ſinckinge te beletten: Neemt van de Pillen in de Apotheken van deſe wortel bereydt 10 greyn / of een half ſchrupel / en geeftſe twee uuren na het avontmael in. Diſpenſ. Auguſtan.

Reur-kruydt, in 't Latijn *Filago*.

Geſlachten.

Van dit Gewas worden twee ſoorten gevonden: te weten / groot en kleyn Reur-kruydt.

Gedaente. Groot Reur-kruydt brenght voort omtrent anderhalve ſpan hooge ſteelen / met lanckwerpige / ſmalle grijſe bladekens bewaſſen / en op de toppen met bleeck-geele bloemkens verſien / die daer na door de windt verwaeyen. Dit geheele Kruydt is met een ſachte wolachtigheyt bedeckt. De wortel is ſeer veſelachtigh.

Kleyn Reur-kruydt is van ſteelen en bladekens de voorgaende ſoorte wel gelijck / maer de bloemkens komen niet op de toppen / maer langs de ſteelen motrent de oorſprong der bladeren te voorſchijn.

Plaetſe. Reur-kruydt waſt hier te Lande op ſandt-

ſandtachtige woeſte plaetſen / en omtrent de uytgedrooghde grachten.

Tijdt. Het bloeyt van May af tot in Auguſtus.

Aert en Krachten. Dit Kruydt is verdroogende van aert / en een weynigh t'ſamentreckende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor blauw geſlagen of geſtoten placken: Kruyt dit Kruyt in de Olie / en legh het Plaeſter-wijs op. Lobel.

Voor alderhande Buyck-loopen en onmatige Maendtſtonden: Neemt van dit Kruydt drie handen vol / zied dit op in een pint roode Wijn tot dat een derden deel verſoden is / en laet hier van dickwils een weynig drincken. Dodonæus.

Voor de Kancker: Neemt gediſtilleert Water van dit Kruydt / maeckt hier in doecken nat / en leghtſe dickwils op. Dodonæus.

Herts-geſpan, in 't Latijn *Cardiaca.*

Gedaente.

Herts-geſpan heeft doncker-roode / vierkante ſteelen / twee voeten of hooger op ſchietende / en met breedtachtige / diep geſneden / zwart-groene bladeren bewaſſen. Omtrent de oorſprong der bladeren komen in 't ronde purper-verwige bloemen uyt ſcherpe huyskens voort / van gedaente die van de Doove-netelen gelijck. De wortel is met veel veſelingen behangen.

Plaetſe. Dit Kruydt groeyt op ſant- en ſteenachtige gronden.

Tijdt. Het bloeyt van Junii tot diep in de Herfſt / en in de Lente ſpruyten uyt de overgeblevene wortel nieuwe ſteelen en bladeren voort.

Aert en Krachten. Dit Gewas is warm in den tweeden / en droogh in den derden graet / afvagende/

gende / een weynigh t'samentreckende / en den Urijn af drijvende van krachten. Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheydt des Ingewants, swaren arbeydt der Vrouwen, en om den Urijn en Maendtstonden te verwecken: Neemt van de gedrooghde bladeren / fijn gestooten / een vierendeel loots / en geeft het met Wijn in. Dodonæus.

Voor gekrompen of getrocken Leden: Bereydt een Badt van dit Kruydt om de Leden daer in te baden. Dodonæus.

Voor Buyck-pijn en pijn des Lijf-moeders: Neemt van dit Kruydt soo veel van nooden is / fruyt het in Boter / en leght het papwijs op de Buyck. C. Durantus.

Voor de Wormen des Buycks: Neemt bladeren van Herts-gespan een handt vol / ziedse in Olie van Alsem / en bindt het op de Navel. Fuchsius.

Om Wonden te genesen, en het Bloeden te stelpen: Neemt de bladeren / stootse kleyn / en leghtse op. Dodonæus.

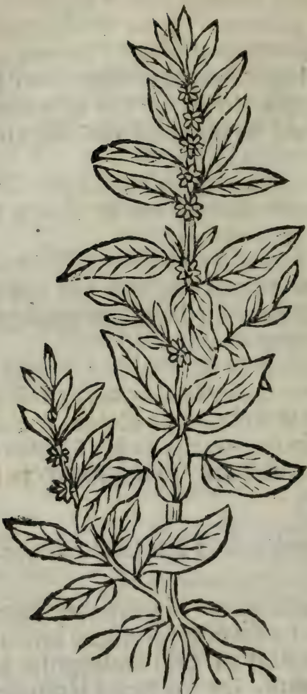
Glas-kruydt, in 't Latijn *Parietaria*.

Gedaente.

Dit Kruydt brengt voort ronde / door-schijnende / bruyn of groen-roode steelen / met breedtachtige en spits toeloopende hayrige bladeren begroeyt. De seer kleyne bloemkens zijn tusschen de bladeren aen de steelen gehecht / nalatende kleyn zwart zaet / in rouwe huyskens besloten.

Plaetse. Het groeyt op steenachtige gront / by de Muuren en oude vervallen Huysen.

Tijdt. Uyt de overgebleven wortel spruyten in May nieuwe scheuten. De bloemkens en 't zaet komen in Julii en Augustus voort.

Aert en Krachten. Glas-kruydt is matelijck verkoelende en vocht-makende van aert / afvagende / vermurwende / en een weynigh t'samentreckende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor ontstekinge en pijn in de Keel: Bereydt een afziedsel van de bladeren in

in Water / waer mede ghy dickwils gorgelen ſult. Dioſcorides.

Voor de Rooſe, Verbrantheydt, en ſmertende Puyſten: Neemt van het ſap een half pintje / Ceruys een loot / mengt dit te ſamen / en leght het met doecken op. Dioſcorides.

Voor pijn in de Ooren: Neemt van het ſap / Olie van Rooſen van elcks even veel / en druppt het in de Ooren. Dodonæus.

Om den opgeſtopten Urijn af te drijven: Neemt van de bladeren vier handen vol / ziedſe in Water heel murw / doet 'er by Olie van witte Lelien twee oncen / van Scorpioenen een once / en leght die papwijs op het Gemacht. Auguſt. Thonerus.

Voor ouden Hoeſt, Graveel en Droppel-piſſe: Neemt Glas-kruydt vier handen vol / ziedſe in Water of Wijn tot een pint / en laet hier van een roemertje vol drincken. Fuchſius.

Herts-hoorn, *Gravinne-kruydt*, in 't Latijn *Herba ſtella*, *Coronopus*.

Geſlachten.

VAn dit Gewas worden in de Nederlanden twee ſoorten gevonden / te weten gemeen en kruypende Herts-hoorn.

Gedaente. De eerſte ſoorte brengt voort veel rouwe / en gelijck als met hayr begroeyende bladeren / langs de Aerde ſterre-wijs uytgeſpreydt / van maeckſel lanckwerpigh en ſmal / doch op ſommige plaetſen door uytſtekende af hanghſels een Herts-hoorn uytbeeldende. Tuſſchen deſe bladeren ſpruyten ronde ſteelkens / wiens toppen eerſt met bloemkens en daer na met zaedt / gelijck aen de Weeghbre, beladen zijn. De wortel is lang / wit / en met veſelingen behangen.

Kruypende Herts-hoorn verkrijght stracks uyt de wortel dunne en lange steelkens / die neffens de aerde uyt-gesprëyt leggen / en met kleyne lanck-werpige / gesneden / maer kale bladerkens be-wassen zijn ; aen de oorspronck van dewelcke kleyne witte bloemkens te voorschijn komen / na-latende kleyn zaet / in rouwe huyskens beslooten.

Plaetse. Dese Kruyden groeyen op drooge / zand-achtige woeste plaetsen / en langs de Wegen en Dijcken van Brabant, Vlaenderen, en andere Provintien.

Tijdt. Het draeght bloemen en zaet op de selve tijdt als de Weeghbre.

Aert en Krachten. Herts-hoorn is kout en droog van aert / en t'samentreckende van krachten / en in werkinge met de Weeghbre over een komende. Dodonæus.

Onder andere krachten die het met de Weeghbre gemeen heeft / wordt het seer gepresen om de Koortsen te verdrijven / te weten gestooten zijnde en op de Pols gebonden. Lobel.

Paronychia.

Gedaente.

DIt Kruydeken brengt voort uyt sijn dunne veselachtige wortel wat breedachtige kleyne bladekens / gelijck die van Muur, tusschen dewelcke dunne steelkens omtrent drie of vier duy-men hoogh op schieten / die met witte of grauw-achtige bloemkens beladen zijn : na dese volgen platte hauwkens / waer in seer kleyn zaet besloo-ten leyt.

Plaetse. Het groeyt hier te Lande op steenach-tige grondt / vervalle muragien / en neffens de kan-ten van sandige Wegen en Ackers.

Tijdt.

Tijdt. Het bloeyt van April tot diep in de Somer.

Aert en Krachten. Dit Kruydt is tot Medicijne weynigh ondersocht / en werdt gelooft seer goet te zijn om de Nijn-nagels te genesen.

Duysent-koren, in 't Latijn *Herniaria.*

Gedaente.

Dit Gewas heeft dunne / teere en geknoopte steelkens / op de aerde verspreyt leggende/ roodachtigh van verwe / en met kleyne bladekens / als die van Tijm, bewassen. Aen de oorspronck van de bladekens komen veel kleyne geel of witachtige bloemkens voort / na-latende seer kleyn zaet / Druys-wijs by een vergadert. De wortel sinckt diep in de aerde.

Plaetse. Men vint dit Kruydt op zandachtige en open-luchtige plaetsen.

Tijdt. Het is met zaet in Julii en Augustus beladen.

Aert en Krachten. Duysent-koren is verkoelende en merckelijck verdroogende van aert / heelende of de wonden toe-sluytende / en de Urijn afdrijvende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Darm-breucken of Scheursel: Neemt van het gedrooghde en gepulveriseerde Kruydt een vierendeel loots / en laet dit eenige dagen achter een in-nemen. Of neemt het versche Kruydt / stoot het kleyn / en leght het papwijs op. Dodonæus.

Voor het Graveel, en om de Steen te breken: Neemt van het poeyer van dit Kruydt een vierendeel loots / en geeft het met Wijn in. Dodonæus, Joh. Schroderus.

Donder-baert, in 't Latijn *Sempervivum*, *Sedum*, *Aizon*.

Geslachten.

DOnder-baert is hier te Lande in drie soorten onderscheyden: Te weten gemeyn of groote Donder-baert; kleyne Donder-baert of Bladeloose, en Muur-peper.

Gedaente. Gemeyn Donder-baert heeft dicke/ sappige/ voor spits toe-loopende/ en in 't ronde vergaderde bladeren/ op verscheyde plaetsen door de wortel sich verbreydende in andere soodanige ronde vergaderinge van bladeren: In 't midden van dese spruyt somtijdts een hooge steel/ van eben soodanige bladeren t'samen geset/ of met de selve bewassen/ boven aen de top eenige zijde-tackx-kens uyt-werpende/ die met doncker purpere Bloemen beladen zijn. De wortel is seer veselachtigh.

Kleyne Donder-baert of Bladeloose brengt voort veel teere en dunne steelkens/ omtrent een palme hoogh op-schietende/ de welcke met kleyne/ lanckwerpige/ smalle/ voor botte/ gelijdige en vol sappige bladekens bewassen zijn. Op de toppen van de steelen komen kleyne witte bloemkens te voorschijn. Dese steelen en bladekens zijn gemeenlijck wat roodachtigh van verwe. De wortel verspreyt sich langs de aerde/ en is aen de selve door kleyne veselingen g vestight.

Muur-peper heeft korter en dunder steelkens als de voorgaende soorte/ en oock met veel kleynder bladeren/ die scherp van smaeck zijn/ dicht bewassen; Op de toppen van de steelkens brengt het kleyne geele bloemkens voort. De wortel is veselachtigh.

Plaetse. Dese Kruyden vintmen aen de oude Mura-

Muragien en Daken der Huysen: Bladeloose komt oock wel voort omtrent de Dijcken / op openluchtige Gewesten.

Tijdt. Alle de soorten van Donder-baert zijn het geheele jaer door groen / en brengen haer bloemen in de Somerse Maenden voort.

Aert en Krachten. Groot en kleyn Donder-baert zijn verkoelende in den derden graedt / dick-makende en een weynigh t'samentreckende van krachten. Dodonæus.

Muur-peper is seer scherp en geweldigh verwarmende en verdroogende van aert / van buyten maeckt het de huyt root en vol bladeren. Joh. Schroderus.

Medicinael gebruyck. Voor roode loopende Oogen, ontstekinge en vuurige Puysten: Neemt het sap van gemeyn Donder-baert, en bet de Oogen hier dickwils mede / of leght het met doecken op. Galenus, Dioscorides, Plinius.

Voor Flerecijn uyt hitte ontstaen: Neemt van de bladeren van groot Donder-baert soo veel van nooden is / stootse kleyn / doet 'et by Gersten-meel, en leght het papwijs op. Dodonæus.

Voor heete Koortsen: Neemt van het sap van groot Donder-baert een once / Carduus Benedictus-water twee oncen / witte Suycker een half loot / vermengt dit te samen / en laet hier van dickwils een lepel vol gedruncken.

Voor groote Hooft-pijn in de Koortsen: Neemt van het sap van groot Donder-baert twee oncen / Olie van Roosen een once / Roosen-azijn een half once / vermengt dit te samen / en leght het met doecken op het Voorhooft.

Voor Krop-zweeren: Neemt Muur-peper soo veel van nooden is / stoot het kleyn / doet 'er by Verckens-reusel, en leght het op. Dioscorides.

Voor ontstekinge van Lever: Neemt sap van Donder-baert met Azijn, en leght het met doecken op. P. Crescentius.

Voor Verbrantheydt: Bereydt een salf van het sap van dit Kruydt / Olie van Roosen en Wasch, en bestrijckt het daer mede. P. Crescentius.

Voor het bloeden uyt de Neus: Neemt van het sap soo veel van nooden is / en bint het met doecken voor het voor-hooft / op de slapen en de neck. P. Crescentius.

Om de Slijmerige en Galachtige vochtigheden door het braecken te suyveren: Neemt sap van Muur-peper een half loot / en geeft het met eenigh bequaem nat in. Ravelingius.

Voor de Scheur-buyck: Neemt Muur-peper een handt vol / koockt dit in een pint Soete-melck / tot dat een derdendeel verzoden is / en laet hier van nuchteren een roemertje vol drincken. Fuchsius.

Fie-kruydt, in 't Latijn *Sophia*.

Gedaente.

DIt Gewas schiet op met ronde harde steelen / omtrent anderhalven voet hoogh / de welcke met seer smalle witachtige bladekens / als snippelinge / bewassen zijn. Omtrent het bovenste tot de top van de tackskens komen kleyne bleeck-geele bloemkens ordentlijck te voorschijn / die van lanckwerpige hauwkens / met roodachtigh kleyn zaet gevult / gevolgt worden. De wortel is hardt / wit / diep in de aerde sinckende / en ter zijde eenige veselingen uytwerpende.

Plaetse. Het wast op steen en zandachtige grondt en op ongebouwde plaetsen.

Tijdt,

Tijdt. Het bloeyt van Junii tot in den Herfst/ en ondertusschen wordt het zaet rijp.

Aert en Krachten. Dit Kruydt is met eenige verkoelinge / verdroogende van aert / en t'samen-treckende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Buyckloopen en Bloedt-gang: Neemt van het zaet een vierendeel loots / stoot het fijn / en geeft het met roode Wijn of gestaelt water in. Dodonæus.

Voor geronnen Bloedt in 't Lichaem: Neemt een vierendeel loots van 't zaet / en laet het met Wijn innemen. Dodonæus.

Voor Wonden en Been-breucke: Neemt dit Kruydt / stoot het kleyn / en leght het papwijs of plaester-wijs op. Dodonæus.

Sene-groen, *In-groen*, in 't Latijn *Bugula*.

Gedaente.

DIt Kruydt brengt voort breedt en lanckachtige groene bladeren / die aen de kanten een weynigh gesneden / en aen de onderste zijde somtijdts wat doncker root van verwe zijn: tusschen dese spruyten vierkante holle steelen / met twee over malkanderen staende bladeren bewassen. Omtrent de oorspronck der bladeren / aen de steelen komen blaeuwe bloemen te voorschijn. De wortel is seer veselachtigh.

Plaetse. Het groeyt op steenachtige / doch wat vochte en openluchtige gronden: In de Hoven geplant / aert het seer wel.

Tijdt. Het draeght sijn bloemen in May.

Aert en Krachten. De Sene-groen is met eenige warmte seer verdroogende van aert / en t'samentreckende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck Voor Wonden en Quetsuren: Bereyt een afziedsel van dit Kruydt om daer van te drincken / en leght het gestooten Kruydt van buyten op. Fuchsius.

Voor verstoptheyt des Ingewants, Geelsucht en langduurende Koortsen: Neemt van de bladeren vier

vier handen vol / ziedse in water tot een pint/ maeckt het soet met Suycker / en laet hier van dickwils drincken. C. Bauhinus.

Voor Zeeren en Sweeringe der schamelijcke Leden: Neemt het sap / en wascht of betse hier mede. Dodonæus.

***Bruynelle*, in 't Latijn *Prunella*, *Consolida Minor*.**

Gedaente.

Dit Gewas heeft vierkantige gehayrde of ruyge steelen / met breed en lanckachtige bladeren / die van wilde Munte gelijck / doch mede wat ruygh / bewassen. Op de toppen van de steelen

steelen komen bruyn-blaeuwe of doncker purpere bloemen aer-wijs te voorschijn. De wortel is uyt veel veselingen te samen geset.

Plaetse. Het wast hier te Lande op zandt en steenachtige gronden / in sommige Beemden en Bosschen.

Tijdt. Het bloeyt in de Somerse Maenden.

Aert en Krachten. Bruynelle is verwarmende en verdroogende van aert / afvagende en t'samenheelende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor in en uytwendige Wonden, verzeeringe van de Longe, en om het geronnen Bloedt te scheyden: Neemt dit geheele Kruydt / en bereydt 'er met Wijn een afziedtsel van / en laet hier van drincken: of gebruyckt twee oncen teffens van het gedistilleert Water van Bruynelle. Dodonæus.

Voor Voorts-etende sweeringe van de Mondt en schamelijcke Leden: Neemt het sap van dit Kruydt / en waschtse hier mede. Dodonæus.

Winter-groen, in 't Latijn *Pyrola*.

Gedaente.

Winter-groen brenght voort uyt sijn dunne veselachtige Wortel 5/ 6/ of 7 lanckachtige steelkens / die yeder met een breed / glat en hardachtigh blat beladen zijn. Tusschen dese bladeren spruyt een hooger steel voort / de welcke me witte bloemkens / in 't midden veel draeykens uyt werpende / verciert is. Na de bloemkens volgen vijf-hoeckige zaet-bollekens / met seer kleyn zaet gevult.

Plaetse. Dit Kruydt wordt hier te Lande in de Zand-duynen van Hollandt, Zeelandt en Vlaenderen gevonden; als oock in Bosachtige gewesten.

Tijdt.

Tijdt. Het blijft des Winters en Somers altijdt groen/ en draeght sijn cierlijcke Bloemkens in Junii en Julii.

Aert en Krachten. Winter-groen is merkelijck verdroogende en een weynigh verkoelende van aert/ t'samentreckende en heelende van krachten. Dodonæus.

Medi-

Medicinael gebruyck. Voor in- en uytwendige Quetsuren: Bereydt een afziedsel van dit Kruydt alleen met Wijn of andere Wondt-Kruyden daer by gedaen / en laet 'er van twee of driemael daeghs een roemertje vol in nemen. Fuchsius.

Voor Verbrantheyt: Neemt de groene Bladeren / gestooten zijnde / leghtse plaester-wijs op. Dodonæus.

Voor Bloet-spouwen, overtollige Maendtstonden, en alderhande Bloedt-ganck: Neemt van de Bladeren vier handen vol / snijdtse kleyn / en koocktse in gestaelt water / tot dat 'er een pintje over blijft / doorgezegen zijnde / doe 'er by Syroop van Myrten-besien, twee oncen / van Queen een once / vermenght dit te samen / en laet hier van tweemael daeghs drincken. Ravelingius.

Nagel-kruydt, Muyzen-oor, in 't Latijn *Pilosella.*

Geslachten.

Dit Gewas is in groot en kleyn Nagel-kruydt onderscheyden.

Gedaente. Groot Nagel-kruydt verkrijgt dunne / hayrige / en neffens de aerde kruppende steelen / op sommige plaetsen veselachtige Wortelkens uytwerpende. De bladeren zijn lanckwerpig / breedtachtigh / en gelijck de steelen / met hayr beset / aen de bovenste zijde groen / en onder witachtigh van verwe. De geele Bloemen komen yder op een besonder steelken voort / van gedaente / hoewel kleynder / die van Havicks-kruydt gelijck; die daer na neffens het zaet in stuyfkens verwaeyen. De Wortel is met veel veselingen behangen.

Kleyn Nagel-kruydt is van Bladeren de groote soorte wel gelijck / maer witter van verwe / en

sachs

ſachter in't aentaſten: Oock brengt het maer een ſteel voort / wiens top met vier of vijf by een vergaderde bloemkens uyt witte of purperachtige draeykens gemaeckt / beladen is.

Plaetſe. Deſe Kruyden groeyen hier te Lande op drooge en ſandtachtige heuvelen en dijcken.

Tijdt.

Tijdt. Sy bloeyen meest in de Maenden Junii en Julii.

Aert en Krachten. Nagel-kruydt is warm en droogh in den tweeden graedt / t'samentreckende en afvagende van krachten. Matthiolus, Brunfelsius.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Buyckloopen: Neemt drie handen vol van dit kruydt / koocktse in een pint gestaelt water / tot dat een derden-deel verzoden is / en laet hier van drincken. Matthiolus.

Voor d'Armbreucken of Scheursels: Bereydt een afziedsel van dit kruydt in water / en laet hier van eenige dagen achter een drincken. Fuchsius.

Voor Wonden en Quetsuren: Bereydt een afziedtsel met Wijn / om daer van twee of driemael des daeghs een roemertje vol van te gebruycken / en stroyt het poeyer van de bladeren in de Wonden. Dodonæus.

Voor Zeeren of sweeringen aen de Beenen: Neemt gedistilleert water van dit kruydt een pont / Rooden Honingh, Lytargirium, Myrrhen van elcks twee oncen / laet dit te samen drie dagen in de Sonne staen / daer na doorgedaen zijnde / leght het met doecken op de seere Beenen. Baptista Sardus.

Voor vuyle seeren van 't Tant-vleesch: Neemt water daer dit kruydt in gezoden is / en wascht of spoelt de mondt daer mede. Joh. Schroderus.

Swart Bilsen-kruydt, in 't Latijn *Hyoscyamus Niger.*

Gedaente.

De steelen van dit Gewas zijn redelijck dick en hoogh / in zijde tacken verdeelt / met groote / lange / breede / witachtige / en aen de kanten

kanten gesneden sachte bladeren bewassen / en met seer veel bloemen ordentelijk beladen. Dese Bloemen beelden uyt de gedaente van kleyne opene Korfkens / en sy zijn aen de kanten geelachtigh/ met eenige paerse aderkens door-togen / in 't midden uyt den blauw-paersen zwartachtigh van verwe. Na dese volgen lanckwerpigh-ronde Zaedt-knoppen / boven met Doornen gewapent / en met kleyn bruyn Zaet gevult. De witachtige Wortel is dick en lang.

Plaetse. Het groeyt hier te Lande op sandtachtige ongebouwde plaetsen.

Tijdt. Het bloeyt in de Somerse Maenden / en ondertusschen wordt het Zaedt rijp.

Aert en Krachten. Dit Kruydt is kout in den vierden graedt / slaep makende en pijn-stillende van krachten: maar wordt nimmermeer inwendigh gebruyckt. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Geswellen: Neemt Bilsen-kruydt, kleyn gesneden of gestooten zijnde / Schapen dreck van elcks soo veel van nooden is / vermengt het met Azijn / en leght het pap-wijs op. Ravelingius.

Voor pijn der voeten: Neemt de wortel of Bladeren van dit Kruydt / gestooten zijnde / bindt het op de voeten. C. Durantus.

Voor pijn in de Ooren: Neemt Bilsen-sap, een deel / Olie van Roosen twee deelen / en druypt het in de Ooren. Dodonæus.

Steen-varen, *Mildt-kruydt*, in 't Latijn *Asplenium*, *Ceterach.*

Gedaente.

Dit Kruydt brengt alleen voort lanckachtige Bladeren /die tot aen de middel-ribbe ordentelijck gekerft / aen de bovenste zijde glat en groen/

groen / en aen de onderste met wolachtige ruyghte bekleedt zijn. De Wortel is van veel dunne en zwarte veselingen t'samen geset.

Plaetse. Het wast hier te Lande op steenachtige grondt / en schaduwachtige Gewesten.

Tijdt. Dit gewas blijft wel het gantsche Jaer

doog

door groen / maer in de Somer brengt het nieuwe Bladeren voort.

Aert en Krachten. Steen-varen is middelmatigh gestelt in warmte en drooghte / fijn van deelen / openende en afvagende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor een geswolle Milt: Neemt Steen-varen, en ziedse in Azijn / en laet hier van twee oncen 40 dagen achter een nuchteren in-nemen: ondertusschen neemt de bladeren / stootse met Wijn / en leghtse op de lincker zijde. Dioscorides.

Voor Geelsucht en langhdurige Koortsen: Neemt van de bladeren vier handen vol / ziedtse in Wijn en Water van elcks even veel tot een pint nat / door gedaen zijnde / geeft hier van in alle dagen drie of vier oncen. J. Schroderus.

Voor druypinge of ontvloeyinge des Zaedts: Neemt het stof / dat van de gedroogde Bladeren af valt een vierendeel loots / en geeft het met Weegbre-water in. Ravelingius.

Steen-ruyte, in 't Latijn *Ruta Muraria*, *Capillus veneris communis*.

Gedaente.

Dit Gewas heeft ronde teere steelkens / met kleyne gekerfde Bladerkens / die van Wijnruyt eenigsints gelijck / bewassen; dese zijn aen de bovenste zijde glat en groen / maer aen de onderste bleeck / en met stippelkens beset. De Wortel is uyt zwarte veselingen gemaeckt.

Plaetse. Men vindt dit Kruydt hier te Lande aen oude en vervallen Muragien.

Tijdt. Het blyft het geheele Jaer door in 't leven.

Aert en Krachten. Steen-ruyte is middelmatigh gestelt

gestelt in hitte en koude/ nochtans verdroogende van aert/ en de dicke taye slymerigheden van de Borst dun of rijp makende van krachten. Het wordt in de Apotheken voor oprechte Capillus veneris gebruyckt. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Hoest, verstoptheydt des Ingewants, en het Graveel: Neemt van de

de bladeren vier handen vol / ziedtse op in anderhalf pint Wijns / tot dat een derden deel versoden is / doorgesegen zijnde / doet'er by drie oncen Syroop van Capillus veneris, en laet hier van tweemael daeghs een roemertje vol drincken.

Voor quade en vochte Schurftheydt des Hoofts: Neemt van de bladeren soo veel van nooden is / ziedtse op in Looge / en wascht het Hooft daer mede. Dodonæus.

Weder-doodt, in 't Latijn *Polytrichon*, *Trichomanes*.

Gedaente.

WEder-doodt verkrijght dunne / ronde / en doncker-bruyne steelkens / met kleyne ronde bladekens ordentelijck bewassen; de welcke aen de kanten eenigsins gekerft / en aen de onderste zijde met rouwe stippelkens beset zijn. De Wortel is uyt bruyne veselingen te samen geset.

Plaetse. Dit Kruydt groeyt op steenachtige / doch vochtige grondt / en oock wel aen oude vervallen Muragien.

Tijdt. Het vergaet des Winters niet / maer blijft lang in 't leven.

Aert en Krachten. Weder-doodt is de Steenruyte of Capillus veneris in aert en krachten gelijck. Galenus, Dioscorides. Boven dien schrijft Tabernamontanus, dat het gedistileert water van dit Gewas bezonderlijck dienstigh is voor die gene/ wiens Lever begint te verrotten.

Sondauw, in 't Latijn *Ros Solis*, *Rorella*.

Gedaente.

DIt Kruydt heeft kleyne / rondtachtige en Lepel-wijse bladekens / yeder op een besonder steelken rustende. Dese zijn roodachtigh

van verwe/en met een hayrachtige Wolle beſet. Aen de ruyghte van de Bladeren vindt men in het heetſte van de Somer eenige vochtigheydt / als droppelen waters. Tuſſchen deſe bladekens ſpruyten andere kale ſteelkens voort / met witte Bloemkens beladen. De Wortel is uyt dunne veſelinge gemaeckt.

Plaetſe.

Plaetse. Het wast op sandtachtige / open-luchtige / doch vochte plaetsen: Men vindt het oock overvloedigh op de veenachtige gronden van Hollandt.

Tijdt. Het draeght sijn Bloemen in May en Junii.

Aert en Krachten. Dit Kruydt is seer heet en droogh van aert / en naer het oordeel van Dodonæus, tot in den vierden graedt / verdeylende / dunmakende/ en af-vagende van krachten. Dodonæus, Lobel.

Medicinael gebruyck. Voor flauwhertigheyt: Neemt een hant vol van dit gedrooght Kruydt/ giet 'er op een half pintje van de beste Brandewijn/ en laet het te samen staen weken; geeft van dese Brandewijn een lepel vol of twee op een reys in. Joh. Schroderus.

Voor de Teering, Peſt en Vallende-sieckte: Geeft van het gedistilleert Water van Sondauw twee oncen in. Andere prijsen noch meer de vochtigheyt die men des Somers van de bladeren vergadert. C. Bauhinus.

Erysimum.

Gedaente.

DIt Gewas brengt voort dunne en taye steelen / die met lanckachtige / en diep gesneden bladeren bewassen zijn. Omtrent / en op de toppen van de steelen en zijde-tacxkens komen veel geele bloemkens te voorschijn / die van kleyne en lanckwerpige dunne hauwkens / met kleyn en scherp zaet gevult / gevolght worden. De wortel is lang en met veselingen behangen.

Plaetse. Het groeyt in de Nederlanden op woeste/

woeste / steenachtige en vochte plaetsen / en langs de wegen.

Tijdt. Het bloeyt in Julii en Augustus, en ondertusschen wordt het zaet rijp.

Aert en Krachten. Erysimum is warm en droogh in den derden graedt / dun makende / openende / en de Borst suyverende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor verouderde Hesigheyt: Hier tegen wordt als een besonder geneesmiddel geprezen de Syroop van Erysimum. Lobel.

Voor verouderde Hoest, Kortamigheydt, taeye sluymen op de Borst, Geel-sucht en Buyck-pijn: Neemt van het zaet / fijn gestooten zijnde / soo veel van nooden is / en doet 'er by gesuyverde Honing / tot dat het wordt als een Syroop / en laet hier van dickwils licken / of geeft hier van een lepel vol tessens in. Dodonæus.

Teskens- of Borsekens-kruydt, in 't Latijn *Bursa Pastoris*.

Gedaente.

Teskens-kruydt verkrijght lanckwerpige en aen de kanten diep gesneden bladeren / langs de Aerde uytgesprept / die van Rakette eenigsins gelijck: Tusschen dese spruyten recht opstaende steelen / die in zijde-tacxkens verdeelt / met kleynder bladeren bewassen / en langs de toppen met witte bloemkens ordentelijck bewassen zijn. Na de bloemen volgen platte en kantige zaet-hauwkens / een tasken uytbeeldende. De wortel is lang en met eenige veselingen behangen.

Plaetse. Dit kruydt wordt hier te Lande overvloedigh gevonden langs de wegen op zandt- en steenachtige gronden.

Tijdt. Het bloeyt in de Somerse Maenden / en ondertusschen wordt het zaet rijp.

Aert en Krachten. Dit Gewas is verkoelende en verdroogende van aert / en t'samentreckende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Bloet-pissen, Roode-loop, en alderhande Bloetganck: Neemt van dit Kruydt een handt vol / Weegbre-bladeren een halve handt vol / zied dit te samen in een half pint Regen-water tot de helft / door gedaen zijnde/ doet'er by roode Bolus een vierendeel loots / en laet het in twee reysen in nemen. Bruntelius.

Voor bloeden uyt de Neus: Neemt van de bladeren / gekneust zijnde / soo veel van nooden is/ steecktse in de Neusgaten / en bindtse onder de Ocksselen en op de Neck. Fuchsius.

Voor het bloeden der Wonden: Neemt de bladeren / en kleyn gestooten zijnde / leghtse pap- of plaester-wijs op. Dodonæus.

Voor Geelsucht: Neemt de gestooten bladeren en bindtse onder de palm van de Voeten. Ravelingius.

Voor Koortsen: Neemt de gestooten bladeren en bindtse op de Pols. C. Durantus.

Steen-breecke, in 't Latijn *Saxifraga*.

Geslachten.

Onder de naem van Steen-breecke zijn hier te Lande drie soorten bekent: te weten/ groote, kleyne en Gulden Steen-breecke.

Gedaente. Groote Steen-breecke brenght voort een hooge steel / die hoeckigh en met diepe streepen doorregen is; aen dese spruyten zijde steelkens / met bruyn-groene en rondtom de kanten gekerfde bladeren / die altijdt twee over malkanderen staen/ bewassen,

bewassen. Op de toppen van de steel komen witte bloemkens / kranswijs by een vergadert / te voorschijn. Het zaet is dat van de Eppe gelijck. De wortel is langwerpigh / wit en scherp van smaeck.

Kleyne Steen-breecke is de voorgaende soorte van wortelen en onderste bladeren / hoewel sy kleynder zijn/seer gelijck; maer de bladeren die aen de steelen voort komen / zijn lanckwerpigh / smal/ en geensins gekerft. In de bloemkens en zaden vintmen weynigh onderschept.

Gulden Steen-breecke heeft rondtachtige bladeren / die aen de kanten een weynigh gesneden zijn. De steelkens schieten omtrent een palme hoogh op / wiens toppen met gout geele bloemkens beladen zijn / nalatende kleyne ronde zaet-bollekens/ met roodachtigh zaet gevult. De wortel is veselachtigh / en spreyt sich langs de Aerde uyt.

Plaetse. De twee eerste soorten vintmen hier te Lande op openluchtige / zandtachtige Landts-douwen. De derde soorte groeyt in Brabandt, en elders op zandtachtige magere grondt / doch die somtijdts met water over loopen wordt.

Tijdt. De groote en kleyne Steen-breecke bloeijen meest in Julii en Augustus. De gulde Steen-breecke draeght haer bloemen in April en May.

Aert en Krachten. De wortelen en 't zaet van groote en kleyne Steen-breecke is verwarmende en verdroogende in den derden graet / openende en den Nrijn af drijvende van krachten. De werckinge van de gulden Steen-breecke is tot noch toe ondersocht. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Graveel, de Steen, Buyck-pijn, Geel en Watersucht: Neemt van de wortel of 't zaet een vierendeel loots / en geeft het met Wijn in. Dodonæus.

Om de Maendtstonden te verwecken, en de Na-

geboorte af te drijven: Neemt van de gedrooghde wortelen drie loot / van 't zaet een loot / koockt dit te samen in een pint Wijn tot dat een derden deel versoden is / door gedaen zijnde / laet het in drie reysen gebruycken. Dodonæus.

Voor langduurende Koortsen: Neemt van de wortel en 't zaedt van elcks een half vierendeel loots / fijn gestooten zijnde / geeft het met bequaem nat voor het aenkomen van de Koorts in. Fuchsius.

Voor Sproeten en Placken des Aengesichts: Neemt het sap uyt de bladeren geparst / en bestrijckt het Aengesicht daer mede. Dodonæus.

Voor vuyle Wonden: Neemt het sap uyt de bladeren geparst / wascht de Wonden daer mede / en leght de gestooten bladeren daer op. Brunfelsus.

Alssem, in 't Latijn *Absinthium*.

Geslachten.

Drie soorten van dit gewas worden hier te Lande gevonden: te weten / gemeene of breedt-bladige, Roomse of smal-bladige en Zee-alssem: van de Roomse Alssem besie in het Sevende Deel / van de laetste soorte in het volgende Vijfde Deel.

Gedaente. De geemene Alssem brengt voort een hooge en houtachtige steel / in verscheyde zijde-tacxkens verdeelt / en met diep gesneden of gekerfde bladeren bewassen / de welcke aen de onderste zijde wat grijsachtigh van verwe zijn. De bloemen zijn geele knopkens / langs de toppen van de steelen voortspruytende. De wortel is houtachtigh en wijdt uytgesprepdt.

Plaetse. De gemeyne Alssem vindt men op zant / steen-

steen- en Berghachtige ongebouwde plaetsen. En wordt oock in de Hoven onderhouden.

Tijdt. De gemeene Alssem bloeyt in Julii en Augustus.

Aert en Krachten: De gemeene Alssem is verwarmende in den tweeden / en verdroogende in den derden graet / bitter van smaeck / openende/

door-snijdende / afvagende / en wat t'samentreckende van krachten.

Medicinael gebruyck. Voor een swacke Mage, die met Galachtige vochtigheden overladen is, verstoppinge van de Lever, en langhduurende Koortsen: Neemt alle morgen een brockje van de Conserf van Alssem in / of neemt gemeyne Alssem twee handen vol / ziedt het in schoon water tot een pint / doet'er by drie oncen Syroop van Alssem, en laet hier van tweemael 's daeghs een roemertje vol in-nemen: hier toe dient mede de Alssem-wijn. Ondertusschen bestrijckt de buyck met Olie van Alssem. Dodonæus.

Voor Buyck-pijn en Wormen: Neemt van de Bloemen van Alssem een handt vol / Comijn-zaet een half loot / ziedt dit te samen in Wijn tot een pint / en laet hier van drincken / en bestrijckt de Navel van de Buyck met Olie / van Alssem bereydt. C. Durantus.

Voor Geelsucht: Bereydt een afziedtsel van dit Kruydt met water / en laet hier van drincken. Dioscorides.

Voor Blaeuw-geslagen of gestoten Placken: Neemt de gestoten bladeren met Honing vermengt en leght het op. Fuchsius.

Voor pijn der Ooren: Koockt de gemeyne Alssem in water / en ontfangt de damp in de Ooren. Dodonæus.

Voor pijn des Lijf-moeders: Neemt gemeene Alssem twee handen vol / ziedt het in een pint Wijns tot dat een derdendeel verzoden is / en laet hier van een roemertje vol tseffens gebruycken. Fuchsius.

Quen-

Quendel, in 't Latijn *Serpillum*.

Gedaente.

DE Quendel heeft dunne / harde steelkens / met kleyne groene bladekens / als die van de Tijm, dicht bewassen. Op de toppen van de steelkens komen purper-roode bloemkens te voorschijn. De wortel is dun en veselachtigh.

Plaetse. Dit Kruydt groeyt op zandt- en savelachtige gront / op ongebouwde plaetsen / en aen de kanten van de Ackers.

Tijdt. Het bloeyt in de Somerse Maenden.

Aert en Krachten. De Quendel is warm en droogh tot in den derden graedt / fijn van deelen/ openende en doorsnijdende van krachten. Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor Buyck-pijn, Graveel, opgestopte Maendtstonden, en om de Hersenen te versterckcken: Neemt Quendel twee handen vol / koockt het in Wijn tot een pint / en laet hier van een roemertje vol drincken: Of neemt het gedistilleert water van het selve Kruydt/ en geeft'er drie oncen tsessens van in. Dioscorides, Fuchsius, C. Bauhinus.

Voor draeyinge en pijn des Hoofts: Neemt Quendel-water een half mutsje / Roosen-azijn een once / en bint dit met doecken voor het Voorhooft. Dodonæus.

Om de Maendtstonden en de Urijn af te drijven: Bereydt een badt van Quendel, en laet de siecken daer eenige tijdt in sitten. Dodonæus.

Al-goede, *Lammerkens Ooren*, in 't Latijn *Tota Bona*.

Gedaente.

DIt Kruydt heeft veel dicke steelen. De bladeren zijn van gedaente die van Kalfs-voet gelijck / wit of grijsachtigh van verwe.

Aen de toppen draeght het gras-groene en Druyf-wijs by een vergaderde bloemen / gelijck aen de Melde te voorschijn komt. De Wortel is langh/ dick / wijt uytgebreydt / en van binnen geel.

Plaetse. Het wast op savelachtige ongebouwde plaetsen / langs de wegen en aen de kanten van de Ackers.

Tijdt. Het bloeyt in Julii.

Aert en Krachten. Dit Gewas is matelijk verdroogende en verwarmende van aert / afvagende/ en daer door den stoel-ganck verweckende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor versche en oude Wonden en Zeeren: Neemt van de groene bladeren soo veel van nooden is / stootse kleyn en leghtse op. Dodonæus.

Deur-was, in 't Latijn *Perfoliata*.

Gedaente.

DIt Kruydt heeft een dunne / ronde steel in verscheyde zijde-tackrkens gedeelt : Dese steelen worden soo nauw van de bladeren omvangen / datse het midden van de bladeren schijnen te doorbooren. De bladeren zijn breedt / geribt / en bleeck-groen van verwe. Op de toppen van de steelen komen geelachtige bloemkens / krans of kroons-wijs by een vergadert/ te voorschijn / die van zwartachtigh zaedt gevolght worden. De Wortel is dun en met weynigh veselingen behangen.

Plaetse. Het groeyt op savelachtige grondt / aen de kanten van sommige Ackers / en wort hier te Lande veel omtrent de Maes-kant gevonden / en om sijn aerdigheydt in de Hoven gezaeyt.

Tijdt. Het bloeyt in Junii en Julii.

Aert

Aert en Krachten. Deur-was is warm en droogh van aert / bitter van smaeck / en t'samentreckende van krachten. C. Bauhinus.

Medicinael gebruyck. Om Wonden te heelen: Neemt de bladeren van Deur-was, stootse kleyn en leghtse op; en laet ondertusschen van het afziedsel van dit kruydt drincken. C. Bauhinus.

Voor Scheursels en uyt-puylende Navels van de jonge Kinderen: Neemt van de bladeren soo veel van nooden is / stootse kleyn met Wijn / doet 'er by wat meels / tot dat het als een pap wordt / en bint het daer op. Dodonæus.

Kleyn Santorie, in 't Latijn *Centaurium Minus*.

Gedaente.

Dit kruydt heeft dunne kantige steelkens / omtrnet een spanne hoogh opschietende / en met bladeren / als die van St. Jans-kruydt, bewassen zijnde. De bloemkens / die op het opperste van de steelkens groeyen / zijn roodtachtigh van verwe: Na dese brengt het voort kleyne lanckwerpige zaet-huyskens / met seer kleyn zaet gevult. De Wortel is dun en hardt.

Plaetse. Het wordt hier te Lande veel op drooge en zandachtige velden omtrent de Zee-duynen gevonden.

Tijdt. Het draeght sijn bloemkens in Julii en Augustus.

Aert en Krachten. Dit kruydt is warm en droogh in den tweeden graedt / openende / afvagende / en de dicke vochtigheden dun-makende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheyt van de Lever, Milt en Gal-blaes, Geel-sucht, Scheurbuyck, Gicht, opgestopte Maentstonden, langh-

duurende Koortsen, en wormen des Buycks: Neemt van dit Kruydt soo veel van nooden is / bereydt hier van met Water of Wijn een afziedtsel/ en laet hier van tweemael des daeghs een roemertje vol drincken: Hier toe is mede dienstigh het gedistileert Water van dit Kruydt een once teffens ingenomen. Galenus, Dioscorides, Joh. Schroderus.

Voor

Voor Wonden en Quetsuren: Neemt het gestoten Kruydt / en legt het op. Mesue.

Voor Water-sucht: Neemt van het gedrooghde Kruydt een vierendeel loots / Carui en Anijs-zaet van elcks tien greyn / stoot dit tot een fijn poeyer / en geeft dit met Wijn of eenigh ander nat in. Matthiolus.

Voor Sproeten en Placken van de Huyt: Wascht de selve dickwils met het afziedtsel van dit Kruydt. Dodonæus.

Voor duyster gesicht: Neemt sap van kleyne Santorie, gesuyverde Honingh van elcks even veel / en druppt hier van een weynigh in de oogen. Fuchsius.

Voor Fenijn: Het sap met Azijn ingenomen / doet het ingenomen fenijn scheyden. Ravelingius..

Twee-bladt met Ajuynachtige Wortel, in 't Latijn *Bifolium Bulbosum*.

Gedaente.

DIt Gewas brenght alleen twee breede en geribde bladeren / over malkanderen staende / en die van gemeene Weegh-bree gelijck. De steel is ront / een spanne hoogh / en van het midden tot aen de top ordentlijck met kleyne groengeelen of uyt den groenen witachtige bloemkens beladen. De Wortel is als een kleyne Ajuyn, onder veel veselingen voortbrengende.

Plaetse. Dit Kruydt wordt in de Dalen van de Zee-duynen gevonden.

Tijdt. Het draeght sijn bloemen in May en Junii.

Aert en Krachten. Soo veel van de krachten van dit Kruydt bekent is / wordt het van sommige gepresen / om alle wonden en quetsuren haestelijck te genesen en toe te heelen. Dodonæus.

Eynde van 't Vierde Deel.

HET VYFDE DEEL

Des

NEDERLANDTSEN KRUYDT-BOECKS,

BESCHRYVENDE

De Geslachten / Gedaente / Plaetse / Tijdt / Aert / Krachten / en Medicinael gebruyck van alderhande Kruyden / die in de Nederlanden in de Rivieren / Poelen / Zee / vochtige Beemden / of Grasachtige Plaetsen / en aen der selven kanten op-wassen.

Fonteyn-kruydt, in 't Latijn *Fontinalis*, *Potamogeton*.

Geslachten.

VAn dit Water-kruydt worden drie soorten gevonden: Te weten / gemeyn, groot en kleyn Fonteyn-kruydt.

Gedaente. Uyt de Wortel van het gemeyn Fonteyn-kruydt, de welcke aen de gront van 't water door veel faselingen bevestight is / spruyten dunne / lange en geknoopte steelen / waar aan lanckwerpige bladeren op dunne steelkens / en boven op het water drijvende / te voorschijn komen. De lijf-verwige of bleeck-roode bloemkens komen voort op dunne

dunne steelkens / boven het water uytstekende / aer-wijs / gelijck de bloemen van de Herts-tonge by een vergadert zijnde / dewelcke van kleyne ronde knopkens / daer hart zaet in besloten is / gevolgt worden.

De tweede soorte heeft langer witter geknoopte wortelen en steelen als de voorgaende; oock zijn de steelen met langer en smalder bladeren bewassen / de welcke met een harde middel-ribbe versien / nimmermer boven het water te voorschijn komen. De bloemen die roodachtigh en in dicke aeren vergadert zijn / steken alleen boven het water uyt.

De derde soorte of kleyn Fonteyn-kruydt verkrijght veel dunne en in verscheyde zijde-tackrkens afgedeylde steelen / met breede en lanckwerpige bladeren / doch kleynder dan die van de eerste soorte / bewassen: omtrent de oorspronck van dese zijde-tackrkens brenght het op eenige steelkens eerst witte en moschachtige bloemkens / en daer na platte zaden voort. Dit Kruydt is mede / behalven de toppen van de steelen en eenige bladeren / met het water bedeckt.

Plaetse. Het eerste en tweede Fonteyn-kruydt wordt overbloedigh in stil-staende wateren gevonden. Het derde wast in bracke of zoute ondiepe wateren / omtrent Dordrecht in Hollandt.

Tijdt. Groot Fonteyn-kruydt bloeyt in Junii en Julii: maer het gemeyn en kleyn Fonteyn-kruydt in Augustus of September.

Aert en Krachten. Fonteyn-kruydt is verkoelende en t'samentreckende van aert en krachten. Galenus, Dioscorides.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Buyckloopen: Neemt Fonteyn-kruydt twee handen vol / koockt dit op in een pint roode Wijn / tot dat een derdendeel verzoden is: en laet hier van een kleyn

roemer-

roemerken twee of driemael daeghs drincken. Plinius.

Voor het Flerecijn. Neemt van de bladeren soo veel van nooden is/ kruytse in Olie/ Azijn en Soete-melck/ en leghtse laeuw op de pijnelijcke leden. Dodonæus.

Voor heete en voortsettende vervuylde Zeeren en Sweeringen: Neemt het sap van de bladeren met Honingh en Azijn vermenght/ en doecken hier in nat gemaeckt/ sult ghy over de zeeren en sweeringe op-leggen. Dioscorides, Plinius.

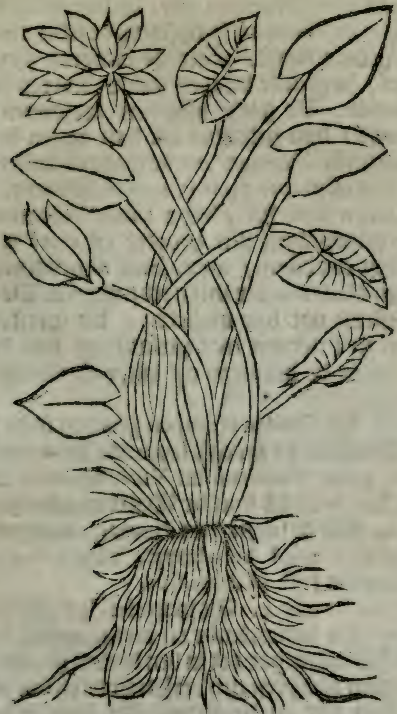
Voor heete opdrachtigheden des Aengesichts: Neemt van de bladeren soo veel genoegh is/ stootse kleyn/ en leghtse papwijs op het aensicht. Dodonæus.

Plompen, in 't Latijn *Nymphæa.*

Geslachten.

De Plompen zijn in groote en kleyne onderscheyden: De groote draeght of witte of geele bloemen; onder de kleyne/ die geele bloemen voortbrengt sullen wy tot een mede soorte stellen het kruydt/ 't welck hier te Lande Vorschen-beet genaemt wordt.

Gedaente. Uyt de seer dicke en knobbelachtige wortel van de witte Plompen, die aen de gront door veel faselingen gehecht is/ spruyten lange/ ronde/ gladde en voose steelen/ waer op groote en breede bladeren/ die meestendeel boven op het water drijven/ te voorschijn komen. De witte bloemen die van veel lanckwerpige bladeren gemaeckt/ en in 't midden met veele veselingen verciert zijn/ komen mede op soodanige steelen elck besonder voort; dese vergaen zijnde/ wordt der selben plaetse door groene ronde bolletkens/ waer in swartachtigh blinckent zaet besloten is/ vervult.

De Geele Plompen verſchillen van de voorgaende ſoorte / door dien de bladeren lanckwerpiger / en de ſteelen niet rondt maer kantigh zijn. Oock zijn haer geele bloemen alleen van vijf rondtachtige bladeren t'ſamen geſet / in 't midden van de welcke een bolleken / boven ſpits toe-loopende / voort-

voortspruyt / waer in de zaden / die oock grooter als van de witte Plompen zijn / besloten leggen.

De kleyne Plompen spruyten op de selve maniere als de groote voort / maer de bladeren zijn veel kleynder / de groote van een palme van een handt bereyckende. De geele bloemen vertoonen sich sterre-wijs / van gedaente die van Speen-kruydt niet ongelijck. Het zaet wordt mede in bollekens / als die van de groote geele Plompen bewaert.

Vorschen-beet heeft korte ronde bladeren / de welcke gemeynlijck niet grooter en zijn / dan de nagel van een duym / andersints de gedaente van Plompen-bladeren seer wel uytdrukende. De bloemen bestaen uyt drie bladeren / die meestendeel wit / en in 't midden wat geelachtigh van verwe zijn / boven de bladeren op lange steelkens uytstekende.

Plaetse. De Groote Plompen groeyen in de Poelen / Grachten en traegh-loopende Rivieren. De kleyne geele Plompen en Vorschen-beet werdt hier te Lande in stil-staende Wateren gevonden.

Tijdt. Alle de soorte van Plompen brengen haer bloemen in May of Junii voort; Alleen Vorschen-beet bloeyt in Julii of Augustus.

Aert en Krachten. De wortel en het zaet van de Plompen zijn verkoelende en verdroogende sonder eenige scherpigheydt tot in den derden graedt. De bloemen en bladeren zijn verkoelende en vocht makende van aert en krachten. De smaeck van de kleyne geele Plompen bewijst genoeghsaem dat sy eenige warmte by haer hebben. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor ontvloeyinge des Zaedts, onmatige Maendtstonden en Buyck-loopen: Neemt van het zaet of wortel van de Plompen een vierendeel loots / en geeft het met Wijn Tint op een reys in: Andere gebruycken de Conserf-

serf van de bloemen bereydt. Galenus, Dioscorides.

Om het bloeden te stelpen: Neemt versche Plompen-bladeren, stootse kleyn / en leghtse plaester wijs op de wonden. Theophrastus.

Voor heete Koortsen, droogen Hoeft, en ontstekinge des Ingewants: Neemt gedistilleert Water van witte Plompen-bloemen een pint / Syroop van de selve twee oncen / mengt dit te samen / en laet hier van dickwils drincken.

Voor pijn van de Milt: Neemt Wortelen van de Plompen twee loot / ziedtse op in een half pint witte Wijn / om voor twee reysen te gebruycken. Plinius.

Voor Hooft-pijn en ontstekinge van de Lever, Milt of Nieren: Neemt het gedistilleert water van witte Plompen-bloemen soo veel van nooden is / doecken hier in nat gemaeckt zijnde / sult ghy voor het Voorhooft binden / of op de rechter of slincker zijde / of op de lenden leggen. Dodonæus.

Water-linsen of Enden-kroost, in 't Latijn *Lens Palustris*.

Gedaente.

De Water-linsen zijn anders niet als kleyne bladekens / in groote menighten des Somers op 't water drijvende / de welcke uyt het midden in plaetse van steelen of wortelen eenige dunne witte saselingen uytwerpen.

Plaetse. Dit kruydt werdt overvloedigh in Poelen en stil-staende Grachten gevonden.

Tijdt. Het komt in de Somerse Maenden boven op het water drijvende te voorschijn.

Aert en Krachten. Enden-kroost is vocht-makende

kende en verkoelende by na tot in den tweeden graedt. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Hooft-pijn, opdrachtigheyt des Aengesichts, en heete Geswellen: Neemt Water-linsen soo veel genoegh is / en leghtse van buyten op / de selve dickwils vernieuwende

Voor hitte en roodigheyt der Oogen, als mede ontstekinge des Levers: Neemt 't gedistileert Water van Water-linsen, en wascht de oogen dickwils daer mede / of leght het met doecken op de rechter zijde. Ravelingius.

Voor 't Flerecijn: Neemt een goet deel Water-linsen, maecktse warm in een aerde of yseren pot/ en slaetse met een linnen doeck pap-wijs om de Voeten. Ick hebbe een Man gekent die door dit middel van het Podagra / waer mede hy dickmaels gequelt was / volkomen genesen is geweest.

Water-nooten of Minck-ysers, in 't Latijn *Tribulus Aquaticus*.

Gedaente.

DE Wortel van dit Gewas zijn met veel hayrwijse veselingen aen de grondt gevestight/ lange steeken / op veel plaetsen met de selfde ruyghte bewassen / voortbrengende. Op het opperste van dese steelen / die aldaer dicker / als onder het water zijn / komen de breede en aen de kanten wat geschaerde bladeren / elck op een besonder steelken groeyende / te voorschijn. Tusschen en onder dese wassen de bloemkens / die van Nootkens / wat grooter als Hasel-nooten / en met vier scherpe kromme Doornkens beset / gevolgt worden; Dese besluyten in sich een witte Kerne/ niet onlieflijck van smaeck.

Plaetse.

Plaetse. In Brabandt en sommige andere Gewesten van Nederlandt vintmen dit Gewas in de Opvers en stil-staende klare Wateren.

Tijdt. Dit Kruyt bloeyt in de Maent Junii, en zijn vruchten worden in Augustus volkomen rijp.

Aert en Krachten. De Water-nooten zijn verkoelende van aert / en eenighsints t'samentreckende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Bloedt-pissen, 't Graveel en alderhande Buyck-loopen: Neemt gedrooghde Water-nooten een vierendeel loots / fijn gestoten zijnde / laet het met Wijn in-nemen. Om de Steen of Graveel af te setten / gebruycken sommige de selve alsse noch versch zijn / waerom oock de ervaren Genees-meester Leonardus Fuchsius de versche Water-nooten in sijn gedistileert Water tegen de Steen en Graveel voorschrijft.

Water-duysent-bladt, in 't Latijn *Millefolium Aquaticum*

Geslachten.

VAn dit Kruydt verhaelt Dodonæus maer een soorte / Lobel voeght 'er de volgende / die mede in Nederlandt gevonden worden / noch by: tweede Water-duysent-bladt, derde Water-duysent-bladt, en Water-duysent-bladt met geele Gehelmde Bloemkens.

Gedaente. De eerste soorte van Water-duysent-bladt brengt voort uyt een enckelde en slechte wortel een lange dunne steel / die met veel bladeren bewassen is. Dese bladeren zijn veder of plumygewijs aen een middel-ribbe t'samen-gevoeght / de Venckel-bladeren, hoewel veel meer gesnippelt / niet ongelijck / en onder en boven het water voortspruytende. De bloemen komen boven op de steel

kroons-

kroons-wijs / gelijck aen de Aert-duysent-bladt te voorschijn.

De tweede soorte van Lobel aengemerckt / heeft seer lange steelen / die hier en daer gebogen zijn. De bladeren gelijcken die van de Vercken-venckel seer wel. De kleyne moschachtige bloemkens komen aen dunne steelkens aerwijs voort.

De derde soorte is de voorgaende seer gelijck / maer de bloemen en zaet-huyskens komen met die van de Water-hanen-voet over een.

Water-duysent-bladt met geele gehelmde Bloemkens heeft seer dunne steelkens en bladekens / waer van de steelkens roodtachtigh / en een voet of anderhalf hoogh zijn / langs de welcke geele bloemen groeyen / gelijck besloten helmkens / die onder een uytstekende hoorenken hebben.

Plaetse. De eerste en tweede soorte van Water-duysent-blat wordt in Nederlant in de Poelen en stil-staende Grachten gevonden. De derde soorte wast veel in Zeelandt en Vlaenderen. De vierde soorte groeyt overvloedigh in de Grachten van Vlaenderen, tusschen Gent en Antwerpen.

Tijdt. Water-duysent-bladt bloeyt in May en Junii.

Aert en Krachten. Dit Gewas is verdroogende en wat t'samentreckende / hebbende alle de krachten van geele Gerwe of Aerdt-duysent-bladt. Dodonæus.

Water-violieren, in 't Latijn *Viola Palustris*.

Gedaente.

Dit Gewas heeft dunne en rechte steelen / uyt dunne / lange en zwarte faselingen voortspruytende. De bladeren gelijcken die van de Gerwe of Aerdt-duysent-bladt, hoewel sy grooter

ter en wijder uyt-geſpreyt zijn / deſe ombatten in groote menighte het onderſte van de ſteelen. Aen de toppen van de ſteelen krijght het witte bloemen/ die in't midden geel / ſoet van reuck en van vijf bladekens t'ſamen geſet zijn / de welcke altijdt vier of vijf tegen malkanderen over ſtaen.

Plaetſe. Water-violieren vindtmen hier te Lande in de Poelen / Grachten en ſtil-ſtaende Wateren.

Tijdt. Dit Water-kruydt brenght ſijn bloemen in May en Junii voort.

Aert en Krachten. De Water-violieren verkoelen en verdroogen / maer ſy zijn tot noch toe van geen Kruydt-beſchrijvers voor eenige gebreecken voor-geſchreven.

Bieſen, in 't Latijn *Juncus*.

Geſlachten.

De ſoorte van Bieſen, die hier te Lande gevonden worden / zijn de navolgende: Matten Bieſen, ſachte Bieſen, ſcherpe Bieſen, kleyne Bieſen, kleyne Water Bieſen, met tackxkens van Paerde-ſtaert, en wel-rieckende Water-Bieſen.

Gedaente. De Matte-Bieſen is de aldergrootſte van allen / in plaetſe van bladen / rechte / ronde/ lange en ſpits op-gaende ſteelen / met wit en voos mergh gevult / voortbrengende; Waer aen een weynigh beneden de top aen een zijde korte kleyne ſteelkens voortkomen / met kleyn zaet als kleyne aen een hangende Druyſkens beladen. De Wortel is met veel veſelingen beſet.

De ſachte Bieſen zijn de voorgaende van gedaente ſeer gelijck / alleen verſchillen ſy in de groote / want deſe zijn kleynder / korter en dunner.

De derde ſoorte of ſcherpe Bieſen is de voorgaende

gaende van groote wel gelijck / maer de steelen en spruyten allegader niet uyt de wortel / want sommige uyt de zijden en schooten van de andere voortkomen / gelijck men in Lisch- en Venckelachtige gewassen geschieden siet.

De kleyne Biesen, in 't Latijn Juncellus genaemt / is de kleynste van alle / nauwlijcks anderhalve palme lang / met een kleyne korte wortel / teere ayrkens / met bloemkens van een staende / en boven sonder spits.

Kleyne Water-biesen met tackskens van Paerde-staert, heeft een wortel met veel veselingen begroeyt / en naeckte halmen / die de gemeyne Biesen gelijck zijn / maer met Druyfachtige knoppen scherp op gaande / en elck beneden hebbende eenen knoop.

Wel rieckende Water-biesen heeft effene ronde steelen / die in leden hier en daer afgescheyden zijn / aen welckers oorspronck andere dunne steelkens / eenige kleyne smalle bladekens voort-brengende / uyt-spruyten. De bloemkens zijn wit / kroonswijs te voorschijn komende / de welcke van witachtigh zaet / 't welck boven wat platter of breeder dan onder is / gevolgt worden. De Wortelen zijn heel dunne zwarte veselingen.

Plaetse. De drie eerste soorten van Biesen worden op vochtige en dickwils met water bevloeyde plaetsen gevonden. De kleyne Biesen groeyen op dorre en zandtachtige Heyden. De kleyne Water-biesen met tacks kens van Paerde-staert wassen overvloedigh in stil-staende en sacht-loopende Wateren omtrent Oosterweel buyten Antwerpen. De Wel-rieckende Water-biesen worden in veel beeckskens / als mede in sommige Kruydt-hoven groeijende gevonden.

Tijdt. De Wel-rieckende Water-biesen bloeyen in Ju-

in Junii en Julii, maer het zaedt wordt in Augustus rijp.

Aert en Krachten. De Bieſen zijn van een gemengelde aert en geſtalteniſſe / te weten / eensdeels gemaeckt van aerdtachtige koude / en eensdeels van waterachtige tamelijcke warme ſtoffen. De Wel-rieckende Water-Biele is warm en droog van aert / en de Water-eppen van krachten gelijck. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Om ſlaep te verwecken wordt het zaedt voornamentlijck van Matten-Bieſen in gegeven. Galenus.

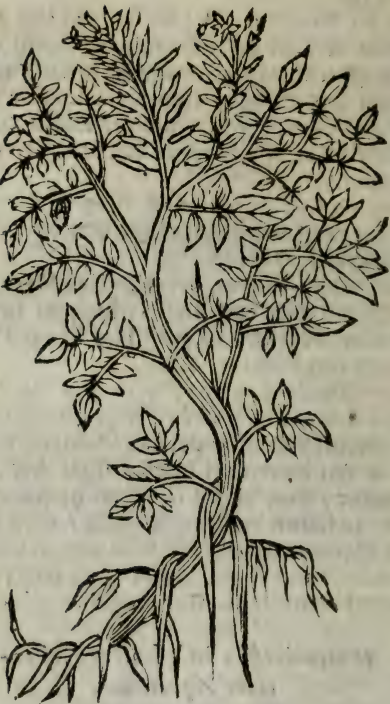
Voor Buyck-loop en overvloedige Maendtſtonden: Neemt zaet van Bieſen, droogt het in een panne over het vuur / en geeft hier van een vierendeel loots met Wijn in. Lobel.

Voor Bloedt-ſpouwen, pijn van de Maegh, Longh, Lever, en Nieren, Water-ſucht en Stuypen: Neemt van de wortel van Welrieckende Water-Biele een vierendeel loots / ſtoot het tot een fijn poeyer / doet'er by 10 greyn geſtooten witte Peper / te ſamen vermenght zijnde / geeft het met eenigh bequaem nat in. De ſelve wortel van Welrieckende Water-Biele wordt mede onder de Preſervatiben vermenght. Ravelingius.

Water-kerſſe, in 't Latijn *Naſturcium Aquaticum*.

Gedaente.

De Water-kerſſe heeft een dicke en holle ſteel/ die veel zijde ſcheuten / met lange ryen van lanckwerpigh ronde bladeren aen een middel-ſcheute bewoſſen / voortbrenght. De bladeren zijn van ſmaeck de Hof-kerſſe ſeer gelijck. De kleyne witte bloemen ſpruyten aen 't opperſte en langs

langs de steelen en zijde-scheuten aer-wijs de een d'ander volgende boort; dese afgevallen zijnde/ komen dunne / ronde en lanckachtige hauwkens/ geel kleyn zaet in sich besluytende / te voorschijn. Onder aen de steel / soo verre hy met water bedeckt is / siet men veel witte veselingen uyt-spruyten.

Plaetse.

Plaetse. Dit kruydt werdt in de Nederlanden overvloedigh in klare Grachten en Beeckskens gevonden.

Tijdt. De Water-kersse brenght sijn bloemen in de Somerse Maenden voort / ondertusschen wordt het zaet rijp.

Aert en Krachten. De Water-kersse is warm en droogh in den tweeden graedt / dun-makende en openende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor de Scheur-buyck: Neemt Water-kersse drie handen vol / snijtse kleyn / en koocktse in Melck of Wijn tot een pint / en laet hier van eenige dagen achter een drincken. Dodonæus.

Voor 't Graveel, verstoptheyt van Lever en Milt, en om de Maendtstonden te verwecken: Neemt Water-kersse en koockt het in Wijn op de voorgaende wijse / waer van men alle morgen een roemertje vol drincken sal. Andere bereyden tot de voor-verhaelde gebreecken van de bladeren een Salaet met Olie / Azijn en Sout. C. Durantus.

Voor Sproeten en Placken des Huyts: Neemt Water-kersse-kruydt soo veel van nooden is / stoot het kleyn / en leght het des nachts op de Sproeten of Placken / en wascht de huyt wederom af met Olier of Boonen-bloeysel-water. Matthiolus.

Winter-kersse, in 't Latijn *Nasturtium Hyemale*.

Gedaente.

De bladeren van de Winter-kersse zijn van gedaente die van de gemeyne Rapen gelijck / maer glat en doncker groen. De gestreepte steel schiet omtrent anderhalve voet hoogh op / en is aen sijn toppen met geele bloemkens beladen /

na de welcke lanckwerpige zaet-hauwkens volgen. De Wortel is matelijck dick en langh.

Plaetse. Het groeyt op vochte plaetsen/ langhs de Wegen en in de Moes-hoven.

Tijdt. Het bloeyt in May en Junii.

Aert en Krachten. De Winter-kersse komt in aert/ krachten en gebruyck met de Hof en Water-kersse over een. Dodonæus.

Boelkens-kruydt, in 't Latijn *Eupatorium*.

Geslachten.

VAn dit Kruydt wort in de Nederlanden twee soorten gevonden / het eerste is Boelkens-kruydts-manneken, en het ander Water-boelkens-kruydt, of Wijfken genaemt.

Gedaente. De eerste soorte van Boelkens-kruydt wast met ronde roodtachtige steelen / drie of meer voeten hoogh / de welcke met lanckwerpige en rondtom de kanten gekerfde bladeren / vijf of ses aen een steelken gevoeght / behangen zijn. Op het opperste der steelen komen moschachtige / lijf-verwige en in ronde sachte kroonkens vergaderde bloemkens te voorschijn. De wortel is seer veselachtigh.

Water-boelkens-kruydt heeft een bruyn-roode steel / in veel zijde-scheuten verdeylt / en omtrent drie voeten hoogh op-schietende. De bladeren zijn die van de voorgaende soorte seer wel gelijckende/ maer nochtans wat breeder. Aen de toppen van de steelen spruyten vier of vijf kleyne bladekens rondom de steel sterre-wijs t'samen gevoeght / tusschen de welcke een knop / een kleyne geele met zwart-vermenghde bloemen voortbrengende / te voorschijn komt. De bloemen zijn van gedaente de Ganse-bloemen niet ongelijck / na desen volgt plat/ lanckwerpigh / boven rouw en stekent zaet.

Plaetse.

Plaetse. De eerste soorte wordt meest gevonden ontrent de Grachten en kanten van Beeckskens/ Revieren en andere vochte plaetsen. De tweede soorte wast veel in Grachten/ stil-staende Wateren / en altijdt onder water leggende plaetsen.

Tijdt. De steelen en bladeren van Boelkens-kruyt spruyten alle jaren in de Lenten uyt de selfde wortel

tel voort / en in Julius en Augustus draeght het sijn bloemen. Water-boelkens-kruydt bloeyt den geheelen Somer door.

Aert en Krachten. Beyde de geslachten van Boelkens-kruydt zijn warm en droogh in den tweeden graedt / bitter van smaeck en openende / doorsnijdende / een weynigh t'samentreckende / en het bloedt-suyverende van krachten / en sy worden onder de Wondt-kruyden gerekent. Gesnerus, Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheyt van de Lever, Milt en Gal-blase: Neemt van de bladeren drie handen vol / koocktse in een pint water / tot dat een derdendeel verzoden is / door-gezegen zijnde / maeckt het soet met Suycker / waer van men tweemael daeghs een roemertje vol van drincken sal. Dodonæus.

Voor de Wormen des Buycks: Neemt het uytgeperste sap van de bladeren een loot / oude Mee een once / mengt dit te samen om op een reys te gebruycken. Dodonæus.

Voor derdendaeghse Koortsen en opstoppinge der Maendtstonden: Neemt Boelkens-kruydt twee handen vol / koockt het in sestien oncen Wijn / tot dat ses oncen daer van verzoden zijn / hier van sult ghy de helft voor het aenkomen des Koorts / of des avondts om de Maentstonden af te drijven / in-geven. C. Durantus.

Voor Wonden en Quetsuren: Drinckt twee of driemael 's daeghs van het afziedtsel van Water-boelkens-kruydt, met Water of Wijn bereydt. Fuchsius.

Water-

Water-Andoren of Malrove, in 't Latijn *Marrubium Palustre.*

Gedaente.

DEse Water-malrove heeft vierkante hooge steelen / met zwart-groene / lange / gerimpelde en rondom de kanten gekerfde / doch geensints hayrachtige bladeren bewassen. De witte bloemkens komen rondom de steelen aen de oorspronck der bladeren uyt veel rouwe bloem-knopkens te voorschijn. De Wortel is seer veselachtigh.

Plaetse. Dit Kruyt groeyt hier te Lande aen de kanten van de Water-grachten.

Tijdt. Water-andoren bloeyt in Julii en Augustus.

Aert en Krachten. Dit Kruyt is verkoelende van aert / en sterckelijck t'samen treckende van krachten. Dodonæus.

Geel-lisch, in 't Latijn *Pseudo-Iris.*

Gedaente.

GEel-lisch brengt voort lange bladeren / aen beyde zijden met een hooghachtige rugh uytpuylende; tusschen de welcke steelen spruyten / die / als van het ander Lisch, effen rondt en binnen hol zijn. Op dese steelen komen veel geele bloemen / eenige gelijckenisse met de andere soorten van Lisch hebbende/te voorschijn/desen haer plaetse wordt daer na vervult door lanckwerpige en driehoeckige zaet-huyskens / in de welcke seer veel breedt en plat zaet besloten leyt. De Wortel is bleeck-rootachtigh van verwe / lanck en geknoopt/ als mede in verscheyde affetsels verdeelt.

Plaetse. Dit Kruydt wordt hier te Lande in

vochte en broeckachtige Beemden / en aen de kanten van de staende Wateren wassende gevonden.

Tijdt. Geel-lisch draeght sijn bloemen in May en Junii.

Aert en Krachten. Dit Gewas is kout en droogh in den tweeden graet / en t'samen treckende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Buyckloopen, overvloedige Maent-stonden, Bloedt-spouwen en pissen: Neemt van de wortel twee oncen/ kooktse in een pint roode Wijn of gestaelt Water/ tot dat een derdendeel verzoden is / en laet hier van tweemael des daeghs drincken. Sommige geloven/ dat / indien men de wortel by hem draeght/ de voorverhaelde gebreken daer door genesen worden. Dodonæus, Lobel.

Calmus, in 't Latijn *Acorus*.

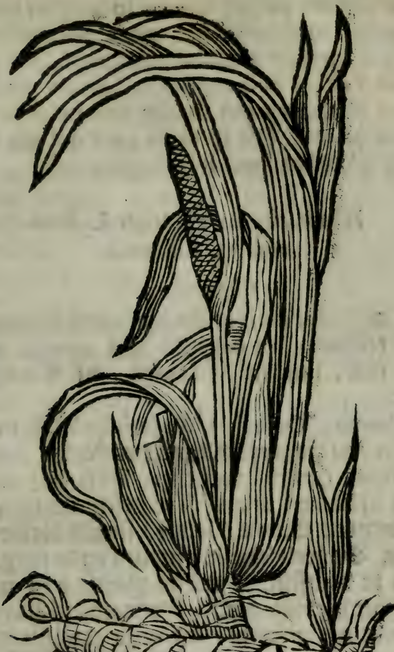
Gedaente.

Dit Gewas heeft lange bladeren / die van Geel-lisch eenighsints gelijck / maer smalder. De wortel is mede langh / geknoopt/ van binnen wit / wat bitter en scherp van smaeck/ en niet onlieflijck van reuck.

Plaetse. Het groeyt aen de kanten van de Water-grachten.

Aert en Krachten. De Calmus-wortel is warm en droogh in het begin van de derde graedt/ fijn van deelen / openende / dun-makende / en de Urijn drijvende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Buyck-pijn, verslijmde Maegh, geswollen Milt, Koude-pisse, Scheur-Buyck, lamme of gekrompen Leden, en om de Maentstonden te verwecken: Bereydt een afziedtsel van de wortel in Water of Wijn / en laet hier

hier van drincken: of weeckt de geſneden wortel in Brande-wijn / en neemt hier van alle morgen een weynigh in. Of ſtoot de gedrooghde wortel tot poeyer / en laet hier van een vierendeel loots met bequaem nat in-nemen. Dioſcorides, Matthiolus, C. Bauhinus.

Voor koude en dicke Slymigheden van de Borst: Neemt van het poeyer van de wortel soo veel van nooden is / vermenght het onder gesuyverde Honingh / en laet hier van dickwils licken. Dodonæus.

Voor Pest en besmettelijcke Lucht: Eet alle morgen nuchteren een stuckje van de Geconfijte Calmus-wortel. Dit is oock goet om een slappe maegh te versterckxen. Ravelingius.

Wederick, in 't Latijn *Lisimachium*, *Salicaria*.

Geslachten.

De Wederick is onder drie mede-soorten in de Nederlanden bekent: Als oprecht Wederick, Bastaert Wederick, en Water-Wederick.

Gedaente. Oprechte Wederick wast met geknoopte / en een weynigh gekante steelen / omtrent drie voeten hoogh / recht op; Dese zijn aen yder knoop of lit met drie of vier geschicktelijck over malkanderen staende / lange / smalle bladeren bewassen. De geele bloemen komen op de toppen der steelen te voorschijn / wiens plaetse daer na van rondt zaet verbult wordt. De wortel is dun / wijt en breedt uyt gesprept / op veele plaetsen nieuwe scheuten voortbrengende.

Bastaert Wederick met purpere bloemen is tweederley; waer van de eerste heeft hooge ronde steelen / met smalle bladeren / die aen de kanten geschaert / en die van de Willigen-boom niet ongelijck zijn. De bloemkens zijn van vier bladekens gemaeckt / en purper root van verwe / op het eynde der steelen voortspruytende; Dese af-gevallen zijnde / worden van smalle hauwkens met kleyn zaet gevult / 't welck in eenige wolachtigheyt gewickelt

wickelt is / gevolght. De Wortel is van seer veel dunne veselingen t'samen geset.

Van dit geslachte vintmen noch een ander soorte/ de voorgaende van gedaente wel gelijck / maer in groote seer veel verschillende.

De tweede Bastaert-Wederick met purpere bloemen / wordt gemeenlijck Partijcke genaemt / en verkrijght vierkante / geknoopte / en recht opwassende steelen / de welcke omtrent yeder knoop met twee over malkanderen staende bladeren / die van oprecht Wederick seer gelijck / beset zijn. De purper-roode bloemkens komen / als aen de Lavender, aen het eynde der steelen te voorschijn. Na desen volght het zaedt in kleyne zaedt-huyskens beslooten. De wortel is dick / hardt en van buyten zwart.

Water Wederick heeft een rechte / en by de twee voeten hooge steel / door eenige ledekens onderscheyden; van het midden tot de top van dese steel spruyten uyt yder lit twee over-malkanderen staende lanckwerpige bladeren / die van oprecht Wederick seer wel gelijckende. Omtrent de oorspronck der bladeren komen op korte steelkens vijf of ses ruyge hoofdekens voort/ kleyne mosachtige bloemkens vertoonende. De wortel sinckt diep in de aerde / uyt sijn ledekens veel veselingen uyt-werpende.

Plaetse. Oprecht en Bastaert Wederick vercieren de vochte kanten van de velden / Water-grachten en Dijcken deser Landen. De Water Wederick wast in Slooten en Grachten van Hollandt en andere Provintien.

Tijdt. Dese Kruyden dragen haer bloemen in de Somerse Maenden.

Aert en Krachten. Wederick, en voornamentlijck de oprechte soorte is kout en droog van aert/ en sterkelijck t'samentreckende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor bloedt-ſpouwen, Rooden-loop en onmatige maendtſtonden der Vrouwen: Neemt van het afziedtſel der bladeren met water bereydt een pint / Syroop van Myrten-beſien drie oncen / menght dit te ſamen / en laet hier twee of driemael 's daeghs van drincken: Of neemt van het ſap der bladeren een once / roode Wijn twee oncen / vermenght het om in een reys in te nemen. Dioſcorides.

Voor bloeden uyt de Neus: Neemt bladeren van Wederick, ſtootſe en ſteecktſe in de Neus-gaten. Dodonæus.

Voor pijn van de Maegh: Neemt van de wortelen vier loot / giet 'er op een pint goede Wijn / laet dit eenige tijdt ſtaen weecken / en daer na gebruyckt 'er 's morgens een roemertje vol van. Fuchſius.

Voor Ulceratien en gaten in de Keel: Neemt ſap van de bladeren twee oncen / Honing van Rooſen een once / t'ſamen vermengt zijnde / ſal men hier van dickwils een lepel vol door ſlicken / en yets onder een Gorgel water doen. Ravelingius.

Voor de Wormen der Kinderen: Neemt de bladeren van Wederick ſoo veel van nooden is / ziedſe op in oude Mee, en geeft hier van twee of drie lepelen vol ſeffens in. Matthiolus.

Voor Hooft-pijn: Neemt de bloemen en weecktſe in goede Wijn-azijn / laet het eenige tijdt ſtaen; daer na neemt doecken in deſen Azijn nat gemaekt/ en bintſe voor het Hooft. Dodonæus.

Krabbe-klauw, in 't Latijn *Stratoites Aquatilis*.

Gedaente.

Dit Kruydt heeft lange / ſmalle / ſpitſe bladeren / uyt een kort hoofdcken voortſpruytende / die aen de kanten met ſcherp-ſtekende door-

doornkens gewapent zijn: De bloemen die tusschen de bladeren op besondere steelkens voortkomen/ zijn wit/ uyt drie bladekens t'samen geset/ in 't midden met geele draepkens versien. De wortelen zijn lange/ ronde/ witte draepkens/ als Pesen/ of Wormen/ die oock van de Landt-loopers en Quacksalvers daar voor in haer Flesschen aen het onkundigh volck dickwils getoont worden.

Plaetse. Dit Kruydt wordt in de Water-kuylen/ Slooten en Grachten van verscheyde Provintien van Nederlandt wassende gevonden.

Tijdt. Het draeght bloemen in Junii, Julii en Augustus.

Aert en Krachten. Krabbe-klauw is droogh en kout van aert. Dioscorides.

Medicinael gebruyck. Voor Bloedt-pissen en sweeringe der Nieren: Neemt Krabbe-klauw, siedt het in Water of wrangen Wijn/ en laet hier van tweemael 's daeghs een roemertje vol drincken. Dioscorides.

Voor verhittinge en sweeringe van versche Wonden: Neemt van dit Kruydt soo veel genoegh is/ stoot het kleyn en leght het op de Wonden. Dodonæus.

Serpents-tongen, in 't Latijn *Sagittalis*, *Serpentaria aquatica.*

Geslachten.

Van dit Water-kruydt vintmen twee soorten/ niet in gedaente/ maer alleen in groote verschillende/ te weten groote en kleyne Serpens-tongen.

Gedaente. Dit Kruydt verkrijght driekantige effene lange steelen/ voortbrengende op yder van de selve een driekantigh bladt/ de spits van een

Pijl uytbeeldende. Tusschen desen spruyt een andere ronde voose steel / hier en daer met drie by een staende bloemen beladen / dese zijn van drie bladekens gemaeckt / wit van verwe / en in 't midden met roodtachtige draepkens verciert. De bloemen vergaen zijnde / komen groene / rouwe en ronde bollekens te voorschijn. De wortel is wit en veselachtigh.

Plaetse. Serpents-tongen-kruydt groeyt hier te Lande overvloedigh in stil-staende Wateren en sacht-loopende Beken.

Tijdt. Het bloeyt in May, en het zaet wordt in Julii rijp.

Aert en Krachten. Sommige stellen dit Kruydt kout van aert te zijn / en in krachten met de Water Weegbre over een komende. De smaeck is droogh, en t'samentreckende.

Adders-tonge of *Speer-kruydt*, in 't Latijn *Ophioglossum*.

Gedaente.

Dit Kruydt brenght voort uyt veselachtige wortelen niet meer dan een bladt / 't welck gemeynlijck een vinger lang / breedtachtigh en voor spits toeloopende is / sonder eenige ribbe / andersints de bladeren van Water Weeghbre seer wel gelijckende. Uyt den steel van het bladt komt een recht-opstaende priemken / geelachtigh van verwe / en saegh-wijs gekertelt / te voorschijn. Lobel heeft dit kruydt in Engelandt met drie / vier of ses tongskens gesien. In plaetse van zaedt valt uyt de scheuren van het priemken of tongsken / als dat rijp is / een meelachtigh poeyer.

Plaetse. Dit Kruydt groeyt hier te Lande in vochte poelachtige Weemden en weyen.

Tijdt.

Tijdt Speer-kruydt ſpruyt uyt omtrent May, in Julii ſietmen ſijn tongsken / en daer na vergaet het geheel.

Aert en Krachten. Dit Kruydt is matelijck kout en droogh in den tweeden / of ſoo andere willen / in den derden graedt / het wordt onder de voornaemſte Wondt-kruyden gerekent. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor gequetſte Darmen, Bloedt-ſpouwen en Bloedt-brakinge: Neemt gedrooghden en geſtooten Adders-tonge-bladeren een vierendeel loots / Water van Paerde-ſtaert-kruydt twee oncen / neemt dit te ſamen op een reys in. Dodonæus.

Voor heete Koortſen, ontſtekinge van de Lever, en alle inwendige hitte: Neemt bladeren van dit Kruydt vier handen vol / koocktſe in Garſten-water tot een pint / doet 'er by Syroop van Violen of Limoenen drie oncen / vermenght zijnde / laet hier van dickwils drincken. C. Bauhinus.

Voor onmatige Vloeden der Vrouwen: Neemt poeyer van de bladeren een vierendeel loots / geeft het in met Water van Eycken bladeren gediſtileert. C. Durantus.

Voor verſche Wonden, Kloven en quade Sweeringe: Neemt bladeren van Speer-kruydt ſoo veel van nooden is / ſteltſe eenigen tijdt in Olie van Olyven te weecke / doet 'er by een weynigh Olie van Tarpentijn, en gebruyckt deſe Olie tot de verhaelde gebreecken. Ravelingius.

Voor tranende en loopende Oogen: Neemt van de bladeren een handt vol / ziedtſe op in een half pintje Wijn / en waſcht de Oogen daer mede. Dodonæus.

Water-Slangen-kruydt, in 't Latijn *Dracunculus palustris*, *Arum palustre*.

Gedaente.

WAter Slangen-kruydt heeft een lange / kruypende / en in veel ledekens verdeelde wortel / door veel veselingen in de grondt gevestight. Uyt dese wortel spruyten lanckachtige breede bladeren / die van Kalts-voet of Arum, hoewel kleynder / eenighsins gelijck: aen de oorsprongh van dese bladeren spruyten anderen op korte / ronde en voose steelkens staende / wederom uyt. De bloemen / dat kleyne witte / oock wel roode draeykens zijn / komen op de top van de steelen / en uyt een van de kleynste bladeren te voorschijn / die daer na van Besien druyf-wijs t'samen geboeght / eerst groen/ en rijp geworden root van verwe/ gevolght worden. In dese Besien leyt kleyn lanckwerpigh zwart zaet beslooten.

Plaetse. Dit Kruydt wast in broeckige of poelachtige plaetsen.

Tijdt. De Besien worden in de Herfst rijp.

Aert en Krachten. Dit Kruydt komt in aert en krachten met Aron of Kalts-voet over een / hoewel het wat slapper in sijn werckinge is. Dodonæus.

Water-klaveren, in 't Latijn *Trifolium palustre*.

Gedaente.

UYt de witte / voose en geknoopte wortel van dit Water-kruydt spruyten groene / gladde en voose steelen / omtrent anderhalve voet hoogh op schietende; wiens toppen met drie breede en dicke bladeren / die van de Boonen seer gelijck / beladen zijn. De witte en somtijdts lijf verwige

wige bloemkens / met veder-wijse witte of lijf-verwige draeykens verciert / staen van 't midden tot den top van de steel geschicktelijck tegen malkanderen over gevoeght. Dese af-gevallen zijnde / komen ronde blaeskens of zaedt-huyskens / geel of rosachtigh zaet in sich besluytende / te voorschijn.

Plaetse. Dit Kruydt groeyt hier te Lande overvloedigh in broeckige natte en schrale Beemden.

Tijdt. De Water-klaveren bloeyen in de Maent Junii.

Aert en Krachten. Dit Kruydt is warm en droog van aert / en afvagende / door-snijdende / en de dicke vochtigheden dun makende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Scheur-buyck: Neemt van de bladeren van dit Kruydt vier handen vol / koocktse / kleyn gesneden zijnde / in een mengelen soete Melck of Wijn / tot dat een derden deel versoden is / en laet van dit afziedtsel alle morgen een roemertje vol drincken. Dodonæus.

Gemeen of Deck-riet, in 't Latijn *Arundo.*

Gedaente.

Uyt de lange / geknoopte / en wijt uytgebreyde wortelen van gemeene Riet, spruyten veel halmen / die in ettelijcke ledekens afgedeelt / van binnen hol / en met een dunne vlieskens bekleedt zijn / voortbrengende omtrent de ledekens of knoopen lange rouwe bladeren. Op de toppen van dese halmen komen in plaetse van bloemen / sachte en wijdt-verbreyde Aeren / van sommige Riet-pluymen genaemt / te voorschijn.

Plaetse. Gemeen Deck-riet wast in Nederlandt overvloedigh aen de kanten van stil-staende Wateren en wijde Revieren.

Tijdt.

Tijdt. Uyt de wortel spruyten in 't Voorjaer nieuwe halmen / en de Riet-pluymen vertoonen sich in 't laetste van de Somer.

Aert en Krachten. Het gemeen Riet is middelmatigh verkoelende van aert / afvagende of suyverende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor verstuyckte Leden: Neemt van de wortel van Deck-riet soo veel van nooden is / stootse kleyn met Azijn / en legt het pap wijs op de verstuyckte Leden / dit beneemt de pijn van de selve. Ravelingius.

Voor 't Graveel: Neemt gedrooghde Riet-wortelen een vierendeel loots / fijn gestooten zijnde / geeft het met Wijn of Bier in. Of distileert van de wortelen van Riet met de wortelen en struyckken van Boonen een Water / waer van men vier oncen op een reys in geven sal.

Voor Schurftheyt des Hoofts, en 't uytvallen des Hayrs: Neemt assche van Riet gebrant / mengt 'et met Azijn / en bestrijckt het Hooft daer mede. P. Bayrus.

Lisch Dodde, in 't Latijn *Typha palustris*.

Gedaente.

Uyt de knoopachtige witte wortelen van dit Gewas spruyten lange / smalle / drie kantige en spitse bladeren / tusschen de welcke een rechte / hooge / vaste en gladde steel voort komt / de welcke aen het opperste met een aere van mosachtige bloemen beladen is. Dese afgevallen zijnde / vertoont sich een dicke en lange vergaderinge van wolachtigheydt / die men een Dodde noemt / bruynpaers van verwe / die oock eyndelijck door de windt verstoven wordt.

Plaetse,

Plaetse. Lisch Dodde vintmen hier te Lande in ondiepe stil-staende Wateren / als mede aen de kanten van seer wijde Rivieren.

Tijdt. Het geen wy Dodde noemen / vertoont sich in Julii en Augustus.

Aert en Krachten. De krachten van dit Gewas zijn weynigh bekent/ nochtans stellen het sommige middelmatigh tusschen verwarmende en verkoelende / en daer by matelijck verdroogende van aert. Dodonæus.

Riet-gras, in 't Latijn *Platanaria*, *Gramen arundinaceum*.

Gedaente.

Riet-gras brenght voor lange / smalle / rouwe en drie-kantige snijdende bladeren / tusschen de welcke een effene steel op schiet / dragende omtrent de top en langhs de steel bolwijs ronde bloemen / d'een boven d'ander staende / en donckergroen van verwe. De wortel is veselachtigh.

Plaetse. Dit Gewas worden in Hollandt, Brabrandt en andere Provintien op broeckige vochte plaetsen gevonden.

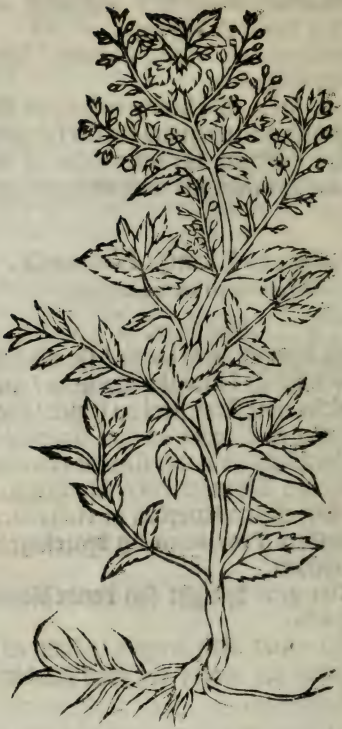
Tijdt. Riet-gras draeght sijn ronde bloemen in Julii en Augustus.

Aert en Krachten. Dit Kruydt is kout en droog van aert / maer het wordt tot geen Medicijne gebruyckt. Dodonæus.

Beecke-boom of Waterpungen, in 't Latijn *Becabunga*.

Gedaente.

Beecke-boom verkrijght ronde en dickachtige steelkens / de welcke in eenige zijde-scheuten gedeelt / en met dicke / rontachtige / bruyngroene

groene bladeren bewassen zijn. De schoon-blaeuwe bloemkens / van vier bladekens gemaeckt / komen omtrent de top van de steelen / zijde-scheuten / en oorsprongh der bladeren te voorschijn. Het zaet is in huyskens of blaeskens / als dat van Guychelheyl besloten. De wortel is wit / sich wijdt en breedt

breedt verspreydende / en door veel dunne veselingen in de gront bevestigende.

Plaetse. Dit Kruydt groeyt hier te Lande overvloedigh omtrent de kanten van stil-staende en loopende Wateren.

Tijdt. Dit Kruydt bloeyt in Junii, Julii en Augustus, en ondertusschen wordt het zaet rijp.

Aert en Krachten. Beecke-boom is warm en droogh in den tweeden graedt / openende en suyverende van krachten. Fuchsius, Dodonæus.

Medicinael gebruyck Voor 't Graveel en schorfheydt van de Blaes: Neemt Beecke boom drie handen vol / Aspergies-wortelen drie loot / koockt dit te samen in Wijn / soo veel van nooden is / tot dat 'er een pint over blijft / hier van sult ghy twee mael daeghs een roemertje vol gebruyken. Ravelingius.

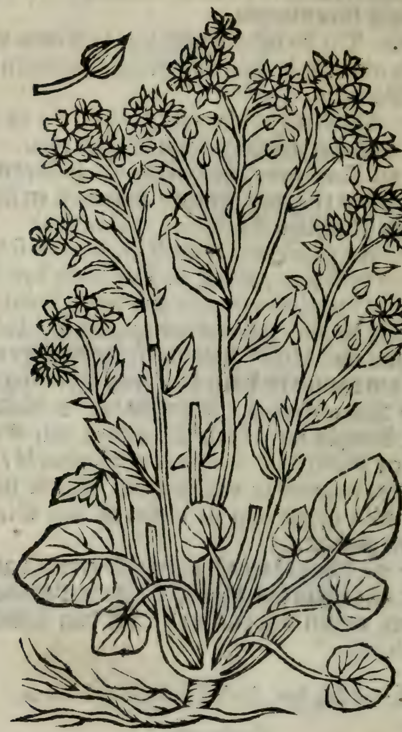
Voor Scheur-buyck: Bereydt van de bladeren van dit Kruydt een afziedsel / gelijck van Waterkerssen en Water-klaveren voor geschreven is / om op de selfde maniere te gebruycken. Andere bereyden tot dien eynde van de bladeren met Olie en Azijn een Salaet.

Voor verstopte Maentstonden: Bereydt van dit Kruydt met Wijn een afziedtsel / en laet'er alle dagen twee reysen een roemertje vol van drincken. C. Bauhinus.

Lepel-bladen, in 't Latijn *Cochlearia.*

Gedaente.

Dit Kruydt brenght voort uyt sijn dunne / witte / en veselachtige wortel veel blinckende / dicke / rondtachtige / en somtijdts wat gekante bladeren / op lanckachtige steelkens rustende / tusschen de welcke andere steelen voortspruyten / die onder met kleyne bladekens / en tot aen de top met witte bloemkens bewassen zijn. De bloem-

bloemkens af gevallen zijnde / komt het zaet / dat van de Kerssen niet ongelijck / in kleyne zaet-huysken boort.

Plaetse. Lepel-bladen-kruydt wast overvloedigh in Hollandt, Vrieslandt, Zeelandt en andere Provintien van Nederlandt, aen de Zee-kant / en deszelfs Dijcken.

Tijdt.

Tijdt. Het draeght bloemen in April en May, het zaet wordt in Junii rijp.

Aert en Krachten. Dit Kruydt is warm en droogh in den tweeden graet/ opent/ wederstaet de verrottinge/ en maeckt de taye en rauwe vochtigheden vluchtigh. Schroderus.

Medicinael gebruyck. Voor Scheur-buyck: Neemt het uytgeparste sap van de bladeren/ Rinse Wijn van elcks een half pint/ en drinckt hier van alle morgen een roemertje vol. Hier tegen dient oock de Conserf-Syroop/ Geerst/ en Water van Lepel-bladen bereydt.

Voor een verstopte en geswollen Milt: Neemt Lepel-bladen drie handen vol/ koockt het op in een pint Wijn/ tot dat een derden deel versoden is/ en geeft hier van twee mael des daeghs te drincken. Dodonæus.

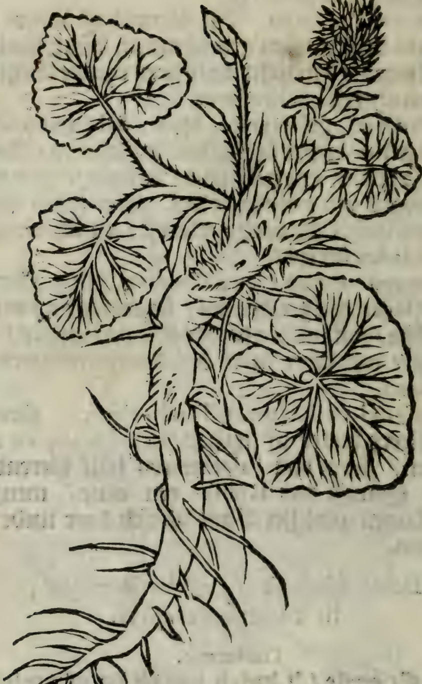
Voor vuyl en bedorven Tandt-vleesch: Neemt gedistilleert-water of sap van Lepel-bladeren een mutsjen/ Sout van Salpeter een half vierendeel loots/ Honigh van Roosen een once/ menght dit te samen om het Tant-vleesch daer mede te wasschen.

Docke-bladeren of Pestilentie-wortel, in 't Latijn *Petasires.*

Gedaente.

HEt eerste/ 't welck van dit Kruydt te voorschijn komt zijn de Mosch- en roodtachtige of lijf-verwige bloemen/ op een voose en holle steel/ in een dicke aere vergadert/ voortspruytende. Dese vergaen zijnde/ volgen de bladeren/ elck op een besondere dicke/ en omtrent anderhalven voet hoogen steel rustende. De eerste uyt-komende bladeren zijn de Hoef-bladers van gedaente seer gelijck/ maer ouder geworden/ zijn het seer

groote

groote en breede bladeren / aen beyde zijden wat witachtigh / maer meest aen de onderste. De wortel is dick en lanck / van buyten zwartachtigh / maer van binnen wit.

Plaetse. Docke-bladeren vintmen hier te Lande aen de kanten van de Poelen / Grachten en Revieren/

ren / als mede langhs de Dijcken en in vochte Weyen.

Tijdt. De bloemen van dit Kruydt sietmen in 't laetste van Maert, daer na spruyten de bladeren voort / die tot in de Winter staen blijven.

Aert en Krachten. De wortel van Docke-bladeren, die meest gebruyckt wordt / is warm en droogh in den tweeden graedt / opent en drijft het sweet. Galenus, C. Bauhinus, Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor Pest en besmettelijke sieckten: Neemt van de schorsse der wortelen van Docke-bladeren vier loot / giet hier op een half pint goede Wijn-azijn / laet dit eenige tijdt te samen staen weecken / daer na neemt van desen Azijn een once / Wijn-ruyte sap een half once / van de beste Theriakel een vierendeel loots / mengt dit te samen om voor een reys te gebruycken. Ravelingius.

Voor opstijginge van de Lijf-moeder en pijn in de Buyck: Neemt van de gedrooghde wortel / Zever-zaet, wortel van Angelica van elcks 20 greyn / stoot dit tot een fijn poeder / en vermengt het met Wijn soo veel van nooden is / om op een reys in te nemen. Idem.

Voor opgestopte Maendtstonden: Neemt gedrooghde Pestilentie-wortel, Seven-boom, van elcks een half vierendeel loots / geeft dit met Poley-water in. J. Stocker.

Voor quade Ulceratien: Neemt het poeder van dese wortel / en stroyt het in de Ulceratien of Sweeringe. Dioscorides.

Per-

Persen-kruydt, in 't Latijn *Persicaria.*

Gedaente.

DIt Kruydt heeft tamelijcke hooge / ronde en geknoopte steelen / met lange / breede en bruyn-groene bladeren bewassen / die van de Persse of Wilgen-boom niet ongelijck / behalven dat dese / op het midden van yder bladt / met zwarte bruyne placken getekent zijn. De bloemen die op de toppen van de steelen te voorschijn komen / zijn wit of meest purperachtigh ayr-wijs by een vergadert / die van bruyn breedt zaet gevolgt worden. De wortel is geel en veselachtigh.

Lobel voeght hier noch een ander soorte by / die hy kleyn kruppend Persick-kruydt, in 't Latijn *Persicaria pusilla repens* noemt / 't welck viermael kleynder is / en langs de aerde kruppende / anders sins de voorgaende seer gelijck.

Plaetse. Persen-kruydt groeyt in vochtige Kuylen en Grachten / of aen der selver kanten.

Tijdt. Het draeght sijn bloemen in Julii en Augustus.

Aert en Krachten. Dit Kruydt is verkoelende en een weynigh verdroogende van aert / belettende alle verhittinge omtrent de wonden en zweeringe / van buyten op-geleyt. Dodonæus.

Dotter-bloemen, in 't Latijn *Caltha Palustris.*

Gedaente.

DE schoon-groene bladeren van dit Gewas zijn breedt / rondtachtigh / en rondtom de kanten een weynigh geschaert ; tusschen de welke ronde steelen / in verscheyde zijde-scheuten verdeylt / voortkomen / die met blinckende gout-geele bloemen beladen zijn / de welcke af-gevallen

vallen zijnde / wordt der selven plaets door drie of vier kleyne hauwkens / gelijck aen Akeleyen-kruydt, vervult / kleyn geel zaedt in sich behoudende. De Wortel is seer veselachtigh.

Plaetse. Dit Kruydt wast hier te Lande overvloedig op broekige en vochte Beemden of Weyen.

Tijdt. Dit Kruydt is het geheele Jaer door meest groen / in de Lente of wat later sijn bloemen voortbrengende.

Aert en Krachten. De Dotter-bloemen schijnen een weynigh warm van aert te zijn / en Lobel getuyght / dat / die dit Kruydt gesmaeckt hebben / lichtelijck gelooven sullen / dat het selve ingenomen de pijne van de Nieren en Lendenen versoeten kan / soo verre als die vervult en verhuyst zijn met grove en windachtige slijmigheden. Lobel.

Water-Vyf-vinger-kruydt, in 't Latijn *Quinquefolium aquaticum.*

Gedaente.

WAter-Vijf-vinger-kruydt heeft kale steelen / niet hayrachtigh / als het gemeyn Vijf-vinger-kruydt. De bladeren / die altijdt op een steelken vijf by een staen / zijn lanckachtigh / aen de kanten gekerft / en aen de bovenste zijde groen / maer aen de onderste asch-verwigh. De bruyn-roode bloemen komen op het opperste der steelen gemeenlijck twee by een te voorschijn / die van een doncker root en hart bolleken / van gedaente een Aert-besie eenighsints gelijckende / gevolgt worden. De wortel verspreypt sich door veel veselingen wijt uyt.

Plaetse. Dit Kruydt vintmen hier te Lande in Kuylen / Grachten en omtrent stil-staende Wateren.

Tijdt. Water Vijf-vinger-kruydt draeght sijn bloemen van May af den geheelen Somer door.

Aert en Krachten. De aert en krachten van dit Kruydt kunt ghy in het derde Deel deses Kruydtboecks by het gemeyn Vijf-vinger-kruydt beschreven vinden.

Water-navel-kruydt, in 't Latijn *Cotyledon aquatica*.

Gedaente.

Uyt de dunne veselingen van dit Kruydt spruyten dunne en voortkruypende steelen/ de welcke op sommige plaetsen wederom door kleyne veselingen aen de aerde gevestight worden: Uyt dese steelen of ranckskens groeyen ronde en schotel-wijse bruyn-groene bladeren / aen de kanten hier en daer wat gesneden / en in het midden op een kleyn steelken rustende. Onder dese bladeren schuylen seer kleyne witachtige bloemkens.

Plaetse. Water-navel-kruydt wast hier te Lande op vochte en poelachtige gronden.

Tijdt. Dit Kruydt brengt sijn bloemen in Julii voort.

Aert en Krachten. De krachten van Water-navel-kruydt zijn tot noch toe onbekent / en wordt te onrecht voor oprecht Navel-kruydt van sommige gebruyckt.

Zee-alssem, in 't Latijn *Absynthium Marinum*.

Gedaente.

De Zee-alssem is van bladeren / bloemen en zaet den Roomse Alssem niet ongelijck. De Wortel van dit Kruydt is hardt en houtachtigh.

Plaetse.

Plaetse. Dit Kruydt wast veel aen de Zee-oever van Hollandt, Zeelandt en Vlaenderen.

Tijdt. Zee-alssem bloeyt in Julii en Augustus.

Aert en Krachten. Dit Gewas is heet en droog in den tweeden graedt / afvagende / suyverende / en een weynigh t'samentreckende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Wormen des Buycks: Neemt Zee-alssem twee handen vol / koockt het in een pint Water tot dat een derdendeel verzoden is / maeckt het zoet met Suycker of Honingh / en drinckt hier van drie oncen nuchteren. Plinius, Dioscorides.

Zee-muur, in 't Latijn *Alsine Marina.*

Gedaente.

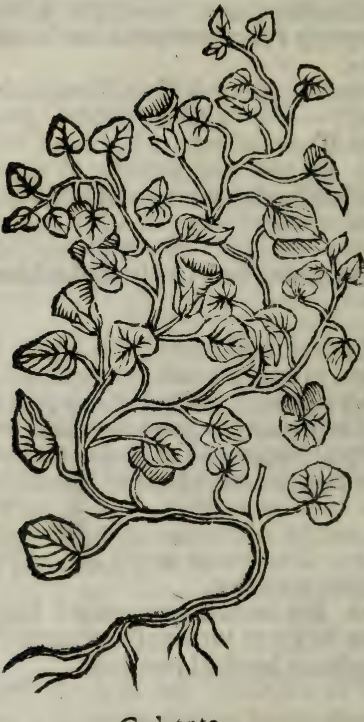
ZEe-muur heeft roode knoopachtige korte steelen / in veel zijde-tackxkens verdeylt / met dicker bladeren / als die van ons gemeyn Muur, hoewel in gedaente weynigh verschillende / bewossen. Op de toppen van de steelen en zijde-scheuten komen de witte bloemkens te voorschijn / na de welcke wat breedachtige en kantige zaet-huyskens / met drie of vier zaden gevult / voortspruyten.

Plaetse. Dit Kruydt wordt aen de Zee-kanten en Dijcken gevonden.

Tijdt. Het verliest nimmermeer sijn bladeren / maer in de Lente verkrijght het nieuwe scheuten / en draeght als dan sijn bloemkens.

Aert en Krachten. De Zee-muur wordt noyt tot eenigh genees-middel gebruyckt / hoewel dat sommige voor Schurfthey't besigen willen.

Zee-winde of Sautenelle, in 't Latijn *Soldanella, Brassica Marina*.

Gedaente.

Dese Zee-winde kruypt met sijn dunne en rood-achtige steelen of ranckskens langhs de aerde / die met kleyne / breede / wat rond-achtige en blinckende bladeren / van gedaente de Klim-

Klim-op bladeren niet ongelijck / beladen zijn. Dese zijn bitter en zoutachtigh van smaeck. De bloemen zijn bleeck-purpere of licht lijf-verwige klocxkens / na de welcke ronde / en met zwart zaet op-gevulde zaet-huyskens volgen.

Plaetse. Dit Kruydt groeyt aen de Zee-oever en siltige gronden van Hollandt, Zeelandt en Vlaenderen.

Tijdt. In de Somerse Maenden draeght dit Kruydt sijn bloemen.

Aert en Krachten. Zee-winde is warm en droog in den derden graedt / het water door den stoel-gang geweldigh af-drijvende. Dodonæus, C. Bauhinus.

Medicinael gebruyck. Voor Water-sucht, Lever-sucht en Scheur-buyck: Neemt van de bladeren van Zee-winden drie vierendeel loots / Rabarber anderhalf vierendeel loots / Kaneel / Gember van elcks tien greyn / laet dit te samen een nacht in schoon water weecken / daer na ziedt het eens of tweemael op / door gesegen zijnde / doet'er een loot witte Suycker by / en geeft het op een reys in. Dit drijft in stercke menschen het geel Water uyt den lijve. Of neemt poeyer van de bladeren een vierendeel loots / Conserf van Roosmarijn of Salie een half loot / mengt het te samen om op een reys in te nemen. Dodonæus, Brasavola, Weierus.

Wier, in 't Latijn *Fucus Marinus*.

Gedaente.

Dit Zee-kruydt brenght voort seer lange / vliesachtige / platte en omtrent een halve vinger breede steelen groen van verwe / en lijmigh in 't aentasten / die in eenige zijde-scheuten verdeelt zijn / maer geen bladeren / nochte eenige

gelijckenisse van de selven worden aen dit Gewas bespeurt.

Plaetse. Omtrent het Eylandt Wieringen, in de Zuyder Zee gelegen / wordt dit Gewas veel gevonden / waer van oock dat Eylandt schijnt sijn naem gekregen te hebben.

Tijdt. In de Somer en Herfst wordt dit Kruyt van de Zee aen de strandt op geworpen.

Aert en Krachten. De eygenschappen van dit Kruydt zijn tot noch toe onbekent / maer het wort veeltijdts op sommige plaetsen tot bevestinge der Zee-dijcken gebruyckt.

Eppe of *Juffrouw-merck*, in 't Latijn *Apium*.

Geslachten.

VAn dit Gewas worden in de Nederlanden twee soorten gevonden / het eene wordt Eppe of Juffrouw-merck, en het ander wilde Eppe genaemt.

Gedaente. De eerste soorte verkrijght tamelijck hooge / ronde / gestreepte / holle / en geknoopte steelen / met veel zijde-scheuten versien / en blinckende groene bladeren / die rondtom de kanten gekerft zijn / bewassen. Op de toppen van de steelen komen de witte bloemkens / krans- of kroonswijs voort / seer kleyn zaet / dat van Pietercelie niet ongelijck / nalatende. De wortel is met veel veselingen behangen.

Wilde Eppe verschilt van de voorgaende soorte / om dat de steelen omtrent de grondt bruyn-root / de bladeren kleynder / het zaet plat rondt / als dat van Dille, en de wortelen in meerder lange wortelen gedeelt zijn; oock is dit Kruydt met een melck wit sap vervult / 't welck daer uyt vloeyt / wanneer het gesneden of gequetst wordt.

Plaetse.

Plaetse. Beyde de soorten van Eppe worden in Hollandt, Brabandt, en elders in vochtige plaetsen/ neffens de Meeren en stil-staende Wateren gevonden.

Tijdt. De bloemen van dese Kruyden komen in Junii te voorschijn/ en het zaet wort in Julii of Augustus rijp.

Aert en Krachten. Het zaet en de wortel van Juffrouw-merck is warm en droogh by na in den derden graet / door-snijdende / suyverende en openende van krachten / waerom oock de wortel onder de vijf openende wortelen gerekent wordt. Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheyt van de Milt, en Lever, Geelsucht en langduurende Koortsen: Neemt wortelen van Eppe vier loot / bladeren twee handen vol / zaet een loot / koockt dit te samen in genoeghsaem Garsten-water tot een pint / door gezegen zijnde / doet'er by Syrupus Byzantinus, in de Apotheken aldus genaemt / twee oncen / en gebruyckt hier van twee mael daeghs een roemertje vol. Dodonæus.

Om de Maendtstonden te verwecken: Bereydt het voorgaende afziedsel / en doet'er Syroop van Byvoet by / en gebruyckt het op de voor-verhaelde maniere. Fuchsius.

Voor sweeringe van de Mont, Amandelen en Keele: Neemt Garsten-water een mutsje / sap van Eppe drie loot / Honingh van Roosen twee loot / menght dit te samen om hier mede de Mont te wasschen of te gorgelen.

Voor derdendaeghsie Koortsen: Neemt sap van Eppe, Salie, goede Wijn-azijn van elcks een once / en neemt dit eenige tijdt voor het aenkomen van de Koortş in. Ravelingius.

Voor het Graveel en den Urijn af te drijven: Neemt zaet van Eppe, Daucus, Pietercelie van Macedonien van elcks een derden deel van een vierendeel loots / stoot het tot een fijn poeyer / 't welck ghy met oude Mee of Rinse Wijn in geven sult. Joh. Stocker.

Voor vuyle Zeeren en Sweeringen: Hier toe wordt gemeenlijck van de Wondt-heelders de

de Salf van Eppe bereydt/ gebruyckt. Diſpenſ. Auguſt.

Voor Buyck-pijn en weedom van de Lijf-moeder: Neemt wilde Eppe-bladeren, Byvoet van elcks even veel / maecktſe heet in een pot of panne/ beſproeytſe met Roode Wijn/ en leghtſe op de Buyck. Dodonæus.

Voor Na-ween der Kraem-vrouwen: Neemt wilde Eppe-bladeren twee handen vol / Byvoet, Kamille-bloemen van elcks een hant vol / kleyn geſneden zijnde / doet'er by vier Doyers van Eyren / Olie van Lelien ſoo veel van nooden is/ maeckt dit te ſamen heet in een panne / en leght het pap-wijs op den Buyck en Navel. Revelingius.

Voor opſtoppinge van den Urijn: Neemt wilde Eppe-bladeren drie handen vol / Glas-kruydt twee handen vol / kooktſe murw in Wijn / daer by doende Olie van Scorpioenen twee oncen/ leght het papwijs op de Schamelheyt. Tarberna Montanus.

Water-eppe, in 't Latijn *Sium*, *Apium aquatile*.

Geſlachten.

De Water-eppe is hier te Lande tweederley/ te weten groote en kleyne Water-eppe.

Gedaente. De eerſte of groote Water-eppe ſchiet met lange / dicke / geſtreepte / kantige en holle ſteelen / die in leden onderſcheyden zijn / wel vier of vijf voet hoogh; deſe ſteelen werpen na boven eenige zijde-ſcheuten uyt. De bladeren zijn lanckwerpigh / ſterck van reuck/ en aen de kanten ſaegh-wijs geſchaert / veel by een / en altijdt twee tegen malkander over / aen een middel-ſteel groeyende. De witte bloemkens komen op het opperſte der ſteelen kroons of krans-wijs te voorſchijn /

waer na het zaet voort komt. De wortelen zijn zwarte hayr-wijse veselingen.

De kleyne Water-eppe is de voorgaende van reuck en gedaente wel gelijck / maer schiet soo hoogh niet op / de bladeren zijn teerder en meer gesneden / en de bloemen zijn uyt den geelen groen van verwe.

Plaetse. De groote Water-eppe groeyt in dese Landen in loopende Wateren en Beecken / oock wel doch seer selden in stil-staende Wateren. De kleyne soorte is van Lobel in de vochte Grachten / Morasschen en staende Wateren / niet verre van Antwerpen, omtrent de Schelde wassende gevonden.

Tijdt. Water-eppe bloeyt in Julii en Augustus.

Aert en Krachten. De Water-eppe is seer verwarmende van aert / openende en door-snijdende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Om de Maentstonden te verwecken, den Arbeyt der Barende Vrouwen te verlichten, en de Na-geboorte en doode Vrucht af te drijven: Neemt van de bladeren een hant vol / koockt het in witte Wijn tot een mutsje nat / en geeft het op een reys in. P. Ægineta.

Voor het Graveel: Neemt Water-eppe-bladeren twee handen vol / koocktse in een pint oude Mee tot dat een derden deel versoden is / gebruyckt hier van twee mael daeghs een roemertje vol. C. Bauhinus.

Voor verstoptheyt van de Milt, Geel en Watersucht: Neemt van de bladeren vier handen vol / koocktse in Garsten-water soo veel van nooden is tot een pint / van 't welck men / met Suycker soet gemaeckt zijnde / een goeden teug twee-mael des daegs drincken sal. Theophrastus.

Phellandrium.

Gedaente.

DIt Gewas heeft een dicken / hollen geknoopten groene steel / drie voeten of hooger boven het water op schietende / en aldaer in verscheyde zijde-scheuten verdeelt / aen de welcke teerder en meer gesneden bladeren / als aen de Pietercelie, voortspruyten. Op de toppen van de steelen komen kleyne witte bloemkens krans of kroonswijs te voorschijn / waer na wel-rieckende en bruynachtigh zaedt volght. De wortelen zijn zwarte veselingen aen het onderste van de steel uyt de ledekens voortkomende.

Plaetse. Dit Kruydt wordt onder de Water-eppe wassende gevonden.

Tijdt. Phellandrium bloeyt in Junii en Julii, en het zaet wordt in Augustus rijp.

Aert en Krachten. Dit Kruydt is warm en droogh van aert / en van krachten de Water-eppe in alles gelijck. Dodonæus.

Penninck-kruydt, in 't Latijn *Nummularia.*

Gedaente.

DIt Gewas heeft dunne en lange steelen / die langhs de aerde sich verspreyden / en met breedt ronde bladeren / die van de Maeghdepalm by na gelijck / beladen: dese staen altijdt twee tegen malkander over / en aen de oorspronghk der selve komen de geele bloemen / van vijf bladekens gemaeckt / op besondere steelkens te voorschijn. Het zaet dat seer kleyn is / wordt in kleyne ronde zaet-huyskens bewaert.

Plaetse. Penninck-kruydt groeyt neffens de Water-grachten en Kuylen / en in de vochte Weyen en Bosschen.

Tijdt. Het draeght sijn bloemen van May af den geheelen Somer door.

Aert en Krachten. Dit Kruydt is verkoelende en verdroogende van aert / en een weynigh t'samentreckende van krachten. 't Wordt onder de Wondt-kruyden gerekent. C. Bauhinus.

Medicinael gebruyck. Voor Wonden en Quetsuren: Neemt Penninck-kruydt vier handen vol/ koockt het in water en Wijn soo veel van nooden is / door-gesegen zijnde / laet hier van twee of driemael daeghs een goeden dronck van drincken: ondertusschen leght het gestooten Kruyt op de Wonden. L. Fuchsius.

Voor Gescheurtheyt, alderhande Buyck-loopen en onmatige Vrouwlijcke Vloeden: Neemt gedrooght Penninck-kruydt een vierendeel loots / en geeft dit / fijn gestooten zijnde / met Wijn of gestaelt water in. Dodonæus.

Voor droogen Hoest en Quetsinge der Longe: Neemt van de bladeren drie of vier handen vol/ koocktse op in Garsten-water soo veel van nooden is / neemt van dit afziedtsel een pint / maeckt het soet met gesuyverde Honingh / en geeft hier van tweemael daeghs een roemertje vol te drincken. Matthiolus.

Voor Ontstekinge en Swellinge van de Keel: Neemt van de bladeren twee handen vol / Geytenmelck een pint / koockt dit te samen tot dat een derdendeel verzoden is / en laet hier mede gorgelen. Dodonæus.

Speen-

Speen-kruydt of kleyne Gouwe, in't Latijn *Chelidonium Minus*, *Scrophularia minor*.

Gedaente.

Dit Kruydt brenght voort blinckend groene en rondtachtige bladeren. De geele bloemkens / en zaet-huyskens zijn die van Hanoboet

voet of Boter-bloemen gelijck / maer kleynder. De wortel is veselachtigh / die met eenige knobbelkens of bollekens behangen zijn.

Plaetse. Speen-kruydt groeyt seer veel op vochte en waterachtige plaetsen / aen de kanten van Water-grachten en Kuylen.

Tijdt. Dit Kruydt spruyt in Maert uyt / in April draeght het bloemen / en in May vergaet het wederom / en vertoont sich van dat Jaer niet meer.

Aert en Krachten. Dodonæus stelt dit Kruydt heet en droogh van aert te zijn: anderen kout en vochtigh; Sacht-makende en verdeylende van krachten. Dodonæus, Schroderus.

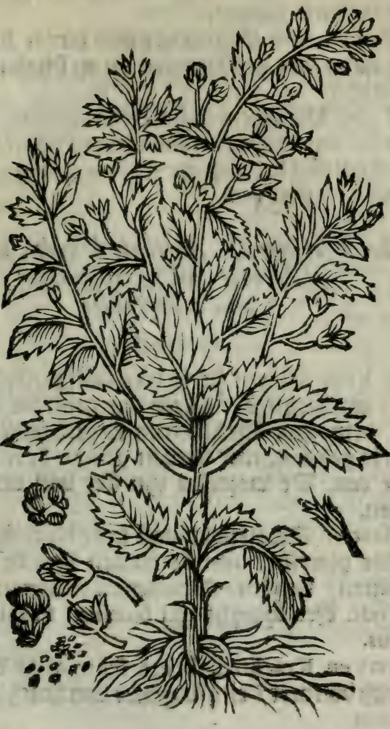
Medicinael gebruyck. Voor Speenen of Ambeyen: Neemt de knobbelige wortelkens van Speen-kruydt: bewintse in Wolle-kruydts-bladeren, leghtse onder de heete asse / stootse daer na kleyn / daer by doende Olie van Eyeren / Lijnolie van elcks soo veel van nooden is / en besmeer de Speenen hier mede: Andere nemen het sap van dit Kruydt / met Wijn vermengt / en wasschen de Speenen dickwils hier mede. De knobbelachtige wortelkens worden oock wel alleen in de sack gedragen / om de Speenen te doen vergaen. Dodonæus.

Voor koude Geswellen en Krop-klieren: Neemt Speen-kruydt soo veel van nooden is / stoot het in een Mortier / en leght het op. Dodonæus.

Groot Speen-kruydt, in 't Latijn *Scrophularia major.*

Gedaente.

GRoot Speen-kruydt schiet op met matelijcke hooge / recht op-staende en vierkantige holle steel / doncker-purper van verwe / en boven

boven in eenige zijde ſcheuten verdeelt. Aen deſe ſteel ſpruyten de breede ſpits toe-loopende en rontom de kanten gekerfde bladeren / altijdt twee tegen malkanderen over-ſtaende. Op de top van de ſteel en zijde-ſcheuten vertoonen ſich veel kleyne doncker-purper en helm-wijſe bloemkens / na latende kantige zaet-huyskens / met ſeer kleyn zaet verhult.

verbult. De Wortel is witachtigh en met veel knobbelen behangen.

Plaetse. Dit Gewas vintmen hier te Lande aen de kanten van de Beemden en op schaduwachtige Plaetsen.

Tijdt. Het bloeyt in Julii en Augustus.

Aert en Krachten. Dit kruydt komt in aert en krachten met het voorgaende Speen-kruydt of kleyne Gouwe over een.

Beeck-schuym, *S. Anteunis-kruydt*, *Water-Betonie*, in 't Latijn *Betonica Aquatilis*.

Gedaente.

Beeck-schuym heeft vierkantige steelen / met lanckachtige / breede en gekersde bladeren bewossen. De bloemen en zaet-bolllekens komen in gedaente met die van groote Speen-kruydt over een. De wortelen zijn seer veel dunne veselingen.

Plaetse. Dit kruydt wast in de Nederlanden op vochte plaetsen / aen de kanten van de Watergrachten / kuylen / Beecken en Revieren.

Tijdt. Het draeght zijn bloemen in Julii en Augustus.

Aert en Krachten. Beeck-schuym is warm en droogh van aert / en afvagende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor oude, quade en stinckende Zeeren en Sweeringe: Neemt het sap van dit kruydt met Honingh gesoden / en doet het in de Zeeren of Sweeringe. Dodonæus.

Conyza.

Geslachten.

VAn dit Kruydt worden in de Nederlanden twee soorten gevonden / d'een stinckende en 't ander Honigh-rieckende Conyza genaemt.

Gedaente. De steelen van stinckende Conyza zijn rondt / en omtrent twee voeten hoogh: De bladeren / die elck besonder dicht om de steel bevestight / zijn lanckwerpigh en een vinger breedt. De bloemen / die op de toppen van de steelen voort komen / geel / en van gedaente de Kamille-bloemen niet ongelijck: De wortel werpt veel veselingen uyt. Dit geheel Kruydt is met een witte wolachtigheyt bedeckt / en vuyl stinckend van reuck.

Honigh-rieckende Conyza krijght dicke / gestreepte en holle steelen / die met veel lange en diep gesneden bladeren begroeyt zijn. De bloemen zijn mede / als die van de voorgaende soorte / geel van verwe / en een weynigh na den Honigh-rieckende. De wortelen zijn zwarte veselingen.

Plaetse. De eerste soorte vindt men in vochte Weyen / en aen de kanten van loopende en stilstaende Wateren. De tweede soorte groeyt veel op soodanige plaetsen in Hollandt.

Tijdt. Dese Kruyden dragen haer bloemen in de Somertse Maenden.

Aert en Krachten. Dese Kruyden zijn warm en droogh van aert / maer worden eygentlijck tot geenderhande gebreken gebruyckt.

Geyten-

Geyten-baert, *Reynette*, in 't Latijn *Regina prati*, *Ulmaria.*

Gedaente.

GEyten-baert heeft hooge kantige en purperachtige holle steelen. De bladeren aen een middel ribbe geboeght/ zijn matelijck groot/ hardt/ rontom de kanten geschaert/aen de onderste zijde

zijde witachtigh / en aen de bovenste gerimpelt. De sneeu-witte bloemkens komen op de toppen van de steelen / tros-wijs by een vergadert / te voorschijn. Het zaet is kleyn en kromachtigh. De wortel die sich wijdt verspreyt / is van buyten zwart / van binnen bruyn root en sterck van reuck.

Plaetse. Dit Kruyt wascht hier te Lande aen de kanten van vochte en lommerachtige Wegen / Water-grachten / Kuylen en Revieren.

Tijdt. Het draegt bloemen in Junii, Julii, of oock wel in Augustus.

Aert en Krachten. Reynette is verkoelende en verdroogende van aert / t'samentreckende en zweet-drijvende van krachten. C. Bauhinus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Buyck-loopen, onmatige Maentstonden en Bloedt-spouwen: Neemt de gedrooghde wortel van Reynette een vierendeel loots / geeft dit met roode Wijn of gestaelt Water in. Oock kan men van het Kruydt selve een afziedsel bereyden / en daer van laten drincken. Dodonæus.

Voor heete Koortsen: Neemt Water van de bladeren en bloemen gedistilleert een pint / Syroop van Limoenen drie oncen / vermengt dit te samen / en laet hier van dickwils drincken. Ondertusschen neemt het Kruydt / stoot of hackt het kleyn / en bindt het op de Pols. P. Potterus.

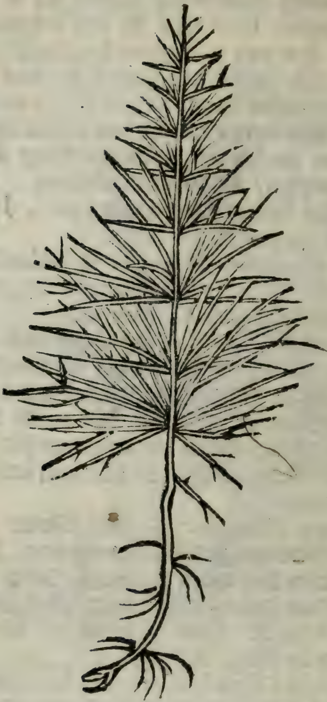
Voor versche Wonden, en het bloeden te stelpen: Neemt de versche wortelen so veel van nooden is / stootse heel kleyn in een Mortier / en leghtse papwijs op. Schroderus.

Paerde-staert, in 't Latijn *Equisetum*.

Geslachten.

Hier te Lande is dit Kruydt in twee soorten onderschepden: het eene wordt groote, en 't ander kleyne Paerde-staert genaemt.

Gedaente.

Gedaente. De groote Paerde-staert schiet op met een ronde holle steel / met veel knopen lit-wijs in malkanderen sluytende / versien: aen de knopen komen in 't ronde dunne biesachtige en in ledekens onderscheyden / harde bladerkens of steelkens voort. In plaetse van bloemen heeft het druyf-wijse uytspruytsels / op een besondere steel rustende. De wortel

wortel is wit / wijt uytgeſpreyt en in veel knopen gedeelt.

De kleyne Paerde-ſtaert is de voorgaende van gedaente eenighſins gelijck / maer het blijft veel leger / oock zijn de ſteelen omtrent de ledekens of knopen / met meerder en dunder bladerkens of ſteelkens bewoſſen. De bloemkens zijn wit en de wortel zwartachtigh / lanck en in veel knopen of leden onderſcheyden.

Plaetſe. Deſe Kruyden groeyen in vochte Weyen/ Water-grachten en Kuylen; nochtans wordt de kleyne ſoorte op ſandtachtige vochte plaetſen meeſt gevonden.

Tijdt. Beyde de ſoorten van Paerde-ſtaert ſpruyten in 't laetſte van April of in 't begin van May uyt.

Aert en Krachten. Paerde-ſtaert is kout en droogh in den tweeden graedt/ en t'ſamentreckende van krachten. C. Bauhinus.

Medicinael gebruyck. Voor wonden en ſweeringe van de Nieren, Blaſe en Darmen: Neemt Paerde-ſtaert drie handen vol / Wijn een pint / Garſten-water een half pint / koockt dit te ſamen tot dat een derden deel verſoden is / en laet hier van twee of drie mael daeghs drincken. Of neemt het ſap van Paerde-ſtaert, en geeft hier van vier mael daeghs drie lepelen vol in. Dodonæus.

Voor Bloedt-ſpouwen, Bloedt-piſſen, Buyckloopen, onmatige Maendtſtonden, ouden Hoeſt en Eng-borſtigheyt: Neemt gedrooghde Paerde-ſtaert, ſtoot het heel fijn / en gebruyckt hier van een vierendeel loots met Wijn of Water van dit ſelfde Kruydt gediſtilleert. Of neemt het uytgeparſte ſap drie oncen / roode Wijn twee oncen / vermengt het / en geeft hier van dickwils twee lepelen vol in. Dioſcorides.

Voor bloeden uyt de Neus: Neemt dit geſtooten

ten Kruydt/ en steeckt het in de Neusgaten/ en bindt het voor het Voorhooft. Dodonæus.

Voor de Roose en roode Puysten aen de schamelijcke Leden: Neemt gedistilleert Water van Paerde-staert vier oncen/ Roosen-azijn een once/ en doecken hier in nat gemaeckt zijnde/ sult ghy daer dickwils op leggen. Ravelingius.

Water-peper, in 't Latijn *Hydropiper*, *Piper aquaticum*.

Gedaente.

Dit Kruydt schiet omtrent anderhalf voet hoogh op/ voortbrengende ronde steelen/ die in verscheyden zijde-scheuten verdeelt/ in veel leden onderscheyden/ en met lanckwerpige bladeren/ die van de Persen-boom niet ongelijck/ bewassen zijn. Uyt de oorspong der bladeren en aen de toppen van de struyckẽ/ komen op lanckachtige steelkens purperachtige of lijf-verwige bloemkens/ aer of druyf wijs by een vergadert/ te voorschijn/ die van breedtachtigh en bruyn zaet gevolgt worden. De wortel is seer gevesselt.

Plaetse. Water-peper groeyt in de Nederlanden op natte en vochte plaetsen/ in de Kuylen en aen de kanten van Water-grachten en Poelen.

Tijdt. Dit Kruydt brenght sijn bloemen in Julii en Augustus voort/ en daer na wordt het zaet rijp.

Aert en Krachten. Water-peper is warm en droogh tot in den derden graet/ verteerende en scheydende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor placken des Huyts: Neemt het sap van dit Kruydt/ en strijckt dat op de placken 's morgens en 's avonts/ soo sullen sy in korten tijdt vergaen. Dioscorides.

Voor de Fijt aen de Vingeren: Neemt Water-

Peper-

Peper-kruydt, velleken s die tusschen de Eyeren en Schalen leggen van elcks even veel / t'samen gestooten zijnde / leght het daer op. Dodonæus.

Voor kalckachtig Flerecijn en koude Geswellen: Bereydt de navolgende Olie van Water-peper om daer mede te smeeren; Neemt sap van Water-peper, Lavas, Teskens-kruydt van elcks soo veel genoegh is / vijf Hoofden van zwarte Hamels / vijftien groene Kickvorschen / laet dit te samen met vier pont Olie in Balneo zieden / tot dat de beenders van een gaen; de Olie daer na door een doeck gedaen zijnde / bewaert tot het gebruyck. Lobel.

Voor Weegh-luysen: Neemt Water Peperkruydt en leght het in de Bedt-steden. Dodonæus.

Water-munte, in 't Latijn *Sisymbrium.*

Gedaente.

Water-munte is door sijn kantige bruynroode steelen en bladeren / de Hof-munte seer gelijck / doch zwaerder van reuck. De wortel verspreyt sich mede wijt en verre uyt.

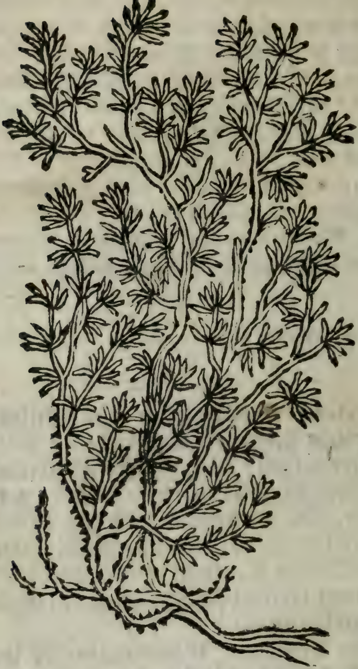
Plaetse. Dit Kruydt groeyt hier te Lande overvloedigh in en aen de kanten van vochte Weyen.

Tijdt. In de Lente spruyten nieuwe steelen en bladeren uyt / en de bloemen komen in de Somersse Maenden voort.

Aert en Krachten. Water-munte is warm en droogh van aert / en in krachten met onsen Hofmunte seer wel over een komende. Dodonæus.

Kali,

Kali.

Geſlachten.

VAn dit Kruydt zijn twee ſoorten in de Nederlanden te vinden; 't eene wordt Kali, en het ander Witte Kali genaemt.

Gedaente. De eerſte ſoorte ſchiet een voet hoogh of

of wat meerder op / verſpreyt in kromme / dicke en dichte tackskens / met vollijvige en ſmalle bladeren bewaſſen / de ſtruyckẽ en bladeren zijn met veel ſteeckelingen of doornachtige priemkens gewapent. Tuſſchen de bladeren komen ronde en geel-groene bloemkens te voorſchijn / en na de ſelve plat zaet. De Wortel is houtachtigh / langs de riſch van der aerden voortkruypende.

Witte Kali heeft veel dunne bleeck-groene ſteelkens / met ſeer veel dunne en ſmalle bladekens begroeyt / maer met geen ſtekelingen beſet. De wortel is met veel veſelingen behangen. Beyde deſe ſoorten van Kruyden zijn met ſcherp en ſiltigh ſap vervult.

Plaetſe. Kali wordt in de Nederlanden omtrent de Zee waſſende gevonden.

Tijdt. Sy bloeyen in Julii en Auguſtus.

Aert en Krachten. Kali, en voornamentlijck des ſelfs Aſſche / is heet en droogh in den vierden graedt / en brandende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Om de Urijn, Maendtſtonden, en alle Waterachtige vochtigheden door den Stoelgang af te drijven. Hier toe geven ſommige een kleyn weynigh van dit Kruydt met eenigh nat in: maer het moet met groote voorſichtigheyt gebruyckt worden / want het anderſints onverbeterlijcke ſchaden verwecken ſoude. Dodonæus.

Voor overvloedigh en uyt-waſſent vleeſch van de quade Zeeren of Zweeren: Neemt een weynigh van de Aſſche van Kali, en ſtroyt het 'er op. Avicenna.

Glidt-kruydt, in 't Latijn *Herba Judaica.*

Gedaente.

GLidt-kruydt heeft kantige en geknoopte steelkens / die somtijdts wat roodtachtigh zijn. Uyt yder lidt of knoopken spruyten breede / lange spits toeloopende en uyt den groene witachtige bladeren / de welcke altijdt twee tegen malkanderen over staen: aen de oorspong van dese komen twee blauwe bloemkens / dicht by een gevoeght / en van gedaente die van Dove Netelen gelijck / te voorschijn.

Plaetse. Dit kruydt groeyt in Hollandt en andere Provintien omtrent de Water grachten.

Tijdt. Het bloeyt in Junii en Julii.

Aert en Krachten. Glidt-kruydt is verdroogende van aert / en met eenige afvaginge wat t'samentreckende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor versche Wonden en Scheursel: Neemt van dit kruydt soo veel van nooden is / stoot het kleyn / en leght het pap of plaester-wijs op. Dodonæus.

Voor de Roos aen de Beenen: Neemt van de versche bladeren soo veel van nooden is / kooktse in schoon water / en baeyt de voeten daer in. Clusius.

Zee-sterre-kruydt, in 't Latijn *Tripolium.*

Gedaente.

ZEe-sterre-kruydt verkrijght eerst lanckwerpige / breede / dickachtige / gladde / groene bladeren; daer na brengt het voort een rechte ronde steel / een span of twee hoogh / met kleynder bladeren als de voorgaende bewassen / en in verscheyde zijde-scheuten verspreyt: op de toppen

van

van dese komen de bloemen te voorschijn / wiens middel-kruyne geel en met Hemels-blaeuwe bladekens sterre-wijs beset is. Men vindt dit Kruydt oock met heel geele bloemen / als mede witte / en dan is de middel-kruyne groen. De Wortel is wit en houtachtigh.

Plaetse. Dit Kruydt wast hier te Lande aen de Maes en Zee-kant van de Zeeuwse Eylanden.

Tijdt. Het bloeyt in de Somerse Maenden.

Aert en Krachten. Zee-sterre-kruydt is warm van aert / den Kamer-ganck en den Urijn verweckende van krachten. Galenus, Dioscorides.

Medicinael gebruyck. Om de Waterachtige vochtigheden der Water-suchtigen door de Stoelganck en den Urijn af te drijven: Neemt van de Wortel of des selfs schorsse een half loot / en geeft het met Wijn op een reys in. Dioscorides.

Voor alderhande Wonden: Neemt het sap van de bladeren / druppt het in de wonden / en leght 'er de gekneusde bladeren boven op. Dodonæus.

Alfs-rancken, in 't Latijn *Dulcamara*.

Gedaente.

ALfs-rancke heeft dunne / harde en houtachtige rancken / in verscheyde zijde-tackxkens gescheyden / waer mede het sich om de boomen / heesteren en diergelijcke steunselen bevestight. De schorsse van de jonge scheuten is groen / maer van de oude steelen buyten aschverwigh / en inwendigh groen. Dese rancken zijn met voos mergh gevult. De bladeren zijn lanckwerpigh / effen en voor spits toe-loopende / en veeltijts dicht aen het steelken / daer op sy voortkomen / met kleyne afhanghsel versien. De violette of paerse bloemen hangen tros-wijs by een / met een geel uyt-

uyt-staende priemken verciert: na dese volgen eerst groene en daer na schoon roode Besien. De wortel is lanck / en met veel veselingen behangen.

Plaetse. Dit Kruydt groeyt hier te Lande overvloedigh op vochte plaetsen / omtrent de staende Water-grachten / Kuylen en Revieren.

Tijdt. Het bloeyt in Junii of Julii, en in Augustus worden de Besien rijp.

Aert en Krachten. Alfs-rancke is matelijck warm en droogh van aert / openende / afvagende en verteerende van krachten. Dodonæus.

Andere schrijven het de aert en krachten van Nacht-schade en Kriecken van over Zee toe. Lobel.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheyt van de Lever, Water- en Geel-sucht: Bereydt een afziedsel van de bladeren met Wijn of Water / en laet hier tweemael daeghs een roemertje vol van drincken. Andere nemen de kleyn gesneden rancken of wortelen: of neemt van de bladeren twee handen vol / Rabarber een loot / gedrooghde Citroen-schillen een half loot / gesneden zijnde / doet het in een linnen sackje / en hangt het op een mingelen goeden Wijn / en laet hier alle morgen een roemertje vol van drincken. Dodonæus, H. Tragus.

Voor die sich door vallen of stooten van binnen beseert hebben: Neemt het uyt-gedruckte sap van Alfs-rancke een once / en geeft het met wat Wijns op een reys in. C. Bauhinus.

Hadich, in 't Latijn *Ebulus*.

Gedaente.

HAdich is van gedaente onsen gemeenen Vlierboom soo seer gelijck / dat het de naem van Wilde Vlier van sommige verkregen heeft; Alleen hier in verschillende / dat dit Kruydt veel

leger

leger blijft / de steelen alle jaer vergaen / en de wortel niet houtachtigh / maer seer langh en omtrent een vinger dick is.

Plaetse. Dit Kruydt wast op vette en waterachtige gronden aen de kanten van de Velden en Wegen.

Tijdt. Het draeght bloemen in de Somer / maer de Besien worden in de Herfst rijp.

Aert en Krachten. De Hadigh is van aert / krachten en gebruyck den Vlier-boom seer gelijck. Dodonæus.

Thalietrum.

Geslachten.

DIt Kruydt is hier te Lande in twee soorten / te weten groot en kleyn Thalietrum onderscheyden.

Gedaente. De eerste soorte schiet met een getackte / gestreepte / geknoopte / gras-verwige of roodtachtige holle steel / omtrent twee voeten hoogh op / de welcke met veel breedtachtige / en aen 't eynde meest met twee sneden gekerfde / boven doncker en onder bleeck-groene bladeren bewassen is. Op de top van de steel komen de kleyne bloemkens / van mosachtige bleecke draeykens gemaeckt / te voorschijn / na de welcke drie-kantige hauwkens / met kleyn rondt zaet gevult / volgen. De wortel is geel en seer verre en breet in de aerde verspreyt.

De kleyne soorte is de voorgaende van gedaente gelijck / maer veel kleynder van maecksel / oock zijn de bloemkens van bleeck-geele draeykens t'samen geset / en de wortel dun / hart en zwartachtigh van verwe.

Plaetse. Groot Thalietrum wordt in de Nederlanden aen de kanten van de vochte Velden / Water-grachten en Beeckskens gevonden. De kleyne soorte groeyt hier te Lande in de Velden aen de Zee gelegen.

Tijdt. In het Voor-jaer spruyten de bladeren en steelen van dese Kruyden uyt de overgeblevene

wortel.

wortel wederom voort / en de bloemen vertoonen sich in Julii en Augustus.

Aert en Krachten. Dese Kruyden zijn matelijck verwarmende en verdroogende van aert / en daer by met een besondere eygenschap begaeft / om den Buyck los en weeck te maken. Galenus, Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Wonden en Quetsuren : Neemt het sap van de bladeren / en druypt het in de Wonden / en leght de gekneusde bladeren daer op. Dioscorides.

Om Stoel-ganck te verwecken : Neemt de bladeren van dit Kruydt / en vermengtse onder andere Moes-kruyden / en laet de selve met malkanderen gekoockt zijnde / gebruycken : andere nemen het afziedsel van de wortel met water bereydt / en vinden het selve krachtiger te zijn. Dodonæus.

Weeghbree, in 't Latijn *Plantago*.

Geslachten.

De Weegbree sullen wy in Landt- en Water-Weeghbree verdeelen : de Landt-Weeghbree heeft de navolgende mede soorten; groote Weeghbree, kleyne Weeghbree of Hontsribbe, Zee-Weeghbree en Roosachtige Weeghbree. De Water-Weeghbree is in groote en kleyne onderscheyden.

Gedaente. Groote Weeghbree heeft groote breede bladeren / met seven ribbekens / aen de onderste zijde uytstekende / versien / tusschen de welcke ronde steelen op schieten / die van het midden tot aen de top met gras-groene en aer-wijse bloemkens bewassen zijn. Het zaet is kleyn en bruyn ; de wortel wit / omtrent een vinger dick en met veel veselingen behangen.

Kleyne Weeghbree heeft seer smalle en niet bo- ven anderhalve vinger breede bladeren / die oock door minder ribbekens verdeelt zijn. De steelen zijn kantigh en de bloemen wit.

Zee-Weeghbree heeft veel smalder / nochtans dicker bladeren als de voorgaende kleyne Weegh- bree.

bree. De steelen en bloemen / als mede het zaedt komt met de groote Weeghbree over een.

Roosachtige Weeghbree is van bladeren den grooten Weeghbree seer gelijck / maer in 't midden schiet op een korte steel / met veel kleyne bladeren bewassen / de gedaente van een Roose uyt druckende.

Uyt de veselachtige wortel van groot Water-Weeghbre spruyten op lange en dicke steelen / breede en voor spits toe loopende bladeren / maer minder gezenuwt of met ribbekens versien / als de groote Landt Weeghbre. Tusschen dese bladeren wassen drie-kantige voose steelen / omtrent het uyterste in veel zijde-scheuten verdeelt / de welcke met witte bloemkens / uyt drie bladeren gemaeckt / beladen zijn ; na dese volgen drie-kantige groene zaet-knopkens.

Kleyne Water-Weeghbree heeft veel smalder bladeren / dunder en kleynder steelen als de voorgaende sorte. Oock zijn de bloemen niet wit / maer incarnaet van verwe. De scherpe zaet-huyskens zijn die van Hane-voet of Botter-bloemen gelijck.

Plaetse. De groote en kleyne Weeghbree wassen in de Velden / en aen de kanten van de Wegen. Zee-Weeghbree wordt overvloedigh in Zeelandt en Vrieslandt op bracke of siltige gronden gevonden. De Roosachtige Weeghbree wordt van de Lief-hebbers in de Hoven geoeffent en onderhouden. Water-Weeghbree groeyt in en neffens de kanten van de staende Wateren.

Tijdt. Alle de sorte van Weeghbree spruyten in het Voor-jaer uyt / en bloeyen in Junii, Julii en Augustus.

Aert en Krachten. Weeghbree verkoelt en verdrooght in den tweeden graedt / vaeght af en treckt te-samen. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Buyck-loopen, Bloedt-spouwen en Pissen, onmatige Maent stonden en Sweeringe van de Nieren en Blase: Neemt de bladeren met de wortelen vier handen vol/ koocht het in schoon Garsten-water en Wijn tot een pint/ en een weynigh met Suycker soet gemaeckt zijnde/ laet'er twee of driemael daeghs van drincken. Of neemt Weeghbree-zaet een vierendeel loots/ gestoten zijnde/ geeft het met Wijn in. Dodonæus.

Voor Flerecijn uyt hitte ontstaen: Neemt Weeghbree-bladeren soo veel van nooden is/ kneustse in een Mortier/ en slaetse papwijs om het pijnelijcke Lit. Fuchsius.

Voor ontstekinge der Oogen: Neemt het sap of gedistileert water van dit Kruydt/ en druppt het dickwils in de Oogen.

Voor de Wormen des Buycks: Neemt Weeghbree-sap een lepel vol/ geeft het met oude Mee in/ en leght de gekneusde bladeren op de Navel. Ravelingius.

Voor bloedigh Tant-vleesch: Neemt Weeghbree met de Wortelen een hant vol/ koockt het in een half pintje roode Wijn tot dat de helft versoden is/ doet'er by sap van Weeghbree een once/ Sout van Salpeter een half vierendeel loots/ menght dit te samen/ en wascht'er het Tant-vleesch mede. C. Durantus.

Voor Steen in de Nieren: Neemt Water-Weeghbree drie handen vol/ maeckt'er met schoon water een afziedtsel van/ 't welck ghy twee of driemael daeghs gebruycken sult: Dit genees-middel is by geval hier toe krachtigh bevonden van den vermaerden Lobel.

Motten-kruydt, in 't Latijn *Blattaria.*

Gedaente.

MOtten-kruydt heeft matelijcke hooge steelen / die met lanckwerpige / aen de kanten gekerfde / doncker-groene / gladde en geaderde bladeren bewassen / en boven in verscheyde zijde-tacxkens verdeelt zijn. Aen de toppen van de steelen en zijde-scheuten komen meestendeel geele bloemkens / van vijf bladckens t'samen beset / en met eenige purpere draepkens in 't midden verciert / te voorschijn. Hoe wel men door oeffening in de Hoven een merckelijck onderscheyt / soo wel in de verwe als maecksel der bloemen bevint. Het zwart en kleyn zaet leyt in hartachtige zaet bollekens beslooten. De wortel is met veel aenhangende veselingen begroeyt.

Plaetse. Dit Kruydt wordt hier te Lande aen de kanten van Water-grachten / Kuylen / Dijcken en loopende Wateren gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in de Somerse Maenden.

Aert en Krachten. Motten-kruydt is heet en droogh van aert / bitter van smaeck / en de verstopte kleyne aderkens des Ingewants openende van krachten. Lobel.

Hanen-voet of *Booter-bloemen*, in 't Latijn *Ranunculus.*

Geslachten.

DIt Kruydt wordt hier te lande in Wilde en vreemde Hanen-voet onderscheyden. De Wilde Hanen-voet heeft de navolgende mede soorten: Gemeyne Hanen-voet, Water Hanen-voet, Acker Hanen-voet, en Egel-koolen. Van de vreemde soorte besie onder de Hof-Bloemkruyden.

Gedaente. Gemeyne Hanen-voet, in 't Latijn Ranunculus Pratensis genaemt / is wederom in kruppende Hanen-voet, en Hanen-voet met recht op staende steelen verdeelt.

Kruypende Hanen-voet heeft doncker-groene/ en met eenige witte placken / besprengelde / diep gekerfde bladeren / soo dat yder uyt drie of oock wel uyt vijf bladeren gemaeckt schijnt te zijn. De steelen zijn rondt en hayrigh / waer van sommige nederwaerts gebogen/ en door eenige uyt wassende veselingen aen de aerde bevestight zijn. De gout-geele blinckende bloemen / van vijf bladekens aen een ront hoofdeken t'samen gevoeght / en met kleyne draeykens verciert / spruyten op de toppen van de steelen voort / nalatende veel kleyn zaet in een rondt bolleken besloten. De Wortel is dun/ wit en seer veselachtigh.

Gemeyn Hanenvoet met recht opstaende steelen, verschilt alleen van de voorgaende soorte/ door dien de steelen niet gebogen nochte met eenige ruyghte of hayrachtigheyt beset zijn.

Water Hanen-voet heeft breede/ gladde / bleeck groene / en aen de kanten op sommige plaetsen diep gesneden bladeren / tusschen de welcke ronde / gelijdige / holle steelen voort komen / die aan de toppen met geel blinckende bloemen / maer kleyner als aen de gemeyne Hanenvoet, beladen zijn. De zaethuyskens zijn ronde hoofdekens / en de wortel wit en veselachtigh.

Acker Hanenvoet heeft seer kleyne gesneden bleeck groene bladeren. De recht opstaende steelen zijn rondt; de bloemen kleyn en bleeck geel; de zaethuyskens / waer in plat zaet besloten is / met korte doornkens beset; en de wortel van witte hayrwijse veselingen gemaeckt.

Egelkoolen, in 't Latijn Ranunculus Flammu-

la-

la genaemt / wast omtrent anderhalven voet hoogh op / voortbrengende recht opstaende root-achtige en op sommige plaetsen geknoopte steelen / die met lange bladeren / somtijts gekerft / somtijts ongekerft / bewassen zijn. De bloemen / zaet-huyskens / en wortel / zijn weynigh van ons gemeyn Hanenvoet verschillende.

Plaetse. Gemeyn Hanenvoet groeyt veel in de Beemden of Weyen van dese Landen; Water Hanenvoet op vochte en moerachtige plaetsen; Acker Hanenvoet in de Zaey-landen op natte gront; Egel-koolen in de vochte Weyen van Hollandt en andere Provincien.

Tijdt. Alle dese soorten van Hanenvoet dragen haer bloemen in May en Juny, en daar na wordt het zaet rijp.

Aert en Krachten. Alle de soorten van Hanenvoet zijn heet en droogh in den derden graet / en de huyt openende of brandende van krachten; waerom het ooch inwendigh niet gebruyckt wordt. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Wratten en verharde Klieren: Neemt Hanenvoet soo veel van nooden is / gestooten zijnde leght het op. Plinius.

Om de Herssenen door 't niesen te suyveren: Neemt de gedrooghde wortel / stootse fijn / en haelt hier van een weynigh in de Neus-gaten op.

Voor Tantpijn: Neemt de wortel en steecktse in de pijnelijcke tant / maer sy doet de selve vermorselen. Dioscorides.

Kers-

Kees-kruyt, *Gemeyne Maluwe*, in 't Latijn *Malva.*

Gedaente.

DE Maluwe brenght voort verscheyde ronde steelen / die met breede / rondtachtige en rontom de kanten een weynigh geschaerde bladeren bewassen / en met bleeck purpere of lijf-

ver-

verwige bloemen / van vijf bladekens t'ſamen ge-ſet / verciert zijn. Na de bloemen komen platte en ronde zaet-bollekens te voorſchijn. De wortel is wit / en lanck.

Plaetſe. Dit Kruydt groeyt hier te Lande op vochte en vette gronden.

Tijdt. Het bloeyt in de Somerſe Maenden / en ondertuſſchen wordt het zaet rijp.

Aert en Krachten. De Maluwe is matelijck getempert in hitte en vochtigheydt / verdeylende / verſachtende en vermurwende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Hoeſt, heeſigheydt en uyt-teeringe: Neemt de wortel van Maluwe twee loot / van de bladeren twee handen vol / van 't zaet een half loot / koockt dit te ſamen op in Soete-melck tot dat'er een pint van overigh blijft/ van deſe Melck ſult ghy twee of driemael daeghs een goeden dronck laten drincken. Fuchſius.

Voor ſteken van Spinnen, Weſpen, Byen en ander ongediert: Neemt de bladeren / ſtootſe kleyn en leghtſe op. Dodonæus.

Voor pijn in de Ooren: Neemt het uytgedruck-te ſap van de bladeren / en druppt het warm in de Ooren. C. Durantus.

Voor pijn in de Darmen, Blaſe en Nieren: Neemt Maluwe-bladeren twee handen vol / Ka-mille-bloemen een handt vol / koockt dit op in een pint Bier / en laet hier van drincken. Ravelin-gius.

Om harde geſwellen te vermurwen: Neemt van de bladeren ſoo veel van nooden is / koocktſe in ſchoon water tot datſe murw zijn / en leghtſe papwijs op. Galenus.

Heemst-wortel, witte Maluwe, in 't Latijn *Althea*.

Gedaente.

HEemst-wortel krijght hooge ronde steelen / met breede / rondtachtige / doch voor wat spits toeloopende sachte bladeren; dese zijn een weynigh aen de kanten geschaert. De witte of bleeche

bleecke bloemen en de zaet-bolleken / zijn die van de gemeene Maluwe van maecksel seer gelijck. De wortel is lanck / tay / van binnen wit / en met een lymigh sap vervult.

Plaetse. Dit Kruydt vindt men op vochte en vette gronden / en het groeyt overvloedigh aen de kanten van 't Y, ontrent Amsterdam.

Tijdt. Uyt de overgeblevene wortel van dit Kruydt spruyten in 't Voor-jaer nieuwe steelen / en bladeren voort; de bloemen vertoonen sich in July en Augustus, en daer na wordt het zaet rijp.

Aert en Krachten. De witte Maluwe is middelmatigh warm / maer wat drooger als de gemeene Maluwe, vermurwende / scheydende / pijn stillende / en de scherpe vochtigheden versachtende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor 't Graveel: Neemt van de bladeren twee handen vol / of van de wortel vier loot / koockt het op in een pint Wijn tot dat de helft versoden is / en laet dit in twee reysen gebruycken. Fuchsius.

Voor Sinckinge en dunne Catarren die op de Borst vallen: Neemt Althea-suycker, en laet hier van een stuckje dickwils in de Mondt smelten / 't welck men soetjens door slicken sal. Matthiolus.

Voor swaren Hoeft: Neemt van de wortel drie loot / koockt het op in soete Melck tot een pint / waer van ghy twee mael daeghs een roemertje vol van in nemen sult. Dodonæus.

Voor alderhande harde koude Geswellen: Neemt van de wortel soo veel van nooden is / koock tse murw in Wijn / daer na stootse in een Mortier heel kleyn / doet 'er by wat Verckens-reusel / leght het pap-wijs op. Galenus.

Sigmaerts-kruydt, in 't Latijn *Alcæa vulgaris.*

Gedaente.

DIt Kruydt heeft ronde steelen / omtrent drie voet hoogh op schietende. De bladeren zijn eenighsins die van Kees-kruydt gelijck / maer in vijf deelen gesneden. De bloemen en het zaet komen seer wel met het voornoemde Kruydt over een De wortel is lijmigh / matelijck dick/ en van binnen wit.

Plaetse. Het groeyt aen de kanten van de Velden / Hagen en Grachten.

Tijdt. Het bloeyt in Junii en Julii.

Aert en Krachten. Sigmaerts-kruydt vergelijckt sich in aert en krachten met de gemeene Malva en Heemst-wortel. Dioscorides, Dodonæus.

Water-patich, in 't Latijn *Lapathum Aquaticum.*

Gedaente.

DIt Gewas heeft ronde / bruyne holle steelen / met seer lange breedtachtige bladeren versien : op de eynde der steelen en zijdescheuten komen de bleeck-geele bloemkens in groote menighten voort / die van drie-kantigh bruyn zaet / in dunne vellekens besloten zijnde/ gevolgt worden. De wortel is van buyten zwart en van binnen root van verwe.

Plaetse. Water-patigh groeyt in en aen de kanten van de Water-grachten en kuylen.

Tijdt. Het bloeyt in Julii en Augustus, en ondertusschen wordt het zaedt rijp.

Aert en Krachten. Dit Kruydt is matelijck verkoelende en merkelijck verdroogende van aert/ en daerom meerder t'samentreckende van krachten

ten als de Tamme Patich of Patientie. Het wordt voornamentlijck tegen Schurftheyt soo wel uytwendigh als inwendigh gebruyckt.

Swarte Jacea, in 't Latijn *Jacea Nigra*, *Matrefillon*.

Gedaente.

DIt Kruydt brenght voort lanckwerpige en aen beyde zijde gesneden hayrige bladeren/ tusschen de welcke ronde en harde steelen voortspruyten / met diergelijcke bladeren bewassen/ en op de toppen met ronde geschubde bollekens beladen / uyt wiens midden in plaetse van bloemen purper-roode draepkens / veel by een vergadert/ te voorschijn komen. De wortel is hardt en met veselingen behangen.

Plaetse. Het wordt in de Weyen / en op grasachtige plaetsen gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in Junii en Julii.

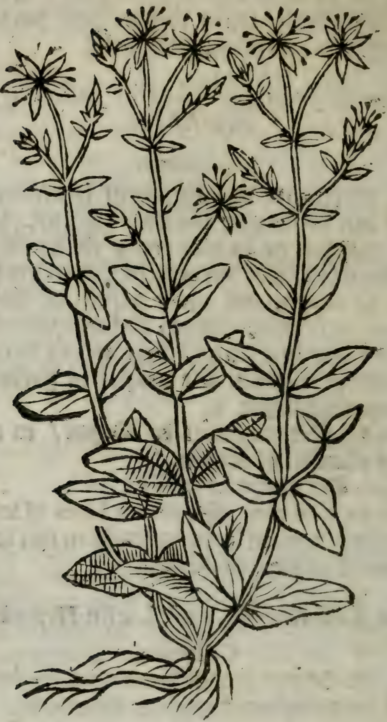
Aert en Krachten. De swarte Jacea is warm en droogh van aert/ en komt in krachten met de Duyvels-beet over een. Dodonæus.

Sint Jans Kruydt, in 't Latijn *Hypericum*.

Gedaente.

DIt Gewas brengt voort veel steelen / omtrent een voet hoogh op schietende / en met veel breedtachtige bladekens bewassen / die tegen de Sonne gehouden / vol gaetjens schijnen te zijn. De geele bloemen spruyten op de toppen van de steelen voort / en zijn van vijf bladeren gemaeckt / en in 't midden met eenige draepkens verciert. Na de bloemen volgen lanckwerpige zaedtknopkens / met seer kleyn zaet gevult. De wortel is hardt en houtachtigh.

Plaetse.

Plaetse. Het groeyt hier te Lande aen de kanten van de Beemden / en op grasachtige en vochte Landts-douwen. Het wordt oock veel omtrent de Sandtduynen van Hollandt gevonden.

Tijdt. Het brengt sijn bloemen in Junii of Julii voort.

Aert en Krachten. De Hypericum is warm en droogh

droogh van aert / fijn van deelen / en wordt onder de Wondt kruyden gestelt. Galenus.

Medicinael gebruyck. Om de Wonden te heelen: Neemt het sap van dit Kruydt / en druypt het'er warm in / maer veel krachtiger is de Olie van de Bloemen bereydt. Fuchsius.

Voor langduurende Koortsen: Neemt een vierendeel loots van het gedrooght St. Jans-kruydt, en geeft het met Wijn voor het aenkomen van de Koorts in. Dioscorides.

Voor Graveel, Bloedt-spouwen en Sciatica: Neemt van het zaet een vierendeel loots / en laet het met Wijn of eenigh bequaem nat in nemen. Plinius.

Voor die sich van binnen gequetst hebben: Neemt een handt vol van de Bloemen / kookt het in een half pintje goedt Bier / tot dat een derden deel versoden is / door-gesegen zijnde / doet 'er by een stuck Boter / en laet dit warm in drincken. Ravelingius.

Voor Geelsucht: Neemt de bladeren en de Bloemen van St. Jans kruydt, koocktse in Wijn of Water / en laet hier van alle morgen een roemertje vol drincken. Joh. Stocker.

Papen-kruydt, *Paerde-bloemen*, in 't Latijn *Taraxacum*.

Gedaente.

DIt Kruydt heeft lanckwerpige/en aen beyde zyde diep gesnede bladeren / die van Cichorey eenighsints gelijck; tusschen dese bladeren spruyten holle en brosse steelkens / yder boven met een geele bloem / van veel bladekens / dicht by een gevoeght beladen / die daer na in wolachtige bollekens veranderen / en door de wint met

het zaet verwapen. De wortel is lang / en met melckachtigh sap gevult.

Plaetse. Het groeyt veel op grasachtige plaetsen.

Tijdt. Het bloeyt in April en May.

Aert en Krachten. Dit Kruydt verkoelt en verdrooght in den tweeden graedt / het is bitter van smaeck / openende en afvagende van krachten. C. Bauhinus, Fuchsius, Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Koortsen en om het Bloedt te suyveren: Neemt van dit Kruydt drie handen vol / ziedt het in een pint Wey / tot dat een derden deel versoden is / en laet hier van dickwils drincken: of neemt van het sap uyt de bladeren geperst twee oncen/ Syroop van Limoenen een once/ vermenght zijnde / geeft het op een reys in. Dodonæus.

Voor de Vlecken van de Oogen: Neemt het melckachtigh sap van dit Kruydt / en druppt het driemael des daeghs in de oogen. Ravelingius, Joh. Schroderus.

Voor versche Wonden: Wascht de selve met het afziedtsel van Papen kruydt. Dodonæus.

Ganserick, in 't Latijn *Argentina*.

Gedaente.

DIt Kruydt heeft dunne ranckskens / die laughs de aerde kruypen. De bladeren zijn die van de Agrimonie eenighsints gelijck/ aen de bovenste zijde groen / en aen de onderste asch-verwigh of Silver-wit van verwe. De geele bloemkens komen op besondere dunne steelkens voort. De wortel is veselachtigh

Plaetse. Het groeyt hier te Lande op gras-achtige plaetsen / en aen de kanten van de Water-grachten.

Tijdt.

Tijdt. Het draeght sijn bloemen in Juny en July.

Aert en Krachten. Ganserick is matelijck verkoelende / maer verdroogende in den tweeden graedt / en wat t'samen-treckende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Bloedt-spouwen, overtollige Maendt-stonden en roode Loop. Bereydt een afziedtsel van dit Kruydt in gestaelt Water of roode Wijn / en laet hier van drincken. Brunfelsius.

Om het bloeden der Wonden te stelpen: Stroyt'er het gedrooght / en fijn gestooten Kruydt in. Dodonæus.

Voor bloedigh Tant-vleesch, en losse Tanden: Wascht het Tant-vleesch met het afziedtsel van Ganserick met gestaelt Water of roode Wijn bereydt. Ravelingius.

Voor roode loopende Oogen: Wascht de Oogen met het water daer dit Kruydt in gesoden is. Matthiolus.

Voor heete Koortsen: Neemt dit Kruydt stoot het kleyn met Sout en Azijn / en leght het onder de Voeten en op de pols van de handen. Joh. Schroderus.

Wael-wortel, in 't Latijn *Symphytum.*

Gedaente.

Dit Gewas heeft hooge / dicke / kantige en holle steelen / die met lange / breede en spits toeloopende rouwe bladeren bewassen zijn. De Bloemen zijn lanckwerpigh / van binnen hol / en bleeck-root of wit van verwe / die van zwart zaedt gevolgt worden. De wortel is dick en lang / van buyten zwart en van binnen wit / een lijmigh sap in sich behoudende.

Plaetse.

9

Plaetse. Het groeyt aen de kanten van de watergrachten / en vochtige plaetsen.

Tijdt. Het bloeyt in Juny en July.

Aert en Krachten. De Wael-wortel is matelijck kout van aerdt / en droogh in den tweeden graet / dick makende / en de scherpigheydt der

voch-

vochtigheden versachtende van krachten. Fuchsius, C. Bauhinus.

Medicinael gebruyck. Voor Bloedt-spouwen, overtollige Maendt-stonden, sweeringe van de Longh en Nieren: Neemt van de wortel twee onten, kleyn gesneden zijnde, koockt het in schoon water of soete-melck tot een pint, door gesegen zijnde, doet'er by twee oncen Syroop van Wael-wortel, en laet hier van twee of driemael des daeghs drincken. Dodonæus.

Voor scheursels der jonge kinderen: Vermenght het poeyer van de gedrooghde wortel onder de pap, en leght de gestooten wortel met Boonenmeel vermenght papwijs van buyten op. Fuchsius.

Voor pijn van 't Flerecijn: Neemt versche Wael-wortel, kleyn geraspt zijnde, leght het plaesterwijs op de pijnlijcke Leden. Ravelingius.

Gras, in 't Latijn *Gramen*.

Geslachten.

De geslachten van Gras zijn by na ontelbaer, maer wy sullen hier de meest bekende soorten die in 't wilde wassen, beschrijven; te weten, Beemt-gras, Lidt-gras, Bies-gras, Oogentroost-gras, Gras met veel Bloemen, Gras van Parnaso en Kreupel-gras. De curieuse Kruydt-ondersoeckers konnen van meerder soort van Gras haer genoegen vinden by de vermaerde Kruydt-beschrijvers. Dononæus en Lobel.

Gedaente. Hoewel daer veel soorten van Beemt-gras zijn, nochtans hebben sy allegader smalle bladeren en teere halmen, alleen in de bloemen verschillende. De wortelen zijn dun en veselachtigh

Plaetse. Beemt-gras wordt in de Beemden of Weyen overvloedigh gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in Junii en Julii.

Aer en Krachten. Het wordt tot geen Medecijnen / maer alleen tot voedtsel voor de Beesten gebruyckt.

Lidt-gras, in 't Latijn *Gramen Medicatum.*

Gedaente.

Lidt-gras heeft ronde halmen / die omtrent anderhalve voet hoogh / in vier of vijf leden verdeelt / en met smalle spitse bladeren / kleynder als die van gemeen Riet / bewassen zijn: op de top van de halmen draeght het in plaetse van Bloemen kleyne Riet-pluymen. De wortel is wit / seer langh / geknoopt / en op verscheyde plaetsen nieuwe scheuten voort brengende.

Plaetse. Het groeyt op de Ackers en aen der selver kanten.

Tijdt. Het bloeyt in de Somerse Maenden.

Aert en Krachten. De wortelen van Lidt-gras zijn matelijck kout en droogh van aert / openende en een weynigh t'samen-treckende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheydt en quetsuren van de Nieren en Blase, en om het Graveel af te drijven: Neemt een goet deel van de wortelen / ziedtse in Wijn of water / en laet hier van drincken. Galenus, Dioscorides.

Voor de Wormen des Buycks: Hier tegen wort van veele geprezen het afziedtsel van de wortelen met water bereydt en gedroncken. Dodonæus.

Voor versche Wonden: Neemt Lidt-gras, stoot het kleyn / en leght het plaester-wijs op. Galenus, Dioscorides.

Bies-

Bies-gras, in 't Latijn *Gramen Junceum.*

Gedaente.

DEse soorte van Gras brenght voort seer dunne bies-achtige bladeren / tusschen de welcke dunne geknoopte halmkens voort spruyten / dragende een sachte Riet-pluyme. De wortel is veselachtigh.

Plaetse. Het wast op drooge en mageren grondt.

Tijdt. Het bloeyt in Junii en Julii.

Aert en Krachten. Dit Kruydt wordt tot geen Medecijne gebruyckt.

Oogentroost-gras, in 't Latijn *Euphragia.*

Gedaente.

OOgentroost-gras verschilt veel van de voorgaende soorten / want het heeft veel teere / ronde en geknoopte steelkens / omtrent yeder lidt met twee over malkanderen staende / langwerpige smalle bladeren beset / en op de toppen met kleyne witte bloemkens verciert / nalatende langhwerpige zaet-huyskens. De wortel is dun en geknoopt.

Plaetse. Men vindt het aen de kanten van de Velden en Water-grachten.

Tijdt. Het draeght sijn bloemkens in Junii en Julii.

Aert en Krachten. Oogentroost-gras is warm en droogh in den tweeden graedt / en t'samentreckende van krachten. C. Bauhinus.

Medicinael gebruyck. Voor swacke Hersenen en Memorie: Bereydt een Conserf van dit geheele Kruydt met Suycker / en neemt hier van alle morgen de groote van een Notemuskaet in: of drinckt

van de Wijn daer dit Kruydt ingeweecht heeft. C. Bauhinus, Fuchsius

Voor duyst'ere Oogen: Gebruyckt van de voorverhaelde Conserf of Wijn / en wascht de Oogen dickwils met het Water van het Kruydt gedistilleert. C. Bauhinus.

Gras

Gras met veel Bloemen, in 't Latijn *Gramen Polyanthemum.*

Gedaente.

DIt Gras brenght voort veel dunder en korter bladeren / als het gemeen Beemt-gras, tusschen de welcke kale steelkens / omtrent een spanne hoogh opschieten / wiens toppen met bleeck-paersse bloemkens / kroonswijs by een geboeght / beladen zijn. De wortel is dun / langh / en met veselingen behangen.

Plaetse. Het wordt veel op de Velden omtrent de Zee gelegen gevonden / en om sijn aerdigheyt in de Hoven geplant.

Tijdt. Het bloeyt in Junii, Julii en Augustus.

Aert en Krachten. De werckinge van dit Gras zijn tot noch toe onbekent.

Gras van Parnaso, in 't Latijn *Gramen Parnasium.*

Gedaente.

DEse soorte van Gras heeft rontachtige / breede / spitse bladeren / bleeck-groen van verwe / tusschen de welcke veel dunne / kantige steelkens voortspruyten: Dese zijn yder in 't midden met een bladt bewassen / en op het opperste een witte wel-rieckende bloemken van vijf bladerkens gemaeckt / beladen / nalatende ronde en spitse zaet-bollekens. De wortel is zwart en met veel veselingen behangen.

Plaetse. Dit Gras groeyt op magere en vochte Beemden / en wordt niet verre van de Zee-duynen in Hollandt gevonden.

Tijdt. Het brenght sijn bloemkens in July voort.

Aert en Krachten. Gras van Parnaso is verdroogende van aert / t'samen-treckende / en de Vrijn afdrijvende van krachten. Dioscorides.

Medicinael gebruyck. Voor Graveel en Steen: Neemt van het zaedt een loot / gekneust zijnde koockt het in Wijn of water tot een half pint / en geeft hier van vier oncen teffens in. Plinius.

Voor duystere Oogen: Neemt het sap uyt de bladeren geperst / Amse-wijn van elcks even veel / en druppt hier van dickwils in de Oogen.

Om het bloeden der Wonden te stelpen, en deselve te geneesen: Neemt de groen gestooten bladeren van dit Gras, en leghtse plaesterwijs op. Ravelingius.

Kreupel-gras, *Verckens-gras*, in 't Latijn *Polygonum*, *Centumnodia*.

Gedaente.

Kreupel-gras heeft dunne / lange / geknoopte / en ter aerde kruppende steelkens / met veel kleyne smalle bladeren beset: tusschen de bladeren draeght het witte of lijf-verwige bloemkens / nalatende driekantigh bruyn zaet. De wortel is dun en langh.

Plaetse. Het groeyt langhs de wegen / op vochtige plaetsen / en wordt veel op de Kerck-hoven gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in Juny.

Aert en Krachten. Dit Gras is verkoelende in den tweeden graet / verdroogende en t'samen-treckende van krachten. Dodonæus, Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor Buyck-loopen, Bloet-spouwen, en onmatige Maendt-stonden der Vrouwen: Neemt van het sap twee oncen / en geeft het in / of bereyt een afziedtsel van dit Kruyt

in

in Wijn / en laet'er van drincken. Dioscorides, Brassavola.

Voor de Koorts: Neemt sap van Kreupel-gras twee oncen / en geeft het een uure voor het aenkomen van de koorts in / en bindt het gestooten kruydt op de Pols. Dodonæus.

Voor pijn en sweeringe van de Ooren: Druppt het sap in de Ooren. P. Ægineta.

Voor versche Wonden: Bindt het gestooten kruydt op de Wonden. Dodonæus.

Voor Zijde-pijn: Neemt sap van Kreupel-gras, Olie van Roosen van elcks even veel / en bestrijckt de pijnelijcke plaetse daer mede. Apulejus.

Voor pijn en swellinge van de Borsten: Neemt van dit kruydt soo veel van nooden is / hackt het kleyn / fruyt het in de Boter / en leght het op. Brunfelsus.

Voor 't Graveel: Bereydt een afziedsel van dit kruydt / en laet hier van drincken. Ravelingius.

Maeghdelieven, in 't Latijn *Bellis*.

Geslachten.

De Maeghdelieven worden in wilde of Velt-Maeghdelieven, en tamme of Hof-Maeghdelieven onderscheyden.

Gedaente. De eerste soorte verkrijght veel lanckwerpigh ronde / gelijvige gladde bladeren / tusschen de welcke kale steelkens voortspruyten / wiens top yder met een bloem / van maecksel die van Kamille gelijck / beladen is. Het binnenste hoofdeken van dese Bloem is geel / en rondtom met witte / of eenighsins roodtachtige bladekens beset. De wortel is veselachtigh.

De tweede soorte is de voorgaende gelijck / alleen zijn de bloemen grooter / en met soo veel kleyne bladekens beset / dat men het binnenste hoofdeken

niet sien kan: sy zijn van verwe somtijdts roodt/ somtijdts wit/ en somtijdts gespickelt uyt beyde verwen bestaende.

Plaetse. De Wilde Maegdelieven groeyen in de weyen en op de vochte plaetsen: De Tamme worden alleen in de Hoven gevonden.

Tijdt. De kruyden bloeyen in April, May en Junii.

Oeffeningh. Op dat de tamme Maeghdelieven dubbelt soude blijven/ moet mense om het ander Jaer in October of Maert van een scheuren en verplanten.

Aert en Krachten. De Maeghdelieven zijn matelijck koudt en droogh van aert/ en worden onder de Wondt-kruyden gerekent: Dodonæus schrijft datse een verkoelende en vochtmakende kracht hebben.

Medicinael gebruyck. Voor Koortsen en verhittinge des Ingewants: Drinckt dickwils van het afziedtsel van dit kruydt bereydt. Fuchsius.

Voor inwendige quetsuren: Hier toe gebruyckt het sap/ afziedtsels of gedistilleert water van Maeghdelieven; oock wordt het sap nuttelijck onder de Salven en Plaesters vermenght. Rondeletius, Lobel.

Voor versche Wonden. Druppt het sap in de Wonden/ en leght het gestoten kruydt daer boven op.

Voor het Flerecijn uyt hitte ontstaen: Neemt het gestooten kruydt vermenght het met ongezouten boter/ en slaet het pap-wijs om de pijnelijcke plaetse. Dodonæus.

Duytse Beeren-klauw, in 't Latijn *Spondylion Pseudacanthus.*

Gedaente.

DIt kruydt brenght voort een hooge / geknoopte / holle steel. De bladeren zijn in vijf of ses deelen gesneden / en rondtom de kanten gekerft. De steel en de bladeren zijn met een hayrachtige ruyghte beset. Op het opperste van de steel en zijde-scheuten / draeght het krans-wijse witte bloemkens / na de welke volght plat Zaet / dubbelt op malkanderen geboeght. De wortel is wit en lang.

Plaetse. Het groeyt op vochte en poelachtige plaetsen / als aen de kanten van de Velden.

Tijdt. Het draeght sijn bloemen in Junii, en in Julii of Augustus wordt het zaet rijp.

Aert en Krachten. De Spondylion is warm en droogh van aert / openende en verdeylende van krachten.

Medicinael gebruyck. Voor Engborstigheydt, Vallende Sieckte, Geelsucht, Watersucht, en opstijginge van de Lijfmoeder: Neemt van het Zaet van dit kruydt een vierendeel loots / stoot het fijn en geeft het met eenigh bequaem nat in. Dioscorides, Galenus.

Voor de Slaep-sieckte: Legt een weynigh van het zaet op koolen / en laet de siecken de roock ontfangen. Dodonæus.

Om de Eeltachtige kanten der Fistels te verdrijven: Neemt de wortel schraptse schoon en steektse in de Fistels. Dodonæus.

Roode Ratelen, in 't Latijn *Fistularia.*

Gedaente.

Dit kruydt heeft korte steelen met kleyne/ gekerfde en gekronckelde bladeren bewassen. De bloemen zijn van gedaente de Hanekammekens gelijck/ root of witachtigh van verwe/ na dese volgen breede zaet-huyskens / met plat en bruyn zaet gevult. De wortel is dun en veselachtigh.

Plaetse. Het wast in de vochte Weyen of Velden.

Tijdt. Het bloeyt in May of Junii.

Aert en Krachten. Dit kruydt is koudt en droogh van aert / en t'samen treckende van krachten. Dodonæus.

Bocks-baert, in 't Latijn *Barbahirci*, *Coma.*

Gedaente.

Dit kruydt heeft een ronde steel / in eenige zijde-scheuten gedeelt met lange smalle/ spitse bladeren bewassen / en op de toppen met een geele of purper-blaeuwe Bloem / de Paerde-bloemen van gedaente gelijck / versien. Dese Bloem doet sich met het opgaen van de Son wijt open/ en des namiddaghs sluytse sich wederom toe / en eyndelijck wordtse neffens het langwerpigh zwart zaet in stuyfkens door de windt verwaeyt. De wortel is wit en lang. Dit geheele kruydt gequetst zijnde geeft een melckachtigh sap van sich.

Plaetse. Dit kruydt wordt op ongebouwde en vochte plaetsen / als Beemden en Weyen gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in Junii en Julii.

Aert en Krachten. De Bocks-baert is verkoe-

lende

lende van aert / en wordt van sommige de krachten van Scorzonera toe geschreven.

Medicinael gebruyck. Voor ontstekinge van de Lever en Nieren, Zijde pijn, en besmettelijcke Sieckten: Bereyt een afziedtsel van de wortel van Bocks-baert met water / en laet hier van drincken / of geeft van het gedistilleert water van het selfde kruydt drie oncen tseffens in. Ravelingius.

Om Wonden en Quetsuren te suyveren en te genesen: Neemt het sap van dit geheele kruydt / maeckt'er doeckjens in nat en leght het op de Wonden. Ravelingius.

Gansen-voet, in 't Latijn *Pes Anserinus.*

Gedaente.

Dit Kruydt schiet omtrent twee voeten hoogh op. De bladeren zijn die van de Melde eenighsints gelijck / en met sijn kervinge en hoecken een voet van een Gans uytbeeldende. De rootachtige bloemkens komen Druys-wijs by een vergadert te voorschijn / die van kleyn zaet gevolght worden. De wortel is veselachtigh.

Plaetse. Het wast op vochte plaetsen / by de Mest-putten / en langhs de wegen.

Tijdt. Het brenght sijn bloemen in Juny en July voort.

Aert en Krachten. Gansen-voet is koudt en vocht van aert / en mach tot alle gebreken uytwendigh gebruyckt worden / daer de gemeene Nachtscaye toe goet is. Fuchsius.

Loock sonder Loock, in 't Latijn *Alliaria.*

Gedaente.

DIt Kruydt verkrijght eerst breede/ rontachtige/ spits toeloopende/ en rontom de kanten saegh-wijs gekerfde bladeren; tusschen de welcke dunne steelen/ met diergelijcke maer wat langer en smalder bladeren bewassen/ omtrent twee voeten hoogh opschietende. De bloemen die aen het opperste van de steelen voort komen/ zijn kleyn en wit/ nalatende langhwerpige dunne hauwkens/ met kleyn zwart zaet gevult. De wortel is wit/ langhachtigh en hardt.

Plaetse. Het wordt aen de kanten van de Beemden/ vochte Velden/ en langhs de Wegen gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in April en May.

Aert en Krachten. Loock sonder Loock is warm en droogh tot in het begin van den derden graedt/ openende/ verteerende/ doorsnijdende/ dun makende/ en de verrottinge of verderbinge wederstaende van krachten. Dodonæus, Ravelingius.

Lobel schrijft het de krachten van Erysinum en Rakette toe.

Medicinael gebruyck. Voor 't Graveel en Buyckpijn: Koockt dit Kruydt in het afziedtsel/ 't welck men in Klisterien tot de verhaelde gebreken gebruyckt. Dodonæus.

Voor wonden van de Beenen en Schenckelen: Neemt de bladeren van dit Kruydt/ stootse kleyn en leghtse plaester-wijs op. Ravelingius.

Eynde van 't Vijfde Deel.

HET SESTE DEEL
Des
NEDERLANDTSEN KRUYDT-BOECKS,
BESCHRYVENDE

De Geslachten / Gedaente / Plaetse / Tijdt / Aert / Krachten / en Medicinael gebruyck van alderhande Distelen en Doornachtige planten / soo wel die in de Nederlanden in 't wilde opwassen / als die in de Hoven onderhouden worden.

Beemdt-distel, in 't Latijn *Carduus Pratensis*.

Geslachten.

VAn de Beemdt-distel wordt hier te Lande twee soorten gevonden.

Gedaente. De eerste soorte schiet met ronde steelen omtrent drie of vier voeten hoogh op / en is met langwerpigh breede / gesneden / en rondtom met scherpe doornen gewapende bladeren bewassen. Op de toppen van de steelen draeght het langhwerpigh-ronde / rouwe Distel-bollekens / uyt het midden van de welcke purpere bloemen te voorschijn komen. Het langhwerpigh zaet leyt in hayrachtige wollighehdt beslooten. De wortel is zwart en laugh.

De tweede soorte is de voorgaende eenigsints gelijck / maer de bladeren zijn smalder / dieper gesneden / en met scherper doornen beset: het zaet is kleyn en wit / en de wortel met veel veselingen behangen.

Plaetse. Dese twee soorten van Beemdt-distel worden in de Beemden en op grasachtige plaetsen gevonden.

Tijdt. Sy bloeyen in Julii en Augustus.

Aert en Krachten. De Beemdt-distelen worden als onnut tot Medicijne / in geen gebreecken gebruyckt.

Gemeyne Wegh-distel, in 't Latijn *Carduus Silvestris*.

Gedaente.

Dese Distel brengt voort veel ronde steelen en zijde-scheuten / met veel lange / breede / en diep gesneden bruyn groene bladeren bewassen: de steelen en de bladeren zijn met scherpe steeckende doornen beset; uyt de ronde en steeckende Distel-bollen spruyten schoone purpere bloemen. Het zaet is dat van de eerste soorte van Beemdt-distel gelijck. De wortel is kort en met veel veselingen behangen.

Plaetse. Dese Distel groeyt hier te Lande overvloedigh aen de kanten van de Wegen en Velden.

Tijdt. Gemeyne Wegh-distel draeght zijn bloemen in Julii of Augustus.

Aert en Krachten. De distel is warm van aert / maer wordt tot geen gebreecken gebruyckt.

Witte

Witte Wegh-distel, in 't Latijn *Spina alba Silvestris*

Geslachten.

VAn de witte Wegh-distel vindt men hier te Lande twee soorten / d'een met breede / en d'ander met smalle bladeren.

Gedaente. De eerste soorte verkrijght lange / breede / diep gesnede bladeren / de welcke aen de kanten met scherpe doornen beset / en voorts met een sachte en witte wolachtigheyt bekleet zijn. Tusschen dese bladeren spruyt een hooge steel voort / die met eenige hoeckachtige vellekens behangen / en met scherpe doornen gewapen is. Op de top van de steel en zijde-scheuten / komen rouwe of doornachtige bollen te voorschijn / voortbrengende paersse bloemen / die van veel draepkens te samen geset zijn. Dese vergaen zijnde bevatten de bollen in sich langhwerpigh zaet / in wolachtigh dons bewonden. De wortel is wit / hardt en diep in de aerde sinckende.

De tweede soorte is de voorgaende gelijck / alleen in groote van de selve verschillende.

Plaetse. De kanten van de Wegen / Ackers en ongebouwde sandtachtige gronden zijn met dese Wegh-distelen beset.

Tijdt. Sy bloeyen in Iunii, Julii en Augustus, en ondertusschen wordt het zaet rijp.

Aert en Krachten. Dese Kruyden zijn warm van aert / en worden weynigh tot Medecijne gebruyckt. Galenus.

Dry-distel, in 't Latijn *Carlina Silvestris*.

Gedaente

UYt de dunne wortel van dese Distel spruyt een recht opstaende ronde steel / die met lange / smalle / diep gesnede en rontom de

kante

kanten met scherpe doornen besette bladeren bewassen is. Op de toppen van de steelen heeft het rouwe of doornachtige knoppen of bollen / voortbrengende een hayr-wijse kruyne / de welcke rontom met bleeck-geele bladekens beset is.

Plaetse. De Dry-distel vintmen hier te Lande by de Wegen en op ongebouwde plaetsen.

Tijdt. Dit Gewas bloeyt in Julii en Augustus.

Aert en Krachten. Dry-distel is warm van aert / maer sijn besondere krachten en werckinge zijn noch onbekent. Dodonæus.

Ever-wortel, in 't Latijn *Carlina Chamæleon Albus.*

Geslachten.

DIt Gewas wordt in groote en kleyne Ever-wortel onderscheyden.

Gedaente. De groote Ever-wortel verkrijgt lange en smalle bladeren / die aen beyde zijden diep gesneden / aen de hoecken met scherpe doornen gewapent / en in 't midden met een root ribbeken versien zijn. Tusschen dese bladeren brengt het een steel voort / een spanne of meer hoogh / met gelijcke bladeren bewassen. Op de top van de steel pruyt eerst een rouw en scherp stekent plat bolleken voort / 't welck sich openende een breede bloeme vertoont / die in 't midden van veel kleyne draeykens gemaeckt / en rondtom met langhwerpige witachtige bladekens beset is. Na dese volgt grauw en dun zaet / in hayrachtige wolligheyt beslooten. De wortel is redelijck langh / voos en gespleten / van verwe bruyn / van reuck sterck / en van smaeck wat bitterachtigh.

Kleyne Ever-wortel, van Lobel in 't Latijn Carduus acaulis Septentrionalium genaemt / is de voor-

voorgaende van gedaente en bladers gelijck; maer de kerven zijn minder en botter: de bloeme purper/ en de bollekens / die van de gemeene Distel gelijck / veeltijdts sonder steel/ en altemets met steelkens.

Plaetse. De groote Carlina werdt hier te Lande in de Hoven van de Liefhebbers der Kruyden onder=

onderhouden: Maer de kleyne soorte groeyt aen de kanten van de Ackers van Walsch-Nederlandt.

Tijdt. Beyde de soorten bloeyen in July en Augustus.

Oeffeningh. De groote Ever-wortel wordt in de Hoven op savelachtige grondt door het zaet aengewonnen.

Aert en Krachten. De wortel van Carlina is warm en droogh in den derden graedt / openende / de Vrijn en 't zweet drijvende / en het fenijn en besmettinge wederstaende van krachten. Brunfelsius.

Medicinael gebruyck. Voor Pest, Zijde-pijn, spanninge der Zenuwen, verstoptheyt van de Lever, Mildt en Maendtstonden, en de Steen der Blase: Neemt van de gedrooghde wortel een vierendeel loots / fijn gestooten zijnde / geeft het met Wijn of eenigh ander nat in. Of neemt van de wortel een loot / ziedtse op in een half pintje Water of Wijn tot dat de helft versoden is / en laet het op een reys gebruycken. Matthiolus, Brunfelsius.

Voor Koortsen uyt verstoptheden ontstaen: Neemt van het sap van dit gewas een loot / en geeft het met Wijn of Water te drincken. Apulejus.

Voor Watersucht: Neemt Ever-wortel, Maeghde-palm, Gamanderlin en Velt-cypres van elcks even veel / maeckt hier van een poeyer / van 't welcke ghy met gewaterde Wijn een half loot ingeven sult. Ravelingius.

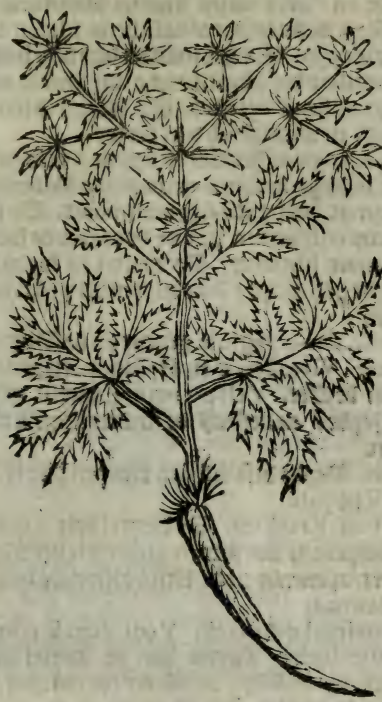
Voor Tantpijn: Neemt Ever-wortel, knaeutse en houdtse in de mont. Dodonæus.

Kruys-distel, in 't Latijn *Eryngium*.

Geslachten.

VAn dit Gewas vintmen in de Nederlanden twee soorten; het eene is Zee-eryngium, en het ander Velt-eryngium genaemt.

Gedaente.

Gedaente. De eerste soorte of Zee-eryngium brengt voort breedtachtige / gelijbige / en uyt den graeuwen witachtige bladeren / die rondtom de kanten gehoeckt en op sommige plaetsen met scherpe doornen beset / en aromatijck van smaeck zijn. Op de dicke / ronde / en omtrent een voet hooge steelen komen ronde en rouwe of scherp-stekende

kende bollekens te voorschijn / van onderen met ses stekende en sterre-wijs staende bladekens beset/ die neffens de knoppen of bollekens schoon blaeuw van verwe zijn. Uyt het midden van dese bollekens spruyten blaeuwe bloemkens / met witte uythangende draepkens verciert. De wortel is seer lang/ geknoopt en witachtigh van verwe.

Velt-eryngium heeft oock breede / diep gekerfde en met scherpe doornen gewapende bladeren. De steel brengt veel zijde-scheuten voort. De scherpe bollekens en bloemen zijn de voorgaende soorte gelijck / maer kleynder. De wortel is mede langh/ maer niet geknoopt / van buyten bruyn en van binnen wit.

Plaetse. Zee-eryngium groeyt op de Duynen van Zeelandt, Vlaenderen en Hollandt, en aen de kanten van de Zee. Velt-eryngium wordt gevonden in de Heyde / en neffens de sandtachtige Ackers en Wegen.

Tijdt. Beyde dese distelen bloeyen hier te Lande in Junii en Julii.

Aert en Krachten. De wortel van Kruys-distel is getempert in warmte en matelijck verdroogende van aert/ openende en de Urijn drijvende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Buyck-pijn, Geel- en Water-sucht: Neemt van de wortel vier loot/ koocktse op in Wijn of Water tot een pint/ en laet hier van dickwils gebruycken. Fuchsius.

Voor 't Graveel: Neemt de gedrooghde wortel/ Daucus-zaet van elcks een half vierendeel loots/ fijn gestooten zijnde laet het met Wijn of oude Mee in nemen. Joh. Stocker.

Voor verstoptheydt en verkoutheyt van de Lijfmoeder: Neemt van de wortel een vierendeel loots / Nardus-zaet een half vierendeel loots /

stoot

stoot dit te samen tot een fijn poeyer / om met Poley-water in te geven. Dodonæus.

Voor pijn voor't Herte: Neemt van de gedrooghde wortel een vierendeel loots / en laet het met gedistilleert water van Bornagie en Consilie de Greyn in nemen. Matthiolus.

Bastaert Kruys-distel, in 't Latijn *Eryngium Spurium quartum Dodonæi. Eryngium Montanum recentiorum Lobelii.*

Gedaente.

DIt Gewas verschilt veel van de oprechte Eryngium, en brenght voort aen sijn geknoopte en getackte steelen drie of vijf by een gevoeght lanckwerpige / smalle / en saeghwijs gekerfde bladeren. Op de toppen van de steelen draeght het kranswijs by een vergaderde kleyne witte bloemkens / die van lanckwerpigh / wel-rieckent / en scherp zaet gevolght worden. De wortel is langh en witachtigh.

Plaetse. Dit kruydt wordt in Vlaenderen in sabelachtige gront / en buyten Brugge omtrent Blanckenbergh veel gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in Junii en Julii.

Aert en Krachten. Dese Bastaert Eryngium is warm en droogh van aert / openende / verteerende en matelijck door-snijdende van krachten. Matthiolus.

Sterre-distel, in 't Latijn *Carduus Stellatus.*

Gedaente.

DE Sterre-distel brenght eerstelijck voort langwerpige / diep gesneden / en met sachte wolachtighеyt bedeckte bladeren; tusschen de welcke de steelen voortspruyten / die omtrent anderhalven voet hoogh op schieten / en in verscheyde

schepde zijde-scheuten gedeelt zijn. De bladeren of steelen zijn met geen doornen beset / maer de langhwerpige bollekens / die sich op de toppen van de steelen vertoonen / zijn met de selve gewapent / uyt het midden van de welcke paerssen of oock wel witte bloemen voortkomen / en daer na rondtachtigh plat zaet.

Plaetse. Dese soorte van Distel vindtmen in Brabandt en in Zeelant op ongebouwde plaetsen.

Tijdt. Het draeght sijn bloemen in Junii, Julii en Augustus, en ondertusschen wordt het zaet rijp.

Aert en Krachten. Sterre-distel is warm van aert / en den Urijn sterckelijck drijvende van krachten. Van sommige wordt het alle de werckinge van Kruys-distel of Eryngium toe geschreven. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor het Graveel en om den Urijn af te drijven: Neemt van het zaet een half vierendeel loots / fijn gestooten zijnde geeft het met Wijn in. Of neemt van de wortel twee handen vol / snijtse kleyn / en koocktse op in genoeghsaem water tot een pint / door gesegen zijnde / maeckt het soet met Honingh en laet hier van drincken. Dodonæus.

Voor verstoptheyt des Levers, onsuyverheyt des Bloets, langhduurende Koortsen, en de Pocken. Hier tegen gebruyckt het gedistilleerde water van dit geheele kruydt / drie oncen t'effens ingenomen. Baptista Sardus.

Gulden-distel, in 't Latijn, *Cardaus Chrysanthemus.*

Gedaente.

DE Gulden-distel verkrijght veel recht opstaende / ronde / en in verschepde zijde-scheuten verdeelde steelen / die met lanckwerpigh / diep

diep gesneden / en met scherpe doornen gewapende doncker-groene bladeren behangen zijn. Uyt de oorsprongh der bladeren komen geschubde bollekens te voorschijn / voortbrengende goudt-geele bloemen / die van de Cichorey seer wel gelijckende; na desen volght breedt en plat zaet / maer in geen wolachtigheyt bewonden. De wortel is langh / omtrent een duym dick en soet van smaeck. Dit gewas is met een melckachtigh sap vervult.

Plaetse. Dit Kruydt wordt hier te Lande alleen by de Kruyt-beminders in de Hoven gevonden.

Tijdt. Het bloeyt van Junii af tot in de Herfst.

Oeffeningh. De Gulden-distel wordt hier te Lande van zaet / in vette en wel-bereyde aerde gezaeyt zijnde / aengeteelt.

Aert en Krachten. Dit Gewas werdt selden tot Medecyne gebruyckt / nochtans werdt het selve een kracht / om den Urijn af te drijven / toe geschreven. Plinius.

Roomsche-distel, in 't Latijn *Carduus Sphærocephalus*.

Geslachten.

Van dit Gewas worden hier te Lande meest twee soorten gevonden: te weten Niet-stekende en scherpe Roomsche-distelen.

Gedaente. De eerste soorte brenght voort seer hooge steelen / met lange / breede / diep gesneden en sterck-rieckende bladeren beladen / die aen de bovenste zijde groen en aen de onderste asch-verwigh zijn. Op de toppen van de steelen komen ronde rouwe bollen voort / uyt de welcke kleyne witte bloemkens / in 't midden met blauwe draeykens verciert / voortspruyten. Het zaet is lanckwerpigh en ruygachtigh. De wortel is dick en in veel zijde-wortelen gedeelt.

De

De tweede soorte heeft kleynder steelen en bladeren / maer die met seer scherp stekende doornen beset zijn / en tusschen de bloemkens komen noch eenige harde stekelinge te voorschijn.

Plaetse. De Roomsche-distel wordt hier te Lande alleen in de Hoven onderhouden / en is aldaer van vreemt zaet voort gebracht.

Tijdt. Dese Distelen dragen haer bloemen in Junii en Julii, een Jaer na datse gezaeyt zijn.

Oeffening. Dit Gewas wil in savelachtige aerde gezaeyt zijn.

Aert en Krachten. Roomsche-distel is warm en droogh van aert / maer zijn verdere krachten zijn tot noch toe onversocht gebleven. Dodonæus.

Distel met wolachtige Bloem-knoppen, Monnicks-kruyne, in 't Latijn *Carduus Eriocephalus.*

Gedaente.

Dese Distel heeft seer hooge dicke steelen / met groote of lange diep-gesneden / en met doornen gewapende bladeren bewassen / die aen de onderste zijde grijser / dan aen de bovenste zijn. De dicke bloem-bollen zijn niet veel doornen gewapent / doch met soo veel wolachtigheyt bedeckt / dat de selve maer een weynigh uytsteken: boven op dese knoppen sich de paersse bloemen / van veel draeykens t'samen geset / vertoonen. Het langhwerpigh zaet leyt in wolachtigh hayr bewonden. De bruyne wortel is langh en matelijck dick.

Plaetse. Dit Gewas is in de Nederlanden van vreemt zaet in de Hoven aengegroeyt.

Tijdt. Het bloeyt in Junii en Julii.

Oeffeningh. Dese Distel, om datse des winters vergaet / moet alle Jaren in Maert of April in savelachtige aerde gezaeyt worden.

Aert en Krachten. De wortel van dese Distel drijft mede den Urijn af. Lobel. *Rose-*

Rosemaryn-boom.

Gedaente.

DE Rosemaryn is een boomachtige heester/ met een struyck die somtijdts drie of vier voeten hoogh wast / met seer langwerpige smalle bladeren / aen de eene zijde bleeck / aen de

ander zijde doncker groen; somwijlen komen kleyne blaeuwachtige en witte Bloemkens voort/schoonder Bladeren/ wert tot vercierfel van de Hoven met groote naerstigheyt onderhouden. Men plant het in Maert of April, van scheuten/ tacken/ of spruyten/ de welcke onder wat gekneust moeten zijn/ men duwt wat sterck de Aerde by een/ voor het uytdroogen van de Son/ de oude Planten setmen soo diep in de Aerde/ tot aen het nieuwe hout toe/ en men moet die in de Somer-tijdt wel begieten/ het sal wel wassen; men seyt als men de Rosemaryn begiet met Looge of Seep-sop/ dat van vrouwe-hemden komt/ die vuyl zijn/ dan sal het op een nacht wel een paerduym wassen.

Plaetse. Sy werden hier te Lande meest gequeeckt/ ter Goude, ofte Noortwijck by Leyden, in Vranckrijck in 't gebiedt van Narbone, en in Spangien wast de selve in 't wilde in ongebouwde boschachtige plaetsen/ en soo overvloedigh voort komt/ dat de Inwoonders by na anders geen hout branden. Het wort alhier oock van zaet aengewonnen/ maer hier te Lande kanmen die des Winters niet over houden. Daer is oock dat van Luyck komt/ heeft breeder bladeren; maer die uyt Engelandt komt is wel de sterckste van reuck/ doch die van ter Goude komt/ bloeyt best/ daer zijnder die bonte of vergulde bladeren hebben en fijne: Ick hebber gesien met versilverde bladeren/ die uyt Engelandt quamen/ maer willen hier te Lande niet wel voort/ en zijn daer weynigh.

Tijdt. Komt hier wat later voort in de Lente/ en bloeyt tot laet in de Somer.

Aert, Kracht en Werckinge: De Rosemaryn is warm en droogh in den tweeden graedt/ versterckt de herssenen/ zenuwen/ memorie/ en sinnen/ geneest de Milt en Geelsucht/ opent de verstopte

stopte Lever / en is goet tegen de witte bloedt der Vrouwen / en tegen alle gebreecken die door koude en vochtige sinckinge veroorsaeckt werden / op alle zenuwachtige deelen ; wert oock in de spijse gebruyckt / en is niet onaengenaem in de selve.

Wilde Carthamus, *Wildt Bastaert Saffraen*, in 't Latijn *Carthamus Silvestris*, *Attractilis*.

Gedaente.

Uyt de matelijcke dicke wortel van de wilde Carthamus spruydt een rechte en bovenwaerts in sommige zijde-scheuten verdeelde steel / de welcke met lanckwerpige / gekerfde en scherpe bladeren versien is. Op de toppen van de steelkens komen bollekens / met smalle en scherpstekende bladerkens beset / te voorschijn / en daer uyt spruyten bleeck geele of purpere bloemen / uyt veel kleyne draeykens t'samen geset. Het zaet is bruyn / bitter van smaeck / en dat van oprechte Carthamus van gedaente gelijck.

Plaetse. Dit Gewas wordt hier te Lande alleen in Kruydt-lief hebbers Hoven gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in Julii, en het zaet wordt in Augustus of September rijp.

Oeffening Het moet alle Jaer in de Lente in wel bereyde Aerde gezaeyt worden.

Aert en Krachten. Wilde Carthamus is verdroogende van aert / en een weynigh verdeylende of teerende van krachten. Galenus.

Carduus Benedictus.

Gedaente.

Dit kruydt heeft ronde en meest langhs de Aerde kruyppende steelen / met lange / diep gesneden / en met sachte doornkens gewa-

pende bladeren bewassen: soo wel de bladeren als steelen zijn met een dunne wolachtigheyt bedeckt. Op de toppen van de steelen spruyten ronde bollekens / met lange stekende bladerkens en doornen beset / voortbrengende geele bloemen. Daer na volgt graeuw lanckachtigh zaet / aen het bovenste eynde

eynde met kleyne doornkens versien. De wortel is wit en met veel veselingen behangen.

Plaetse. De Carduus Benedictus groeyt hier te Lande alleen in de Hoven.

Tijdt. Dit Gewas draeght zijn bloemen in Julii en Augustus, en ondertusschen wort het zaet rijp.

Oeffening. Men zaeyt dit Kruydt alle Jaer, in Maert in 't wassen van de Maen.

Aert en Krachten. De Carduus Benedictus is warm en droogh in den tweeden graedt / openende / verdeylende / zweet-drijvende / de verrottinge en besmettinge wederstaende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheyt van de Lever, Mildt en Lijf-moeder, vervuylde Maegh en Wormen des Buycks: Neemt Carduus Benedictus twee handen vol / koockt dit in soo veel Wijns tot dat'er een pint overigh blijft / van 't welcke men alle morgen een kleyn roemertje vol van drincken sal. Brunfelsus, Fuchsius.

Voor langhduurende Koortsen, besmettelijcke Sieckten en de Pest: Neemt het poeyer van de bladeren een vierendeel loots / en geeft het met gedistilleert Carduus Benedictus water te gebruycken / om / warm toe gedeckt zijnde / daer op te zweeten. Of neemt zout van Carduus Benedictus twintigh greyn / Syroop van het sap bereydt een once / gedistilleert water een half mutsjen / vermenght dit te samen om op een reys in te nemen.

Voor een benauwde en fluymige Borst: Neemt Carduus Benedictus poeyer een vierendeel loots / en geeft het met Wijn in. Dodonæus.

Voor Water-sucht, Geel-sucht en flauwhertigheyt: Bereydt een afziedtsel van de bladeren in schoon water / en laet hier van twee of driemael daeghs drincken. C. Durantus.

Voor Pleuris of Zijde-pijn: Neemt van het zaet

 een

een vierendeel loots / stoot het fijn en geeft het met gedistilleert water van 't selfde kruydt in. Dodonæus.

Voor holle Zeeren en loopende Gaten: Neemt van de groene bladeren twee handen vol / kneust se in een Mortier / doet 'er by een vierendeel Vercken-reusel / laet het te samen op een sacht vuur opzieden / daer na druckt het door een doeck / en vermenght 'er soo veel Carwen-meel onder als van noden sal zijn. Arnoldus de Villa Nova.

Voor Wonden: Indien men dit Kruydt in het begin van Junii versamelt / heeft het groote kracht om versche Wonden te genesen / maer op andere tijden niet. Joh. Schroderus.

Onser Vrouwen Distel, *Melck-distel*, in 't Latijn *Carduus Mariæ.*

Gedaente.

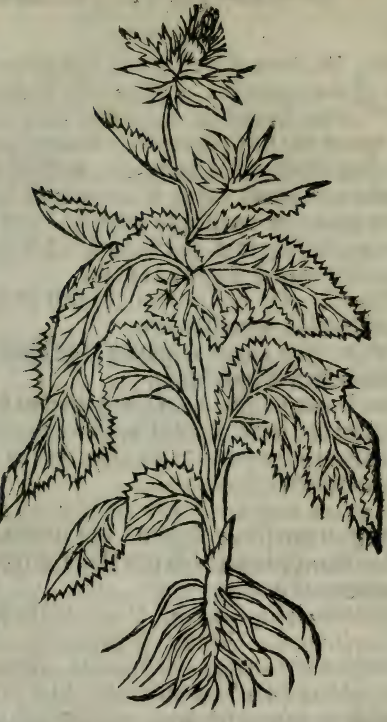
Dese Distel heeft gladde / seer breede / groote / rondtom de kanten gekerfde / en met scherpe doornen gewapende bladeren/bleeck-groen van verwe / maer met veel Melck-witte strepen en placken doorloopen: tusschen dese bladeren brenght het een hooge steel voort / wiens toppen met ronde en scherp-stekende bollen beladen zijn / uyt de welcke de paersse bloemen voortspruyten. Het platte en bleeck-paers zaet leyt in wolachtigh hayr beslooten. De wortel is langh / dick en wit.

Plaetse. Dit Gewas werdt dickwils in de Moes en andere Hoven wassende gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in Junii en Julii.

Aert en Krachten. Melck-distel is warm en droog in den tweeden graedt / openende / en de Nrijn drijvende van krachten. Fuchsius.

Medi-

Medicinael gebruyck. Voor 't Pleuris of Zijde-pijn, Graveel en Geel-sucht: Neemt van het zaet een vierendeel loots / fijn gestooten zijnde geeft het met Carduus Benedictus, Pietercelie-water, of Wijn in. Andere bereyden van het selve een melck-je / en laten daer van dickwils gebruycken. Joh. Schroderus.

Artisocken, in 't Latijn *Cinara.*

Gedaente.

DIt Gewas heeft breede / lanckwerpige / en diep gesneden aschverwige bladeren ; tusschen de welcke een hooge steel voortkomt : op wiens top sich een ronde en boven spits toeloopende geschubde bol vertoont / de welcke sich openende een bloem / van blauw-paersse draden t'samen geset / te voorschijn brenght. Het bruyn en lanckachtigh zaet is met wolachtigh hayr omwonden. De wortel is dick en langh.

Plaetse. De Artisocken worden in de Hoven overvloedigh onderhouden.

Tijdt. In Augustus komen de geschubde en stekende bollen te voorschijn.

Oeffeningh. De Artisocken worden door de zyscheuten der oude planten vermenighvuldigt / en op maerachtige goede gront twee voeten wijdt van malkanderen verplant.

Aert en Krachten. De Artisocken en voornamentlijck der selver stoelen / zijn warm en droogh in den tweeden graet / en den Urijn afdrijvende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor de Droppel-pisse, opstoppinge des Urijns, Water-sucht, en quaetaerdige ontvloeyinge des Zaedts : Neemt van de Wortel van dit gewas vier loot / waschtse schoon/ snijdtse in kleyne schijven / en kooktse in een pint wijns / tot dat de helfte versoden is / en laet die wijn in twee reysen gebruycken. Dit jaeght af door de Urijn alle vuyligheyt des bloedts / soo dat de Urijn daer geweldigh af stinckt. Dodonæus.

Kaerden, in 't Latijn *Dipsacus*, *Labrum Veneris*.

Geslachten.

DIt Gewas is in Tamme en Wilde-Kaerden onderscheyden; waer van de Wilde wederom tweederley zijn / te weten Groote en Kleyne Kaerden.

Gedaente. Tamme-kaerde brenght voort lange/ breede / voor spits toeloopende / en rondtom de kanten saeghwijs geschaerde bleeck-groene bladeren; tusschen de welcke een seer hooge steel voortspruyt / in verscheyde zijde-scheuten verdeelt / dese zijn met scherpe doornen gewapent / en met eenige leden of knoopen versien / uyt de welcke altijdt twee tegen malkanderen overstaende bladeren voortkomen; dese bladeren zijn met haer eene eynde seer dicht aen de steel gevestight / en rondtom de kanten / als oock aen de middel-ribbe / met scherpe stekende doornkens versien. Op de toppen van de steelen komen langhwerpige en stekende bollekens / die eygentlijck Kaerden genoemt worden / te voorschijn; tusschen de omgebogen stekelinge van dese bollekens / vertoonen sich witte bloemkens / een Byen-huyskien niet ongelijck / waer in daer na bitterachtigh en plat zaet gevonden wordt. De wortel is wit en matelijck langh.

De groote wilde soorte verschilt alleen van de voorgaende / door dien de rouwe bollekens van de selve met langer / slapper / en rechter doornkens gewapent / en de bloemen niet wit / maer bleeckpaers van verwe zijn.

De kleyne wilde Kaerde is de groote soorte van bladeren wel gelijck / maer de steel schiet veel hooger op / en de bollekens of Kaerden zijn veel kleynder en ronder.

Plaetse. De tamme-Kaerden vindt men in de Hoven of op Bouwlanden. De wilde soorten groeyen van selfs op waterachtige vochte gronden.

Tijdt. Dese kruyden bloeyen in Junii en Julii, en in de Herfst vergadert men de Kaerden, te weten van de tamme soorten tot het gebruyck.

Aert en Krachten. De Kaerden zijn kout en droogh in den tweeden graedt / t'samentreckende en wat afvagende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor overvloedige Maentstonden en en Buyck-loopen: Neemt van de bladeren een goet deel / ziedtse op in Azijn tot datse murw zijn / en leghtse pap-wijs op de Buyck. Dodonæus.

Voor bloedende Speenen en Wratten van de selve: Neemt van de bladeren soo veel van nooden is / koocktse murw in Wijn / en leghtse op het Fondament. Fuchsius.

Voor Fistelen en loopende gaten van den Aersdarm: Neemt de versche wortels / koocktse tot datse murw zijn in Wijn / stootse in een Mortier tot een salfken. Matthiolus.

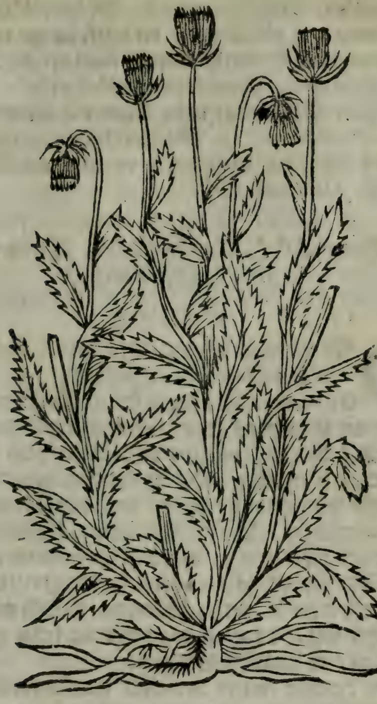
Voor roode en schemerende Oogen, Placken en Sproeten des Aengesichts: Vergadert het water / 't welck tusschen twee Kaerden-bladeren behouden wordt / en wascht u daer mede dickwils. Ravelingius.

Voor Ydelhoofdigheyt: Neemt het gestooten kruydt / en bindt het op het kael geschooren Hooft. P. Crescentius.

Cirsium.

Gedaente.

CIrsium brenght voort recht opstaende hooge steelen / die in verscheyde zijde-tacken gedeelt / en met breede / langhwerpige / voor spits toe-

toeloopende / en met kleyne doornen gewapende bladeren bewaſſen zijn. Op de toppen van deſe ſteelen ſiet men een vergadering van kleyne geſnippelde bladekens / uyt de welcke een rouw diſtel-bolleken voortkomt / voortbrengende een purper-roode Bloem / van kleyne draepkens t'ſamen vergadert. De Bloem vergaen zijnde / buyght ſich het diſtel-

bolleken nederwaerts. Het zaet is blinckende / dat van andere Distelen gelijck. De wortel verspreydt sich door veel veselingen / en blijft lange in 't leven.

Plaetse. Dit Kruydt vindt men aen de Zee-kant van Zeelandt, Vlaenderen en Hollandt.

Tijdt, Het bloeyt in de Somerse Maenden.

Aert en Krachten. De werckinge van dit gewas is tot noch toe verborgen en niet ondersocht geweest. Dodonæus.

Dauw-distel, *Gansen-distel*, *Hasen-distel*, in 't Latijn *Sonchus*.

Geslachten.

Dit Gewas wordt in sachten, stekende en Zee-Sonchus onderscheyden.

Gedaente. De eerste soorte heeft een kantige holle en somtijdts wat roodtachtige steel / met groene / breede / en aen de kanten diep gesneden bladeren bewassen. Op de toppen van de steelen brenght het geele bloemen / van veel bladckens by een vergadert / voort. Het plat / kleyn en langhwerpigh zaet leyt in wolachtige bollekens besloo-ten. De wortel is met veel veselingen behangen. De steelen en bladeren behouden in sich een melck-achtigh sap / 't welck wanneer de selve gebroken worden / te voorschijn komt.

De tweede soorte verschilt van de eerste / door dien sijn bladeren soo diep niet gesneden / maer rontom de kanten met scherp stekende doornkens beset zijn.

De Zee-Sonchus is de tweede soorte, seer gelijck/ maer sijn roodtachtige steelen en bladeren zijn met rouwer en scherper doornen gewapent.

Plaetse. De eerste en tweede soorte vindtmen hier te Lande in de Ackers en Moes-hoven. De

derde

derde soorte of Zee-Sonchus groeyt op de Ackers in Zeelandt en Vlaenderen, de welcke niet verre van de Zee gelegen zijn.

Tijdt. De Dauw-distel bloeyt in Junii en Julii.

Aert en Krachten. Dese kruyden zijn koudt en droogh van aert / en een weynigh t'samentreckende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Flerecijn uyt hitte ontstaen: Neemt de versche bladeren / stootse kleyn in een Mortier / en leghtse papwijs op. Dodonæus.

Voor pijn der Ooren: Neemt het melckachtigh sap / maeckt het warm en druppt het in de Ooren. Fuchsius.

Voor ontstekinge van 't Fondament en Schamelheyt: Neemt het uyt-gedruckte sap van de bladeren / en leght het met katoen op. Dioscorides.

Voort 't Graveel en Geel-sucht: Neemt van het uyt-geparste sap twee oncen / vermeught het met Wijn en laet het innemen. Brunfelsus.

Voor swaren Arbeydt der Vrouwen: Neemt van het sap / Wijn van elcks anderhalf once / soete Amandelen-olie een once / maeckt dit te samen lauw / en geeft het op een reys in. Ravelingius.

Om het Melck in de Vrouwen Borsten te vermeerderen en te verbeteren: Neemt van het sap twee oncen / vermengt het met Bier en laet dit alle dagen gebruycken.

Doorn-appel, in 't Latijn *Stramonia.*

Gedaente.

Dit Gewas brenght voort een seer hooge en dicke steel / die in eenige zijde-scheuten verdeelt is. De bladeren zijn groot / breedt / voor spits toeloopende / en aen de kanten op sommige

mige plaetsen gehoeckt; omtrent de oorspronghe van de welcke langhwerpigh / getande knopkens voortspruyten / voortbrengende groote / en klocks-wijse witte bloemen. Na de bloemen volgen ronde vruchten die met korte doornen versien zijn / in sich besluytende kleyn platachtigh zaet.

Plaetse.

Plaetse. De Doorn-appel wordt hier te Lande alleen in de Hoven gevonden en onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt in Junii en Julii.

Oeffeningh. Men zaeyt dit gewas alle Jaer in 't laetste van Maert, of in 't begin van April in savelachtige aerde.

Aert en Krachten. Doorn-appel is koudt in den vierden graedt / verdoovende / 't gevoelen benemende / en slaep verweckende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Om piin te stillen, en slaep te verwecken: Neemt van het zaet van Doorn-appel een once / kneust het een weynigh / giet 'er een half pintje Brandewijn op / laet het t'samen staen weecken / daer na uytgeparst zijnde / koockt het tot dat de helft van de Brandewijn versoden is / en geeft hier van op een reys een lepel vol in. P. Potterus.

Eynde van 't Seste Deel.

HET

HET SEVENDE DEEL

Des

NEDERLANDTSEN KRUYDT-BOECKS,

BESCHRYVENDE

De Geslachten / Gedaente / Plaetse / Tijdt / Aert / Krachten / en Medicinael gebruyck van alderhande Medicinael en rare Hof-kruyden en Planten / die in de Nederlanden meest in de Hoven onderhouden worden.

Bruyne Betonie, in 't Latijn *Betonica*.

Gedaente.

Dit kruydt brenght voort lange en breedtachtige bladeren / die rondtom de kanten gekerft zijn: Tusschen dese spruyten vierkante steelen / wiens toppen aerwijs met roode of bleeck-purpere bloemkens beset zijn / na de welcke langhwerpigh en kantigh zaet volgt. De wortel is met veel veselingen behangen.

Plaetse. Het wordt hier te Lande in veel Hoven onderhouden.

Tijdt. Het draeght zijn bloemen in Junii en Julii.

Oeffening. Het wordt door af-scheuren in April aengewonnen / en op een vochte en wat lommerachtige plaetse geplant.

Aert en Krachten. De Betonie is warm en droog in den tweeden graedt / openende / door-snijdende / dun makende, en af vagende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande koude gebreken van de Herssenen, verstoptheyt van Lever, Milt en Lijf-moeder, Geelsucht en Graveel: Gebruyckt een afziedtsel van Betonie met water of wijn/

wijn / maeckt het soet met Suycker of Syroop van Betonie, en laet hier van twee of driemael des daeghs een roemertje vol in-nemen. Hier toe dient mede Wijn van Betonie, des selfs gedistilleert water / en de Conserf van de bloemen bereydt. Dodonæus, Matthiolus, Brunfelsus.

De Betonie toe bereydt op de selve wijse als heden daeghs / de Chineesche Thee (die Jaerlijcks met sulcke groote kosten uyt China gebracht werd) is van meerdere / en grooter effecten als de selve/ en welcke men gemackelijck altijdt bekomen kan/ daer de Thee over 't jaer out zijnde / van de Liefhebbers selfs niet geacht werdt. Simon Pauli M. D. in Tractatu de usu & ab usu Thee.

Voor Hooft-wonde: Neemt de gestooten bladeren en leghtse op. Fuchsius.

Voor holle Sweeringe: Neemt de versche bladeren / stootse kleyn met een weynigh zouts / en leghtse op.

Om de taeye Vochtigheden door het Braken uyt te drijven: Neemt van de gedrooghde Betonie-wortel een half loot / en geeft het met Honingh-water in. Dodonæus.

Roomse Alsem, in 't Latijn *Absynthium Romanum.*

Gedaente.

Uyt de menighvuldige wortelen van dit Gewas spruyten veel teere steelkens voort / met kleyne en gesnippelde grijse bladekens dicht bewassen De bloem-knopkens komen als aen de gemeene Alsem te voorschijn.

Plaetse. Dit kruydt wordt in de Apothekers Hoven onderhouden.

Tijdt. In de Lente spruyt het uyt de over gebleven

bleven wortel wederom voort / en in de Herfst draeght het sijn bloem-knoppen.

Oeffeningh. Het wordt door zaet / maer meest door het schevren der wortelen aengeteelt.

Aert en Krachten. De Roomse-Alsem is warm in den eersten en droogh in den tweeden graedt/ minder

minder bitter als de gemeene Alsem, t'samentreckende en dun makende van krachten. De verdere krachten en het medicinael gebruyck, besie in het vierde deel by de gemeene Alsem.

Ambrosia.

Gedaente.

DIt gewas brenght voort een steel, die niet hoogh op en schiet, maer in verscheyde tackens verdeelt, en met seer doorsneden witachtige bladeren, als die van de Byvoet, bewassen is. De geele en mosachtige bloemen spruyten langs de toppen van de tackens geschicktelijck voort. Het rondt zaet leydt in besondere steeckelige knopkens, die leger als de bloemen te voorschijn komen, en nimmermeer bloeyen, besloten. De wortel is dun en omtrent een palme langh.

Plaetse. Het wordt van de Kruydt-beminners in de Hoven geoeffent.

Tijdt. In 't laetste van de Somer brenght het zijn bloemen en rijp zaet voort.

Oeffeningh. Het moet vroegh in de Lente gezaeyt worden.

Aert en Krachten. Dit Kruydt heeft een t'samentreckende en te rugh drijvende kracht. Galenus.

Synnauw, *Onser Vrouwen Mantel*, in 't Latijn *Alchimilla.*

Gedaente.

DE Alchimilla heeft breede, rondtachtige, doch met sommige hoecken uytstekende en roodtom de kanten saeghwijs gekerfde bladeren: dese zijn in 't eerste te samen gevouwen of in verscheyde ployen geschickt. De steelen zijn rondt,

rondt / teer en wat ruyghachtigh. Op de toppen van de ſteelkens komen veel by een vergaderde gras-verwige bloemkens te voorſchijn / die van kleyn zaet / in kleyne zaet-huyskens beſlooten gevolght worden. De wortel is bruyn en met veel veſelingen behangen.

Plaetſe.

Plaetse. Het wordt hier te Lande in de Apothekers Hoven geplant.

Tijdt. Dit Kruydt blijft lange tijt groen / en brenght sijn bloemen in May en Junii voort.

Oeffeningh. Het wordt door zaet en het scheuren der wortelen vermenighvuldight / en op vochte plaetsen geplant.

Aert en Krachten. De Synnauw is matelijck in hitte en koude gestelt / maer verdrooght sterckelijck / en heeft daerom een t'samentreckende en heelende kracht: Het werdt onder de voornaemste Wondt-kruyden gerekent.

Medicinael gebruyck. Voor in- en uyt-wendige Quetsuren en Wonden: Berept een afziedtsel van dit Kruydt alleen / of met andere Wondt-kruyden vermenght / en laet hier van dickwils drincken / en druppt het sap in de Wonden. Brunfelsus.

Voor Bloet-spouwen roode Loop, en onmatige Vloeden der Vrouwen: Ziedt dit Kruydt in Water of Wijn / en laet hier van drincken. C. Durantus.

Voor de witte Vloet der Vrouwen: Hier tegen wordt geprefen het gedistilleert water van Synnauw, drie oncen t'seffens ingenomen. Dodonæus.

Sanikel, in 't Latijn *Sanicula*.

Gedaente.

DIt Kruydt heeft breede / bruyn-groene / gladde bladeren / rondtom de kanten geschaert / en in vijf deelen gesneden: tusschen dese spruyten rechte steelkens omtrent een voet hoogh / die onder wat rootachtigh van verwe zijn. Aen 't opperste van de steelkens draeght het veel moschachtige kleyne knopkens / witte bloemkens voortbrengende. Het zaet is rondt en rouw. De wortel is onder in veel dunne veselingen verspreydt.

Plaetse.

Plaetse. De Sanikel wast weeldrigh in de Hoven/ en wordt oock in de Bosschen en op schaduwachtige plaetsen gevonden.

Tijdt. Dit Kruydt kan seer wel tegen de koude/ in May en Junii draeght het sijn bloemen / en daer na wordt het zaet rijp.

Oeffeningh.

Oeffeningh. Het wordt door 't zaeyen en verplanten onderhouden.

Aert en Krachten. De Sanikel is warm en droogh in den tweeden graedt t'samentreckende en heelende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Wonden en sweerende Nieren: Neemt van het sap een once / en geeft het in / of neemt van de gedrooghde bladeren een vierendeel loots / en laet het met eenigh nat in nemen. Brunfelsus, Matthiolus, C. Durantus.

Voor Scheurfels: Ziedt de bladeren in Wijn of Water / laet hier van drincken / en leght de gesoden bladeren van buyten, warm op. Fuchsius.

Voor Bloet-spouwen en roode Loop: Bereydt een afziedtsel van dit Kruydt / en laet hier van dickwils drincken. Dodonæus.

Voor sweeringe van de Keel: Neemt van het afziedtsel van dit Kruydt soo veel van nooden is / doet'er by wat Honingh / en gorgelt daer mede. Matthiolus.

Onser Vrouwen Melck-kruyt, Longer-kruydt: in 't Latijn *Pulmonaria, Symphitum Maculosum.*

Gedaente.

De bladeren van dit Gewas zijn breedtachtigh voor spits toeloopende / hayrigh / en met witachtige placken besprenckelt. De steelen zijn kort en mede ruygh. De bloemen zijn eerst root / en daer na uyt den blaeuwen purperachtigh van verwe / oock wordt het met witte bloemen / volgens getuygenis van Lobel gevonden. Het zaet is zwart / als dat van Bornagie. De wortelen zijn bruyn en met veselingen behangen.

Plaetse.

Plaetse. Dit Kruydt wordt van veele in de Hoven geplant en onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt in May.

Oeffeningh. Het wordt in April van een gescheurt / en op een lommerachtige plaetse verplant.

Aert en Krachten. Dit Kruydt is verkoelende

en verdroogende van aert / te samen heelende of genesende van krachten. C. Bauhinus.

Medicinael gebruyck. Voor Bloet-spouwen en Teeringh: Neemt het uytgeperst en gesuyvert sap van dit kruydt drie pont / witte Suycker twee pont; ziedt dit te samen tot dat het een bequame Syroop werde; van de welcke ghy op een reys een once met een half mutsje gedistilleert water van 't selfde kruydt in geven sult. Ravelingius.

Heydensch Wondt-kruydt, in 't Latijn *Solidago Sarracenica*.

Gedaente.

Heydensch Wondt-kruydt brenght voort/ seer hooge / rechte / ronde / holle en bruyn-roode steelen / met langhwerpige / breedtachtige/ spitse / en rondtom gekerfde bladeren begroeyt / en wiens toppen met geele bloemen verciert zijn / die uyt het midden eenige draeykens uytwerpen / en daer na door de windt in lichte stuyfkens verwaeijen. De wortel is in veel faselingen gedeelt.

Plaetse. Dit kruydt wordt in de Hoven geplant/ andersints bemint het boschachtige en vochte gewesten.

Tijdt. Het bloeyt in Julii of Augustus.

Oeffeningh. Het wordt hier te Lande door 't zaeyen en verplanten aengewonnen.

Aert en Krachten. Heydensch Wondt-kruydt is warm en droogh van aert / bitterachtigh van smaeck / openende en te samentreckende van krachten. Ravelingius.

Medicinael gebruyck. Voor versche en oude Wonden en Fistelen: Druypt het sap of stroyt het Poeder van dit Kruydt in de quetsuren of loopende gaten: Tot dien eynde wordt dit Kruydt oock in de Wondt-dranchen gebruyckt. Dodonæus.

Voor

Voor verstoptheyt van de Lever en Milt, Geel en Watersucht: Bereydt een afziedtsel van dit Kruydt / maeckt het soet met Suycker / en laet hier van twee mael des daeghs een roemertje vol in nemen. Dodonæus.

Voor vuyle sweeringe des Tandt-vleesch, en van de Keel: Neemt van het afziedtsel van Hey-

densch Wondt-kruydt een half pint / Honingh van Roosen anderhalf once / vermenght dit te samen/ en laet hier mede gorgelen. Dodonæus.

Gulden-roede, in 't Latijn *Virga aurea.*

Geslachten.

VAn dit Kruydt vindt men twee soorten / het eene met ongekerfde/ en het ander met saegh-wijs gekerfde bladeren.

Gedaente. De eerste soorte van Gulden-roede heeft langhwerpige en breedtachtige bladeren. De steelen schieten omtrent twee voeten hoogh op / en sy zijn rondt / roodtachtigh / en in verscheyde zijde-tackxkens gedeelt. De bloemen die aen 't opperste van de steelen ordentelijck voortkomen / zijn gout-geel van verwe. De wortel is bruyn en met vese-lingen behangen.

De tweede soorte verschilt alleen van de voor-gaende / om dat de bladeren rontom de kanten saegh-wijs gekerft of geschaert zijn.

Plaetse. Dit Kruydt werdt in de Apotheckers Hoven geplant / andersints bemint het bosch- en berghachtige gewesten / en een vette grondt.

Tijdt. Het draeght sijn bloemen in Julii of Augustus.

Oeffeningh. Het wordt in de Hoven als het Heydensch Wondt-kruydt aengeteelt.

Aert en Krachten. De Gulden-roede is warm en droogh van aert/ suyverende / t'samentreckende/ en den Vrijn afdrijvende van krachten. Dodonæus, C. Durantus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Wonden en quetsuren: Tot dien eynde werdt het onder de Wondt-dranken vermenght. Dodonæus.

Voor 't Graveel en Steen: Bereydt een afziedt-

sel

ſel van dit kruydt in wijn/ en laet hier van drincken. C. Durantus.

Voor loſſe Tanden en bedorven Tant-vleeſch: Bereydt een afziedtſel van dit kruydt in geſtaelt water of roode wijn/ en waſcht of ſpoelt de mondt daer mede; Joh. Schroderus.

Wildt Wolle-kruydt, in 't Latijn *verbaſcum Silveſtre.*

Gedaente.

DIt Gewas brenght voort geknopte / houtachtige ſteelen of rijskens / met witachtige ruyghte bekleet. Uyt yder lidt ſpruyten altijt twee over malkanderen ſtaende / ruyge of hayrige bladeren / die van onſe gemeyne Salie eenighzins gelijck / maer grooter. Aen 't opperſte van de ſteelen draeght het geele bloemen / van gedaente de Doove Neetelen bloemen niet ongelijck. De wortel ſinckt diep in de Aerde / en is met veel ſaſelingen behangen.

Plaetſe. Dit Gewas wordt hier te Lande van de Lief-hebbers der kruyden in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt in May en Junii, en het zaet wordt in Julii rijp.

Oeffeningh. Het wordt door zaet in de Hoven aengewonnen.

Aert en Krachten. Dit Gewas komt in aert en krachten met ons gemeen wit Wolle-kruydt over een. Dodonæus, Matthiolus.

Scorzonera.

Gedaente.

DE Scorzonera brenght voort langhwerpige / ſpitſe / en aen de kanten een weynigh geſneden grijsachtige bladeren. De ſteelen zijn ront / een voet of anderhalf hoogh opſchietende / en op de toppen met een groote geele bloem / die van Papen-kruydt of de Paerde-bloemen gelijck / beladen. Het zaet is langhwerpigh. De wortel langh / van buyten zwartachtigh / van binnen wit / de welcke gequetſt zijnde een melckachtigh ſap van ſich geeft.

Plaetse. Dit kruydt wordt hier te Lande in de Apothekers Hoven geoeffent en onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt hier te Lande in May en Junii.

Oeffeningh. Het wordt door 't zaet aengewonnen / 't welck men in 't begin van April in de aerde werpt.

Aert en Krachten. De Scorzonera is warm en

bocht in den eersten graedt / daer by besittende een besondere kracht tegen pest / besmettinge / en alderhande vergift. Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor Pest, pestige Koortsen, en diergelijcke besmettelijcke Sieckten: Neemt van het kruydt met de wortel drie handen vol / snijt het kleyn / ziedt het in een pint goede Wijn-azijn tot dat de helft versoden is / hier van geeft een of twee oncen t'seffens in om het zweeten te bevorderen: Oock is seer dienstigh tot bevrijdingh van de voorverhaelde sieckten / alle morgen nuchteren een lepel vol van de selfde azijn ingenomen. Ravelingius.

Voor langhduurende Koortsen, swaermoedigheyt, vallende Sieckten, draeyinge des Hoofts, Beten of Steken van venijnigh Gedierte, en opstijginge van de Lijf-moeder: Laet van het afziedtsel van Scorzonera-wortel dickwils drincken / of een once van des zelfs sap in nemen. Cardanus, Matthiolus, C. Durantus, Joh. Schroderus.

Voor duyster Gesicht: Neemt het melckachtigh sap van de wortel / en druypt het in de Oogen. Dodonæus.

Vloy-kruydt, in 't Latijn *Psyllium*.

Gedaente.

Dit Kruydt brenght voort seer veel teere steelkens / die met veel langhwerpige / smalle / hayrige of ruyge bladeren bewassen zijn. Aen de toppen van de steelkens draeght het schelferachtige knophens / waer uyt seer kleyne wolachtige witte bloemkens voort spruyten. Het zaet is bruyn en blinckende. De wortel is wit en met sommige dunne veselingen behangen.

Plaetse. Het wordt in sommige Hoven gezaeyt / ander-

anderſints komt het weeldrigh in vette grondt/ voornamentlijck aen de Zeekant voort.

Tijdt. Het bloeyt in Julii of Auguſtus, en in October wordt het zaet rijp.

Aert en Krachten. Het zaet van Vloy-kruydt, 't welck alleen tot Medecijne gebruyckt wordt/ verkoelt in den tweeden graedt/ maer is middelmatigh geſtelt in vocht-maken en verdroogen. Daer-en-boven heeft het een beſondere kracht om de geele Gal af te drijven/ en des ſelfs ſcherpigheyt te verſachten/ maer het moet met voorſichtigheyt/ volgens het getuygenis van Serapion en Avicenna, inwendigh gebruyckt worden/ want te veel of te dickwils ingenomen zijnde/ verweckt bangigheyt en bezwijmeniſſe aen het herte. Galenus, Matthiolus, Fuchſius.

Medicinael gebruyck. Om de geele Gal in Buyck-loopen, Buyck-pijn, en heete Koortſen af te ſetten: Neemt van drie tot ſes vierendeel loots van het zaet/ weeckt het in genoeghſaem water tot dat het ſlijmerachtigh wordt/ door gewrongen zijnde doet'er by Syroop van Violen of van Rooſen een once/ en laet dit op een reys in nemen. Joh. Schroderus.

Voor Flerecijn: Neemt van de ſlijmerigheyt met water uyt het zaet getrocken/ Olie van Rooſen ſoo veel van nooden is/ menght dit te zamen tot een ſalfken/ en beſtrijckt 'er de pijnelijcke plaetſe mede. Dodonæus.

Voor wildt Vuur, en witte Schurft des Aengeſichts: Treckt uyt het zaet met azijn een ſlijmerachtigheyt/ en beſtrijckt het daer mede. Ravelingius.

Voor drooghte van de Tongh en rouwigheyt van de Keel: Neemt van de ſlijmerachtigheyt van 't zaet met Weeghbree-water uyt-getrocken/ Syroop van Violen, van Porceleyn, van elcks een on-

ce / te samen vermenght zijnde / laet hier van dick-wils licken.

Voor roode of ontsteken Oogen: Bet de Oogen dickwils met de slijmerachtigheyt van 't zaet met Roosen-water uyt getrocken zijnde. Fuchsius.

Steen-zaet, *Peerlen-kruydt*, in 't Latijn *Litospermum*, *Milium Solis*.

Gedaente.

DIt kruydt heeft ronde en hardtachtige steelen / in verscheyde zijde-tackskens gedeelt. De bladeren zijn langhwerpigh / spits toe-loopende / rouw / en doncker groen van verwe. Aen de oorspronck der bladeren spruyten witachtige bloemkens / die van wit / gladt en hardt zaet gevolght worden. De wortel is dick / en sinckt diep in de aerde.

Plaetse. Het wordt hier te Lande in de Hoven gevonden.

Tijdt. Het bloeyt van May tot diep in de Somer.

Oeffeninge. Het wordt gezaeyt in 't laetste van Maert of begin van April, in drooge en savelachtige aerde.

Aert en Krachten. Peerlen-kruydt en voornamenlijck het zaet is warm en droog in den tweeden graet / en den Urijn afdrijvende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor 't Graveel en de Steen: Neemt van het zaet een of anderhalf vierendeel loots / fijn gestooten zijnde geeft het met wijn in. Dioscorides.

Voor swaren Arbeydt der Vrouwen: Neemt van

van het fijn gepoevert zaet een half loot / en laet het met Vrouwen soch innemen. Matthiolus.

Voor alle daeghse Koortsen: Neemt een vierendeel loots of anderhalf / en geeft het met eenigh bequaem nat voor het aenkomen van de Koorts in. Joh, Schroderus.

Mans-bloet, in 't Latijn *Androsæmon*.

Geslachten.

WY sullen hier twee soorten van dit kruydt beschrijven / waer van het eerste van Dodonæus, en het ander van Lobel onder de naem van Androsæmon is aengeteekent.

Gedaente. De Androsæmon van Dodonæus heeft recht opstaende / ronde / gestreepte harde steelkens / met bladeren drie of viermael grooter dan die van St. Jans-kruydt bewassen; dese zijn eerst groen / en in 't leetste van de Somer doncker-root van verwe / uyt de welcke / gewreeven of geperst zijnde / een roodt sap te voorschijn komt. De bloemen zijn geel / en worden van ronde bollekens / die eerst groen / daer na root / en eyndelijck swartachtigh van verwe zijn / en bruyn zaet in sich besluyten / gevolght. De wortel is houtachtigh.

Lobel druckt sijn Androsæmon uyt met de Schilderye die Dodonæus de wilde Ruyte met gedaente van Hypericum toegevoeght heeft / en schrijft dat dit kruydt te waerachtiger Androsæmon geheeten wordt / om dat niet alleen de bloemen / maer oock de bladeren geperst of gewreeven zijnde / een bruyn root sap geven. 't Geheele gewas is grooter en langer / hebbende minder / maer soo veel te grooter bladers dan St. Jans-kruydt, den welcken dat van bloemen en zaet is gelijckende. De steelen zijn roodtachtigh / dun / rondt / en twee Cubitus hoogh.

Plaetse. De Androsæmon wordt by de Liefhebbers van Kruyden in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Dit kruydt bloeyt in Julii en Augustus.

Oeffeningh. Het wordt door zaet aengewonnen / en voortgekomen zijnde / blijft langh in 't leven.

Aert en Krachten. Dit Gewas is warm en droogh van aert / afvagende en de galachtige vochtigheden

tigheden af-jagende van krachten: soo dat het in aert/ krachten/ en medicinael gebruyck met het Herts-hoy of Ascyrum in alles over een komt. Dioscorides, Dodonæus.

Scorpioen-kruydt, in 't Latijn *Scorpioides.*

Gedaente.

DIt kruydt brengt voort/ sommige teere en ter aerde leggende steelkens/ met sommige langwerpige en wat breedtachtige bladeren bewassen. De geele bloemen zijn van gedaente die van Lathyrus en Vitsen gelijck: Na dese volgen rouwe/kromme en omgeboogen hauwen/ van lidtwijs aen een hangende zaden gemaeckt/en de staert van een Scorpioen uytbeeldende. De wortel is dun.

Plaetse. Het wordt hier te Lande alleen in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt in May of Junii.

Oeffeningh. Het wordt alle Jaer in de Maent April gezaeyt.

Aert en Krachten. Soo veel van de krachten van dit kruydt bekent is / soo dient het tot een haestigh genees-middel voor de steken van de Scorpioenen, te weten het gestooten kruydt daer op geleyt. Dioscorides.

Velt-cypres, in 't Latijn *Iva arthetica*, *Chamepitys.*

Gedaente.

DIt kruydt heeft veel dunne en langhs de aerde kruypende geknoopte steelkens / die met lange / smalle / wat hayrachtige / en in drie deelen gesneden bladeren bewassen zijn. De kleyne geele / of oock wel witte bloemkens komen omtrent de oorspronck der bladeren te voorschijn.

Het

Het zaet is kleyn en de wortel dun. Dit geheele kruydt heeft en harstachtige reuck.

Plaetse. Het wordt in de Apothekers Hoven onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt in Julii en Augustus, en daer na wordt het zaet rijp.

Oeffe-

Oeffeningh. Het moet alle Jaer in de Maent April in goede savelachtige aerde gezaept worden.

Aert en Krachten. De Velt-cypres is warm in den tweeden en droogh in den derden graedt / openende / dun makende en den Urijn drijvende van krachten. Galenus, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor Geel-sucht, verstoptheydt van de Lever, 't Graveel, en opgestopte Maendtstonden: Neemt van dit Kruydt twee handen vol / ziedt het op in een pint Wijn / tot dat een derdendeel versooden is / en laet hier van twee of driemael des daeghs een roemertje vol van drincken. Dodonæus, Matthiolus, Fuchsius.

Om de dooden Vrucht af te drijven: Neemt Velt-cypres een handt vol / ziedt het in een half pint Wijn azijn tot de helft / en laet dit in twee reysen innemen. Ravelingius.

Voor Flerecijn of Heup-gichte: Neemt van het gedrooghde en fijn gestooten Kruydt een vierendeel loots / en geeft het met eenigh nat ettelijcke dagen achter een in. Joh. Stocker.

Voor koude gebreken van de Herssenen en Zenuwen: Bereydt een afziedtsel van dit Kruydt met water / doet'er by wat Suycker / en laet hier van tweemael des daeghs een goeden dronck innemen. Fuchsius.

Eeren-prijs Manneken, in 't Latijn *Veronica Mas.*

Geslachten.

Van dit Gewas worden hier te Lande meest twee soorten gevonden; te weten groote of kruypende, en kleyne of Velt-Eeren, prijs Manneken.

Gedaente. Kruypende Eeren-prijs Manneken brengt

brengt voort teere en langhs de aerde kruppende steelkens / een spanne of hooger opschietende / en met breedtachtige / rondtom de kanten saegh-wijs gekertelde en met kleyne wolachtigheyt bedeckte bladeren bewassen. De blaeuwe bloemkens komen langhs het opperste der steelkens ordentlijck voort / nalatende platte hauwkens / met rondt en zwart-

zwartachtigh kleyn zaet gevult. De wortel is veselachtigh.

Veldt Eeren-prijs Manneken is de voornoemde soorte van gedaente seer gelijck/maer in alles kleynder/ nochte de bladeren met eenige hayrachtige ruyghte beset.

Plaetſe. De eerste soorte wordt van de Apothekers in de Hoven onderhouden/ andersins groeyt het op savelachtige en santachtige gronden. De tweede soorte wordt in de vochte Beemden of Velden gevonden.

Tijdt. Sy bloeyen beyde in Junii en Julii.

Oeffening. Kruypende Eeren-prijs Manneken wil geplant of gezaeyt zijn op drooge en openluchtige plaetsen.

Aert en Krachten. Kruypende Eeren-prijs Manneken is warm en droogh van aert/ t'samentreckende/ den Urijn en 't zweet-drijvende van krachten/ en wordt onder de Wondt-kruyden gerekent. Fuchſius.

Veldt Eeren-prijs Manneken wort tot geen Medicijne gebruykt. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor verſtoppinge van de Lever of Milt, Graveel, Schurftheyt en Wonden: Bereydt een afziedtsel van dit Kruydt/ en laet hier van drincken/ of neemt van het sap twee oncen/ witte Wijn een once/ en laet dit op een reys innemen. Dodonæus.

Voor beſmettelijcke Koortſen: Neemt gedrooght en fijn gestooten Eeren-prijs Manneken, van de beste Theriacel van elcks een vierendeel loots/ vermengt het met water van dit Kruydt gedistilleert/ en neemt het in om het zweten te verwecken. Matthiolus.

Voor Bloedt-ſpouwen en Teering: Neemt van het gedistilleert water van dit Kruydt drie oncen/ maeckt

maeckt het soet met Suycker/ en laet het gebruycken. Dodonæus.

Voor vuyle Wonden en Sweeren: Druypt 'er het sap van dit Kruydt in/ en leght het gestooten Kruydt daer boven op. Fuchsius.

Eeren-prijs Wijfken, in 't Latijn *Veronica Fæmina*, *Elatine*.

Gedaente.

DIt Kruydt heeft teere en langs de aerde kruppende steelkens/ met bladeren/ die van Lenninck-kruydt seer wel gelijckende/ bewassen/ maer met een dunne wolachtigheyt bekleedt. Langs de bladeren heeft het geele bloemkens met een achter af hangende hoorenken/ als die van wildt Vlas versien/ en ronde zaet-bolleķens/ met zwart zaet gevult/ nalatende. De wortel is veselachtigh.

Plaetse. Het wordt gevonden in de Kooren-velden/ maer in de Hoven geset komt het fraeyer voort.

Tijdt. Het bloeyt in May of Junii.

Aert en Krachten. Dit Kruydt heeft een uytdroogende en t'samentreckende kracht. Dioscorides, Plinius.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Wonden, en Quetsuren, Kancker, quade Sweeringen, en voorts-eetende Zeeren: Neemt het sap van dit Kruydt/ druypt het daer in/ en leght het met doecken daer op. Lobel.

Voor Melaetsheyt: Neemt van dit sap een once/ of van het gedistilleert water drie oncen/en geeft het in. Ravelingius.

Voor sinckingen die op de Oogen vallen: Neemt het

het geſtooten Kruydt / en bindt het voor 't Hooft. Dioſcorides.

Voor de roode Loop : Bereydt een afziedtſel van dit Kruydt / en laet hier van drincken / oock wordt het nuttelijck onder de kliſterien vermengt. Plinius.

Voor ſcheurſel, uytſincken van de Lijfmoeder, en onmatige Maendtſtonden : Neemt drie oncen van het gediſtilleert water van dit kruydt / en geeft het op een reys in. Ravelingius.

Voor vuyle ſweeringe van de Mondt, en Keele : Neemt het geſeyde water en gorgelt daer mede. Ravelingius.

Druyven-kruydt, in 't Latijn *Botrys*.

Gedaente.

DRuyven-kruydt heeft een ronde ſteel / in veel zijde-tacxkens verdeelt / en met veel langhwerpige en diep geſneden bladeren / die van Rakette niet ongelijck / bewaſſen. Neffens en boven de bladeren waſſen veel bleeck-geele bloemkens / van gedaente gelijck een eerſt bloeyende Druyve. De wortel is met verwarde faſelingen wijdt uytgeſpreydt.

Plaetſe. Het wordt in de Nederlanden alleen in de Hoven gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in Julii en Auguſtus.

Oeffeningh. Het moet alle Jaren in April in ſavelachtige aerde gezaeyt zijn.

Aert en Krachten. Druyven-kruydt is warm en droogh in den derden graedt / openende / doorſnijdende / en dun makende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Amborſtigheyt en Etter ſpouwen : Neemt van dit kruydt vier handen vol / ziedt het in een pint wijn / tot dat een derden

den deel versoden / is en geeft hier van een roemertje vol te drincken. Dioscorides, Ægineta.

Om den Urijn en de Maendtstonden der Vrouwen te verwecken: Hier toe gebruyckt het voor verhaelde afziedtsel in wijn bereydt. Lobel.

Voor pijn van de Lijf-moeder: Neemt Druyven-kruydt vier handen vol/ Byvoet, Kamille-bloemen

men van elcks een handt vol / ziedt dit te samen in wijn tot een pap / doet daer by Olie van Lelien twee oncen / en leght het warm op de buyck. Ravelingius.

Yser-kruydt, in 't Latijn *Verbena*.

Geslachten.

DIt Gewas is in recht opstaende / en leggende of kruypende Yser-kruydt onderscheyden.

Gedaente. Het gemeyn en recht opstaende Yser-kruydt brenght voort een kantige steel / in verscheyde zijde-tacxkens verdeelt / en met langhwerpige en diep gesneden bladeren bewassen. Langhs het opperste der steelen groeyen blaeuwachtige bloemkens. De wortel is langh en veselachtigh.

Leggende of kruypende Yser-kruydt is kleynder / teerder / en de bladeren zijn dieper gekerft of geschaert als aen de voorgaende soorte.

Plaetse. Beyde dese soorten worden in de Hoven onderhouden / hoewel de eerste oock in 't wilde by de wegen / hagen en water-grachten gevonden wordt.

Tijdt. Yser-kruydt bloeyt in Julii en Augustus.

Oeffeningh. Dese kruyden worden van zaedt en afscheuren der planten aengewonnen.

Aert en Krachten. Yser-kruydt is warm en droogh van aert / bitter van smaeck / en een weynigh t'samentreckende van krachten. Brunfelsus.

Medicinael gebruyck. Voor Geelsucht: Neemt van dit gedrooght kruydt een vierendeel loots / Wieroock een half vierendeel loots / fijn gestooten zijnde geeft het met oude wijn in. Dioscorides.

Voor Hooft-pijn: Neemt Yser-kruydt soo veel van noden is / stoot het kleyn / doet'er by wat Olie

van

van Roosen en Azijn / en bindt het voor 't hooft. Dodonæus.

Voor Tandt-pijn, losse Tanden en sweeringe van de Mondt: Spoelt of wascht de Mondt met het afziedtsel van dit kruydt in water of wijn bereydt. Dioscorides.

Voor 't Graveel, vallende Sieckten, verstoptheyt

heyt van Lever en Mildt, en Melaetsheyt: Geeft van het uyt gedruckte ſap een once in / of laet van het afziedtſel met Wijn bereydt drincken. Ætius.

Voor Teeringe. Neemt een vierendeel loots / poeyer van Yſer-kruydt, en geeft het met eenigh bequaem nat in. Ravelingius.

Voor pijn van de Lever. Hier tegen gebruyckt een vierendeel loots van de bladeren / fijn geſtooten zijnde / met wijn. Apulejus.

Voor verſche en oude Wonden: Neemt het geſtooten kruydt met Boter vermengt / en leght het plaeſter-wijs op. Apulejus.

Edel Lever-kruydt, in 't Latijn *Hepatica*, *Hepaticum trifolium*.

Gedaente.

Dit Kruydt heeft breedtachtige bladeren / in drie deelen geſneden / yder op een byſonder ſteelken voort komende. De bloemkens zijn van ſes of ſeven / ſterre wijs rondtom een kleyn bolleken ſtaende / bladerkens gemaeckt; deſe komen dickwils in January of February op teere / ruygh en wat roodtachtige ſteelkens te voorſchijn. In de verwe van de bloemen bevindt men een groot onderſcheyt / want men ſiet het met bleeck of Hemels blaeuwe / violette / witte / lijfverwige / purper roode / en dubbelde bruyn-blaeuwe bloemen. Het zaet is kleyn en wit / de wortel dun. zwart en ſeer geveſelt.

Plaetſe. Het wordt hier te Lande alleen in de Hoven onderhouden.

Tijdt. De bladeren kunnen ſeer wel tegen de koude van de Winter / en de bloemen komen heel vroegh te voorſchijn.

Oeffeningh. Het wordt in April verplant.

Aert

Aert en Krachten. Edel Lever-kruydt is koudt en droogh van aert / en een weynigh t'samentreckende van krachten. Lobel, Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor ontstekinge, slappigheyt, en verstoptheydt van de Lever: Bereydt een afziedtsel van dit Kruydt met Water of Wijn/ en laet hier van drincken: of gebruyckt des selfs gedistilleert water. Matthiolus, C. Durantus.

Voor Scheursel: Neemt van het gedrooght en gepoepert Kruydt een halve lepel vol / en laet het eenige dagen achter een met wrangen Wijn in nemen. Baptista Sardus.

Voor in- en uytwendige Wonden: Drinkt dickwils van het afziedtsel van Edel Lever-kruydt, en leght het gestooten Kruydt van buyten op. Ravelingius.

Epimedium.

Gedaente.

DIt Gewas brenght voort dunne ronde steelkens / aen de welcke breede / voor spitse / hardtachtige rondtom saeghwijs gekertelde / bleeck groene bladeren af hangen / die gemeenlijck drie aen een steelken geboeght / en aen de kanten met eenige doornachtige tandekens gewapent zijn. De bloemkens zijn uyt vier bladekens gemaeckt / gespickelt met tusschen-loopende witte strepen / van de welcke de uyterste kanten en averechtse zijde root zijn / maer binnen zijn die geel / en de drapkens die in 't midden staen zijn groen. De wortel verspreydt sich wijt en verre / op sommige plaetsen nieuwe uyt-spruytselen voortbrengende / en is onder met veel veselingen behangen.

Plaetse. Dit Kruydt groeyt hier te Lande alleen in de Hoven.

Tijdt. Het bloeyt in de Somer.

Oeffe-

Oeffeningh. Het wordt door het af-scheuren der planten aengeteelt.

Aert en Krachten. De wortel van dit Epimedium is wat droogende / en t'samentreckende van smaeck: maer de bladeren zijn seer bitter / en by na van smaeck de Chamelæa gelijck. Lobel.

Speer-wortel, in 't Latijn *Serpentaria*.

Gedaente.

SPeer-wortel verkrijght een recht opstaende steel / omtrent twee of drie voeten hoogh / dick / rondt / en met veel spickelen als een Slangen-huydt verciert. De bladeren zijn langhwerpigh / groot / ses of seven geschicktelijk by een geboeght. Uyt de top van de steel komt voort een langhwerpige scheede / van buyten grasverwigh / van binnen uyt den blaeuwen en rooden / en in 't midden met een swartachtigh spits stamperken versien / 't welck daer na open gaende / plaetse geeft aen een druyfachtige tros / welcker Besien eerst groen en daer na root en volsappigh zijn; dese behouden in sich hardtachtigh zaet. De wortel is knobbelachtigh en dick.

Plaetse. Dit Gewas wordt in de Nederlanden in de Hoven geoeffent.

Tijdt. Het bloeyt in Junii, en de Besien worden in Augustus rijp.

Oeffeningh. Het wordt van bollekens of klisters van de wortel vermenighvuldight.

Aert en Krachten. De Speer-wortel komt in aert / krachten en medicinael gebruyck met de Kalfs-voet, in 't derde Deel deses Boecks beschreven / seer wel over een. Galenus.

Alant-wortel, in 't Latijn *Helenium, Enula campana.*

Gedaente.

ALant-wortel heeft seer groote / lange / breede / spitse bladeren / met een wolachtige ruyghte bedeckt / aen de kanten een weynigh geschaert / uyt den groenen witachtigh van verwe / maer aen de onderste zijde witter / als aen de bovenste.

venste. De steel schiet omtrent vier of vijf voeten hoogh op / en is aen de toppen met breede / ronde / geele bloemen versien. Het zaet is langhwerpigh / dun en smal. De wortel is dick en bitterachtigh van smaeck.

Plaetse. Dit Kruydt wordt veeltijdts om zijn wortel in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt in Junii en Julii.

Oeffeningh. De Alant-wortel, plantmen in Februarii in goede en wel gemeste aerde drie voeten van een / en wil gaerne wassen op een lommerachtige plaetse.

Aert en Krachten. De wortel van dit Gewas is warm en droogh in den tweeden graedt. Fernelius houdtse voor warm in den derden / en droogh in den eersten graedt. Van krachten isse openende / afvagende / het zweet drijvende / en het vergift of besmettinge wederstaende. Brunfelsus, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor Amborstigheydt, verslijmde Borst, slappe Maegh, besmettelijcke Sieckte, en verstoptheyt van het Ingewandt: Hier tegen gebruyckt alle morgen een stuckje geconfijte Alant-wortel, of neemt van de gedrooghde wortel een vierendeel loots / en geeft het met Wijn in. De Alant-wijn kan tot de selve gebreken oock nuttelijck gebruyckt worden. Dioscorides, Dodonæus, C. Durantus.

Voor Heup-gichte of Sciatica: Neemt de bladeren soo veel van nooden is / ziedtse murw in Wijn / en leghtse van buyten op. Dioscorides

Voor de Wormen: Laet van het afziedtsel van de wortel drincken. Plinius.

Voor 't Graveel en opgestopte Maentstonden: Bereydt een afziedtsel van de wortel met Water of Wijn berept / en laet hier van een roemertje vol drincken. Dioscorides.

Voor oude Zeeren en vuyle Sweeringen: Koockt de wortel heel murw / stootse kleyn / doet 'er by Honing / en leght het op de Zeeren of Sweeringen. Dodonæus.

Voor Schurftheyt: Neemt de kleyn gestooten versche wortelen / vermengtse met Verckens-reusel/en bestrijckt 'er het Schurft mede. Ravelingius.

Bertram, in 't Latijn *Pyrethrum*.

Gedaente.

DIt Kruydt brengt voort dickachtige steelkens die omtrent een spanne hoogh opschieten / en met seer kleyn gesnippelde bladeren/ als die van Camille, of Daucus bekleedt zijn. Op de toppen van de steelen draeght het een breede bloem / wiens kruyn geelachtigh / en de rondtom staende / langwerpige / smalle bladekens/ aen de bovenste zijde witachtigh / en aen de onderste wat purperachtigh van verwe zijn. Het zaet is dun en langwerpigh. De wortel is matelijck dick en lang/ seer scherp of heet van smaeck.

Plaetse. Het wordt in de Nederlanden nergens dan in de Hoven gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in de Somer.

Oeffening. Het wordt van zaet en door de afgebroken wortelen aengeteelt.

Aert en Krachten. De Bertram is heet en droogh by na in den vierden graedt / dun makende/ doorsnijdende / en het zweet geweldigh drijvende van krachten. Brunfelsus, Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor Tant-pijn: Neemt een stuckje van de wortel / en steeckt het in de holle Tandt/ of ziedt de wortel in Azijn/ de welcke ghy in de mondt sult houden. Dioscorides, Galenus.

Voor langduurende huyveringen in sommige

Koort-

Koortsen: Neemt Olie daer de wortel in gesoden is / en bestrijckt 'er de rugh-graedt / en onder de voeten daer mede. Dioscorides.

Voor verkoude en lamme Leden: Bestrijcktse met de voorseyde Olie. Dioscorides.

Voor verouderde Hooft-pijn en Lammigheyt: Knauwt een weynigh van de wortel in de mondt/ en spouwt het quijl gestadigh uyt. Brunfelsus.

Wilde Bertram, *Wilde Dragon*, in 't Latijn *Ptarmica*, *Pyrethrum Silvestre*, *Draco Silvestris*.

Gedaente.

Dit Gewas brengt voort dunne ronde steelkens van een voet of anderhalf hoogh / in eenige zijde-tackskens gescheyden / en met lange / smalle / rondtom de kanten saegh-wijs gekerteide bladeren bewassen. De bloemkens groeyen aen 't opperste van de tackskens / en zijn in 't midden en rondtom met witte bladerkens beset / de gedaente / hoewelse kleynder zijn / van de stinckende Camillen uytbeeldende. De wortel is veselachtigh/ en wijt voort kruppende.

Plaetse. Het wordt in sommige Hoven geplant/ andersints wordt het genoegh in sommige Beemden van Brabandt gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in May, Junii en Julii.

Aert en Krachten. De Ptarmica is warm en droogh tot in den derden graedt / openende / verteerende / dun makende / en doorsnijdende van krachten. Fuchsius, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor blaeuw geslagen of gestooten Placken: Neemt de versche bladeren en bloemen/ gestooten zijnde leghtse op. Dioscorides.

Om te doen Nielen: Neemt het poeyer van het gedrooght Kruydt of Bloemen / en haelt het in de Neusgaten op. Dioscorides.

Voor Tant-pijn, Sinckingen, vallende Sieckte en Lammigheyt: De wortel geknaeuwt zijnde/ treckt veel vochtigheden uyt/waer door de genoemde gebreken genesen worden. Ravelingius.

Roosen-wortel, in 't Latijn *Radix Rhodia.*

Gedaente.

UYt de wortel van dit Gewas spruyten veel ronde steelkens/ een spanne of wat hooger opschietende: Dese zijn met veel langwerpige/ breedtachtige/ spitse/ gelijvige/ gladde/ en rondtom de kanten saeghwijs gekertelde bladeren beset. De bleecke of groen-geele bloemkens komen/ kroons- of krans-wijs by een gevoeght/ te voorschijn. De wortel is dick en knobbelachtigh/ de welcke geknauwt of gewreven zijnde geheel de reucke heeft van een Roose.

Plaetse. Het wordt hier te Lande in de Hoven van de Kruydt-beminners onderhouden.

Tijdt. In de Lente spruyten de steelen voort/ en in de Somer draeght het somtijdts sijn bloemen.

Oeffening. Het wordt door de wortelen aengeteelt/ en wil wel in sant- of savelachtige aerde/ en op een lommerachtige plaetse geplant zijn.

Aert en Krachten. Roosen-wortel is van getemperde natuure. Galenus en Ægineta houdense voor warm in den tweeden graedt/ en verteerende van krachten. Fuchsius schrijft dat het is warm en droogh in den tweeden graedt. Dodonæus schrijft het een verkoelende aert en kracht toe.

Medicinael gebruyck. Voor Hooftpijn: Neemt van de bladeren van dit Kruydt soo veel van nooden is/ stoot het kleyn/ doet 'er by wat Olie van Roosen/ en bindt het op 't Voorhooft en slapen des Hoofts. Dioscorides.

Smeer-

Smeer-wortel, in 't Latijn *Telephium, Crassula.*

Geslachten.

VAn dit Kruydt vindt men de volgende soorten: te weten / gemeene Smeer-wortel, Spaense Smeer-wortel, en kleyne Smeer-wortel, die altijdt groen blijft.

Gedaente. De gemeene Smeer-wortel verkrijght recht opstaende / ronde / dicke / gladde steelen / die met dicke bladeren / die van de Hof-porceleyn eenighsins gelijck / dicht bewassen zijn. De bleeck-geele bloemkens staen kroons-wijs by een geboeght. De wortel is wit en knobbelachtigh.

Spaense Smeer-wortel heeft weynniger / doch grooter en gelijviger bladeren / die altijdt twee over malkanderen staen / en aen de kanten somtijdts een weynigh gesneden zijn. De bloemen zijn de voorgaende soorte gelijck / en de wortel is mede knobbelachtigh.

De kleyne en altijdts groene Smeer-wortel brengt voort dunne / teere / en ter aerde buckende steelkens / met kleynder en ronder bladeren als van de gemeene Smeer-wortel begroeyt. De bloemkens zijn root of purperachtigh. De wortel is veselachtigh.

Plaetse. Dese soorten van Smeer-wortel worden in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Sy dragen haer bloemen in Julii of Augustus.

Oeffening. Sy worden door het planten en afscheuren der wortelen aengeteelt / en moeten op schaduwachtige plaetsen / en in savelachtige aerde geplaetst zijn.

Aert en Krachten. Voor witte Zeerigheyt of Schelferinge: Legt de gestooten bladeren ses

uuren daer op/maer daer na moet het met Gerstenmeel gestreken worden. Lobel.

Voor onsuyvere en ontsteken Wonden: Druypt het sap daer in / en leght het gekneust Kruydt daer boven op. Ravelingius.

Voor inwendige Wonden, Sweeringen en Scheursels: Laet van het afziedtsel van dit Kruydt dickwils eenige tijdt lang drincken. Chabræus.

Cyperus.

Geslachten.

VAn dit Gewas vindt men in de Hoven van Nederlandt twee soorten / het eene met ronde / en het ander met lange wortelen.

Gedaente. De Cyperus met ronde wortelen brengt voort een drie-hoeckige gladde steel/ en langwerpige smalle bladeren / met een uytpuylende rugge versien. Op de top van de steel staet een tros Riet-pluymen / daer kleyn zaedt in besloten is. De wortel is knobbelachtigh / door sommige faselingen aen een verbonden / lieffelijck van reuck / bitterachtigh van smaeck / van buyten bruyn en van binnen witachtigh.

De Cyperus met lange wortelen is de voorgaende in alles gelijck / maer grooter. De wortelen zijn seer lang en geknoopt.

Plaetse. Beyde dese soorten worden in de Hoven onderhouden.

Tijdt. In Junii, Julii en Augustus staen dese Kruyden in haer fleur.

Oeffening. Sy worden door haer wortelen aengeteelt / en op vochte plaetsen geplant / maer de Cyperus met lange wortelen moet alle Jaer eens verplant worden / of anders sal hy vergaen.

Aert en Krachten. De Cyperus is warm en droogh in den tweeden graedt / sonder scherpigheyt ope-

openende / en eenighsins t'samentreckende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Graveel, Water-sucht, opgestopte Maendtstonden, verkoutheydt van de Lijf-moeder en Buyck-pijn: Neemt van de gedrooghde en fijn gestooten wortel een vierendeel loots / en geeft het met Wijn in: Oock kan men het afziedsel van de wortel tot een stovinge voor de genoemde gebreken gebruycken. Galenus, Ægineta.

Voor verouderde en voort-eetende Zeeren: Stropt'er het poeyer van de wortel in / of vermengt het met Wijn / en strijckt het daer op. Ægineta.

Soet-hout, in 't Latijn *Glycyrrhiza. Liquiritia*.

Gedaente.

Soet-hout brengt voort hooge en getackte steelen / waer aen kleyne middel-steelkens voortspruyten / die aen weder-zijden met veel langhwerpige / spitse / en doncker-groene bladerkens beset zijn / en altijdt / uytgenomen het uytterste bladt / twee over malkanderen staen. De bleeck-blaeuwe bloemen komen veel en aerwijs by een gevoeght / als de bloemen van de Vitsen, op korte steelkens te voorschijn / de welcke van kleyne zaet-huyskens gevolght worden. De wortelen zijn seer langh / van buyten bruyn / van binnen geel / en seer soet van smaeck.

Plaetse. Dit Gewas groeyt hier te Lande in de Hoven.

Tijdt. Het draeght hier selden bloemen / en is daerom van sommige / maer te onrecht onvruchtbaer geoordeelt.

Oeffeningh. Het wordt door de wortel vermenighvuldight / en wil gaerne in sabelachtige aerde geplant zijn.

Aert en Krachten. De wortelen van Soet-hout zijn matelijck gestelt tusschen verwarmen en verkoelen/ daer-en-boven hebbense een vocht-makende en versachtende kracht. Brunfelsus.

Medicinael gebruyck. Voor Hoest, Heesheydt en Engborstigheydt: Hier tegen gebruyckt het uytgedrooghde sap van de wortelen / 't welck gemeenlijck drop van Soet-hout genaemt wordt: Of Syroop van Soet-hout dickwils een weynigh door geslickt / is hier toe seer dienstigh. Dodonæus.

Voor sweeringe van de Nieren en Blaes, en koude Pisse: Bereydt een afziedtsel van Soet-hout, en laet daer van alleen of met Wijn vermenght / drincken. Joh. Stocker.

Gentiaen, in 't Latijn *Gentiana.*

Gedaente.

DIt Kruydt verkrijght lange / breede en geribde bladeren/ die van de witte Nies-wortel seer gelijck: tusschen dese bladeren brenght het voort rechte / holle en geknoopte steelen / en uyt yder knoop of lidt twee over malkanderen staende bladeren / die na de top toe kleynder worden. De bloemen zijn bleeck-geel / wit of met zwarte stippelen besprenckelt / van gedaente een stralende Sterre uytbeeldende / en komen aen en rontom het opperste van de steel in verscheyde ryen te voorschijn. Het dun / plat / en bruyn zaet leyt in langhwerpige huyskens; daer de bloemen uyt zijn voortgekomen/ beslooten. De wortel is dick/ langh / van verwe geel en seer bitter van smaeck.

Plaetse. Het soude hier te Lande elders te vergeefs / als in de Hoven gesocht worden.

Tijdt. De bloemen komen in de Somerse Maenden te voorschijn / en het zaedt wordt in de Herfst rijp.

Oeffe-

Oeffeningh. Het wordt in April in goede aerde en op een schaduwachtige plaetse gezaeyt.

Aert en Krachten. De Gentiaen, en voornamentlijck de wortel / is warm in den derden / en droogh in den tweeden graedt / openende / dun makende / afvagende / en de bedervinge wederstaende van krachten. Brunfelsius, Matthiolus, Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Vergift, en beten van verwoet Gedierte: Neemt Gentiaen-wortel een half vierendeel loots / Wijnruyt twintigh greyn / Peper tien greyn / geeft dit te samen / fijn gestooten zijnde / met Wijn in. Dioscorides.

Voor verstoppinge van het Ingewandt, slappe Maegh, Wormen, Graveel, en opgestopte Maentstonden der Vrouwen: Bereydt een afziedtsel met Water of Wijn van de wortel / en laet hier van tweemael des daeghs een roemertje vol van drincken. Dioscorides, Galenus, Fuchsius.

Voor alderhande Koortsen: Neemt een vierendeel loots poeyer van de wortel / en geeft het met eenigh bequaem nat in.

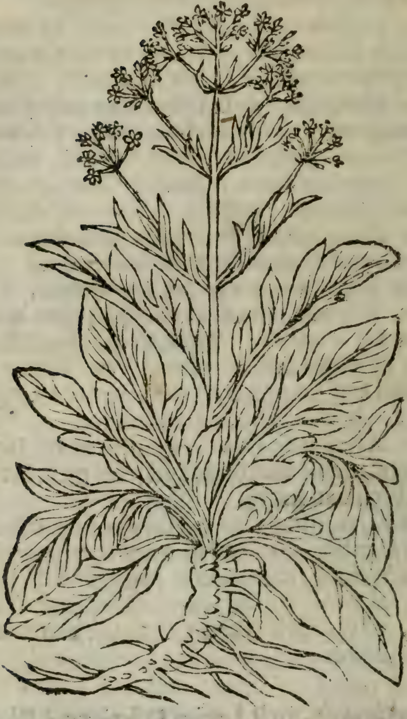
Voor Zijde-pijn, en die van binnen gequetst zijn: Neemt van het sap of van de gedroogde wortel een vierendeel loots / en laet het in nemen. Dioscorides.

Voor placken van de Huyt: Bestrijcktse met het sap / of waschtse met het afziedtsel van de wortel. Dodonæus.

Speer-kruydt, in 't Latijn *Valeriana*, *Phu*.

Gedaente.

Dit Kruydt brengt eerst voort langwerpige / breede en ongekerfde bladeren / tusschen de welcke een hooge / gladde / holle en geknoopte steel voortspruyt / aen yder knoop of lit twee andere langer / en diep gesneden bladeren / die

die van de Pastinaken eenighsints gelijck / voortbrengende. Op de top van de steel draeght het lijfverwige bloemkens / in verscheyde kranssen by een vergadert. De wortel is een duym dick / meest bloot leggende / en door veel veselingen aen de aerde bevestight.

Plaetse. Het wordt alleen in de Hoven gevonden.

Tijdt. Het draeght zijn bloemen in May, Junii en Julii.

Oeffening. Het moet op een vochte plaetse geplant zijn/ en by droogh weder dickwils begoten worden.

Aert en Krachten. De Valeriana is warm en droogh in den tweeden graedt/ openende/ zweeten de Urijn drijvende van krachten. Matthiolus, Joh. Schroderus.

Medicinael gebruyck. Voor Zijde-pijn, en om de Maendtstonden en Urijn te verwecken: Bereydt een afziedtsel van de wortel/ en laet daer van drincken. Dioscorides, Galenus.

Voor Engborstigheydt: Neemt van de wortel twee oncen/ Soethout een half once/ uytgepelde lange Rosijnen ses loot/ koockt dit in genoeghsaem water tot een pint/ en laet hier van tweemael daeghs een roemertje vol innemen. Ravelingius.

Voor verstoptheyt van Lever en Mildt, besmettelijcke Sieckten, Geelsucht en swackheyt van 't Gesicht: Laet van het afziedtsel van de wortel drincken; of geeft van de gedrooghde en fijn gestooten wortel een vierendeel loots/ met eenigh bequaem nat in. Galenus, Brunfelsus, Fuchsius.

Voor oude Zeeren: Druypt 'er het sap in/ en leght het gestooten kruydt daer boven op. Matthiolus.

Vreemde of *Grieckse Valeriana*, in 't Latijn *Valeriana Græca.*

Gedaente.

Dit kruydt heeft rechte/ dunne/ holle steelen/ omtrent anderhalven voet hoogh opschietende. De bladeren komen seer veel aen een middel-ribbe pluym-wijs vergadert/ en tegen

mal-

malkanderen overstaende / als de Vitsen bladeren/ te voorschijn / waer van yder is langwerpigh / in 't midden breedtachtigh / voor spits / en achter met een rugge een weynigh uytpuylende. Op de top van de steel draeght het bleeck-blaeuwe bloemen/ van vijf bladekens gemaeckt / en in 't midden met eenige witte draeykens verciert / die aen 't eynde met geelachtige nopkens beset zijn. Het zwart zaet leyt in kleyne bollekens beslooten. De wortel is geheel veselachtigh.

Plaetse. Dit kruydt wordt veel in de Hoven van Nederlandt onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt in de Somerse Maenden.

Oeffeningh. Het wordt in April in wel gemeste aerde gezaeyt.

Aert en Krachten. De vreemde Valeriane wordt voor geen gebreken gebruyckt.

Mans-ooren, *Hasel-wortel*, in 't Latijn *Asarum*.

Gedaente.

Dit kruydt heeft ronde / breede en blinckende bladeren ; onder dese schuylen op korte steelkens / die nochtans aen de steelen van de bladeren gehecht zijn / bruyn purper bloemen / van gedaente de zaedt-huyskens van Billen-kruydt gelijck / in de welcke daer na kleyn en kantigh zaedt gevonden wordt. De wortelen zijn teer en wijdt uytgespreyt.

Plaetse. Het wordt veeltijdts in de Apothekers Hoven gevonden.

Tijdt. Het verkrijght in de Lente nieuwe bladeren en bloemen.

Oeffeningh. Het wordt door het afscheuren der wortelen aengeteelt / en op lommerachtige plaetsen geplant.

Aert

Aert en Krachten. De bladeren en wortelen van Hasel-wortel zijn warm en droogh in den derden graet / openende / den Urijn afdrijvende / en de slijmachtige en galachtige vochtigheden van boven en van onderen af jagende van krachten. Brunfelsus, Dodonæus, Mesue.

Medicinael gebruyck. Voor langhduurende Koort-

Koortsen, Flerecijn, Water- en Geel-sucht: Neemt van de gedrooghde en fijn gestooten wortelen een vierendeel loots / en geeft het met bequaem nat in: Of neemt van de selve wortel van een tot drie vierendeel loots / weeckt het in Wijn / Wey / of Honigh-water soo veel genoegh is / gekoockt en door gezegen zijnde / laet het op een reys innemen: Of neemt van ses tot tien versche bladeren / stootse in een Mortier kleyn / doet'er by wat Spaense Wijn / druckt het sap daer uyt / 't welck ghy in een reys sult in geven. Dodonæus.

Om het Sogh in de Vrouwen Borsten op te droogen: Neemt de bladeren / stootse kleyn met Wijn / en leghtse pap-wijs op de Borsten. Ravelingius.

Voor Enghborstigheyt en Droppel-pisse: Neemt van de gedrooghde wortelen een loot / ziedtse in een half pint Wijn tot dat de helft versoden is / en laet dit in twee reysen innemen. Fuchsius.

Voor duyster gesicht: Neemt het sap alleen / of met bereyde Tutia vermenght / en druppt het in de Oogen. Ravelingius.

Vincoorde, Maeghde-palm, in 't Latijn *Vinca Pervinca.*

Gedaente.

Dit kruydt is over al genoegh bekent / het heeft ranckachtige / dunne groene steelen. De bladeren staen twee tegen malkanderen over / sy blijven altijdt groen / van de gedaente en koleur de Laurier-bladeren eenighsins gelijck / maer kleynder. De bloemen zijn blaeuw / en altemet wit / van vijf bladeren gemaeckt / nochtans vindt men het oock met dubbelde bloemen. De wortel is veselachtigh.

Plaetse. Het wordt hier te Lande veeltijdts in de

de Hoven onderhouden / andersins komt het in de Besschen / en onder de Hagen voort.

Tijdt. Het bloeyt in Maert, April en May.

Oeffening. Het wil op vochte en lommerachtige plaetsen geplant zijn / en het wordt door 't scheuren der planten aengeteelt.

Aert en Krachten. De Vincoorde is matelijck warm / maer meerder verdroogende van aert / afvagende / en daer na t'samentreckende van krachten. Het wordt onder de voornaemste Wondtkruyden gerekent. Lobel.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Buyckloopen en Vloeden: Neemt dit Kruydt / en bereydt 'er met Wijn een afziedsel van / om daer van te drincken. Dioscorides, Galenus.

Voor beten of steken van fenijnigh Gedierte: Neemt het gestooten Kruydt / en leght het daer op. Galenus, Ægineta.

Voor de witte Vloet der Vrouwen: Neemt Vincoorde drie handen vol / ziedt het op in een pint Wijn of gestaelt Water / tot dat een derden deel versoden is / en laet hier van een roemertje vol in nemen. Rondeletius.

Voor pijn der Ooren: Neemt het sap van dit Kruydt / en druppt het lauw in de Ooren. Ravelingius.

Fraxinella, Dictamnus Albus Officinarum.

Gedaente.

Dit Gewas verkrijght ronde steelen / die omtrent anderhalven voet hoogh op schieten. De bladeren zijn langwerpigh hardt en spits / veel aen een middel-steelken of ribbeken / als die van Soet-hout, gevoeght. De bloemen zijn bleeck-purper van verwe / die Clusius oock sneeuw wit gevonden heeft / en van vijf gestreepte blade-

kens

kens gemaeckt / uyt het midden van de welcke eenige kromme hayr-wijse draeykens af hangen. Dese bloemen zijn onlieffelijck en bockachtigh van reuck. Na yder bloem volgen vijf by een geboeghde / rouwe en roodtachtige hauwkens / zwart en blinckendt rondt zaet in zich besluytende. De wortelen zijn wit / omtrent een kleyne vinger dick / en in veel deelen gescheyden.

Plaetse. Het wordt in de Nederlanden alleen in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Het brengt sijn bloemen in Junii voort.

Oeffening. Het moet op een vette gront en open-luchtige plaetse gezaeyt of geplant zijn.

Aert en Krachten. De wortel van dit Gewas is warm en droogh in den tweeden graedt / openende / verteerende / dun makende en het zweet drijvende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Om de Maendtstonden te verwecken, de Geboorte te bevorderen, de Nageboorten en het Graveel af te drijven : Neemt van de gedrooghde wortel een vierendeel loots / en geeft het met Wijn in. Dodonæus.

Voor Vallende-sieckte : Neemt van het zaet een vierendeel loots / stoot het fijn / en laet het met eenigh bequaem nat innemen. Ravelingius.

Voor Stuypen en Wormen der Kinderen : Neemt van de gedrooghde en gepoeyerde wortel 20 greyn / en geeft het in.

Voor Flerecijn : Bestrijckt de pijnelijcke Leden met Olie daer de bloemen in geweeckt en gekoockt zijn. Ravelingius.

Alysson Galeni en Clusii.

Gedaente.

DIt kruydt is den Andoren of Malroove seer gelijck / maer de bladeren zijn meer gerimpelt / en grijser / sonder eenige reuck. De bloemkens zijn purper-blaeuw / uyt stekende huyskens voortkomende. De wortel is hardt en houtachtigh.

Plaetse. Het is van Spaens zaet in de Hoven van Nederlandt aengeteelt.

Tijdt. Het bloeyt in Junii en Julii.

Aert en Krachten. Dit kruydt is matelijck verdroogende van aert / verteerende / en een weynigh afvagende van krachten. Galenus.

Godts-gratie, in 't Latijn *Gratiola.*

Gedaente.

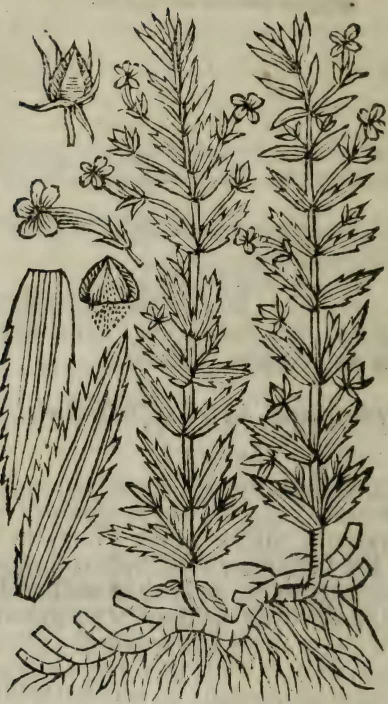
DIt Gewas brenght voort veel vier kante steelkens / met seer veel langwerpige smalle bladeren / als die van de Ysoop, dicht bewassen. De witachtige of lijf verwige langhwerpige bloemkens komen omtrent de oorsprongh der bladeren op besondere steelkens te voorschijn: na de welcke kleyne ronde zaet-bolleken / met kleyn zaet gevult / volgen. De wortel kruypt wijt voort/ is in leden onderscheyden / en met veel veselingen behangen.

Plaetse. De Gratiola wordt hier te Lande alleen in de Hoven gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in Julii en Augustus.

Oeffeningh. Het wordt door afscheuren der wortelen aengeteelt/ en op vochte plaetsen in April geplant.

Aert en Krachten. De Gratiola is verwarmende en

en verdroogende van aert / bitter van smaeck / de water- en galachtige vochtigheden van onderen en van boven geweldigh uytdrijvende van krachten. Dodonæus, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheyt van de Lever en Mildt, Flerecijn, langh-duurende Koortsen, Wormen, quade Schurftheyt, Water- en Geelsucht.

sucht. Hier tegen geeft van de gedrooghde en fijn gestooten bladeren een half vierendeel loots in: of neemt van de bladeren een half loot / laet het een nacht weecken in Wijn / opgekoockt en doorgesegen zijnde / geeft het nuchteren in: of neemt een half once bladeren van Gratiola, Sodanella een vierendeel loots / Anijs-zaet een half loot / gesuyverde Rosijnen een half once / ziedt dit te samen in Wijn tot dat'er maer vijf oncen af over blijven / en dit sult ghy lauw in geven. Dodonæus, Matthiolus, Joh. Wierus.

Luys-kruydt, in 't Latijn *Staphisagria*, *Pedicularis*.

Gedaente.

DE bruyne steel van dit Kruydt schiet meer als anderhalven voet hoogh en recht op. De bladeren zijn groot / en in vijf of ses deelen gescheyden / yder op een langachtige steel te voorschijn komende. De bloemen zijn blaeuw en sterre-wijs / die van de Ridder-spooren gelijck: na de welcke dat volgen lanckwerpige en gras-verwige hauwkens / met drie kantigh bruyn zaedt gevult / 't welck olyachtigh / bitter en scherp of brandende in de Mont is. De wortel is niet seer groot.

Plaetse. In de Nederlanden is het in de Hoven van sommige Kruydt-beminners te vinden.

Tijdt. Het bloeyt in Julii en Augustus, en daer na wordt het zaet rijp.

Oeffening. Het moet alle Jaer in April op een lommerachtige plaetse gezaeyt zijn.

Aert en Krachten. Luys-kruydt, maer voornamentlijck des zelfs zaedt / is heet en droogh in den vierden graedt / en daer-en-boven heeft het een besonderen kracht / de taeye fluymen door 't braken af te jagen: maer het wordt om het perijckel van ver-

versticken weynigh of nimmermeer inwendigh ghebruyckt. Dioscorides.

Medicinael gebruyck. Voor Tandt-pijn: Neemt van het zaet soo veel van nooden is/stoot het kleyn/ bindt het in een doeckje/ leght het in Azijn een weynigh te weecken/ en houdt het aen de pijnelijcke Tandt: hier door sult ghy veel vochtigheden quijt worden. Dioscorides.

Voor Luysen en Neten: Neemt het gestooten zaet/ weeckt het in Azijn/ en daer mede het Hooft of de luysachtige kleederen bestreecken/ doodet alle Luysen en Neten. Lobel.

Wonder-boom, in 't Latijn *Recinus*, *Palma Christi*.

Gedaente.

Dit Gewas schiet met een dicke holle steel/ die boven in verscheyde zijde-tacken verdeelt is/ seer hoogh op: Dese steel is donckerpurper van verwe/ indien men het meelachtigh stof/ waer mede het dickwils besprenght is/ afvaeght. De bladeren zijn groot/ breedt/ sacht/ in seven of negen deelen gescheyden/ en rondtom de kanten saeghwijs gekerft/ yder op een besonder steelken voort komende. Aen 't opperste van de steelen/ en omtrent de oorsprong der bladeren draeght het mosachtige geele bloemen/ druyf-wijs by een gevoeght/ die van drie kantige hauwkens/ met sachte stekelingen beset zijnde/ gevolgt worden: Dese besluyten yder in sich drie langwerpige ronde zaden/ van buyten blaeuw en gespickelt/ en van binnen met wit en olyachtigh mergh gevult. De wortel bestaet uyt veel by een vergaderde faselingen.

Plaetse. Het wordt alleen hier te Lande in de Hoven gevonden.

Tijdt,

Tijdt. De bloemen vallen haest af/ maer het zaet wordt in de Herfst rijp.

Oeffening. Dit Gewas vergaet in dese koude Landen alle Jaren/ en moet daerom in April, op een wel ter Sonne gelegene plaetse gezaeyt worden.

Aert en Krachten. De Wonder-boom is droogh en warm in den tweeden/ of in het beginsel van den derden graedt/ afvagende en verteerende van krachten/ en daer-en boven heeft het zaet een besondere kracht om alle slijmachtige en galachtige vochtigheden met gewelt af te jagen/ maer het wordt selden inwendigh gebesight. Matthiolus, Dioscorides, Galenus.

Medicinael gebruyck. Om de slijmige, Water- en Galachtige vochtigheden te purgeeren: Neemt van de zaden van ses tot vijftien/ roostse een weynigh/ gestooten zijnde/ doet 'er by wat Caneel of Gember/ en geeft het met Wey of Geyten-melck in. Mesue.

Voor hardigheyt der Vrouwen Borsten: Neemt de bladeren/ stootse kleyn/ doet'er by Gersten-meel/ en leght het pap-wijs op de Borsten. Dioscorides.

Voor Schurftheyt en Zeeren des Hoofts: Neemt de Olie uyt de zaden geparst/ en bestrijckt het Hooft hier mede. Ravelingius.

Wolfs-melck, in 't Latijn *Tithymalus*.

Geslachten.

VAn dit Gewas worden veel soorten in de Nederlanden gevonden/ die meest van de Liefhebbers in de Hoven onderhouden worden: Als 1 Wolfs-melck-Manneken, in 't Latijn Tithymalus Characias of Amygdaloides: 2 Wolfs-melck Wijfken, in 't Latijn Tithymalus Myrthifolius:

folius: 3 Zee Wolfs-melck, in 't Latijn Tithymalus Paralius: 4 Sonne-wendende Wolfs-melck of Kroonkens-kruyt, in 't Latijn Tithymalus Helioscopius of Solisequius: 5 Springh-kruydt, in 't Latijn Cataputia Minor: 6 Duyvels-melck, in 't Latijn Peplus: 7 Esula.

Gedaente. Wolfs-melck-manneken heeft ronde roode steelen / omtrent anderhalven voet hoogh opschietende / en met langhwerpige smalle bladeren bewassen: de middelste van dese steelen draeght op de top een geblade en wijdt uytgespreyde kroon/ en als dan wort die steel van sijn onderste bladeren berooft/soo datse niet als eenige tekenen/ alwaer de selve gestaen hebben / behoudt. De bladekens die aen de kroon te voorschijn komen zijn kleyn / rondt en schotel-wijs van gedaente / uyt de welcke geelachtige bloemkens voortspruyten / die van driekantige bollekens/ waer in het zaet beslooten leydt/ gevolght worden. De wortel is hardt / en met veel veselingen behangen. Dit kruydt / gelijck oock mede alle de soorten van Wolfs-melck, gequetst of afgebroken zijnde / geeft een bitter en bytend melckachtigh sap van sich.

Wolfs-melck Wijfken brenght voort seer veel steelkens / van een voet hoogh / die meest aen een zijde neder hucken. De bladeren zijn witachtigh/ van gedaente/ die van de Myrten-boom eenighsins gelijck / en voor met een scherp stekende doornken gewapent. De bloemen spruyten op de top van de steelen krans-wijs voort / die met het zaet de voorgaende soorte seer wel gelijcken.

Zee Wolfs-melck heeft bleeck roode steelkens/ anderhalve voet hoogh op schietende / en met veel kleyne / smalle / witte bladekens dicht bekleedt. De bloemen en zaden komen als in de voorgaende soorte te voorschijn. Maer als dit Gewas in de

Hoven

Boven verplant of gezaeyt wordt / ſoo zijn de ſteelen en bladeren langer / doch niet ſoo dicht bewaſſen De wortel ſinckt diep in de aerde.

Sonne-wendende Wolfs-melck verkrijgt eenige ronde / teere en wat roodtachtige ſteelkens / op de top met een wijde geblade kroone verciert. De bladeren zijn breedtachtigh / rondtom een weynigh gekerft. De bloemen en zaden zijn kleyn en van gedaente de voorgaende ſoorten gelijck. De wortel is ſeer dun.

Springh-kruydt ſchiet met een ronde ſteel omtrent twee voeten hoogh op: deſe is van binnen hol / en van boven in verſcheyde zijdetackskens gedeelt / onder met lange ſmalle bladeren bewaſſen/ maer die aen de zijde-tackskens voortkomen zijn korter en breeder. De bloemen en zaet-huyskens zijn die van de andere ſoorten gelijck. De wortel is met eenige veſelingen behangen.

Duyvels-melck heeft veel roodtachtige teere ſteelkens / van een ſpanne hoogh / met langhwerpigh ronde kleyne bladekens / die van de Muur by na gelijck bewaſſen. De bloemen en zaet-huyskens vergelijcken ſich wel met die van de voorgaende ſoorte van Wolfs-melck, maer het zaedt is kleyn en wit / als zaet van Heul.

Eſula, 't welck P. Potterus Tithymalus Cyparyſſias noemt / heeft ſeer veel ronde / en omtrent anderhalven voet recht op ſchietende ſteelen / met langwerpige ſmalle bladeren / kleynder als die van Wolfs-melck Manneken bewaſſen. De kranskens/ bloemen en zaden zijn die van de andere ſoorten van Tithymalus gelijck. De wortel is grof / getackt/ en met een dicke ſchorſſe bekleedt. Van deſe ſoorte vindt men noch een andere / de ſelve in alles wel gelijck / maer kleynder.

Plaetſe. De 1/ 2/ 5/ en 7 ſoorte worden va

de Lief-hebbers in de Hoven onderhouden. De 3 soorte vindt men op de Zee-duynen van Hollandt. De 4 en 5 soorte groeyen van selfs in de Moes-hoven.

Tijdt. Alle de soorten van Wolfs-melck dragen haer bloemen en rijp zaet in de Somerse Maenden.

Oeffening. Wolfs-melck wordt van zaet aengewonnen.

Aert en Krachten. Alle de geslachten van Wolfs-melck van ons beschreven / zijn warm en droogh in den derden graedt / scherp bijtende van smaeck / de huyt verteerende van aert / en hebben daer-en-boven een besondere kracht om alle water- slijm- en galachtige vochtigheden door den afganck en braken sterckelijck af te jagen / en moeten daerom met voorsichtigheyt inwendigh gebruyckt worden. Dodonæus, Fuchsius, Brunfelsius, Matthiolus, C. Durantus.

Medicinael gebruyck. Om van bovén en van onderen te purgeeren: Neemt van ses tot twaelf zaden van Spring-kruydt, gestooten zijnde / geeft het met Bier of Garsten-water in. Of neemt van de schorsse van de Esula-wortel, die eerst in Roosen-azijn geweecht / en daer na wederom gedrooght is / van een halve tot een vierendeel loots / fijn gestooten zijnde / geeft het met eenigh bequaem nat in.

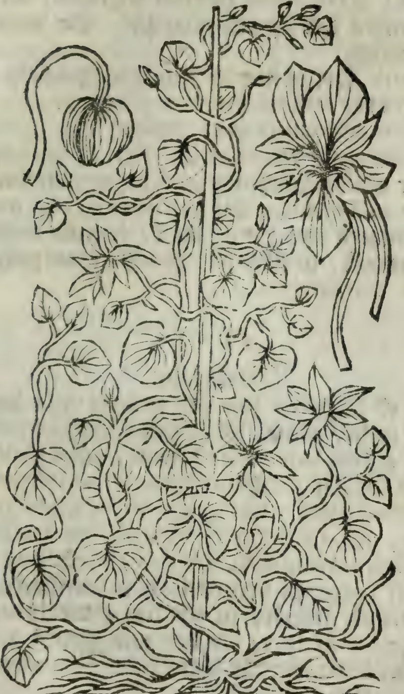
Voor Wratten: Neemt het sap van dese Kruyden alleen / of met sap van Hanen-voet gemengt / en bestrijcktse hier mede. Apulejus.

Voor quaetaerdige Schurftheyt en Zeeren: Neemt het sap voornamentlijck van Duyvels-melck, en leght het met doecken daer op. Dioscorides.

Om het Hayr te doen uytvallen: Bestrijckt de plaetse / daer ghy begeert het Hayr te doen uytvallen met het sap van dese Kruyden. Galenus.

In-

Indiaense Kersse, in 't Latijn *Nasturcium Indicum.*

Gedaente.

Dit Gewas brengt voort een teere / ronde / lange / en in verschepde zijde tackskens gedeylde steel / waer mede het sich aen eenigh bystaende steunsel oprecht. De bladeren zijn rondt/

en yder aen een besonder steelken gehecht. De bloemen zijn schoon geel van verwe / en van gedaente die van de Ridder-spooren gelijck / maar grooter. Het zaet is het Beete zaet niet ongelijck / en wast gemeenlijck drie by een gevoeght. De wortel is veselachtigh.

Plaetse. Het is hier te Lande nergens als in de Hoven by de Kruydt-beminners te vinden.

Tijdt. Het bloeyt in de Somer.

Oeffeningh. Het moet alle Jaer in April op een wel ter Sonne gelegene plaetse gezaeyt worden.

Aert en Krachten. De Indiaense Kersse, om dat sy de smaeck van Kersse heeft / daerom wordt zy oock gelooft / de selve van krachten wat gelijck te wesen. Ravelingius.

Æthiopis.

Gedaente.

De bladeren van dit Gewas zijn breedt / sacht / en met witte wolachtigheyt bekleet / als die van Wolle-kruydt, maer grijser en aen de kanten saeghwijs gekerft; Tusschen dese bladeren spruyt een vierkante / ruyge steel / in verscheyde zijde-tacrkens gescheyden / en met soodanige bladeren bewassen. De witte bloemkens groeyen aen 't opperste van de steel / in verscheyde rijen ordentelijck gedeelt / en zijn van gedaente die van de Scarleye of Dove Netelen eenighzints gelijck. Het zaet komt met dat van Horminum over een. De wortelen zijn langh.

Plaetse. Het wordt hier te Lande in de Hoven gezien.

Tijdt. Het bloeyt hier te Lande in de Somer / en brenght voor het tweede Jaer geen zaet voort.

Oeffeningh. Het moet in wel bereyde Aerde / in het laetste van April gezaeyt worden.

Aert

Aert en Krachten. De Æthiopis is middelmatigh warm en droogh van aert en krachten. Ravelingius.

Medicinael gebruyck. Voor Heup-gichte of Sciatica, Pleuris, en Etter spouwen: Berendt een afziedtzel van de wortel / en laet hier van drincken. Dioscorides, Ægineta.

Voor Wonden en Quetsuren: Koockt dit Kruydt in Wijn / en laet hier van dickwils een roemertje vol drincken / en wascht de wonde uytwendigh met de selve Wijn. Plinius.

Wilde of Esels-komkommeren, in 't Latijn *Cucumer Asininus*.

Gedaente.

DIt Gewas is van steelen en bladeren de Konkommers of de Meloenen seer gelijck/ maer harder en rouwer in 't aentasten. De bloemen zijn bleeck-geel / na de welcke aen kleyne steelkens kleyne / rouwe en asch-grauwe Konkommerkens te voorschijn komen / de welcke rijp geworden / en maer soetelijck aengeroert / bruyne zaden en bitter sap van sich geven. De wortel is dick en een weynigh saselachtigh.

Plaetse. Het wordt in de Nederlanden nergens als in de Hoven gevonden.

Tijdt. De Konkommers van dit Gewas / worden omtrent de Herfst rijp.

Oeffeningh. Dit Kruydt begeert weynigh oeffeningh / en alwaer het eens gezaeyt is / komt het daer na van het afgevallen zaet gewilligh genoegh voort.

Aert en Krachten. De wilde Konkommers, en voornamentlijck des selfs uytgedrooght sap / 't welck in de Apotheken Elaterium genaemt wordt / is warm en droogh in den tweeden graedt/

fijn van deelen / openende / afvagende / en de waterachtige en galachtige vochtigheden af jagende van krachten; maer het moet voorsichtigh en in kleyne quantiteyt gebruyckt worden. Galenus, Joh. Stockerus.

De bladeren / wortelen en des selfs schorsse zijn mede verwarmende en verdroogende van aert / maer

maer minder als het sap van de vruchten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Watersucht en kort Aemmigheydt: Neemt in van het uytgedrooght sap / Elaterium genaemt / van vier tot acht greynen; of neemt Elaterium drie greynen / Suycker van Roosen een vierendeel loots / geeft dit nuchteren in sonder daer op te slapen. C. Durantus, Lobel, Ravelingius.

Voor Hooft-pijn en om de Hersenen te suyveren: Neemt van het selfde sap / en vermengt het onder Soete-melck / en haelt het in de Neus-gaten op. Ravelingius.

Voor Flerecijn en Tant-pijn: Neemt de wortel van dit gewas kooktse murw in azijn / stootse kleyn en leghtse plaesterwijs op het pijnelijcke en gezwollen lidt; voor Tandt pijn houdt de azijn in de Mondt. Brunfelsius.

Voor pijn van de Ooren: Neemt het sap uyt de bladeren geperst / en druppt het warm in de Ooren. Fuchsius.

Herts-tonge, in 't Latijn *Lingua cervina*, *Phyllitis*, *Scolopendria officinarum*.

Gedaente.

Dese plante brengt alleen voort uyt sijn seer veselachtige zwarte wortel ses / acht of tien dickachtige / stijve / langwerpige / spitse bladeren / gelijck een langachtige Tonge / die op de binnenste zijde gladt / en op de onderste met veel bruyne / dwersse aenhangende streepkens van onderen tot boven beset zijn; van smaeck een weynigh t'samentreckende. Met langheyt van tijden / als Dodonæus schrijft / en als dit Kruydt wat ouder is / dan zijn de bladeren van 't selve soo seer gesne-

den en gedeelt / dat uyt het eene bladt veel andere schijnen te spruyten en voort te komen.

Plaetse. Dit Gewas wordt van de Apothekers en Liefhebbers der Kruyden in de Hoven onderhouden / andersints wordt het op steenachtige / vochte en schaduwachtige plaetsen gevonden.

Tijdt.

Tijdt. Het blijft het geheele Jaer door groen/ maer in April verkrijght het nieuwe bladeren.

Oeffeningh. Het wordt door het afſcheuren der planten in de Hoven aengeteelt.

Aert en Krachten. De Herts-tonge is warm in den eerſten en droogh in den tweeden graedt / andere houdent voor koudt en droogh van aert / openende / dun makende/ en een weynigh t'ſamentreckende van krachten. Matthiolus, Joh. Schroderus.

Medicinael gebruyck. Voor een geſwollen en verherde Mildt , en langhduurende Koortſen: Neeemt van deſe bladeren twee handen vol / ziedtſe in een pint Wijn tot dat een derden deel verſoden is / en laet hier van tweemael des daeghs een roemertje vol innemen. Brunfelſus.

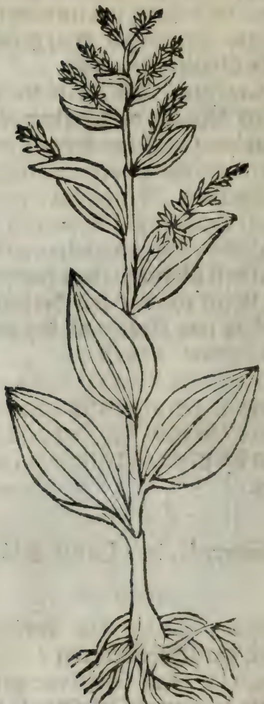
Voor alderhande Buyck-loopen en Bloet-ſpouwen : Bereydt een afziedtſel van dit Kruydt met geſtaelt water / maeckt het ſoet met Suycker / en laet hier van drincken. Matthiolus, C. Durantus, Dioſcorides.

Witte Nieswortel, in 't Latijn *Elleborus Albus*.

Gedaente.

De witte Nies-wortel verkrijght groote / breede geribde bladeren / die van groote Weegh-bree of Gentiane gelijck / in de lenghte diepe vooren als vouwen hebbende: Deſe bladeren leggen eensdeels ter aerden / en eensdeels ombangen ſy een holle ſteel van twee voeten hoogh / op 't middel van de welcke tot boven toe op beyde zijden aen ſteelkens de bloemen waſſen/ d'een boven d'ander aerwijs gevoeght / in ſes ſmalle geſtreepte bladekens gedeelt / en witachtigh van verwe. Deſe afgevallen zijnde volgen kleyne ſmalle hauwkens / met breedt en witachtigh zaet

 gevult.

gevult. De wortel is wit / niet seer lang / en met veel veselingen bewassen.

Plaetse. Hier te lande wordt het in de Kruydt-lief hebbers Hoven geplant en onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt in de Somerse Maenden.

Aert en Krachten. Witte Nies-wortel is warm en droogh in den derden graedt / en doet met ge-

welt

welt braken en overgeven verscheyde vochtigheden: maer het moet met groote voorsichtigheyt ingegeven worden. Galenus, Dioscorides, Ægineta.

Medicinael gebruyck. Om de overtollige vochtigheden van onderen of van boven uyt te drijven: Neemt van de grof gestooten witte Nies-wortel een loot/ weeckt het in twaelf oncen Spaense Wijn/ om het braecken te verwecken/ geeft hier van een lepel vol/ maer om van onderen te purgeeren een halve lepel vol/ met andere laxeerende middelen vermenght. Heurnius.

Om de Herzenen van taye en slijmerige vochtigheden te suyveren: Neemt een weynigh van de fijn gestooten wortel alleen of met andere Kruyden vermenght/ en haelt het in de Neus gaten op. Dodonæus.

Voor Tandt-pijn: Nies-wortel in Azijn gesoden/ en de Mont daer mede gespoelt/ versoet de Tandt-pijn. Ægineta.

Voor quade Schurftheydt, witte Zeerigheyt en Melaetsheyt: Het poeyer van de wortel met Olie of salve gemenght en opgestreken. Ægineta.

Voor de Luyse-sieckte: De wortel in Azijn gekoockt/ en daer mede gewassen. Plinius.

Voor het Podagra: Neemt Nies-wortel ziedtse in Peter-olie, en bestrijckt de pijnelijcke plaetse hier mede. Ravelingius.

Swarte Nies-wortel, in 't Latijn *Elleborus Niger*.

Gedaente.

Dit Kruydt heeft langhwerpigh breede/ hardtachtige doncker-groene bladeren / die aen beyde zijde van het midden tot boven toe saegh wijs gekertelt/ en op de top van lanckachtige steelen veel by een vergadert zijn. De bloemen komen op korter steelkens te voorschijn / en zijn eerst wit-

witachtigh / in't midden met geelachtige draeykens versien / en daer na licht-paers / eyndelijck brenght het voort in 't midden van de bloemen vier of vijf by een gevoeghde groene hauwkens / die van de Akeleyen eenighsins gelijck / waer in het zaet beslooten leyt De wortelen zijn veel dicke zwarte veselingen / aen een knopken t'samen vast gemaeckt/

maeckt / en in 't midden met een dunne zenuwe versien.

Plaetse. Het wordt van de Lief-hebbers in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Het begint voort na de Vorst te bloeyen.

Oeffeningh. Het werdt door planten en van zaet aengeteelt.

Aert en Krachten. De swarte Nies-wortel is warm en droogh in den derden graet / openende / suyverende / en de taeye en melancholijcke vochtigheden af-jagende van krachten. Galenus, Mesue.

Medicinael gebruyck. Voor Kranckſinnigheyt, Melaetsheyt, langhduurende Koortsen, Beroertheyt, Lammigheyt, Flerecijn en alderhande sieckten die uyt melancolijcke en slijmerige vochtigheden haer oorsprongh hebben: Neemt van de wortelen van een tot drie vierendeel loots / weeckt het in eenigh bequaem nat / en geeft het nuchteren in: Of neemt swarte Nies-wortel, Caneel, Venckel-zaet, Anijs-zaet, Mastick van elcks even veel / stoot het tot een fijn poeyer / en geeft hier van een scrupel tot een vierendeel loots / met eenigh nat in. Andere nemen de bladeren in de schaduwe gedrooght / stootse fijn / daer by doende even soo veel witte Suycker / en hier van geven sy nuchteren soo veel als op twee spitsen van een mes leggen kan / in: dit verweckt drie of vier sachte Stoelgangen. Dioscorides, Dodonæus, Lobel.

Om de eeltachtige kanten van de Fistelen wech te nemen: Het poeyer daer in gestroyt / of de wortelen daer in gesteken / neemt de eeltachtige kanten in drie dagen wech. Galenus.

Vier-

Vier-kruydt, in 't Latijn *Helleborastrum.*

Geslachten.

VAn dit Gewas vindt men twee soorten / het een gemeen / en het ander groot Vier-kruydt genaemt.

Gedaente. Gemeene Vier-kruydt is de swarte Nies-wortel eenighsints gelijck / maer de bladeren zijn smalder / en geheel saegh-wijs gekerft: Oock brenght dit Gewas een steel voort van een voet hoogh / en aen het opperste in verscheyde tacxkens gedeelt / van de welcke de gras-verwige bloemkens / met haer zaedt-hauwkens / die van swart Nies-kruydt wel gelijck / maer kleynder / af hangen. Het zaet is zwart en rondt. De wortelen bestaen uyt veel zwarte veselingen.

Groot Vier-kruydt heeft langer / hooger en dicker steelen / als de voorgaende soorte / ter zijde veel zyde-tacxkens voortbrengende. De bladeren zijn oock smaller / en seven vinger-wijs by een gevoeght. De bloemen zijn die van gemeen Vier-kruydt, en de hauwkens die van swart Nies-kruydt gelijck. Het zaedt is langhwerpigh / rondt en zwart. De wortel is bruyn / saselachtigh en hardt.

Plaetse. Beyde dese soorten van Vier-kruydt worden in de Hoven gesien / hoewel de eerste soorte in sommige Bosschen van Brabandt gevonden wordt.

Tijdt. Sy bloeyen in Januarii of Februarii, en het zaet wordt in Maert rijp.

Aert en Krachten. Vier-kruydt komt in aert en krachten met de swarte Nies-wortel over een / maer het purgeert met meerder kracht en gewelt. De Apothekers plachten het eertijdts door onkunde in plaetse van swarte Nies-wortel te gebruycken.

Flammula vulgi.

Gedaente.

DIt Gewas heeft lange / taeye / groene / rankachtige steelen en zijde-tackskens / met veel bladeren / kleynder als die van Lijnen, bewassen / en sich selven om de na bystaende steunselen vast makende. De bloemen zijn sterre-wijs uytgebreydt / wit en in't midden met kleyne draeykens versien. Het zaet is geelachtigh bruyn / rondt / en platachtigh met puntkens. De wortel is faselachtigh / gelijck die van de Nies-wortel.

Plaetse. Het wordt hier te Lande in sommige Hoven alleen gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in Augustus, en daer na wort het zaet rijp.

Oeffeningh. Het wordt in April gezaeyt / en opgeschooten door eenigh steunsel / of aen de Prieelen opgerecht / en daer spruyten alle Jaren de steelen van selfs wederom voort.

Aert en Krachten. De Flammula is seer scherp en heet of brandende van aert en krachten / door welcke scherpe en brandende kracht / sy de quade zeerigheden het vel af trecken mach. Lobel.

Clematis Peregrina.

Gedaente.

DIt Gewas brenght voort veel lange / dunne / geknoopte / roodtachtige rancken / waer mede het aen de Boomen / Prieelen / en andere steunselen opklimt. De bladeren zijn die van de Flammula wel gelijck / maer grooter en breeder. De bloemen zijn van vier bladeren gemaeckt / voorwaerts breedt / van binnen met eenige draeykens verciert / somtijdts blaeuw / en somtijdts purper

van

van verwe. De zaden zijn plat / breet en rondt. De wortelen zijn langh en veselachtigh.

Plaetse. Het wordt hier in sommige Hoven gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in May en Junii, en 't zaet wordt in Augustus rijp.

Oeffeningh. Het begeert de selve oeffeningh als de Flammula.

Aert en Krachten. Dit Gewas komt in aert en krachten met de Flammula over een.

Swaluwe-wortel, in 't Latijn *Hirundinaria*, *Vincetoxicum*, *Asclepias*.

Gedaente.

Dit Kruydt heeft ronde / taye steelkens / van meer als twee voeten hoogh / met donckergroene / langhwerpige / breede / spitse bladeren / de smalste Veyl-bladeren van gedaente gelijck / bewassen. De witte bloemkens zijn zwaer van reuck / op korte steelkens tusschen de bladeren voortkomende / na de welcke dat langhwerpigh ronde spitse hauwkens te voorschijn komen. Het zaet is rosachtigh of gout-geel / platachtigh / langhwerpigh / en leyt in witte wolachtigheyt bewonden. De wortel is veselachtigh en menighvuldigh.

Plaetse. Dit Gewas is in de Nederlanden nergens als in sommige Hoven te vinden.

Tijdt. Het bloeyt in Junii, en het zaedt wordt in Augustus rijp.

Oeffening. Men teelt het van zaet / op een openluchtige en savelachtige grondt gezaeyt zijnde / voort.

Aert en Krachten. De wortelen van dit Gewas zijn warm en droogh in den eersten graedt / openende / dun makende / en zweet drijvende van krachten. Brunfelius, Matthiolus, Fuchsius.

Medi-

Medicinael gebruyck. Voor Colijck, en om de Maentſtonden der Vrouwen te verwecken: Neemt van het poeyer van de wortel een vierendeel loots/ en geeft het met Wijn in. Dioſcorides, Fuchſius.

Voor ſteken en beten van vergiftigh en raſent gedierte: Gebruyckt het poeyer van de wortel met Wijn eenige dagen achter een. Dioſcorides.

Voor Peſt en beſmettelijcke Sieckte: Neemt van

van de fijn gestooten wortelen anderhalf vierendeel loots/ en laet het met Carduus Benedictus, Suring, of Buglossen-water innemen / en warm toe gedeckt zijnde/ daer op sweeten. Matthiolus, C. Durantus.

Voor Water- en Geel-sucht: Leght de wortelen in Wijn te weecken / of koocktse in de selve op/ en laet hier van tweemael daeghs een roemertje vol van drincken. Brunfelsus.

Voor Wormen: Geeft van het poeyer van de wortelen voor een kindt twintigh greyn / en voor een oudt mensch een vierendeel loots met water van Gras gedistilleert/ in. Ravelingius.

Om geronnen Bloet binnen het Lichaem te doen scheyden: Neemt Swaluwe-wortel een vierendeel loots / en laet het met Azijn innemen.

Voor de vallende Sieckte: Neemt van de wortel twee derden van een vierendeel loots / Pionien-zaet een derden deel van een vierendeel loots/ fijn gestooten zijnde/ geeft het met bequaem nat in. J. Stocker.

Voor vuyle Zeeren: Neemt de gestooten wortel / en stroytse daer in. Lobel.

Cerinthe.

Gedaente.

De Cerinthe heeft langhwerpige / breede / en met witte placken bespreenckelde bladeren / die nederwaerts omgebogen aen ronde getackte steelen af hangen. De bloemen / die aen de top van de steelen voortkomen / zijn rondt / langhwerpigh / hol / geel / purper-geel of bruyn root van verwe. Het zaet is kantigh en swart. De wortel is matelijck langh en dick.

Plaetse. Dit Gewas soude men hier te Lande vergeefs elders dan in de Hoven soecken.

Tijdt. Het bloeyt in May, Junii, en Julii.

Oeffening. Het wordt door het zaet / in goede en wel bereyde Aerde gezaeyt zijnde / aengewonnen.

Doro-

Doronicum.

Gedaente.

DIt Kruydt brenght voort rondtachtige breede / bleeck-groene en wat rugghachtige bladeren / de Konkommer bladeren eenighzints gelijck / maer kleynder en sachter. De steel is gestreept / rugghachtigh / in weynigh zijde-

tacr-

tacrkens gedeelt / en op de toppen met geele bloemen / als die van Vokelaer verzien / de welcke daer na door de windt verstuyven. Het zaet is kleyn en zwartachtigh. De wortelen zijn niet zeer groot / in leden gedeelt / somtijts schier knobbelachtigh / en met veselingen behangen.

Plaetse. In de Hoven van Nederlandt geplant zijnde / wast aldaer weeldrigh genoegh voort.

Tijdt. Het draeght zijn bloemen in May.

Oeffeningh. Het wordt hier te Lande door de nieuwe wortelen en spruyten aengewonnen / en in wel bereyde sabelachtige aerde geplant.

Aert en Krachten. De wortelen van Doronicum zijn warm en droogh van aert / en het vergift wederstaende van krachten. Joh. Schroderus.

Medicinael gebruyck. Voor Pestige Sieckte, drayinge des Hoofts, Hert-kloppinge, en winden des Lijf-moeders: Neemt van dese wortel gedrooght zijnde een of anderhalf vierendeel loots / stoot het kleyn / en geeft het met eenigh bequaem nat in. Joh. Schroderus, Gesnerus.

Kriecken van over Zee, in 't Latijn *Halicacabum*, *Alkekengi*.

Gedaente.

Dit gewas heeft ronde bruyn-roode / in ledekens en sommige zijde-tackskens gescheyde steelen / omtrent een kleyne vinger dick / en anderhalven voet hoogh: dese zijn met bladeren als die van de Nachtschade, maer grooter en rouwer bewassen. Aen de oorsprongh der bladeren spruyten nederwaerts af hangende bleeck-witte bloemkens / die van dicke blaeskens gevolght worden / in de welcke eerst een groene en daer na roode besie / als een Kars / met kleyn / plat / en geelachtigh zaet gevult / besloten leyt. De witachtige dunne

dunne wortelen verſpreyden ſich wijt en breedt / op verſcheyde plaetſen nieuwe ſcheuten voortbrengende.

Plaetſe. De Alkekengi wordt in de Hoven geplant / anders is het oock in ſommige Boſſchen van Nederlandt te vinden.

Tijdt. Het bloeyt in Julii, en de beſien worden in de Herfſt rijp.

Oeffe-

Oeffeningh. Het begeert weynigh oeffeningh/ en alwaer het eens geplant is geweest / kan men het qualijck wederom uytroeyen.

Aert en Krachten. De Besien neffens het zaet van Kriecken van over Zee, zijn verkoelende en verdroogende in den tweeden graedt / openende en den Vrijn afdrijvende van krachten. C. Durantus, Fuchsius, Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheyt van de Lever, Geelsucht, en Graveel: Neemt tien vruchten van de Alkekengi, kneustse en koocktse in een pint Garsten-water / door gesegen zijnde doet'er wat Suycker by / en laet hier van drincken. Matthiolus, Brunfelsius, Dioscorides.

Vreemde of swarte Kriecken van over Zee, in 't Latijn *Halicacabum Peregrinum.*

Gedaente.

Dit vreemt Gewas heeft dunne / gestreepte/ ranckachtige steelen/ die gelijck de Turckse boonen, met haer klauwierkens aen de bystaende steunselen opklimmen en sich vast maken. De bladeren zijn langhwerpigh / rondtom de kanten gekerft / en in sommige deelen diep gesneden. De kleyne witte bloemkens komen op lange steelkens voort / die van blaeskens / in drie deelen gescheyden / en yder deel een harde zwarte vrucht of besie in zich behoudende / gevolght worden. Het middelste van de vrucht is wit / en de gedaente van een herte uytbeeldende. De wortel is matelijck dick / en met dunne veselingen behangen.

Plaetse. Het is hier te Lande in de Hoven by sommige Liefhebbers te vinden.

Tijdt. Het bloeyt in Julii, Augustus en September.

Oeffeningh. Het wordt van zaet in April gezaeyt /

zaeyt / en opgekomen zijnde / moet het met eenigh steunsel ondersteunt worden.

Aert en Krachten. De werckinge van dit Gewas zijn noch onbekent / maer om dat het de gedaente van een herte uytbeelt / soo meenen sommige dat het tot de gebreecken van 't herte nut soude zijn. Chabræus.

Slaep-makende Nacht-schaye, in 't Latijn *Solanum Somniferum*.

Gedaente.

DE Slaep-makende Nacht-schaye heeft dicke / ronde / hardtachtige steelen / van omtrent drie voeten hoogh / die met langhwerpigh breede sachte bladeren bewassen zijn. De bloemkens / de welcke aen de oorsprongh der bladeren rondtom de steel voort komen / zijn bleeckgeel van verwe / van vijf bladekens gemaeckt / en in 't midden met eenige kleyne draeykens verciert: Na dese volgen de vruchten of Safferaen-geele Besien met kleyn zaet gevult / die in ruyge blaeskens / de gedaente van salf-buskens uytbeeldende / beslooten zijn. De wortel is langh en houtachtigh.

Plaetse. Het is van vreemt zaet in sommige Hoven aengewonnen.

Tijdt. Het bloeyt laet in de Somer / maer de Besien worden hier te Lande selden rijp.

Aert en Krachten. Dese Nacht-schaye is merckelijck / of in den derden graet verkoelende van aert / pijn-stillende en slaep-verweckende van krachten: Maer te veel van dese Besien / of meer dan twaelf ingenomen / maken raserny en ydelheyt van hoofde. Dioscorides, Galenus.

Dulle-besien, groote Nacht-schaye, in't Latijn *Solanum lethale*.

Gedaente.

DIt Kruydt heeft ronde / bruyne getackte steelen / van drie of vier voeten hoogh / en omtrent een kleyne vinger dick / met bruyngroene en wat hayrachtige bladeren / grooter en breeder als van de gemeene Nacht-schaye bewassen. De bloemen / die aen de oorsprongh der bladeren op korte steelkens voortkomen / zijn langhwerpigh / hol / en droeve of verstorven van verwe: Na dese volgen groote / zwarte en blinckende Besien / naer de gedaente van een Wijn-druyve / met kleyn bruyn zaet gevult. De wortel is lang / witachtigh / voortkruypende / en alle Iaer nieuwe scheuten voortbrengende.

Plaetse. Het wordt mede in de Hoven gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in Junii en Julii, de Besien worden in Augustus rijp.

Oeffening. Dit Gewas begeert weynigh oeffening / want het door sijn wortel sich seer vermenighvuldight / het wil alleen op een schaduwachtige donckere plaets geset zijn

Aert en Krachten. De bladeren en besien van groote Nacht-schaye zijn koudt in den vierden graedt: de schorsse van de wortelen zijn koudt in den tweeden en droogh in den derden graedt / en slaep makende van krachten. Galenus.

Maer hoe schadelijck / ja somtijdts dodelijck den menschen de Besien zijn / kan by Lobel en andere Schrijvers besien worden.

Man-

Mandragora.

Geslachten.

Dit Gewas is in Mandragora Manneken en Wijfken onderscheyden.

Gedaente. De eerste soorte heeft lange/ bree=
de/ bleeck-groene/ en ter aerde omgeboge en ver=
spreyde bladeren/die van de Beete gelijck. De witte

bloemkens spruyten yeder op een besonder steelken tusschen de bladeren voort / die van gout-geele Appel wijs ronde Besien / platte en uytgeholde zaden in sich behoudende / gevolgt worden. De wortel is witachtigh / lang / dick / en in tween of drien gedeelt. De bladeren van dit Gewas zijn sterck / en de Besien soet van reuck.

De tweede soorte of Mandragora Wijfken heeft smalder / kleynder en bruynder bladeren / maer Peer wijse en bleecker Besien.

Plaetse. De Mandragora wordt hier te Lande alleen in de Hoven van de Kruydt-beminners gevonden.

Tijdt. De Besien van dit Kruydt worden in Julii of Augustus rijp.

Oeffening. Het moet op een lommerachtige plaetse gezaeyt of geplant zijn.

Aert en Krachten. De Mandragora, en voornamentlijck de schorsse van de wortelen / is verkoelende in den derden en verdroogende in den eersten graedt / vermorwende en pijn stillende / of verdoovende van krachten. Inwendigh gebruyckt / verweckt se Kamer-ganck en het Braken / gelijck de swarte Nies-wortel, maer het en kan soo veyligh niet als de selve ingenomen worden. Matthiolus, Fuchsius, Dioscorides.

Medicinael gebruyck. Voor ontsteken en pijnelijcke Oogen: Bereydt een afziedtsel van de wortel in water / en wascht de Oogen daer mede: of vermengt het uytgedrooghde sap van de wortelen onder de Oogh-wateren. Dioscorides

Voor Tantpijn: Koockt de schorsse van de wortel in Azijn / en houdt het in de Mondt.

Voor heete en harde Geswellen: Neemt de gestooten bladeren / doet 'er by wat Garsten-meel / en leght het papwijs op. Dioscorides.

Voor

Voor een verharde Milt: Neemt de gestooten bladeren/ doet 'er by wat Hasel-wortel en Saffraen, en leght het Plaester-wijs op de lincke zijde. Rondeletius.

Gulden Appel, Appel der Liefde, in 't Latijn *Pomum Amoris.*

Gedaente.

DIt Gewas heeft ronde / hooge / zwacke en wat ruyge steelen / met veel bleeck groene/ diep gekerfde of gesnede bladeren behangen. De geele bloemen groeyen op korte steelkens vijf of ses by een / en worden van ronde / roode / sappige / somtijdts gestreepten en somtijdts ongestreepte of gladde vruchten gevolgt. Het zaet is plat en geelachtigh. De wortelen zijn lang en geveselt. Dit geheel Gewas heeft een zware en sterck-rieckende reuck.

Plaetse. Het wordt in sommige Hoven gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in Julii en Augustus, de Besien worden in de Herfst rijp.

Oeffening. Het begeert op een wel ter Son gelegen plaets in de Lente gezaeyt te zijn / en op gekomen zijnde moet het met eenigh steunsel ondersteunt worden.

Aert en Krachten. Dit Kruydt / neffens de Appelen of Vruchten / is verkoelende en verdoovende van aert / maer niet soo seer als de Mandragora. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Schurftheyt: Neemt de Vruchten van dit Gewas en koocktse in Olie/ waer mede ghy de schurfde plaetse bestrijcken sult.

Appelen van Æthiopien, in 't Latijn *Mala Æthiopica*.

Gedaente.

Dit vreemt Gewas heeft een rechte en matelijck dicke steel / van omtrent anderhalve voet hoogh / in twee of drie zijde steelen gescheyden / en hier en daer met korte doornkens beset. De bladeren zijn breedt / aen de kanten hoeckigh gesneden / hardtachtigh en bleeck-geel van verwe: de middel-ribbe is oock met korte doornkens gewapent. De bloemen zijn wit / van ses bladekens t'samen geset / en in 't midden met geele draepkens verciert. De vruchten zijn rondt / gestreept / schoon root / maer kleynder en harder als de Appelen der Liefde.

Plaetse. Het wordt hier te Lande in sommige Hoven / maer seer selden gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in de Somer / en in de Herfst worden de vruchten rijp.

Oeffening. Het moet in April op een warme en wel ter Son gelegen plaetse gezaeyt worden.

Aert en Krachten. Dit Kruydt noch des selfs Vruchten worden tot geen gebreken gebruyckt.

Varangenes, *Dol-appel*, in 't Latijn *Melanzana*, *Mala insana*.

Gedaente.

Dit is een leegh Gewas / hebbende een kort steelken / in weynigh zijde-tackskens gescheyden / maer met groote / breede / hayrige en aen de kanten een weynigh gesnede bladeren / gelijck die van de kleyne Kissen of slaep-makende Nacht-schaye bewassen. De bloemen zijn wit of paers / sterre-wijs uytgespreyt / en in 't midden

den met geele draepkens verciert. De groote en langwerpige paers-blaeuwe vruchten hangen, in klock wijse knoppen aen langachtige steelkens nederwaerts af. Het zaet is kleyn / bruyn of geelachtigh van verwe. De wortel is faselachtigh.

Plaetse. Het wordt hier te Lande nergens dan in de Hoven gesien.

Tijdt. De vruchten worden in de Herfst rijp.

Oeffening. Het moet alle Jaer in de Lente in welbereyde aerde gezaeyt worden.

Aert en Krachten. De Appelen of Vruchten van dit Gewas zijn kout en vochtigh van aert / gelijck de Kauwoerden, en worden tot geen gebreken gebesight / maer tot spijse gebruyckt / gelijck men in sommige Landen gewoon is / verwecken tot byslapen / nochtans geven sy een ongesont voedsel. Ravelingius, Lobel.

Wit- en Geel Bilsen-kruydt, in 't Latijn *Hyoscyamus albus & luteus.*

Gedaente.

Wit Bilsen-kruydt en schiet soo hoogh niet op als het gemeen of swart Bilsen-kruydt: Oock zijn de bladeren witter / breeder en sachter. Aen 't opperste van de steelen en oorsprong der bladeren / draeght het bleeck-witte bloemen / na de welcke het witachtigh zaet voort komt / in zaet-huyskens die effen en niet stekeligh en zijn. De wortel is matelijck groot en met faselingen behangen.

Geel Bilsen-kruydt heeft ongesnede bladeren / gelijck de groote Nacht-schaye, maer sachter en witter. De geele bloemkens / die aen de toppen van de steel te voorschijn komen / zijn kleynder als die van swart Bilsen-kruydt: Oock zijn de zaet-

huyskens kleynder en effen / en het zaet geelachtigh. De wortel is teer en dun.

Plaetse. Beyde dese soorten van Bilsen-kruydt worden in de Nederlanden in de Hoven onderhouden / en nergens in 't wilde gevonden.

Tijdt. Sy bloeyen beyde in de Somer / en ondertusschen wordt het zaet rijp.

Oeffening. Soo wel wit- als geel Bilsen-kruydt moet alle Jaer in de Lente gezaeyt worden.

Aert en Krachten. Wit Bilsen-kruydt, en voornamentlijck des selfs zaet / is kout in den derden en droogh in den eersten graedt / slaep verweckende / en pijn stillende of verdoovende van krachten. Matthiolus, C. Durantus.

De geele Bilsen en wordt nergens toe gebruyckt. Lobel.

Medicinael gebruyck. Voor Hoest, scherpe Sinckinge, Bloet-spouwen en overvloedige Maent-stonden: Neemt het zaet van witte Bilsen-kruydt een half scrupel / stoot het kleyn / en geeft het met Meede in. Lobel.

Voor geswollen Mannelijckheyt en Borsten der Vrouwen: Neemt het zaet van wit Bilsen-kruydt, stoot het kleyn met Wijn / en leght het Plaesterwijs op. Dioscorides.

Besiet verder in 't Vierde Deel by swart Bilsen-kruydt.

Stinckende Melde, in 't Latijn *Atriplex fætida, Hircina.*

Gedaente.

Dit kruydt heeft teere / en langs de aerde kruypende steelkens / met kleyne witte bladekens / van gedaente de Melde gelijck bewassen. De bloemkens en 't zaet zijn seer kleyn/

dicht

dicht by een gedrongen te voorschijn komende. De wortel is dun / en met hayr-wijse veselingen behangen. Dit geheele Kruydt heeft een vuyle en bockachtige reuck.

Plaetse. Het wordt in sommige Hoven gevonden.

Tijdt. In de Somer draeght het bloemen en zaet.

Oeffening. Wanneer het eens gezaeyt is / spruyt het alle Jaer van selfs wederom voort.

Aert en Krachten. Stinckende Melde is verdrooogende en afvagende van aert en krachten.

Medicinael gebruyck. Voor opstijginge van de Lijf-moeder: Neemt de gekneusde bladeren / laet de Vrouwen daer aen riecken. Dodonæus.

Voor Schurftheydt, vuyle Wonden en Zeeren: Bereydt een afziedtsel van dit Kruydt / waer mede ghy het Schurft / de Wonden en Zeeren dickwils wassen sult. Ravelingius.

Veneetse Alcea, in 't Latijn *Alcea Veneta*.

Gedaente.

Dit Kruydt schiet met ronde / hayrige / getackte buyghsame steelen / omtrent anderhalve voet hoogh op. De bladeren zijn in veel deelen gescheyden / aen de kanten gekerft en doncker-groen van verwe. De bloemen / die op besondere steelkens voortkomen / zijn van 5 bladeren gemaeckt / aen het uytterste wit / en in 't midden purper-root / daer een gout-geel doddeken uyt wast: dese vertoonen sich een ure of twee voor de middagh / daer na sluytense sich toe en vergaen / gevolgt wordende van wijde blaeskens / in sich besluytende een langwerpigh rondt hayrigh bolleken / met kleyn zwart zaet als van Nigelle gevult. De wortel is met lange veselingen behangen.

Plaetse. Het wordt by de Kruydt-beminners in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt in Junii en Julii.

Oeffening. Dit Kruydt moet alle Jaer in Maert of April wederom gezaeyt worden.

Aert en Krachten. De Veneetse Alcea is warm en vochtigh in den tweeden graedt / en deelachtigh van eenige versachtende en vermurwende kracht: maer het wordt weynigh tot Medicijne gebruyckt. Lobel, Dodonæus.

Aertroock, *Duyve-kervel*, in 't Latijn *Fumaria*.

Gedaente.

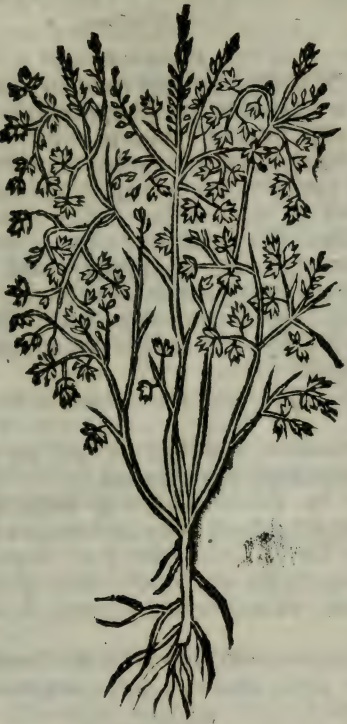
De Duyve-kervel heeft teere kantige en seer getackte steelkens / met aschverwige groene en kleyn gesneede bladerkens / gelijck die van de Coriander , bewassen. De purper-roode bloemkens komen aen de toppen der steelkens aer-wijs by een gevoeght/ te voorschijn. Het zaet is rondt en doncker-groen van verwe. De wortel is dun.

Plaetse. Het wort in de Apothekers en Moes-hoven gevonden / andersints groeyt het oock wel op de Kooren velden.

Tijdt. Het bloeyt van May , tot diep in de Somer.

Aert en Krachten. Duyve-kervel is verkoelende en een weynigh verdroogende van aert / bitter van smaeck/ openende/ afvagende/ en 't bloet sachtelijk van water/ en galachtige vochtigheden suyverende van krachten. Dodonæus, Joh. Schroderus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheyt van 't Ingewant , Geel-sucht Scheur-buyck , langh-duurende Koortsen en Schurftheyt: Neemt van dit

dit Kruydt vier handen vol/ koockt het in een men-
gelen Wey / tot dat een derden deel verſoden is / en
laet hier van eenige dagen achter een drincken. Galenus, Ægineta, Brunfelſus.

Voor duyſter Geſicht: Neemt het ſap van dit Kruydt en druypt het in de oogen. Dioſcorides.

Geel Aertroock, in 't Latijn *Fumaria lutea Montana.*

Gedaente.

DIt Gewas brenght voort veel steelen / omtrent een voet hoogh opschietende / die met asch-grauwe bladeren / die Stinckende-Gouwe eenighsints gelijckende / maer kleynder / bewassen zijn. De geele en langachtige bloemen / komen aen het opperste der steelen ordentelijck te voorschijn. Het zaet is plat / rondt / zwart / en in langhwerpigh ronde haukens beslooten. De wortel is breedt uytgesprept en faselachtigh.

Plaetse. Het wordt van de Lief-hebbers in de Hoven seer begeert / om dat het weynigh gevonden wordt.

Tijdt. Het draeght zijn bloemen in Julii en Augustus.

Oeffeningh. Het moet in April op een openluchtige plaets gezaeyt worden.

Aert en Krachten. Het is mede bitter van smaeck / en het komt in aert en krachten met de gemeyne Duyve-kervel over een / maer 't schijnt krachtiger te zijn om de grove vochtigheden subtijl te maken / en door de Vrijn af te jagen. Lobel.

Valsch Hol-wortel, in 't Latijn *Fumaria Bulbosa, Radix Cava Herbariorum.*

Gedaente.

DIt Kruydt heeft dunne ronde steelkens / van een palme langh. De bladeren zijn bleeck-groene / diep gesneden / die van de Aertroock eenighsints gelijck / maer grooter. Aen 't opperste van de steelen draeght het uyt den rooden bleeck-purper / langhwerpige bloemen / die

die achter met uytsteeckende horenkens / gelijck de bloemen van wildt Vlas, versien zijn. Het zaet leyt in kleyne breedtachtige hauwkens beslooten. De wortel is knobbelachtigh / met dunne veselingen behangen / en van onderen breedt en hol.

Plaetse. Het wordt veel in de Hoven van Nederlandt gevonden.

Tijdt. De bladeren spruyten heel vroegh in 't Voor-jaer uyt / de bloemen vertoonen sich in Maert en April; maer in de May vergaet het Kruyt wederom / en de wortel blijft alleen tot het volgende Jaer in 't leven.

Oeffeningh. Dit Gewas begeert weynig oeffeningh / want eens gezaeyt of geplant zijnde / blijft lange Jaren in 't leven.

Aert en Krachten. De wortel van dit Gewas is warm in den tweeden en droogh in den derden graedt / openende / afvagende / en weynigh t'samentreckende / het vergift wederstaende / en het zweet en den Urijn drijvende van krachten. Matthiolus, Joh. Schroderus.

Medicinael gebruyck. Om de Maentstonden te verwecken, en de doode Vrucht af te drijven: Neemt een vierendeel loots van dese gedrooghde en fijn gestooten wortel / en geeft het met Wijn in. C. Durantus.

Voor Geel-sucht en Schurftt: Neemt een vierendeel loots van het poeyer van de wortel / en geeft het met eenigh nat in / ingenomen zijnde moet het zweeten verweckt worden. Brunfelsus.

Voor vuyle Wonden en Fistelen: Neemt het poeyer van dese wortel en stroyt het daer in. Joh. Schroderus.

Boonkens Hol-wortel, in 't Latijn *Aristolochia Fabacea.*

Gedaente.

DEse Plante is van steelkens/ bladeren/ bloemen en hauwkens / de voorgaende Valsch Hol-wortel gelijck/ maer in alles kleynder. De wortel is kleyn / rondt / en onder veel veselingen uytwerpende.

Plaetse. Het wordt in de Hoven geplant/ andersins wordt het in sommige Provintien van Nederlandt aen Hagen en kanten van drooge Beemden en Ackers overvloedigh gevonden.

Aert en Krachten. Boonkens Hol-wortel is warm en droogh in den tweeden graet / verteerende en afvagende van krachten. Lobel.

Medicinael gebruyck. Voor Schurftheydt : Neemt Boonkens Hol-wortel, Bakelaer van elcks even veel / stoot het tot een fijn poeyer / hier van neemt een vierendeel loots met eenigh nat in / en ingenomen zijnde moet men sich daer warm op toe decken.

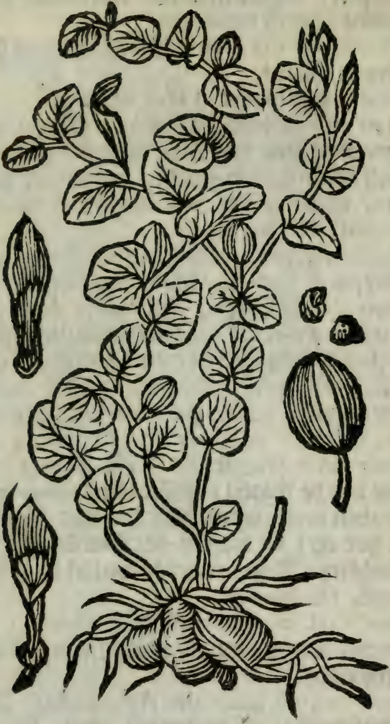
Voor de Wormen der Kinderen : Neemt een scrupel van de fijn gestooten wortel / en geeft het met soete Melck in. Lobel.

Voor geswel van de Keel: Gorgelt dickwils met het afziedtsel van dese wortel. Dodonæus.

Ronde Osterlucie, in 't Latijn *Aristolochia Rotunda.*

Gedaente.

DIt Gewas heeft veel vierkante steelen / van anderhalven voet hoogh/ bewassen met ettelijcke bladeren / van groote tusschen de Maluwe en Veyl-bladeren, sacht / aderachtigh / donc-

doncker-groen/ op een kort ſteelken ruſtende: daer op leggen langwerpige bloemen/ hol en uyt den paerſſen zwart van verwe: daer na volght een ronde geſtreepte vrucht/ de gedaente van een kleyn Meloenken hebbende/ in ſich beſluytende veel breet en zwartachtigh zaet / met ſommige vellekens afgeſcheyden. De wortel is groot/ knobbelachtigh / gerim-

gerimpelt / buyten graeuw/ van binnen geel/ met een dicke schorsse behangen.

Plaetse. Het is hier te Lande nergens dan in de Hoven te vinden.

Tijdt. Het bloeyt in May en Juny.

Aert en Krachten. De ronde Osterlucie, ende voornamentlijck des selfs wortel / is warm en droogh in den derden graedt / openende / dun makende / en afvagende van krachten. Matthiolus, Bauhinus, Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Enghborstigheydt, verstoppinge van de Mildt, opgestopte Maendtstonden, Buyck-pijn, pijn voor 't Herte, en besmettelijcke Sieckten: Neemt poeyer van de gedrooghde wortel een vierendeel loots / en geeft het met Wijn in: of bereydt een afziedtsel met Wijn van de wortel / en laet daer van drincken. Dioscorides, Galenus, Matthiolus, Dodonæus.

Voor vuyle Wonden en holle Zeeren: Neemt poeyer van de wortel / gestooten Irias-wortel van elcks even veel / vermenght het met Honingh en leght het op: en wascht de Wonden en Zeeren dickwils met Wijn / daer de wortel in gesoden is geweest. Dioscorides.

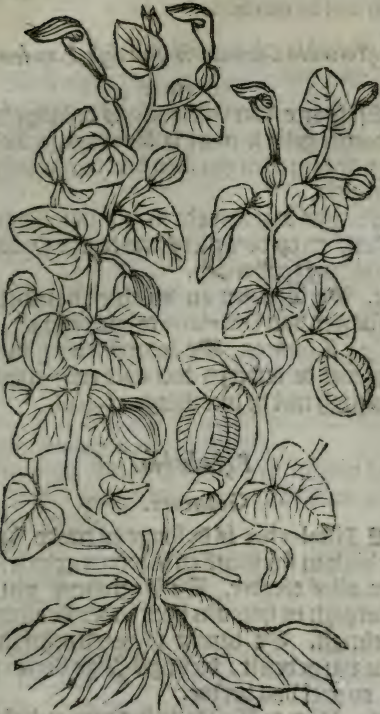
Voor vuyl en bedorven Tant-vleesch: Neemt het poeyer van de wortel / en wrijft 'er het Tandtvleesch mede. Dioscorides.

Voor het uytsincken des Aers-darms: Bereydt een afziedtsel van de wortel met Wijn / en stooft 'er het Fondament mede. Ravelingius.

Lange Osterlucie, in 't Latijn *Aristolochia Longa*.

Gedaente.

De lange Osterlucie is den ronde seer gelijck in uyterlijcke gedaente / maer de steelen zijn so langh niet / de bladeren bleecker van verwe/

we / en de vruchten Peer-wijser. Des wortel is dick en langh. Clusius heeft de selve somtijdts een arm dick en een voet langh gevonden.

Plaetse. Sy wordt mede in Hoven geplant.

Tijdt. De bloemen en vruchten komen met die van de ronde Osterlucie op een tijdt voort.

Aert

Aert en Krachten. De lange Osterlucie verschilt in aert/ krachten en medicinael gebruyck weynigh van de ronde.

Aristolochia Clematitis van dese Landen.

Gedaente.

Dese soorte van Osterlucie is de lange van gedaente gelijck/maer de bloem is geelachtigh/ en de wortelen zijn van veel dunne faselingen te samen geset.

Plaetse. Het wordt mede in sommige Hoven onderhouden / en op de Ackers van eenige Provincien van Nederlandt gevonden.

Tijdt. De bloemen en vruchten komen met de andere soorten van Osterlucie te voorschijn.

Aert en Krachten. De wortel komt in aert en krachten met de anderen wel over een / maer en is soo krachtigh niet in werckinge. Lobel.

Pistolochia.

Gedaente.

De Pistolochia is de lange en ronde Aristolochia van steelkens en bladeren gelijck / maer in alles teerder. De bloemkens zijn mede langhwerpigh en hol/ aen haer bovenste en uyterste zwartachtigh. De vrucht is rondtachtigh. De wortelen zijn gevefelt / dicke gelijvige Biesen gelijckende / en geel van verwe.

Plaetse. Hier te Lande is het nergens als in de Hoven te vinden.

Tijdt. Dit Gewas draeght zijn bloemen en vruchten met de andere soorten van Aristolochia.

Aert en Krachten. Dese Pistolochia schijnt van aert en krachten de andere soorten van Aristolochia niet ongelijck te zijn. Dodonæus.

Kruy-

Kruydeken en roert my niet, in 't Latijn *Noli me tangere*.

Gedaente.

DIt Kruydt heeft ronde / geknoopte / en getackte steelen / van anderhalven voet hoogh / en is met bleeck-groene bladeren / die van Bingel-kruydt seer gelijck / bewassen. De bloemen zijn geel / voor breedt en hol / achter met een omgekromt hoornken versien: na dese volgen lange en ronde hauwkens / met kleyn en rondt zaet gevult / van gedaente die van stinckende-Gouwe seer gelijck: de welcke eeens lichtelijck aen-geroert / sich open doen en in kronckelen. De wortel is veselachtigh.

Plaetse. Hier te Lande vindt men het alleen in de Hoven.

Tijdt. Het brenght zijn bloemen en zaet in de Somerse maenden te voorschijn.

Oeffeningh. Dit Kruydt eens in den Hof gezaeyt zijnde / spruyt van het afgevallen zaet seer overvloedigh voort.

Aert en Krachten. Kruydeken en roert my niet, 't welck oock Springh-kruydt genaemt is / wordt voor een schadelijck en vergiftigh Gewas gehouden. Dodonæus, Lobel.

Sommige prijsen het gedistilleert water van dit Kruydt voor de Gicht of alderhande Flerezijn, met doecken van buyten op geleyt. Ravelingius.

Peper-kruydt, in 't Latijn *Peperitis*, *Lepidium*.

Gedaente.

DIt Kruydt brenght voort ronde en buyghsame getackte steelen / van omtrent twee voeten hoogh / met breedtachtige en geschaerde

schaerde bleeck groene bladeren / de Hof-balsem gelijck / bewassen. Op de toppen van de steelen draeght het moschachtige witte kleyne bloemkens / die van seer kleyn zaet gevolght worden. De wortel is wit / langh / en op veele plaetsen nieuwe scheuten voortbrengende.

Plaetse. Het komt in de Hoven voort / anders ints wordt het / maer selden aen de dellingen van water-kanten gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in Junii en Julii.

Oeffeningh. Dit Kruydt eens in den Hof gezaeyt of geplant zijnde / op een lommerachtige en vochte plaetse / spruyt alle Jaren gewilligh voort.

Aert en Krachten. Peper-kruydt is warm en droogh in den derden graet. Ravelingius.

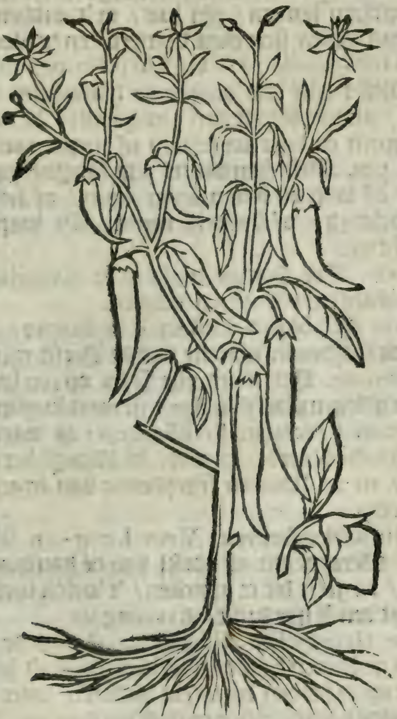
Medicinael gebruyck. Voor Heup-gichte of Sciatica: Neemt Peper-kruydt en Alant-wortel, stoot het te samen / doet 'er by wat Verckensreusel / en leght het op. Dioscorides.

Voor vallende Sieckte, Water-sucht, Geel-sucht, Graveel, koude Pisse, opgestopte Maendtstonden, en om de Geboorte te bevorderen: Bereydt een afziedtsel van dit Kruydt met water / en laet hier van drincken. Het gedistileert water van dit Kruydt drie oncen teffens ingenomen / is hier toe mede seer dienstigh. Ravelingius, Lobel.

Voor langduurende derdendaeghse Koortsen: Neemt dit gestooten Kruydt / en bindt het eenige tijdt op de Pols.

Voor vuyle Zeeren en Wonden: Neemt assche van de wortel gebrandt / en stroytse daer in. Ravelingius.

Brasilie Peper, in 't Latijn *Capsicum*.

Gedaente.

DIt Gewas brenght voort een vierkante/ brupne/ getackte steel/ van anderhalven voet of meer hoogh / die met langwerpige/ breet-achtige en spitse doncker-groene bladeren / die van onse

onse gemeyne Nacht-schaye eenighsins gelijck bewassen is. De bloemkens / die op korte dicke steelkens / tusschen de bladeren van de zijde-tacksk ens te voorschijn komen / zijn wit / in 't midden met een kleyn groen sterreken verciert / en de bloemen van Nacht-schade of Maeghde-palm van maecksel gelijck: Na dese volgen de hauwkens / met breedt / plat en bleeck geel zaet gevult / de welcke eerst groen en daer na schoon of purper-root van verwe zijn. Dese hauwkens zijn langwerpigh en recht / of lang en krom omgebogen / of kort en breedtachtigh / of bolwijs rondt. De wortel is faselachtigh.

Plaetse. Dit Gewas wordt in de Nederlanden nergens als in de Hoven gevonden.

Tijdt. Het bloeyt seer laet in de Somer / en de hauwen worden in 't laetste van de Herfst rijp.

Oeffening. Het moet alle Jaer op een wel ter Sonne gelegen plaets in April gezaeyt worden.

Aert en Krachten. Brasilie Peper is warm en droogh in den vierden graedt / de Maegh versterckende / en de Winden scheydende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Lever- en Water-sucht: Bereydt een afziedtsel van de hauwen met water / en geeft dit te drincken / 't welck veel waters uyt den Lijve drijft. Ravelingius.

Voor Heupgichte of Sciatica: Neemt de versche en gestooten hauwen soo veel genoegh is / en leghtse op de heupe; dit treckt bladeren / waer door veel quade vochtigheden ontlast worden.

Voor Krop-klieren en Placken des Aengesichts of van de Huydt: Neemt de gestooten hauwen / vermengtse met Honing / en strijckt het daer op. Lobel.

Om de Tanden vast te maken: Neemt assche van

van de bladeren / Paerle-moer van elcks even veel/ wascht dit te samen tot dat het tot een wit poeyer werde / waer mede ghy de Tanden wrijven sult. Ravelingius.

Valsch Brasilie Peper, in 't Latijn *Strycnodendron, Pseudo-capsicum, Solanum Arborescens van de Nederlanders.*

Gedaente.

DIt Gewas is een heesterachtige plante / hooger als het oprecht Brasilie Peper opschietende / en met langwerpige ongekerfde bladeren / van gedaente die van den Amandelboom niet seer ongelijck bewassen zijnde. De bloemen zijn wit/ als van de Nacht-schaye. De vrucht is rondt en root / gelijck de Kriecken van over Zee, plat zaet in sich behoudende. De wortelen zijn matelijck lang en grof.

Plaetse. Het is alleen in de Hoven te vinden.

Tijdt. Het bloeyt in 't laetst van de Somer of begin van de Herfst / en daer na worden de besien of vruchten rijp.

Oeffening. Het wordt in backen of tobbens in 't Voorjaer gezaeyt / en opgekomen zijnde / moet het by Winter-tijdt op een warme plaetse of in een kacchel geset zijn.

Aert en Krachten. Dit Gewas is verkoelende van aert / maer des selfs krachten zijn tot noch toe onbekent. Dodonæus.

Peper van Guynee, in 't Latijn *Solanum Pomiferum Herbariorum.*

Gedaente.

DIt Gewas schiet matelijck hoogh op / en heeft bladeren / die van geel Bilsen-kruydt gelijck. De bloemkens zijn als die van de

Nacht-

Nacht-schaye. De vrucht is ront en root / by na gelijck de gulden Appel, of Appel der Liefde. De wortel is met veel veselingen behangen.

Plaetse. Het wort by sommige Liefhebbers der Kruyden in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt en draeght zijn vruchten in de Somer.

Oeffening. Het moet alle Jaer in de Lente gezaeyt zijn.

Aert en Krachten. De aert en krachten van dit Kruydt is tot noch toe onbekent.

Beeren-klauw, in 't Latijn *Acanthus*, *Branca Ursina*.

Gedaente.

DIt Kruydt heeft groote / breede / bruyngroene bladeren / die aen beyde zijden diep gesneden zijn: Tusschen de welcke een steel voort spruyt / de welcke van het midden tot aen de top met veel langwerpige / witte / twee-bladige bloemen beset zijn. Na de bloemen volgen breede hauwkens / in sich besluytende plat en breedt zaet. De wortelen zijn van buyten bruyn / van binnen wit en lijmachtigh.

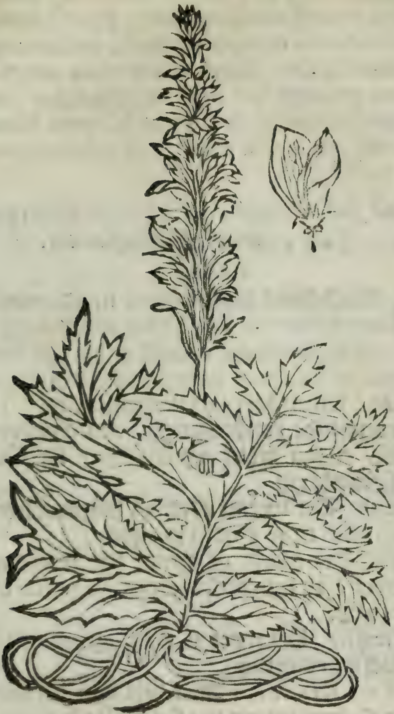
Plaetse. Het wordt in de Apothekers Hoven veeltijdts gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in de Somer / en het zaet wort in de Herfst rijp / en spruyt alle Jaren wederom uyt.

Oeffeningh. Dit Gewas wordt van zaedt of uytspruytsels aengewonnen.

Aert en Krachten. De Beeren-klauw is matelijck gestelt tusschen koude en hitte, en daer by wat vochtigh van aert / vermurwende / versachtende en verteerende van krachten. Galenus, Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor verwronge Leden, trec-

treckinge der Zenuwen, en Verbrantheydt: Neemt van de wortelen of bladeren/gestooten zijnde/ soo veel genoegh is/ en leghtse op. Dioscorides.

Voor Gicht of Fierecijn: Neemt de gestooten bladeren en wortelen/ en leghtse op de pijnelijcke plaetse. Plinius.

Voor een verstopte en verharde Milt: Neemt van

van de bladeren van Beeren-klauw een handt vol / Ceterach een halve handt vol / schorsse van de Tamarisch-boom een loot / t'samen gesneden en grof gestooten zijnde / weeckt het in Olie van Kappers soo veel genoegh is / daer na op gesoden / en door gewrongen zijnde / doet'er by soo veel Was / tot dat'et als een Salfje wordt / en bestrijckt daer mede de lincker zijde. Ravelingius.

Sint Jobs Tranen, in 't Latijn *Lachryma Jobi*, *Arundo Lithospermos*.

Gedaente.

DIt Gewas heeft lange / breede en rietachtige bladeren. De steelen zijn matelijck dick en in ledekens gedeelt: uyt de bovenste knoopen of ledekens spruyten hirsachtige aeren / uyt glat / wit en hart zaet voortkomende / 't welck aen de eene zijde rondtachtigh / aen d'andere platachtigh / en soo groot als een Cicer is. De wortel is faselachtigh.

Plaetse. Dit vreemt Gewas wordt alleen in de Nederlanden in de Hoven gezaeyt.

Tijdt. Het bloeyt of brengt sijn aeren voort in de Somer / en het zaet wordt in Augustus of September rijp.

Oeffening. Het moet in April op een openluchtige plaetse gezaeyt zijn.

Aert en Krachten. Soo veel van de krachten van dit Gewas bekent is / soo wordt het zaet tegen de Steen en Graveel seer gepresen. Lobel.

Indiaens Panick-kooren, in 't Latijn *Panicum Indicum*.

Gedaente.

INdiaens Panick-kooren heeft seer hooge / dicke / geknoopte halmen / en uyt yeder lidt spruyt een lang / spits en hardt bladt / gelijck dat van gemeen

meen Deck-riet. De aeren zijn dick en ruyghachtigh / op de toppen van de halmen / en omtrent de oorſpronq van de bladeren voort komende. Het zaedt is langwerpigh / en leyt in rouwe bolſters verwart. De wortel is ſeer geveſelt.

Plaetſe. Dit vreemt Kooren-gewas wordt nergens als in de Hoven van de Kruydt-beminners gevonden.

Tijdt. Het zaet wordt in 't laetſte van de Somer rijp.

Oeffening. Het begeert de ſelve oeffening als de Sint Jobs Tranen.

Aert en Krachten. De werckinge van dit Gewas zijn onbekent / maer na giſſinge ſoude het in krachten met het gemeen Panick-kooren over een komen.

Sorgh-zaet, in 't Latijn *Melica*, *Sorgum*.

Gedaente.

DJt vreemt Kooren-gewas brenght voort dicke / rechte / ſeer hooge / geknoopte bruyne halmen / met lange en breedtachtige bladeren / gelijck Riet, bewaſſen. De aeren zijn een ſpanne lang / en ſtaen recht op. Het bloeyſel is geel/ 't welck af gevallen zijnde / van langhwerpigh rondt / en roodtachtigh of bruyn zaet / in dubbelde velleken beſlooten / gevolgt wordt. De wortel is ſeer veſelachtigh.

Plaetſe. Het wordt hier te Lande niet dan in de Kruydt-Lief-hebbers Hoven gevonden.

Tijdt. Het wordt in de Lente gezaeyt / en 't zaet is in 't eynde van de Somer rijp.

Aert en Krachten. Dit Kooren gewas is kout en droogh van aert / en t'ſamentreckende van krachten. Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Buyck-

 loop

loop en Vloeden: Neemt van het zaet / fijn gestooten zijnde / anderhalf vierendeel loots / en geeft het met Geyten-melck of roode Wijn in. Matthiolus, C. Durantus.

Voor overtollige Maentstonden, en witte vloet der Vrouwen: Neemt van het bloeysel een vierendeel loots/en geeft het met roode Wijn in. Matthiolus, C. Durantus.

Turcks-kooren, in 't Latijn ***Frumentum Turcicum.***

Gedaente.

DIt Gewas heeft dicke / geknoopte halmen. De bladeren zijn lang / spits / breedtachtigh en met aderen doorloopen: op het opperste van de halmen draeght het veel sachte aeren / als Riet-pluymen, maer op dese plaetse brengt het sijn zaet of vruchten niet voort / maer de selve groeyen/ aerwijs geschicktelijck by een gevoeght / omtrent de knoopen van de steelen / of oorspronq der bladeren / met breedtachtige omwindselen bewonden/ aen het opperste veel lange uytstekende hayrkens dragende: Dese zaden of koornen zijn omtrent een Erwte groot / onder hoeckigh / maer voor rondt/ wit / geel / bruyn of root van verwe. De wortel is veselachtigh.

Plaetse. Het wordt alleen in de Hoven onderhouden.

Tijdt. De zaden of vruchten worden in de Herfst rijp.

Oeffening. Het moet in Maert of April in goede aerde / en op een openluchtige plaetse gezaeyt zijn.

Aert en Krachten. De zaden zijn moeyelijck om te verteeren / maer warmer en drooger als onse gemeene Terwe. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Om sweeren te doen rijpen:

pen: Knaeuwt het zaet / en met speeckfel vermengt zijnde / leght het papwijs op. Lobel.

Voor heete puysten en vuurigheden : Neemt het sap uyt de bladeren geparst / en leght het met doecken daer op. Ravelingius.

Bylkens-kruydt, in 't Latijn *Hedysarum, Securidaca.*

Gedaente.

BYlkens-kruyt heeft veel ronde steelen/van anderhalf voet lang. De bladeren zijn langwerpigh en door rondt/seer veel/gelijck de Linsen-bladeren aen een middel-steelken gevoegt. De geele bloemen wassen tros-wijs by een/ die van lange/ platte / en gekromde hauwkens gevolgt worden. Het zaet is rosachtigh / op beyde zijden plat / en aen de kanten scherp gelijck een Bijlken. De wortel is kleyn en met weynigh veselingen behangen.

Plaetse: Het wordt van de Lief-hebbers der Kruyden in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Het draeght sijn bloemen in May en Junii.

Oeffening. Het moet in de Lente gezaeyt zijn.

Aert en Krachten. Dit Kruydt is warm en droogh van aert / bitter van smaeck / afvagende van krachten / en de Lupinen in alle werckinge seer gelijck. Ravelingius.

Krock met breede bladeren, in 't Latijn *Arachus Latifolius.*

Gedaente.

DE steelen van dit Gewas zijn dickachtigh / ter aerde-waerts buckende / omtrent een voet langh / en met langhwerpige / breedtachtige / spitse bladeren / gemeenlijck vijf aen een middel steelken gehecht / bewassen. Omtrent de

oorspronghe van dese middel-steelkens/ draeght het veel witte of bleeck-paersse bloemen / die van de Erwten gelijck / maer kleynder: Na dese volgen lange/ smalle/ en platte zaet-hauwkens. De wortel is met saselingen behangen.

Plaetse. Het wort in de Hoven van Nederlandt gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in Junii en Julii, het zaedt wordt in de Herfst rijp/ maer de wortel blijft lange in 't leven / in de Lente nieuwe scheuten voortbrengende.

Aert en Krachten. De werckinge van dit Gewas zijn onbekent.

Galega.

Gedaente.

De Galega heeft rechte opwassende ronde steelen/ met bladeren als die van de Linsen, maer langer / bewassen. De bloemen komen veel by een gevoeght te voorschijn/ wit of uyt den purperen blauwachtigh van verwe/ en worden van langhwerpige / ronde en smalle hauwkens / met kleyn zaedt gevult / gevolght. De wortel is hardt en geveselt.

Plaetse. Dit Gewas groeyt in de Hoven van Nederlandt.

Tijdt Het bloeyt in Junii en Julii, maer het zaedt wordt in de Herfst rijp. De wortel blijft lange tijdt in 't leven / en spruyt alle Jaren wederom uyt.

Aert en Krachten. De Galega is matelijck warm en droogh van aert / het zweet drijvende / en de besmettinge wederstaende van krachten. Galenus, Baptista Sardus, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor Pest, besmettelijcke

Sieck-

Sieckten, en vallende Sieckte: Neemt van het sap een half once / en laet het innemen: hier toe dient mede het Water van het Kruydt ge distilleert. Galenus.

Voor Stuypen en Wormen der Kinderen: Neemt van het sap een lepel vol / en geeft het op een reys in. Dodonæus, Galenus.

Voor Buyckpijn: Neemt het gestooten Kruydt / maeckt het warm in een panne / en leght het op de Buyck. Ravelingius.

Onobrychis.

Gedaente.

Dit Gewas heeft teere en ter aerden huckende steelkens / van anderhalve voet langh / en met smalle spitse bladerkens / die van Galega gelijck / doch aen de onderste zijde wat witachtigh / bewassen. De licht-roode bloemen / van maecksel de Erwten-bloemen gelijck / maer kleynder / komen op lange steelkens / veel by een vergadert / te voorschijn / de welcke van plat-ronde / ruyge of stekelige vruchten of hauwkens gevolght worden. De wortel is kleyn en faselachtigh.

Plaetse. Het wordt hier te Lande alleen by de Kruydt-beminners in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt in Julii en Augustus, en ondertusschen wordt het zaet rijp.

Oeffeningh. Het wordt van het zaet aengewonnen / en alle Jaer in de Lente / gelijck de andere Hauw-vruchten geplant.

Aert en Krachten. De Onobrychis is warm en droogh van aert / dun makende / en verteerende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor harde Geswellen: Neemt de gestooten bladeren van dit Kruydt / en

leghtse pap- of plaesterwijs op. Galenus, Dioscorides.

Voor de Droppel-pisse: Neemt van de gedrooghde bladeren een vierendeel loots / fijn gepoepert zijnde / geeft het met Wijn in. Galenus, Dioscorides.

Onobrychis altera Dodonæi. Hedysarum Clypiatum Lobelii.

Gedaente.

DIt Kruydt heeft oock ter aerde huckende steelen / van anderhalve voet langh / met bladeren gelijck de Linsen-bladeren, maer veel grooter en breeder bewassen. De schoon-roode bloemen zijn de Brem-bloemen van maecksel seer gelijck / maer kleynder / op het opperste der steelen aerwijs by een geboeght voortkomende: Na dese volgen plat-ronde/rouwe of scherp-stekende hauwkens / kleyn zaet in sich besluytende. De wortel is matelijck groot / en met weynigh faselingen behangen.

Plaetse. Het wordt in Nederlandt in de Hoven gevonden.

Tijdt. Het draeght sijn bloemen in de Somer/ en in de Herfst wordt het zaet rijp.

Oeffeningh. Dit Gewas wordt door het zaet aengeteelt/ en begeert op een openluchtige plaetse geset te zijn.

Aert en Krachten. Het wordt tot geen Medecijne gebruyckt.

Lathyris.

Geslachten.

DE Lathyris is in hof of tamme en wilde Lathyris onderscheyden.

Gedaente. De tamme Lathyris brenght voort

booꝛt seer veel kantige en platte steelen / die wijdt en verre langhs de Aerde verspꝛeyt leggen. De bladeren/ die uyt de knoopen van de steelen spꝛuyten / en altijdt twee by een geboeght staen / en tusschen de welcke een krom klauwierken te vooꝛschijn komt/ zijn langh/ smal en spits. De bloemen zijn wit / en de hauwkens plat/ kleynder als die van de velt-Erwten, en met kantigh zaedt gevult. De woꝛtel is veselachtigh.

De wilde Lathyris is van steelen en bladeren de Tamme wel gelijck / maer grooter. De bloemen zijn uyt den rooden paers van verwe; de hauwkens kleyn/ langhwerpigh/ / smal/ en de zaden rondt en hart. De woꝛtel is dick en houtachtigh.

Plaetse. De eerste sooꝛte woꝛdt alleen in de Hoven onderhouden / de tweede wast genoegh aen de kanten van de Ackers/ en neffens de hagen.

Tijdt. Sy bloeyen en dꝛagen rijp zaet met de andere hauw-vꝛuchten.

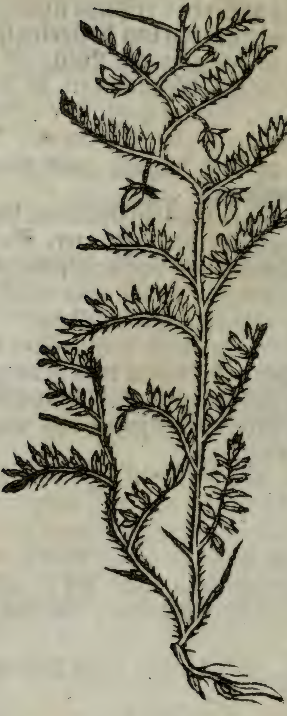
Oeffeningh. De Tamme Lathyris woꝛdt gelijck de andere hauw-vꝛuchten in de Hoven geplant.

Aert en Krachten. De vꝛuchten of zaden van de Lathyris zijn de gemeene Boonen en Erwten van aert en krachten gelijck / maer sy zijn grover van stoffe/ en daerom voedense meer. Galenus.

Ciceren, in 't Latijn *Cicer Rubrum*.

Gedaente.

DIt Gewas heeft dunne/ harde en getackte / buckende steelen / met veel kleyne / bꝛeede / en rontom de kanten geschaerde bladeren / aen een middel-ribbe by een gevoeght / bewassen. De purper-roode bloemkens woꝛden van kleyne koꝛte hauwkens / twee of dꝛie zaden in zich besluytende/ gevolght. De woꝛtel is dun en langh.

Plaetse. Hier te Lande wordt het nergens als in de Hoven gesien.

Tijdt. Het bloeyt / en de zaden worden met de andere hauw-vruchten rijp.

Oeffening. De Ciceren weeckt men eerst een dagh of twee in water / daer na wordense gelijck de Erwten geplant.

Aert

Aert en Krachten. De Ciceren zijn warm en droogh in den eersten graet / openende / afvagende / en de Urijn drijvende van krachten. Bruntelsus, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheyt van de Lever en Mildt, Graveel, en om de Maentstonden te verwecken: Bereydt een afziedtsel van de Ciceren met water / maeckt het wat soet met Suycker / en laet 'er af drincken. Galenus, Dioscorides.

Voor Water- en Geel-sucht: Neemt van de Ciceren een handt vol / Roosmarijn een halve handt vol / koockt dit te samen in een mengelen waters tot dat de helft versoden is / en laet hier van drincken. Dioscorides.

Voor beeten van Slangen: Neemt Meel van Ciceren soo veel van nooden is / mengt het met afziedtsel van Sint Jans-kruydt tot een pap / en leght het op. Ravelingius.

Voor Kancker en voorts-eetende Sweeringe: Neemt Meel van Ciceren met Honingh vermengt / en leght het papwijs op. Dioscorides.

Wilde Erven, in 't Latijn *Ervum Sylvestre*.

Gedaente.

Dit Gewas brengt voort ronde en getackte steelkens / van een voet lang / die met dunne / smalle / en omtrent twee duym lange grasachtige bladeren bewassen zijn. De bloemkens / die op dunne steelkens omtrent de oorsprong der bladeren voort komen / zijn de Erwten-bloemen eenighsins gelijck / zijn geelachtigh / de welcke van langwerpige / ronde / en smalle hauwkens / met rondt / hardt / en zwart zaet gevult / gevolgt worden. De wortel is teer en dun.

Plaetse. Het wordt van de Kruydt-beminners in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt in de Somerse Maenden.

Oeffening. Het wordt gelijck de andere hauw-vruchten gezaeyt.

Aert en Krachten. De wilde Erven worden tot geen Medicijne gebruyckt.

Erven, in 't Latijn *Orobus Herbariorum.*

Gedaente.

DIt Gewas heeft lang uytgespreyde en gehackte steelen / met veel kleyne smalle bladekens / aen een middel-steelken gevoeght / gelijck die van de Linsen bewassen. De bloemkens zijn witachtigh / nalatende langwerpige / ronde / en uytpuylende hauwkens / met drie of vier witachtige zaden versien. De wortel is dun.

Plaetse. Hier te Lande wordt het alleen in de Hoven gevonden.

Tijdt. Het bloeyt en brengt sijn vruchten met de andere hauw vruchten voort.

Oeffening. Het wordt gelijck de Erwten alle Jaer geplant.

Aert en Krachten. De Erven zijn warm in den eersten en droogh in den tweeden graedt / openende / afvagende en verdeelende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor verharde Borsten der Vrouwen, quade Zeeren, en placken des Huyts: Neemt Erven-meel, vermengt het met Honigh / tot een pap / en leght of strijckt het daer op. Dioscorides.

Voor beten van Slangen en dulle Honden: Neemt van het Meel met Wijn vermengt / en leght het papwijs op. Dioscorides.

Voor Uyt-teering: Neemt Erven-meel, vermengt

mengt het met Honigh / en geeft hier van de groote van een Noots in. Dioſcorides.

Voor Kack-hielen: Bereydt een afziedtſel van de zaden / en baet de voeten daer in. Dioſcorides.

Linſen, in 't Latijn *Lens*.

Gedaente.

De Linſen verkrijgen dunne ſteelkens. De kleyne ſmalle bladeren komen ſeer veel aen een middel-ribbe tegen malkanderen over ſtaende voort. De bloemkens zijn purperachtigh; de hauwkens kleyn en breet; de zaden plat-ront/ en de wortel ſeer teer.

Plaetſe. De Linſen worden hier te Lande in de Kruydt-Lief hebbers Hoven geſien.

Tijdt. Sy bloeyen en brengen haer zaden met de andere hauw-vruchten voort.

Oeffening. Sy begeeren de ſelve oeffening als de andere hauw-vruchten.

Aert en Krachten. De Linſen zijn middelmatigh geſtelt in warmte en koude / maer droogh in den tweeden graet. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Flerecijn: Neemt Linſen-meel, Garſten-meel, ſoo veel van nooden is / mengt het met water tot een pap. Dioſcorides.

Om vleeſch in vuyle ſweeringen te doen groeijen: Neemt Linſen-meel met Honigh vermengt/ en leght het in de zweeringe. Dioſcorides.

Voor Kropklieren en harde Geſwellen: Ziedt Linſen in Azijn / en ſtooft 'er de Gezwellen mede. Dioſcorides.

Kappers met hauwen, in 't Latijn *Capparis Fabago.*

Gedaente.

DIt Gewas heeft ronde / gladde / getackte / bruyn-groene steelen / met gelijdige / langwerpigh ronde / doncker groene bladeren / twee

twee uyt een kort en dickachtigh steelken voort-spruytende / die van de Velt-boonen eenighsins ge-lijck / bewassen. De bloemen zijn witachtigh / in 't midden met eenige geele draeykens verciert: daer na volgt het zaet in hauwkens besloten. De wortel is dun / lang en wijt uytgesprept.

Plaetse. Men vindt het in sommige Hoven van Nederlandt.

Tijdt. Het bloeyt in Junii en Julii.

Oeffening. Het wort door scheuten aengewon-nen / en moet des Winters voor de koude bewaert zijn.

Aert en Krachten. De werckinge van dit Ge-was zijn tot noch toe onbekent.

Hemels-dauw, in 't Latijn *Gramen Mannæ.*

Gedaente.

DIt Gewas brenght voort geknoopte steelen of halmen van omtrent twee voeten hoogh. De bladeren zijn riedtachtigh / en ruygh soo verre sy de steelen omvatten. Op de top van de hal-men draeght het bruyne riedt-pluym-wijse aeren. Het zaet is wit / kleynder als de Geers, hebbende de smaeck van Rijs. De wortel is seer veselachtigh.

Plaetse. In de Nederlanden is het nergens als in de Hoven te vinden.

Tijdt. Het brenght zijn zaet in 't laetste van de Somer voort.

Aert en Krachten. Dit Gewas wordt tot geen Medecijne / maer wel in sommige Landen tot spijse gebruyckt. Dodonæus.

Lieflijck Gras, in 't Latijn *Gramen Paniculosum Phalarioides.*

Gedaente.

DIt aerdigh Gras brenght voort Halmkens van een voet hoogh. De bladeren zijn gelijck het Beemdt-Gras. Op de toppen van de steelen draeght het veel gehayrde / wijde Aeren / de welcke rijp zijnde wit worden. De wortel is veselachtigh.

Plaetse. Men vint dit Gewas veel in de Kruydt-beminners Hoven / anderzints wordt het oock wel in Arthoys in 't wilde gevonden.

Tijdt. Het draeght zijn aerdige Aeren in de Somer.

Aert en Krachten. Het wordt tot geen Medecijne gebruyckt.

Wit gestreept Gras, in 't Latijn *Gramen Sulcatum Album.*

Gedaente.

DEse soorte van Gras verkrijght hooge halmen / met stijve scherpe bladeren die met veel witte aderkens of strepen in de lenghte doorloopen zijn / bewassen. De aren zijn dick. De wortel is wit en veselachtigh.

Plaetse. Het wordt hier te Lande alleen in de Hoven geoeffent.

Aert en Krachten. Het wordt tot geen Medecijne gebesight. Lobel.

Indiaense Klaveren, in 't Latijn *Trifolium Americanum.*

Gedaente.

DE Indiaense Klaveren brengen voort ronde / getackte / en ter aerde huckende steelen / met bruyn-groene / rontachtige / en aen de kanten

ten een weynigh gescharerde bladeren / altijdt drie by een gevoeght / bewassen. De witachtige of paersachtige bloemkens zijn aerwijs by een vergadert / en worden van platachtigh zaet gevolght. De wortel is in veel dunne faselingen gescheyden.

Plaetse. Dese vreemde Klaveren worden by de Liefhebbers van Kruyden en Planten in de Hoven gevonden.

Tijdt. Dit Gewas draeght sijn bloemen in Julii en Augustus.

Oeffening. Het wordt van zaet aengewonnen/ en blijft in dese Landen selden langer als twee Jaren in 't leven.

Aert en Krachten. De Indiaense Klaveren worden tot geen Medecijne gebruyckt. Dodonæus.

Stekende Klaveren van Candien, in 't Latijn *Trifolium Spinosum Creticum*.

Gedaente.

DIt Gewas heeft vierkante / geknoopte / en ter aerden leggende steelkens. De bladeren zijn dickachtigh / spits / op langhachtige steelkens drie by een gevoeght : omtrent yeder knoopken van de steelen is het met vier scherpe doornkens gewapent. De bloemkens die aen de oorspong der zijde-steelkens te voorschijn komen/ zijn violet-purper / van vijf bladekens gemaeckt/ en in 't midden met eenige draeykens / geele nopkens dragende / verciert. Het zaet is plat en zwart/ yeder in een vijf hoeckigh bolleken beslooten. De wortel is matelijck groot.

Plaetse. Het wordt alleen hier te Lande in de Hoven geoeffent.

Tijdt. Het brenght sijn bloemen in 't begin van Julii voort.

Oeffe-

Oeffening. Het wordt van zaet aengeteelt / en in April op een openluchtige plaetse gezaeyt.

Aert en Krachten. De werckinge van dit Gewas zijn onbekent.

Heesteracht ige Klaveren, in 't Latijn *Trifolium Fruticans*.

Gedaente.

DIt Gewas verkrijght teere / getackte rijskens van omtrent drie voeten lang / met drie by een gevoeghde bladeren smalder en kleynder / als die van de gemeene Klaveren bewassen. Aen de toppen van de tackskens draeght het geele bloemkens / yeder op een besonder steelken geplaetst / van gedaente onder als een smal pijpken / en boven in kleyne bladekens / gelijck de Buglosse bloemkens verspreyt. Het zaet is plat en breedt / in ronde zaet-huyskens beslooten. De wortel is wit / lang / en op verscheyde plaetsen nieuwe uyt-spruytselen voortbrengende.

Plaetse. Het wordt van sommige Liefhebbers in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt in de Somer / en het zaet wort in de Herfst rijp.

Oeffening. Het wort van Wortel-spruyten in April geplant en aengewonnen.

Aert en Krachten. Dese soorte van Klaveren hebben geen gebruyck in de Medecijne. Dodonæus.

Klaveren met gekronckelde Hauwkens, in 't Latijn *Trifolium Cochleatum*.

Geslachten.

VAn dese Klaveren worden in de Hoven van Nederlandt twee soorten gevonden / het eene heeft hauwkens als slacken-huyskens / en het ander als een t'samengerolde Ruyse.

Gedaente.

Gedaente. De eerste brengt voort ronde teere steelkens / met kleyne / drie by een geboeghde / en rondtom de kanten gekertelde bladeren bewassen. Aen de toppen van de steelkens draeght het bleeck-geele bloemkens / die van gekronckelde hauwkens / de Slacken-huyskens niet ongelijck / gevolgt worden. Het zaet is wit en wat kromachtigh. De wortel is dun.

De tweede soorte is de voorgaende van steelkens gelijck / maer de bladeren en zijn niet gekerft / en de gekronckelde hauwkens met scherpe doornkens beset / de gedaente van een Rupse uytbeeldende.

Plaetse. Beyde de soorten van dese Klaveren groeyen alleen in de Hoven van de Lief-hebbers der Kruyden.

Tijdt. Sy brengen haer bloemen en zaet in de Somer voort.

Oeffening. Sy moeten alle Jaren in April gezaeyt worden.

Aert en Krachten. De aert en werckinge van dese gewassen zijn onbekent en onversocht. Dodonæus.

Fœnegrieck, in 't Latijn *Fænum Græcum*.

Gedaente.

De Fœnegrieck heeft een dunne hooge steel / in veel zijde-tackskens gescheyden / en met bladeren als van de Beemdt-klaveren, maer wat ronder bewassen / de welcke aen de bovenste zijde groen / en onder aschverwigh zijn. De bloemkens zijn kleyn en wit / en worden van dunne / lange / smalle / spitse / en hoornwijs kromme hauwkens / met langwerpigh / hoeckigh en geelachtigh zaet gevult / gevolgt. De wortel is wit en teer.

Plaetse. Het wordt hier te Lande alleen in de Hoven gesien.

Tijdt.

Tijdt. Dit Kruydt draeght sijn bloemen in Julii, en rijp zaet in Augustus.

O:ff. ning. Het moet alle Jaren in goede en vette aerde in April gezaeyt zijn.

Aert en Krachten. Het zaet van Fœnegrieck is warm in den tweeden en droogh in den eersten graedt / vermorwende / verteerende / rijp makende en.

en pijn ſtillende van krachten. C. Bauhinus, Matthiolus, Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Geſwellen: Neemt Fœnegrieck-meel ſoo veel van nooden is / mengt het met Honing-water tot een pap / en leght het op. Dioſcorides.

Voor een verharde Milt: Neemt Fœnegrieck-meel ſoo veel van nooden is / Salpeter een loot / mengt het met azijn tot een pap / en leght het op de lincker zijde. Dioſcorides.

Voor ſnijding in de Darmen: Hier toe wordt het zaet in de afziedtſelen / de welcken men tot de Klisterien gebruyckt / geſoden / want het de ſcherpe vochtigheden verſacht.

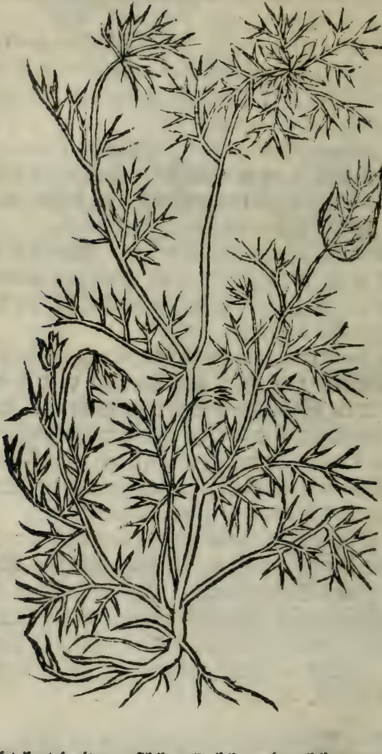
Voor ſweeringe en hardigheyt van de Lijf-moeder: Koockt een goet deel van het zaet in water / en laet 'er de Vrouwe eenige tijdt in ſitten; daer na neemt de ſlijmigheyt van het zaet getrocken / en Ganſen-ſmout ſoo veel genoegh is: hier in ſult ghy een Peſſus nat maken / en van onderen tot aen de Lijf-moeder brengen. Dioſcorides.

Om alderhande Sweeren te doen rijpen: Neemt bladeren van Fœnegrieck, weeckt ſe in Wijn en Olie vijftien dagen lang / koockt het tot dat de Wijn verſoden is / daer na uytgeperſt zijnde doet 'er by Fœnegrieck-meel, en Waſch ſoo veel van nooden is / en tot een ſalve worde / de welcke ghy gebruycken ſult. Ravelingius.

Nardus-zaet, in 't Latijn *Nigella*, *Melanthium*.

Gedaente.

DIt Kruydt ſchiet met teere getackte ſteelkens op; de bladeren zijn langwerpigh / en in verſcheyde deelen / gelijck die van de Coriander geſneden. Op de top van de ſteelkens draeght

draeght het witte of bleeck-blaeuwe bloemen / van vijf bladeren gemaeckt / en in 't midden niet veel draeykens verciert: wordt oock met dubbelde bloemen gevonden: Na dese volgt zwart of geelachtigh kantigh en welrieckent zaet / in besondere zaet-huyskens / die van de Akeleyen eenighsins gelijck/ be-

besloten. De wortel is dun en met weynigh vese-lingen behangen.

Plaetse. Het wordt in Nederlandt in de Hoven gesien.

Tijdt. Het bloeyt in Junii en Julii, of Augustus draeght het rijp zaet.

Oeffening. Het wordt in April in goede aerde gezaeyt.

Aert en Krachten. Het zaet van dit Gewas is warm en droogh in den derden graet/ openende/ afvagende en dunmakende van krachten. Dodonæus, Matthiolus, Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor sinckinge en vochte Hersenen: Neemt van het zaet soo veel van nooden is/ roost het in een panne/ bint het in een doeckje/ en laet hier dickwils aen riecken: of neemt het fijn gestooten zaet/ en haelt het in de Neus-gaten op. Dodonæus.

Voor beslooten Winden, opgestopte Maendtstonden. Engborstigheyt, en om het geronne Bloet in 't Lichaem te doen scheyden: Neemt van het fijn gestooten zaet een vierendeel loots/ en geeft het met Wijn of eenigh ander bequaem nat in. Dodonæus, C. Durantus, Matthiolus.

Voor sware arbeyt der Vrouwen: Neemt Olie uyt het zaet geperst een lepelken vol/ en laet het met Wijn innemen. Lobel.

Voor een verstopte en verharde Milt: Hier toe dient de Olie ingenomen/ en van buyten daer mede gestreecken. Ravelingius.

Voor het bloeden uyt de Neus: Knaeuwt de wortel van dit kruydt in de Mondt/ en steeckt het in de Neusgaten. J. Schroderus.

Vreemde

Vreemde witte Heemst-wortel, in 't Latijn *Althea peregrina.*

Gedaente.

Dit Kruydt heeft dicke ronde steelen / van drie voeten hoogh. De bladeren zijn langwerpiger / en met kleynder gekerfde kanten/ als de gemeyne Heemst-wortel of Althea bewassen. De bloemen / die aen 't opperste van de steelen te voorschijn komen / zijn van vijf bladeren gemaeckt/ roodt van verwe/en in't midden met draepkens verciert: na dese volgen ronde / en in 't aensien vijf-hoeckige bruyne zaet-bollekens / met veel kleyn zaet gevult. De wortel is die van de Winter-roos gelijck.

Plaetse. Het wordt hier te Lande nergens als in de Hoven gevonden.

Tijdt. Het draeght sijn bloem in Julii en Augustus, en het zaet wordt in October rijp.

Oeffening. Het wordt door zaet / op een vochtige plaetse gezaeyt zijnde aengewonnen.

Aert en Krachten. De werckinge van dit gewas zijn tot noch toe onversocht.

Abutilon, Althea floribus luteis.

Gedaente.

Dit Gewas schiet met een ronde / hartachtige / getackte steel omtrent drie of vier voeten hoogh op. De bladeren zijn breedt / rondachtigh / spits / sacht / rondtom de kanten geschaert / en yeder op een langachtigh steelken gevestight. Aen de oorspronog der bladeren en tackskens draeght het geele bloemkens / die van Ganserick gelijck: daer na verkrijght het rouwe / zwarte en veel by een geboeghde kleyne zaet-huyskens/ met bruyn zaet gevult/ de welcke rijp geworden

zijnde/

zijnde / sich strael-wijs openen. De wortel is met eenige dunne faselingen behangen.

Plaetse. Dit vreemt gewas groeyt in de Hoven.

Tijdt. Het bloeyt in Junii en Julii, en in Augustus, en September wordt het zaet rijp.

Oeffening. Het begeert op een vochte doch open-luchtige plaetse gezaeyt of geplant te zijn.

Aert en Krachten. De Abutilon is matelijck warm en droogh van aert en kraehten.

Medicinael gebruyck. Voor versche Wonden en Quetsuren: Neemt het gestooten Kruydt / en leght het op. Avicenna.

Voor het Graveel: Neemt van het zaet anderhalf vierendeel loots / en geeft het met wijn in. Ravelingius.

Bernagie, in 't Latijn *Borrago*.

Geslachten.

DIt Kruydt is tweederley: het eene vergaet des winters / en het ander blijft altijdt groen.

Gedaente. De eerste soorte heeft breede / rondtachtige / rouwe bladeren. De steelen zijn mede rouw / en van binnen hol / dragende hemelsblaeuwe of witte gestarde bloemkens / in 't midden met een zwart puntken versien: daer na volgen zwarte koornkens / twee of drie by een gevoeght. De wortel is wit / en met dunne veselingen in de aerde gevestight. De tweede soorte is van bladeren en steelen de voorgaende gelijck / maer kleynder. De kleyne blaeuwe bloemkens zijn die van de Buglosse van gedaente gelijck.

Plaetse. De Bernagie wordt veel in de Apothekers Hoven gevonden.

Tijdt. De eerste soorte bloeyt in de Somer / maer vergaet des Winters. De tweede soorte blijft altijdt groen.

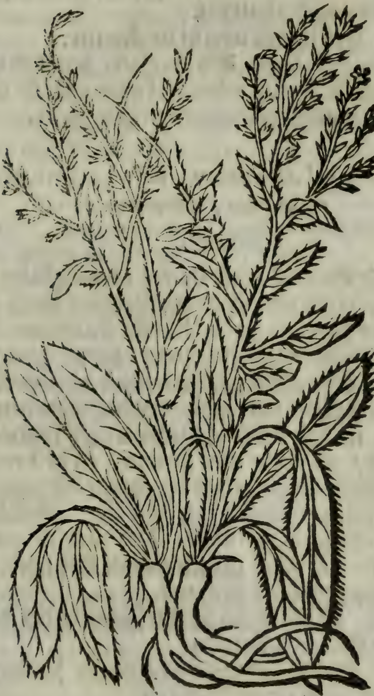
Medi-

Medicinael gebruyck. Voor Swaermoedigheyt, Hert-kloppinge, Geelsucht en heete Koortsen: Hier tegen gebruyckt het afziedtsel / Syroop/ Conserf / of gedistilleert water van dit Kruydt. Dioscorides, Matthiolus.

Voor hoest en rouwigheyt van de Keel: Bereyt een afziedtsel van de bladeren met Honingh-water/ en laet'er af drincken. Galenus. *Offen-*

Ossen-tonge, in 't Latijn *Buglossa.*

Gedaente.

De Buglossa heeft langhwerpige rouwe bladeren/ en op de steelen blaeuwe bloemkens / die in 't eerste uyt den rooden paersachtigh zijn. Het zaet is graeuw en langhachtigh. De

wortel is langh / matelijck dick / en lange Jaren overblijvende.

Plaetse. Hier te Lande wordt het in de Apothekers Hoven onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt diep in de Somer.

Aert en Krachten. De Buglossa komt in werckinge met de Bernagie seer wel over een / en wordt ook in soodanige gebreken veel gebruyckt.

Balsem-appel Manneken, in 't Latijn *Balsamina Mas*, *Momordica*.

Gedaente.

Dit Gewas heeft dunne ranckachtige steelen / met klauwierkens versien / waer mede het sich aen de bystaende steunselen bevestight. De bladeren zijn breedt / sacht / gesneden / die van de Wijngaert gelijck / maer kleynder. De bloemkens zijn bleeck-geel / van vijf bladekens gemaeckt: na dese volgen langhwerpigh ronde / boven spitse / op beyde zijde scherpe / en in 't midden buyckachtige bruyn-roode vruchten / die men Balsem-appelen noemt; dese zijn met uytstekende doorn-wijse prickelen bezet. Het zaet is zwart / dat van de Citrullen gelijck / maer kleynder. De wortel verspreyt sich wijt uyt.

Plaetse. Het wort by de Liefhebbers der Kruyden in de Hoven gevonden.

Tijdt. Het draeght zijn bloemen in Julii en Augustus, en daer na de vruchten

Oeffeningh. Het moet in welbereyde aerde en op een openluchtige plaetse alle Jaer omtrent een Prieel of ander steunsel gezaeyt / en by seer droogh weder dickwils begoten zijn.

Aert en Krachten. Balsem-appel Manneken is matelijck gestelt tusschen koude en hitte / maer verdroo-

droogende van aert / en daerom t'samen-treckende en de wonden heelende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor versche Wonden en quade Sweeren : Neemt de gestooten bladeren en leghtse op: of neemt de Olie / daer de vruchten in geweeckt en gekoockt zijn / en leght het met wiecken op. Dodonæus, Lobel.

Voor Buyck-pijn: Bereyt een afziedtsel van de bladeren met Wijn/en laet hier van drincken. Chabræus.

Voor sweerende Borsten, Ambeyen en Verbrantheyt: Neemt de Olie van de vruchten / bereyt/ en bestrijckt hier mede. Fuchsius.

Voor swaren arbeydt der Vrouwen: Besmeer de Buyck met de geseyde Olie. Lobel.

Voor Breuken of Scheursels: Neemt de fijn gestooten bladeren een vierendeel loots/of voor een kindt een half vierendeel loots/ geeft het met Wijn in / en bestrijckt van buyten met de olie / van de vruchten bereydt. Dodonæus.

Balsem-appel Wijfken, in 't Latijn *Balsamina Fœmina.*

Gedaente.

Dit Kruydt heeft dicke / rechte / gladde en sappige steelen / die onderwaerts dickwils wat rootachtigh zijn/en hooger als een voet opschietende. De bladeren zijn langh/ smal/ spits/ en rontom gekerft. De lijfverwige of bleeck-paerse bloemkens/ van gedaente die van Kruydtje roert my niet gelijck/ komen omtrent de oorspronghder bladeren te voorschijn / en worden van ronde rouwe vruchten / die eerst groen / en namaels bleeckgeel van verwe zijn/ gevolght. Het zaet is de Linsen niet ongelijck. De wortel is getackt en gevesselt

Plaetse. Het wordt hier te Lande nergens als by de Liefhebbers der Kruyden in de Hoven gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in Julii, en de vruchten worden in de Herfst rijp.

Oeffeningh. Het wort door het zaet aengeteelt.

Aert en Krachten. Dit Gewas wordt alle de krachten van Balsem-appel Manneken, van andere die van Persick-kruydt toe geschreven.

Eynde van het Sevende Deel.

HET

HET ACHTSTE DEEL

Des

NEDERLANDTSEN KRUYDT-BOECKS,

BESCHRYVENDE

De Geſlachten/ Gedaente/ Plaetſe/ Tijt/ Oeffening/ Aert/ Krachten en Medicinael gebruyck van alderhande wel-rieckende Kruyden/ die in de Hoven van Nederlandt onderhouden worden.

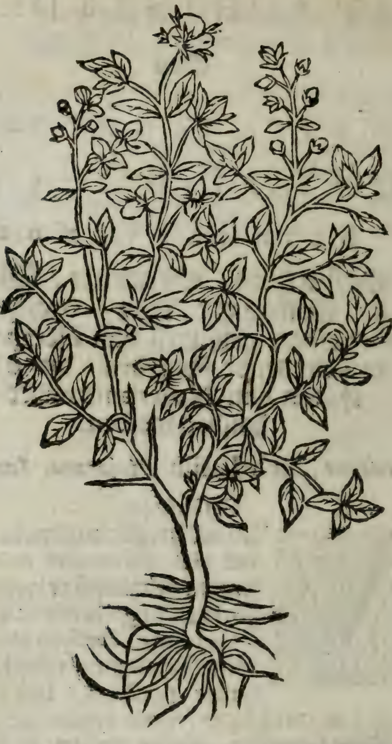
Marioleyne, in 't Latijn *Majorana, Sampſucus*.

Geſlachten.

VAn dit Kruydt worden in de Hoven van Nederlandt de volgende ſoorten gevonden: te weten/ fijne, grove en Engelſe Marioleyne.

Gedaente. De fijne Marioleyne verkrijght dunne/ rijſachtige/ getackte ſteelkens/ van een voet hoogh/ en met kleyne/ byna ronde/ grijſachtige bladekens bewaſſen. Op de top van de ſteelkens draeght het ſeer kleyne/ en aerwijs by een vergaderde witte bloemkens. Het zaedt is kleyn en bruyn. De wortelen zijn dunne veſelingen.

Grove Marioleyne heeft teere ronde ſteelkens/ en rondtachtige bladeren/ grooter en ruyger als die van de Poley. Op de top van de ſteelen brengt het bleeck-roode of witachtige bloemkens/ kroon-

wijs by een gevoeght / te voorschijn. Het zaet is kleyn en roodtachtigh. De wortel is lang en houtachtigh.

De Engelse Marioleyne is van gedaente de grove Marioleyne eenighsins gelijck / maer de bladeren zijn kleynder / bruyn groen van verwe / en niet ruyghachtigh. De bloemkens zijn purperachtigh root / en de wortel hardt en veselachtigh.

Plaetse.

Plaetſe. Alle deſe ſoorten van Marioleyne worden hier te Lande in de Hoven onderhouden.

Oeffening. De Marioleyne wordt door zaet en 't ſcheuren der planten aengewonnen / en moet op een ſchaduwachtige plaetſe / in wel bereyde ſavelachtige aerde geſet zijn: men moetſe oock by heete Somer dickwils bevochtigen.

Medicinael gebruyck. Voor beroertheyt, draeyinge des Hoofts, en alderhande koude gebreken der Herſenen: Hier tegen gebruyckt alle morgen een brockje van Conſerf van Marioleyne, of bereydt een afziedtſel van dit Kruydt / en drinckt daer van. C. Durantus.

Om de Maendtſtonden der Vrouwen te verwecken, en den Urijn af te drijven: Neemt twee handen vol Marioleyne, ziedt het op in een pint Wijn / en laet hier van een roemertje vol innemen. Dioſcorides, Matthiolus.

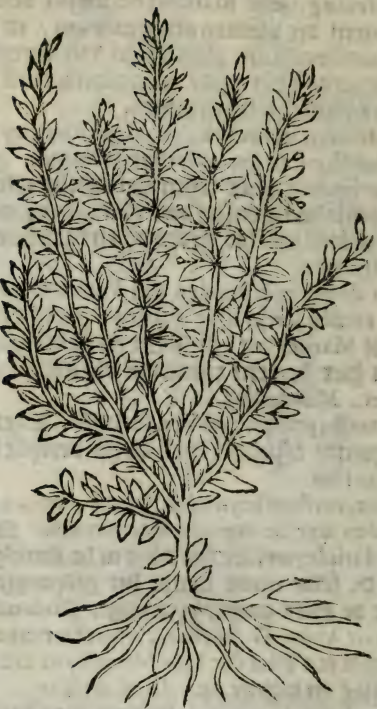
Voor Buyck-pijn en koude Piſſe: Laet van het voorgaende afziedtſel met Wijn bereydt drincken. Dioſcorides.

Voor verſtoptheydt des Hoofts, en om de vochtigheden uyt de Herſenen te trecken: Neemt ſap van Marioleyne, en haelt het in de Neusgaten op. Tot de ſelve eynde wordt het gedrooght Kruydt onder de Nies-poeyer vermengt. Dodonæus.

Voor koude Geſwellen, en verwronge Leden: Bereydt een Plaeſter van Marioleyne met Olie en Waſch / en leghtſe op. Dioſcorides.

Om den arbeydt der Vrouwen te bevorderen: Neemt gediſtilleerde Olie van Marioleyne, met Haſe reuſel vermengt / daer by doende een weynigh Muſcus, dit wort voor een ſonderling ſecreet om den arbeydt van Baren te vorderen en te ſpoeden gehouden. Ravelingius.

Marum.

Gedaente.

DIt kruydt heeft getackte harde steelen of rijskens / van anderhalven voet of twee spannen hoogh. De bladeren zijn kleyn / wat grooter als die van de Quendel. Op de top van de steelen wassen seer kleyne witte bloemkens / tros=

troswijs by een gevoeght. De wortelen zijn dun en houtachtigh.

Plaetſe. Het wordt hier te Lande nergens als by de Lief hebbers der Kruyden in de Hoven gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in de Somerſe Maenden.

Oeffening. Het wordt door ſteck aengeteelt / en het moet des Winters voor de koude bewaert worden.

Aert en Krachten. De Marum is warm en droogh in den derden graedt / en heeft de ſelfde krachten die de Munte toegeſchreven worden. Dodonæus, Lobel.

Lavendel, in 't Latijn *Lavendula*, *Spica.*

Gedaente.

DIt wel-rieckent Kruydt brenght voort / dunne / vierkante / geknoopte ſteelkens / omtrent yeder lidt of knoop met twee langwerpige / ſmalle / dickachtige / en aſchverwige bladeren / breeder en langer als die van de Roosmarijn bewaſſen. Aen het opperſte van de ſteelen draeght het blaeuwe bloemkens / aerwijs by een vergadert. De wortel is hardt en in eenige ſaſelingen gedeelt.

Plaetſe. Het is overvloedigh in de Hoven van Nederlandt te vinden.

Tijdt. Het draeght ſijn bloemen in Junii en Julii.

Oeffening. De Lavendel wordt door het ſcheuren der planten in 't laetſte van Maert, of begin van April aengeteelt: en ſy begeert op een open luchtige plaetſe in een ſavelachtige grondt geplant te zijn.

Aert en Krachten. De Lavendel is warm en

droogh in den derden graet/ fijn van stoffe/ en de herssenen en zenuwen aengenaem. Dodonæus, Lobel.

Medicinael gebruyck. Voor Beroertheyt, Lammigheyt, Slaep-sucht, vallende Sieckte, en Beswijmenisse: Neemt van de Conserf van Lavendel-bloemen bereydt/ de groote van een Boon/ en geeft het nuchteren in: of laet twee lepelen vol van het gedistilleert water in nemen: oock konnen de geraeckten of verkrompen Leden met een badt van Lavendel-bloemen bereydt gestooft worden. Dodonæus, Lobel, Matthiolus.

Voor opstijging van de Lijf-moeder, en swaren arbeydt der Vrouwen: Neemt Lavendel-bloemen een vierendeel loots/ stoot het tot een fijn poeyer/ en geeft het met eenigh bequaem nat in. Ondertusschen bestrijckt de Navel van de Buyck met de gedistilleerde Olie/ die gemeenlijck Spieck-olie in de Apotheken genaemt wordt. Ravelingius, Joh. Schroderus.

Voor koude Pisse, Buyck-pijn en opgestopte Maentstonden: Bereydt een afziedtsel van Lavendel-bloemen met Wijn/ en laet hier van drincken. Fuchsius, Matthiolus, C. Durantus.

Voor sinckinge en verkrompen Leden: Neemt Spieck-olie soo veel van nooden is/ bestrijckt 'er het Ruggegraedt/ en de Leden daer mede. Ravelingius.

Stichas-kruyt, in 't Latijn *Stæchas*.

Gedaente.

DIt Gewas heeft korte/ hardtachtige/ vierkante steelkens/ met langwerpige smalle/ witachtige bladeren/ kleynder als die van Lavendel bewassen. Aen de toppen van de steelen draeght het dicht in een gedrongen dicke hoofdekens

kens of aerkens / met purper-verwige of bruyn-blaeuwe bloemkens verciert. Het zaet is zwart en de wortel hardtachtigh.

Plaetſe. Het is hier te Lande van vreemt zaet voort gekomen/en wort by ſommige Liefhebbers in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt in May en Junii.

Oeffeningh. Het moet des Winters voor de koude bewaert worden.

Aert en Krachten. De Stæchas is warm en droogh in den tweeden graet / afvagende / versteerende en openende van krachten. Matthiolus, Fuchſius, C. Bauhinus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande koude gebreken des Hoofts, verſtoptheyt van de Long, Lever, Mildt en Lijf-moeder: Neemt van het afziedtſel der bloemen een pint / Syroop van de bloemen bereydt drie oncen / vermengt dit te ſamen/ en laet hier van tweemael des daeghs een roemertje vol innemen. Dioſcorides, P. Ægineta, Galenus

Voor pijn van de Leden en Zenuwen: Koockt de bloemen in water/ en ſtooft de Leden daer mede. Matthiolus.

Thijm, in 't Latijn *Thijmus*.

Gedaente.

Dit welbekent Kruydt heeft ſeer dunne ſteelkens / met ſeer veel kleyne bladekens rondtom bewaſſen. De bloemkens ſpruyten tuſſchen de bladekens voort. De wortel is veſelachtigh.

Plaetſe. De Thijm is in alle Hoven van Nederlandt gemeen genoegh.

Tijdt. Dit Kruydt bloeyt in Julii.

Oeffening. Het wordt door het afscheuren der planten in 't laetste van Maert aengeteelt / en wil op een openluchtige plaetse in savelachtige aerde geplant/en,in droogs Somers somtijdts met water besproeyt zijn.

Aert en Krachten. De Thijm is warm en droogh in den derden graet / openende / door-snijdende en dun-makende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Engborstigheyt en Kinck-hoest: Bereydt een afziedtsel van dit Kruydt met Water / maeckt het soet met Honigh / en laet hier van drincken: Of neemt poeper van dit Kruydt soo veel van nooden is / vermengt het onder gesuyverde Honigh / en laet hier van een Boon groot innemen. Dioscorides.

Om den Urijn en Maentstonden te verwecken, en om de Wormen des Buycks af te jagen: Bereydt een afziedtsel van dit Kruydt met Wijn / en laet hier van drincken. Dioscorides, Galenus.

Voor koude Geswellen: Ziedt dit Kruydt met Azijn / en leght het Plaester-wijs op.

Voor Flerecijn: Neemt van dit Kruydt soo veel van nooden is / stoot het kleyn / doet'er by Garsten-meel en Wijn / vermengt dit te samen tot een pap / en leght het van buyten op: en geeft ondertusschen fijn gestooten Thijm een half loot met Honigh-azijn in. Galenus, Aëtius.

Basilicum, Ocymum.

Geslachten.

In de Hoven van Nederlandt zijn meest twee soorten van dit Kruydt bekent: te weten/ grove of groote / en edele of kleyne Basilicum.

Gedaente. De groote of grove Basilicum heeft ronde getackte struyckens / omtrent een voet hoogh op-

opschietende / met breedtachtige bladeren / die aen de kanten een weynigh gekerft / en de bladeren van Bingel-kruydt eenighsins gelijck zijn / beladen. De bloemkens zijn wit of lijf-verwigh. De wortel is hardt en met faselingen behangen.

De edele of kleyne Basilicum is de voorgaende van gedaente gelijck / maer in alles kleynder.

Plaetse. Het wordt hier te Lande in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Beyde de soorte van Basilicum bloeyen in Junii en Julii.

Oeffening. De Basilicum moet alle Jaren in April op een wel ter Son gelegene plaetse gezaeyt worden.

Aert en Krachten. De Basilicum verwarmt in den tweeden graet / en is nut om te verteeren en te verdeelen. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor loopende Oogen en duyster Gesicht: Druppt het sap van dit Kruydt dickwils in de Oogen. Dioscorides.

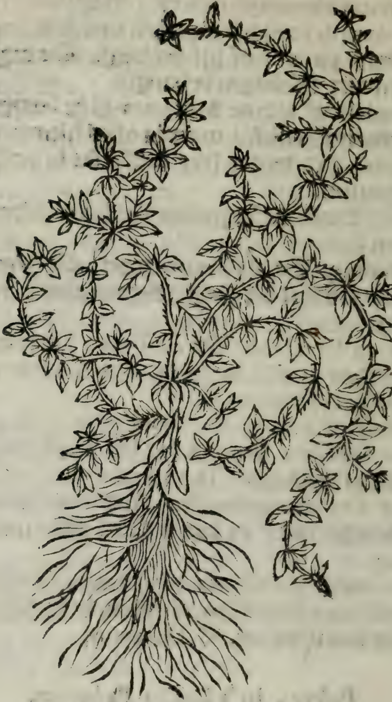
Voor Enghborstigheydt: Neemt een vierendeel loots van het zaet / en laet het met Mee innemen. Plinius.

Om den Urijn en Maendtstonden te verwecken: Bereydt een afziedtsel van dit Kruydt in Wijn / en laet hier van drincken. C. Durantus.

Poleye, in 't Latijn *Pulegium*.

Gedaente.

Dit Kruydt heeft veel teere ronde steelen / die ter aerde kruypen / en op sommige plaetsen met veselingen aen de selve sich bevestigen. De rondtachtige en bruyn-groene bladeren staen altoos twee tegen malkanderen over. De witachtige of blaeuwe bloemkens / groeyen wervel-

vel-wijs rondtom de steelen. De wortel is veselachtigh.

Plaetse. Het wordt veel in de Apothekers Hoven gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in Julii en Augustus.

Oeffeningh. Het wordt door het scheuren der planten vermenighvuldight / die in het begin van April

April op een matelijck vochte plaetse verplant worden.

Aert en Krachten. De Poleye is warm en droog in den derden graedt / fijn van stoffe / dun makende / doorsnijdende en openende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Om de Maentstonden te verwecken, het Baren te bevorderen, en de Na-geboorten uyt te drijven: Bereydt een afziedsel van dit Kruydt met Wijn / en laet 'er af drincken: of geeft van het gedistilleert water drie oncen t'seffens in. Dioscorides, Galenus.

Voor quaet Tandt-vleesch: Brandt de Poleye tot assche / en wrijft 'er het Tandt-vleesch mede.

Voor Mildt-sucht: Laet van het afziedsel met Wijn bereydt drincken / en leght het gestooten Kruydt met een weynigh zout vermenght plaesterwijs van buyten op. C. Durantus, Dioscorides.

Voor het Flerecijn: Neemt het gestooten Kruydt / en leght het op de pijnelijcke plaetse tot dat de selve root wordt. Dioscorides.

Voor 't Graveel: Koockt Poleye in Wijn / en laet van het selve een roemertje vol in nemen. Matthiolus, Fuchsius.

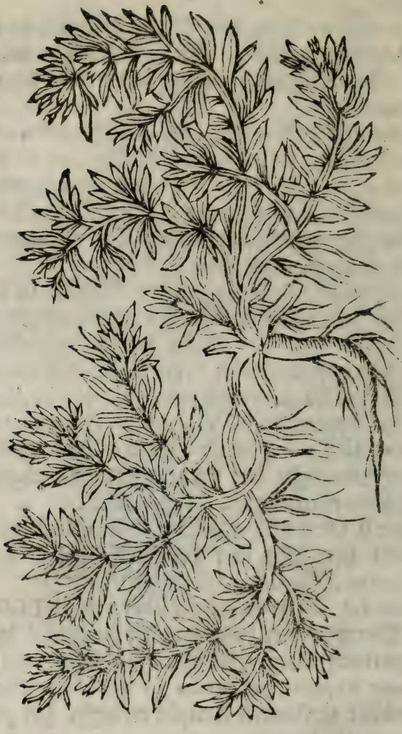
Voor swellinge en hardigheyt van de Lijf-moeder: Bereydt een badt van dit Kruydt / waer in de Vrouwen eenige tijdt sitten sal. Dioscorides.

Voor blaeuw gestooten of gevallen Placken: Neemt het gestooten Kruydt en leght het plaester wijs op. Dodonæus.

Bergh-polium, in 't Latijn *Polium Montanum*.

Gedaente.

DIt Gewas heeft dunne / hardtachtige / ronde steelen / omtrent een palme hoogh opschietende / met veel kleyne / langhwerpige / smalle

ſmalle bladekens bewaſſen. De ſteelen en bladeren zijn met een grijſe wolachtigheyt bekleedt. Op de toppen van de ſteelen draeght het witachtige bloemkens / die van de Quendel niet ongelijck / en in ſommige hoofdekens by een vergadert. Het zaet is zwartachtigh / kleyn en langhwerpigh rondt.

De

De wortel is teer / en met sommige dunne veselingen behangen.

Plaetse. Het wordt hier te Lande by sommige Lief-hebbers der Kruyden in de Hoven gevonden.

Tijdt. Het draeght sijn bloemen in Nederlandt in April of May.

Oeffening. Dit Kruydt wordt in Maert gezaeyt / of men plant het van tacxkens die men op een lommerachtige plaetse in de aerde steeckt.

Aert en Krachten. De Bergh-polium is verwarmende in den derden / en verdroogende in den tweeden graedt / bitter van smaeck / openende / en het vergift wederstaende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheydt van het Ingewant, Water- Geel- en Mildt-sucht, en om de Maentstonden te verwecken: Neemt van het poeyer van dit Kruydt een half vierendeel loots / en geeft het met Wijn in: of bereydt 'er een afziedsel van met Wijn / en laet daer van drincken. Dioscorides, Galenus.

Voor sinckingen die op de Oogen vallen: Neemt het groen gestooten Kruydt / en bindt het voor het Voor-hooft. Ravelingius.

Hysop, in 't Latijn *Hysopus*.

Gedaente.

De steelen van de Hysop zijn hardt / getackt / een spanne hoogh opschietende / en rondtom met langhwerpige / smalle / doncker-groene bladeren bewassen. Van het midden der steelen tot aen de top spruyten de blaeuwe / witte of roode bloemkens meest aen een zijde uyt besondere huyskens voort: dese bloemkens zijn in 't midden met purperachtige draeykens verciert. De wortel is houtachtigh / en blijft lange Jaren in 't leven.

Daer-en-boven vindtmen in de Hoven van Neder-

derlant een andere soorte/ die witte Engelse Hysop genaemt wordt/ wiens halve bladeren sonder eenige wolachtigheyt sneeuw-wit zijn / blijvende d'ander helft geheel groen.

Plaetse. De Hysop is in de Hoven genoegh bekent.

Tijdt.

Tijdt. Dit Kruydt brenght sijn bloemen in Julii en Augustus voort.

Oeffening. Hysop wordt door zaet en scheuren der planten aengeteelt / en in 't laeste van Maert op een openluchtige plaetse verplant.

Aert en Krachten. De Hysop is warm en droogh in den derden graedt / fijn van deelen / openende en afvagende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Engborstigheyt, verouderde Hoest, verstoptheydt des Ingewants, vallende Sieckte, koude Pisse, en opgestopte Maentstonden: Neemt van het afziedtsel van dit Kruydt een pint / doet 'er by drie oncen Syroop van Hysop, vermengt zijnde laet 'er tweemael des daeghs van drincken: Hier toe is mede dienstigh de Wijn daer gedrooghde Hysop in geweeckt heeft. Mesue, Fuchsius, Brunfelsius.

Voor Tandt-pijn: Ziedt dit Kruydt in azijn en houdt het warm in de Mont. Joh. Stocker.

Om het geronnen Bloedt te doen scheyden: Koockt dit Kruydt in water / en leght het papwijs op. Fuchsius.

Voor Schurftheyt en seere Hoofden: Bereydt een afziedtsel van dit Kruydt / en wascht daer mede. Ravelingius.

Salie, in 't Latijn *Salvia*.

Geslachten.

DIt Kruydt wordt in groote of groove en kleyne of edele Salie onderscheyden: daerenboven vindt men Salie met witte bloemen / en Salie met bonte of geelachtige bladeren.

Gedaente. De groove Salie heeft houtachtige getackte steelen / met langwerpigh breede / grijsachtige / rouwe bladeren begroeyt. De bloemen komen op het opperste der tacken te voorschijn / en

zijn

zijn uyt den blaeuwe purperachtigh van verwe/ van gedaente die van de Doove-netelen of Scharley niet ongelijck. Het zaet is zwartachtigh. De wortel is hardt en met veel faselingen behangen.

De edele Salie is de voorgaende van gedaente wel gelijck / maer in alles kleynder / en heeft onder aen sijn bladeren noch twee kleyne bladerkens/ gelijck tongekens of oorkens.

Het verschil van de andere soorten bestaet alleen in de verwe van de bloemen en bladeren.

Plaetse. De Salie wordt over al overbloedigh in de Hoven gevonden.

Tijdt. Dese kruyden bloeyen in Julii en Augustus.

Oeffening. De Salie wordt van afscheuren der wortel-spruyten / of rackskens die onder omgewrongen zijn / in Maert op een lommerachtige plaetse verplant / stellende tusschen de selve Wijnruyt, op dat de Padden / Agedissen en ander ongedierte van de selve geweert werden / die sich andersints veeltijdts onder de Salie plegen te verschuylen.

Aert en Krachten. De Salie is warm en droogh tot in den derden of in het laetste van den tweeden graedt / en een weynigh t'samentreckende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande koude gebreecken der Hersfenen en Zenuwen: Neemt van de Conserf van Salie-bloemen bereydt een boon groot / en geeft het nuchteren met Salie-water in: of bereydt een afziedtsel met Wijn / en laet 'er af drincken. Dodonæus, Matthiolus.

Voor Wonden en vuyle Zeeren: Neemt de gestooten bladeren en leghtse plaester-wijs op. Dioscorides, Plinius.

Voor onsuyver Tandt-vlees: Koockt Salie bladeren

deren in Wijn en wascht de Mondt daer mede. Fuchsius.

Voor Vergift: Eet nuchteren drie Salie bladeren met een weynigh zout.

Voor het Graveel: Bereydt een afziedtsel van de bladeren met Wijn / en geeft hier van een roemertje vol in. Ravelingius.

Voor Geswellen achter de Ooren: Neemt bladeren van Salie, van Netelen van elcks even veel/ stoot het kleyn en leght het pap-wijs op. Ravelingius.

Om het mis-vallen van Kinde te beletten: Hier toe wordt nuttelijck van de zwangere Vrouwen eenige Salie bladeren nuchteren gegeten. Aëtius.

Scharleye, in 't Latijn *Scarlea*, *Gallitricum*.

Gedaente.

De Scharleye verkrijgt vierkante hooge steelen. De bladeren zijn seer groot / rouw/ asch-verwigh en wat ruyghachtigh. Aen het opperste van de steelen draeght het blaeuwachtige witte bloemen/ van gedaente die van Salie of Doove Netelen gelijck. Het zwart zaet leyt in langwerpige getande huyskens beslooten. De wortel is hardt en geelachtigh.

Plaetse. Dit Kruydt wordt in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt in Junii en Julii, het tweede Jaer na dat het is gezaeyt geweest.

Oeffening. Het moet in April op een lommerachtige plaetse gezaeyt zijn.

Aert en Krachten. De Scharleye is warm en droogh tot in den derden graedt / openende en dun makende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Om slot of andere dingen, in

in de Oogen gevallen, uyt te drijven: Neemt een Zadeken van Scharleye, en steeckt het tusschen de oogh-schellen. Mizaldus.

Voor de witte Vloedt der Vrouwen: Neemt van de bladeren soo veel van nooden is / stootse kleyn / laetse staen rotten in Boter / daer na koockt het een reys op / wringht het door / en besmeer de Vrouwe hier mede van de Navel naer het Gemacht. Joh. Stocker.

Om het Baren te vorderen: Neemt Scharleye, stampt het kleyn in een steene Mortier / en bindt het op de Navel.

Om de Maendtstonden te verwecken: Bereydt een afziedtsel van dit Kruydt / en laet 'er af drincken: of gebruyckt Scharleye in de spijse. Dodonæus.

Voor Klap-ooren, Bloet-sweeren en knobbelachtige Geswellen: Neemt Scharleye soo veel van noden is / stoot het kleyn met azijn / doet 'er by een weynigh Honinghs / en leght het papwijs op. Ravelingius.

Voor duyster Gesicht: Neemt sap van dit Kruyt met Honing vermengt / en druppt het in de oogen. Ravelingius.

Keule; in 't Latijn *Satureja*.

Gedaente.

De Keule heeft een dunne getackte steel / met smalle bladeren gelijck de Hysop bekleedt. De bloemkens zijn witachtigh of bleeckpurper / aen de oorspong der bladeren voortkomende. Het zaet is bruyn en kleyn. De wortel is veselachtigh.

Plaetse. Dit Kruydt wordt veel in de Moeshoven gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in de Somer.

Oeffe-

Oeffening. Men zaeyt dit Kruydt alle Jaren in de Lente / want het des winters vergaet.

Aert en Krachten. De Keule is warm en droog in den derden graedt / maeckt dun en doet de Winden scheyden. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor het opstijgen des Lijf-moeders: Neemt het kleyn gestooten kruydt/ maeckt het warm in een panne / en leght het op de Buyck. Dodonæus.

Voor Engborstigheyt, Buyckpijn en opgestopte Maentstonden: Neemt het poeyer van gedrooghde Keule een vierendeel loots / en geeft het met Wijn in. Brunfelsus.

Voor pijn en tuyten der Ooren: Neemt het sap van dit Kruydt / Olie van Roosen van elcks even veel / en druppt het warm in de ooren. Fuchsius.

Voor Heup-gichte: Neemt van het Kruydt soo veel van noden is / stoot het kleyn / doet 'er by Terwen-meel en leght het papwijs op. Ravelingius.

Balsem, in 't Latijn *Costus Hortensis*.

Geslachten.

DIt Gewas wordt hier te Lande in groote en kleyne Balsem onderscheyden.

Gedaente. De groote Balsem schiet met ronde harde steelen omtrent anderhalve voet hoog op. De bladeren zijn langwerpigh breedt / aen de kanten geschaert en bleeck-groen van verwe. De goutgeele bloemkens / van veel draeykens t'samen geset/ komen krans- of kroons-wijs te voorschijn. De wortel is hardt en met veel veselingen behangen.

De kleyne heeft wel eenige gelijckenisse met de voorgaende soorte/ maer de bladeren zijn veel kleynder / smalder / langwerpiger en dieper gekerft.

Plaetse.

Plaetse. De Balsem wordt hier te Lande alleen in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Dese kruyden dragen haer bloemen in Junii en Julii.

Oeffening. De Balsem wordt in Maert door het scheuren der planten aengeteelt / en sprupt alle Jaren weder upt.

Aert en Krachten. De Balsem is warm en droogh in den tweeden graedt / fijn van deelen / dun makende / suyverende en de verrottinge wederstaende van krachten. Matthiolus, C. Durantus.

Medicinael gebruyck. Voor verouderde Hooftpijn, Sinckingen, Water-sucht en Uytteering: Neemt alle morgen een boon groot van de Conserf van dit kruydt in. Dodonæus.

Voor opstijgen van de Lijf-moeder, opgestopte Maentstonden en Buyck-pijn: Ziedt dit kruydt in Wijn / en laet 'er af drincken; ondertusschen kan van het selvige een stoovinge of badt bereydt worden. Matthiolus.

Voor 't Graveel en om de Urijn af te drijven: Laet van het afziedtsel van dit kruydt drincken / en leght de bladeren in Wijn gesoden pap-wijs op het Gemacht. C. Durantus.

Om een slappe en walgende Maegh te versterchen: Neemt het sap van dit krupt / en bestrijkt'er de Maegh mede. Ravelingius.

Wijnruyt, in 't Latijn *Ruta*.

Gedaente.

DIt Gewas schiet met sijn houtachtige tacken somtijts drie voeten hoogh op. De bladeren zijn kleyn / uyt den blaeuwe groenachtig van verwe / en veel aen een middelsteelken gehecht. Op

Op de top van de steelen draeght het groen-geele bloemkens / van vier uytgeholde bladekens gemaeckt / in wiens midden een vierhoeckigh bolleken / met eenige geele draepkens verciert / te voorschijn komt. Het zaet is kleyn en zwart. De wortel is hart / en met sommige veselingen behangen.

Plaetse. Dit Kruydt is in de Hoven van Nederlandt gemeen genoegh.

Tijdt. Het bloeyt in Julii en Augustus.

Oeffening. Het wordt door scheuren der planten en zaedt aengeteelt / en op een openluchtige plaetse in de Lente verplant.

Aert en Krachten. De Wijnruyt is warm en droogh in den derden graedt/ fijn van deelen / doorsnijdende / dunmakende / en de besmettinge wederstaende van krachten. Brunfelsus, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Om de Maendtstonden te verwecken, en de Na-geboorte af te drijven: Bereydt een afziedtsel van Wijnruyt, en laet'er af drincken: of geeft des selfs sap met Wijn vermengt in. Dioscorides, Galenus.

Voor Vergift: Neemt van het zaet een vierendeel loots / fijn gestooten zijnde geeft het met eenigh bequaem nat in. Dioscorides.

Voor besmettelijcke en pestilentiale Sieckten: Om sich voor dese quale te bevrijden / wordt het volgende seer gepresen ; neemt twee Ocker-nooten, twee Vijgen, twintigh Wijnruyts-bladeren, en een weynigh zout/ stampt dit te samen tot een Conserf/ van het welcke ghy alle morgen de groote van een boon gebruycken sult. Plinius.

Voor quaetaerdige Koortsen: Neemt Wijnruyt soo veel van nooden is / doet'er by een weynigh zout en azijn / stoot het te samen kleyn / en bindt het op de Pols, Ravelingius.

Voor Watersucht: Neemt van dit kruydt twee handen vol / koockt het in een pint Wijn tot dat de helft versoden is / en laet het in vier reysen in nemen. Dioscorides.

Voor duyster gesicht: Druppt het sap van Wijnruyt alleen / of met Venckel-sap vermenght in de Oogen. Dioscorides.

Voor doof heydt, pijn en tuyten der Ooren: Druppt het sap ofte Olie van Wijnruyt in de Ooren. C. Durantus.

Voor hardigheyt en swellinge van de Milt: Bestrijckt de lincker-zijde met Olie van Wijnruyt. Dispens. Augustan.

Voor Slaep-sieckte, Stuypen en Popelsye: Geeft van het sap een lepel vol in / en houdt het selve sap met Azijn vermengt voor de Neus. Joh. Stocker.

Voor ontvloeyinge des Zaets: Neemt van het zaet een vierendeel loots / fijn gepoeyert zijnde / geeft het met eenigh nat in. Ravelingius.

Voor beten van dolle Honden: Geeft van het sap twee oncen met Wijn in / en leght de gestooten bladeren / met Sout en Honigh vermengt / van buyten op de Wonden. Ravelingius.

Sevengetijden-kruydt, in 't Latijn *Trifolium oderatum*, *Lotus hortorum odora.*

Gedaente.

Dit Kruydt heeft recht opwassende holle steelen / in verscheyde zijde tackskens gedeelt. De bladeren groeyen gelijck de Klaver- of Meliloten-bladeren drie by een / maer se zijn langer en een weynigh om de kanten geschaert. De bleecke bloemkens / komen op dunne steelkens / dicht by een vergadert / te voorschijn: na de welcke

rouwe

rouwe ronde zaethuysken volgen. De wortel is veselachtigh.

Plaetſe. Het wordt in de Hoven van Nederlandt onderhouden.

Tijdt. Het brenght ſijn bloemen in Junii, Julii en Auguſtus voort.

Oeffening. Dit Gewas begeert weynigh oeffeninge / want eens gezaeyt zijnde / komt het lichtelijck van ſijn afgevallen zaet wederom voort.

Aert en Krachten. Sevengetijden - kruydt is middelmatigh warm van aert / verteerende / afvagende en verſachtende van krachten. Fuchſius.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Wonden, harde Geſwellen, en Breucken der jonge Kinderen: Neemt Olie van Sevengetijden-kruyt, druppt het in de Wonden / of beſmeert'er de Geswellen of Breucken mede. Dodonæus, C. Durantus, Lobel.

Voor verwrongen of verſtuyckte Leden: Beſtrijckt deſelve met Olie van Sevengetijden-kruydt. Ravelingius.

Voor ſnijding in 't Water maken, op-ſtijgingh van de Lijf-moeder, verſtopte Maendtſtonden, Waterſucht en langduurende Koortſen: Bereydt een afziedtſel van de bladeren en bloemen / met Water of Wijn / en laet hier van dickwils drincken. Matthiolus, C. Durantus, Fuchſius.

Voor Zijde-pijn of Pleuris: Bereydt een afziedſel van dit Kruydt met Honigh-water of Mee / en geeft hier van een roemertje vol in. Ravelingius.

Moeder-kruydt, in 't Latijn *Matricaria*.

Gedaente.

Dit Kruydt brengt voort ronde ſteelen / met geſneden / bleeck groene bladeren / die van Byvoet eenighſins gelijck beweſſen. Op de

toppen van de steelen draeght het bloemen / gelijck de Kamillen, in 't midden met een geel bolleken versien / en rondtom met witte bladekens beset. Somtijdts wordt het oock met dubbelde bloemen gevonden. De wortel is veselachtigh.

Plaetse. Het wordt veel in de Apothekers Hoven gevonden.

Tijdt.

Tijdt. Het bloeyt in Junii en Julii.

Oeffening. Dit Gewas wordt door het scheuren der planten vermenighvuldight / en in April verplant.

Aert en Krachten. Moeder-kruydt is verwarmende in den derden / en verdroogende in den tweeden graedt / openende en af-vagende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Graveel, opstijginge en winden van de Lijf-moeder, verstopte Maendtstonden, en om de Na-geboorte af te drijven: Neemt Moeder-kruydt drie handen vol / kleyn gesneden zijnde / koockt het in Wijn tot een pint / en laet hier van een roemertje vol innemen: Oock kan hier toe van het Kruydt een stovinge bereydt worden. Dioscorides, Matthiolus.

Voor Hooft-pijn door koude veroorsaeckt: Neemt het groen gestooten Kruydt / en leght het op de Kruyn van 't Hooft. Ravelingius.

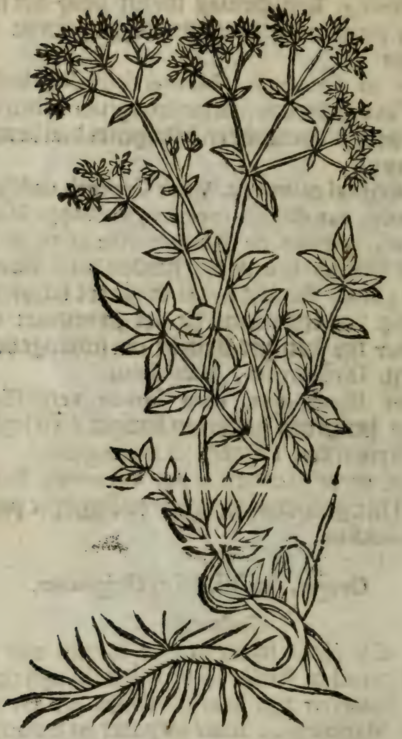
Voor harde Geswellen der Vrouwen Borsten: Neemt het gestooten Kruydt/ en leght het papwijs op. Fuchsius.

Orega, in 't Latijn *Origanum*.

Gedaente.

Dese plant schiet hier te Lande met ronde getackte steelkens een voet hoogh op. De bladeren zijn langhwerpiger als die van de grove Marioleyne, maer kleynder en witachtiger. Op de top van de steelkens brenght het aer-wijse geschubde hoofdekens voort / waer uyt kleyne witte bloemkens voortkomen. Het zaedt is kleyn / dat van Marioleyne niet ongelijck. De wortel is dun/ hardt en veselachtigh.

Plaetse. Men soude het hier te Lande elders te vergeefs als in de Hoven soecken.

Tijdt. Het bloeyt in Junii en Julii.

Oeffening. Het begeert de selve oeffening als de Marioleyne.

Aert en Krachten. De Orega is warm en droog in den derden graedt / openende / doorsnijdende en dun makende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor verstopte Maendt-ston-

stonden, Watersucht, pijn van de Maegh, en om de Hick te doen ophouden: Bereydt een afziedtsel van de Orega met Water of Wijn / maeckt het soet met Suycker / en laet 'er af drincken: Men kan oock de Orega onder de spijse gebruycken. Dioscorides, Brunfelsus.

Voor Enghborstigheydt: Neemt van het gedistilleert Water van groene Orega drie oncen / en geeft het 's morgens en 's avonts in. Ravelingius.

Bock-orega, in 't Latijn *Tragoriganum*.

Gedaente.

DIt welrieckent Kruydt brenght voort dunne / houtachtige / bruyne steelkens met hayrige bladeren / wat kleynder als die van de Marioleyne, bewassen. De paersse bloemkens groeyen wervel-wijs om de steelkens. De wortel is kleyn en hardt.

Plaetse. Het wast hier te Lande in de Hoven van de Kruydt-beminners / en wordt aldaer met naerstigheyt onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt in Julii en Augustus, en het kan de koude des Winters wel verdragen.

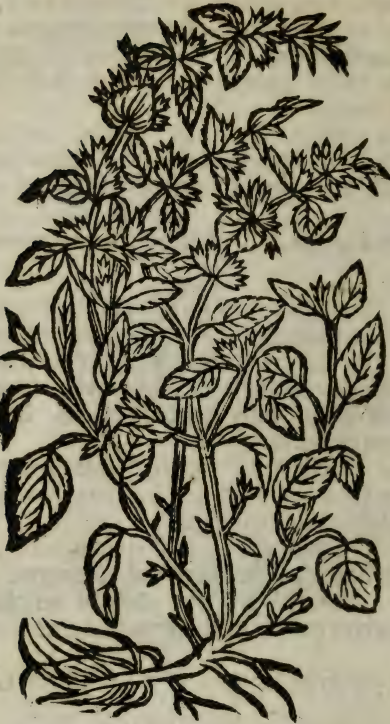
Aert en Krachten. Dit Gewas verschilt weynigh in aert en krachten met de gemeene Orega.

Consilie de Greyn, in 't Latijn *Melissa*.

Gedaente.

DIt Gewas verkrijght vierkante steelen / met breedtachtige / gerimpelde donckergroene bladeren / de welcke na een Citroen riecken / bewassen. De witte bloemkens staen wervel-wijs om de steelen / uyt haer huyskens voortspruytende. Het zaet is kleyn en de wortel veselachtigh.

 Plaetse.

Plaetse. Dit Kruydt wordt veeltijdts in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Het draeght sijn bloemen in Julii.

Oeffening. Het wordt door zaet en scheuren der planten aengeteelt / en begeert op een lommerachtige plaetse en in welbereyde aerde geplant te zijn.

Aert en Krachten. De Consilie de Greyn is warm

warm en droogh in den tweeden graedt / en ver-sterckende van krachten. Avicenna.

Medicinael gebruyck. Voor een vochte en koude Maegh, bangigheydt en kloppinge des Herten, verstoptheyt der Herssenen en Buyckpijn: Bereyt een afziedtsel van dit Kruydt met Wijn / en laet daer af drincken. Of geeft een Boon groot van de Conserf met gedistilleert water van dit Kruydt in. Dodonæus, Serapio, Sethus.

Voor Enghborstigheydt: Bereydt een Syroop van het sap met Suycker / en laet daer van dick-wils licken. Dioscorides.

Voor alderhande Wonden: Doet 'er een weynigh van het sap in. Dodonæus.

Voor verstopte Maendtstonden, opstijginge en pijn des Lijf-moeders: Laet van het afzietsel met Wijn bereydt drincken; en neemt Confilie de greyn, Kamille bloemen van elcks soo veel van noden is/ benaeyt het in een sackje/ ziedt het in water en leght het warm op de Buyck. Dioscorides, Ravelingius.

Munte, *Bruyn-heylige*, in 't Latijn *Mentha*.

Geslachten.

Dit Kruydt wordt in gemeene Hof-munte of Bruyn-heylige, Kruyse-munte, Roomse Munte en wilde Munte, in 't Latijn Menthastrum genaemt / onderscheyden.

Gedaente. De gemeene Hof-munte brenght voort vierkante / bruyn-roode / en wat ruyge steelen / met rondtachtige / geschaerde / donckergroene bladeren bewassen. De roode bloemkens komen rondtom de steelen werbel-wijs te voorschijn. De wortel is dun / langh / met veselingen behangen / en op veel plaetsen nieuwe uytspruytsels uytwerpende.

De Kruyse-munte is de voorgaende eenigsins ge-

lijck / maer de bloemen wassen aen het opperste der steelen gelijck een kleyne aere by een vergadert.

De Roomse-Munte heeft langhwerpige / gescheerde hayrachtige bladeren / maer de bloemen komen als die van de Kruysemunte voort.

De wilde Munte heeft vierkante hayrige steelen. De bladeren zijn dicker als die van de eerste sorte / met een dichte witte wolachtigheyt bekleedt. De bloemen staen aer-wijs / gelijck die van de Kruysemunte by een gevoeght.

Plaetse. Dese kruyden worden alleen in de Hoven gevonden.

Tijdt. Sy bloeyen in Julii.

Oeffening. De Munte groeyt weeldrigh van de afgescheurde planten voort / en wordt half Maert op een vochte plaetse verplant.

Aert en Krachten. De Munte is warm en droog in den derden graedt / fijn van deelen / en een weynigh t'samentreckende van krachten. Galenus, Dioscorides.

Medicinael gebruyck. Voor de witte Vloet der Vrouwen: Geeft tweemael des daeghs een boon groot van de Conserf van Munte met des selfs gedistilleert water in. Dodonæus.

Voor verouderde Hooft-pijn: Neemt het gestooten kruydt en bindt het voor het voorhooft / en op de slapen des hoofts. Plinius.

Voor quade Zeeren der jonge kinderen Hoofden: Bestrijckt het hooft met sap uyt het versche kruydt geparst. Dodonæus.

Voor Wormen: Neemt van het sap een loot / Azijn twee loot / vermenght het te samen / en laet het op een reys innemen. Dioscorides.

Voor walginge van de Maegh, verstoptheyt van de Lever, Milt en Nieren: Neemt van het gedistilleert water vijf oncen / Syroop van Munte ander-

derhalf once / vermenght zijnde / laet hier van dickwils twee lepelen vol in neemen; of bereydt een afziedtsel van dit kruydt met Wijn / en laet'er af drincken; ondertusschen kan men sich uytwendigh met de olie van Munte bestrijken. Dodonæus, Brunfelsus.

Voor Buyck-pijn voornamentlijck der jonge Kinderen: Hier tegen gebruyckt het gedistilleert water van Munte. Joh. Schroderus.

Om het Sogh op te droogen: Neemt het gestooten kruydt / en leght het pap-wijs op de Borsten. Dioscorides.

Voor pijn van de Ooren: Neemt Munte-sap, Honingh-water van elcks even veel / en druypt het warm in de Ooren. Dioscorides.

Bergh-calament, in't Latijn *Calamintha Montana*.

Gedaente.

Dit Kruydt brenght voort vierkante steelen / met rondtachtige / geschaerde en een weynigh hayrige bladeren behangen. De bloemkens zijn purperachtigh / die van Nipte niet ongelijck / en het zaedt zwartachtigh. De wortel is faselachtigh.

Plaetse. In de Hoven der Kruydt-beminners siet men dit Gewas hier te Lande voortkomen.

Tijdt. Het draeght sijn bloemen in Junii en Julii.

Oeffening. Het wordt door zaet aengeteelt / en blijft lange Jaren in 't leven.

Aert en Krachten. De Bergh-calament is warm en droogh in den derden graedt / fijn van deelen / openende / dun makende / scheydende en verteerende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor verstopte Maentstonden, Geel-sucht, Buyck-pijn, Engborstigheyt,

verstoptheyt van de Lever, en die sich van binnen beseert hebben: Laet van het afziedtsel van dit Kruydt met water of Wijn bereydt drincken / 't welck ingenomen zijnde / het zweeten verweckt moet worden. Galenus, Matthiolus.

Voor blaeuw geslagen of gestooten Placken:

Neemt

Neemt het gestooten Kruydt en leght het op. Galenus.

Voor Melaetsheydt: Dit Kruydt gesooden of rauw gegeeten / en daer op Wey van soete Melck gedroncken / wordt seer gepresen. Galenus, Dioscorides, Apulejus.

Scordium.

Gedaente.

De Scordium verkrijght vierkantige / geknoopte / en ter aerde huckende steelen / omtrent yder knoop met twee over malkander staende / geschaerde / gerimpelde / en witachtige bladeren / grooter als die van de Chamedrys bewassen. Aen de oorsprongh der bladeren brenght het roodtachtige bloemkens / die van de Chamedrys gelijck / te voorschijn. Het zaet is seer kleyn / en de wortel veslachtigh / langhs de risch der aerde uytgespreyt. Het geheele Gewas heeft een loockachtige reuck.

Plaetse. Dit Kruydt wordt veel van de Apothekers in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt in Junii en Julii.

Oeffening. Dit Kruyt wort in April gescheurt en op een lommerachtige vochte plaetse verplant.

Aert en Krachten. De Scordium is warm en droogh in den tweeden graedt / openende / afvagende / dun makende / zweet drijvende / de bedervinge en besmettinge wederstaende van krachten. Galenus, Matthiolus, C. Bauhinus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheydt des Ingewants, opgestopte Maentstonden, Etter-spouwen, Zijde-pijn, Graveel, koude Pisse en Vergift: Bereyt een afziedtsel van dit Kruydt met Wijn en laet hier af drincken; of geeft van het poeyer van Scordium met Honingh vermenght een vierendeel

loots

loots op een reys in. Dioscorides, Ægineta, Galenus.

Voor langhduurende'en pestige Koortsen: Laet van het afziedsel met water bereydt drincken / en geest van de Conserf/ in de Apotheken Electuarium Dioscordium genaemt/ een vierendeel loots of ander=

derhalf met eenigh bequaem nat in. Matthiolus, Fracaſtorius.

Om verſche Wonden te geneſen: Neemt het geſtooten Kruydt en leght het plaeſterwijs op. Dioſcorides.

Roomſe Kamillen, in 't Latijn *Chamomilla Romana.*

Gedaente.

DIt Gewas heeft ronde en ter aerde verſpreyt leggende ſteelen / met veel geſnippelde bladeren / die van de gemeene Kamillen gelijck / maer groender bewaſſen. De witte bloemen komen op de top der ſteelen voort. De wortel is veſelachtigh.

Plaetſe. Het wordt in de Hoven geplant en aengeteelt.

Tijdt. Het brenght ſijn bloemen in Julii en Auguſtus te voorſchijn.

Oeffening. Het begeert weynigh oeffeningh / want hoe men het meerder betreet en af-ſnijdt / hoe het weeldriger voortſpruyt / en wort daerom veeltijdts op groene ſit-plaetſen geplant.

Aert en Krachten. De Roomſche Kamillen vergelijckt ſich in aert en krachten met de gemeene ſoorte / maer is nochtans krachtiger in 't ontdoen en ſcheyden / doch onbequamer om murw te maken en pijn te ſtillen. Dodonæus.

Averone, in 't Latijn *Abrotanum.*

Gedaente.

DIt Kruydt heeft dunne houtachtige rijskens of ſteelen / en ſeer kleyn geſneden bladeren / die van de Venckel niet ongelijck / maer

maer wat breeder. De bloemen zijn geel. De wortel is met veel veselingen behangen.

Plaetse. Het wordt hier te Lande alleen in de Hoven geoeffent.

Tijdt. Het bloeyt in Augustus.

Oeffening. Het wordt door afgescheurde tacken of wortel spruyten in April voort geplant.

Aert

Aert en Krachten. De Averone is heet en droog in den derden graedt / openende / verteerende en dun makende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Enghborſtigheydt, opgeſtopte Maendtſtonden, Wormen en 't Graveel: Neemt van het gedrooghde Kruydt een vierendeel loots / fijn geſtooten zijnde / met Wijn in: of bereydt een afziedſel met Wijn om daer van te drincken. Dioſcorides, Fuchſius.

Voor Geelſucht: Koockt de Averone in water/ en laet 'er dickwils van drincken: Brunfelſus.

Voor het uytvallen des Hayrs, en om het Hayr te doen groeyen: Neemt de aſſche van dit Kruydt/ vermenght het met Raep-olie / en beſmeert het Hooft daer mede. Dodonæus.

Voor ſweeringhe van de Mannelijckheydt: Stroyt 'er de aſſche van dit Kruydt gebrant op, Galenus.

Zeewer-zaet, in 't Latijn *Semen Sanctum*, *Semen zedoariæ Sementina*.

Gedaente.

Dit Gewas ſchiet op gelijck een tackachtigh kleyn Boomken / met kleyne bladekens bewaſſen / en over al vol zaet beladen. De wortel is in veel ſaſelingen gedeelt.

Plaetſe. Dit Kruydt wordt by ſommige Liefhebbers van zaet aengeteelt / en in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Het zaet wordt in 't laetſte van de Somer rijp.

Aert en Krachten. Zeewer-zaet is warm en droogh van aert / bitter van ſmaeck / en wordt ſeer gepreſen om de Wormen des Buyckx te dooden en uyt te drijven. Dodonæus.

Kat-

Katten-kruydt, *Nipte*, in 't Latijn *Nepeta*.

Gedaente.

DIt Kruydt heeft kantige ghetackte steelen / met langhwerpige breede / en rondtom de kanten geschaerde sachte bladeren bewassen. De bloemkens zijn bleeck van verwe/ rondtom de steelen en op de top der selve voortkomende. De wortel is veselachtigh.

Plaetse. De Moes-hoven van Nederlandt zijn veeltijdts met dit Gewas versien.

Tijdt. Het vertoont sijn bloemen in Julii en Augustus.

Oeffeningh. Het wordt van zaet en 't scheuren der planten vermenighvuldight.

Aert en Krachten. De Nipte is warm en droog in den derden graedt / fijn van deelen / openende en dun makende van krachten. Matthiolus, C. Durantus.

Medicinael gebruyck. Om de Maendtstonden te verwecken, en de Vrouwen vruchtbaer te maken: Geeft van het gedistilleert water drie oncen op een reys in / en bereydt een Badt van dit Kruydt/ waer in de Vrouwe eenige tijdt sitten sal. Lobel, Dodonæus.

Voor die sich van binnen beseert hebben: Neemt sap van Katten-kruydt een once / en geeft het met Wijn in. Dodonæus.

Pimpinelle, in 't Latijn *Pimpinella*.

Gedaente.

DIt Kruydt heeft rondtachtige gekertelde bladeren / veel aen een middelsteelken by een vergadert: tusschen dese spruyt een ronde steel / wiens toppen met ronde moschachtige knopkens/

kens / purpere bloemkens voortbrengende / beladen zijn. Het zaet is kleyn en kantigh. De wortel is langh.

Plaetse. De Hoven van Nederlandt zijn overbloedigh met dit Gewas versien.

Tijdt. Het bloeyt in Junii en Julii.

Oeffeningh. Dit Kruydt wil in Maert of April in wel bereyde sandtachtige Aerde gezaeyt zijn.

Aert en Krachten. De Pimpinelle is warm en droogh in den tweeden graedt / openende / afvagende en een weynigh t'samentreckende van krachten. Renodæus.

Medicinael gebruyck. Voor Hert-kloppinge, Graveel en walginge van de Maegh: Neemt de groene bladeren / leghtse in wijn / van de welcke ghy somtijts een roemertje vol drincken sult: hier toe dient mede het gedistilleert water van dit Kruyt onder de Wijn vermenght. Matthiolus.

Om alderhande Wonden te genesen, en het bloeden te stelpen: Bereydt een afziedsel van dit kruydt alleen of met andere Wondt-kruyden vermenght/ en laet daer af drincken; ondertusschen leght het gestoten kruydt op de Wonden. Dodonæus, Ravelingius.

Voor pestilentiale Sieckten en Koortsen: Neemt sap uyt de Pimpinel geperst een once en geeft het in. Lobel.

Walt-meester, in 't Latijn *Asperula aut Aspergula odorata.*

Gedaente.

Dit Kruydt schiet met vierkante / geknoopte steelen een voet hoogh op / en is aen yeder knoop met seven of acht sterrewijs staende bladeren bewassen/ de welcke die van Kleef-kruydt wel gelijck zijn / maer breeder en groender / en niet

soo

soo rouw in 't aentasten. De bloemskens die op het opperste der steelen te voorschijn komen zijn wit / en worden van kleyn rondt zaet gevolght. De wortel is dun / veselachtigh / en kruypt wijdt en verre voort. Dese Plante heeft een soete reuck als van de May-bloemkens.

Plaetse. Het wordt in de Hoven geplant / en wordt oock veel op de boschachtige Heuvels van Artois gevonden.

Tijdt. Het vertoont sijn bloemen in May en Junii.

Oeffening. Dit Gewas wordt door zaet en 't scheuren der planten aengeteelt / en moet op een lommerachtige plaetse geset zijn.

Aert en Krachten. Walt-meester is matelijck warm en droogh van aert en krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Om het Herte en de Lever te verstercken: Werpt dit kruydt in de Wijn en laet daer af drincken. Dodonæus.

Voor Pestilentiale sieckten: Neemt van het gedistilleerde water van dit kruydt drie oncen / en geeft het op een reys in. Ravelingius.

Eynde van het Achtste Deel.

HET NEGENDE DEEL

Des

NEDERLANDTSEN KRUYDT-BOECKS,

BESCHRYVENDE

De Geslachten / Gedaente / Plaetse / Tijdt / Oeffening / Aert / Krachten / en Medicinael gebruyck van alderhande Bol- en Bloem-kruyden / die in de Hoven van Nederlandt onderhouden worden.

Vreemde of Hof-Hanen-voet, in 't Latijn *Ranunculus Hortensis*.

Geslachten.

Dit Gewas is in veelderley sooꝛten onderscheyden / waer van wy alleen de vooꝛnaemste en meest bekende sullen beschꝛijven: als knobbelachtige Hanenvoet, Hanenvoet met witte bloemen / Bosch - Hanenvoet, Hanenvoet met gras-achtige bladeren, Hanenvoet van Slavonien, van Portugael en van Constantinopelen.

Gedaente. Knobbelachtige Hanenvoet schiet niet seer hoogh op. De bladeren zijn gelijck die van de Botter-bloemen, bꝛeedtachtigh en diep gesneden. De bloemen zijn goutgeel van verwe / en somtijts van veel bladeren t'samen geset. Het zaet leyt in ronde

ronde rouwe hoofdekens besloten. De wortel is bolachtigh.

Hanenvoet met witte bloemen wast omtrent twee voeten hoogh op. De bladeren zijn groot/ diep gesneden en rondtom de kanten geschaert/ de bloemen die op de toppen van de steelen te

voor=

voorschijn komen / zijn wit / grooter als die van de gemeene Hanenvoet, die oock somtijdts dubbelt gevonden worden. De wortel is veselachtigh.

Bosch-Hanenvoet heeft steelen van een palme hoog. De bladeren zijn diep gesneden en gekerft niet meer als een op yder steelken rustende. De Bloemkens zijn geel of wit / sterrewijs open staende: De wortel is die van de Boom-varen by na gelijck.

Hanenvoet met grasachtige bladeren heeft korte steelkens / bleeck-groene grasachtige bladeren / geele bloemen / en een veselachtige wortel.

Hanenvoet van Slavonien brenght voort dunne ronde steelen / met langhwerpige / diep gekloven / witachtige bladeren bewassen. De bloemen zijn bleeck-geel / en de Botter-bloemen gelijck. De wortelen zijn met veel kleyne knobbelkens of klisterkens by een gevoeght.

Hanenvoet van Portugael heeft breede / ronde / stijve en rondtom gekerfde bladeren; tusschen de welcke een steelken van een palme hoogh opschiet / wiens top met een geele bloem / die van druyfsachtigh zaet gevolght wordt / beladen is. De wortelen zijn die van de Slavonise Hanenvoet gelijck / maer dicker.

Hanenvoet van Constantinopolen verkrijght een steele van een voet hoogh / in twee of meer tacykens gedeelt / op de welcke aen 't uyterste seer lustige schoon-roode dubbelde bloemen staen. Onder heeft het vijf of ses bleeck-groene gesnede bladeren. De wortel is van veel klisters / gelijck de Slavonise of Portugaelse Hanenvoet, t'samen gevoeght.

Plaetse. Alle de soorten van de vreemde Hanenvoet worden by de Lief-hebbers van Kruyden en Planten in de Hoven gesien.

Tijdt. Alle dese soorten van Hanenvoet bloeyen

in

in April en May, uytgenomen de Portugalse Hanenvoet, die in de Wintersse Maenden sijn bloemen voort brenght.

Oeffening. Sommige van dese Kruyden worden door zaet/ andere door de wortel-spruyten of affetsels aengeteelt.

Aert en Krachten. Dese vreemde soorten van Hanenvoet zijn de gemeene van aert en krachten gelijck.

Keucken-schelle, in 't Latijn *Pulsatilla.*

Gedaente.

Dit Gewas verkrijght seer kleyn gesneden hayrachtige bladeren / die van de Coriander van gedaente gelijck; tusschen dese spruyten dunne / ronde / hayrige steelen van een voet hoogh/ en met een kleynder bladt bewassen. Op de top van de steelen draeght het doncker-paersse / witte/ geele of roode bloemen / van ses langhwerpige bladekens gemaeckt/in 't midden met geele draeykens verciert / en van gedaente die van de Anemone eenighsins gelijck: na 't vergaen van de welcke een rondt zaet-bolleken / met veel hayrwijse gekrulde faselingen of vlocken behangen/ te voorschijn komt. De wortel is langh en redelijck dick.

Plaetse. Het wordt hier te Lande nergens als in de Hoven gevonden.

Tijdt. Het draeght sijn bloemen in de Lente.

Oeffening. Het wordt door zaet aengeteelt.

Aert en Krachten. De Keucken-schelle is heet en droogh in den derden graedt doorsnijdende / dun makende / verteerende/ suyver-makende/ ja versserende of door eetende van krachten: en daerom salmen de selve binnens lijfs niet gebruycken. Ravelingius.

Anemone.

Geslachten.

DE soorten van de Anemone zijn by na ontal-lijck / en worden in breedt en smal-bladige Anemone onderscheyden / daer by voe-gende de veranderinge van de verwe der bloemen: als

als breedt-bladige Anemone met bleeck-paersse / bleeck-roode / bruyn purper-roode/ bleeck purper-roode / bruyn-paersse / violette / doncker-violette/ lijf-verwige / incarnate / Orangie-scharlaken-roode/ en bruyn-roode bloemen: smal-bladige Anemone met blauwe / violette/ purper-roode/ scharlaken-roode / bloet-roode/ doncker-roode/ en rootpaersse bloemen.

Gedaente. Alle de soorten van Anemone hebben in bladeren groote gelijckheyt met de Hof-Hanen-voet, van de welcke d'een groot / breedt en diep gesneden / en d'ander kleynder en meerder gesnippelt zijn. Op de top van yeder steel draeght het maer een bloem/ die van veel of weynigh bladekens gemaeckt / en in verwe / gelijck boven vermelt / van den anderen verschillende is. De wortelen zijn knobbel- of veselachtigh.

Plaetse. Om de aerdigheydt van de bloemen worden dese gewassen in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Meest alle de soorten van Anemone bloeyen in de Hoven van dese Landen in April.

Oeffening. De Anemone worden van zaedt/ maer meest van wortel spruyten/ of klisters van de wortel aengeteelt / en in wel-bereyde aerde op een wel ter Son gelegen plaetse geplant. Besiet verder in 't Vermakelijck Landt-leven in 't eerste en tweede Deel.

Aert en Krachten. Alle de soorten van Anemone zijn seer heet en droogh van aert / uyttreckende/ suyverende en de Monden van de Aderen openende van krachten: maer om haer groote scherpigheydt wordense meest uytwendigh gebruyckt. Dioscorides, Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor vuyle Zeeren en Sweeren: Waschtse dickwils met water van Anemone gedistilleert. Ravelingius.

Voor

Voor Kancker en Geswellen aen de Nagels: Neemt de groene gestooten bladeren en leghtse op. Ravelingius.

Voor Tant-pijn en losse Tanden Ziedt het geheele Kruydt in azijn/ en spoelt'er de Mondt mede. Matthiolus.

Wolfs-wortel, in 't Latijn *Napellus*.

Geslachten.

DIt Gewas is in Wolfs-wortel met geele en Wolfs-wortel met blaeuwe bloemen onderscheyden.

Gedaente. Wolfs-wortel met geele bloemen heeft groote/ diep gesneden/ en gekerfde bruynachtige bladeren / die van de groote Geranium gelijck. De steel is rondt / een weynigh krom of deysende / en twee of drie voeten hoogh opschietende: aen het opperste der steelen staen de bleeck-geele kap-wijse bloemen ordentelijck d'een boven d'ander gevoegt/ na de welcke kleyne hauwkens of horenkens die van de Akeleyen gelijck/volgen/zwart en gehoeckt zaet in sich besluytende. De wortel is van veel kromme zwarte veselingen t'samen geset.

Wolfs-wortel met blaeuwe bloemen is de voorgaende soorte van gedaente eenighsins gelijck/maer heeft dieper gesneden bladeren en blaeuwe bloemen. De zaet-huyskens komen met de selve over een. De wortel is langh / dick / van buyten zwart en van binnen witachtigh.

Plaetse. Beyde dese soorten van Wolfs-wortel worden in dese Landen alleen in de Hoven gevonden: andersins wordense van selfs op de Alpesbergen wassende gevonden.

Tijdt. Sy bloeyen in May of Junii, en het zaet wordt in Augustus rijp.

Oeffening. De Wolfs-wortel wordt door zaedt aengeteelt.

Aert en Krachten. De Wolfs-wortel wort voor warm en droogh gehouden tot in den vierden graedt / en is den menschen en veel vierboetige gedierten schadelijck en doodelijck.

Anthora.

Anthora.

Gedaente.

DE Anthora is van gedaente de Wolfs-wortel met blaeuwe bloemen gelijck / maer veel kleynder / oock zijn de bloemen niet blaeuw maer bleeck geel van verwe / en de wortel / gelijck die van Standel-kruydt, in twee of meer bollekens / die van buyten wat geelachtigh en van binnen wit zijn / gescheyden.

Plaetse. Dit Gewas wordt hier te Lande alleen in de Hoven gevonden / andersins komt het in de Alpes van selven voort.

Tijdt. Het bloeyt in de Somer.

Oeffening. Het wordt van zaedt en wortel-spruyten vermenighvuldight.

Aert en Krachten. De Anthora en voornamentlijck des selfs wortel is warm en droogh van aert / openende / afvagende / versterckende / den buyck weeck makende / en het vergift wederstaende van krachten. Matthiolus, C. Durantus.

Medicinael gebruyck. Voor Pest en besmettelijcke Sieckten of Koortsen: Neemt poeyer van de wortel een half of een geheel vierendeel loots met Carduus Benedictus-water in. Guanerius, Lobel.

Om Doornen, Splinters en Yser uyt de Wonden te trecken: Neemt het gestooten Kruydt met de Bloemen / en leght het op. Ravelingius.

Voor Buyck pijn en smerte van de Lijf-moeder, en Wormen des Buycks: Neemt een vierendeel loots van de fijn gestooten wortel / en geeft het met Wijn in. C. Durantus, Lobel.

Tamme Heul of Maen-kop, in 't Latijn *Papaver Hortense.*

Geslachten.

Dit Gewas wordt in tamme Heul met enckelde of dubbelde bloemen onderscheyden/ en beyde vindtmense met witte / roode/ paersse/ en gespickelde of verscheyde verwige bloemen.

Gedaente. De tamme Heul met enckelde bloemen heeft lange / breede / witachtige / en rondtom de kanten gekerfde of gesneden bladeren. De steel schiet hoogh op / op wiens top een vierbladige bloem / wit / roodt / of paersch van verwe te voorschijn komt / in wiens midden een hoofdeken met veel draepkens beset/ geplaetst is ; 't welck/ na dat de bloem afgevallen is / veel grooter wordt / boven met een kruyne versien / van binnen door velkekens afgescheyden / en overvloedigh veel kleyn zaet in sich behoudende. De wortel sinckt diep in de erde.

Tamme Heul met dubbelde bloemen is van bladeren / steel / zaet-huyskens en wortel gelijck / alleen van de selve verschillende door dien de bloem van veel bladeren t'samen geset is / die dickwils dun gesneden of gekerft zijn.

Plaetse. De tamme Heul wordt overvloedigh in de Hoven van Nederlandt gevonden.

Tijdt. Dese Kruyden bloeyen in Junii.

Oeffeningh. De tamme Heul moet alle Jaer in de Lente gezaeyt worden / of het spruyt van selfs door het afgevallen zaet voort.

Aert en Krachten. De tamme Heul is verkoelende en vochtmakende in den derden graedt / pijnstillende en slaep-verweckende van krachten. Dioscorides , Brunfelsus.

Medicinael gebruyck. Voor scherpe Sinckinge , Hoest ,

Hoeft, Teeringh en Buyck-loop: Neemt twee of drie bollen van Heul of Maen-koppen sonder zaet/ snijtse kleyn/ en ziedtse in genoeghsaem water tot een pint/ doorgesegen zijnde doet'er by twee oncen Syroop Diacodium genaemt/ en laet hier van een roemertje tseffens in nemen. Dioscorides, Brunfelsus, C. Durantus.

Om Slaep te verwecken: Laet van het voorgaende afziedsel drincken/ en baeyt de Voeten in water daer de bollen of bladeren van Heul in gesoden zijn: ondertusschen bestrijckt de slapen des Hoofts met de Olie uyt het zaet geperst. Fuchsius, Dioscorides.

Gehoornde Heul, in 't Latijn *Papaver Corniculatum.*

Geslachten.

Van dit Gewas worden in de Hoven van Nederlandt twee soorten gevonden/ het eene met geele/ en het ander met roode bloemen.

Gedaente. De geele gehoornde Heul heeft aen de zijde diep gesnede/ geschaerde/ aschverwige/ hayrige bladeren/ en ronde getackte steelen. De bloemen zijn geel/ van vier bladeren gemaeckt; dewelcke afgevallen zijnde/ van een langhwerpigh/ dun/ krom hoorenken of hauwken/ met zwart zaet gevult/ gevolgt worden. De wortel is lang en dick.

Roode gehoornde Heul is in alles kleynder en teerder als de voorgaende soorte. De bloemen zijn hoogh/ roodt van verwe/ die mede van een hoornwijs hauwken/ wiens eynde met een breedt hoofdeken beset is/ gevolght worden.

Plaetse. Beyde de geslachten van gehoornde Heul worden hier te Lande alleen in de Hoven gevonden.

Tijdt. De geele gehoornde Heul bloeyt in May en Junii, en de roode gekroonde Heul in Augustus en September, het tweede Jaer na dat het gezaeyt is.

Oeffeningh. Dese Kruyden worden door zaet/ in de Lente gezaeyt zijnde/ vermenighvuldight.

Aert en Krachten. De gehoornde Heul is warm en droogh in den derden graedt/ door-snijdende en sterckelijck afvagende van krachten. Galenus, Clusius.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheyt van de Lever, en den gene die eenige dicke of sandtachtige Materie met de Urijn quijt worden: Neemt van de wortel twee oncen/ koockt het in een pint water tot dat de helft versoden is/ en laet hier van een roemertje vol innemen. Dioscorides.

Voor vuyle en quade Schurftheyt: Neemt het gestooten Kruydt en leght het op.

Doornachtige Heul, in 't Latijn *Papaver Spinosum.*

Gedaente.

De getackte steel van dit Gewas schiet omtrent anderhalven voet hoogh op/ zijnde een vinger dick/ onder witachtigh/ en met doornen beset. De bladeren zijn langh/ gesneden/ onder grijs/ boven groen/ doch met witte streepen doorloopen/ en aen de randen met bleeck-verwige doornen gewapent. Op de toppen van de tacxkens draeght het drie-hoeckige scherpe knoppen/ die ses-bladige geele bloemen voortbrengen/ in 't midden met een vijf-hoeckigh doornachtigh hoofdeken met veel draepkens beset/ inhoudende rondt en zwart zaet. De wortel is hardt en houtachtigh.

Plaetse. Het wordt in de Hoven onderhouden.

Tijdt.

Tijdt. Het brenght sijn bloemen van Julii tot diep in de Herfst voort.

Oeffening. Het wort gelijck de gehoorinde Heul aengeteelt en geoeffent.

Aert en Krachten. Doornachtige Heul wordt tot geen Medecijne gebruyckt.

Violen, in 't Latijn *Viola Martia*.

Gedaente.

Dit Kruydt brenght voort rondt- en breedt-achtige bruyn-groene bladeren / die rontom de kanten een weynigh geschaert zijn. Tusschen dese bladeren spruyten dunne steelkens / die yeder een wel-rieckende bruyn-paersse of witte vijf-bladige bloem/achter met een tuytken uytstekende/ dragen / de welcke oock in sommige Hoven dubbelt gesien worden : na de bloemen volgen kleyne zaet-huyskens / met kleyn / rondt en wit zaet gevult. De wortel is veselachtigh.

Plaetse. Het wordt in de Hoven geplant en onderhouden.

Tijdt. De wel rieckende bloemen komen in 't laetste van Maert of in het begin van April te voorschijn.

Oeffening. De Violen worden van zaedt en 't scheuren der planten aengeteelt / en in wel-bereyde aerde op een lommerachtige plaetse geset.

Aert en Krachten. De Violen soo wel de bloemen als het kruydt zijn verkoelende en vocht-makende van aert / versachtende en versterckende van krachten. Dioscorides, Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Zijde-pijn, heete Koortsen, Heesigheyt, ontstekinge van de Longe, Lever en Nieren, en om het Herte te versteercken : Geeft twee of drie lepelen vol van de Syroop van de bloemen bereydt in: of bereydt een afziedsel van

het kruydt / maeckt het soet met de genoemde Syroop / en laet 'er af dickwils drincken: of neemt Garsten-water een pint/ Syroop van Violen-bloemen drie oncen / doet 'er by eenige druppelen Geest van Vitriol, voor die de sutigheyt kunnen verdragen / en laet van dese Julep drincken. Dodonæus, Brunfelsus.

Voor

Voor ontstekinge van de Keel: Neemt Violen-bladeren drie handen vol / koockt het in een pint water tot dat een derdendeel versoden is / doorgezegen zijnde doet'er by twee oncen Syroop van Violen bladeren bereydt / en laet hier mede dickwils gorgelen.

Voor Hooftpijn: Bestrijckt het voorhooft en de slapen des Hoofts met Olie van Violen. Dodonæus.

Voor 't Graveel: Neemt een vierendeel loots van het zaet/ en geeft het met water of Wijn in: of neemt van het zaet een loot/en treckt'er met eenigh bequaem nat een melckachtigh sap uyt / om in een reys in te geven. Ravelingius, Joh. Schroderus.

Steen-violieren, in 't Latijn *Leucojum*, *flos Keyri*.

Gedaente.

Dit Gewas heeft houtachtige getackte steelen / met langhwerpige / smalle / groene bladeren bewassen. De vierbladige geele / witte of paersche bloemen zijn lieffelijck van reuck/ de welcken van langhwerpige dunne hauwkens/ met plat zaet gevult / gevolght worden. De wortel is hart en faselachtigh. Van dit Gewas vindtmen een soorte met dubbelde bloemen.

Plaetse. De Steen-violieren worden in de Hoven geplant / anderzints groeyen zy weeldrigh aen de oude muuren en op steenachtige plaetsen.

Tijdt. Dit Gewas vertoont sijn bloemen in April en May.

Oeffening. De Steen-violieren worden in September gezaeyt / en daer na verplant mense in de Lente / of men teeltse aen van stecken / in April in de Aerde gestoken.

Aert en Krachten. De Steen-violieren zijn ver-

verwarmende en verdrooogende in den tweeden graedt / fijn van deelen / verdrijvende en afvagende van krachten. Galenus, Brunfelſus.

Medicinael gebruyck. Voor verharde Apoſtumatie of ſwellinge van de Lijf-moeder: Hier tegen bereydt een badt of ſtovinge van het kruydt en bloemen. Dioſcorides.

Voor verſtoptheyt van Lever en Nieren: Bereydt een afziedtſel van de bloemen/en laet'er tweemael des daeghs af drincken. Ravelingius.

Voor donckerheydt en vlacken van de Oogen, vuyle Wonden en Zeeren: Neemt het ſap uyt de bladeren geperſt/ en druppt het in de Oogen/ Wonden of Zeeren. Fuchſius.

Om de Maendtſtonden te verwecken en de Nageboorte af te drijven: Neemt van het zaet een vierendeel loots / ſtoot het kleyn en geeft het met Wijn in. Dioſcorides, Ægineta.

Voor een verharde Mildt: Stoot de wortelen met Azijn in een Mortier / en leght het pap- of plaeſter-wijs op de lincker zijde. Ægineta.

Damaſt-bloemen, in 't Latijn *Viola Damaſcena*, *viola Matronalis*.

Gedaente.

DIt Kruydt ſchiet ſeer hoogh op. De ſteelen zijn met lange / breedtachtige en aen de kanten geſchaerde bruyn groene bladeren bewaſſen / en dragen op het opperſte der zijde ſteelkens witte / lijfverwige of roodtachtige bloemkens / van gedaente de enckelde Steen-violieren eenighſints gelijck: na de bloemen volgen langhwerpige ronde haukens / die van den Moſtaert gelijck / in de welcke kleyn / langhachtigh / bruyn zaet beſlooten leydt. De wortel is ſaſelachtigh.

Plaetſe.

Plaetse. Dit Gewas wordt meest in alle de Hoven van Nederlandt gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in May, Junii en Julii, een Jaer na dat het gezaeyt is.

Oeffening. Het wordt van zaet en wortel-spruyten aengeteelt.

Aert en Krachten: De Damast-bloemen zijn heet en droogh van aert / doorsnijdende / afvagende en 't Sweet en de Urijn drijvende van krachten. Brunfelsus, C. Durantus.

Medicinael gebruyck. Voor Engborstigheyt, Hoest, en de kram of treckinge der Zenuwen: Bereydt een afziedtsel van de bloemen in water / en laet daer af drincken: of geeft des selfs gedistilleert water drie oncen tseffens in. Lobel.

Om de Maentstonden der Vrouwen te verwecken: Koockt de wortelen in Wijn en geeft hier van een roemertje vol in. C. Durantus.

Voor Melancholy of Swaermoedigheyt: Neemt Wijn twee deelen / gedistilleert water van Damast-bloemen een deel / en laet hier van twee of driemael des daeghs drincken. Ravelingius.

Mariette, in 't Latijn *Viola Mariana.*

Gedaente.

Dit Gewas brenght voort lange / breede / rouwe en ruyghachtige doncker-groene bladeren / tusschen de welcke een ronde / getackte / hayrige steel voortspruyt. Op het opperste der steelen komen langhwerpige / ronde / holle / purperachtige of witte bloemen te voorschijn / die in 't midden met twee of drie witte draeykens verciert / en aen 't eynde met vijf kertelen gesneden: Na de bloemen volgen vijf-hoeckige zaet-bollekens. Het zaet is kleyn / driekantigh en bruyn. De wortelen zijn wit en langh.

Plaetse.

Plaetse. Hier te Lande wort het nergens als in de Hoven gevonden.

Tijdt. Het draeght sijn bloemen het tweede Jaer na dat het gezaept is / den geheelen Somer door / en ondertusschen wordt het zaet rijp.

Oeffening. Het wordt gezaeyt in Maert in wel-bereyde en gemeste aerde.

Aert en Krachten. De Mariette is verkoelende van aert / en t'samentreckende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor heete geswellen en sweeringen van de Mondt: Bereydt een afziedtsel van de bloemen met water / en gorgelt of spoelt de Mondt dickwils daer mede. Ravelingius.

Penninck-bloemen, in 't Latijn *Bulbonac*, *Lunaria*.

Gedaente.

DIt Kruydt heeft breede / voor spits toeloopende / en rondtom de kanten wat gekerfde bladeren; tusschen de welcke een ronde getackte steel / met weynigh soodanige / doch kleynder bladeren bewassen / voortspruyt. De purpere of bleeck-paersse bloemen zijn de enckelde Steen-violieren van gedaente gelijck / en worden van platte ronde doorluchtige hauwkens / die van drie bellekens t'samen gevoegt zijn/gevolgt: Dese besluyten in sich vier of vijf platte / en by na halve Maens-wijse zaden. De wortel is knobbelachtigh als die van de geele Asphodillen , maer niet soo dick.

Plaetse. Dit Gewas wordt hier te Lande alleen in de Hoven gesien.

Tijdt. Het bloeyt in April of wat later / een Jaer na dat het gezaept is geweest.

Oeffening. Het moet in Maert op een open-luchtige plaetse gezaept zijn.

Aert en Krachten. Dit Gewas / en voornamentlijck des selfs zaet / is warm en droogh van aert / heet en scherp van smaeck / openende en afvagende van krachten. Brunfelsius.

Medicinael gebruyck. Om de Maentstonden en de Urijn te verwecken: Neemt van het zaet een vierendeel loots / fijn gestooten zijnde / geeft het met eenigh bequaem nat in. Brunfelsius.

Klockskens of Belvedere, in 't Latijn *Campanula.*

Geslachten.

DIt Gewas is in groote / middelbare / en kleyne Klockskens onderscheyden.

Gedaente. De groote soorte van Klockskens heeft onder breedtachtige doncker-groene bladeren / die van de Violen eenighsins gelijckende / maer grooter / maer de bladeren die aen de steelen hangen zijn langhwerpiger. De steelen zijn dun / maer schieten hoogh op / langhs de welcke schoon-blaeuwe bloemen / de gedaente van kleyne Klockskens uytbeeldende / in 't midden met witte draeykens verciert / te voorschijn komen. De wortel is faselachtigh.

De tweede soorte brenght voort seer hooge gestreepte steelen. De bladeren zijn langhwerpigh / smal / en doncker-groen van verwe. De blaeuwe of witte bloemen vergelijcken sich met die van de voorgaende soorte. De wortel is meerder veselachtigh.

De derde soorte / die oock wilde Klockskens genaemt wordt / verkrijght eerst breedt-en rontachtige bladeren / die van de Violen of gemeene Winden wel gelijck / doch kleynder / maer die aen de steelen wassen zijn langh en smal. De bloemen zijn blaeuw / purper wit. De wortel is dun en veselachtigh.

Plaetse.

Plaetse. De twee eerste soorten van de Klocks-kens worden in de Hoven geplant; de derde vindtmen aen de kanten van de Velden en Bouw-landen.

Tijdt. Sy dragen haer bloemen in Junii, Julii en Augustus.

Oeffening. De Klockskens worden van zaet/ maer meest van Wortelspruyten aengeteelt.

Aert en Krachten. Dese Gewassen zijn noch ter tijdt geensins ergens toe nut gevonden. Lobel.

Vingerhoet-kruydt, in 't Latijn *Digitalis*.

Gedaente.

VIngerhoedt-kruydt heeft langhachtige / bree-de / geschaerde / bleeck-groene bladeren / die van wit Wolle-kruydt eenighsins gelijck / maer nochtans kleynder als de selve / mochte oock niet soo wolachtigh. Tusschen dese bladeren spruyt een hooge ronde steel / van het midden tot boven toe met seer veel langhwerpige / holle / Vinger-hoets-wijse / en aen een zijde af hangende bloemen beladen / de welcke purper van verwe zijn. De bloemen worden van ronde zaet-bollekens / met kleyn zaet opgevult / gevolght. De wortel is be-slachtigh.

Men vindt oock van dit Gewas andere soorten die witte / lijfverwige / geele of vale bloemen dra-gen / maer als dan zijn de steelen met langer en smalder bladeren begroeyt.

Plaetse. Dit Gewas wordt veeltijdts in de Bloem-hoven gevonden.

Tijdt. Het brenght sijn bloemen in Julii en Au-gustus voort.

Oeffeningh. Vingerhoet-kruydt wordt gezaeyt in April, maer het draeght geen bloemen voor het tweede Jaer.

Aert en Krachten. Dit Gewas is heet en droog van aert / openende / afvagende en purgeerende van krachten / en wordt van sommige onder de Wondt-kruyden geſtelt. Dodonæus, Lobel.

Medicinael gebruyck. Om de Gal- en Water-achtige vochtigheden af te ſetten: Neemt van het kruydt twee handen vol / ſnijt het kleyn / koockt het

het in een half pint Water of Wijn / tot dat de helft versoden is / en geeft het op een reys in. Lobel.

Voor taeye fluymen van de Borst: Bereydt een afziedtsel van dit kruydt met Wijn / Water of Honigh-water / en laet hier van nuchteren een roemertje vol innemen. Ravelingius.

Christus-oogen, in 't Latijn *Lychnis Coronaria.*

Gedaente.

DIt Gewas heeft lange / omtrent een duym-breede / dickachtige / doch slappe wolachtige bladeren. De ronde / getackte / ruyge of wolachtige steelen schieten omtrent anderhalven voet hoogh / op de toppen van de welcke / uyt langhachtige geribde huyskens seer schoonroode / maer selden witte / en bleeck-roode vijf of ses bladige bloemen / in 't midden met scherpe puntkens verciert / te voorschijn komen. De wortel is langh en faselachtigh. Door naerstige oeffening verkrijght dit Gewas dubbelde bloemen.

Plaetse. Dit Bloem-gewas wordt in de Hoven gezaeyt en onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt in Junii, Julii en Augustus.

Oeffening. Het wordt door zaet / in de Lente in de aerde geworpen / en door stecken of scheuren der planten aengeteelt.

Aert en Krachten. Christus-oogen zijn heet en droogh in den tweeden graedt / en een half loot van het zaet ingenomen / jaeght alle galachtige vochtigheden uyt het Lijf. Galenus, Dioscorides.

Ange-

Angelieren, *Ginofflen*, in 't Latijn *Caryophylus Hortensis*, *Tunica*.

Gedaente.

De Angelieren zijn hier te Lande van een yeder wel bekent / voortbrengende blaeuw-groene bladeren / staende twee en twee te samen / uyt de knoppen van de ronde en dunne biesachtige steelen voortspruytende. De bloemen die uyt lange / ronde / getande huyskens voortkomen/ zijn enckelt of dubbelt/ in 't midden met twee witte draepkens versien / en seer verscheyden van verwe; waer door sy oock by de Liefhebbers onder haer eygen naem onderscheyden worden. Het zaet is kleyn en zwart / en leyt in langhachtige zaet-bollekens beslooten. De wortel is veselachtigh.

Plaetse. Daer is nauwlijcks een Hof in Nederlandt die niet met dese bloemen versien is.

Tijdt. Sy bloeyen van Junii tot diep in de Somer.

Oeffening. Het voort-teelen van dese Bloemen is nauwkeurigh in 't eerste en tweede Deel van het Vermakelijck Landt-leven beschreven.

Aert en Krachten. De Angelieren zijn matelijck verwarmende en verdroogende van aert / en, het herte versterckende van krachten. Fuchsius, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor Pest en besmettelijcke Sieckten: Neemt alle morgen nuchteren een Boon groot van de Conserf van de Bloemen bereyt / in. Andere geven een lepel vol van de azijn/ die op de Bloemen gestaen heeft / en maken een spongie in de selve nat / waer aen sy dickwils riecken: het sap uyt het geheele kruydt geparst / en vier oncen daer van op een reys ingenomen / wordt voor een krachtigh genees-middel tegen de Pest gehouden. Fuchsius.

Voor

Voor Hert-kloppinge, draeyinge des Hoofts, vallende Sieckten en Stuypen: Hier tegen gebruyckt de Conserf of de Syroop van de Bloemen/ op de maniere als de Violen Syroop bereyt: of neemt van de gedrooghde Bloemen een vierendeel loots/ en geeft het met Betonie of Marioleyne-water in. Matthiolus.

Voor swaren arbeydt der swangere Vrouwen: Bereydt een afziedtsel van de bloemen/en laet'er af drincken. C. Durantus.

Voor vuyle Sweeringe en Zeeren: Waschtse eerst met het sap uyt het Kruydt geperst/ en stroyt 'er daer na poeyer van de gedrooghde bloemen in. Ravelingius.

Voor Hooft-pijn: Neemt van de azijn/ die op bloemen gestaen heeft/ een deel/ Roosen-water twee deelen/ bindt dit met doecken voor het Voorhooft.

Keykens, in 't Latijn *Flos armerius.*

Gedaente.

Dit Gewas heeft ronde/ geknoopte steelkens/ met langwerpige smalle groene bladeren/breeder als die van de Angelieren bewassen: dragende elck steelken seer veel by een geboeghde bloemkens/ meest root van verwe/ of oock wel gespickelt/ maer dan zijn de bladeren breeder. De wortel is dun en met veselingen behangen.

Plaetse. Het wordt tot cieraet in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Het draeght sijn bloemen in May.

Oeffening. Het wordt gelijck de Angelieren vermenighvuldight.

Aert en Krachten. Dit Bloem-gewas wordt de krachten en werckinge van de Angelieren toe geschreven.

Bloeme van Constantinopelen of Chalcedonien, in 't Latijn *Flos Constantinopolitanus, Lychnis Constantinopolitana, sive Chalcedonica.*

Gedaente.

DIt Gewas schiet met ronde/ holle geknoopte/ en hayrige steelen omtrent drie voeten hoogh op / uyt yeder knoop of lidt twee langhwerpige / wat breedtachtige / voor spits toeloopende bladeren / die mede wat hayrigh zijn/ voortbrengende. Op het opperste der steelen draegt het veel schoon of Orangie roode bloemen. Het roschachtigh zaet is in langhwerpige en spitse zaet-huyskens gesloten. De wortel is faselachtigh.

Plaetse. Het wordt hier te Lande nergens als in de Hoven gevonden.

Tijdt Het bloeyt in Junii, Julii en Augustus.

Oeffening. Het wordt door 't scheuren der planten aengewonnen/ en in 't laetste van Maert, of het begin van April geplant / maer gezaeyt zijnde draeght het voor het tweede Jaer geen bloemen.

Aert en Krachten. Bloem van Constantinopolen wordt tot geen Medecijne gebruyckt.

Akeley, in 't Latijn *Aquilegia.*

Gedaente.

DE Akeley is van bladeren de stinckende Gouwe seer gelijck / maer uyt den groenen blaeuwachtigh van verwe. De dunne / ronde en roodtachtige steel schiet anderhalven voet hoogh op / die aen het opperste der tacxkens met bloemen behangen is: yeder bloem is van vijf afhangende holle hoornkens / tusschen de welcke vijf bladekens geboeght zijn/ gemaeckt: in 't midden met eenige draeykens / die met nopkens beset zijn/ ver-

verciert: en blaeuw / paersch / wit / lijfverwigh/ incarnaet of gespickelt van verwe: Na de bloemen volgen vijf hoorn-wijse hauwkens met zwart blinckent zaet gevult. De wortel is matelijck dick en faselachtigh.

Behalven de enckelde Akeley vindt men die twee / drie of vier dubbelde bloemen dragen.

Plaetse.

Plaetse. Dese Plante wordt veel in de Hoven van Nederlandt onderhouden.

Tijdt. Dit Gewas bloeyt in Junii en Julii.

Oeffening. Het wordt in de Lente gezaeyt / of door 't scheuren der planten aengeteelt / en het begeert een vette gront en openluchtige plaetse.

Medicinael gebruyck. Voor verstoppinge van de Lever en Geel-sucht: Neemt van het fijn gestooten zaet een vierendeel loots / Safferaen tien greyn / en geeft dit met Wijn in: hier op moet het zweeten verweckt worden. Hieronimus Tragus.

Voor Pest, Maselen en Kinder Pocksken: Geeft de jonge Kinderen twintigh greyn / en de ouden een vierendeel loots van het zaet in. Joh. Schroderus.

Voor 't Graveel: Knauwt alle morgen nuchteren een stuckje van de wortel en slickt het door. Ravelingius.

Voor swaren arbeydt der swangere Vrouwen: Neemt een vierendeel loots van het zaet / en laet het met Wijn innemen. Franciscus Rapardus.

Voor Engborstigheyt, Water-sucht, Scheursel en gekrompen Leden: Neemt van de wortel twee oncen / koockt het in een pint Wijn tot dat een derden deel versoden is / en laet hier van een roemertje vol drincken. Ravelingius.

Om Wonden te genelen: Druppt'er het uytgeperste sap van dit Kruydt in. C. Durantus.

Voor Schurftheydt: Wascht of bet de ghe-schurfde plaetse met sap van Akeley, of Wijn daer de wortel in gesoden is. Fuchsius.

Voor Scheurbuyck des Mondts, en sweeringe der Neus-gaten: Wascht de Mondt met het sap / of haelt het in de Neusgaten op. Joh. Schroderus.

Leeu-

Leeuwe-becken, Kalfs-snuyte of Orant, in 't Latijn *Anthirrhinum.*

Geslachten.

Van dit Gewas sullen wy drie soorten beschrijven, te weten, groot, kleyn, en alderkleynste Orant.

Gedaente. Groot Orant heeft ronde, broose steelen, en langhwerpige smalle spitse bladeren, die van de Steen-violieren niet ongelijck. Boven langs de steelen staen ordentelijck gevoeght, langhwerpige, witte, bleeck-purpere of geele bloemen, eerst een Vorschen mondt, en daer na een gapende Leeuwen-muyl uytbeeldende. Na dese volgen zaet-huyskens, 't Hooft, Neusgaten, Oogen en open Muyl van een Kalf gelijckende. Het zaet is kleyn en bruyn. De wortel is met veselingen behangen.

Kleyn Orant is van steelen en bladeren de voorgaende soorte wel gelijck, maer veel kleynder, en wat rugh in 't aentasten. De purpere bloemen komen tusschen de bladeren te voorschijn, nalatende ronde zaet-bollekens, eens Menschen Doots-hooft eenighsins gelijckende.

Boven dese soorten van Orant vintmen een ander, 't welck veel kleynder is als de tweede soorte, en meestendeel ter aerde leggende.

Plaetse. De eerste soorte wordt alleen in de Hoven gezaeyt; de tweede en derde wordt oock aen de kanten van de Velden en Bouw-landen gevonden.

Tijdt. Orant in de Lente gezaeyt zijnde, bloeyt in 't laetste van de Somer, maer indien het de Winter overgebleven is, draeght het sijn bloemen van May af tot diep in de Somer.

Oeffening. Orant in het Voor-jaer gezaeyt zijnde, wordt des Winters van de Lief-hebbers der Kruyden in een warme plaetse gestelt, om het volgende Jaer vroegh bloemen te dragen.

Kroon Imperiael, in 't Latijn *Corona Imperialis*.

Gedaente.

DE Kroon Imperiael verkrijght een ronde hooge steel / met langwerpige bladeren / gelijck die van de Lelien bewassen / en op de top een vergaderingh van veel bladeren voortbrengende / waer uyt bloemen / van ses bladeren gemaeckt/

maeckt / en nederwaerts in 't ronde af hangende / voortspruyten. Dese bloemen zijn Orangie-root of geel van verwe / met purpere aderkens doorloopen / en in 't midden met ses witachtige draeykens / om een dick middel-priemken geboeght / versien. De wortel is bolachtigh en eenighsins na den Loock rieckende. Dit Gewas wordt somtijdts met dubbelde kroonen van bloemen gesien.

Plaetse. Het wordt naerstelijck van de Lief-hebbers in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Dit Bloem-gewas begint vroegh in 't Jaer te bloeyen.

Oeffening. De Kroon Imperiael wordt van klisters of affetsels der bollen aengeteelt / en in September geplant.

Aert en Krachten. De werckinge van dit gewas zijn tot noch toe onbekent.

Witte Lelien, in 't Latijn *Lilium album*.

Gedaente.

Uyt de klisterachtige groote wortel van de witte Lelien spruyten langwerpigh breede / gelijbige / gras-groene / blinckende bladeren / tusschen dewelcke een hooge steel opschiet / met soodanige bladeren bewassen / die na de top kleynder worden. Aen het opperste van de steel komen witte / wel-rieckende ses-bladige bloemen voort / die van buyten gestreept / en in 't midden met eenige draeykens / en geele nopkens / om een recht en boven driekantigh priemken geboeght / verciert zijn.

Plaetse. De Lelien worden overvloedigh in de Hoven van Nederlandt gevonden.

Tijdt. Sy bloeyen meest in Junii.

Oeffeningh. De Lelien worden van klisters

voort-

voortgeteelt / en in sandtachtige aerde in September, Maert of April geplant.

Aert en Krachten. De bloemen zijn matelijck verwarmende en vochtmakende van aert / pijnstillende / verteerende en vermorwende van krachten.

De wortelen en bladeren zijn verdroogende van aert / afvagende / verteerende / vermorwende en rijp makende van krachten. Galenus, Brunfelsus, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor swaren arbeydt der barende Vrouwen: Neemt water van de bloemen gedistilleert drie oncen / Safferaen, Caneel van elcks twintigh greyn / geeft dit te samen op een reys in / en bestrijckt de onderste Buyck en Vrouwelijckheyt met Olie van witte Lelien. Fuchsius, C. Durantus.

Voor Hoest en Enghborstigheyt: Neemt witte Lelien-water soo veel van nooden is / maeckt het soet met Candy-suycker / en laet hier van dickwils twee lepelen vol innemen. Joh. Schroderus.

Voor Verbrantheyt: Neemt de gestooten bladeren en leghtse daer op: of neemt Lelien-wortel onder de assche gebraden / stootse met Olie van Roosen kleyn en leghtse papwijs op. Dioscorides.

Voor oude Zeeren en Wonden: Neemt sap van Lelien, Honingh en Azijn / koockt dit te samen in een koperen pot / tot dat het dick worde / en gebruyckt het op de Zeeren of in de Wonden / of koockt de Lelien-bladeren in wrangen Wijn en leghtse op. Dioscorides, Matthiolus.

Om harde Geswellen te doen rijpen: Neemt de gebraden of gesooden wortel / stootse kleyn / doet 'er by Olie van Roosen of Kamillen, en leght het pap-wijs op. Dioscorides.

Voor verstuyckte Leden: Neemt de gestooten

bladeren/ en leghtse daer op/en bestrijckt de Leden met Olie van Lelien. Apulejus.

Om het Aengesicht klaer en schoon te maken: Wascht het selfde dickwils met het water van de bloemen gedistilleert. Ravelingius.

Martagons, in 't Latijn *Lilium Purpureum*.

Gedaente.

Dit Gewas heeft een seer hooge steel / met veel bladeren / smalder en bruynder groen als die van de witte Lelien bewassen/ en met Orangie-roode / of bloet-roode bloemen / die met sommige strepen getekent / en de witte Lelien van gedaente gelijck zijn / behangen. De wortel is van klisteren / gelijck die van de witte Lelien t'samen geset.

Lobel heeft een soorte van dit Gewas met bleeck orangie bloemen / kleyne korte bladeren en sonder klisters in sijn Hof onderhouden.

Plaetse. De Martagons worden tot cieraet in de Hoven geplant.

Tijdt. Dese bloemen komen eerder als de witte Lelien te voorschijn.

Oeffening. Sy worden gelijck de witte Lelien vermenighvuldight.

Aert en Krachten. De werckinge van dit Bloem-gewas is onbekent / en het werdt onder geen genees-middelen vermenght.

Lelie van Calvarien, in 't Latijn *Lilium Montanum*, *Hemerocallis*.

Gedaente.

Dit Gewas heeft een ronde lange steel / met lange/ breede / spitse bladeren op onderscheyden plaetsen sterrewijs bewassen. De bladeren

ren van de bloemen zijn by na ringhs-wijs achter om geboogen / bleeck of verstorven purper / of schoon-root van verwe / met purpere vlacken gespickelt / en in 't midden met sommige draepkens verciert. De wortel is van gout-geele klisters / die met veselingen behangen zijn / t'samen gevoeght.

Plaetse. Het wordt hier te Lande in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Het draeght sijn bloemen wat vroeger als de witte Lelien.

Oeffening. Het wordt gelijck de andere Lelien geoeffent en aengeteelt.

Aert en Krachten. De wortelen / bladeren of bloemen van dit Gewas hebben geen gebruyck in de Medecijne.

Lelie van Constantinopolen, in 't Latijn *Lilium Rubrum Byzantinum*, *Hemerocallis Chalcedonica.*

Gedaente.

Lelie van Constantinopolen schiet met een ronde of oock wel platte steel en omtrent twee voeten hoogh op / de welcke dicht met bladeren / gelijck die van de witte Lelien, maer bruynder / korter / en voor votter als de selve / beset is. De bloemen zijn omgekrult / gelijck de Lelien van Calvarien, schoon-root van verwe / en lieffelijck van reuck. Het graeuw zaet leyt in langhwerpige zaetbollen beslooten. De wortel is klisterachtigh.

Plaetse. Hier te Lande wordt dit Bloem-gewas nergens als in de Hoven gesien.

Tijdt. Het bloeyt in Junii met de witte Lelien.

Oeffeningh. Het wordt door sijn klisters aengeteelt / maer gezaeyt zijnde draeght het voor 't vijfde of seste Jaer geen bloemen.

Aert en Krachten. De werckinge van dit gewas zijn tot noch toe niet ondersocht.

Lelie sonder Klisters, of *Lelie van eenen Dagh*, in 't Latijn *Lilium non Bulbosum*, *Liliasphodelus*.

Geslachten.

VAn dit Gewas worden twee soorten gevonden / het eene draeght geele en 't ander bleeckroode of Orangie-roode bloemen.

Gedaente. Lelie sonder Klisters met geele bloemen heeft lange smalle bladeren / die van de Pareye gelijck / tusschen de welcke voortspruyt een ronde kale steel / die boven gedeelt / en met geele bloemen / de witte Lelien van gedaente gelijck / beladen is: Na de bloemen komen dicke driekantige hauwen / met zwart blinckent zaet gevult / te voorschijn. De wortel is knobbelachtigh / door faselingen aen een verbonden / gelijck de geele Affodillen.

Lelie sonder Klisters met bleeck of Orangie-roode bloemen / is van bladeren / steel / hauwen / zaet en wortel de voorgaende soorte gelijck / maer in alles grooter. De bloemen zijn bleeck of Orangie-root van verwe / en eenen dagh over blijvende.

Plaetse. In Nederlandt worden dese gewassen in de Hoven gevonden.

Tijdt. Sy dragen haer bloemen voor de witte Lelien.

Oeffening. Beyde dese soorten worden van zaet en wortelspruyten vermenighvuldight.

Aert en Krachten. De krachten en werckingen van de Lelien sonder Klisters zijn tot noch toe niet bekent.

Mey-bloemkens, of Lelie van den Dale, in 't Latijn *Lilium Convallium.*

Gedaente.

DIt Kruyt brengt voort twee of drie groene bladeren / kleynder als die van de witte Lelien. De wel-rieckende witte bloemkens/ die omtrent Tienen in Brabandt volgens getuyge-

nisse van Lobel incarnaet van verwe gevonden worden / wassen aen een dun en teer steelken: dese zijn aen de kanten tandtwijs gekertelt / en worden van ronde roode besien / kleynder als die van de Aspergies gevolght. Het zaet is hardt en bitterachtigh. De wortel is langh / dun / geknoopt en wijt verspreyt.

Plaetse. Het wordt veeltijdts in de Hoven geplant / anders wordt het in de Bosschen in 't wilde wassende gevonden.

Tijdt. Het vertoont sijn bloemen in 't begin van May.

Oeffening. Dit Gewas begeert weynigh oeffeningh / en wil op een lommerachtige plaetse geplant zijn.

Aert en Krachten. De bloemen van dit Gewas zijn warm en droogh van aert / openende / dun makende en verteerende van krachten. Sy worden seer krachtigh tot de gebreken des Hoofts geacht. Brunfelsus, Matthiolus, C. Durantus.

Medicinael gebruyck. Voor Flaeuwhertigheyt, Hert-kloppinge, Beroertheydt, draeyinge des Hoofts, vallende Sieckte, en andere koude gebreken van de Hersfenen: Hier tegen laet van het afziedsel der bloemen drincken: of geeft van de Conserf der bloemen een Boon groot in: of gebruyckt van het gedistilleert water met Wijn of Brandewijn bereydt dickwils twee lepelen vol. Dodonæus, Fuchsius, Brunfelsus.

Voor duyster Gesicht: Wascht de Oogen dickwils met het afziedsel der bloemen met water bereydt. Dodonæus.

Voor Gicht of Flerecijn: Vult een aerde pot met dese bloemen / dicht toe gestopt zijnde / setse op een plaetse daer een groote vergaderinge van Mieren is; laetse een Maent langh staen: daer na ver-

vergadert de olieachtige vochtigheyt / waer mede ghy de pijnelijcke Leden bestrijcken sult. Dit versoet de pijn wonderbaerlijck. Camerarius.

Vygh-boonen, Lupinen, in 't Latijn *Lupinus*.

Gedaente.

DIt Gewas heeft ronde / holle / hayrige steelen. De bladeren zijn in ses of seven deelen vingerwijs gesneden / aen de boven zijde groen / en onder grijs of wolachtigh. De bloemen staen aer-wijs by een geboeght / wit / geel / of blaeuwachtigh van verwe / en worden van lange / dicke / breede hauwen / die van buyten hayrachtigh zijn / gevolght. Het zaet is plat / rondt / buyten wit / binnen geel / en bitter van smaeck. De wortel is hardt en met weynigh veselingen behangen.

Plaetse. Hier te Lande wordt het in de Hoven gezaeyt en onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt in May en Junii.

Oeffeningh. Dit Gewas moet alle Jaren in April van sijn zaden geplant worden.

Aert en Krachten. De Lupinen zijn warm en droogh in den tweeden graedt / en afvagende van krachten. Brunfelsus.

Medicinael gebruyck. Voor de Wormen: Neemt poeder van de zaden van Lupinen, vermenght het onder Honingh / en laet hier van licken: of laet van het afziedsel / daer Lupinen in gekoocht hebben / drincken: ondertusschen bindt het gestooten Kruydt op de Navel. Dioscorides, Fuchsius.

Om de Placken van de Huyt, en Schurftheyt te verdrijven: Waschtse dickwils met water daer Lupinen in gesooden zijn. Dioscorides, Galenus.

Om de Maentstonden der Vrouwen en de doode Vrucht af te setten: Neemt Lupinen-meel, met

Myrrhe en Honingh vermenght / maeckt 'er een Pessus van. Dioscorides.

Voor Krop-klieren, harde geswellen, en blaeuw gestooten of geslagen Placken: Neemt Lupinen-meel soo veel van nooden is / vermenght het met Honingh-azijn / en leght het pap-wijs op. Galenus.

Voor

Voor de Speenen : Stropt'er meel van Lupinen op. Ravelingius.

Moly.

Geſlachten.

MEn vindt vier ſoorten van Moly ; te weten/ met ſmalle / met breede bladeren / Serpent-Moly , en Moly van Indien.

Gedaente. De eerſte ſoorte heeft lange / ſmalle grasachtige bladeren ; tuſſchen de welcke een dunne ſteel opſchiet / wiens top met witte bloemkens / kroons-wijs by een vergadert / beladen is. De ajuynachtige wortel is van buyten bruyn / van binnen wit / ſterck van reuck / ſcherp van ſmaeck/ en onder veel dunne veſelingen uyt werpende.

De tweede ſoorte heeft grooter en breeder bladeren / tuſſchen de welcke een groen ront knobbelken voort komt. De ſteel is dick / de bloemkens zijn paerſch / na latende driekantige zaet-hoofdekens. De wortel is mede ajuynachtigh.

Serpent-Moly is de eerſte ſoorte van bladeren/ ſteel en wortel gelijck. De bloemen zijn veel grooter / maer weyniger by een vergadert / en bloſende wit van verwe / onder de welcke dat leggen blinckende bollekens / gelijck die van de Indiaenſche Moly.

Indiaenſe Moly is van gedaente de tweede ſoorte ſeer gelijck / alleen draeght het geen kroonswijſe bloemkens/ heeft in des ſelfs plaetſe een plat-rondt hoofdeken / met een dun vlies gedeckt / in het welcke/ ſonder dat men eenige bloemen beſpeurt / blinckende bollekens voortkomen.

Plaetſe. Alle deſe geſlachten van Moly groeyen in Nederlandt in de Hoven.

Tijdt. Sy bloeyen in Junii en Julii.

Oeffeningh. Sy worden van haer bollen in Sep-

tember voort geset; de Indiaensche Moly wordt mede van sijn blinckende bollekens gezaeyt.

Aert en Krachten. De Moly wordt hedendaeghs tot geen Medecijne gebruyckt. Dioscorides prijstse seer om de Moeder te openen / met salve van Ireas als een Pessus van onderen in-gesteken.

Affodille, in 't Latijn *Asphodelus.*

Geslachten.

Dit Gewas is in Affodille met witte / incarnate / en geele bloemen onderscheyden.

Gedaente. De eerste soorte of Affodille met witte bloemen heeft lange / smalle / driekantige / gebogen bladeren / tusschen de welcke een ronde gladde steel anderhalven voet hoogh opschiet: de welcke van het midden tot aen de top met witte sterre-wijse bloemkens / van vijf bladeren gemaeckt / begroeyt is / na latende ronde zaet-bollekens / in sich besluytende bruyn driekantigh zaet. De wortelen zijn langwerpige knobbelen.

Van dit geslachte van Affodille wordt een kleynder soorte gevonden / wiens bladeren veel kleynder en smalder zijn / en brenght uyt een plante vijf of ses getackte steelkens voort. De wortel is veselachtigh.

Affodille met incarnate bloemen is wat kleynder als de witte Affodille, en de bladeren zijn met stippelkens geteekent. De bloeme is incarnaet roodt. De zaden en wortel komt met de selve over een.

Affodille met geele bloemen heeft langer en smalder bladeren / als die witte bloemen draeght. De bloemen zijn geel. De wortelen zijn langer en dunder als die van de witte Affodille.

Plaetse. Dese Gewassen worden hier te Lande nergens als in de Hoven gevonden.

Tijdt,

Tijdt. Sy dragen haer bloemen in May en Junii.

Oeffening Sy worden door 't scheuren der planten in Maert aengewonnen.

Aert en Krachten. De wortelen van witte Affodillen zijn warm en droogh in den tweeden graedt/ afvagende en verteerende van krachten. De andere soorten worden nergens toe gebruyckt. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor 't Graveel, en opgestopte Maentstonden: Koockt de Wortelen in Wijn/ en laet van het afziedsel drincken. Dioscorides.

Voor Zijde-pijn, Hoest en de Kramp: Neemt van de gedrooghde en fijn gestooten wortel een vierendeel loots/ en geeft het met Wijn in. Dioscorides, Aëtius.

Voor Bloet-sweeren, vuyle Zeeren, en de Fijck: Koockt de wortel in Wijnmoer/ stootse kleyn in een Mortier/ en leghtse pap- of plaester-wijs op. Dodonæus.

Voor beten van Adder-slangen: Stampt de bladeren en wortelen in een Mortier/ daer by doende wat Wijns/ en leght het op de beten. Dioscorides.

Voor Kack-hielen, Doofheydt, en pijn der Ooren: Holt de wortel een weynigh uyt/ giet'er wederom Olie in/ braedt dit onder de assche/ en bestrijckt met dese Olie de Kack-hielen/ of druppt'er wat van in de Ooren. Dioscorides.

Voor sproeten en placken van de Huyt: Braedt de versche wortel onder de assche/ en bestrijcktse met de warme wortel C. Durantus, Matthiolus.

Voor etterachtige en loopende Ooren: Druppt'er het sap van Affodillen in. Dioscorides.

Voor geswellen achter de Ooren: Koockt de wortelen murw in water/ stootse kleyn en leghtse papwijs op. Matthiolus.

Voor

Voor pijn van de Lever: Koockt de wortel van Affodille in Meede/ en laet'er af drincken: dit neemt de pijn seer wonderlijck wech. Apulejus.

Gladiolus.

Gedaente.

De Gladiolus heeft lange / smalle / spitse / gestreepte bladeren. De steel is rondt/ en na bovenen met ses of seven schoon-purpere bloemen ordentelijck bewassen / die somtijdts maer op d'eene zijde van de steelen / gelijck aen die van Languedock, en somtijdts aen beyde zijden / gelijck aen die van Italien te voorschijn komen. Het zaet in de ronde blaeskens besloten is roodt / van de groote van Rakette. De wortel is anders niet als twee bollen of klisters / altijdt d'een boven d'ander geplaetst.

Plaetse. Dit Gewas wordt in de Hoven van Nederlandt by de Liefhebbers der Kruyden onderhouden.

Tijdt. Het brenght sijn bloemen in May, Junii en Julii voort.

Oeffening. Het wordt door de bollen of klisters aengeteelt/ en op een openluchtige plaetse in Augustus geplant.

Aert en Krachten. De wortel van Gladiolus is verdroogende van aert / na-treckende en verteerende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor pijn van de Milte: Neemt de gedrooghde bladeren / fijn gestooten zijnde / een vierendeel loots / en geeft het met Wijn in. Apulejus.

Voor Kolijck of Buyck-pijn: Neemt van de zaet-bollekens een half vierendeel loots / en geeft het met laeuwe Geyten of Esels-melck in. Apulejus.

Voor harde Geswellen en Klieren: Neemt de gestooten versche wortelen en leghtse op. In Italien eetense de rouwe of gesooden wortel tegen de Krop-klieren. Lobel, Matthiolus, C. Durantus.

Om Pijlen, Nagelen, Klaeuwen, Beenderen, Splinters en Doornen uyt de Wonden te trecken: Stoot de wortel met Wieroock en Wijn/ en leghtse plaesterwijs op. Dioscorides.

Voor Fistels: Neemt wortel van Gladiolus, Amylon van elcks ses oncen/ Vossen-smout drie oncen/ t'samen gestooten en met Wijn vermengt/ sult ghy plaesterwijs op leggen. Apulejus.

Voor pijn van de Blaes, en opgestopte Urijn: Neemt schorsse van de wortel een vierendeel loots/ fijn gepoepert zijnde/ geeft het met Wijn en Water in. Apulejus.

Ireas, *Lisch*, in't Latijn *Iris*.

Geslachten.

Dit Gewas wordt gedeelt in Ireas met bol- of klisterachtige wortelen; Ireas sonder soodanige wortelen/ en Ireas met knobbelachtige wortelen: onder de twee eerste soorten bevintmen een groote onderschept omtrent de bladeren en verwe der bloemen. De bladeren zijn smal of breedt. Na de verscheydenheyt der bloemen zijnse onder haer eygen naem bekent: als Engelse klisterachtigh Lisch met violet-blaeuwe bloemen; klisterachtigh Lisch van Portugael met bloemen van verscheyde verwe; Spaensche klisterachtige Lisch met blaeuwe/ witte/ geele/ en bonte bloemen; klisterachtigh Lisch met breede bladeren. Lisch sonder klisterachtige wortel/ of Lisch van over Zee (in de Apotheken meest onder de naem van Iris Florentina bekent/) met witte/ geele/ blaeuwe/ violette/ purpere en bonte bloemen.

Onder

Onder dese soorte worden gestelt de Ireas van Portugael tweemael des Jaers bloeyende / Ireas van Dalmatien, Ireas van Constantinopolen, Ireas van Damasco, Ireas van Asia, Ireas van Tripoli, en Iris Susiana.

Gedaente. De Engelse Lisch met klisterachtige wor-

wortelen / brengt voort vier of vijf lange smalle ge-streepte bladeren; tusschen de welcke een steel van anderhalven voet hoogh voortspruyt: op wiens top een blaeuwe bloem van negen bladeren ge-maeckt / te voorschijn komt. Van dese bladeren zijnder drie nederwaerts omgebogen / drie andere bovenwaerts omgekrult / en de drie kleynste na boven opgerecht / in 't midden met draeykens ver-ciert. De bloem vergaen zijnde volght'er een lang-werpigh dick zaethuyskē. De wortel is bol- of klisterachtigh / met een rosachtigh vlieskeu be-deckt / en in twee deelen gescheyden.

Klisterachtigh Lisch van Portugael verkrijght een bloem / wiens drie onderste bladeren witach-tigh / en de andere ses bleeck-blaeuw / met eenige witte strepen verciert / en geverft zijn.

Klisterachtigh Lisch met breede bladeren / draeght blaeuwe of witachtige bloemen.

Lisch sonder bol- of klisterachtige wortel heeft langhwerpige bladeren / de gedaente van een twee-snijdent zwaert uyt beeldende. De bloemen zijn van ses bladeren gemaeckt / van de welcke drie neder-waerts omgebogen / en drie om hoogh opgerecht zijn / van verwe geheel wit / geel / blaeuw / violet / purper of bont. De wortel is langh / geknoopt / van binnen wit / en in veel affetsels gescheyden / die meest langhs de aerde voort kruypen. Dese wortel noch versch zijnde is wat scherp van smaeck maer droogh isse lieffelijck van reuck.

Lisch van Portugael tweemael des Jaers bloe-yende / heeft een donckere purpere wel-rieckende bloem. De bladeren zijn wat korter als van de voorgaende soorte.

Lisch van Dalmatien heeft bladeren die gelijck twee vleugelen uytgesprept staen: tusschen de welcke een getachte holle steel / met veel violet-

blaeuwe

blaeuwe bloemen / van negen bladeren t'samen gebooght / beladen / opschiet. Van dese soorte vindtmen noch een ander die veel kleynder is / bleecke bloemen voortbrengende.

Lisch van Constantinopolen is seer groot / en draeght een negen-bladige bloem met dwarsse vale / asch-graeuwe en roodtachtige placken geteekent.

Lisch van Camasco draeght veel bloemen / wiens onderste drie bladeren bleeck- of blaeuw-paers van verwe zijn / de drie andere asch-verwigh / en de drie over-endt-staende bleeck-blaeuw / met witte strepen door loopen.

Lisch van Asia heeft negen-bladige bloemen op een getacke steel van anderhalven voet hoogh / voortspruytende / wiens drie onderste bladeren doncker-paers zijn / onder met veel aderen verciert / de andere drie wat bleecker / en de drie recht-opstaende schoon-purper van verwe.

Lisch van Tripoli heeft bladeren van omtrent die drie voeten langh / middelbaer breet / en groen / doch niet blinckende van verwe. De geknoopte steel schiet vijf voeten hoogh op / met korter bladeren bewassen: op de top van de welcke twee of drie gout-verwige bloemen / van ses bladeren gemaeckt / te voorschijn komen. De wortel is zwartachtigh.

Iris Susiana heeft een seer groote negen-bladige bloem / van de welcke de drie onderste van binnen zwart / met purper-witte aderen door-loopen / met zwarte hayrkens bewassen / en met een zwarte fluweele placke geteekent zijn ; de drie volgende zijn bleecker bruyn / en de drie recht opstaende met zwartachtige en asch-verwige strepen verciert.

Knobbelachtigh Lisch heeft lange / smalle / gestreepte / vierkante spitse bladeren / en een dunne

steel/

steel / wiens top met een doncker-groene bloem/ kleynder als die van Lisch sonder klisterachtige wortel / en met swartachtige kanten of lijsten geteekent / verciert is. De bloem wordt van een nederwaerts afhangent hoeckigh zaet-huysken / rondt zaet / kleynder als een kleyne Erwte/in sich besluytende / gevolght.

Plaetse. Alle dese soorten van vreemt Lisch worden by de Liefhebbers der Planten in de Hoven onderhouden.

Tijdt. De Lisch met klisterachtige wortel bloeyt in Junii: de Lisch sonder klisterachtige wortel in May. Lisch van Portugael tweemael 's Jaers bloeyende / brenght eerst sijn bloemen in 't Voorjaer/en dan noch eens in November te voorschijn. En Lisch met knobbelachtige wortelen vertoont sijn bloemen voor alle de andere soorten.

Oeffeningh. De Ireas wordt door sijn klisters/ affettinge der wortelen / en zaet aengewonnen / en begeert op een warme vochtige plaetse / in wel-bereyde aerde geplant te zijn.

Aert en Krachten. De werckinge van Lisch met klisterachtige en knobbelachtige wortel is tot noch toe onbekent. Lisch sonder klisterachtige wortel is warm en droogh in den derden graedt / afvagende/ vermorwende / en de waterachtige vochtigheden affettende van krachten. Mesue, Dodonæus, Brunfelsus.

Medicinael gebruyck. Voor Water- en Geelsucht: Neemt van het sap uyt de wortel geperst anderhalf once / en geeft het met soete Wey / of met een doyer van een Ey vermengt / in. Mesue, Dioscorides.

Voor Enghborstigheyt en verouderde Hoest: Neemt Iraes-wortel fijn gestooten / en vermenght het onder gesuyverde Honingh tot een Conserf / en laet

laet hier van de groote van een Notemuskaet tweemael daeghs in nemen. De wortel in Most gesoden / is hier toe oock dienstigh. Dioscorides, Mesue.

Voor Graveel, Wormen, en om de Maentstonden te verwecken: Bereydt een afziedsel van de wortel met Wijn / en laet'er af drincken. Dioscorides, Ravelingius.

Voor herdigheydt en verstoptheydt van de Lijfmoeder: Laet de Vrouwen alle dagen eenige tijdt in water / daer de wortel in gesoden is / sitten / of gebruyckt het tot een stovinge. Dioscorides.

Voor loopende Gaten, Fistulen, en holle Zeeren: Stroyt'er het poeyer van de wortel in / of vermenght het met Honingh / en steeckt het met wiecken daer in. Plinius, Ægineta.

Voor Buyck-pijn: Neemt van de wortel een vierendeel loots / en geeft het met Mede in. Dioscorides.

Voor Klieren, Krop-sweeren, en andere harde Geswellen: Koockt de wortel murw / en kleyn gestooten zijnde / leghtse plaester-wijs op. Mesue, Dioscorides.

Voor Hooftpijn: Haelt het uyt gedruckte sap van de wortel in de Neus-gaten op / en neemt poeyer van Ireas-wortel een half loot / Azijn van Roosen anderhalf once / Olie van Roosen een half once / vermenght het te samen / en bindt het voor het Voor-hooft. Mesue, Ravelingius.

Saffraen, in 't Latijn *Crocus*.

Geslachten.

Dit Gewas wordt in een tamme en verscheyde wilde soorten onderscheyden; welck laetste wederom in vroege of in de Lente bloeyende / en late of Herfts-Saffraen gedeelt is.

Gedaente.

Gedaente. De tamme Saffraen brenght voort seer smalle / lange bladeren / en draeght blaeuwe of doncker-purpere ses bladige bloemen / die in 't midden roode draepkens / 't welck eygentlijck Saffraen genaemt wordt / en een priemken / 't welck aen 't eynde in drien gedeelt is / verciert zijn. De wortel is bol of klisterachtigh.

De vroegh bloeyende Saffraen is de voorgaende van gedaente wel gelijck / maer sommige hebben wat breeder bladeren / oock bevindt men dat dese soorte bloemen van verscheyde verwe voort brengt / te weten / witte bloemen met violette streepen / purpere bloemen met witte streepen en bleeck geele draepkens / gespickelde bloemen / geele bloemen / bleecke bloemen en gout-geele bloemen met doncker-purpere streepen. Onder dese soorte worden sommige met acht-bladige bloemen gesien.

De Herfts-Saffraen verschilt van de tamme of Hof-Saffraen, om dat de bladeren aen beyde zijden met witte geboorde streepen getekent zijn.

Plaetse. Alle dese soorten van Saffraen worden in de Nederlanden alleen in de Hoven gevonden.

Tijt. De Hof- en Herfst-Saffraen bloeyen in September of November. De vroegh bloeyende Saffraen brenght sijn bloemen in de Lente voort.

Oeffeningh. De Saffraen begeert op een openluchtige plaetse geplant te zijn / en wordt door de klisters of bollen in September of October vermenighvuldight.

Aert en Krachten. De tamme Saffraen is warm in den tweeden en droogh in den eersten graedt / openende / verteerende / vermorwende / pijnstillende / en 't herte versterckende van krachten. De andere soorten worden tot Medecijne niet gebruyckt. C. Bauhinus, Brunfelsius, Matthiolus, Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor swaermoedigheyt, verstoptheyt van de Borst, of Engborstigheyt, Zijde-pijn, Geelsucht, besmettelijcke Sieckte, swaren arbeydt der barende Vrouwen, en om de Maendtstonden en Nageboorte af te setten: Neemt Saffraen twintig greyn / en geeft het met Wijn of eenigh bequaem nat in. Brunfelsus, Matthiolus, C. Durantus.

Voor Maselen en Kinderen Pockskens: Hier toe laet eenige greynen Saffraen in nemen.

Voor Seeren en loopende Oogen: Vermenght Saffraen onder eenigh Oogh-water of Vrouwen-melck / en druypt het in de Oogen. Ravelingius.

Hyacinthen, in 't Latijn *Hyacinthus*.

Geslachten.

VAn dit Bloem-gewas worden veel soorten gevonden / de voornaemste zijn gemeyne Hyacinth, Orientaelse Hyacinth, Hyacinth met druyf-wijse bloemen en gesterrede Hyacinth. De curieuse Kruydt-ondersoecker kan meer soorten van Hyacinth by de vermaerde Kruydt-beschrijvers Clusius en Lobel beschreven vinden.

Gedaente. De gemeyne Hyacinth heeft lange / smalle / blinckende bladeren / tusschen de welcke een ronde kale steel opschiet / wiens top met veel langhwerpigh ronde holle bloemen / blaeuw / wit of bleeck purper van verwe / beladen is. Het zaet is kleyn / rondt en in driekantige hauwkens besloten. De wortel is bolachtigh. Dit geheel gewas is met een lijmachtigh of tay sap gevult.

De Orientaelse Hyacinth heeft breeder bladeren / grooter bloemen en wortelen / als de voorgaende soorte.

* Hyacinth met druyf-wijse bloemen brenght voort lange / seer smalle en by na ronde bladeren / tusschen de welcke dunne steelkens voortspruyten /

aen

aen wiens toppen kleyne / holle / blaeuwe bloemkens / druys- of tros-wijs by een vergadert / te voorschijn komen. De zaet-hauwkens zijn driekantigh / en het zaedt zwart. De wortel is klister- of bolachtigh.

Gesterrede Hyacinth heeft twee of drie langwerpige en wat breedtachtige bladekens. De bloemen staen gelijck die van de Affodillen aen de top van de steel sterre-wijs uytgesprept / blaeuw of wit van verwe / en worden van ronde zaethuyskens gevolght.

Plaetse. De Hyacinthen worden tot verciering van de Hoven by de Lief hebbers der kruyden onderhouden.

Tijdt. De bloemen van de Hyacinthen vertoonen sich in Maert, April, en May.

Oeffeningh. De Hyacinthen begeeren in sabelachtige wel bereyde aerde geplant te zijn / en worden gelijck de andere bol-gewassen aengeteelt.

Aert en Krachten. De wortel van Hyacinthen is verdroogende in den eersten / en verkoelende in den tweeden graedt. Het zaet is matelijck gestelt in hitte en koude / maer verdroogende tot in den derden graedt. Galenus, Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Buyck-loopen en Geelsucht: Hier tegen gebruyckt het afziedtsel van de wortel / of geeft van het zaedt een vierendeel loots met eenigh bequaem nat in. Dioscorides.

Narcissen, in 't Latijn *Narcissus.*

Geslachten.

DE Narcissen zijn in veelderhande soorten na de verwe en maecksel der bloemen onderscheyden / de voornaemste zijn gemeene witte Narcis met enckelde en dubbelde bloemen: witte Narcis met een purpere kelck; witte Narcis met

een

een geele kelck ; witte Narcis met een dubbelde geele krans in 't midden ; witte Narcis met een bleecke kelck en bleeck-purpere randen ; witte Narcis met een geele kleyne kelck / en roode randen ; dubbelde witte Narcis met witte bloemen en roode randen aen de kelck ; Narcis met geheel geele bloemen en een goutverwige kelck ; Indiaense Narcis met roode bloemen ; Narcis met biesachtige bladeren en geele bloemen / en meer anderen.

Gedaente. Dit Bloem-gewas heeft lange groene bladeren / tusschen de welcke een kantige kale steel opschiet. De bloemen komen uyt een velachtigh lieskken te voorschijn / van ses of meer bladeren gemaeckt / in 't midden met een kort kelckskken verciert / en seer verscheyden / gelijck boven vermaent is / van verwe. Het zaet is zwart / in hoeckige zaet-bollekens beslooten leggende. De wortel is bol- of klisterachtigh.

Plaetse. Dese bloemen zijn hier te Lande alleen in de Hoven te vinden.

Tijdt. Sy vertoonen sich in de Maenden April en May.

Oeffening. Sy worden gelijck de andere Bol-gewassen voort geplant.

Aert en Krachten. De wortel van Narcis is warm en droogh in den tweeden graedt / afvagende en t'samentreckende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Wonden en Scheursels : Neemt de gestooten wortel / en leghtse plaesterwijs op : of neemt van de bloemen soo veel van nooden is / weecktse in Olie / en laet het eenige tijdt in de Son staen weecken / daer na gebruyckt dese Olie tot de verhaelde gebreken. Galenus, Rondeletius, Ravelingius.

Voor verbrandtheydt en verstuyckte Leden : Stoot

Stoot de wortel kleyn / en met Honing vermengt zijnde / leght het placster-wijs op. Dioscorides.

Tijdeloosen, in 't Latijn *Pseudonarcissus.*

Geslachten.

Van dit Bloem-gewas worden twee soorten gevonden / het eene draeght enckelde / en het ander dubbelde bloemen.

Gedaente. Dit Bloem-gewas verschilt in gedaente weynigh van de Narcis, en wordt daerom van sommige valsche Narcis genaemt / alleen zijn de bladeren wat korter / en de geele bloemen / die yder op een bysondere steel te voorschijn komen / met een grooter / langer / en wijder kelck versien; maer aen de dubbelde bloemen wordt geen uytpuylende kelck vernomen. De zaet-bollekens zijn langwerpigh rondt. De wortel is bol of klisteracghtigh.

Plaetse. De Tijdeloosen worden veel in de Hoven onderhouden / andersins wordense in sommige Provincien van Nederlandt in 't wilde gevonden.

Tijdt. Dese bloemen komen vroegh in de Lente te voorschijn.

Oeffening. Sy begeeren de selfde oeffening als de andere Bol-gewassen.

Aert en Krachten. De Tijdeloosen zijn warm en droogh van aert / en in krachten met de Narcis eenighsins over een komende. Ravelingius.

Medicinael gebruyck. Om alderhande taye, slijmerachtige en waterachtige vochtigheden door den Kamer-ganck af te drijven: Siedt een half loot zwaer van dese wortel / met een weynigh Anijs- of Venckel-zaet, in Wijn of Water / en laet het te samen innemen. Dodonæus, Ravelingius

Tulpen, in 't Latijn *Tulipa*.

Geslachten.

DIt Bloem-gewas wordt in vroege / middel-soorte / en late Tulpen onderscheyden; maer na verscheydentheyt van de verwe der bloemen / is yeder soorte onder sijn eygen naem by de Lief-hebbers der Bloemen bekent / welcke al hier op te tellen te langh soude vallen.

Gedaente. De Tulpen brengen yeder voort twee of drie langh- en breedtachtige gelijbige bladeren / tusschen de welcke de steel voortspruyt / op de top met een ses-bladige bloem beladen: dese bloemen zijn groote veranderingen van verwe onderworpen. Na de bloem volght een drie-kantigh zaet-bolleken / met plat en voos zaet gevult. De wortel is bolachtigh.

Plaetse. De Tulpen zijn hier te Lande alleen in de Hoven der Lief-hebbers te vinden.

Tijdt. Sy dragen haer bloemen in April en wat later.

Oeffening. De Tulpen worden van bollen aen-gewonnen / en in September op een openluchtige plaetse geplant: maer gezaeyt zijnde / hebbense lange tijdt van nooden / eerse haer bloemen voort-brengen.

Aert en Krachten. De Tulpen worden tot geen Medecijne gebruyckt / nochtans verseheren sommige dat de wortelen / gegeten zijnde / de lust van by-slapen vermeerderen.

Ridder-spooren, in 't Latijn *Calcaria*, *Calcatrippa*, *Consolida regalis*, *Delphinium*.

Gedaente.

DIt Gewas verkrijght hooge getackte steelen / met dunne en seer kleyn gesneden doncker groene bladeren bewassen. De witte/ lijf-

lijf-verwige / roode / paersse / blaeuwe of geblaeuwde bloemen / komen ordentlijck langhs het opperste der steelen te voorschijn: Dese zijn van vooren open / en achter gelijck een hooren omgekromt. De bloemen vergaen zijnde draegt het langwerpige en ronde zaet-huyskens / zwart en hoeckigh zaet in zich besluytende. De wortel is dun. Van dit Ge-

was woꝛt mede een wilde sooꝛte op de Bouwlanden vooꝛt-gebꝛacht / maer is in alles kleynder als de vooꝛgaende / en de bloemen zijn alleen blaeuw-paers of violet-blaeuw van verwe.

Plaetse. Het woꝛdt in de Hoven gezaeyt en onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt meest den geheelen Somer dooꝛ.

Oeffeningh. Men zaeyt het in April, en komt daer na van zijn afgevallen zaet overvloedigh vooꝛt.

Aert en Krachten. De Ridder-spooren zijn matelijck verkoelende van aert / en te samentreckende van krachten; en woꝛdt daerom onder de Wondt-kruyden gerekent. Matthiolus, C. Durantus.

Medicinael gebruyck. Voor Geel-sucht, Droppel-pisse, Graveel en versche Wonden: Bereydt een afziedtsel van dit kruydt / maeckt het soet met Suycker / en laet hier van dꝛincken. C. Durantus.

Voor Buyck-pijn der jonge Kinderen: Geeft haer een weynigh van de Conserf der bloemen in. Joh. Schroderus.

Voor de soodt van de Maegh: Hier tegen gebꝛuyckt een boon groot van de Conserf. Joh. Schroderus

Voor swaren arbeydt der barende Vrouwen: Geeft van het water van de bloemen gedistilleert/ dꝛie oncen op een reys in. Joh. Stocker.

Voor ontstekinge en schemeringe der Oogen: Wascht of bet de Oogen dickwils met het gedistilleert water van Ridder-spooren: of neemt het kruydt / stoot het met een weynigh Roosen-water kleyn / en bindt het op de Oogen. Ravelingius.

Gouts-

Gouts-bloemen, in 't Latijn *Calendula.*

Gedaente.

DIt Kruydt brenght veel steelen en langwerpige / wat breedtachtige / bleeck-groene sachte bladeren voort. De gout-geele bloemen komen op de toppen der steelen te voorschijn: Dese zijn van veel bladekens by een geboeght / die sich met den ondergangh der Sonne t'samen sluyten / en met den opgangh des selfs wederom openen. Na de bloemen volgen groote plat-ronde knoppen / uyt veel by een vergaderde kromme Zaden bestaende. De wortel is veselachtigh.

Plaetse. De Gouts-bloemen worden in de Nederlanden in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Sy dragen haer bloemen van May tot diep in de Herfst.

Oeffeningh. Dit Gewas wordt in 't begin van Maert gezaeyt / en komt daer na van zijn afgevallen zaet overvloedigh genoegh voort.

Aert en Krachten. De bloemen van dit gewas zijn warm en droogh van aert / openende / verteerende / 't zweet-drijvende en de besmettinge wederstaende van krachten. Fuchsius, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor besmetteliicke Sieckte en Hert-kloppinge: Neemt van de Conserf van Gouts-bloemen bereyt / de groote van een Noten-muschaet alle morgen nuchteren in. Math.

Voor de Pest: Neemt het sap uyt dit kruydt geparst twee oncen / en geeft het op een reys in / 't welck gedruyckt zijnde / moet men het zweeten bevorderen: andere nemen Theriakel met Gouts-bloemen Azijn vermengt. C. Durantus, Fuchsius.

Voor Geelsucht: Neemt sap van het kruydt een once / gedrooghde en bereyde Pier-wormen een vierendeel loots / vermengt zijnde laet het op een reys innemen. Ravelingius.

Voor verstopte Maendtstonden: Koockt de bloemen en 't kruydt in Wijn en laet'er afdrincken: of neemt een once sap van Gouts-bloemen, en geeft het eenige dagen achter een nuchteren in. Fuchsius.

Om de Na-geboorte en doode vrucht af te drijven: Leght het gedrooghde kruydt op gloeyende koolen/ en laet de roock van onderen ontfangen. Fuchsius.

Voor Tant-pijn: Neemt het sap uyt de bladeren gedruckt/en houdt het in de Mondt. Fuchsius.

Voor Wonden en Quetsuren: Leght'er het gestooten kruydt plaesterwijs op. Ravelingius.

Voor langhduurende Koortsen: Neemt seven zaden van Gouts-bloemen, weyckt se in drie oncen Wijn/ en laet het een half uur voor het aenkomen van de Koorts innemen. Ravelingius.

Voor roode loopende Oogen: Neemt het gedistilleeert water van Gouts-bloemen, en druppt het dickwils in de Oogen. Bayrus.

Thunis-bloemen; in 't Latijn *Flos Africanus.*

Gedaente.

Dit Gewas brenght voort getackte en gestreepte steelen/ die met langwerpige en aen de kanten geschaerde bladeren/ veel aen een middel ribbe gelijck die van Reynvaer by een geboeght/ bewassen zijn. De bloemen die op de toppen der steelen uyt een langhachtigh knopken te voorschijn komen/ zijn aen de onderste zijde geel/ en aen de bovenste bruyn-roodt/ geel of fluweelachtigh van verwe. Het zaet is lang/ smal/ dun en zwartachtigh. De wortel is faselachtigh. Dit geheele Kruyt heeft een zware en onlieffelijcke reuck. Behalven dese soorte wordt noch een andere ge-

bonden

vonden met dubbelde bloemen / die aen beyde zijde geel zijn / andersins van de voorgaende niets verschillende.

Plaetse. Het wordt hier te Lande alleen in de Hoven onderhouden en geoeffent.

Tijdt. De bloemen van dit Gewas vertoonen sich in de Somerse Maenden.

Oeffeningh. Dit Bloem-gewas moet alle Jaren op nieuws in April gezaeyt zijn / en wordt alsoo aengeteelt.

Aert en Krachten. De Thunis-bloemen zijn warm en droogh van aert / openende / doorsnijdende / en afvagende van krachten: nochtans moet dit Gewas inwendigh niet gebruyckt worden / want het den mensche schadelijck en vergiftigh is.

Bruynettekens, in 't Latijn *Flos Adonis*.

Gedaente.

DIt Kruydt heeft steelen en bladeren / die van de stinckende Kamille gelijck. De bloemen zijn schoon of menie-roodt van verwe / en van maecksel of gedaente weynigh van de Botter-bloemen verschillende. Het zaedt is bruyn / rondt en spits. De wortel is veselachtigh.

Plaetse. Het wordt in Nederlandt alleen in de Hoven gesien.

Tijdt. Het draeght gemeenlijck sijn bloemen in May, Junii en Julii.

Oeffeningh. Dit Kruydt moet alle Jaren in April of May in goede aerde op nieuws gezaeyt zijn.

Aert en Krachten. Dit Gewas is warm en droog van aert / en het zaet is seer dienstigh bevonden / om het Grabeel af te drijven. Ravelingius.

Koe-oogen, in 't Latijn *Buphthalmum*.

Gedaente.

DIt Gewas brenght voort dunne steelen van een voet langh / met seer gesnippelde bladeren / gelijck die van de Venckel bewassen / en op de toppen van de selve met geele bloemen / gelijck de enckelde Gouts-bloemen beladen. Na de bloe-

bloemen volgen zaet-bolleken / van veel zaden by een vergadert / van gedaente een Moer-besie uytbeeldende. De wortel is seer veselachtigh / die van swart Nies-kruydt niet ongelijck.

Plaetse. Het wordt hier te Lande nergens als in de Hoven gevonden.

Tijdt. De bloemen van dit Gewas vertoonen sich in May en Junii.

Oeffening. Dit Kruydt wordt door het zaet in April in de aerde geworpen / aengeteelt.

Aert en Krachten. De Koe-oogen zijn warm en droogh van aert / maer worden tot geen Medecijne gebruyckt / hoe wel het ten onrechten van sommige in plaetse van swarte Nies-wortel gebesight is geweest.

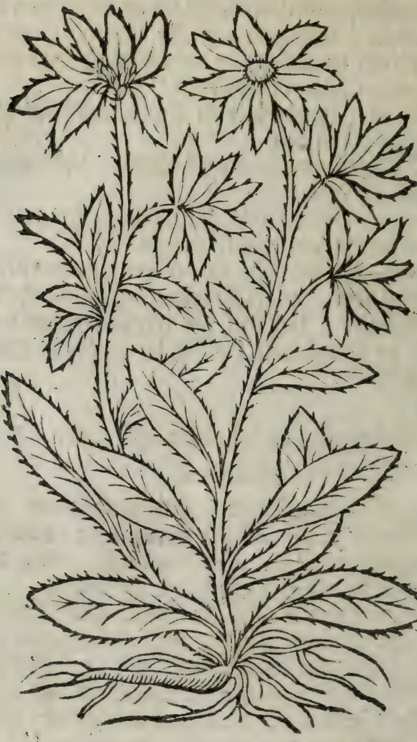
Sterre-kruydt, in 't Latijn *Aster Atticus*.

Geslachten.

VAn dit Gewas worden in de Hoven van Nederlandt twee soorten gevonden: te weten / gemeen en Italiaensch Sterre-kruydt, van welcke laetste wy hier de Figuur by stellen.

Gedaente. Gemeen Sterre-kruydt heeft hayrige steelen van een voet hoogh / de welcke met langhwerpige / hayrige en doncker groene bladeren / die van de Christus-oogen van maecksel niet ongelijck. De bloemen zijn gout geel van verwe / platrondt / en die van de Koe-oogen hoewel veel kleynder niet ongelijck: dese zijn rondtom beset met ses of seven smalle spitse bladeren / sterre-wijs uytgespreydt zijnde. De wortel is met veel veselingen behangen.

Italiaensch Sterre-kruydt brenght voort hayrige steelen van een spanne hoogh / met smalder bladeren als de voorgaende soorte. De bloemen die op

de toppen van de steelen voortkomen / zijn van gedaente de Kamille-bloemen of die van de Conyza gelijck / in 't midden geel / en rondtom met purper-geele / paersse / blaeuwe of purper-blaeuwe bladeren beset zijn.

Plaetse. Sterre-kruydt wordt hier te lande nergens als in de Hoven gevonden.

Tijdt.

Tijdt. Het bloeyt in Julii en Augustus.

Oeffening. Het wordt door het zaet aengeteelt/ en in April gezaeyt.

Aert en Krachten. Sterre-kruydt is matelijck gestelt tusschen hitte en koude/ en daer by een weynigh verdroogende / verteerende en scheydende van krachten. Galenus, P Ægineta.

Medicinael gebruyck. Voor ontstekinge van de Maegh en Oogen : Neemt het gestooten kruydt en leght het pap- of plaester-wijs op. Dioscorides.

Voor sweerende Klieren en Klap-ooren : Het selfde gestooten kruydt daer op geleydt zijnde/ werdt daer toe krachtigh bevonden. Dioscorides.

Voor beten van dolle Honden : Stampt de bloemen onder oude Verckens-reusel/ en leght het daer op. Ravelingius.

Sonne-bloem, in 't Latijn *Flos Solis*.

Gedaente.

De Sonne-bloem heeft een seer hooge / dicke/ enckelde steel / somtijdts wel vijftien of achtien voeten hoogh opschietende. De bladeren zijn oock groot/ breedt/ rondtom de kanten geschaert/ en doncker-groen van verwe. Aen de top van de steel komen seer groote ronde geele bloemen te voorschijn / en in 't midden van de welcke het platachtigh zwart zaedt / gelijck de Byen in haer huyskens of raten / geplaetst is. De wortel is een weynigh knobbelachtigh en gevefelt. Aen de bloemen komen somtijdts noch andere kleyne voort/ en wordt als dan Sonne-bloem met kinderkens genaemt.

Plaetse. Dit Gewas wordt hier te Lande alleen tot cieraet in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Het draeght zijn bloemen in de Somer.

 Oeffe-

Oeffening. Het moet alle Jaren op een nieuws gezaeyt worden / en men steeckt de Zaden in April in de Aerde / en op soodanige plaetse alwaer men de selve begeert.

Acrt en Krachten. Dit Bloem-gewas wordt tot geen Medecijne gebruyckt.

Stock-roosen, Winter-roosen, in 't Latijn
Rosa hyemalis, Malva hortensis.

Gedaente.

De steel van dit Gewas schiet hoogh op. De bladeren zijn groot / breedt en rondtom de kanten gekerft en gesneden. Aen de oorspongh der bladeren en toppen van de steel / brengt het veel bloemen voort / de Roosen eenighzints gelijck / schoon root / purper / bruyn / geel / lijf-verwig of wit van verwe. Het zaet is dat van de witte Maluwe gelijck. De wortel is wit / langh en dick.

Plaetse. Dit Gewas wordt hier te Lande in veel Hoben onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt in Julii en Augustus, het tweede Jaer na dat het gezaeyt is / en spruyt altijdt in de Lente uyt sijn overgebleven wortel voort.

Oeffening. De Stock-roosen worden door zaet aengewonnen / en willen in santachtige aerde geplant zijn.

Aert en Krachten. De Stock-roosen zijn matelijck warm en vochtigh van aert / en een weynigh t'samentreckende van krachten. De verdere werckinge van dit Gewas komen seer wel met de witte Maluwe over een. Dodonæus, Brunfelsius, Lobel.

Medicinael gebruyck. Voor onmatige Maentstonden der Vrouwen: Neemt van de bloemen twee handen vol / ziedt het in een pint Wijn tot dat een derden deel versoden is / en laet hier af twee of driemael des daeghs een roemertje vol drincken. Dodonæus.

Voor een seere en geswolle Keel: Bereyt een afziedtsel van dese bloemen met water / door-gesegen zijnde maeckt het soet met Honingh / en laet hier mede dickwils gorgelen. Fuchsius, Matthiolus.

Thlaspi

Thlaſpi van Candien, in 't Latijn *Thlaſpi Candiæ.*

Gedaente.

DIt kruydt verkrijght dunne getackte ſteelkens/ met langhwerpige ſmalle bladeren bewaſſen/ waer van de onderſte zaegh-wijs gekerft zijn. De bloemen komen kroons-wijs dicht by een vergadert op de toppen der ſteelen te voorſchijn/ en zijn paers/ lijf-verwigh of wit van verwe/ van maeckſel die van de Radijs of wilde Vlier niet ongelijck. Het zaet is gelijck de gemeene Kerſſe ſcherp van ſmaeck/ en leyt in blaeskens of zaets huyskens beſlooten. De wortel is in ſommige ſaſelingen gedeelt.

Plaetſe. Dit Bloem-gewas wordt hier te Lande alleen in de Hoven geſien.

Tijdt. Het brenght ſijn bloemen in Julii en Auguſtus voort.

Oeffening. Het wordt in April gezaeyt/en oock wel door 't ſcheuren der planten voort-geplant.

Aert en Krachten. De Thlaſpi van Candien komt in aert en krachten met onſe Tuyn-kers over een.

Beeren-ooren, in 't Latijn *Auricula Urſi, Paralytica.*

Gedaente.

DE witachtige groene/ gelijvige en breetachtige bladeren van deſe Plante zijn een weynigh gebogen en aen de kanten gekerft: tuſſchen deſe ſpruyt een dunne ronde ſteel/ dragende aen het opperſte veel bloemen/ van gedaente de Sleutel-bloemen gelijck/ geel/ witachtigh/ purper/ bleeck-roodt/ en van meer andere kleuren. De wortel is ſaſelachtigh.

Plaetſe,

Plaetſe. Beeren-oor wordt by de Liefhebbers van Kruyden en Planten in de Hoven gevonden.

Tijdt. Het vertoont hier te Lande ſijn bloemen in April, en ſomtijdts daer na wederom in de Herfſt.

Oeffeningh. Deſe Plante ſcheurtmen / terwijl de

de bloemen daer aen zijn / in April of May van een/ en men plantse op een schaduwachtige plaetse.

Aert en Krachten. Beeren-oor is droogh van aert / t'samentreckende en heelende van krachten/ waerom het in de Wondt-dranken gebesigt wordt. Dodonæus, Lobel.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Wonden, voornamentlijck van de Borst, en Scheurfels: Bereydt een afziedsel van dit geheele kruydt / en laet hier van eenige dagen achter een drincken / en leght de gestooten bladeren van buyten op. Matthiolus, Dodonæus.

Voor Kloven in de handen of voeten door koude veroorsaeckt: Druypt'er het sap uyt de bladeren geperst in. Brunfelsus.

Kranen of Oyevaers-beck, in 't Latijn *Geranium*.

Geslachten.

Dioscorides deelt de Oyevaers-becken in twee; Plinius en Matthiolus in drie; Fuchsius in ses; Dodonæus in acht; Lobel in elf, Chabræus in seventien; en C. Bauhinus in twintigh soorten. Wy sullen de meest bekende / soo wel die hier te Lande in de Hoven geoeffent / als die in 't wilde van selfs voortkomen / beschrijven: te weten / knobbelachtige Oyevaers-beck, Oyevaers-beck na de Muscus rieckende/ Oyevaers-beck met bladeren van Botter-bloemen, twee soorten: Bergh-Oyevaers-beck, Bloedt-wortel, Maluweachtige Kranen-beck, Candiots Kranen beck, gemeene Oyevaers-beck, Robberts-kruydt en Duyven-voet.

Gedaente. Knobbelachtige Oyevaers-beck, in 't Latijn Geranium Tuberosum genaemt / heeft dunne

dunne ronde steelen. De bladeren zijn in acht of negen deelen gescheyden / en aen de kanten gekerft. De bloemen zijn purper / en van vijf bladekens / herts-gewijs gefatsoeneert / t'samen geset: Na de bloemen volght een langhwerpige scherpe priem / een Oyevaers-beck uytbeeldende. De wortel is knobbelachtigh / van buyten bruyn / en van binnen wit.

Oyevaers-beck na de Muscus rieckende / Geranium Muscatum, brenght voort veel teere hayrige steelkens / die met bladeren gelijck de Rijnvaern aen een middel-ribbe gehecht bewassen zijn. Op het opperste der steelen draeght het purpere bloemkens / die van ronde bollekens / met een langhachtigh dun priemken verstien / gevolght worden. De wortel is dun en matelijck langh.

De eerste soorte van Oyevaers-beck met bladeren van Botterbloemen, van Fuchsius Godts-genade, en in 't Latijn Geranium Batrachioides genaemt / heeft in 't ronde diep doorsneden / aen de kanten gekertelde / groene en somtijdts geplackte bladeren / die van de eerste soorte of Hanen-voet en Aconitum eenighsins gelijck. De steelen zijn wat hayrigh en roodtachtigh. De blaeuwe bloemkens zijn de Botter-bloemen niet ongelijck: Na de welcke mede een priemken uyt een rondt bolleken spruytende / te voorschijn komt. De wortel is dick / langh / en gevefelt.

De tweede soorte schiet met ronde / geknoopte / en getackte bruyne steelen / omtrent anderhalven voet hoogh op. De bladeren zijn witachtigh en een weynigh grijs / die van de Sanikel eenighzints gelijckende. De bloemkens zijn bruyn-paers van verwe. De rosachtige wortel is langh / krom en met veselingen behangen.

Bergh Oyevaers-beck, Geranium Montanum, is de

is de Sanikel van gedaente seer gelijck / maer de bladeren zijn met sommige bruyne placken geteekent. De bloemen zijn bruyn-paers / in 't midden wit en omgebogen. De wortel is van buyten en van binnen bruyn-roodt van verwe.

Bloedt-wortel, Geranium hæmatodes, heeft veel dunne / ter aerde kruppende en wat hayrige steelkens / met rondtachtige en in verscheyde deelen diep gesneden bladeren bewassen. De bloemen zijn groot en schoon purper blaeuw van verwe.

Maluwe-achtige Kranen-beck, Geranium malacoides is van steelen en bladeren de Maluwe seer gelijck / doch bleecker groen van verwe. De bloemkens zijn kleyn en lijf-verwigh. De wortel is gelijck die van Aert-roock of Fumaria.

Kranen-beck van Candien, Geranium Creticum, heeft veel dicke / geknoopte en getackte roode steelen. De bladeren zijn gesneden gelijck de Veneetse Alcea, met bloet-roode aderkens doorloopen. De bloemen zijn purper-blaeuw / van gedaente die van knobbelachtige Oyevaers-beck. De wortel is langh en in sommige saselingen gedeelt.

Gemeene Oyevaers-beck, Geranium inodorum vulgare, is van gedaente de Oyevaers-beck na den Muscus rieckende soo seer gelijck / dat het alleen door de reuck van 't selve onderscheyden wordt/ boven dien zijn de steelkens kleynder en roodtachtiger / en de priemkens of becksken seer langh. De wortel is van buyten geel en van binnen witachtig.

Robberts-kruydt, Geranium Robertianum, brenght voort ronde / geknoopte / roodtachtige en hayrige steelkens / en uyt yeder knoop spruyten kleyn gesneden roodtachtige bladeren / gelijck die van de Kervel. De bloemkens zijn purper-verwigh. De wortel is veselachtigh.

Duyven-voet, Geranium Columbinum, Verkrijght

krijght ronde / dunne en ter aerde huckende steelkens. De bladeren zijn rondt / en aen de kanten gelijck de Maluwe bladeren gesneden. De bloemkens zijn wat purperachtigh van verwe. De wortel is dun en veselachtigh.

Plaetse. De acht eerste soorten van Oyevaers-beck worden hier te Lande in de Hoven onderhouden. De drie laetste vindt men langs de wegen en op ongeboude plaetsen.

Tijdt. Alle de soorten van Kranen- of Oyevaers-beck dragen haer bloemen in de Somerse maenden / het tweede Jaer na datse gezaept zijn.

Oeffeningh. De vreemde of acht eerste soorten van dit Gewas worden in April gezaept / en alsoo vermenighvuldight.

Aert en Krachten. Alle de soorten van Oyevaers-beck en zijn van geen eenderhande wercking: want de knobbelachtige Oyevaers-beck is verwarmende van aert en krachten. Dodonæus.

Die na de Muscus rieckt is verwarmende van aert / verteerende en de Zenuwen versterckende van krachten. Cabræus.

Oyevaers-beck met bladeren van Botter-bloemen wordt tot geen Medecijne gebruyckt.

Bergh Oyevaers-beck en Bloedt-wortel stelpen het bloedt wonderbaerlijck. Fuchsius.

Maluweachtige en Kranen-beck van Candien worden onnut tot eenige gebreken geacht.

De Gemeene Oyevaers-beck wordt mede nergens toe gebesight.

Robberts-kruydt is verkoelende / verdroogende en t'samentreckende van aert en krachten. Fuchsius.

Duyven-voet stilt de pijn van de Nieren en Wonden. Lobel.

Medicinael gebruyck. Voor Swellinge en Apostuma-

ſtumatien van de Lijfmoeder: Neemt een vierendeel loots van de wortel van Knobbelachtige Oyevaers-beck, en geeft het met Wijn in. Dioſcorides, P. Ægineta.

Voor de Teeringh: Neemt een vierendeel loots van de ſelve wortel / en laet het tweemael 's daeghs met ſes oncen Wijn innemen. Plinius.

Om het Bloeden te ſtelpen: Siedt het kruydt of de wortel van Bergh Oyevaers-beck of Bloetwortel in roode Wijn / en laet 'er af drincken. Fuchſius.

Voor verſche Wonden: Bereydt een afziedtſel van Robberts-kruydt en laet daer af drincken / en leght het geſtooten kruydt op de Wonden. Dodonæus.

Voor ſteeckinge of pijn van de Mildt: Neemt het geſtooten Robberts-kruydt, en leght het plaeſter-wijs op de lincker Zijde. Ravelingius.

Voor 't Graveel en opſtoppinge van den Urijn: Neemt Duyven-voet ſoo veel van nooden is / ziedt het op in Wijn / en geeft van deſe Wijn te drincken / en leght het geſoden kruydt op de Lendenen of 't Gemacht. Lobel.

Pionien, in 't Latijn *Pæonia*.

Geſlachten.

DIt Gewas wordt in Pionien-manneken en Pionien-wijfken onderſcheyden.

Gedaente. Pionien-manneken brenght voort roode ſteelen / die met bladeren / van gedaente die van de Ocker-nooten boom eenighſints gelijck / en vijf of drie aen een beſonder ſteelken gehecht / bewaſſen zijn. De bloemen ſpruyten op de toppen van de ſteelen voort / bleeck of bruyn-root van verwe / in 't midden met purpere draden en geele af-hangende tipkens verciert. Deſe bloemen wor-

worden noyt dubbelt geſien. Na de bloemen volgen hoorn-wijſe rugge zaet huyskens / van buyten bekleet gelijck de buytenſte ſchellen van de Amandelen, in ſich beſluytende zwart blinckent zaet. De wortelis langh / dick / en in twee of drie deelen gescheyden.

De ſteelen van Pionien-wijfken zijn niet of wey-

weynigh roodtachtigh / maer groen. De bladeren zijn aen de bovenste zijde groen en aen de onderste witachtigh / smalder als die van 't Manneken, en meestendeel voor aen in twee deelen geschepden. De bloemen vergelijcken sich met de voorgaende soorte / en zijn schoon-root / somtijts bleeck of licht-root / maer selden wit van verwe. Het zaet leyt oock in diergelijcke zaet-hauwen beslooten. De wortel bestaet uyt veel aen-een-hangende dicke en langhwerpige knobbelen. In de Hoven vindt men een mede soorte van Pionien-wijfken die seer dubbelde en vol-bladige bloemen draeght.

Plaetse. De Pionien worden hedendaegs overvloedigh in de Hoven gevonden / maer Pionien wijfken met dubbelde bloemen wordt meest onderhouden.

Tijdt. De Pionien brengen haer bloemen in May voort / en het zaet wordt in Julii rijp.

Oeffening. Dese Bloem-gewassen worden door de wortelen aengeteelt / en vroegh in de Lente verplant.

Aert en Krachten. De Pionien zijn warm en droogh in den tweeden graedt / fijn van deelen / en een weynigh t'samentreckende van krachten. C. Bauhinus, Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Beroertheyt, Lammigheyt, vallende Sieckte, Sinckinge, en andere gebreken van de Herssenen: Bereydt een afziedtsel van de wortel / maeckt het soet met Syroop van de bloemen berept / en laet hier af twee of driemael des daeghs een roemertje vol drincken: of geeft van het gedistilleert Pionien-water twee oncen op een reys in: of neemt 15 of 16 Zaden / fijn gestooten zijnde / laetse met Wijn / Meede of eenigh ander bequaem nat in nemen. Dodonæus, Matthiolus, Brunfelsus.

Om

Om de Maentstonden te verwecken, de Lijf-moeder der Kraem-vrouwen te suyveren, en voor Buyck-pijn: Neemt een vierendeel loots van de gedrooghde en fijn gestooten wortel / en geeft het met Meede of Wijn in. Dioscorides, Galenus.

Voor opstijgingen en pijn des Lijf-moeders: Neemt 15 Zaden van Pionien, en geeftse met Meede of Wijn in. Dioscorides.

Voor Stuypen van jonge Kinderen: Neemt de versche wortel en hanghtse aen de hals; anderen rijgen de Zaden aen een draedt en bindense aen de hals. Ondertusschen laet haer twee lepelen vol Pionien-water, met Syroop van de bloemen soet gemaeckt / dickwils innemen. Galenus.

Voor verstoptheydt van de Lever, Geelsucht, en pijn der Nieren en van de Blaes: Bereydt een afziedtsel van de wortel en laet hier van drincken. Dioscorides, Galenus.

Voor pijn uyt Scheurbuyck, of door onsuyverheyt van de Pocken ontstaen: Hier tegen laet dickwils van het afziedtsel der wortelen drincken. Ravelingius.

Phalangium.

Gedaente.

DIt Gewas brenght voort lange / smalle / grasachtige / bleeck-groene bladeren / die onder aen de steel voortkomen / en langhs de Aerde verspreydt leggen. De steel is rondt / en boven in sommige zijde-tackens gedeelt / waer aen veel witte / ses bladige bloemkens / de Affodille bloemen gelijck / te voorschijn komen: na dese volgen ronde zaedt-bollekens met zwartachtigh hoeckigh zaet gevult. De wortel is dun / langh en met teere veselingen bewassen. Behalven dese soorte vindt men noch een andere de voorgaende in

alles

alles wel gelijck / maer de steel is boven aen in geen zijde-tackxkens gescheyden.

Plaetse. Phalangium wordt van de Lief hebbers der Kruyden en Planten / in de Hoven onderhouden en geoeffent.

Tijdt. Dit Kruydt bloeyt in Junii en Julii, en in Augustus is het zaet rijp.

Oeffening. Het wordt door zaet / in April in de Aerde geworpen / vermenighvuldight.

Aert en Krachten. De Phalangium is fijn van deelen en verdroogende van aert en krachten / en wordt bequaem geacht / met Wijn ingenomen / om de beten van de Scorpioenen en Spinnen te genesen. Galenus, Dioscorides.

Sleutel-bloemen of witte Betonie, in 't Latijn *Primula veris.*

Gedaente.

WItte Betonie verkrijght langhwerpige / breedtachtige / en gelijck de bruyne Betonie gerimpelde bleeck-groene bladeren / die om de kanten een weynigh gesneden zijn. Tusschen de bladeren spruyt een kale steel van een spanne lang / dragende enckelde of dubbelde / geele / roode / purpere / lijf-verwige of witte bloemkens. De wortel is veselachtigh.

Plaetse. De Sleutel-bloemen worden hier te Lande in de Apothekers en Moes-hoven geplant: die met enckelde geele bloemen / worden anderzints in sommige Provintien van Nederlandt in vochte Beemden of Weyen en boschachtige plaetsen gevonden.

Tijdt. Dit Kruydt vertoont sijn bloemen in April.

Oeffening. Het wordt door 't scheuren der planten aengewonnen / en in de Lente verplant.

Aert

Aert en Krachten. De Sleutel-bloemen zijn ma-telijck verwarmende / maer verdroogende tot in den derden graedt / pijn ſtillende / een weynigh af-vagende en t'ſamentreckende van krachten. C. Du-rantus, Matthiolus, Brunfelſus.

Medicinael gebruyck. Voor Beroertheyt, Lam-migheyt, Gicht en bedervinge of ontſtekinge van

het Bloedt: Koockt dit kruydt in schoon water en laet hier af drincken: of geeft een once van het sap in. Gesnerus, Dodonæus, Lobel.

Voor Steen in de Nieren en Blaes: Neemt de wortelen van dit kruydt / ziedtse op in Wijn / door gezegen zijnde laet hier van een roemertje vol tsessens innemen. Dodonæus.

Voor Wonden en Quetsuren; Neemt het gestooten kruydt en leght het plaester-wijs op. Fuchsius.

Voor Tant-pijn: Neemt de wortelen van Sleutel-bloemen, weycktse in Azijn / en haelt hier van een weynigh in de Neusgaten op. Joh. Schroderus.

Standel-kruydt, in 't Latijn *Satyrium*, *Orchis*.

Geslachten.

DIt Gewas is in verscheyde soorten gedeelt: als Honts-kullekens, Sots-kullekens, Bocks- of Hase-kullekens, Vosse-kullekens, en kleyn Standel-kruyt. De naeuwkeurige ondersoecker der Kruyden / kan verder zijn genoegen vinden van dit Gewas / by de geleerde en vermaerde Kruydt-beschrijvers / Dodonæus, Lobel, Clusius, Cornelis Gemma, en meer anderen.

Gedaente. De Honts-kullekens brengen voort langhwerpige / breedtachtige / gelijvige bladeren / gelijck die van de Lelien: tusschen de welcke een kantige steel van een voet hoogh op schiet / wiens top met veel aer-wijs by een vergaderde / bleeck-roode / purperachtige of lijf-verwige / en met sommige doncker purpere stippelen besprenghde bloemkens / de gedaente van een kapken of open-helmken uytbeeldende / beladen is. De wortel is behalven de veselingen van twee bollekens / waer van het eene stijver en sappiger is als het andere / gemaeckt.

Sots-kullekens heeft mede soodanige bladeren/ die op de bovenste zijde met eenige zwartachtige placken getekent zijn. De bloemen komen aen de top van de steel aer-wijs te voorschijn / paers / en in 't midden witachtigh van verwe / en achter met een afhangent hoornken verciert. De wortel bestaet mede uyt twee bollekens.

Bocks-kullekens zijn van bladeren de Honts-kullekens gelijck. De bloemen staen mede aer-wijs by een / van gedaente gelijck open-helmkens / en yeder voor met een upthangent / gekrult en langhachtigh staertken / 't welck met stippelen getekent is / verciert. Dese bloemen zijn sterck van reuck/ eenighsins na een Bock rieckende.

Behalven dese Bocks-kullekens wort een kleynder soorte gevonden / en heeft een steel omtrent een spanne langh met drie of vier smalle bladeren bewassen: op de top van de steel staet een korter aere van bloemen / die aen de eene zijde schoon-root / en aen d'ander wat bleecker root van verwe zijn/met een drievoudigh afhangende lipken.

De Vosse-kullekens zijn kleynder van bladeren en steelen als de voorgaende soorten / maer de bloemen zijn seer verscheyden van maecksel: want men vindt'er die de gedaente van een Manneken/ Wijfken / Uytwouters of Pepels/ Wespe / Muggen/ Vliegen / Byen / Spinne-koppen / en Vorskens uytbeelden.

Kleyn Standel-kruydt heeft kleyne bleeck-groene geaderde bladeren / die van de kleyne Weeghbree gelijck. De steel is een palme hoogh / dragende dunne langhwerpige holle bloemkens/ die voor aen getandt zijn. De bollekens zijn kleyn en langhwerpigh.

Plaetse. De Honts-kullekens groeyen op vochte plaetsen. De Sots- en Bocks-kullekens worden in

de Hoven onderhouden. Kleyne Bocks-kullekens worden aen de Zee-dijcken en op de Duynen gevonden/en daer van daen in de Hoven geplant. De Vossen-kullekens zijn hier te Lande vreemt/ en worden meest uyt Portugael overgesonden. Kleyn Standel-kruydt wast hier te Lande op savelachtige dorre grondt.

Tijdt. Meest alle de soorten van Standel-kruyt dragen haer bloemen in April en May.

Oeffeningh. Sy begeeren op schaduwachtige plaetsen geplant te zijn.

Aert en Krachten. De wortelen van Standel-kruydt zijn verwarmende en vocht-makende van aert/ en worden voor krachtigh gehouden om de lust van 't by slapen te vermeerderen/ en de zwacke Mannen te versterchen. Dodonæus.

Handekens-kruydt, in 't Latijn *Satyrium Regium.*

Geslachten.

Dit Gewas wordt in Handekens-kruydt Manneken en Wijfken onderscheyden. Daeren boven vindtmen hier te Lande noch een andere soorte Handekens-kruydt van Hollandt, rieckende als Angelieren, genaemt. By de naerstige Kruydt-beschrijver Lobel kondt ghy meer soorten van dit Gewas beschreven vinden.

Gedaente. Handekens-kruydt Manneken heeft bladeren en steel gelijck de Honts-kullekens. De bloemen zijn die van de Sots-kullekens eenighsins gelijck/ bleeck-purper/ bruyn-paers/ licht-roodt/ of witachtigh van verwe/ met doncker purpere vlackjens geteekent. Onder yeder bloem wast een scherp spits bladeken. De wortelen zijn gelijck twee uyt-gesprevde handen/ yeder vier uytpuylende deelen/ als vingers uytwerpende.

Han-

Handekens-kruydt Wijfken verschilt van de voorgaende / om dat het in alles wat kleynder / en de bladeren met veel zwarte stippelen geblackt zijn.

Handekens-kruydt van Hollant rieckende als Angelieren heeft lange smalle bladeren / tusschen de welcke een steel van een spanne langh / en van onderen met een bladt of twee bekleet / te voorschijn komt. De licht-paerssé bloemen staen boven aen de steel aer-wijs dicht by een gedrongen seer lieffelijck gelijck de Angelieren van reuck. De wortel is van gedaente de voorgaende soorten gelijck.

Plaetse. De twee eerste soorten worden in de Bloem-hoven onderhouden. De derde sorte wort veel in de Duynen omtrent den Haegh wassende gevonden / en daer van daen in de Hoven geplant.

Tijdt. In de May siet men de bloemen van Handekens-kruydt voortkomen.

Oeffening. Wanneer de bloemen van dese kruyden vergaen zijnde / verplantmense op vochte en schaduwachtige plaetsen.

Aert en Krachten. De wortelen van dit Gewas worden van aert en krachten die van Standel-kruyt gelijck te zijn geoordeelt. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor de vierdendaeghse en langhduurende Koortsen: Neemt een stuck van de wortel soo groot als een duym / en geeft het met Wijn voor het aenkomen van de Koorts in. Nicolaus Nicolus.

Voor de roode Loop: Neemt een vierendeel loots van de gedrooghde wortel van wel rieckende Handekens-kruydt, en geeft het met Wijn in. Ravelingius.

Seep-kruydt, in 't Latijn *Saponaria.*

Gedaente.

DIt Kruydt heeft ronde / gladde geknoopte steelen / uyt yeder lidt of knoop twee breedtachtige geribde bladeren / gelijck die van de Weeghbree, voortbrengende. De vijf-bladige bloemkens / die aen de top en bovenste knoopen of

leden

seden der steelen te voorschijn komen / zijn schoon root / bleeck-purper of wit van verwe / in 't midden met kleyne draden verciert / en uyt langhwerpige huyskens voortspruytende. De wortelen zijn in veel dicke faselingen gedeelt.

Plaetse. Het wordt hier te Lande in de Hoven gevonden.

Tijdt. Het draeght sijn bloemen in Junii en Julii.

Oeffening. Het wordt door zaet aengewonnen / en blijft daer na lange Jaren in 't leven.

Aert en Krachten. Seep-kruydt is merckelijck heet en droogh van aert / af vagende / suyver makende / en 't zweet drijvende van krachten. Dodonæus, Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor Placken van de Huyt: Waschtse met het sap van Seep-kruydt, en sy sullen haest verdwijnen. Brunfelsus.

Om de Herssenen te suyveren: Neemt een stuckje van de wortel / knauwt het in de mondt / en het sal veel vochtigheden en sluymen uyt het Hooft trecken. Matthiolus.

Voor Engborstigheyt, opgestopte Maentstonden, en de Pocken: Bereydt een afziedtzel van de wortel / en laet hier van drincken: dit ingenomen zijnde / moet het zweeten bevordert worden. C. Bauhinus, Fuchsius.

Navel-kruydt, in 't Latijn *Umbilicus Veneris.*

Gedaente.

Navel-kruydt heeft gelijvige / ronde / en aen de randen een weynigh gesneden bladeren / die onder in 't midden op een kleyn steelken gehecht zijn: tusschen de bladeren spruyt een dunne steel / in verscheyde zijde-tackskens gedeelt / en ordentelijk met veel witte of bleeck-purpere bloemkens

kens behangen. De wortel is bol- of knobbelachtigh / eenige dunne veselingen uytwerpende.

Plaetse. Dit Gewas wordt in de Kruyt-hoven van Nederlandt gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in de Somer.

Oeffeningh. Het wordt van zaet en wortelen aengewonnen.

Aert en Krachten. Navel-kruydt is verkoelende/ vochtmakende en een weynigh t'samentreckende van aert en krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor heete Geswellen en vuurige Puysten: Neemt het gestooten Kruydt en leght het plaesster-wijs op. Dioscorides, Galenus.

Voor sweeringe van de Darmen: Ziedt de wortel in Wijn / en laet daer af drincken: of laet van het gedistilleert water van dit Kruydt gebruycken. Ravelingius.

Fluweel-bloemen, in 't Latijn *Amaranthus purpureus*.

Geslachten.

Dit Gewas is in twee soorten gescheyden/ het eene draeght purpere / en 't ander bleeckroode bloemen.

Gedaente. De eerste soorte van Fluweel-bloemen brenght voort een gestreepte en getackte steel/ van anderhalven voet hoogh / die onder wat roodtachtigh is. De bladeren zijn langachtigh / breedt/ spits / en uyt den groenen wat roodtachtigh van verwe. De bloemen zijn purper-verwige aren / die aen de top en omtrent de knoppen van de steel voortspruyten. Het zaet is kleyn / zwart en blinckent.

De tweede soorte van Fluweel-bloemen is de voorgaende wel gelijck / maer van steelen en bladeren

deren veel grooter: de aeren zijn oock veel langer/ maer bleeck-roodt van verwe.

Plaetse. De Fluweel-bloemen worden hier te Lande alleen in de Hoven onderhouden.

Tijdt. De bloemen of aeren vertoonen sich in Augustus.

Oeffeningh. De Fluweel-bloemen willen in drooge sabelachtige aerde gezaept en geplant zijn.

Aert en Krachten. Dit Gewas is verkoelende en verdroogende van aert / en t'samentreckende van krachten. Matthiolus, Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Buyckloopen, Bloedt-spouwen en witte vloedt der Vrouwen: Neemt een handt vol van de bloemen/ ziedse op in een pint Wijn of Water tot dat een derdendeel versooden is/ en laet hier af drincken. Matthiolus, Brunfelsus.

Vreemde Scabiose, in 't Latijn *Scabiosa peregrina*.

Geslachten.

DE vreemde Scabiose is in veelderhande soorten onderscheyden / de voornaemste zijn: Spaense Scabiose groot en kleyn; Oostenrijckse Scabiose, met roode, purpere en witte bloemen; Scabiose van Indien; Scabiose met Kinderkens, en Scabiose met geplackte bladeren.

Gedaente. De Spaense Scabiose heeft gesnippelde / sachte bladeren / die van de gemeyne Scabiose gelijck. De steelen schieten omtrent anderhalven voet hoogh op / en zijn aen de toppen met plat-ronde bloem-knoppen / uyt de welcke witte bloemkens voortspruyten / beladen. Het zaet is rouw. De wortel is gelijck die van de gemeyne Scabiose.

Van de Spaense Scabiose wordt een kleynder

soorte gebonden / maer des selfs bloemen zijn uyt den blaeuwen purper van verwe.

Oostenrijckse Scabiose met roode bloemen heeft holle geknoopte steelen. De bladeren zijn niet gesneden / maer alleen aen de kanten / gelijck de Netelen bladeren / gekertelt / bitter en scherp van smaeck. De bloemen zijn die van onse gemeyne Scabiose gelijck / maer roodtachtigh van verwe.

Oostenrijckse Scabiose met purpere bloemen is de voorgaende van gedaente gelijck / maer in alles grooter / en de bloemen zijn uyt den zwarten purper van verwe.

Oostenrijckse Scabiose met witte bloemen schiet seer hoogh op / en de bloemen zijn grooter als de andere / sneeuwit van verwe / met witte draden en blaeuwachtige nopkens in het midden verciert: na de bloemen worden de bollekens rondtachtigh / met graeu rosachtigh hoeckigh zaet gevult.

Scabiose van Indien brenght voort groene blinckende bladeren / die van gedaente onse gemeene Scabiose bladeren gelijck zijn. De bloemen zijn doncker-roodt / purperachtigh of bleeck-roodt van verwe: yeder bloem is in vijf deelen gescheyden.

Scabiose met Kinderkens schiet hoogh op. De bloemen zijn uyt den purperen blaeuwachtigh van verwe: uyt groote bloem-knoppen spruyten ter zijden op dunne steelkens / noch andere bloemknoppen / die kinderkens genaemt worden. De wortel is faselachtigh.

Scabiose met geplackte bladeren heeft gemeenlijck acht ongesnede / breedtachtige / gelijvige en met eenige zwarte stippelen getekende bladeren / uyt de wortel voortspruytende; De bloemen zijn uyt den blaeuwen wat roodtachtigh van verwe.

Plaetse. Dese vreemde Scabiose worden van de

Lief-

Liefhebbers der Kruyden in de Hoven naerstigh onderhouden.

Tijdt. Sy dragen haer bloemen in het laetste van de Somer.

Oeffening. Sy worden door zaet aengewonnen/ en in Maert gezaeyt: men machse / wanneer sy vijf of ses bladen voort gebracht hebben / verplanten alwaer men die begeert.

Aert en Krachten. De vreemde Scabiosen worden tot geen Medecijne gebruyckt / maer diese door de gemeene Scabiose besigen wil / die besie het tweede Deel deses Kruydt-boecks / alwaer wy van de gemeene Scabiose gehandelt hebben.

Behen Rubrum van de Nederlanders.

Gedaente.

Dit Kruydt heeft ronde / geknoopte en getackte steelkens / omtrent de knoopen of ledekens met twee over malkanderen staende langh- en breedtachtige / spitse / bleeck-groene bladeren bewassen. Op de toppen van de steelen draeght het langwerpige/ dunne/ licht-roode bloemen / veel ongeschicktelijck by een geboeght / en voorwaerts af-hangende. Het zaet is kleyn / langwerpigh/ en boven met een ruygh baerdeken beset. De wortel is lang en matelijck dick.

Plaetse. Het wordt in de Hoven van Nederlandt geoeffent en onderhouden.

Tijdt. Het brenght sijn bloemen in de Somer voort.

Oeffening. Het wordt door zaet aengeteelt / en in April op een openluchtige plaetse gezaeyt.

Aert en Krachten. Dit Gewas schijnt verkoelende van aert te zijn / maer de verdere werckinge zijn onbekent, Dodonæus.

Behen album van Monpelliers.

Gedaente.

DIt Gewas brenght voort seer veel dunne/ ronde / geknoopte steelkens / met soodanige bladeren als het voorgaende Behen rubrum van de Nederlanders, maer veel kleynder bewassen. Tusschen de bladeren en steelkens wordt dickwils een schuymachtige besproeyinge gesien. Aen 't opperste van de steelkens / spruyten uyt een langwerpigh rondt huyskken / nederwaerts af-hangende / witachtige vier bladige bloemkens. Het zaet is zwart en de wortel dun en langh.

Plaetse. Hier te lande wordt het alleen in de Hoven gevonden.

Tijdt. Het vertoont zijn bloemen in Junii, Julii en Augustus.

Oeffening. Het wordt door zaet aengewonnen/ en wil op een openluchtige plaetse gezaeyt zijn.

Aert en Krachten. De Behen album van Monpelliers wordt hedendaeghs voor geen gebreken gebruyckt.

Gespickelde Sanikel, in 't Latijn *Sanicula guttata.*

Gedaente.

DIt Kruydt heeft veel ronde / breedtachtige/ gelijvige bladeren / yeder op een bysonder steelken rustende / aen de boven zijde groen/ aen de onderste witachtigh en ruygh / en rondtom de randen zaegh-wijs gekertelt. De steel is dun/ rondt / mede hayrigh en wat roodtachtigh. De seer cierlijcke bloemkens staen aen de top van de steel sterre-wijs uytgespreydt / van ses bladekens gemaeckt/ wit van verwe/ en met sommige bloet-roode stippelkens aerdigh geteykent : na de bloemkens

kens volgen, twee-voudige zaedt-huyskens / met zwart zaedt gevult. De wortel is een vinger dick/ zwart en met veel dunne veſelingen behangen.

Plaetſe. Het wordt in de Hoven van Nederlandt by de Kruydt- en Bloem-beminners gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in May en Junii.

Oeffeningh. Het begeert weynigh oeffeningh/ want eens in den Hof geplant zijnde / loopt weelderigh genoegh voort.

Aert en Krachten. Dit Gewas wordt geacht in aert en krachten met de Steen-breecke over een te komen.

Eynde van het Negende Deel.

HET

HET THIENDE DEEL

Des

NEDERLANDTS EN KRUYDT-BOECKS,

BESCHRYVENDE

De Geslachten / Gedaente / Plaetse / Tijdt / Oeffening / Aert / Krachten / en Medicinael gebruyck van alderhande Kruyden met krans-wyse bloemen / die in de Hoven van Nederlandt groeyen / en onderhouden worden.

Venckel, in 't Latijn *Fœniculum*.

Geslachten.

De Venckel is in gemeene en soete Venckel onderscheyden.

Gedaente. De Gemeene Venckel brenght voort lange dicke / geknoopte en getackte steelen / die van binnen met voos mergh opgevult zijn. De bladeren zijn in seer dunne ronde snippelingen gesneden / groen van verwe / en lieffelijck van reuck. Op de top van de steelen staen de bleeck-geele bloemkens in ronde kranskens by een vergadert / na de welcke langwerpige zaden volgen. De wortel is wit / lang / matelijk dick / en in 't midden met een harde ribbe of pit versien.

De

De ſoete Venckel heeft bladeren gelijck de Dille. De ſteelen zijn kleynder als die van de voorgaende ſoorte. Het zaet is witachtigh / grooter als Comijn-zaet, en ſoet van ſmaeck.

Plaetſe. De Venckel wordt hier te Lande meeſt in alle Hoven gevonden.

Tijdt. Dit kruyt bloeyt in Junii en Julii.

Oeffening. Het wordt door zaet in Maert in de Aerde geworpen / aengewonnen / en ſpruyt daer na uyt de overgebleven wortel alle Jaren gewilligh voort.

Aert en Krachten. De bladeren van Venckel zijn warm in den tweeden / en droogh in den eerſten graedt / openende / ſcheydende / verteerende / den Urijn drijvende / en de Winden brekende van krachten. De wortelen en 't zaedt zijn warm in den derden graedt. Brunfelſius, Fuchſius, Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor 't Graveel, verſtoptheyt van de Lever en Mildt, Hoeſt, en om de Urijn en Maentſtonden te verwecken: Neemt de wortelen en bladeren of toppen van de Venckel, ziedtſe in Wijn of Water / en laet hier af drincken. Dioſcorides, Dodonæus.

Voor Buyck-pijn: Neemt Venckel-zaet een vierendeel loots / fijn geſtooten zijnde / geeft het met Wijn of Venckel-water in. Dodonæus.

Voor Buyck-pijn der jonge Kinderen: Neemt Venckel-water een half mutsjen / Syroop van Maen-koppen, Diacodium genaemt een once / t'ſamen vermengt zijnde geeft hier van dickwils een lepel vol van in.

Om het Geſicht te ſcherpen en het melck in der ſogende Vrouwen borſten te vermeerderen: Neemt gepoeyert Venckel-zaet, witte Suycker van elcks even veel / en laet hier van alle morgen een vierendeel

deel loots van innemen: of bereydt een afziedtsel van het kruydt en laet daer af drincken.

Om 't Gesicht te scherpen: Druyppt het Venckel sap in de Oogen; of snijdt de steel van de soete Venckel af in de Herfst / twee palmen hoogh van de Aerde / en vult de holligheydt van de steel die in de Aerde blijft met gepoeyerde Suyckerkandy / en stopt het boven wederom toe met een Venckel-struyck: laet dit soo een nacht en dagh staen / of soo langh tot dat de Suycker gesmolten is / en bewaert dese vochtigheyt om in de Oogen te druppen. Dioscorides, Galenus, Salomon Albertus.

Voor Wormen der Ooren: Druppt het sap van Venckel daer in. Ravelingius.

Verckens Venckel, in 't Latijn *Peucedanum.*

Geslachten.

Dit Gewas wordt in kleyne of Duytse en groote of Italiaense Verckens Venckel onderscheyden.

Gedaente. De kleyne Verckens-Venckel heeft dunne geknoopte steelen / die van de gemeene Venckel gelijck / en omtrent anderhalven voet hoogh opschietende. De bladeren zijn mede kleyn gesnippelt / maer grooter als de Venckel bladeren. De geele bloemkens komen aen de toppen van de steelen / in ronde kranskens by een vergadert / te voorschijn. Het zaet is langhwerpigh en dun / dat van de Angelica niet ongelijck. De wortel is lang / van buyten zwart / en gomachtigh / geel / zwaerrieckent sap in sich behoudende.

De groote of Italiaense sorte is de voorgaende van gedaente gelijck / doch in alles wel viermael grooter.

Plaetse. In de Nederlanden worden dese sorten

ten van Verckens Venckel alleen in de Hoven der Kruydt-beminners gevonden.

Tijdt. Verckens Venckel bloeyt hier te Lande in Julii, en het zaet wordt in Augustus of September rijp.

Oeffening. Verckens Venckel wordt door zaet aengeteelt / en op een lommerachtige plaetse geplant zijnde / spruyt alle Jaer op een nieuws wederom uyt.

Aert en Krachten. De Verckens Venckel is warm en droogh in den derden graedt / openende / dun makende en de Borst ruymende van krachten. Matthiolus, C. Durantus, C. Bauhinus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheyt van de Lever, Mildt en Nieren, Graveel, opgestopte Maendtstonden, Hoest en taye fluymen van de Borst: Neemt van de wortel twee oncen / snijdt het kleyn en koockt het in schoon water tot een pint / doet'er by een once of anderhalf witte Suycker / en laet hier van twee of driemael des daeghs drincken. Matthiolus, C. Durantus, Fuchsius.

Voor vuyle Sweeringe, Zeeren, oude Wonden en bedorven Beenderen: Neemt het poeyer van de wortel en stroyt het daer in. Galenus.

Voor Scheursels en uytpuylen van de Navel der jonge Kinderen: Bestrijckt het met het gomachtigh sap van de wortel. Ravelingius.

Voor opstijginge des Lijf-moeders: Houdt het selfde sap voor de Neus. Dioscorides.

Voor pijn van de Ooren: Vermenght het sap met Olie van Rosen / en druppt het warm in de Ooren. Dioscorides.

Voor Tandt-pijn: Het sap in de holle Tanden gedaen / stilt de pijn. Dioscorides.

Dil.

Dil, in 't Latijn *Anethum*.

Gedaente.

De Dil is den Venckel van steel en bladeren seer gelijck / maer stercker of onlieffelijcker van reuck / en doncker-groender van verwe. De kranswijsse bloemkens zijn mede geel. Het zaet is plat / dun en rondtachtigh. De wortel is veel kleynder als die van de Venckel, en veselachtiger.

Plaetse. Dit Kruydt wordt veel in de Hoven gebonden.

Tijdt. Het draeght zijn bloemen in Junii, Julii en Augustus.

Oeffening. Men zaeyt het in de Maent Maert in goede aerde / en op een warme plaetse.

Aert en Krachten. De Dil is verwarmende by na in den derden graedt / en verdroogende in den tweeden / verteerende / vermorvende en pijn stillende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Buyck-pijn, de Hick, en om het Sogh in der Vrouwen Borsten te vermeerderen: Siedt de bovenste toppen van dit Kruydt in schoon water en laet hier af drincken: het wordt mede van buyten in stovinge gebruyckt. Dioscorides.

Voor opstijginge van de Lijf-moeder: Koockt dit kruydt in water en laet de damp van onderen ontfangen. Dioscorides.

Voor Wratten en verouderde vochte Zeeren van 't Fondament en schamelijcke Leden: Stroyt'er de assche van het zaet gebrandt in. Dioscorides, Galenus.

Om de Huygh te lichten: Neemt deselve assche en licht'er de Huygh mede. Plinius.

Voor 't Graveel: Hier tegen worden van sommige de jonge teere topkens in pottagie gegeten. Lobel.

Anijs.

Anijs, in 't Latijn *Anisum*.

Gedaente.

ANijs heeft een ronde / gestreepte / holle / getackte steel. De bladeren zijn de Pietercelie bladeren eenighsins gelijck / maer bleeckgroen van verwe. De bloemkens zijn wit / mede in kranskens te voorschijn komende. Het zaet is over al bekent genoegh.

Plaetse. De Anijs wordt hier te Lande in de Hoven gezaeyt en onderhouden.

Tijdt. Dit Kruydt draeght sijn bloemen in Julii, en het zaet wordt in de Herfst rijp.

Oeffening. Het moet alle Jaren in de Maent Maert in wel bereyde vette aerde gezaeyt zijn.

Aert en Krachten. Het Anijs-zaet is warm in den tweeden/ en droogh in den eersten graedt/ dunmakende / verteerende / de winden scheydende / en den Vrijn afdrijvende van krachten. Dodonæus, Brunfelsius, C. Durantus.

Medicinael gebruyck. Voor Buyck-pijn, en Graveel: Het zaet in Wijn gesoden / of des selfs Olie / of Water met Brandewijn gedistilleert / is hier toe dienstigh. Dioscorides, Plinius.

Voor hoest en taye fluymen van de Borst: Neemt Anijs-zaet over het vuur gedrooght zijnde / stoot het tot een fijn poeyer / vermenght het onder witte Suycker of gesuyverde Honingh / en laet hier van dickwils gebruycken. Plinius.

Om den arbeydt der barende Vrouwen te bevorderen: Neemt Anijs-zaet, Venckel-zaet, van elcks een half vierendeel loots / stampt het fijn en geeft het met Wijn in. Dalion, Lobel.

Karrewey, in't Latijn *Carui*.

Gedaente.

DE Karrewey verkrijght vierkante/ holle getackte steelen/ met bladeren teerder en kleynder als die van de geele Wortel bewassen. De kleyne witte bloemkens komen op de toppen der steelen krans-wijs te voorschijn. Het zaet is langhwerpigh / bruyn / sterck van reuck en van smaeck. De wortel is dun en omtrent een spanne langh.

Plaetse. Hier te Lande wordt het in de Hoven gezaeyt.

Tijdt. Het vertoont zijn bloemen in May, Junii en Julii, en ondertusschen wordt het zaet rijp.

Oeffeningh. Het begeert de selfde oeffeningh gelijck van de Anijs geseydt is.

Aert en Krachten. De Karrewey en voornamentlijck des selfs zaet / is warm en droogh in den derden graedt / openende / dun makende / de winden scheydende / en den Urijn drijvende van krachten / en komt in gebruyck met de Anijs en Venckel over een. Brunfelsius, C. Bauhinus.

Comijn, in't Latijn *Cuminum*.

Gedaente.

DE getackte steel van dit Gewas is met langer en dunder bladeren / als de Venckel bewassen/en op de toppen met kroonkens van witte bloemkens beladen/ de welcke van spits zaet/ zwaer van reuck en scherp van smaeck gevolght worden. De wortel is dun.

Plaetse. Het wast hier te lande alleen in de Hoven.

Tijdt. Het draeght zijn bloemen in Junii en Julii.

Oeffe-

Oeffeningh. De Comijn wordt gelijck de Anijs gezaeyt en onderhouden.

Aert en Krachten. Het Comijn-zaet is warm en droogh in den derden graedt / dun makende / verteerende / en de winden scheydende van krachten. Galenus, Brunfelsius.

Medicinael gebruyck. Voor Buyck-pijn, beslooten Winden en verkoude Borst: Neemt Comijn-zaet een loot / gekneust zijnde koockt het op in een pint Wijn / en laet hier af drincken; of geeft eenige droppelen van de gedistilleerde Olie van Comijn met Wijn in. Dodonæus

Voor blaeuw gestooten of gevalle placken: Neemt het gestooten zaedt / maeckt het vochtigh met eenigh nat / en leght het pap- of plaester-wijs daer op. Matthiolus, C. Durantus.

Voor swaren Hooft: Besmeer een graeu pampier met kaers smeer / stroopt'er gepoepert Comijn-zaet dick op / en hanght het op de Borst.

Voor opstijginge van de Lijf-moeder: Neemt Comijn-zaet een half viereendeel loots / Meester-wortel een viereendeel loots / Peper twintigh greyn / stoot dit te samen tot een fijn poeper / en laet hier van met Wijn een half viereendeel loots in nemen. F. Platerus.

Sermontaine, in 't Latijn *Siler montanum*, *Seseli officinarum*.

Geslachten.

DIt Gewas is in oprechte en wilde of bastaert Sermontaine onderscheyden.

Gedaente. De steel van de eerste soorte is dun / gestreept / geknoopt / getackt / en schiet omtrent drie voeten hoogh op. De bladeren zijn kleyn gesneden / boven groen en onder witachtiger. De krans-wijs by een vergaderde bloemkens zijn wit.

Het

Het zaet is aromatijck van reuck en smaeck / langer en dicker als het Comijn-zaet, somtijdts wordt het in de Hoven van Nederlandt korter en breeder voort gebracht. De wortel is dick en langh.

De wilde of bastaert Sermontaine verscheelt van de voorgaende / door dien de bladeren bruynder en grooter / het zaet kleynder / noch soo sterck van reuck en smaeck / en de wortelen meerder gedeelt en zwartachtiger zijn.

Plaetse. Beyde dese soorten worden hier te Lande alleen in de Hoven der Kruydt-beminnaers gevonden.

Tijdt. Sy bloeyen in de Somerse maenden.

Oeffeningh. De eerste soorte wordt door zaet aengewonnen / en de tweede door zijn wortel-spruyten aengeteelt / maer sy moeten beyde op een warme en openluchtige plaetse gestelt zijn.

Aert en Krachten. Het zaet van de eerste soorte is warm en droogh in den derden graedt / openende / door snijdende en verteerende van krachten. Matthiolus, C. Durantus.

De wilde Sermontaine wordt tot geen Medecijne gebruyckt. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Buyck-pijn, opgestopte Maentstonden, Graveel, vallende Sieckten, Kramp, doncker Gesicht, Sinckinge, verstoptheydt van de Lever en Water-sucht: Neemt poeyer van het zaet een half vierendeel loots / en laet het met Wijn in nemen. Matthiolus, C. Durantus, C. Bauhinus, Dodonæus.

Voor drop in der Vrouwen Borsten: Legt het gestooten kruydt papwijs op. C. Durantus.

Seseli van Marseillien, in 't Latijn *Seseli, Massiliense.*

Gedaente.

DIt Kruydt heeft geknoopte harde steelen/ van omtrent twee voeten hoogh / en met bladeren als de Venckel, maer stijver / dicker en witachtiger of bleker-groen bewassen. De bloem-kranskens dragen witte bloemkens. Het zaet is langwerpigh / soet en specerpachtigh van smaeck. De wortel is wit/ van gedaente en groote die van de Venckel gelijck.

Plaetse. Men vindt dit Gewas hier te Lande in sommige Hoven der Kruydt-beminners.

Tijdt. Het brengt sijn bloemen in Julii en Augustus te voorschijn.

Oeffening. Het wordt door zaet in de Hoven aengeteelt / en begeert in Sandt of sabelachtige aerde gezaeyt te zijn.

Aert en Krachten. De Seseli van Marseillien is warm en droogh in den tweeden graedt / fijn van deelen / openende / doorsnijdende en verteerende van krachten. Dodonæus, Camerarius.

Medicinael gebruyck. Voor 't Graveel, koude Pisse, Engborstigheyt, Buyck-pijn, beslooten Winden. Water-sucht, vallende Sieckte, opgestopte Maentstonden, opstijginge des Lijfs-moeders, en swaren arbeyt der barende Vrouwen: Neemt een vierendeel loots van het zaet / fijn gestooten zijnde geeft het met Wijn in. Dioscorides.

Seseli

Seseli van Candien, in 't Latijn *Seseli Creticum*, *Tordilion.*

Gedaente.

DIt Gewas heeft dunne hayrige steelkens/ met seer doorsneden en rondtom de kanten geschaerde bladeren bewassen. De Bloemkranskens brengen witte of lijf-verwige bloemkens voort. Het zaet is plat/ rondt en altijdt twee by malkanderen gevoeght. De wortel is dun.

Plaetse. Dese soorte van Seseli wordt hier te Lande in sommige Hoven gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in Junii en Julii.

Oeffeningh. Het wordt door het zaeyen vermenighvuldight.

Aert en Krachten. De Seseli van Candien komt in aert en krachten met de voorgaende Seseli van Marseillien seer wel over een.

Lavas, in 't Latijn *Levisticum.*

Gedaente.

DE Lavas brengt voort seer veel hooge/ dicke/ holle/ geknoopte en getackte steelen. De bladeren zijn in verscheyde deelen gesneden/ aen de kanten gekerft/ bleeck- of geel-groen van verwe/ en die van de Eppe of Juffrouw-marcke gelijck/ maer dicker en stijver. De Bloem-kranssen zijn groot en de bloemkens geel van verwe. Het zaet is langwerpigh en gestreept. De wortel is dick.

Plaetse. Dit Gewas is hier te Lande in de Hoven gemeen.

Tijdt. Het bloeyt in Junii en Julii, en het zaet wordt in Augustus rijp.

Oeffeningh. Het wort door zaet aengewonnen/

en

en wil garen op een vochte en schaduwachtige plaetse geplant zijn.

Aert en Krachten. De Lavas is warm en droogh in den derden graedt / openende / doorsnijdende / den Vrijn drijvende / en het vergift wederstaende van krachten. Het wordt mede onder de Wondt-kruyden gerekent. Brunfelsus, Matth. Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor Winden en pijn van de Maegh en Darmen, opgestopte Maendtstonden, achter blijvende Nageboorte, opstijginge van de Lijfmoeder, Engborstigheyt, verstoptheyt van de Lever, Mildt en Geelsucht: Neemt van de gedrooghde wortel of 't zaet een vierendeel loots / fijn gestooten zijnde geeft het met Wijn in: of bereydt een afziedtsel van de wortel / bladeren / zaet / met Wijn of Water / en laet hier af drincken. Dodonæus, Matthiolus, Fuchsius.

Voor versche Wonden: Leght het gestooten kruydt plaesterwijs op. Dodonæus.

Beer-wortel, in 't Latijn *Meum*.

Gedaente.

De steelen en bladeren van dit Gewas zijn die van de Dille eenighsints gelijck. De bloemkens zijn wit. Het wel-rieckent zaet is kantigh. De wortelen langh / van buyten zwartachtigh / van binnen witachtiger / en lieffelijck van reuck gelijck de Angelica.

Plaetse. Het wort by de Liefhebbers der Kruyden / en Apothekers in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Het brenght zijn bloemen in Junii en Julii voort.

Oeffening. Het wordt door zaet aengewonnen / en spruyt alle Jaren uyt de overgebleven wortel wederom voort.

Aert en Krachten. De wortel van dit kruydt is

warm in derden en droogh in den tweeden graedt/ openende / dun makende / en de winden scheydende van krachten. Dodonæus, Matthiolus, Joh. Schroderus.

Medicinael gebruyck. Het wordt tot de selve gebreken waer voor de Venckel, Anijs, Dille, en Komijn voorgeschreven zijn / gebesight.

Ameos.

Ameos.

Gedaente.

DIt Kruydt heeft ronde getackte steelen van anderhalven voet langh. De bladeren zijn langhwerpigh / en rondtom de kanten geschaert. De bloemkens zijn wit / sterre-wijs uytgesprept / en in ronde kranssen by een gevoeght. Het zaet is bruyn / en bitter van smaeck. De wortel is wit / gelijck die van de Dulle-kervel of Scheerlingh.

Plaetse. Het wordt in de Nederlanden in de Kruydt-beminnaers Hoven gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in Augustus.

Oeffeningh. Het moet gelijck de Anijs gezaeyt zijn / en spruyt alle Jaren van sijn afgevallen zaet genoegh voort.

Aert en Krachten. Het zaet van Ameos is warm en droogh in den derden graedt / openende / dun makende/en verteerende van krachten. Dodonæus, Brunfelsus.

Medicinael gebruyck. Voor Buyck-pijn, koude Pisse, op-gestopte Maentstonden, en pijn van de Lijf-moeder: Neemt van het gestooten zaet een half vierendeel loots / en geeft het met Wijn in. Dodonæus, Brunfelsus.

Voor verstoptheyt van de Lever en Mildt: Het zaet op de voorgaende maniere gebruyckt / is hier toe nut en bequaem. Ravelingius.

Koliander, in 't Latijn *Coriandrum*.

Gedaente.

DE Koliander schiet met een dunne getackte steel / omtrent anderhalven voet hoogh op. De bladeren zijn kleyn gesnippelt / doch de bovenste meerder als de onderste. De bloemkens

zijn wit / het zaet rondt / de wortel teer / en niet weynigh veselingen begroeyt. Dit Kruydt noch versch zijnde heeft een zware onlieffelijcke reuck/ maer neffens het zaet droogh geworden / behoudt dien quade reuck niet.

Plaetse. Dit Kruydt wordt in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Het draeght zijn bloemen in Julii, en 't zaedt wordt in de Herfst vergadert.

Oeffening. De Koliander wort in April gezaeyt.

Aert en Krachten. Het Koliander-zaet is warm en droogh in den tweeden graedt / en t'samentreckende van krachten. Bruntellius.

Medicinael gebruyck. Voor dampen die uyt de Maegh na 't Hooft opstijgen, Wormen en Koude pisse: Neemt van het gepoeyerde zaet met witte Suycker vermengt een vierendeel loots / na den eeten / of op andere tijden in. Matthiolus, Dodonæus, Fuchsius.

Voor alderhande Vloeden en Buyck-loopen: Laet van het zaet / geroost en fijn gestooten zijnde / een vierendeel loots met Water of Bier in nemen. Dodonæus.

Angelica.

Geslachten.

De Angelica wordt in tamme en wilde onderscheyden.

Gedaente. De tamme Angelica heeft een dicke / hooge / geknoopte / holle steel / met bladeren die van de groote Water-eppe gelijck/bewassen. De bloemkens zijn witachtigh/op groote en breede kranssen te voorschijn komende. Het zaet is plat/ breedt en geelachtigh. De wortel is groot / dick en met faselingen behangen. Dit geheele gewas heeft een speceryachtige reuck en smaeck.

De

De wilde Angelica is de tamme soorte in alles gelijck / maer kleynder.

Plaetse. De tamme Angelica wordt hier te Lande nergens als in de Hoven gevonden. De wilde soorte vindt men op vochte en bosachtige plaetsen.

Tijdt. Sy bloeyen beyde in Julii.

Oeffeningh. De tamme Angelica wordt door zaet aengeteelt / men zaeptse in April in welbereyde aerde / en moet by droogh weer matelijck bevochtight worden.

Aert en Krachten. De wortel van de tamme Angelica is warm in den derden / en droogh in den tweeden graedt / openende / dun makende / 't zweet drijvende / en 't vergift of besmettinge wederstaende van krachten. Brunfelsus, C. Durantus, Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Vergift, pestilentiale of besmettelijcke Sieckten, verstoptheydt van Lever en Mildt, verslapte Maegh, en om de Maendtstonden der Vrouwen te verwecken: Neemt een vierendeel loots Angelica-wortel en geeft het met Wijn in: of neemt van de wortel een half vierendeel loots / Theriacel een vierendeel loots / vermengt het met Wijn of eenigh bequaem gedistilleert water / om op een reys in te nemen / en het zweeten te verwecken. Lobel, C. Durantus, Matthiolus, Ravelingius.

Voor Pest en quade Lucht: Koockt de wortel in azijn / en gebruyckt dese azijn om daer aen te riecken: andere nemen een stuckje van de wortel / het welcke sy knauwen en in de mondt houden.

Om het geronnen Bloedt in 't Lichaem te doen scheyden: Neemt poeyer van de wortel een vierendeel loots / en laet het met Iopen-bier innemen.

Voor Enghborstigheydt, vallende Sieckte, opstijginge van de Lijfmoeder, en Geelsucht: Neemt van het zaet van Angelica een vierendeel loots met eenigh bequaem nat in. Brunfelsus.

Voor beten van dolle Honden, Slangen, en ander vergiftigh gedierte: Leght 'er de gestooten bladeren alleen of met Wijnruyt en Honingh vermenght / op. Lobel, Ravelingius.

Voor sweerende Ooren: Druypt 'er het sap uyt het kruydt geperst in. C. Durantus.

Voor Heup-gichte: Neemt het selfde sap en leght het met doecken van buyten op. Ravelingius.

Meester-wortel, in 't Latijn *Imperatoria*, *Ostrucium*.

Gedaente.

MEester-wortel verkrijght / dunne geknoopte en onder wat roodtachtige of bruyne steelen / van anderhalven voet hoogh. De bladeren zijn groot en breedt / maer in verscheyde deelen gescheyden / en rondtom de kanten gekerft. De Bloem-kranssen bestaen uyt kleyne witte bloemkens. Het zaet is dat van de Dille seer gelijck. De wortelen zijn omtrent een vinger dick / in veel saselingen gedeelt / van buyten bruyn en van binnen bleeck-geel van verwe.

Plaetse. Dit kruydt wordt hier te Lande alleen in de Hoven gevonden.

Tijdt. Het brenght sijn bloemen in Julii en Augustus voort.

Oeffening. Het wordt door scheuren der wortelen aengeteelt / en eens geplant zijnde set het sich weelderigh genoegh voort.

Aert en Krachten. De wortel van dit Kruydt is warm en droogh in den derden graedt / scherp en heet van smaeck / openende / dun makende / 't zweet drijvende / en het vergift wederstaende van krachten. Dodonæus, Matthiolus, C. Durantus, Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor Enghborstigheydt, verouderde Hoest, Buyck-pijn, beslooten Winden, verkoude en slappe Maegh, opgestopte Maendtstonden, opstijginge van de Lijfmoeder,

Waterſucht en Wormen des Buycks: Neemt poeper van de wortel een vierendeel loots / en geeft het met eenigh bequaem nat in. C. Durantus, Brunfelſus.

Voor koude gebreken van de Herſſenen, als Beroertheyt, vallende Sieckten, &c. Neemt een vierendeel loots van de wortel en laet het met Wijn innemen/

nemen / en laet ondertusschen een stuckje van de wortel in de mont knaeuwen / waer door seer veel vochtigheden uyt het hooft door het quylen gelost worden. Dodonæus, Matthiolus.

Voor Vergift, Pest, besmettelijcke Sieckten en langhduurende Koortsen: Neemt een vierendeel loots van de wortel met Wijn of Carduus Benedictus water in. Dodonæus, Fuchsius.

Voor inwendige Wonden: Bereydt een afziedtsel van de bladeren van Meester-wortel met Water en Wijn / en laet hier van twee of driemael des daeghs een roemertje vol drincken. Lobel.

Ferula.

Gedaente.

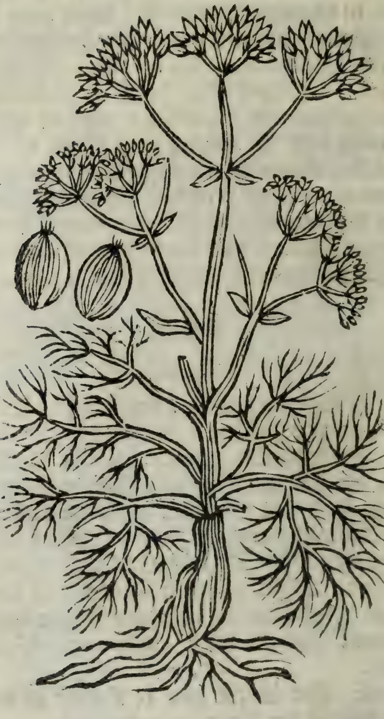
Dit Gewas heeft een seer hooge / dicke / geknoopte steel / die aen het opperste in eenige zijde-scheuten gedeelt is. De bladeren zijn gelijck die van de Venckel, dun gesnippelt. De Bloem-kranssen zijn met geele bloemkens verciert / die van platte / breede en kasachtige zaden gevolght worden. De wortel is lang en dick. Uyt dit Kruydt wordt na verscheydentheyt der Landen daer het groeyt / de volgende sappen vergadert / te weten: Sagapenum, Galbanum en Ammoniacum.

Plaetse. Het wordt hier te Lande by sommige Lief hebbers der Kruyden gevonden.

Tijdt. Het bloeyt hier te Lande in Julii of Augustus.

Oeffening. Het moet alle Jaren in April op een warme en wel ter Son gelegen plaetse gezaeyt worden.

Aert en Krachten. Het zaet van de Ferula is verwarmende en dun-makende van aert en krach-

ten; maer de Gomme die uyt dit kruydt vergadert worden/ zijn meest in 't gebruyck. Van dese sullen wy hier na handelen.

Liba-

Libanotis.

Geſlachten.

Hoewel 'er veel ſoorten van dit Gewas van de Kruydt-beſchrijvers beſchreven zijn / ſullen wy alleen van twee / die men hier te Lande in ſommige Hoven waſſende vindt / handelen: Het eerſte wordt genaemt Libanotis van Galenus, 't ander Libanotis hier te Lande meeſt bekent, in 't Latijn Herbarioum ſeptentrionalium notior Libanotis.

Gedaente. De Libanotis van Galenus heeft een ronde / geſtreepte / geknoopte en getackte ſteel/ van drie of vier voeten hoogh. De bladeren zijn kleyn geſnippelt / nochtans grooter en dicker als die van de Venckel, en oock bleecker groen. De bloem-kranſſen zijn wit. Het zaet is langwerpigh rondt/ de kerne van een Pijn-appel niet ongelijck / in twee deelen geſcheyden gelijck dat van Ferula, en ſpeceryachtigh van ſmaeck.

De Libanotis hier te Lande meeſt bekent, heeft/ volgens de beſchrijvinge van Lobel, een dunne rechte ſteel / die van Meum of Dille gelijck / geſtreept / getackt / geknoopt / doncker-groen van verwe / en omtrent twee Cubitus hoogh: Aen welcke ſteelen / voornamentlijck beneden / bladers zijn/die van de Verckens-venckel gelijk/ maer langer en ſmalder / en in de midden en boven die van de Engelſe Saxifraga niet ongelijck / maer niet ſoo veele. Op de ſteelen groeyen kroonkens met kleyne witte bloemen / die van de Meum gelijck. Het zaet is kleyn / by na ſoo groot als 't Ammi van de Apothecken.

Plaetſe. Beyde deſe ſoorten van Libanotis worden hier te Lande alleen in de Hoven gevonden.

Tijdt. Sy bloeyen in de Somerſe maenden.

Oeffening. Sy worden door zaedt aengeteelt/ maer dragen voor het tweede of derde Iaer geen bloemen.

Aert en Krachten. De bladeren van Libanotis, voornamentlijck van de eerste soorte zijn matelijck verwarmende en verdroogende van aert; maer de vruchten of zaden zijn heet en droogh in den derden graedt/ verteerende/ afvagende en verdeylende van krachten. Galenus, Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor bloedende en pijnelijcke Spenen, wratten van het Fondament, en alderhande koude harde Geswellen: Neemt de bladeren van Libanotis, stootse kleyn en leghtse papwijs op. Dioscorides.

Om de Maentstonden te verwecken: Bereydt een afziedtsel van de wortel met Wijn/ en laet hier van drincken: of neemt een vierendeel loots van de fijn gestooten wortel met Wijn in. Dioscorides.

Voor loopende Oogen: Neemt poeyer van 't zaet/ maeckt het met eenigh nat vochtigh/ en bindt of strijckt het op het Voor-hooft. Theophrastus.

Penax Heraclium

Gedaente.

DIt Gewas is de duytse Beeren-klauw van gedaente seer gelijck/ maer in alles veel grooter/ uyt dit Gewas wordt de Gom opopanax vergadert.

Plaetse. Het wordt hier te Lande alleen by sommige Liefhebbers der vreemde Kruyden in de Hoven gevonden.

Tijdt. Het vertoont sijn bloemen in de Somer.

Oeffening. Het begeert de selve oeffening als de Ferula.

Aert

Aert en Krachten. De Penax Heraclium is warm en droogh van aert / openende / dunmakende en verteerende van krachten. Matthiolus.

Van het Sap of Gom van dit gewas / die meest gebruyckt wordt / sullen wy in het laetste Deel handelen.

Panax Asclepium Ferulæ facie.

Gedaente.

DIt Gewas is van bladeren en bloemen de Ferula seer gelijck / nochtans in alles kleynder; maer de steel en wortel verschillen weynigh van de Dille. Uyt dit Kruydt wordt mede een gomachtigh sap vergadert.

Plaetse. Het wordt hier te Lande nergens dan by sommige Kruydt-beminnaers gesien.

Tijdt. Het draeght sijn bloem-kranssen in de Somer.

Oeffening. Het wordt door zaet aengeteelt / en begeert een warme en openluchtige plaetse.

Aert en Krachten. De Panax Asclepium is soo warm en droogh van aert niet als de voorgaende / maer komt in krachten eenighsins met de selve over een.

Panax Syriacum.

Gedaente.

PAnax Syriacum brengt voort een steel die van de Ferula seer gelijck. De bladeren zijn breedt / langwerpigh / spits / en veel aen een middelsteelken gevoeght. De steel en bladeren zijn een weynigh ruygh in 't aentasten. De bloem-kranssen dragen geele bloemkens. Het zaet is plat / breedt en geelachtigh. De wortel is lang en wit. Uyt dit Kruydt vloeyt mede een gomachtigh sap.

Plaetse,

Plaetse. Dit Gewas is hier te Lande nergens als in sommige Hoven te vinden.

Tijdt. Het brengt sijn bloemen in de Somer voort.

Oeffening. Het begeert de selve oeffening als de andere soorten van Panax of Ferula.

Aert en Krachten. Het komt in aert en krachten met de voorgaende over een.

Pietercelie, in 't Latijn *Petroselinum Apium hortense.*

Gedaente.

De Pietercelie brengt voort diep gesneden of gekerfde bladeren. De steel is dun / rondt/ een weynigh gestreept / en op de toppen met kleyne witte of bleeck-geele bloemkens / in kranskens by een vergadert / beladen : na de bloemkens volgt kleyn zaet. De wortel is wit en lang / voornamentlijck alsse lang op een plaetse gestaen heeft. In de Hoven wordt van de Pietercelie een soorte gevonden/ wiens bladeren dichter by een gevoeght/ en om de kanten gekrult zijn / en wordt daerom gekrulde Pietercelie genaemt.

Plaetse. De Pietercelie wordt veel in de Moeshoven gezaeyt en onderhouden.

Tijdt. De Pietercelie bloeyt in Junii, Julii en Augustus.

Oeffening. Dit Kruydt begeert op een vochtige plaetse gezaeyt te zijn.

Aert en Krachten. De wortelen en bladeren van Pietercelie zijn matelijck warm en droogh van aert / maer het zaet is heeter / openende / dun makende / afvagende / en de Urijn af drijvende van krachten. Brunfelsus, C. Bauhinus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheydt van

de

de Lever, Milt, Gal-blaes, Nieren en Lijf-moeder: De Pietercelie dickwils onder andere spijse gegeten / of des selfs afziedtsel gedroncken is hier toe bequaem: of laet twee oncen van het sap met Wijn in nemen. Matthiolus, Dodonæus.

Voor 't Graveel: Neemt een vierendeel loots van het zaet met Wijn of eenigh ander bequaem nat in. Brunfelsus, C. Durantus.

Om den arbeydt der barende Vrouwen te bevorderen: Neemt sap van Pietercelie met azijn uytgeperst twee oncen / doet 'er by een weynigh zouts / en laet dit op een reys innemen. Ravelingius.

Voor geklontert Melck in de Vrouwen Borsten, en om het Sogh op te droogen: Neemt groene Pietercelie vier handen vol / hacktse kleyn / doet 'er by kruym van Witte-broodt soo veel van nooden is / koockt dit te samen met water en Wijn / of Soete-melck tot een pap: of fruyt gehackte Pietercelie in de Boter / en slaetse om de Borsten. Fuchsius, Joh. Schroderus.

Voor swaren Hoeft der Kinderen: Neemt sap van Pietercelie een half once / Vrouwen-melck een once / gepulveriseert Comijn-zaet twintigh greyn / vermengt dit te samen om op een reys in te nemen. Forestus.

Selderie.

Gedaente.

De Selderie heeft breede / en gesneden doncker groene bladeren / die van Eppe of Juffrouw-merck eenighsins gelijck. De steel is matelijck dick / rondt en gestreept. De bloem-kranssen dragen witte bloemkens. Het zaet is langwerpigh. De wortelen zijn wit. Dit geheele Kruydt heeft een specerypachtige reuck en smaeck.

Plaetse.

Plaetse. Dit Kruydt wordt hedendaeghs veel in de Hoven onderhouden en aengeteelt.

Tijdt. Het bloeyt in Julii en Augustus het tweede Jaer na dat het is gezaeyt geweest.

Oeffening. Het wordt gezaeyt in April of May, en seven of acht bladeren verkregen hebbende / in greppen verplant / en daer na met sandtachtige aerde aengehooght.

Aert en Krachten. De Selderie komt in krachten met de Pietercelie of Eppe over een / en tot een salaet gegeten wordt het bequaem geacht om de zwacke Mans te versterken.

Vogels-nest, in 't Latijn *Daucus officinarum.*

Gedaente.

DIt Gewas heeft ronde ruyge steelkens/ omtrent een spanne hoogh opschietende. De bladeren zijn gelijck die van de geele Wortelen of Peën, kleyn gesneden / maer witachtiger en rouwer in 't aentasten. De bloem-kranssen zijn met kleyne witte bloemkens / van binnen wat purperachtigh of geel / verciert. Het zaet is rouw en hayrachtigh. De wortel is dun.

Plaetse. Dit Kruydt wordt somtijdts in de Hoven gezaeyt / andersins wordt het op ongebouwde plaetsen / en steenachtige gront in 't wilde wassende gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in Julii en Augustus.

Aert en Krachten. Het zaet van Vogels-nest is warm en droogh in den derden graedt / openende/ dunmakende / en den Vrijn afdrijvende van krachten. Matthiolus, C. Bauhinus.

Medicinael gebruyck. Voor 't Graveel: Neemt een vierendeel loots van het zaet met Wijn in: of bereydt een afziedtsel van 't selfde met Wijn / en

laet

laet hier van drincken: andere doen het gekneusde zaet in een sackje / om op het Bier te hangen / en laten daer geduurigh van drincken. Galenus. Charleton.

Voor Water-sucht, verstoptheydt van de Lever en Mildt, opgestopte Maent-stonden, Buyck-pijn, Zijde-pijn, en verouderde Hoest: Neemt een vierendeel loots van het zaet / en geeft het met eenigh bequaem nat in. Dodonæus, C. Durantus, Fuchsius.

Filipendula.

Gedaente.

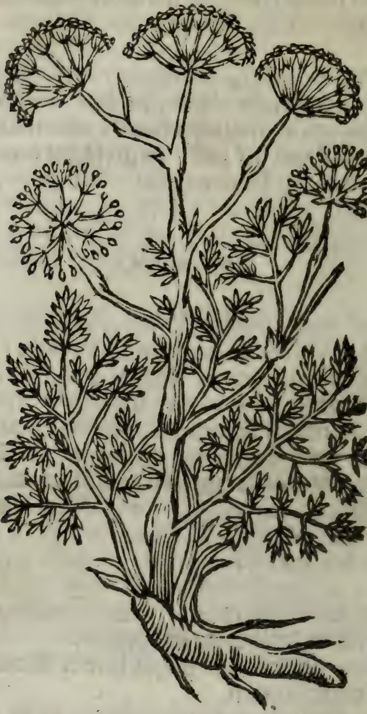
De Filipendula heeft langhwerpige / uytgespreyde en aen de kanten ongeschicktelijck gesneden en gekerfde bladeren / soo datse van veel besondere bladekens / aen een middel-steelken gevoeght / schijnen gemaeckt te zijn. De steelen zijn hardt / gestreept en van omtrent anderhalven of twee voeten hoogh. De witte ses-bladige en sterre-wijs uytgespreyde bloemkens staen aen het opperste der steelen kroons-wijs by een vergadert. Het zaet is schelferachtigh. De wortel is zwart/ en in veel faselingen gedeelt / die op sommige plaetsen met ronde knobbelen uyt puylen.

Plaetse. Dit kruydt wordt hier te Lande in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Het brengt sijn bloemen in Junii en Julii voort.

Oeffening. Het wordt in April van zaet en wortel-spruyten aengeteelt / en wil in santachtige aerde geplant zijn.

Aert en Krachten. De wortel van Filipendula is warm en droogh in den derden graedt / openende / dun makende / verteerende / af vagende / een weg-

weynigh t'samen-treckende en den Urijn drijvende van krachten. Matthiolus, C. Durantus.

Medicinael gebruyck. Voor 't Graveel en koude pisse: Koockt de wortel in Wijn en laet van het afziedtsel drincken. Dioscorides.

Voor de vallende Sieckte, Enghborstigheyt, Buyck-pijn, en witte vloedt der Vrouwen: Neemt een

een vierendeel loots poeyer van de wortelen / en geeft het met eenigh bequaem nat in. M. Sylvaticus, S. Januensis, C. Durantus.

Kervel, in 't Latijn *Cerefolium*.

Gedaente.

DE steelkens van Kervel zijn dun / rondt en hol. De bladeren zijn teer / diep gekerft of gesneden / en bleeck-groen van verwe. De Bloem-kranskens dragen witte bloemkens / die van langwerpigh dun zaet gevolght worden. De wortel is veselachtigh.

Plaetse. De Kervel wordt veel in de Moes-hoven gezaeyt.

Tijdt. Dit kruydt bloeyt in Junii en Julii, maer indien 't een Jaer over gestaen heeft / brengt het sijn bloemkens in April voort.

Oeffening. De Kervel wordt in April en na St. Jan gezaeyt.

Aert en Krachten. De Kervel is warm en droogh van aert / fijn van deelen / den Urijn drijvende / en de winden en 't geronnen bloedt scheydende van krachten. Dodonæus, Brunfelsus, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor 't Graveel, en om d'opgestopte Urijn af te drijven: Koockt Kervel in Wijn / en laet van de selve drincken / en slaet het kruyt warm om het Gemacht. Dodonæus, Brunfelsus.

Om het geronnen Bloedt te doen scheyden: Laet van de Wijn / daer Kervel in gesoden heeft / drincken / en indien het uytwendigh blaeuw of gezwollen is / leght daer het gestooten kruydt plaester-wijs op. Brunfelsus, C. Durantus.

Voor Buyck-pijn: Neemt sap van de Kervel twee

twee oncen / vermengt het met Hoender-sop / en laet het op een reys innemen: ondertusschen roost Kervel in Boter / en bindt het op de Navel.

Myrrhis.

Gedaente.

DE Myrrhis die oock wilde Kervel genaemt wordt / is van gedaente der steelen en bladeren de Scheerling, maer van verwe / reuck en smaeck de Kervel seer gelijck. De bloemkens zijn wit / het zaet bruyn / grooter als Komijn-zaet, en de wortel groot / wit en van smaeck de Pastinaken niet ongelijck.

Plaetse. Dit kruydt wordt hier te lande nergens als in de Hoven by sommige Liefhebbers der Kruyden gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in May, en levert rijp zaet in Junii en Julii.

Oeffening. Dit kruydt eens in de Lente gezaeyt zijnde / spruyt alle Jaren wederom uyt de overgebleven wortel voort.

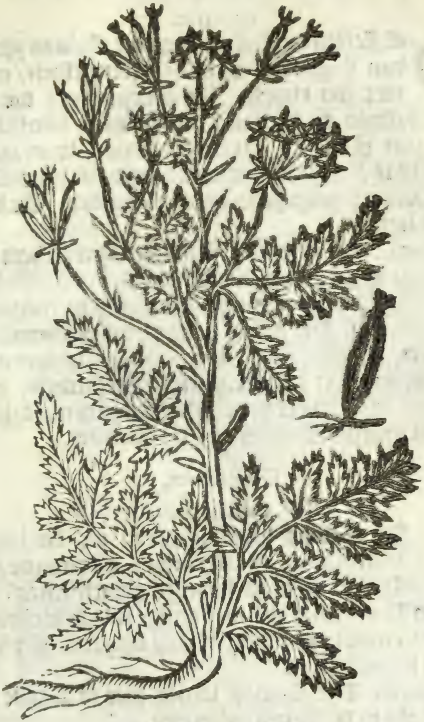
Aert en Krachten. Myrrhis is warm van aert / en in krachten met de Kervel over een komende: daer-en-boven suyvertse de borst van taye fluymen. Galenus, Lobel.

Medicinael gebruyck. Voor Graveel, en om de Urijn af te drijven: Koockt de wortel van dit kruydt in Wijn / en laet hier af drincken. Matthiolus.

Om de Maent-stonden en Nageboorte af te drijven: Laet van het voorgaende afziedtsel drincken. Dioscorides.

Voor de Teeringh: Koockt dese wortelen in Vleesch-sop / en laet het dickwils gebruycken. Galenus.

Voor

Voor Pest en besmettelijcke Sieckten: Bereydt een afziedtsel van de wortel met Wijn / en laet 'er twee of driemael 's daeghs af drincken: dit wordt van sommige voor een krachtigh præservatijf gehouden. Lobel.

Visnaga.

Visnaga.

Gedaente.

DE ſteelen en bladeren van dit Gewas zijn die van Vogel-neſt of Daucus ſeer gelijck / maer niet ſoo ruygh. De bloemkens / die wit zijn / komen op kleyne kroonkens te voorſchijn. Het zaet is kleyn / en de ſteelkens / waer op het gehecht is / worden ſeer hart / ſoo datſe voor Tande-ſtoockers gebruyckt kunnen worden. De wortel is lang.

Plaetſe. Het wordt in ſommige Hoven van Nederlandt gezaeyt en onderhouden.

Tijdt. Het draeght ſijn bloemkens in Auguſtus.

Oeffening. Het wordt door zaet aengewonnen.

Aert en Krachten. De Viſnaga is warm en droogh van aert / bitterachtigh van ſmaeck / en de Urijn / 't Grabeel en de Maentſtonden afdrijvende van krachten. Galenus, Dioſcorides.

Gingidium.

Gedaente.

DIt Gewas heeft bladeren als die van de Paſtinaken, en een ronde / geknoopte / geſtreepte / bruyne / hayrige / getackte ſteel. De bloem-kranskens zijn met eenige ſmalle bladekens beſet / en met witte bloemkens beladen. De wortel is kleyn en wit.

Plaetſe. Dit Gewas wordt hier te Lande nergens als in de Hoven gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in Auguſtus.

Oeffening. Het wort door zaet in de Lente aengeteelt.

Aert en Krachten. Gingidium komt in werckinge met de Viſnaga, die voor een mede ſoorte van dit gewas gehouden wordt / over een.

Eynde van het Thiende Deel.

HET

HET ELFDE DEEL

Des

NEDERLANDTSEN KRUYDT-BOECKS,

BESCHRYVENDE

De Geſlachten / Gedaente / Plaetſe / Tydt / Oeffening / Aert / Krachten / en Medicinael gebruyck van alderhande Moes-kruyden en eetbare Wortelen / die in de Hoven van Nederlandt geoeffent en onderhouden worden.

Kool, in 't Latijn *Braſſica.*

Geſlachten.

Dit Moes-kruydt wort in tamme en wilde Kool onderſcheyden. De tamme Kool heeft de volgende mede ſoorten: te weten / Witte Sluyt- of Kabuys kool, roode Sluyt-kool, Savoy kool, Bloem-kool en bruyne Krul-kool.

Gedaente. De witte Sluyt-kool heeft een dicke ſteel / en groote breede bladeren / van buyten met veel dicke ribben doorlooppen / bleeck- of wit groen van verwe / die ſich gelijck een ronde kloot of krop dick en dicht toeſluyten. Wanneer deſe Kool des Winters over ſtaet / ſoo ontſluytſe ſich in 't voor-

jaer/

jaer / en brengt voort / aen een steel van omtrent twee of drie voeten hoogh en een duym dick / geele bloemkens / en daer na langwerpige hauwkens/ met kleyn / rondt en bruyn zaet gevult. De wortel is met veel faselingen in de aerde bevestight.

De roode Sluyt-kool is de voorgaende witte Sluyt-kool in alles gelijck / uytgenomen datse een weynigh uyt den blaeuwen roodt van verwe is.

Savoy-kool is den Sluyt-kool, om dat de binnenste bladeren mede dicht in een gedrongen zijn/ eenighsints gelijck / maer verschilt van de selve in verwe / en om datse min geslooten / en langwerpiger van maecksel is. Wanneer dese Kool de koude des winters wederstaen heeft / brenghtse in het voorjaer een getackte steel met witte bloemkens voort / die van kleyne zaet-hauwkens gevolght worden.

De Bloem-kool verkrijght hier te Lande een matelijcke groote steel / met wit-groene / langwerpige / breede bladeren bewassen / voortbrengende aen 't opperste in het midden der bladeren eenige witte graen-wijse en dicht by een geboeghde uytspruytselen van bloemen / de welcke alleen in spijsen gebruyckt worden.

De bruyne Krul-kool schiet seer hoogh op/ wiens doncker of zwart-groene bladeren / die aen de kanten gesneden en gekronckelt zijn / langs de steelen uytspruyten. Dese soorte van Kool sluyt sich nimmermeer toe. De bloemen / hauwen en zaden zijn van gedaente die van de witte Sluyt-kool gelijck.

Wilde Kool heeft bladeren gelijck die van de Rapen gekerft / maer witachtiger en hayriger ; anders ins van bloemkens en zaet-hauwkens / hoewel kleynder / seer gelijck.

De tamme Koolen worden in de Hoven van Nederlandt overvloedigh onderhouden. De wilde

Kool

Kool wordt veeltijdts aen de Zeedijcken gevonden.

Tijdt. De tamme Kolen brengen het volgende Jaer / na datse gezaept en geplant zijn / in Maert of April haer bloemen / en in May rijp zaet voort: alleen de Bloem-kool draeght hier te Lande selden bloemen en zaet / maer 't wordt ons uyt Italien over gesonden. De wilde Kool bloeyt in de Somer.

Oeffening. De Kool zaeyt men in 't begin van Maert, en wordt in 't laetste van April geplant. De Bloem-kool moet men in 't laetste van April of in May in 't wassen van de Maen zaeyen / en daer na verplanten.

Aert en Krachten. De Kool is warm en droogh van aert / en van gemengde krachten / om dat het sap of het afziedsel van de Kool sterkelijck afvaegt / en de Buyck weeck maeckt of eenighsins purgeert / en de substantie van de selve t'samentreckt / en de Buyck stopt. Brunfelsus, Dioscorides, Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor in- en uytwendige Wonden: Bereydt een afziedtsel van Kool, of vermengt de selve onder de Wondt-dranckën / en laet hier van dickwils drincken: en leght de bladeren van buyten plaesterwijs op. Joh. Schroderus.

Voor verstoptheydt van de Lever, Mildt, en Scheur-buyck: De Kool, voornamentlijck de roode / rauw met azijn gegeten / wordt hier toe gepresen: sommige hebben groote bate gevonden tegen de Scheur-buyck, in het gebruyck van 't water daer roode Kool in gesoden heeft. Dioscorides.

Voor vuyle Sweeringen: Neemt sap van Kool, vermengt het met Meel van Fœnegrieck-zaet tot een salf of papken / en doet het in de Sweeringen / ondertusschen waschtse dickwils met het afziedtsel van Kool. Dioscorides, Galenus.

Om de Herssenen van overtollige vochtigheden te suyveren: Neemt het sap van Kool, en haelt het in de Neusgaten op. Galenus.

Voor Doofheyt en tuyten der Ooren: Druypt het sap van Kool met Wijn vermengt warm in de Ooren. Plinius.

Voor Engborstigheydt, Longe-sucht, Hoest en Heesigheyt: Neemt sap van roode Kool, ziedt het met Honing of Suycker tot een Syroop / en laet hier van dickwils gebruycken.

Voor gevallen of gestooten Buylen en blaeuwe Placken: Leght 'er de gestooten bladeren plaester-wijs op. Lobel.

Voor Wormen des Buycks: Neemt een vierendeel loots Kool-zaet, fijn gestooten zijnde / geeft het met bequaem nat in. Galenus.

Melde, in 't Latijn *Atriplex*.

Geslachten.

Dit Kruydt wordt hier te Lande in tamme of Hof-melde en wilde Melde onderscheyden. De tamme soorte is in witte en roode Melde gedeelt. Onder de wilde soorte behoort het Kruydt Gansen-voet genaemt / en is van ons in 't vijfde Deel deses Kruydt-boecks beschreven. Van de vreemde stinckende Melde, in 't Latijn Atriplex Hircina genaemt / besiet in 't sevende Deel van dit Boeck.

Gedaente. Witte Hof-melde heeft recht opwassende / gestreepte en getackte steelen / die somtijdts een Mans langte opschieten / onder rondt en boven kantigh. De bladeren zijn onder breedt / lang / en voor spits toeloopende / bleeck-groen en witachtigh van verwe / al offe met meel bestooven waren. De kleyne bloemkens / die aen 't opperste der steelkens /

kens / seer veel by een vergadert / te voorschijn komen / zijn geel / en worden van seer veel zaet in blaeskens beslooten / gevolgt. De wortel is lang / en met veel saselingen behangen.

De roode Hof-melde is de voorgaende van gedaente seer gelijck / maer de steelen / bladeren en bloemen zijn doncker-root van verwe.

De wilde Melde is in alles veel kleynder als de tamme soorte: oock zijn de bladeren aen de kanten wat gekerft. De bloemkens zijn geel / en het zaet hardt / en Druyf-wijs by een gevoeght. De wortel is veselachtigh.

Plaetse. De tamme Melde wordt in de Moes-hoven gevonden. De wilde Melde groeyt aen de kanten van de Velden / Ackers en Wegen.

Tijdt. De Melde bloeyt in Junii, Julii en Augustus.

Oeffening. De Hof-melde moet alle Jaren in Maert of April gezaeyt worden in santachtige aerde / en begeert by droogh weer dickwils besproeyt te zijn.

Aert en Krachten. De Melde is koudt in den eersten en vochtigh in den tweeden graedt / pijnstillende / openende / en den Buyck weeck makende van krachten. Galenus, Dioscorides.

Medicinael gebruyck. Voor Bloedt-sweeren, heete Geswellen, en 't Flerecijn: Neemt het gestooten of gesoden Kruydt / en leght het plaester- of papwijs op. Dioscorides.

Voor pijn van de Lijf-moeder en Wormen des Buycks: Neemt de gekneusde bladeren / en bindtse op de Navel van de Buyck. Ravelingius.

Om Slaep te verwecken: Laet de siecken eenige tijdt met de voeten in het afziedtsel van Melde sitten. Joh. Schroderus.

Voor Geel-sucht uyt verstoptheyt van de Le-

ver: Geeft een vierendeel loots van het zaedt met Honingh-water of Meede in. Galenus, Plinius.

Spinagie, in 't Latijn *Spinacia.*

Gedaente.

DIt Moes-kruydt brengt voort ronde holle steelen / van een voet hoogh. De doncker-groene sachte bladeren zijn voor spits / onder breedt / en aen de selve plaetse over beyde zijden diep uytgesneden. Langs en aen de toppen der steelkens draeght het Druyf wijs by een vergaderde groenachtige bloemkens / en daer na scherpachtigh zaet. De wortel is dun.

Plaetse. Het wordt hier te Lande in de Moes-hoven gezaeyt en onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt gemeenlijck in Julii en Augustus.

Oeffening. De Spinagie wordt in de Lente en in de Herfst gezaeyt.

Aert en Krachten. De Spinagie is koudt en vochtigh in den eersten graedt / den Buyck weeck-makende / en de rouwigheyt van de keel versachtende van krachten / maer de selve veel en dickwils gebruyckt / genereert melancholijck en grof bloedt in 't lichaem. Joh. Schroderus.

Mayer, in 't Latijn *Blitum.*

Geslachten.

VAn dit Gewas worden hier te Lande de volgende soorten gevonden: groote en kleyne Mayer, roode Mayer, leggende roode Mayer, en geplackten Mayer of Papegayen-kruydt.

Gedaente. Groot Mayer heeft een ronde / getackte/

tackte / hooge ſteel / met breede / ſpitſe / groene bladeren bewaſſen. De bloemkens zijn gelijck die van de Melde geelachtigh / en het zaet leyt in vellekens als het Biet-zaet beſlooten. De wortel is lang / dickachtigh / en met veſelingen behangen.

De kleyne Mayer brengt voort een groene getackte ſteel / en ſmalle bladeren. De bloemkens zijn doncker-root / en 't zaet dat van de Melde gelijck. De wortel is faſelachtigh.

De roode Mayer is de voorgaende van gedaente gelijck / maer de ſteelen en wortelen zijn bloedt-root en de bladeren bruyn-root van verwe.

De leggende roode Mayer recht ſich niet om hoogh op / maer leyt met ſijn ſteelen ter aerden verſpreydt / anderſins in gedaente van de voorgaende weynigh verſchillende.

De geplackte Mayer is van bladeren de andere ſoorten van Mayer wel gelijck / maer de ſelve zijn met driederhande verwe: te weten / groen / roodt / en geel geteckent / en wordt daerom van ſommige in 't Latijn Amarantus Tricolor, en in 't Nederduyts Papegayen-kruydt genaemt.

Plaetſe. De Mayer wordt in de Hoven gevonden.

Tijdt. Alle deſe ſoorte van Mayer dragen haer bloemen in 't midden van de Somer.

Oeffening. De Mayer begeert weynigh oeffening / want het gelijck een onkruydt lichtelijck voortſpruyt.

Aert en Krachten. De Mayer is kout en vochtigh in den tweeden graedt / en plaght by de Vooroudersonder de Moes-kruyden gerekent te worden / maer hedendaeghs wordt het weynigh tot Spijſe of tot Medecijne gebruyckt.

Biet, in 't Latijn *Beta*.

Geslachten.

Dit Moes-kruydt is in witte en roode Roomse Biet onderscheyden.

Gedaente. De witte Biet verkrijght groote / breede / bleeck-groene bladeren / en lange / gestreepte / holle steelen. De bloemkens zijn bleeck-groen of geelachtigh van verwe. Het zaet is zwart / rondt en in groene bellekens beslooten. De wortel is lang en dickachtigh.

De roode Roomse Biet is van gedaente de voorgaende soorte seer gelijck / maer de bladeren / steelen en wortelen zijn bruyn roodt van verwe. De wortelen van dese soorte van Biet zijn hier te Lande onder de naem van Biet-wortelen of Karooten by een yeder genoegh bekent / en tot spijse begeert.

Plaetse. Beyde dese soorte van Biet worden overvloedigh in de Moes-hoven onderhouden.

Tijdt. De Biet bloeyt en draeght sijn zaet in Junii en Julii, in 't tweede Jaer na datse gezaeyt is.

Oeffening. De Biet, voornamentlijck de witte soorte / is koudt en vochtigh van aert / en door sijn salpeterachtigh sap suyverende en afvagende van krachten: sommige houdense voor warm en droogh in den derden graedt. Dodonæus, Matthiolus, Cammerarius.

Medicinael gebruyck. Om de overtollige vochtigheden uyt de Hersenen te trecken, en de verstoptheyt van de Neus te openen: Neemt het sap van witte Biet, en haelt het in de Neusgaten op. Galenus.

Voor Mildt-sucht: De Biet in spijse gegeten is hier toe seer bequaem / want sy opent de verstoptheyt van de Milt. Galenus.

Voor

. Voor schelferinge van 't Hooft, Luysen, Neten, Jeucksel van de Huyt, Kack-bielen en Winter-handen: Bereydt een afziedtsel van Biet met water / en wascht of baeyt u daer mede; of neemt des selfs sap en strijckt het Hooft / de Huyt / de Voeten of Handen daer mede. Dioscorides, Plinius.

Voor pijn van de Ooren: Druyppt 'er het sap lauw in. Galenus.

Om Stoel-gang te verwecken: Snijdt de wortel van witte Biet gelijck een set-pil / bestroyt het met een weynigh Zouts / en steeckt het in 't Fondament. Dodonæus.

Andyvie, in 't Latijn *Endivia*, *Intubus sativus*.

Gedaente.

De Andyvie heeft langwerpige / breedrachtige / bleeck-groene bladeren / aen de kanten een weynigh en somtijdts meerder gekerft. De steel is getackt / rondt en binnen hol. De blauwe of oock wel witte bloemen zijn van veel bladekens t'samen geset / na latende wit zaet. De wortel is lang / wit en met sommige veselingen behangen.

Plaetse. De Andyvie wordt in de Moes-hoven gezaeyt en onderhouden.

Tijdt. Sy draeght haer bloemen in Julii, alsse in de Lente gezaeyt is geweest.

Oeffening. De Andyvie in Junii gezaeyt zijnde / en 5 of 6 bladeren verkregen hebbende / wordt anderhalven voet van malkanderen geplant / daer na bindt mense te samen / op datse geel en malscher soude worden.

Aert en Krachten. De Andyvie komt in aert en krachten met de Cichorey eenighsins over een.

Cichorey, in 't Latijn *Cichorium*, *Cichorea*.

Gedaente.

DE Cichorey brenght voort langh en wat ruyghachtige bladeren / die meestendeel aen de kanten diep gesneden zijn. De steelen/ bloemen en zaet zijn die van de Andyvie seer gelijck. De wortel is wit en lang. De Cichorey gebroken of gesneden zijnde / vloeyt uyt de selve een wit en bitter sap.

Plaetse. De Cichorey wordt mede veel in de Moeshoven gevonden.

Tijdt. Sy bloeyt in Julii.

Oeffening. De Cichorey wordt in Maert of Junii gezaeyt.

Aert en Krachten. De Cichorey is kout en droogh in den tweeden graedt / openende / afvagende / een weynigh t'samentreckende / en den Urijn af drijvende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor een verstopte en verhitte Lever: Neemt Cichorey met de wortelen / koockt het in Garsten water / vermengt onder dit afziedtsel Syroop van het sap van Cichorey, bereydt soo veel genoegh is / en laet hier van twee of driemael des daeghs drincken: Hier toe dient mede de Conserf van de bloemen bereydt / of het gedistilleert Cichorey water. Galenus.

Voor langduurende Koortsen: Koockt Cichorey met de wortelen / kleyn gesneden zijnde in Hoender-sop / en laet daer van nuchteren een glas vol alle morgen innemen. Ravelingius.

Voor Hooft-pijn: Neemt sap uyt het Kruydt geperst / en bindt het met doecken voor 't hooft. Matthiolus.

Voor 't Graveel en Steen van de jonge Kinderen: Neemt water van Cichorey bloemen gedistilleert/

leert / maeckt het soet met Suycker / en geeft hier van twee of drie lepelen vol in. Ravelingius.

Voor duyster Gesicht, vlecken op de Oogen en roode ontsteken Oogen: Wast de Oogen dickwils met water van Cichorey bloemen gedistilleert. Joh. Schroderus.

Salaet, in 't Latijn *Lactuca*.

Geslachten.

Van de Salaet worden de volgende soorten in de Hoven van Nederlandt gevonden: gemeene Latouw, gekronckelde Latouwe, Roomse of Spaense Latouw, Krop-salaet en Velt-salaet of Vette-kous.

Gedaente. De gemeene Latouw brengt voort langwerpigh breede / bleeck-groene bladeren. De steel is rondt. De bloemkens zijn geel / en het langwerpigh / plat en wit zaet / leyt in hayrachtige bollekens besloten. De wortel is matelijck lang en met veselingen behangen.

De gekronckelde Latouw verschilt alleen van de voorgaende soorte in de bladeren / de welcke gekronckelt en aen de kanten geschaert zijn.

De Roomse of Spaense Latouw is de gemeene soorte van gedaente gelijck / maer de bladeren zijn doncker-groen van verwe / en het zaet zwart.

De Krop salaet sluyt haer bladeren gelijck een Sluyt-kool te samen. De steel / bloemen / zaet / en wortelen verschillen niets van de gemeene Latouw.

De Velt-salaet of Vette-kous heeft eerst kleyne breedtachtige bladerkens / tusschen de welcke een dun en kantigh steelken opschiet / de welcke omtrent yeder knoop of lidt met twee smalder bladerkens bewassen is. De bloemkens die op de top-

pen van de steelkens veel by een vergadert te voorschijn komen / zijn witachtigh van verwe. De wortel is veselachtigh.

Plaetse. Alle dese soorten van Salaet worden in de Hoven gezaeyt en onderhouden; nochtans vint men de Velt-Salaet overvloedigh op veel kooren-velden of Bouw-landen.

Tijdt. De Salaet brengt sijn bloemen / en rijp zaet in de Somer voort.

Oeffening. De Latouw zaeyt men in Maert, de Kroppen in April, en de Velt-salaet tegen de Herfst/ omse des Winters te gebruycken.

Aert en Krachten. De Salaet is verkoelende en vochtmakende van aert / en slaep-verweckende van krachten. Dodonæus, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor een verhitte Maegh, en om de ontsteken Gal te bedwingen: Hier toe wordt de Salaet rouw of gesoden zijnde nuttelijck gebruyckt. Dioscorides.

Om te doen Slapen: Tot dien eynde wordt het zaet onder de Amandel-melcken gedaen: of neemt het gestooten zaet / vermengt het met Vrouwen Sogh/ en wit van een Ey/ en bindt het op 't Voorhooft; of neemt sap van Latouw met Olie van Roosen vermengt / en leght het met doecken hier in nat gemaeckt zijnde/ op 't Voor-hooft.

Voor ontvloeyinge des Zaets: Hier tegen wordt het zaet alleen of met andere genees-middelen vermengt / ingenomen. Galenus.

Suring, in 't Latijn *Acetosa, Oxalidis.*

Geslachten.

Van de Suring worden twee soorten gevonden / te weten / gemeene en Roomse Suring.

Ge-

Gedaente. De gemeene Suring heeft langachtige spitse bladeren/ die onder breedtachtigh/ en gelijck de Melde of Spinagie met twee afhangsels of uytsteecksels versien zijn. De steel is dun / rondt / gestreept en roodtachtigh. De bloemkens zijn bruynroot / en 't zaet driekantigh en bruyn. De wortel is geel en veselachtigh.

De Roomse Suring heeft korte / breede / bleeckgroene bladeren / maer de bloemen / 't zaet en de wortelen zijn de voorgaende soorte gelijck.

Plaetse. De gemeene soorte van Suring wordt in de Hoven en Velden overvloedigh gevonden / maer de Roomse Suring alleen in de Hoven.

Tijdt. De Suring bloeyt in de Maendt May.

Oeffening. De Suring wordt door het zaet en 't scheuren der planten aengeteelt.

Aert en Krachten. De Suring is kout en droogh in den tweeden graedt / doch het zaet is kout in den eersten en droogh in den tweeden graedt / openende / doorsnijdende / het bloedt suyverende en de bederbinge der vochtigheden des Lichaems wederstaende van krachten. Brunfelsus, C. Bauhinus.

Medicinael gebruyck. Voor ontstekinge van de Maegh, Lever en Gal, en onmatige dorst in heete Koortsen: Koockt drie handen vol Suring in genoeghsaem Garsten water tot een pint / door gezegen zijnde doet 'er by drie oncen Syroop van Suring sap bereydt / en laet hier van dickwils drincken. Hier tegen kan oock nuttelijck het sap uyt de Suring geparst / of des selfs gedistilleert water gebruyckt werden. Dodonæus, Fuchsius, C. Durantus.

Voor geswellen der Oogen: Leght Suring bladeren eenige tijdt onder de heete asschen / en bindtse op de Oogen, Ravelingius.

Voor Schurftheyt: Neemt sap van Suring, van Duyve-kervel van elcks een half mutsjen / en laet dit eenige dagen achter een nuchteren innemen. Joh. Stocker.

Voor 't Graveel: Koockt de wortel van Suring in Wijn / en laet 'er af drincken. Ravelingius.

Patich, in 't Latijn *Lapathum*.

Geslachten.

VAn dit Gewas vindt men tamme Patich of Patientie, roode Patich of Draken-bloedt, Patich met ronde bladeren en Water-patich: van welcke laetste soorte besie in 't vijfde Deel van dese Herbarius

Gedaente. De tamme of Hof-Patientie heeft lange breedtachtige bladeren / tusschen de welcke een seer hooge / ronde / geknoopte / bruyne / holle steel / met diergelijcke bladeren behangen / opschiet. De bloemkens die in groote menighte gelijck aen de Suring te voorschijn komen zijn geelachtigh van verwe. Het zaet is kleyn / driekantigh / bruyn en leyt in dunne vlieskens besloten. De wortel is lang en van binnen geel.

De roode Patich of Draken-bloedt, in 't Latijn Lapathum sanguineum genaemt / heeft langwerpige / spitse / doncker-groene bladeren / die met bloedt-roode aderen doorloopen zijn. Andersins komt dit kruydt met de Patich over een / hoewel het niet hoogh op en schiet.

Patich met ronde bladeren, anders valsch Rhabarber van de Herbaristen / in 't Latijn Lapathum rotundifolium, of Pseudo-Rhabarbarum recentiorum genaemt / heeft groote rondtachtige bladeren / gelijck die van de Pestilentie-wortel; in sijn andere deelen verschilt het weynigh met de Hof-patientie.

Plaetse.

Plaetse. De twee eerste soorten worden in de Moes-hoven gesien: maer de laetste wordt hier te Lande nergens als by de Kruydt-beminnaers in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Sy brengen haer bloemen in Junii en Julii voort.

Oeffening. De Hof-patientie, en die niet ronde bladeren / wordt van zaet en 't scheuren der planten vermenighvuldight; maer de roode Patich komt van selfs in de Hoven voort.

Aert en Krachten. De bladeren en wortelen van dese kruyden zijn koudt en droogh van aert / en den Buyck beroerende van krachten. Het zaet heeft een sterckelijck t samentreckende kracht. Matthiolus, Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Om Kamer-gang te verwecken: Neemt de bladeren van Patientie of Draken-bloedt, en ziedtse onder andere Moes-kruyden: sommige schrijven / dat van de wortel van de Patientie of van de Patich met ronde bladeren eens soo veel / als men van de Rhabarber pleeght te gebruycken / ingenomen zijnde / de Stoel-gang verweckt. Dodonæus, Chabræus.

Voor Schurftheyt: Koockt de wortel van Patich in azijn / met de welcke ghy de schurfde plaetsen bestrijcken sult. Fuchsius.

Voor Geel-sucht: Bereydt een afziedtsel van de wortel in Wijn / en laet 'er af drincken. Dodonæus.

Voor de derdendaeghse Koorts: Kneust de wortel van Patich, en weecktse drie of vier uuren in witte Wijn / doorgedaen zijnde / geeft dese Wijn een uur voor het aenkomen van de Koorts in. Ravelingius.

Voor overtollige Maent-stonden der Vrouwen, en alderhande Buyck-loopen: Neemt van het zaet

van

van Patientie een vierendeel loots met gestaelt water in. Galenus.

Tamme Porceleyn, in 't Latijn *Portulaca*.

Gedaente.

De Porceleyn brengt voort ronde / dicke / volsappige bruyn-roode steelen / met gelijvige breetachtige bladeren bewassen. De bloemkens zijn bleeck-geel van verwe. Het zaet is kleyn en zwart. De wortel is dun en veselachtigh.

Plaetse. Dit Kruydt wordt overvloedigh in de Moeshoven gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in Junii.

Oeffening. Men zaeyt de Porceleyn in April in savelachtige aerde / en sy komt daer na van het afgevallen zaet voort.

Aert en Krachten. De Porceleyn is kout in den derden / en vocht in den tweeden graet / (sommige houdense voor droogh in den selfden graet /) en 't samentreckende van krachten. P. Ægineta, C. Bauhinus.

Medicinael gebruyck. Voor overtollige Maentstonden, roode Loop, Bloedt spouwen, pijn van de Nieren en Blaes: De Porceleyn wordt hier tegen nuttelijck gegeten / of des selfs sap / Syroop / en gedistilleert water ingenomen. Dioscorides, Galenus, Matthiolus.

Voor de Wormen des Buycks: Neemt twee oncen van Porceleyn-sap in / en bindt het gestooten Kruydt op de Navel. Dioscorides.

Voor Bloedt-pissen: Neemt sap van Porceleyn twee oncen / Gom-tragant of van Arabien een half vierendeel loots / vermengt zijnde / laet het op een reys innemen. C. Durantus.

Voor brandende Koortsen: Neemt Porceleyn-water

water een pint / Syroop van het ſap bereydt drie oncen / vermengt dit te ſamen en laet hier van drincken: en neemt het geſtooten Kruydt vermengt het met Garſten-meel tot een pap / en leght het op de Lendenen en Lever. Matthiolus.

Voor Hooft-pijn uyt hitte: Neemt ſap van Porceleyn twee oncen / Azijn en Olie van Rooſen van elcks een once / doecken hier in nat gemaeckt zijnde / bindtſe voor het Voor-hooft / en op de ſlapen des Hoofts. Dioſcorides.

Voor geſwollen en ſweerent Tandt-vleeſch: Waſcht het Tandt-vleeſch dickwils met ſap van Porceleyn. Plinius.

Voor Flerecijn: Leght'er het geſtooten Kruydt met een weynigh zout vermenght pap of plaeſter-wijs op. Dioſcorides.

Voor roode ontſteken Oogen: Stoot de bladeren van Porceleyn in een Mortier / doet'er by Garſten-meel tot dat het als een pap worde / en leght het op de oogen. Dioſcorides.

Voor ontſtekinge en ſweeringe van de Lijf-moeder en Darmen: Hier tegen wordt het ſap met een kliſterie mittelijck in de Lijf-moeder of Darmen gebracht. Dioſcorides.

Voor de Spruw: Laet de ſiecken dickwils van de Syroop van Porceleyn-ſap bereydt licken. Diſp. Auguſt.

Aert-beſien, in 't Latijn, *Fraga & Fragaria*.

Geſlachten.

DIt Kruydt is in twee ſoorten: te weten / in tamme of vruchtbare, en wilde of onvruchtbare Aert-beſien onderſcheyden.

Gedaente. De tamme Aert-beſien verſpreyden ſich wijt en zijt met ſeer dunne rancksken / die ſich op

op sommige plaetsen door veselingen aen de aerde bevestigen. De bladeren groeyen altijdt drie by een / van gedaente de bladeren van de Braem-besien eenighsints gelijck. De bloemkens die op besondere steelkens voortspruyten / zijn van binnen geel / en rondtom met vijf witte bladekens beset: na dese volgen eerst groene / en daer na rijp geworden / roode of witte vruchten / die eygentlijck Aert-besien genaemt worden. De wortel is bruyn en veselachtigh.

De wilde Aerdt-besien zijn van gedaente de voorgaende soorte niet ongelijck / maer en brengen soodanige vruchten niet voort / maer in de selve plaetse dragense kleyne groenachtige besien / onlieffelijck van smaeck.

Plaetse. De tamme soorte wordt over al in de Hoven gevonden. De wilde soorte groeyt in sommige Provintien van Nederlant in de Bosschen en op steenachtige gronden.

Tijdt. Dit Kruydt is het geheele Jaer door groen / 't bloeyt in April, en de besien worden in Juny of wat vroeger rijp.

Oeffeningh. De Aert-besien worden door de uytspruytsels aengeteelt / en willen om het derde Jaer een voet van malkanderen verplant zijn. Hier van besiet verder in 't eerste en tweede Deel van 't Vermakelijck Lant-leven.

Aert en Krachten. De bladeren en wortelen van dit Kruydt zijn matelijck koudt en droogh van aerdt / een weynigh t'samen-treckende en den Urijn afdrijvende van krachten. De rijpe besien of vruchten zijn kout en vocht van aert. Dodonæus, Brunfelsus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Buyckloopen, overvloedige Maent-stonden, en Witte Vloet der Vrouwen: Bereydt een afziedtsel van

de

de bladeren en wortelen met gestaelt water / en laet hier af drincken. Dodonæus.

Voor de Geel-sucht: Bereyt een afziedtsel van de bladeren en wortelen met Wijn / en laet hier van twee mael des daeghs een roemertje vol drincken. Brunfelsus, Ravelingius.

Voor bedorven Tandt-vleesch, ontstekinge en sweeringe van de Keel: Wascht het Tant-vleesch of gorgelt de Keel met water daer het Kruydt in gesoden is. Dodonæus, Matthiolus.

Voor een verhittige Maegh, Scheur-buyck, Mildt-sucht, en om de Gal te bedwingen: De vruchten ofte Aertbesien gegeten / zijn hier toe krachtigh. Matthiolus, C. Durantus, Brunfelsus.

Voor 't Graveel, en ontstekinge van de Lever en Longh: Neemt 's morgens nuchteren drie oncen water van de vruchten of Aerdt-besien gedistilleert in. Dodonæus, Chabræus.

Voor Puysten, Placken en Sproeten van de Huyt: Waschtse dickwils met het gedistilleert water van de vruchten / of bestrijcktse met des selfs sap. C. Durantus, Ravelingius.

Voor duyster Gesicht en schellen op de Oogen: Neemt een goet deel Aerdt-besien, leght daer van eerst een laegh onder in een kopere pot / stroyt'er een handt vol of twee Souts daer boven op / daer na doet'er wederom een laegh Aerdtbesien in / dit vervolgende tot dat de pot vol is / laet dit te samen eenige tijdt in Paerde-mist staen / tot dat de Aerdtbesien beginnen te rotten / eyndelijck distilleert hier van een water / het welck ghy in de oogen druppen sult. Joh. Stocker.

Mostaert.

Mostaert, in 't Latijn, *Sinapi*.

Geslachten.

DIt kruydt is in een tamme en wilde soorte gescheyden. Van de tamme soorte vint men gemeene en Witte Mostaert.

Gedaente. De gemeene tamme Mostaert brenght voort ruyge bladeren / van maecksel die van de Rapen niet ongelijck. De steel is rondt/seer langh of hoogh/ getackt en hayrigh: aen de toppen van de welcken vier bladige geele bloemkens ordentelijck te voorschijn komen. Het rondt bruyn zaedt leyt in dunne rouwe hauwkens besloten / en is scherp of bijtende van smaeck. De wortel is langh/hardt en met sommige veselingen behangen.

Witte Mostaert is de voorgaende soorte in alles gelijck/ uytgenomen het zaet / het welck geel maer meest wit is.

De wilde Mostaert is de tamme mede seer gelijck van gedaente / maer en schiet soo hoogh niet op/ oock is het zaet roodtachtigh of zwartachtigh van verwe.

Plaetse. Tamme Mostaert wordt op sommige Velden/ of in de Hoven gezaeyt. De wilde soorte groeyt van selfs overvloedigh langhs de Weyden op steen- of waterachtige gronden.

Tijdt. De Mostaert bloeyt in Junii, en in Julii of Augustus wordt het zaedt rijp.

Aert en Krachten. Het Mostaert-zaet is warm en droogh in den vierden graedt / door snijdende / dun makende/ na treckende/ en de huydt root makende van krachten. Het bevordert oock het verteeren der Spijsen. Galenus, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor Sproeten, witte Zeerigheydt en andere onsuyverheydt des Aengesichts: Stoot het zaet kleyn met wat Azijns / en smeert

ſmeert het op de ſproeten / placken of zeerigheydt van 't Aengeſicht. Dioſcorides, Dodonæus.

Voor de Slaepſieckte, Heup-gichte, en geſwollen Mildt: Neemt Moſtaert-zaet, en Vijgen, ſtootſe te ſamen in een Mortier / en leghtſe plaeſterwijs op het kael geſchooren Hooft/ Heupen of linker zijde/ tot dat de plaetſen roodt worden. Dioſcorides, Plinius.

Om de Herſſenen te ſuyveren: Het Moſtert-zaet in de Mondt geknauwt of in de Neus geblaſen/ treckt veel taye ſlijmigheden uyt het hooft. Dioſcorides.

Voor bedorven Tant-vlees en om de uytterende deelen des Lichaems te doen groeyen: Diſtilleert een water van het Kruydt met de bloemen / en waſcht de Mondt daer mede / of leght het warm gemaeckt zijnde met doecken op de Leden. C. Durantus.

Voor droogen Hoeſt en Engborſtigheyt: Ziedt Moſtaert-zaet in ſoete Wijn / en laet hier van drincken. Matthiolus.

Voor de Huygh en geſwollen Amandelen: Neemt van het zaet een half loot / geſuyverde Honing een half once / Azijn een mutsjen / vermengt dit te ſamen en gorgelt hier mede. P. Bayrus.

Voor 't Graveel en om de Maent-ſtonden te verwecken: Koockt het zaet in Wijn / en geeft hier van een roemertje vol in. C. Bauhinus.

Voor koude gebreken van de Zenuwen: Beſtrijcktſe met Olie uyt het zaet geparſt. Joh. Schroderus.

Voor Water-ſucht: Neemt Moſtaert-zaet ſoo veel van nooden is / ſtoot het kleyn met piſſe van een jong Kindt / en beſtrijckt daer de Buyck mede. Ravelingius.

Voor langhduurende Koortſen: Neemt wit

Moſtaert-

Mostaert-zaet een vierendeel loots / en geeft het voort 't aenkomen van de Koorts met eenigh bequaem nat in. Joh. Schroderus.

Rakette, in 't Latijn *Eruca.*

Geslachten.

VAn de Rakette vindt men de volgende mede soorten; tamme, wilde, vreemde en Zee-Rakette.

Gedaente. De tamme Rakette heeft ronde steelen / anderhalven voet hoogh opschietende. De doncker-groene bladeren zijn lang en aen beyde zijden diep gesneden. De bloemkens / die langs het opperste der steelen voort komen / zijn geelachtigh en van vier bladekens gemaeckt. Het zaet leyt in langwerpige kleyne hauwkens beslooten. De wortel is wit en lang.

De wilde Rakette is in alles veel kleynder als de voorgaende soorte.

De vreemde Rakette, in 't Latijn Eruca peregrina Italica, vel Cantabrica, Reseda Plinii recentiorum genaemt / brengt steelen voort die omtrent drie voeten hoogh zijn. De bladeren zijn die van de wilde Rakette niet ongelijck / maer witachtigh of grauw. De bloemkens gelijcken die van de Olijfboom, en groeyen rondtom en langs de steelkens tros-wijs by een gevoeght; de welcke van velachtige zaet-huyskens / de gedaente van een open kroeskken uytbeeldende / gevolght worden. Het zaet is kleyn en bruyn / en de wortel dun / lang en witachtigh.

De Zee-Rakette heeft ronde steelen / met gelijvige / diepgesneden / witachtige bladeren / die van het Kruys-kruydt eenighsins gelijck bewassen. De bloemkens zijn de Rapen of Kool bloemen niet ongelijck /

gelijck / maer purper roodt van verwe / en worden van korte dicke hauwkens / yeder twee voos-achtige zaden in sich besluytende / gevolght. De wortel is dun en lang.

Plaetse. De tamme, vreemde, en Zee-Rakette worden hier te Lande in de Hoven geoeffent en onderhouden. De wilde Rakette wordt langs de wegen op ongebouwde steenachtige gronden gevonden.

Tijdt. De Rakette bloeyt in Junii en Julii.

Oeffening. Men zaeyt de Rakette vroegh in 't voor-jaer / wantse wel tegen de koude magh.

Aert en Krachten. De Rakette is warm en droogh in den derden graedt / door-snijdende / dun-makende / openende en de Maegh versterckende van krachten. Alleen de Zee-Rakette heeft door sijn ziltigheyt een beroerende en den Buyck weeck makende kracht. Brunfelsus, Matthiolus, Ravelingius.

Medicinael gebruyck. Om de lust tot byslapen te vermeerderen: Hier toe dient de Rakette onder de Spijse gegeten. Dioscorides, P. Ægineta, Plinius.

Om de Urijn af te drijven, en de Wormen des Buycks te dooden: Neemt zaet van Rakette en geeft het met eenigh nat in: ondertusschen leght het gestooten kruydt op de Schamelheyt of op de Navel des Buycks. Dodonæus, Fuchsius.

Voor Hoest der jonge Kinderen: Bereydt een afziedtsel van Rakette, maeckt het soet met Suycker / en laet hier van dickwils tweelepelen vol innemen. Ravelingius.

Om de gebroken beenderen uyt te trecken: Koockt de wortel van Rakette in water / stootse kleyn en leghtse daer op. Brunfelsus.

Dragon,

Dragon, in 't Latijn *Dracunculus hortensis*, *Draco herba.*

Gedaente.

Dit Kruydt brenght voort dunne / ronde / harde steelen / die een weynigh gehoeckt / en met lange smalle doncker-groene bladeren bewassen zijn. De bloemkens zijn seer kleyn en geel. De wortel is lang / en met veselingen langs het opperste der Aerden verspreydt.

Plaetse. Het wordt hier te Lande overvloedigh in de Moeshoven onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt in Julii.

Oeffening. De Dragon wordt door het scheuren der wortelen in Maert of April voort geplant / maer moet des winters gedeckt worden.

Aert en Krachten. De Dragon is warm in den derden en droogh in den eersten graedt / openende / doorsnijdende / en verteerende van krachten. Brunfelsus, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor Pest en besmettelijcke Sieckten: Neemt van het gedistilleert water van Dragon drie oncen in / en bevordert het sweeten: oock kan men hier tegen den Azijn / daer Dragon opgestaen heeft / gebruycken. Lobel.

Voor Tandt-pijn en geswollen Tandt-vlees: Koockt Dragon in Wijn / en houdt dese Wijn in de Mondt / of spoelt 'er de Mondt mede. Ravelingius

Hof-kersse, in 't Latijn *Nasturcium hortense.*

Gedaente.

De Hof-kersse is over al gemeen en bekent genoegh / en heeft kleyn gesneden bladeren en ronde steelen. De bloemkens zijn wit / en het zaet rootachtigh. Behalven dese wordt noch een

een andere soorte in de Hoven gesien/ alleen in brete van de bladeren van de voorgaende verschillende.

Plaetse. Dit Kruydt wordt in de Moes-hoven gezaeyt en onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt in Juny, wanneer het vroegh gezaeyt is.

Oeffeningh. Het wort het geheele Jaer door/ behalven in de Winter bequamelijck gezaeyt/ en spruyt haest voort.

Aert en Krachten. De Hof-kersse is seer warm en droogh van aerdt/ openende/ dun makende/ en afvagende van krachten. Het zaet is heet en droogh in den vierden graedt/ en van buyten gebruyckt/ maeckt het de huydt roodt/ en treckt blaerkens/ soo dat het in aerdt en krachten met het Mostaert-zaet over een komt. Brunfelsus, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor 't Graveel, Steen, Scheur-buyck en verstoptheydt van de Lever en Mildt: Tegen dese gebreken wordt de jonge Hof-kersse alleen of met andere Moes-kruyden vermenght/ gegeten. Brunfelsius.

Voor Hoest en Engborstigheyt: Neemt groene Hof-kersse twee handen vol/ ziedtse op in een pint Mee/ en laet hier van 's morgens en 's avonts een roemertje vol in nemen: of geeft een vierendeel loots van het zaedt met Hoender-sop te gebruycken. Joh. Stocker, Dodonæus.

Voor de Wormen: Neemt sap van Hof-kersse, Wijn van elcks twee oncen/ en geeft het op een reys in; voor de kinderen laet het vierde part in nemen. Ravelingius.

Voor een geswollen Mildt, verstopte Maendt-stonden, en om de Na-geboorte af te drijven: Neemt zaet van Hof-kersse een vierendeel loots/ en geeft het met Wijn in. Dioscorides.

Voor die sich van binnen beseert hebben, en

om

om het geronnen Bloedt te doen scheyden: Neemt een vierendeel loots van het zaet / en laet het met Jopen bier innemen. Dodonæus.

Om de Kinder-pockjens uyt te drijven: Geeft het zaet met eenigh bequaem nat in / want het doet zweeten. Joh. Schroderus, Dodonæus.

Konkommeren, in 't Latijn *Cucumer*.

Gedaente.

De Konkommeren verkrijgen lange / ranck-achtige / rouwe steelen / die langs de aerde verspreyt leggen / en met rouwe bladeren / die van de Bryonie of Wijngaert eenighsins van gedaente gelijck / maer veel grooter / bewassen zijn. Aen de oorspronq der bladeren spruyten dunne klauwierkens en geele Lelie-wijse bloemen. De vruchten of Konkommeren zijn hier te Lande genoegh bekent. Dese zijn eerst groen of wit / en rijp geworden / geel van verwe / langwerpigh / plat / witachtigh zaet in sich besluytende.

Plaetse. De Konkommeren worden in de Moes-hoven gezaeyt en onderhouden.

Tijdt. Dit Kruydt bloeyt in Junii en Julii.

Oeffening. De Konkommers worden door zaet aengeteelt: de verdere oeffening besiet in 't Vermakelijck Landt-leven.

Aert en Krachten. De Vruchten of Konkommers zijn kout en vocht in den tweeden graedt / en is een ongesonde en kooortsachtige spijse. P. Ægineta, Dodonæus, Lobel.

Het zaet wordt onder de vier groote koude zaden gerekent / en is verkoelende in den eersten graedt / openende / afvagende / en den Urijn drijvende van krachten. Galenus, Brunfelsus, Matthiolus, Dodonæus.

Medi-

Medicinael gebruyck. Voor een drooge en swarte Tong in heete sieckten: Neemt een geschilde Konkommer, snijtse in dunne schijfkens / doetse in schoon water / en leghtse daer na op de Tong. C. Durantus.

Voor een gequetste of verswooren Blaes, en om de Urijn af te drijven: Neemt gepelt Konkommer-zaet een vierendeel loots / en geeft het met Soete-melck of Wijn in. Ravelingius.

Voor 't Graveel, Zijde-pijn, Teering, Hoest, en brandende Koortsen: Neemt Konkommer-zaet een once / gepelde Garst gekoockt tot datse gesplesten is / twee oncen / wit Heul-zaet een loot / stoot dit te samen in een steene Mortier / en treckt 'er met een pint Garsten-water een melckachtigh sap uyt / doet 'er by witte Suycker soo veel van nooden is / en laet hier dickwils een roemertje vol van innemen.

Meloenen, in 't Latijn *Melo*.

Gedaente.

De Meloenen zijn de Konkommers van steelen en bladeren eenighsins gelijck / behalven dat de bladeren kleynder / ronder / en niet soo gehoeckt zijn. De bloemen zijn geel. De vruchten of Meloenen zijn gemeenlijck van buyten groen/ het vleesch verstorven geel / en het binnenste mergh geheel geel en slijmerigh. Oock zijnder die van buyten en van binnen geheel wit zijn / en daerom witte Meloenen genaemt. Het zaet is dat van de Konkommers gelijck. In dese vruchten bespeurt men eenige onderschept / want sommige zijn langwerpigh/ en sommige ronder en kleynder. Onder dese vint men oock sommige die na Muscus riecken/ en daerom Muscadel Meloenen genaemt worden.

Plaetse. De Meloenen worden van sommige Liefhebbers naerstelijck in de Hoven onderhouden.

Tijdt. De Meloenen worden in Augustus of September rijp.

Oeffening. Het aenteelen van de Meloenen vereyscht groote naerstigheyt en arbeydt / waer van besie in 't eerste en tweede Deel van het Vermakelijck Landt-leven.

Aert en Krachten. De Meloenen zijn kout in den eersten/en vocht in den derden graet / seer dienstigh voor een heete Maegh, maer schadelijck voor die met Kolijck, Scheurbuyck of Milt-sucht gequelt zijn.

Het zaet is van aert en krachten het Konkommer zaet gelijck / en wordt mede onder de vier groote koude zaden gerekent. Brunfelsus, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor Hooft-pijn uyt hitte: Neemt schijven van Meloenen gesneden/ en bintse voor het Voorhooft.

Voor placken des Aengesichts: Neemt 't sap en zaet van Meloenen, vermengt met Boonen-meel, maeckt 'er koeckskens van / die ghy in de Son sult laten droogen / daer na vermengtse met Wijn / en bestrijckt 'er de placken mede. Dioscorides.

Voor Schurftheyt en quade Zeeren van 't Hooft: Neemt poeyer van de gedrooghde wortelen/ mengt het onder Honing / en besmeert 'er het Hooft mede. Dioscorides.

Om te doen Braken: Neemt een vierendeel loots van de gedrooghde wortel / en geeft het met Mee in. Dioscorides.

Voor 't Graveel, verhitte Lever, en inwendige Brandt: Distilleert een water van de rijpe Meloenen, en laet hier van vier oncen tseffens gebruycken.

ken. Uytwendigh gebruyckt het sap met Azijn vermenght / en leght het met doecken op. C. Durantus.

Pompoenen, in 't Latijn *Pepo.*

Gedaente.

De Pompoenen verkrijgen lange / ronde / rouwe / langachtige steelen / met klauwierkens beset / en met groote / breede / rouwe / diep gesneden / en rondtom de kanten gekerfde bladeren bewassen. De bloemen zijn gout-geel / en boven in vijf deelen gescheyden. De vruchten of Pompoenen zijn langwerpigh / rondt / of plat van maecksel. Het zaet is het Konkommer-zaet wel gelijck / maer grooter.

Plaetse. Hier te Lande wordense in de Moeshoven gezaeyt.

Tijdt. De Pompoenen worden tegen de Herfst rijp.

Oeffening. Men zaeytse in het laetste van April, of in 't begin van May, en het zaet wordt met het scherpste eynde in de aerde gesteken.

Aert en Krachten. De Pompoenen zijn koult en vocht van aert / en komen in krachten met de Meloenen eenighsins over een. Dodonæus.

Kauwoerden, in 't Latijn *Cucurbita.*

Gedaente.

De Kauwoerde is van steelen / klauwierkens / en bladeren de Konkommers gelijck / doch de bladeren zijn veel ronder / en soo diep niet gesneden. De bloemen zijn wit. De vruchten of Kauwoerden zijn sommige buyckigh met een lange hals; sommige met een korte hals en peer-

 wijs;

wijs; sommige lang en dun. Alle dese vruchten zijn eerst van buyten groen / daer na geelachtigh / en het binnenste vleesch wit. Het zaet is lang / breedt / en by na vierkant.

Plaetse. De Kauwoerden worden hier te Lande in de Hoven geoeffent.

Tijdt. De vruchten worden niet voor de Herfst rijp.

Oeffening. Het zaet wordt in de Lente by staken of prieelen geplant.

Aert en Krachten. Het binnenste vleesch van de Kauwoerden is kout en vochtigh in den tweeden graedt. Het zaet wordt mede onder de vier groote koude zaden gerekent. In verdere krachten verschillense weynigh van de Konkommers, Meloenen, en Pompoenen: alleen de bladeren van buyten op de Borsten der Vrouwen geleyt / verdroogen het sogh. Dodonæus, Matthiolus.

Citrullen, in 't Latijn *Citrullus*, *Anguria*.

Gedaente.

Dit Gewas is van steelen / klauwierkens / en bladeren / die van Pompoenen eenighsins gelijck / maer de bladeren zijn dieper gesneden. De bloemen zijn gout-geel van verwe. De vruchten zijn van gedaente een groote Meloen, en van smaeck de Pompoenen gelijck. Het plat en breedtachtigh zaet heeft een harde zwarte schelle.

Plaetse. Het wordt hier te Lande somtijdts in de Hoven gevonden / maer kan om de koude des Luchts alhier qualijck aerden.

Tijdt. De vruchten worden met de Pompoenen rijp.

Oeffening. Het wordt door zaet aengeteelt.

Aert en Krachten. Het binnenste vleesch van Citrulle

trullen is van aert en krachten de Pompoenen niet ongelijck. Het zaet wordt mede onder de vier groote koude zaden gerekent. De verdere krachten verschillen niets van de Konkommers, Meloenen, Pompoenen en Kauwoerden. Dodonæus, Lobel.

Rapen, in 't Latijn *Rapa*.

Geslachten.

De Rapen zijn in tamme en wilde onderscheyden: van de tamme vindt men twee mede soorten/ onse gemeene en Steck-rapen; welcke laetste in 't Latijn Napus en Bunias genoemt worden.

Gedaente. De tamme gemeene Rapen brengen voort langhwerpige/ breedtachtige/ rouwe bladeren/ die aen beyde zijden diep gesneden zijn. Aen het opperste der steelen wassen kleyne geele bloemkens/ die van langhwerpige dunne hauwkens/met kleyn bruyn zaet gevult/ gevolght worden. De wortelen/ die gemeenelijck Rapen genoemt worden/ zijn plat-rondt/ of langhwerpigh. De platronde Rapen zijn wit/ en sommige van de langhwerpige gout-geel van verwe.

De wilde Rapen verschillen weynigh van de tamme, alleen zijn de bladeren meerder in getal/ ruyger en gekronckelder/ en de wortelen worden niet dick/ maer blijven kleyn en dun.

De Steeck-rapen zijn van steelen/ bladeren/ bloemen/ hauwkens en zaet onse gemeene Rapen met langhwerpige wortelen gelijck/ soo dat Galenus en P. Ægineta onder de selve geen onderschept aengemerckt hebben: nochtans zijn de bladeren soo rouw niet/de wortelen dunder en soeter van smaek.

Plaetse. De tamme Rapen worden in de Moeshoven gezaeyt/ en de wilde op de Velden/ om het

zaet / waer uyt men Olie perst / daer van te vergaderen.

Tijdt. De tamme Rapen worden in November uyt de Aerde genomen / om deselve de geheele winter door goet te behouden.

Oeffeningh. De vroege Rapen worden in February gezaeyt / d'andere in April of May.

Aert en Krachten. De Rapen zijn warm in den tweeden en vochtigh in den eersten graedt: maer het zaet is warm en droogh van aert / openende / afvagende en verteerende van krachten. Avicenna, Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor 't Graveel, en om de Urijn te verwecken: Neemt de jonge uytspruytselen van Rapen, siedtse murw / en laetse tot spijse gebruycken. Dodonæus.

Voor Hoest en Heesigheyt: Neemt het afziedtsel van Rapen, of het sap uyt de gekoockte Rapen gedruckt / maeckt het soet met Suycker / en laet hier van des avondts een roemertje vol in nemen. Dodonæus.

Voor Kack-hielen: Stooft de voeten in het water daer Rapen in gesoden zijn: of leght'er een gebraden of gesoden Raep op: oock kan men een Raep uythollen / en de selve wederom vullen met Olie van Roosen, leghtse onder de heete assche te braden / en bestrijckt met dese Olie de Kack-hielen. Dioscorides.

Voor een geswollen en seere Keel: Neemt de vochtigheydt die uyt de gekoockte Rapen gedruckt is / en gorgelt daer mede.

Voor Wormen der Kinderen: Geeft haer een wenighh Raep olie in. Dodonæus.

Voor Kinder-Pockjens en Maselen: Neemt een half vierendeel loots van het zaet / en geeft het met eenigh bequaem nat in. Brunfelsus, Matthiolus.

Radijs,

Radijs, in 't Latijn *Raphanus*.

Gedaente.

DE Radijs heeft bladeren gelijck de Rapen, maer grooter. De steel is rondt en getackt/ dragende licht paersse of verstorven purpere bloemkens / van gedaente die van de Rapen niet ongelijck: na dese volgen ronde/ dicke/ en door spitse zaet-hauwkens/ yeder twee of drie rosachtige zaden in sich besluytende: de wortel is langh / van buyten onder wit/ en na boven rosachtigh van verwe/ somtijts oock geheel bruyn of zwartachtigh.

Plaetse. De Radijsen worden overvloedigh hier te Lande in de Moes-hoven gezaeyt en onderhouden.

Tijdt. De Radijsen in de Maert gezaeyt zijnde / bloeyen in May of Juny.

Oeffeningh. De Radijsen worden in Maert, en daer na de geheele Somer door gezaeyt.

Aert en Krachten. De Radijsen zijn warm in den derden/ en droogh in den tweeden graedt/ openende / dun makende/ afvagende/ en den Vrijn afdrijvende van krachten. Galenus, Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor 't Graveel en de Steen: Laet van het afziedtsel/ daer Radijs in gekookt is / des morgens nuchteren drincken: of schraept de buytenste schorsse van de Radijs, wieckt se eenige tijdt in Wijn/en geeft hier van 's morgens en des avonts een roemertje vol te gebruycken: of neemt twee oncen sap uyt de Radijsen geperst/ vermenght het met Malvesey / en geeft het op een reys in. Plinius, C. Durantus.

Voor taye fluymen van de Borst en verouderde Hoest: Bereyt een afziedtsel van Radijs met water/ maeckt het soet met Suycker/ en laet hier van drincken. Dioscorides.

Voor Water-sucht, Verstoptheyt van de Lever, Mildt en Lijf-moeder: Hier toe is dienstigh het gebruyck van de wortelen / of geeft een vierendeel loots van het zaet met eenigh nat in. Dioscorides, Plinius.

Om te doen braken: Neemt de schorsse van Radijs met Honingh-azijn in. Dioscorides.

Voor de Pest: Koockt het zaet in Wijn / en gebruyckt hier 's morgens nuchteren van. Ravelingius.

Voor Vlacken in 't Aengesicht: Bestrijcktse met het sap uyt de Radijsen geperst. Fuchsius.

Peper-wortelen, in 't Latijn *Raphanus Silvestris & Rusticanus Armoracia.*

Gedaente.

DIt Gewas heeft groote / breede / lange / gekerfde bladeren / tusschen de welcke somtijts een dunne steel voort spruyt / de welcke aen de toppen met kleyne vier-bladige witte bloemkens / en daer na met kleyne zaet-hauwkens verciert zijn. De wortel is langh / dick / wit van verwe en scherp van smaeck.

Plaetse. Het wordt hier te Lande in de Moes-hoven gevonden.

Tijdt. De bloemen komen in April of May, maer seer selden te voorschijn / soo dat sommige gemeent hebben / dat dit gewas geen bloemen noch zaedt en draeght.

Oeffening. Het wort door stucken van de wortel aengeteelt / en in de Herfst of Voor-jaer voort geplant / en begeert op een vochte plaetse geset te zijn.

Aert en Krachten. De Peper-wortel is warm en droogh by na in den derden graedt / en komt in krachten met de Radijs over een / doch is stercker

in

in werckinge als de selve. Brunfelsus, Matthiolus, Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor Scheurbuyck: Hier tegen wordt de wortel als een besonder genees-middel by de spijse gegeten: of neemt kleyn gesneden of geraspten Peper-wortel twee oncen / koockt het in anderhalven pint soete Melck / tot dat een derdendeel versoden is / en laet hier van drincken. Lobel.

Voor Water-sucht, Graveel en verstoptheyt van 't Ingewant: Weyckt de kleyn gesneden wortel in Wijn / en laet van de selve 's morgens nuchteren een roemertje vol innemen. Lobel.

Voor langduurende Koortsen: Neemt een gestooten wortel met een weynigh zouts vermengt / bindt het op de pols of op de navel van de buyck / laet het soo lang daer op leggen / tot dat het daer onder begint te jeucken. Joh. Schroderus.

Geele Peen, in 't Latijn *Pastinaca tenuifolia sativa lutea.*

Gedaente.

Dit Gewas brengt voort een ronde holle en ruyghachtige steel. De dun gesnede bladeren staen aen haer middel-steelkens wijdt uytgesprreydt. De toppen van de steel zijn met witte bloemkens / kranswijs by een vergadert / verciert. Het zaet is ruygh. De wortel is lang / dick en geel van verwe.

Plaetse. De geele Peen worden in de Moes-hoven aengeteelt.

Tijdt. Dese Peen bloeyen het tweede Jaer na datse gezaeyt zijn / in Junii en Julii.

Oeffening. De geele Peen, die men vroegh begeert te hebben / worden in 't begin van Maert gezaeyt / maer die men des Winters wil gebruycken / zaeyt men in May.

Aert en Krachten. De geele Peen zijn middelmatigh warm en vocht van aert; sy worden in Spijse maer tot geen Medicijne gebruyckt.

Witte Peen, in 't Latijn *Pastinaca latifolia sativa.*

Gedaente.

De witte Peen of Pastinaken hebben veel langwerpige / breedtachtige en rontom de kanten saeghwijs gekerfde bladeren / aen middel steelkens gehecht. De steel schiet hoogh op/ zijnde gestreept en geknoopt: op wiens toppen geele kleyne bloemkens / krans of kroonswijs by een geboeght / te voorschijn komen. Het zaet is plat / rondtachtigh / grooter als dat van Dille. De witte wortel is dick en lang.

Plaetse. De Pastinaken worden in de Moeshoven onderhouden.

Tijdt. Sy dragen haer bloemen met de geele Peen.

Oeffening. Sy worden oock gelijck de geele Peen gezaeyt en aengeteelt.

Aert en Krachten. De wortelen van de Pastinaken zijn matelijck warm / en eer droogh dan vocht van aert: maer het zaet is warm en droogh in den tweeden graedt / den Urijn drijvende en de Winden scheydende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Buyck-pijn, Graveel, Zijde-pijn, de Hick, opgestopte Maendtstonden en opstijginge van de Lijf-moeder: Neemt een vierendeel loots van het zaet / fijn gestooten zijnde / geeft het met warme Wijn in. Fuchsius, C. Durantus, Camerarius, Brunfelsus.

Suycker-wortelen, in 't Latijn *Sisarum*.

Gedaente.

DIt Gewas verkrijght langwerpige/ breedtachtige/ voor spitse groene bladeren/ die aen de kanten geschaert/ en altijdt vijf of seven aen een middel-steelken gehecht zijn. De steel schiet omtrent anderhalven voet hoogh op/ wiens toppen met kranskens van witte bloemkens/ die van breedtachtigh zaet gevolght worden/ beladen zijn. De wortelen zijn wit/ omtrent een vinger dick/ en veel by een voortspruytende.

Plaetse. De Suycker-wortelen worden in sommige Moes-hoven gevonden.

Tijdt. Wanneer de wortelen sonder verplanten staen blijven/ soo komen de bloemen in Julii en Augustus te voorschijn.

Oeffening. De Suycker-wortelen worden van zaet/ en door de kleyne wortelkens die men in de Maert of April verplant/ aengeteelt.

Aert en Krachten. De Suycker-wortelen zijn matelijck warm en vocht van aert/ soet van smaeck/ geven goet voedtsel/ en drijven den Urijn af. Het zaet is doordringende en verdeelende van krachten. Dodonæus, Galenus.

Medicinael gebruyck. Om de Nature te versterc-ken: Hier toe werden de wortelen bequamelijck gegeten. Dodonæus.

Voor de Buyck-loop: Neemt het sap van dit geheel Gewas/ mengt het onder Geyten-melck/ en laet hier van drincken. Dioscorides.

Voor de Hick, en Buyck-pijn: Neemt een vierendeel loots van het zaet/ en laet het met eenigh bequaem nat innemen. Galenus.

Ajuyn, in 't Latijn *Cepa*.

Gedaente.

De Ajuyn brengt voort lange smalle bladeren / die van binnen hol zijn / en tusschen de welcke een ronde holle steel / aen 't onderste dicker als boven opschiet. Dese steel draeght op sijn top een rondt bolleken / met een dun vlieskken bekleedt / uyt het welcke veel witte ster-wijse / en volwijs in 't ronde by een vergaderde bloemkens te voorschijn komen: na de bloemkens volgen driekantige zwarte zaden / in witachtige vellekens beslooten. De wortel is van veel schelferingen t'samen geset/plat of langhwerpigh rondt van maecksel / van binnen wit / en van buyten rosch of wit van verwe.

Plaetse. De Ajuyn wordt hier te Lande overvloedigh in de Moes-hoven onderhouden.

Tijdt. De Ajuynen in de Lente in de aerde gesteken/ brengen haer bloemen in Julii voort/ en leveren rijp zaet in Augustus.

Oeffeningh. Ajuyn wort in Maert of April gezaeyt.

Aert en Krachten. De Ajuyn is warm en droog tot in den vierden graet / nochtans niet soo heet als de Loock openende/dun makende/door-snijdende/ en af vagende van krachten. Galenus, Dodonæus, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Om de Speen-aderen of Anbeven te openen: Neemt sap van Ajuyn, maeckt Katoen hier in nat/ en steeckt het in 't Fondament. Dioscorides, Galenus.

Om den Urijn af te drijven, de Winden te doen scheyden, en de Maendt-stonden te verwecken: Hier toe wordt de gekoockte Ajuyn nuttelijck gegeten. Dioscorides, Dodonæus.

Voor

Voor Peſt: Neemt het herte uyt den Ajuyn, en vult de holligheyt wederom met Theriacel of Methridaet, met Citroen-ſap vermenght/ ſtopt het gat wederom toe / en braedt den Ajuyn onder de heete aſſche: daer na parſt'er het ſap uyt/ en geeft het den geene / die met de Peſt beſmet is / op een reys in. Hier op moet het zweeten bevordert worden. Het geene dat in de doeck over gebleven is / kanmen nuttelijck van buyten op de Buyl of Peſt-kool leggen. Ravelingius.

Voor Na-ween der Kraem-vrouwen: Koockt de Ajuyn in Wijn / daer na ſtootſe en fruytſe in Boom-olie/ en leght het pap- of plaeſter-wijs onder de Navel. C Durantus, Brunfelſus.

Voor Beeten van dolle Honden: Neemt Ajuyn, Wijnruyt, Honingh en Zout ſoo veel van nooden is/ ſtoot het te ſamen kleyn/ en leght het op. Dodonæus.

Voor placken of ſchellen van de Oogen, en duyſter geſicht: Neemt ſap van Ajuyn met Honingh vermenght/ en druypt het in de Oogen. Dioſcorides.

Om de Herſſenen van overtollige vochtigheden te ſuyveren: Neemt het ſap van Ajuyn, en haelt het in de Neusgaten op. Dodonæus.

Voor 't bloeden uyt de Neus: Neemt het ſap met Azijn vermenght / doet het in de Neusgaten. Ravelingius.

Voor etterende Ooren: Druypt'er het ſap lauw in. Dioſcorides.

Voor Doofheyt, en tuyten der Ooren: Neemt een uytgeholde Ajuyn vultſe wederom met geſtooten Comijn-zaet, braedtſe onder de heete aſſche / druckt'er het ſap uyt / en druypt het ſelve in de Ooren. Ravelingius.

Voor Verbrantheyt, Blaren aen de Voeten, Kak-

hielen,

hielen,en daer 't vel afgewreven is: Neemt Ajuyn-sap met Hoender-vet gemengt / en bestrijckt het daer mede. Dioscorides.

Voor Wratten: Bestrijcktse dickwils met Ajuyn-sap daer zout onder vermenght is. Fuchsius.

Voor het uytvallen van 't Hayr, en om 't selve te doen groeyen: Bestrijckt de plaetse met sap uyt den Ajuyn geparst. Galenus.

Loock, in 't Latijn *Allium.*

Gedaente.

LOock heeft lange ajuynachtige groene bladeren / tusschen de welcke een ronde lange holle steel op schiet / met paers-achtige bloemen / en zaet gelijck de Ajuyn beladen. De wortel is van veel witte klisters t'samen geset / met dunne uyt den witten bleecke roschachtige vellekens bekleet / en onder met dunne veselingen behangen.

Plaetse. De Loock wordt in de Moeshoven aengeteelt.

Tijdt. De Loock draegt selden bloemen en zaet.

Oeffeningh. Men plant de Loock van sijn klisters in Maert een halven voet van malkanderen geset / en begeeren een kleyachtige grondt.

Aert en Krachten. De Loock is heet en droogh in den vierden graedt / sterck van reuck / en scherp van smaeck / openende / door snijdende / verteerende / en de besmettinge of het vergift wederstaende van krachten / en is stercker in werckinge als de Ajuyn. Galenus, Brunfelsus, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande koudt vergift: Hier tegen wordt de Loock in spijse gegeten / of in Wijn gesooden / en daer van gedroncken. Dodonæus.

Voor de Wormen der jonge Kinderen: Siedt

de

de Loock in Soete melck / en laet haer hier van drincken: ondertusſchen ſtoot Loock met verſche Boter/ en beſtrijckt'er de kolck van 't herte mede. Dodonæus, Matthiolus.

Voor quaet Zeer van 't Hooft: Vermenght het ſap met Honingh/ en beſtrijckt'er het Hooft mede. Dioſcorides.

Voor ſwaren Hoeſt: Neemt het ſap met Verckens-reuſel vermengt/en beſtrijckt'er de Palm van de Voeten / en de Pols-aderen mede. Brunfelſius, Fuchſius.

Voor de Peſt: Neemt een bolleken Loock, Wijnruyt, ſtinckende Gouwe, van elcks tien bladeren / ſtoot het te ſamen in een Mortier/ doet'er by witte Wijn en een weynigh Brandewijn/ druckt het ſap hier uyt/ en geeft het in. Ravelingius.

Voor Tandt-pijn: Ziedt Loock in Azijn / en houdt het in de Mondt: ſommige nemen de Look, bradenſe onder de aſſche / en leggenſe warm aen de pijnelijcke Tandt.

Chalotten.

Gedaente.

De Chalotten brengen voort ſmalle ajuynachtige bladeren/ maer geen ſteel/ bloemen/ noch zaet. De wortelen zijn bol of ajuynachtigh / van buyten met roſchachtige velleken bekleet / en van binnen wit.

Plaetſe. Dit ajuynachtigh Gewas wordt hier te Lande in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Het draeght geen bloemen noch zaet.

Oeffening. Het wordt door ſijn kleyne kliſters aengeteelt / en begeert in een kleyachtige grondt geplant te zijn.

Aert en Krachten: De Chalotten komen in aert en krachten met de Ajuyn en Loock over een/ maer

maer en zijn soo heet niet gelijck de Loock, en wanneerse gegeten zijn / latense soo stercken reuck van de aessem niet na.

Parrey, in 't Latijn *Porrum*.

Gedaente.

De Parrey heeft bladeren en bloemen die van de Ajuyn eenighsins gelijck / maer het zaet is graeuw van verwe. De wortel is wit/ dun en langwerpigh.

Plaetse. De Parrey wordt veel in de Moes-hoven onderhouden.

Tijdt. De Parrey draeght sijn zaet in 't tweede Jaer / na dat het gezaeyt is.

Oeffening. Men zaeyt de Parrey in April op een vette en wel bereyde grondt.

Aert en Krachten. De Parrey verschilt in aert en krachten weynigh van de Ajuyn.

Bies-loock, in 't Latijn *Porrum junceum*.

Gedaente.

Dit Gewas verkrijght veel dunne / ronde / holle/ biesachtige bladeren/ tusschen de welke/ wanneerse niet afgesneden worden/korte ronde steelkens voortspruyten/ die op haer top veel purpere bloemkens/ gelijck die van de Ajuyn by een geboeght / voort brengen. De wortelen zijn kleyne ajuynachtige bollekens / de welcke onder veel veselingen uyt werpen.

Plaetse. Het wordt hier te Lande veel in de Moes-hoven gevonden.

Tijdt. Het draeght zijn bloemen in May en Junii; een jaer na dat het geplant is geweest.

Oeffeningh. De Bies-loock wordt in Maert van een gescheurt en verplant.

Aert

Aert en Krachten. De Bies-looek is van aert en krachten de Parey en Ajuyn seer gelijck.

Aspergiens, in 't Latijn *Asparagus*.

Gedaente.

De Aspergiens brengen eerst voort lange/ronde en dicke scheuten/ die gemeenlijck Aspergiens genaemt worden/ dese daer na opschietende/ veranderen in een hooge getackte steel/ met veel dun gesnippelde bladeren / gelijck die van de Dille, bewassen. De bloemkens zijn geel: na dese volgen ronde besien / eerst groen en daer na roodt van verwe/ en bruyne zaden in sich besluytende.

Plaetse. De Aspergiens worden overvloedigh in de Hoven geoeffent.

Tijdt. De eerste scheuten vertoonen sich in April, de besien worden in Augustus rijp.

Oeffeningh. De maniere om de Aspergiens aen te teelen en te onderhouden / besie in het eerste en tweede Deel van 't Vermakelijck Landt-leven.

Aert en Krachten. De Aspergiens zijn matelijck warm en droogh van aert / andere houdense voor warm en vochtigh/ openende/ afvagende / en den Urijn drijvende van krachten. De wortelen worden onder de 5 openende wortelen gerekent. Het zaedt is warm en droogh in den tweeden graedt. Brunfelsus, Matthiolus, C. Durantus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheydt van Lever, Mildt, Nieren en Longe, Geel-sucht, Graveel en Steen: Tegens dese gebreken worden de Aspergiens nuttelijck in Spijse gegeten / of des selfs afziedtsel gedroncken. Dioscorides, Dodonæus, Brunfelsus, Fuchsius.

Eynde van het Elfde Deel.

HET

HET TWAELFDE DEEL

Des

NEDERLANDTSEN KRUYDT-BOECKS,

BESCHRYVENDE

Veelderhande Uytlandtse Boomen / Heesteren/Kruyden/ en Planten/ dewelcke hier te Lande / uytgenomen eenige weynige / nergens gesien noch te onderhouden worden ; en wiens deelen / als hout / schorsse / wortelen / bladeren / zaet / of vruchten / midtsgaders der selven Sappen en Gommen gemeenlijck in de Apothekers Winckels gebruyckt / en vreemde droogen genaemt worden.

Sassafras-boom, in 't Latijn *Sassafras*.

Gedaente.

Dese Uytlandtsche Boom schiet met een rechte stam seer hoogh op / aen het opperste alleen zijn tacken uytbreydende. De buytenste dicke schorsse is gout-geel / en de binnenste dunne / aschgraeuw van verwe. Het hout treckt mede na den asch-graeuwen. De bladeren zijn doncker groen / die van de Vijgen-boom eenighsins gelijck / en in drie hoecken gesneden. Of

dese

dese Boom bloemen en vruchten draeght is onbekent. De wortelen kruypen boven langs de risch der aerden. Dit geheel Gewas heeft een specerynachtige reuck / eenighsins na den Venckel rieckende.

Plaetse. Dese Boom wast in 't Eylandt Florida, en des selfs hout / schorsse / en wortelen worden van daer over gebracht.

Aert en Krachten. Het hout van de Sassafras-boom is warm en droogh in den tweeden graedt/ maer de schorsse en wortel is warm en droogh in 't beginsel van den derden graedt / openende / dunmakende / verteerende / en 't zweet drijvende van krachten. Monardus, Fragosus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheydt van 't Ingewandt, Watersucht, langduurende Koortsen, Graveel, Sinckinge, Gicht, opgestopte Maentstonden en Pocken: Neemt van het hout / schorsse of wortelen twee oncen / snijdt het kleyn / weyckt het twaelf of vier-en-twintigh uuren in vier mengelen schoon water / koockt het daer na tot dat de helft versoden is / en laet hier van een goede dronck nuchteren innemen. Hier op moet het zweeten bevordert worden. Clusius, Fragosus.

Om versche Wonden te genesen: Wordt in West-Indien de groene bladeren daer op geleyt / en in andere Landen kan men de gedrooghde bladeren daer toe gebruycken. Monardus.

Pock-hout, in 't Latijn *Guajacum*.

Gedaente.

De Boom/ wiens hout hier te Lande Pock-hout genaemt is wordt verscheydentlijck beschreven. Sommige houden het voor een hooge Boom met veel tacken/ en kleyne harde bladeren: andere seggen dat sy van de Granaet-boom

of van den Arbutus gelijcken: de meeste schrijven / dat dese Boom soo hoogh als den Esschen-boom opschiet / en van bladeren de selve eenighsints gelijckt. De bloemkens zijn geel/ en de vruchten soo groot als een Castanie, van gedaente twee by een geboeghde Lupinen niet ongelijck. De schorsse van het hout is dick en bruyn / waer aen somtijdts een gomme gevonden wordt. Het hout is zwartachtigh/ en seer hardt. De wortel is van binnen geel/ en met een seer dicke schorsse bekleedt.

Plaetse. Het Pockhout wast veel in West-Indiën, en voornamentlijck in het Eylandt Sant Domingo.

Aert en Krachten. Het Pock-hout is warm en droogh in den tweeden graedt/ dun makende/ verteerende / 't zweet drijvende / en besonderlijck de Pocken genesende van krachten. De bloemen hebben een purgeerende kracht / en worden daerom van de Indianen in geleght en bewaert. Clusius, Monardus, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor Gicht, Watersucht, Sinckinge, Schurftheydt, en Pocken: Bereydt een afziedtsel van het hout en schorsse met water / en laet hier van / 't lichaem van te vooren wel gesuyvert zijnde / een goeden dronck in nemen om het zweeten te verwecken. Het tweede afziedtsel wordt in plaetse van den dagelijckschen dranck gebruyckt. Clusius, Fragosus.

Aloës-hout, in 't Latijn *Lignum Aloës*, *Xylaloës*, *Agallochus*.

Gedaente.

Dese Boom is den Olijf-boom niet ongelijck / doch somtijdts grooter / en met een dicke schorsse bekleet. Het hout is bruyn of zwartachtigh / met asch-graeuwe aderen doorloopen.

Plaetse.

Plaetse. De Aloës-hout wordt ons uyt Indiën overgesonden / en het beste wordt op Sumatra gevonden.

Aert en Krachten. Het Aloës-hout is warm en droogh in den tweeden graedt / het Herte / de Hersfenen en de Lijf-moeder versterckende van krachten. Het verdrijft oock de wormen des buycks. Garcias ab Horto, Fragosus.

Het Aloës-hout wordt voor 't beste gehouden / 't welck de verwe heeft / als wy boven beschreven hebben / bitter van smaeck is / swaer van gewicht / by 't vuur gehouden eenige vochtigheyt uytgeeft / gebrant zijnde een lieffelijcke reuck na laet / en in 't water geworpen drijft. Joh. Schroderus.

Aspalathus.

Gedaente.

In het beschrijven van de oprechte Aspalathus verschillen de Autheuren seer veel / en 't geene hier te Lande gebracht / en van sommige Apothekers voor 't oprechte Lignum Aloës onder de Theriacel en andere Compositien gebruyckt wort / is een bruyn / swaer en hard hout / niet onlieffelijck van reuck.

Plaetse. Het wordt uyt Indiën over gebracht.

Aert en Krachten. Dit hout is warm en droogh van aert / met eenige t'samentreckinge / en wordt by gebreck van 't Lignum Aloës in des selfs plaetse gebesight.

Lignum Rhodium.

Gedaente.

DIt hout heeft een seer aengename reuck/ en is bleeck rosachtigh van verwe.

Plaetse. Het wast in 't Eylandt Rhodes, waer van het sijn naem verkregen heeft.

Aert en Krachten. Dit hout wordt selden gebruyckt / en dient alleen om onder welrieckende poeyers te mengen / waer toe des selfs olye meest gebruyckt / en van de Parfumeerders begeert wordt.

Sandel-hout, in 't Latijn *Lignum Santalum*.

Gedaente.

DE Sandel-boom schiet gelijk de Ocker-nooten-boom, seer hoogh op. De bladeren zijn groen / die van de Mastick-boom gelijck. De bloemen zijn uyt den blaeuwen zwartachtigh. De vrucht is eerst groen / daer na zwart / en soo groot als een Kriecke. Het hout is roodt / wit of bleeck-geel van verwe.

Plaetse. Het Sandel-hout wordt ons uyt Oost-Indiën over gesonden.

Aert en Krachten. Het Sandel-hout is koudt in den derden / en droogh in den tweeden graedt/ openende / en de Lever en 't Herte versterckende van krachten. Garcias ab Horto, Clusius, Matthiolus.

Gries-hout, in 't Latijn *Lignum Nephriticum*.

Gedaente.

DIt vreemt hout heeft eenige gelijckenisse met het bleeck-geel Sandel-hout, 't welck in Water of Wijn geweeckt/ een blaeuwe verwe van sich geeft.

Plaetse. Het wordt uyt Nova Hispania over gebracht.

Aert en Krachten. Het Lignum Nephriticum is warm en droogh in den eersten graet / openende en den Urijn afdrijvende van krachten. Fragosus, C. Bauhinus.

Medicinael gebruyck. Voor de Steen, Graveel, en verstoptheyt van de Lever en Mildt: Weyckt het gesneden hout in Water of Wijn / en laet hier af drincken: Sommige laten tot dien eynde een Beker van 't hout drayen / waer in sy Wijn of oude Mee eenige tijdt laten staen / om daer van te drincken. Monardus.

Slangen-hout, in 't Latijn *Lignum Columbrinum*.

Gedaente.

Dese Boom gelijckt eenighsins den Granaetboom. Het hout is vast en wit / het Esschen-hout niet seer ongelijck / met een aschgraeuwe dicke / en in de langhte gekloofde schorsse bekleet. De bloemkens zijn geel.

Plaetse. Dese Boom wast in Indiën op het Eylandt Ceylon, en wordt van daer over gebracht.

Aert en Krachten. Slangen-hout is warm en droogh van aert / bitter van smaeck / de Gal en slijmige vochtigheden door den stoel gang / en somtijdts door 't braken afjagende / en 't vergift / voornamentlijck van de Slangen / wederstaende van krachten. Garcias ab Horto, Clusius.

Medicinael gebruyck. Voor beten van Slangen, langduurende Koortsen, Wormen des Buycks, Kinder-pockskens en Maselen: Neemt een vierendeel loots van het gepoepert hout / en geeft het met Wijn of Water in. Garcias ab Horto.

Noten-

Noten-Muscaet-boom, in 't Latijn *Nux Moscata*, *Aromatica*, *Myristica*.

Geslachten.

Dese Boom wordt in Noten-Muscaet-boom Wijfken, en Manneken onderscheyden.

Gedaente. De Noten-Muscaet-boom Wijfken wast gelijck onse Peere-boom hoogh op/ en is in veel tacken gedeelt. De bladeren zijn langwerpigh/ de Laurier-bladeren gelijck/ maer niet soo hardt/ en blijven altijdt groen. De vrucht is peer-wijs van gedaente/ aen 't eynde van de eerste tacxkens afhangende: dese is met een dicke schorsse/ in 't midden door een klove in de lenghte gescheyden/ bekleet. Wanneer dese vrucht rijp is/ doetse sich open en vertoont de Foelie, die de houtachtige/ daer de Noten-Muscaet in beslooten leyt/ netwijs omvanght.

De bladeren van de Noten-Muscaet-boom Manneken zijn veel langer en grooter als die van de voorgaende soorte. De vruchten zijn oock langwerpiger/ een alleen/ of twee/ drie/ en vier by een aen een dick steelken afhangende.

Plaetse. De Noten-Muscaten en Foelie worden overvloedigh uyt Oost-Indiën over gebracht.

Aert en Krachten. De Noten-Muscaten zijn warm en droogh in 't laetste van den tweeden graedt/ een weynigh t'samentreckende/ den Urijn drijvende/ en de Winden scheydende van krachten. C. Acosta, Fragosus, C. Durantus.

De Foelie heeft de selfde krachten/ maer is fijnder van deelen/ meer door-dringender en stercker in werckinge. Fragosus, Matthiolus, Clusius.

Medicinael gebruyck. Voor pijn in de Maegh, Hert-kloppinge, Flaeuwte, en koude gebreken

van

van de Herſſenen: Neemt een halve Note-muſcaet, geſtooten zijnde / geeftſe met Wijn in. Fragoſus, Acoſta, Lobel.

Voor Buyck-pijn en koude Piſſe: Knaeuwt van een Note-muſcaet, en ſlickt het door. Of geeſt een weynigh van de Olie uyt de Note-muſcaten, geperſt of van Foelie gediſtilleert/ met warmen Wijn in. Cluſius, Garcias ab Horto.

Om de Maegh te verſtercken: Beſtrijckt omtrent de kolck van 't herte of de mondt van de Maegh met de uytgeperſte Olie / of die van Foelie gediſtilleert is. Fragoſus, Cluſius.

Voor verouderde Hooft-pijn: Rooſt een Note-muſcaet of twee / grof geſtooten zijnde / in een panne / en leghtſe tuſſchen een graeuw pampier op 't Hooft / en beſtrijckt de ſlapen des Hoofts met de uyt-geperſte Olie.

Voor Buyck-loop en ontvloeyinge des Zaets: Neemt een Note-muſcaet, rooſt of fruytſe in een panne / en geeftſe met roode Wijn in. Matthiolus, C. Durantus.

Voor Buyck-pijn der jonge Kinderen: Beſtrijckt de Navel van de Buyck met Olie uyt de Note-muſcaet geperſt. Joh. Schroderus.

Voor koude gebreken van de Zenuwen: Hier toe wert de uyt-geperſte Olie nuttelijck onder andere verwarmende ſalven vermengt. Lobel.

Caneel-boom, in 't Latijn *Cinnamomi arbor*.

Gedaente.

DE Caneel-boom waſt op gelijck de Olijf-boom, uytbreydende ſeer veel tacken. De bladeren zijn van gedaente de Citroen-bladeren, van verwe de Laurier-bladeren niet ongelijck. De bloemen zijn wit. De vrucht is rondt

gelijck een Olijf, eerst groen / daer na rosachtigh / en eyndelijck zwart van verwe. De schorsse is dubbelt / van de welcke de buytenste niet veel geacht / en de binnenste en dunste eygentlijck Caneel genoemt wordt: welcke laetste noch versch zijnde weynigh reuck of smaeck heeft / maer in de Son gedrooght / verkrijght een aengename reuck en smaeck / en een Roosachtige verwe.

Plaetse. De beste Caneel groeyt in Zeylon.

Aert en Krachten. De Caneel is warm in den derden en droogh in den tweeden graedt / en met eenige t'samentreckinge / door snijdende / verteerende / verdeelende / en versterckende van krachten. Galenus, Garcias ab Horto, Monardus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheydt van 't Ingewant, slappe Maegh, Watersucht, stinckende Aessem, Buyck-pijn, koude Pisse, opgestopte Maendtstonden, koude gebreken van de Herssenen, en om 't Herte te versterckẹn: Hier toe wordt de Caneel onder de spijse vermenght / of met Wijn ingenomen. Het gedistilleert water van Caneel is hier toe mede nut en bequaem. Garcias ab Horto, Monardus, Matthiolus, C. Bauhinus.

Cassia Lignea.

Gedaente.

De Cassia Lignea wordt voor de buytenste schorsse van de Caneel-boom gehouden; sy is bruynder van verwe als de Caneel, en in de mondt geknauwt zijnde / geeft een Caneel-achtige smaeck / nochtans droogh en t'samentreckende.

Aert en Krachten. De Cassia Lignea is van aert en krachten / hoewel onstercker / de Kaneel eenighsins gelijck. Lobel dunckt de selve niet onbequaem te zijn om 't bloedt te stelpen.

Cassia

Cassia Fistula.

Gedaente.

DEse Boom wast hoogh op gelijck de Amandel-boom, en is van bladeren die van de Persick-boom niet seer ongelijck/ die veel aen een middel-steelken over malkanderen geboeght staen. Het hout is hart/ en zwart van verwe/ maer met een dunne bleeck-geele schorsse bekleedt. De bloemen zijn geel/ die gevolght worden van lange/ ronde/ zwarte houtachtige hauwen/ van binnen in veel huyskens door dwarsse houtachtige vellekens gescheyden/ met plat bruynachtigh zaet verzien/ en met een zwart en soet mergh opgevult.

Plaetse. Dit Gewas wordt in Oost- en West-Indiën gevonden: maer het geen uyt Oost-Indiën komt/ wordt voor het beste gehouden.

Aert en Krachten. Het zwarte mergh van Cassia Fistula is matelijck gestelt tusschen hitte en koude/ maer is vochtigh van aert/ en heeft een versachtende en den buyck weeck-makende kracht. Het selve magh van een yder sonder perijckel ingenomen worden/ om door den Kamergang af te jagen de geele galachtige en waterachtige vochtigheden van de Lever/ Nieren/ en oock alle heete vochtigheden des ingewants. Mesue, C. Durantus, Monardus, Fragosus.

Medicinael gebruyck. Om sachtelijck de galachtige Vochtigheden te purgeeren: Neemt doorgedane Cassia Fistula een once/ gepoeyerde Rhabarber een half vierendeel loots/ vermengt het te samen/ om op een reys in te nemen/ en men sal daer een dronck Wey op drincken. Lobel.

Voor een pijnelijcke en geswolle Keel: Neemt doorgedane Cassie een once of anderhalf/ smelt het in een pintje Garsten-water/ en gorgelt daer mede:

van buyten leght 'er het volgende op: Neemt door-gedane Caffie anderhalf once / Olie van Kamille, van Amandelen, van elcks een once / vermengt het onder malkanderen / smeert het op een dicke doeck / en slaet het om de keel. A. Thonnerus.

Sint Jans Broodt, in 't Latijn *Siliqua Dulcis*.

Gedaente.

De Boom daer het Sint Jans Broodt aen groeyt / wordt in 't Latijn Ceratonia genaemt / is een matelijcke hooge Boom / sich selven met sijn tacken wijt en verre uytspreydende. De bladeren zijn dick / langwerpigh rondt / en veel recht tegen malkanderen overstaende aen een middel-steelken gehecht. De bloemen zijn uyt den rooden purperachtigh van verwe / en worden van lange platte kromachtige hauwen / breede platte en harde kernen in sich besluytende / gevolght.

Plaetse. Dese Boom wast in Indiën, in 't Koningrijck Napels, Spanjen, en andere warme gewesten. Lobel heeft dese Plante mede in de Hoven van Nederlandt gesien.

Aert en Krachten. De vruchten of hauwen / de welcke eygentlijck Sint Jans Broodt genaemt worden / zijn droogh van aert / en te samen-treckende van krachten. Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor de Hoest: Bereydt een afziedtsel van Sint Jans Broodt, maeckt het soet met Suycker / en laet hier af drincken. C. Durantus.

Tama-

Tamarinde-boom, in 't Latijn *Tamarindorum arbor.*

Gedaente.

DE Tamarinde-boom wast soo hoogh als de Esschen, Castanien of Ocker-Noten-boom. De bladeren wassen seer veel aen een middel-steelken / gelijck die van de Varen Wijfken, bleeck-groen van verwe en sarp van smaeck. De bloemen zijn van acht bladekens gemaeckt / wit van verwe / en niet onlieffelijck van reuck. De vrucht is een dicke hauwe / met veel aderkens doorloopen / die van onse Turckse Boonen niet ongelijck / maer grooter / hebbende eerst een groene en daer na een asch-graeuwe schorsse. De zaden zijn plat en by na vierkant. Dese vruchten worden ingelept / en Tamarinde genaemt.

Plaetse. De Tamarinde-boom wordt op veel plaetsen van Oost-Indiën wassende gevonden.

Aert en Krachten. De Tamarinde verkoelt en verdrooght in den tweeden graedt / matight de scherpigheydt en hitte der vochtigheden / verslaet de dorst in heete koortsen / en leyt de gal en aengebrande vochtigheden sachtelijck door den kamergangh af. Mesue, Garcias, Acosta, Fragosius.

Sebesten.

Gedaente.

DE Boom daer dese vruchten op wassen / is wat leger als een Pruym-boom. De stam is met een witachtige / en de tacken met een groene schorsse bedeckt. De bladeren zijn ronder en harder als de Pruym-bladeren. De bloemen zijn wit / en komen in wijde troskens te voorschijn. De vruchten zijn rondt / gelijck kleyne

Pruymen, voorthomende uyt kleyne schaelkens gelijck de Akers. Dese rijp geworden / zijn bruyngroen of blaeuwachtigh van verwe / yeder een harde driekantige kerne in sich besluytende. Het vleesch van dese vruchten is wit en tay.

Plaetse. De Sebesten wassen in Syrien en Ægypten.

Aert en Krachten. De Sebesten zijn matelijck gestelt tusschen hitte en koude / vocht van aert/ versachtende / de scherpe vochtigheden bedwingende/ en de buyck weeck makende van krachten. Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor scherpe Sinckinge, Hoest, Hesigheyt, galachtige Koortsen, en scherpigheyt van de Urijn: Bereydt een afziedtsel van dese vruchten / maeckt het soet met Suycker / en laet hier af drincken. Dodonæus, Matthiolus, C. Durantus.

Voor 't Graveel en de Steen: Neemt een vierendeel loots van de kernen van Sebesten, stoot het fijn/ en geeft het met warmen Wijn in. Ravelingius.

Jijuben, in 't Latijn *Jijubæ.*

Gedaente.

Dese Boom heeft een kromme stam / met een oneffene schorsse bekleedt / en harde tacken / die met doornen op sommige plaetsen beset zijn. De bladeren zijn langhwerpigh / rondtom de kanten geschaert / en yeder met drie zenuwkens door-loopen. Neffens de bladeren komen bleecke moschachtige bloemkens. De vruchten die Jijuben genaemt worden / zijn langwerpige ronde Besien / van binnen geel / en met een bruyn of roodtachtigh vellelken bekleedt / yeder een langachtige harde kerne in sich besluytende.

Plaetse.

Plaetse. De Jijuben wassen hedendaeghs in Italien.

Aert en Krachten. De Jijuben zijn matelijck koudt en vocht van aert / en de scherpe vochtigheden versachtende en bedwingende van krachten. Dodonæus, Lobel.

Medicinael gebruyck. Voor Heesigheydt, Hoest, Bloet-spouwen, scherpe Sinckinge, koude Pisse, verhitte en verswooren Nieren: Bereydt een afziedtsel van dese vruchten / en laet daer af drincken: oock kan de Syroop van Jijuben hier toe nuttelijck gebruyckt worden. Matthiolus, C. Durantus, Dodonæus.

Pistachien, in 't Latijn *Nux Pistachia*.

Gedaente.

De Pistachien-boom brengt voort langh-en breedtachtige bladeren/voor spits/met rootachtige ribbekens door-loopen/ en vijf of seven aen een middel-steelken gehecht: van dese is het uyterste bladt altijdt het grootste. De bloemen zijn root en druys-wijs by een vergadert. De vruchten zijn gelijck Hasel-noten: het binnenste groen mergh is bedeckt met een paers velleken; de buytenste schelle is tay/ groen of rosachtigh/ onder dese leyt noch een andere harde of houtachtige schelle.

Plaetse. De Pistachien-boomen groeyen in heete Landen / en brengen aldaer haer vruchten voort; maer die hier by groote Kruyt-beminnaers gevonden worden / dragen selden bloemen / en nimmermer vruchten.

Aert en Krachten. De Pistachien zijn warm in den tweeden en vochtigh in den eersten graedt/ openende / en dun makende van krachten / en geven goet voedsel. Matthiolus, C. Durantus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheyt van de Lever en Longh, Hoest, Kort-amigheydt, Graveel, sweeringe der Nieren, en Fenijn: Hier toe worden de vruchten nuttelijck gegeten/ en een Roemer Wijn daer op gedroncken. C. Durantus.

Dadel-boom, in 't Latijn *Palma.*

Gedaente.

DE Dadel boom schiet op tot een hooge Boom. De stam is met een schelp-wijse schorsse bekleedt: aen de top van de stam brenght hy voort veel rietachtige smalle bladeren/ tusschen de welcke de bloemen/ in een groote omwinsel beslooten/ te voorschijn komen; dit omwinsel open gegaen zijnde/ vertoonen sich witte bloemen/ die van langhwerpigh ronde vruchten Dadelen genaemt/ gevolght worden: dese zijn van buyten roschachtigh van verwe/ soet van smaeck/ en besluyten in sich een langwerpige harde steen.

Plaetse. De Dadel-boom groeyt overvloedigh in Indiën, Ægypten, Syrien, Africa, en andere heete Landen.

Aert en Krachten. De rijpe vruchten of Dadelen verwarmen/ trecken een weynigh te samen/ versachten de rouwigheyt van de Keel/ versterchen de Vrucht in 's Moeders Lichaem/ stoppen de Buyck-loop en 't Bloet-spouwen. Matthiolus, C. Durantus, Dioscorides, Galenus.

Bdellium.

Gedaente.

DIt is een Gom de Myrrhe niet ongelijck/ maer de Boom/ uyt de welcke het vloeyt/ is tot noch toe niet beschreven: sommige vermeenen dat de Bdellium en Myrrhe uyt een en de

selfde

ſelfde Plante voortkomen/ en dat tuſſchen de ſelve geen ander verſchil en is / dan tuſſchen eenen wilden en tammen Boom.

Plaetſe. De Bdellium wordt uyt Arabien en Indiën hier te Lande gebracht.

Aert en Krachten. De Bdellium is warm van aert / ſacht-makende/ en ſcheydende of verteerende van krachten. Dioſcorides, Matthiolus, Fragoſus.

Medicinael gebruyck. Om de Lijf-moeder te openen, en de doode vrucht af te drijven: Neemt Bdellium, leghtſe op een kool vuur / en laet de roock van onderen ontfangen. Dioſcorides.

Om de overtollige Maentſtonden, en het bloeden der Anbeyen te ſtelpen: Neemt een half of een geheel viereudeel loots van de pillen van Bdellium en andere genees-middelen bereydt / en laet het in nemen. Diſp. Auguſtan.

Voor Scheurſels, herdigheden en knorren van de Zenuwen: Hier toe wort de Bdellium onder de plaeſters en ſalven vermenght. Dioſcorides.

Myrrhe, in 't Latijn *Myrrha*.

Gedaente.

De Boom daer deſe Gomme uyt voort komt / is tot noch toe niet wel bekent / van wegen de verſcheyde beſchrijvinge die'er van gegeven wordt / maer meeſt alle de Autheuren komen hier in over een / dat het een doornachtigh Boom-gewas zy. De Myrrha is geel/ witachtigh/ en oock groen van verwe / welcke verſcheydentheyt van koleur Lobel geſien heeft. De beſte is onder de naem van Myrrha Troglodytica bekent.

Plaetſe. De Myrrhe wordt veel uyt Arabiën over gebracht.

Aert en Krachten. De Myrrhe is warm en

droogh in den tweeden graedt/ openende/ een weynigh t'samentreckende / afvagende / dun makende/ sacht makende en scheydende of verteerende van krachten. De Myrrhe wederstaet oock de verrottinge. Garcias ab Horto, Fragosus.

Medicinael gebruyck. Voor Hoest, Engborstigheyt, Buyck-pijn, Buyck-loop, Wormen en verstopte Maentstonden: Neemt een scrupel of half vierendeel loots Myrrhe met eenigh nat in. Dioscorides.

Voor een stinckende Aessem en besmettinge: Knauwt Myrrhe in de Mondt / en slickt het door. Dioscorides, Matthiolus.

Voor bedorven Tandt-vlees en losse Tanden: Smelt de Myrrhe in wrangen Wijn / en spoelt 'er de Mondt mede. Dioscorides, Garcias.

Voor oude en versche Wonden of Zeeren: Neemt gestooten Myrrhe en stropt het daer in. Matthiolus.

Voor Lick-tekenen en placken van de Huydt: Neemt een hardt gekoockt Ey / doet 'er de doyr uyt / en vult de plaetse wederom met gestooten Myrrhe, laet het in een Kelder staen smelten / en bestrijckt met dese vochtigheyt of Olie de Licktekenen en placken van de Huydt. Joh. Schroderus.

Benzoin.

Gedaente.

De Boom / uyt de welcke de Benzoin vloeyt / wast hoogh op. De stam is dick en hardt / in veel tacken uytgespreydt. De bladeren zijn langachtigh / wat kleynder als de Citroen- of Lamoen-bladeren, en niet soo groen/ maer aen de eene zijde witachtigh. De beste Benzoin

zoin is die met witte placken / maer die swart bruynachtigh is / wordt min geacht.

Plaetse. De Benzoin wordt uyt Oost-Indiën over gesonden.

Aert en Krachten. De Benzoin is warm en droogh in den tweeden graedt / lieffelijck van reuck / doorsnijdende en dunmakende van krachten. Het wordt veel onder welrieckende dingen vermengt, Garcias, Amatus, Lusitanus.

Medicinael gebruyck. Voor Hoest, Engborstigheyt en sinckinge die op de Longe vallen: Neemt bloemen van Benzoin bereydt / en geeft 'er van drie tot tien greynen op een reys in. Joh. Schroderus.

Campher, in 't Latijn *Camphora*, *Caphura*.

Gedaente.

De Campher-boom wast gelijck de Ocker-Noten- of Populier-boom hoogh op. De stam is met een asch-verwige schorsse bedeckt / en in veel zijde tacken uytgespreyt. De bladeren zijn witachtigh / van maecksel de wilgen bladeren seer wel gelijckende. De bloemen en vruchten vint men niet beschreven. Uyt dese Boom traent een witachtige Gomme / die Campher genaemt wordt.

Plaetse. De Campher komt uyt Indiën en China.

Aert en Krachten. Omtrent de aert van de Campher is groot verschil: sommige houdense voor kout en droogh in den derden graedt: anderen voor warm in den selfden graedt: maer sy schijnt veel eer van een gemengelde natuur te zijn / te weten in sijn fijnste of geestelijcke deelen warm / en in de andere kout van aert. De Campher wederstaet de verrottinge en het vergift. Sommige vermeynen

meynen/ dat alleen de reuck van de Campher de Mannen onbequaem maeckt tot het by-slapen/ maer sulcks is van de geleerden Scaliger door ervarentheyt wederleydt.

Medicinael gebruyck. Voor ontstekinge der Oogen, Wonden, Zeeren en Puysten, Hooft-pijn en verbrantheyt: Hier toe wordt de Campher onder andere genees-middelen vermenght en gebesicht.

Voor opstijginge van de Lijf-moeder: Neemt een stuckje Campher, ontsteeckt het aen een kaers/ en bluft het dickwils in drie oncen water van Consilie de Greyn, en geeft het in. Joh. Schroderus.

Voor ontvloeyinge des Zaets: Hier tegen wordt de Campher onder andere genees-middelen vermengt ingenomen/ en op de Lendenen gestreken. Garcias.

Voor Pest en bloeden uyt de Neus: Bereydt een balleken van Campher en rieckt 'er dickwils aen.

Arabische Gom, in 't Latijn *Gummi Arabicum*.

Gedaente.

HEt Gewas/ daer de Arabische Gom uyt voort komt/ is een boomachtigh heester/ en in 't Latijn Acacia genaemt/ wiens tacken met scherpe doornen beset zijn. De bladeren zijn gelijck die van de Linsen, veel aen een middel-steelken gehecht. De bloemen zijn wit/ en worden van zaet-hauwkens gelijck die van de Lupinen gevolght. De Gomme is helder en doorluchtigh: dese wordt vervalscht door de Gom die uyt Karssen, Peeren, en diergelijcke Boomen traent/ maer 't selfde kan/ wanneer mense in schoon water smelt/ haest vernomen worden.

Plaetse. De Arabische Gom en komt niet alleen

uyt

upt Egypten en Arabien, maer oock upt Weſt-Indiën.

Aert en Krachten. De Arabiſche Gom is matelijck verkoelende van aert / t'ſamen-treckende / dickmakende en de zweet-gaten ſluytende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Verbrandtheydt: Vermengt Arabiſche Gom onder 't wit van een ey / en beſtrijckt de plaetſe daer mede / dit belet dat 'er geen blaren op en loopen. Dioſcorides.

Voor Kloven in de Tepels der Vrouwen Borſten: Stropt 'er gepulveriſeerde Arabiſche Gom daer in.

Gom Dragant, in 't Latijn *Gummi Tragacantha.*

Gedaente.

De Gom Dragant vloeyt uyt de wortel van een doornachtigh gewas / in 't Latijn Tragacantha genaemt / het ſchiet niet hoogh op / maer brengt voort korte en ſtercke tacxkens. De dunne en ſmalle bladeren zijn ſeer veel aen een middel-ſteelken gehecht. De wortel is houtachtigh / en langs de riſch der aerden uytgeſpreydt. De beſte Gom Dragant is de witte / ſuyvere / en die wat ſoetachtigh van ſmaeck is.

Plaetſe. Deſe Gom wordt uyt Vranckrijck en de Grieckſe Eylanden overgeſonden.

Aert en Krachten. De Gom Dragant is kout in den tweeden en vochtigh in den eerſten graedt / ſommige houdenſe voor droogh in den eerſten graedt / en is dickmakende / de zweet-gaten ſluytende / en de ſcherpigheyt der vochtigheden matigende van krachten. Joh. Schroderus.

Medicinael gebruyck. Voor Hoeſt, Heeſigheyt en ſcherpe Sinckinge: Vermengt deſe Gom onder

eenige

eenige Syroopen/ en laet daer van licken. Dodonæus, Dioscorides.

Voor Lenden-pijn, quetsinge van de Nieren en Blaes, en snijdinge in't Water maken: Neemt een vierendeel loots gepoeperde Gom Dragant, en geeft het met soete Wijn of afziedtsel van zoet-hout in. Dioscorides, Dodonæus.

Voor de roode Loop: Neemt poeper van Gom Dragant een vierendeel loots/ en geeft het met Quee-sap in. Ravelingius.

Gom Caran, in 't Latijn *Gummi Carannæ.*

Gedaente.

De Gom Caran is de Tacamahaca van verwe eenighsins gelijck/ doch meer blinckende/ vochter/ meer klebende/ en wel-rieckender.

Plaetse. Dese Gom wordt ons uyt West-Indiën met breede/ zenuwachtige en riedtachtige bladeren omwonden/ over gebracht.

Aert en Krachten. De Gom Caran is warm en droogh in den derden graedt/ t'samentreckende/ vermorwende/ verteerende/ scheydende en pijn stillende van krachten. Fragosus, Monardus.

Medicinael gebruyck. Voor oude Geswellen, koude Sinckinge, pijn der Zenuwen en Ledematen: Hier wordt dese Gom alleen of onder andere genees-middelen vermenght/ plaester-wijs nuttelijck gebruyckt. Monardus.

Voor versche Wonden, en insonderheyt van de Zenuwen: Leght'er een plaester van Gom Caran op. Monardus.

Voor Hooft- en Tandt-pijn: Bereyt van dese Gom Hooft plaesters/ en leghtse op de slapen van 't Hooft.

Voor Gicht en Podagra: Neemt Gom Caran een once/ geel Wasch een loot/ vermenght dit te samen

samen met Olie van de bloemen van wit Wolle-kruydt bereydt / tot een plaester / de welcke ghy op de pijnelijcke Leden leggen sult. Joh. Schroderus.

Gummi Elemni.

Gedaente.

DE Boom daer dese Gom uyt traent / wordt voor de Ceder-boom, van andere voor den Ethiopischen Olijf-boom, maer van de meeste voor een onbekende Boom gehouden. De beste Gom / de welcke onder dien naem hier te Lande gebracht wordt / is de witachtige met yets geels vermenght / en die gebrandt of ontsteken zijnde een aengenamen reuck verweckt.

Plaetse. De Gom Elemni komt uyt Ethiopien.

Aert en Krachten. De Gom Elemni is matelijck verwarmende van aert / vermorwende / verteerende/ resolverende/ rijpmakende/ pijn-stillende/ en de Wonden des Hoofts heelende van krachten. Joh. Schroderus.

Tacamahaca.

Gedaente.

DE Gom / Tacamahaca genaemt / vloeyt uyt een welrieckende Boom / die gelijck onse Populier-boom hoogh opschiet: de vrucht is root/ het Pionien-zaet eenighsins gelijck. Dese Gom is van verwe de Galbanum gelijckende / met witte placken als Ammoniacum doormenght / zwaer van reuck en smaeck.

Plaetse. Dese Gom wordt ons uyt nieuw Spanjen overgesonden.

Aert en Krachten. De Tacamahaca verwarmt in den derden en verdrooght in den tweeden graedt/ en is sterckelijck t'samentreckende / vermorwende/

ver-

verteerende / scheydende en de pijn stillende van krachten. Fragosus, Monardus.

Medicinael gebruyck. Voor opstijginge van de Lijf-moeder: Neemt een weynigh van dese Gom / leght het op een kool vuur / en laet de roock daer van in de Neus van de Vrouwe optrecken: ondertusschen bereydt daer van een plaester / en leghtse op de Navel van de Buyck. Monardus.

Voor koude Geswellen, pijn van de Leden, en Wonden der Zenuwen: Hier toe wordt dese Gom nuttelijck plaester-wijs gebruyckt. Monardus, Fragosus.

Voor Tandt-pijn en sinckinge die op de Oogen vallen: Bereydt een plaester van dese Gom / en leghtse op de slapen des Hoofts. Monardus.

Om de Maegh te versterecken: Wordt dese Gom alleen of onder andere genees-middelen vermengt / plaester-wijs van buyten opgeleydt. Fragosus, Monardus.

Gom Lacke, in 't Latijn *Lacca*.

Gedaente.

De Gom Lacke is hardt / doorluchtigh / ros / die veeltijts aen tacksken noch vast zijnde / hier te Lande gebracht wordt. Van dese Gom zijn nochtans verscheyde opinien: Garcias vermeent dat de Lacca van gevleugelde Mieren uyt een sekere groote Boom gesogen / en daer na van de selve / gelijck de Honing van de Byen / aen de tacken gevestight wordt. Andere seggen / dat wanneer de Revieren van Pegu overloopen / en veel slijcks na laten / dat als dan van de Inwoonderen veel tacksken in dien slijck nedergeworpen worden / waer op sich veel gevleugelde Mieren vergaderen / en de Gom Lacke daer op laten vallen en vevestigen. Doch waerschijnelijcker is 't / dat

dat de selve gelijck de andere Gomme uyt de Boom traent.

Plaetse. De Gom Lacke wordt uyt Indiën over-gebracht.

Aert en Krachten. Dese Gom is warm van aert/ dunmakende/ openende/ 't zweet en den Urijn drijvende van krachten. Joh. Schroderus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheyt van de Lever, Mildt, Gal-blaes, Watersucht, Geelsucht, Engborstigheydt, en om de Kinder-pockjens en Maselen uyt te drijven: Neemt Gom Lacke een half of geheel vierendeel loots/ fijn gestooten zijnde/ geeft het met bequaem nat in: Het kan oock nuttelijck onder afziedtsels of andere genees-middelen vermengt worden. Joh. Schroderus.

Voor Tandt-pijn en bedorven Tandt-vleesch: Neemt gestooten Gom Lacke een half loot/ gebrande en ongebrande Aluyn van elcks een half vierendeel loots/ water van Weeghbree, van Salie, van elcks een mutsjen/ laet dit te samen staen weken tot dat 'er een seer roode tinctuur uytgetrocken is/ sijght het door pampier/ doet 'er by Roosen-water een half once/ Caneel-water een half loot/ vermengt zijnde/ wascht het Tandt-vlees daer mede.

Liquid-Ambar.

Gedaente.

DE Liquid-Ambar is een vochte of olieachtige herst/ vloeyende uyt een schoone en hooge Boom/ met bladeren als die van de Klim op bewassen/ en met een dicke aschverwige schorsse bekleedt. Dese Boom wordt van de Indianen Ococol of Ocosolt genaemt.

Plaetse. De Liquid-Amber wordt ons uyt West-Indiën toegesonden.

Aert

Aert en Krachten. De Liquid-Ambar is warm in den tweeden / en vochtigh in den eersten graedt / openende / vermorwende / resolveerende en rijpmakende van krachten. Monardus, Cæsalpinus.

Mastick-boom, in 't Latijn *Lentiscus*.

Gedaente.

DE Mastick-boom heeft taye tacken / en is met een roschachtige schorsse bekleedt. De bladeren gelijcken die van de Olijf-boom, zijn hardt / doncker-groen van verwe / met roodtachtige aderkens doorloopen / en zwaer van reuck. De bloemen zijn moschachtigh / en worden van ronde Besien / die eerst groen / daer na paersch / en eyndelijck zwart worden: dese besluyten in sich een harde zwarte kerne en olieachtigh sap. Dit Boom-gewas brengt oock blaeskens voort / die als hoornkens omgekromt zijn / in de welcke eerst een vochtigheyt en daer na kleyne beestkens als Muggen gevonden worden. Uyt dese Boom traent oock een Herst of Gomme / die gemeenlijck Mastick genaemt wordt.

Plaetse. De Mastick-boom wordt gevonden in Syrien, Chios, Candien, Italien, Spanjen, en andere plaetsen aen de Middellandtse Zee gelegen / van waer ons de Mastick overvloedigh toegesonden wordt. De Mastick-boom komt somtijdts hier te Lande van breemt zaet voort / maer moet naerstelijck tegen de koude bewaert worden.

Aert en Krachten. De Mastick-boom en insonderheyt des selfs Herst of de Mastick is warm en droogh in den tweeden graedt / een weynigh t'samen-treckende / vermorwende / en den Maegh versterckende van krachten. Matthiolus, C. Durantus, Cæsalpinus.

Medicinael gebruyck. Voor Buyck-loop: Neemt Mastick een loot / koockt het in een mengelen water / en laet hier van geduurigh drincken. J. Schroderus.

Voor dampen van de Maegh die na de Hersenen opstijgen: Neemt eenige greynen Mastick en slicktse na de maeltijdt door. C. Durantus.

Voor Bloedt-spouwen en verouderde Hoest: Vermenght Mastick onder gesuyverde Honingh ofte bequame Syropen / en laet hier van gebruycken. Dodonæus.

Voor vochte Hersenen en losse Tanden: Knauwt de Mastick in de mondt / waer door veel vochtigheden uyt-getrocken worden. Matthiolus, Lobel.

Voor een slappe Maegh: Wordt de Mastick nuttelijck onder de Maegh-plaesters vermenght.

Voor kloven in de Handen en Lippen: Neemt poeyer van Mastick, met wit van een Ey geklopt/ en bestrijckt de kloven daer mede. Ravelingius.

Wieroock, in 't Latijn *Thus*, *Olibanum*.

Gedaente.

De Boom daer den Wieroock uyt traent / is verscheydentlijck van verscheyden Kruydtbeschrijvers beschreven / soo dat de rechte gedaente onbekent is. Dese Gom ofte Herst is uyt den witten bleeck-geel van verwe.

Plaetse. De Wieroock komt uyt Arabiën.

Aert en Krachten. De Wieroock verwarmt in den tweeden en verdrooght in den eersten graedt / en is een weynigh t'samen-treckende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Hoest, Bloetspouwen, en Buyck-loopen: Neemt een stuckje van de Wieroock als een Erwt groot / en slickt het

des

des avonts / eer men te bedde gaet / door. Garcias, Cæsalpinus.

Voor Sinckingen: Berooockt u met Wieroock, en slickt een stuckje daer van des avonts in. J. Stocker.

Voor holle Sweeringe en versche Wonden: Leght of stropt'er gestooten Wieroock in. Fragosus, Lobel.

Voor Kack-hielen: Vermenght Wieroock onder Verckens-reusel en strijckt het daer op. Lobel.

Sarcocolla.

Gedaente.

De Sarcocolla is een Gomme / tranende uyt een doornachtige Boom-gewas / geelachtigh van verwe / bitterachtigh van smaeck / doch daer na wat soetachtigh.

Plaetse. De Sarcocolla komt uyt Persien.

Aert en Krachten. De Sarcocolla is warm in den tweeden en droogh in den eersten graedt / t'samen-treckende / heelende en suyverende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor vuyle en holle Sweeringe en Zeeren: Neemt het poeyer van Sarcocolla en stropt het daer in / of met Honingh vermenght zijnde / wordt het nuttelijck met wieccken daer op geleyt. Matthiolus, Cæsalpinus.

Voor loopende Oogen, en schellen op de selve: Wordt de Sarcocolla in Esels-melck geweeckt / en onder de Oogh-waters vermenght. Matthiolus.

Dr.iken-

Draken-bloedt, in 't Latijn *Sanguis Draconis*.

Gedaente.

DRaken-bloedt is een roode Traen / uytgedrooght bloedt niet ongelijck/ vloeyende uyt een sekere Boom / hebbende een dicke harde stam boven in acht of negen zijde-tacken gescheyden. De schorsse is oneffen en geklooven. Op de toppen van de tacxkens zijn veel lange spitse bladeren by een gevoeght/die omtrent anderhalven voet langh/ een vinger breedt / en in 't midden gelijck de Lisch-bladeren met een verheven ribbe versien zijn. De vruchten wassen gelijck de Dadelen, Druyf-wijs by een vergadert / de Kriecken eenigsins gelijck/ geel van verwe en suurachtigh van smaeck.

Plaetse. Het wordt uyt de Canarische-Eylanden over gebracht.

Aert en Krachten. Draken-bloet is matelijck verkoelende/ maer meerder verdroogende van aert/ en sterckelijck t'samentreckende en te rugge drijvende van krachten. Acosta, Clusius, Aloysius, Cadamustus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Vrouwelijcke vloeden, Buyck-loopen en Bloet-spouwen: Neemt Draken-bloedt een half vierendeel loots/ fijn gestooten zijnde geeft het met eenigh bequaem nat in. Matthiolus, Acosta.

Om het Bloedt te stelpen, en versche Wonden te genesen: wordt het Draken-bloedt onder andere genees-middelen vermenght. Clusius.

Styrax Calamita.

Gedaente.

DE Styrax Calamita is een wel rieckende vette vochtigheyt / in greynen / gelijck de Amoniacum, stijf geworden. De Boom is van stam en bladeren de Quee-boom niet seer ongelijck.

De

De bloemen zijn wit / en van gedaente die van de Orangie-boom gelijck. De vruchten zijn rondt / en soo groot als de Hasel-noten.

Plaetse. De Boom / daer de Styrax Calamita uyt traent wast in Syrien, Silicien en Pamphilien: Hy wordt oock op andere plaetsen / van zijn vruchten voort gekomen zijnde / gevonden / maer brengt sijn Gom niet te voorschijn.

Aert en Krachten. De Styrax Calamita verwarmt / verdrooght en vermorwt. Matthiolus, Galenus.

Medicinael gebruyck Voor Hoest, Sinckinge, Heestigheydt, Hooft-pijn en verstopte Maentstonden: Hier tegen wordt de Styrax Calamita onder andere genees-middelen vermengt en ingenomen. Galenus.

Styrax Liquida.

Gedaente.

De Styrax Liquida is een sterck rieckende vette vochtigheydt / gelijck een dicke Balsem. Sommige vermeynen dat het selfde van Styrax Calamita, in Olie en Wijn gesmolten / gemaeckt is: Andere seggen dat het de Olie is uyt de vruchten van de Styrax Calamita boom geperst. Noch zijnder die vast stellen dat het gemaeckt is van Myrrhe, die eerst in water geleyt / en dan uyt gedruckt wordt.

Plaetse. Het wordt van de selve plaetsen daer de Styrax Calamita gevonden wordt / over gesonden.

Aert en Krachten. De Styrax Liquida verwarmt geweldigh / maeckt murruw / maer te veel geroocken verweckt pijn in het hooft / en slaperigheyt. Dioscorides.

China Wortel, in 't Latijn *Radix Chinæ.*

Gedaente.

De China Wortel is dick / hardt / geknoopt / buldtachtigh / van buyten ros of doncker-roodt / en van binnen witachtigh / een weynigh na den bleeck-roode treckende.

Plaetse. Dese wortel wast in China, en wordt oock uyt nieuw Spanjen en Peru over gebracht / maer dan isse van binnen rosser.

Aert en Krachten. De China Wortel verwarmt matelijck / en verdrooght in den tweeden graedt / opent en drijft den Urijn en 't Sweet. Fragosus, Garcias.

Medicinael gebruyck. Voor Pocken, langhdurende Koortsen, Lammigheyt, Water-sucht, Gicht, verouderde Hooftpijn, Geel-sucht, verstoptheyt van de Lever en 't Graveel. Bereydt een afziedtsel van dese wortel / gelijck als van het Pockhout, en laet hier van drincken. Monardus, Fragosus.

Radix Jalappæ.

Gedaente.

Dese vreemde wortel is bruyn of grauwachtigh van verwe / anderfints de Mechoacan gelijck / waeromse oock van sommige swarte Mechoan genoemt wordt.

Plaetse. Dese wortel is voor eenige weynige Jaren uyt Indiën overgebracht.

Aert en Krachten. De Jalappa purgeert alderhande / maer insonderheyt de waterachtige vochtigheden / tot een vierendeel loots of vier scrupelen met eenigh bequaem nat ingenomen.

Mechoacan, in 't Latijn *Radix Mechoacannæ.*

Gedaente.

UYt dese wortel spruyten veel lange / teere rancken / die sich om de bystaende steunselen bevestigen. De doncker-groene bladeren zijn breedt / voor spits / hayrigh / en die van de Winde wat gelijck. De bloemen zijn van vijf groote bladeren gemaeckt / in 't midden voort brengende een hoofdeken / soo groot als een Hasel-noote: 't welck in sich besluyt twee zwarte zaden als kleyne Cicers. De wortel is langwerpigh / dick en van binnen wit.

Plaetse. Dit Gewas komt voort in West-Indiën en nieuw Spanjen.

Aert en Krachten. De Mechoacan is warm in den eersten en droogh in den tweeden graedt / en purgeert de slijmige en waterachtige vochtigheden. Men geeft hier van de Kinderen omtrent een scrupel / en de volwassene een vierendeel loots of twee op een reys in. Renodæus, Joh. Schroderus.

Rhabarber, in 't Latijn *Rhabarbarum*, *Rheum.*

Gedaente.

DEse wortel is seer dick / rondt / van buyten roschachtigh / en van binnen uyt den rooden na 't geel treckende / en wanneerse geweyckt of geknauwt wordt / een safferaenachtige verwe van sich gevende.

Plaetse. De Rhabarber wast in China, en wort ons uyt de Levant overgesonden: maer die uyt Moscovien komt wordt soo seer niet geacht.

Aert en Krachten. De Rhabarber purgeert de galachtige vochtigheden / maer sluyt daer na het

lichaem

lichaem weder toe / waerom het oock in alderhande Buyck-loopen gebesight wordt. Men geeft 'er een vierendeel loots of twee op een reys van in / of men weeckt 'er twee of drie vierendeel loots van in eenigh bequaem nat / om op een mael in te nemen.

Hermodactylus.

Gedaente.

De Hermodactylus is een bol of ajuynachtige wortel / van binnen wit / en bequaem om lichtelijck gepulveriseert te worden.

Plaetse. De Hermodactylus wordt ons uyt Syrien toegesonden.

Aert en Krachten. Dese wortel is warm en droogh in 't begin van den tweeden graedt / en purgeert de dicke slijmerachtige vochtigheden / de selve uyt de ledematen of juncturen drijvende. Men geeft van de selve van een half tot anderhalf vierendeel loots op een reys in. Renodæus.

Turbith.

Gedaente.

Onder alle de Kruydt-beschrijvers zijn verscheyde meyningen / wat voor een Gewas voor de Turbith te houden zy: Mesue schrijft het te zijn de wortel van een venckelachtigh kruydt / dat vol melckachtigh sap is: Serapio en Avicenna houden 't voor de wortel van Tripolium: Actuarius voor de wortel van Alypum dioscoridis, 't welck hy wit Turbith, of voor de wortel van Esula, het welck hy zwart Turbith noemt: Fuchsius voor de wortel van Thapsia: Garcias schrijft het te zijn een Gewas wiens wortel noch groot

noch langh is. De steel is omtrent twee of drie palmen hoogh / een vinger dick / en als de Veyl langhs de aerde kruppende. De bladeren en bloemen zijn die van de Heemst-wortel of witte Maluwe niet ongelijck. Hoe het zy / de Turbith die hedendaeghs in de Apotheken gebruyckt wordt / komt met de ken-tekenen van Mesue voor geschreven / seer wel over een: want onse Turbith is van binnen wit en gomachtigh / van buyten grauw en licht om te breken.

Plaetse. De Turbith groeyt in Indiën, en wordt van daer na Persien, Arabien, en andere gewesten over gesonden.

Aert en Krachten. De Turbith is warm en droogh in den derden graedt / en heeft een besondere kracht om de dicke en taye slijmachtige vochtigheden uyt de ver gelegene deelen te trecken / en door den stoelgangh uyt te drijven. Het wordt in substantie van twee tot vier scrupelen of anderhalf vierendeel loots in gegeven: of men gebruyckt daer van in infusie van een tot drie vierendeel loots. Mesue, Ægineta, Joh. Schroderus.

Radix Contrayerva.

Gedaente.

Dese vreemde wortel is de Cyperus van gedaente seer gelijck / waerom oock Bauhinus de selve Ciperus longus odorus Peruanus genoemt heeft.

Plaetse. De Radix Contrayerva is eerst voor eenige Jaren uyt Peru over-gebracht geweest.

Aert en Krachten. De Radix Contrayerva is warm in den tweeden graedt / 't zweet-drijvende / en 't vergift wederstaende van krachten. Monardus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Vergift,

gift, Wormen, Peſt, quaet-aerdige Koortſen en Kinder-pockjens: Neemt een half ofte geheel vierendeel loots van de geſtooten wortel / en geeft het met bequaem nat in. Monardus, Joh. Schroderus.

Radix Curcumæ.

Gedaente.

De Curcuma is een wortel van uyterlijcke gedaente de Gember gelijck / van binnen geel / en oock ſoodanige verwe van ſich gevende.

Plaetſe. De Curcuma groeyt in Indiën.

Aert en Krachten. Deſe vreemde wortel is warm en droogh in den tweeden graedt / bitter van ſmaeck / openende / dun makende / afvagende / en verteerende van krachten. Ruellius, Cluſius.

Medicinael gebruyck. Voor verſtoptheyt van de Lever, Mildt, Gal-blaes, Geel-ſucht, Water-ſucht, en verſtopte Maent-ſtonden: Neemt een vierendeel loots van het poeyer van deſe wortel / en geeft het met Wijn of eenigh ander bequaem nat in. Matthiolus, Fuchſius.

Galigaen, in 't Latijn *Radix Galangæ.*

Gedaente.

De Galigaen is een vreemde wortel / met leden gelijck de Riet-wortelen onderſcheyden / van buyten en binnen bruyn van verwe / ſcherp van ſmaeck en wel rieckende.

Plaetſe. De Galigaen wordt uyt Indiën over gebracht.

Aert en Krachten. De Galigaen is warm en droogh in den derden graedt / openende en doorſnijdende van krachten. Matthiolus, Acoſta.

Medicinael gebruyck. Voor Winden en rauwigheyt van de Maegh, duyselingh in 't Hooft, verstoptheyt van de Lijfmoeder, Buyck-pijn, en Hert-kloppinge: Hier tegen geeft een half of geheel vierendeel loots van de gestooten wortel met Wijn in. Acosta, Matthiolus, Fuchsius.

Gember, in 't Latijn *Zinziber*.

Gedaente.

DE Gember heeft bladeren gelijck het Water-lisch, maer doncker-groen van verwe/ die twee of driemael op een Jaer vernieuwt worden. Het zaedt is wit / welrieckende / wat langer als de groote Cardamom, en leyt in een drie-hoeckige gerimpelde Schelpe beslooten. De wortel is hier te Lande by een yder genoegh bekent.

Plaetse. De Gember groeyt in Oost-Indiën.

Aert en Krachten. De Gember is sterckelijck verwarmende van aert / openende / door snijdende en dun makende van krachten. Monardus, Garcias ab Horto.

Medicinael gebruyck. Voor verkoutheydt van de Maegh, Borst, Ingewandt en verrottinge der vochtigheden: Hier toe wordt de Gember nuttelijck in Spijse en onder andere genees-middelen gebruyckt.

Zedoaria.

Gedaente.

DE Zedoaria is een Gewas de Gember van gedaente by na gelijckende / en wordt daerom van de Indianen wilde Gember genaemt: de beste wortel is te achten / de geene wel rieckende/

de / witachtigh / zwaer / sonder worm-gaten en bitter van smaeck is.

Plaetse. De Zedoaria wast in China.

Aert en Krachten. De Zedoaria is warm en droogh in den derden graedt / door snijdende / versterckende / de winden brekende / en 't vergift weerstaende van krachten. Garcias, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor pijn in de Maegh en Darmen, Wormen des Buycks, op-gestopte Maendt-stonden, overtollige Brakinge en Buyckloop: Neemt een vierendeel loots van de gestooten wortel met Wijn of eenigh ander bequaem nat in: men kan de selve oock in Wijn op zieden / en die Wijn laten drincken. Garcias, Rondeletius.

Voor een stinckende Adem en besmettelijcke Lucht: Knauwt dese wortel in de Mondt / en slickt het door. Garcias.

Zarza Parilla.

Gedaente.

De Zarza Parilla is van bladeren de stekende Winde gelijck. De wortelen / die uyt een groote dicke knobbelachtige harde wortel en gerimpelt hooft over beyde zijde seer veel voortspruyten / zijn seer langh / sonder leden / buygelijck / met een hardtachtige zwarte schorsse bekleedt / gerimpelt / en binnen met een meelachtigh mergh gevult.

Plaetse. De Zarza Parilla wast in West-Indiën.

Aert en Krachten. De Zarza Parilla is matelijck warm / maer sterckelijcker verdroogende van aert / en den Vrijn en 't zweet drijvende van krachten. Monardus, Garcias ab Horto.

Medicinael gebruyck. Voor de Pocken, Schurftheydt, Gicht, Sinckingen en andere gebreken daer uyt ontstaen: Bereydt een afziedsel van dese

wortel / gelijck als van de China, en laet hier van drincken; hier op moet het zweeten bevordert worden. Monardus, Matthiolus, Lobel.

Spica Nardi.

Geslachten.

VAn de Spica Nardi zijn in de Apotheken twee soorten bekent / het eene Spica Nardi Indica, en 't ander Spica Nardi Celtica genaemt.

Gedaente. De Spica Nardi Indica is een breemde wortel / en brenght voort dunne en dorre veselingen / gelijck hayrvlocken by een vergadert / uyt het midden van de welcke eenige bies-achtige bladekens voort-spruyten.

De Spica Nardi Celtica brenght voort uyt dunne wel-rieckende wortelen / die met veel bruyne faselingen en lockachtighe ranckskens behangen zijn / bleeck-geelachtigh en smalle bladeren. Het steelken schiet omtrent een palme of anderhalf hoogh op / en de bloemkens zijn geel van verwe.

Plaetse. De Spica Nardi Indica wast in Oost-Indiën. De Spica Nardi Celtica groeyt in Ligurien, Carinthien, en op de Alpes-bergen van Tyrol.

Aert en Krachten. De Spica Nardi Indica is verwarmende in den eersten / en verdroogende in den tweeden graedt / door snijdende / dun makende / en den Urijn af-drijvende van krachten. Galenus.

De Spica Nardi Celtica verschilt weynigh in aert en krachten van de Spica Nardi Indica, maer is wat onsterker in werckinge.

Medicinael gebruyck. Voor beslooten winden, opgestopte Maent-stonden, pijn in de Maegh, en Geel-sucht: Hier tegen wordt de Spica Nardi in

Wijn

Wijn gekoocht en gedroncken / of eenighe greynen daer van onder andere genees-middelen vermenght.

Kemels-hoy, in 't Latijn *Schœnanthum.*

Gedaente.

DIt Gewas is een harde bies- of gras-achtige Plante. De bloemkens zijn uyt den geelen bleeck-roodt van verwe. De wortel is kleyn / hardt / en met veel kleyne veselingen in de aerde bevestight.

Plaetse. Het groeyt in Arabia.

Aert en Krachten. Kemels-hoy is warm van aert/ fijn van deelen/ een weynigh t'samen-treckende van krachten. Dioscorides, Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheydt van de Lijf-moeder, Lever en Mildt, Winden van de Maegh, Brakinge, de Hick, verstoptheydt en pijn van de Nieren en Blaes: Tegen de voornoemde gebreken wordt de Schænanthum onder andere genees-middelen vermenght en gebruyckt. Matthiolus, C. Durantus.

Agaricus.

Gedaente.

DE Agaricus is een witte Kamper-noelie, wassende aen de Lorcken-boomen, onder de welcke voor de beste geacht wordt de witste/ lichtste/ vooste/ breuckſaemste/ eerst soet en daer na bitter en t'samentreckende van smaeck.

Plaetse. De Agaricus groeyt in Italien aen de Lorcken-boomen.

Aert en Krachten. De Agaricus verwarmt in

den eersten en verdrooght in den tweeden graedt / en is openende / door-snijdende / dun makende / afvagende / en de water- en slijmachtige vochtigheden des lichaems door den Kamer-gangh afdrijvende van krachten. Matthiolus, Dodonæus, Brunfelsus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheydt van de Lever, Mildt, Lijf-moeder, Nieren, Engborstigheyt, Geel-sucht, Gicht, en vallende Sieckten: Om dese gebreken te genesen salmen het lichaem suyveren met Agaricus, en van de selve van een tot twee vierendeel loots met Wijn of Honing-azijn in geven / of laet'er van twee tot vijf vierendeel loots in eenigh bequaem nat weecken / en uytgeperst zijnde in nemen. Dioscorides, Mesue, Galenus.

Peper, in 't Latijn *Piper*.

Geslachten.

De Peper wordt in ronde en lange Peper onderscheyden. De ronde Peper is wederom tweederley / zwart en wit.

Gedaente. Het Gewas dat ronde swarte Peper draeght / heeft teere / doch taye geknoopte rancken / waer mede het sich aen de bystaende steunselen oprecht / of langhs de aerde verspreyt blijft leggen. Uyt yeder knoop of lidt spruyt nu aen d'een / en dan aen d'ander zijde een bladt / 't welck breedt / by na rondt / voor spits en met veel zenuwen door-loopen is. Omtrent dese bladeren groeyt de Peper Druyf-wijs aen een langhwerpigh steelken by een vergadert. De wortel is niet seer groot.

Het Gewas / 't welck witte ronde Peper voort brengt / is het voorgaende seer gelijck / alleen zijn de vruchten daer van / oock gedrooght zijnde / wit.

Het

Het Gewas / waer aen de lange Peper voort komt / hoewel het eenighsins de swarte ronde Peper schijnt te gelijcken / nochtans zijn de bladeren teerder / bleecker-groen / korter van steelen / en meer gezenuwt. De vrucht is langhwerpigh / gelijck het bloeysel van de Bercken-boom, van buyten asch-graeuw / en van binnen wit.

Plaetse. Alle dese soorten van Peper worden ons uyt Oost-Indiën over gesonden.

Aert en Krachten. De swarte en voornamentlijck de witte Peper is heet en droogh in den derden of in 't beginsel van den vierden graedt / door snijdende / dun makende en openende van krachten. Fragosus, Matthiolus.

De lange Peper is warm en droogh in den tweeden graedt / met een sachte scherpigheyt en t'samen-treckinge. Lobel.

Medicinael gebruyck. Voor een verkoude en vochte Maegh: Neemt vijf of ses heels witte Peper-kornen, en slicktse een uur voor de maeltijdt door.

Voor Buyck-pijn, Vergift, duysterheydt van 't Gesicht, en andere gebreken uyt overvloedige vochtigheden en Winden ontstaen: Hier toe wort de Peper onder andere genees-middelen vermenght en ingenomen. Dioscorides, Galenus, Matthiolus, C. Durantus.

Cubeben, in 't Latijn *Cubebæ*.

Gedaente.

De Cubeben zijn vruchten van een Gewas / 't welck sich gelijck de Peper om de Boomen en bystaende steunselen bevestight / dragende bladeren breeder als die van de Myrtus, maer smalder als die van de Granaet-boom. De bloemen zijn wel-rieckende De vruchten komen

Druyf-wijs te voorschijn / yeder aen een steelken afhangende.

Plaetse. De Cubeben wassen by de Peper.

Aert en Krachten. De Cubeben zijn warm en droogh in den tweeden of in 't begin van den derden graedt / dun makende / verteerende / en het Ingewant / voornamentlijck het Hooft versterckende van krachten. Lobel, Garcias, Acosta, Fragosus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande koude gebreken van de Hersenen, 't Herte, de Longh, Maegh, en Lijf-moeder: Worden de Cubeben onder andere genees-middelen vermenght / of met Wijn ingenomen. Garsias, Matthiolus.

Cardamom, in 't Latijn *Cardamomum*.

Geslachten.

Dit Gewas is in groote en kleyne Cardamom van de Apotheken onderscheyden.

Gedaente. De groote Cardamom, die oock Paradijs Koren genaemt wordt / is een langwerpige driekantige hauwe / van verwe en groote den Day-steen gelijck; waer in hoeckigh / hardt / en specerpachtigh zaet besloten leyt.

De kleyne Cardamom is een vrucht kleynder als een Hasel-note / in sich besluytende veel hoeckigh zaedt / maer kleynder als dat van de groote soorte.

Plaetse. De Cardamom wordt ons uyt Indiën over gebracht.

Aert en Krachten. De Cardamom is heet en droogh in den derden graedt / dun makende / versterckende en de winden scheydende van krachten / en wordt tot de selve gebreken / daer de Cubeben toe dienstigh zijn / gebruyckt. Matthiolus, C. Durantus, Garcias ab Horto.

Amomum.

Gedaente.

WAt voor een Gewas voor de oprechte Amomum te houden is / hier van zijn verschepde mepningen. De naerstige Kruydt-ondersoecker C. Clusius beschrijft'er drie soorten van/ nochtans bekent hy dat het swaer is vast te stellen wat de oprechte Amomum is. Het geene dae'r voor in de Apotheken gebruyckt wordt / zijn tweederley zaden; het eene is een zwart rondt zaet / soo groot als een Peper-korne: het ander is kleyn/ langwerpigh en specerpachtigh van smaeck / en onder de naem van Amomum Creticum bekent.

Plaetse. De Amomum in de Apotheken gebruyckelijck wordt ons uyt vreemde Landen toe gesonden.

Aert en Krachten. De Amomum is verwarmende en verdroogende van aert / wordt in de selve gebreken waer toe de Cubeben dienstigh zijn / gebruyckt.

Kruydt-nagelen, in 't Latijn *Cariophylli.*

Gedaente.

DE Kruydt-nagelen zijn hier te Lande een yeder genoeghsaem bekendt. De Boom daerse op groeyen/ is/ volgens Garcias, soo groot als een Laurier-boom, en volgens Clusius, als een Peren-boom, dragende bladeren die van de smal-bladige Laurier niet ongelijck. De Nagelen selfs zijn anders niet als de knopkens van de bloemen / de welcke open gegaen zijnde / blaeuwe wel rieckende bloemen voortbrengen / in 't midden met veel paersse draden verciert / en yder blat met drie witte stralen door loopen.

Plaetse. De Kruydt-nagelen worden ons uyt Indiën overvloedigh toe gebracht.

Aert en Krachten. De Kruydt-nagelen zijn warm en droogh in den derden graedt / en hebben een versterckende / openende / door snijdende / doordringende en dun makende kracht / met eenige t'samentreckinge vermenght. Matthiolus, Garcias, Fragosus.

Medicinael gebruyck. Voor koude gebreken van de Hersſenen, 't Herte en de Maegh: Hier toe worden de Kruydt-nagelen onder de Spijse gebruyckt / of onder andere genees-middelen vermenght / en inwendigh en uytwendigh gebesight. Matthiolus.

Voor besmettelijck en vuyle lucht: Kruyt-nagelen in tijden van pest ghekna uwt zijnde / bevrijden de Menschen tegen de quade lucht. Garcias.

Olifanten Luys, in 't Latijn *Anacardium*, *Anarcardus*.

Gedaente.

De Anacardus is een vrucht van een onbekende boom / bruyn-roodt van verwe / uytbeeldende de gedaente van eens menschen herte / en in sich besluytende een kerne als een Amandel, tusschen de welcke en de buytenste schorsse / een seer scherpe rosse Olie gevonden wordt.

Plaetse. Dese vrucht wordt veel in Oost-Indiën gevonden.

Aert en Krachten. De Anacardus is warm en droogh in den tweeden graedt / versterckt de hersenen / en scherpt het verstandt en memorie. Joh. Schroderus.

Colo-

Coloquint-appelen, in 't Latijn *Colocynthis*.

Gedaente.

HEt Kruydt daer dese vruchten aen voort komen / is een vreemt Komkommerachtigh Gewas / en daerom van sommige Cucurbita Sylvestris genaemt. Het leyt met sijn rancken ter aerde uytgespreyt / de welcke met breede en op sommige plaetsen diep gesneden bladeren bewassen zijn. Het draeght bleeck geele bloemen. De vruchten zijn meest rondt gelijck Appelen / selden Peer-wijs of plat-rondt / dese zijn eerst met een groen en daer na rijp geworden met een geelachtige schorsse bekleedt / onder de welcke sich vertoont wit / sacht / en boos mergh. Het zaet is dat van de Komkommers van gedaente gelijck / maer veel kleynder en seer hardt.

Plaetse. Dit Gewas vintmen veel in heete Landen / en wordt somtijdts hier te Lande in Kruydtbeminnaers Hoven gesien.

Tijdt. Hier te Lande bloeyt het laet in de Somer / en brenght seer selden rijpe vruchten voort.

Oeffening. Men zaeyt het in de Lente op een openluchtige en wel ter Son gelegene plaetse.

Aert en Krachten. Het mergh van de Coloquint-appelen is warm en droogh in den derden graedt / seer bitter van smaeck / openende / suyverende / en afvagende van krachten. Het purgeert door een besondere kracht alle galachtige vochtigheden / en dick tay slijm / het selve treckende uyt de inwendige en vergelegen deelen des lichaems. Het zaedt is soo geweldigh niet om te purgeeren / als het mergh / en mach meer in gewicht / en met veel kleynder beroerten des Buycks ingenomen worden. Matthiolus, C. Durantus, Mesue, Lobel.

Medicinael gebruyck. Voor verouderde pijn en duyse-

duyselingh van 't Hooft, vallende Sieckte, Popelsy, Engborstigheyt, Kolijck of Buyck-pijn, Schurft, en Pocken: Indien nodigh is het lichaem in dese verhaelde gebreken te suyveren / kan het selfde nuttelijck geschieden met mergh van Coloquint-appelen, 't welck met Gom Tragant, Bdellium, Mastick en andere dingen verbetert is / men geeft van 't selfde tot twintigh greynen zwaer op een reys in. Dodonæus, Joh. Schroderus.

Voor Dovigheydt: Neemt Coloquint, ziedt het op in Olie; dese uytgeperste Olie druppt in de Ooren. Dodonæus.

Voor Wormen des Buycks: Neemt de voorverhaelde Olie / en bestrijckt 'er de Navel van de Buyck mede. Mesue.

Myrobalanen, in 't Latijn *Myrobalani*.

Gedaente.

VAn dese vruchten zijnder hedendaeghs vijf soorten in de Apotheken bekent / als Myrobalani Chebuli, Citrini, Bellyrici, Indi, en Emblici, yeder op een bysonderen Boom voortkomende.

Gedaente. De Myrobalani Chebuli zijn de aldergrootste langwerpigh rondt / gelijck een kleyne Limoen of Persick. De bladeren van dese Boom zijn die van de Persick-boom eenighsins gelijck.

De Myrobalani Citrini zijn langwerpigh rondt / maer geel van verwe / hebbende veel vast vleesch / en een kleyne steen. De bladeren zijn die van de Sorben-boom gelijck.

De Myrobalani Bellyrici zijn rondt / en niet seer groot. De bladeren van de Boom zijn de Laurier-bladeren eenighsins gelijck / maer bleecker groen van verwe.

De Myrobalani Indi zijn meest acht-hoeckigh / zwart of doncker-blaeuw van verwe / hebbende in plaetse

plaetſe van een ſteen ſeer harde weeren. De bladeren zijn als die van de Wilgen-boom.

De Myrobalani Emblici zijn ſtucken van de geheele vrucht / die anders rondt / en met groeven of vooren door-loopen is.

Plaetſe. Deſe Gewaſſen komen uyt Ooſt-Indien.

Aert en Krachten. De Myrobalani zijn koudt en droogh van aert / met eenige t'ſamentreckinge vermenght. De Chebuli purgeeren eerſt de ſlijmerachtige vochtigheden / en daer na de gal. De Citrini drijven de geele / en de Indi de zwarte gal af. De Emblici en Bellyrici jagen de ſlijmige vochtigheden uyt het lijf. Meſue, Garcias, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Om de ſlijmerige en galachtige Vochtigheden te ſuyveren: Neemt van de Myrobalanen anderhalf loot / weeckt het in eenigh bequaem nat / door-geſegen zijnde / geeft het op een reys in. Maer indien men begeert datſe meerder t'ſamentreckinge of verſtoppinge na laten ſullen / ſoo geeft van het fijn geſtooten poeyer van Myrobalanen een half loot in. Lobel, Joh. Schroderus.

Voor loopende en ontſteken Oogen: Stoot de Myrobalani Citrini tot een fijn poeyer / en vermenght het onder de Oogh-ſalven. Matthiolus, Meſue.

Voor langhduurende Koortſen en Waterſucht: Worden de geconfijten Myrobalani Chebuli nuttelijck gebruyckt. Garcias.

Voor de Speenen en Anbeyen: Neemt poeyer van de Myrobalani Emblici, vermenght het met ſap van wit Wolle-kruydt, en leght het daer op. C. Durantus.

Kraen-oogen, in 't Latijn *Nux Vomica.*

Gedaente.

DIt Gewas is plat-rondt / asch-graeuw van verwe / seer hardt / en bitter van smaeck.

Plaetse. Het groeyt in Arabia.

Aert en Krachten. Dit Gewas doet sterckelijk braken / en veel gal en slijm lossen / een half loot van het poeyer ingenomen zijnde. Het wordt mede onder de Præservativen vermenght: nochtans is het doodelijck voor Honden en Herten.

Oprecht Dictamnum, in 't Latijn *Dictamnum Creticum.*

Gedaente.

DIt breemt Kruydt heeft rondtachtige / en met een dicke grijse wolachtigheyt bekleede bladeren. De steelkens en de zyde-tacxkens zijn dun: op wiens toppen aer-wijse geschubde bollekens / als aen de Stæchas, te voorschijn komen / uyt de welcke veel schoone purpere bloemkens voort spruyten. Het zaet leyt mede tusschen dese schubbekens besloten.

Plaetse. Dit Gewas wordt nergens als op het Eylandt Candia gevonden.

Aert en Krachten. Oprecht Dictamnum is warm en droogh in den derden graedt / openende / af-vagende / dun-makende / en het vergift wederstaende van krachten. Dodonæus, Brunfelsus, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor opgestopte Maendstonden, swaren arbeyt der barende Vrouwen, en om de Na-geboorte af te drijven: Neemt van dit Kruydt een half vierendeel loots / fijn gestooten zijnde geeft het met Wijn in. Dioscorides, Theophrastus.

Om Splinters, Doornen en andere ſcherpe dingen uyt te trecken: Leght'er de bladeren van Dictamnum op. Dioſcorides.

Voor Vergift en beten van fenijnigh Gedierte: Hier tegen geeft dit kruydt alleen of met andere genees-middelen onder Wijn vermenght in. Matthiolus, C. Durantus.

Sene, in't Latijn *Sena*.

Gedaente.

De Sene is een plante die alle Jaer vergaet / en is van gedaente de Lombaertſe Linſen eenighſints gelijck / doch de bladeren gelijcken beter die van de groote Myrthus, van de welcke de Orientaelſe Sene de aldergrootſte voort brengen. De bloemen zijn geel / van vijf bladekens / gemaeckt / en op dunne ſteelkens gevestight. Na de bloemen volgen platte kromme en by na halvemaens-wijſe hauwen / de welcke bruyn plat zaet in ſich beſluyten. De wortelen zijn langh en dun.

Plaetſe. De Sene waſt in Syrien, Egypten en Italien, en wordt ons van daer over geſonden. Maer hier te Lande in de Hoven gezaeyt zijnde komt traeghlijck voort / en verkrijght noch bloemen noch hauwen / want 't blijft qualijck drie maenden in 't leven.

Aert en Krachten. De Sene-bladeren zijn warm en droogh in den eerſten graedt / en hebben een beſondere kracht om de aengebrande / waterachtige / ſlijmige en galachtige vochtigheden door den Kamer-gangh af te jagen. Sy worden nu ter tijdt veel van de Genees-meeſters gebruyckt / op verſcheyde wijſe in gegeven en met windbrekende Genees-middelen verbetert. Matthiolus, Fuchſius, Joh. Schroderus.

Aloë.

Aloë.

Gedaente.

De Aloë brenght voort lange / breede / dicke / gladde / omgebogen en aen de kanten gekertelde bladeren / die met botte stekelingen beset en met een tap sap vervult zijn. Tusschen dese bladeren schiet de steel omtrent een voet hoogh op / de welcke met veel witte bloemen / volgens H. Tragus, of geele volgens Gesnerus, of incarnaten volgens Matthiolus, behangen is. De wortel is seer dick.

Het Sap van dit Gewas is in de Apotheken in twee soorten gedeelt / het eene wordt Aloë Succocitrina, en 't ander Aloë Hepatica genaemt.

Behalven de gemeene Aloë is'er een ander in America wassende / en daerom Aloë Americana genaemt. Dit Gewas heeft grooter en dicker bladeren als de voorgaende / die oock met scherper punten aen 't eynde en rondtom de kanten gewapent zijn.

Plaetse. De gemeene Aloë groeyt veel in Oost-Indiën, van waer ons het sap over gesonden wort. De andere wordt in West-Indiën op veel plaetsen gevonden. Beyde dese Planten worden oock hier te Lande in de Hoven van de Lief-hebbers der Kruyden gesien en onderhouden.

Oeffeningh. De oeffeningh die de Aloë hier te Lande begeert / kan men in het eerste en tweede Deel van het Vermakelijck Lantleven na sien.

Aert en Krachten. Het sap van de Aloë, te weten van de gemeene Aloë, is warm in den eersten / of gelijck andere seggen in den tweeden / en droog in den derden graedt / seer bitter van smaeck / openende / versterckende / suyverende / t'samentreckende en heelende van krachten. Daer-en-boven

ven drijft het de gal en slijmachtige vochtigheden door den Kamer-gangh uyt het lijf / en wederstaet de verrottinge. P. Ægineta, Mesue.

Medicinael gebruyck. Om sachte Kamergangh te verwecken: Neemt tien of twintigh greynen van de Aloë 's avonts voor den eeten in / en het sal u den volgende morgen sachten Kamer-gangh verwecken; dit is goet de geel suchtige / en die met een slappe Maeg en Wormen des Buycks gequelt zijn: maer die de Anbeyen onderhebigh zijn / moeten sich van des selfs gebruyck wachten. Dioscorides, Mesue.

Voor loopende Oogen: Wordt de Aloë onder de Oogh-waters vermenght. Dioscorides, Mesue.

Voor Wonden, oude Zeeren en Sweeringe: Stroyt'er het poeyer van Aloë in. Mesue, Galenus.

Voor sweeringe van de Mondt en Tandtvleesch: Vermenght Aloë met Wijn en Honingh / en bestrijckt het daer mede. Dioscorides.

Voor Wormen van de Kinderen: Vermenght Aloë met Ossen-gal en Azijn / doet het in een Ocker-noten dop / en bindt het op de Navel van de Buych.

Euphorbium.

Gedaente.

De Euphorbium, volgens de beschrijvinge van Dodonæus, heeft langwerpige / dicke / Komkommer-wijse groene bladeren / die wat gehoeckt of gekant / en met dubbelde ryen van witachtige doornen gewapent zijn. Uyt dese bladeren wordt een seer scherp sap / Euphorbium genaemt / vergadert.

Lobel noemt de voorgaende een jonge plante van Euphorbium, en beschrijft eerst het geene hy Euphorbii arbor Cerei effigie sive peruvianus Cereus

reus vulgi noemt / seggende het te zijn een plante als een arm dick / negentien of twintigh Cubitus hoogh opschietende / en met rechte strepen geboort: In de buytenste uytstekende botte hoecken van de strepen witachtige doornkens strael-wijs aen alle zijden uytgesprept. Uyt het midden van dese struyc-ken spruyten Komkommer-wijse schepsels / smal van halse / gelijck langhwerpige dicke ronde bla-deren / na de gedaente van de struyck gefatsoeneert. Binnen is een seer hardt en rondt houtken / van een duyst dick / 't welck met wierachtigh vleesch bekleedt is / vol tap gomachtigh bitter sap. De bloeme groeyt aen 't opperste van de plante / de welcke dien van roodt Vingerhoet-kruydt gelijck is / na de welcke schoon-roode vruchten volgen / by na gelijck Vijgen gefatsoeneert / die goet van smaeck zijn.

Plaetse. De Euphorbium wast in Africa, maer wordt ons meest uyt West-Indiën van Peru over-gesonden. Dodonæus heeft het tot Brussel en Lobel tot Antwerpen van een blat in de aerde gesteken / sien voort groeyen.

Aert en Krachten. Het sap Euphorbium ge-naemt / is heet en droogh in den vierden graedt / dun van deelen / brandende en blaren treckende van krachten. Daer-en-boven jaeght het stercke-lijck de slijm en waterachtige vochtigheden door den Kamer-gang uyt het Lichaem / waerom het oock in kleyne quantiteyt en onder andere genees-middelen vermenght zijnde / inwendigh gebruyckt moet worden. Dodonæus, Renodæus.

Medicinael gebruyck. Om de schelferinge van gebrooken Beenderen uyt te trecken: Stroyt'er het poeyer van Euphorbium op / maer ondertus-schen moet het omleggende vleesch met pluckfel of eenigh cieraet bewaert worden. Dioscorides.

Voor

Voor Water-sucht, en pijn van de Mildt: Neemt poeper van Euphorbium, vermenght het met Boom-olie / en bestrijckt'er de suchtige Leden / en de Lincker-zijde mede. Ravelingius.

Voor pijn en gebreken van de Zenuwen: Neemt Euphorbium een deel / Boom-olie twaelf deelen / Wasch soo veel van nooden is / maeckt hier van een salfken / en bestrijckt daer mede. Galenus.

Voor het uytvallen van 't Hayr, en om het Hayr te doen groeyen: Bestrijckt de plaetse met Euphorbium onder Olie van Laurier of Beeren-vet vermenght. Galenus.

Ammoniacum.

Gedaente.

Ammoniacum is een Gom of Sap / vloeyende uyt een soorte van Ferula, by de ouden Agasyllis, anders Ammoniacifera genaemt: De beste is die suyver / wat bitterachtigh van smaeck / na de Castoreum rieckende / en in kleyne stuckskens of klonterkens gedeelt is. Van de Ferula besiet in't Thiende Deel van dit Boeck.

Plaetse. De Plante die de Ammoniacum voort brengt groeyt in Africa in 't Lantschap van Cyrenen.

Aert en Krachten. De Gom Ammoniacum is warm in den tweeden en droogh in den eersten graedt / openende / vermorwende / verteerende / en den buyck weeck makende van krachten. Matthiolus, Dioscorides.

Medicinael gebruyck. Voor Engh-borstigheyt, vallende Sieckte, Flerecijn, verouderde Hooftpijn, Graveel, verstoptheyt van de Lever, Mildt en Lijf-moeder: Geeft van dese Gom een scrupel of half vierendeel loots op een reys in. Matthiolus, Dioscorides.

Voor

Voor alderhande harde en koude Geswellen: Wordt de Gom Ammoniacum onder Plaesters en Salven vermenght en ghebruyckt. Galenus.

Galbanum.

Gedaente.

GAlbanum is een Gom tranende uyt een sorte van Ferula, by de Ouden Metopium, anders Galbanifera genaemt: de beste is/ die knorachtigh/ vet/ tay/ suyver/ geelachtigh van verwe en swaer van reuck is.

Plaetse. De sorte van Ferula, de welcke de Galbanum voort brenght/ wast in Syrien.

Aert en Krachten. De Gom Galbanum is warm end droogh in den tweeden graedt/ vermorwende/ verteerende/ scheydende en uyt treckende van krachten. Dioscorides, Galenus, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor verouderde Hoeft, Engh-borstigheydt, verstopte Maentstonden, Fenijn en inwendige quetsuren: Geeft dese Gom gelijck de Ammoniacum met Wijn in. Dioscorides.

Voor opstijginge van de Lijf-moeder: Laet de Vrouwe aen de Galbanum riecken/ en leght een plaester van Galbanum op de navel van de buyck. Dioscorides, Matthiolus.

Voor vallende Sieckte en drayinge van 't Hooft: Laet de Siecken aen de Galbanum dickwils riecken. Dioscorides.

Voor Exter-oogen aen de Voeten: Legt'er een plaester van Galbanum op/ de welcke ghy eenige tijdt sult laten leggen.

Saga-

Sagapenum, Serapinum.

Gedaente.

SAgapenum is mede een Gomme voort komende uyt de Ferula: De beste is de geene die suyver / van buyten rosachtigh / van binnen witachtigh / scherp van smaeck en zwaer van reuck of na den Loock rieckende is.

Plaetse. Dese soorte van Ferula, waer uyt de Sagapenum vloeyt / groeyt in Medien.

Aert en Krachten. De Gom Sagapenum is warm in den derden / en droogh in den tweeden graedt / dun makende / openende / uyttreckende en de taye slijm en waterachtige vochtigheden purgerende van krachten. Uytwendigh gebruyckt heeft het de werckinge van de Galbanum. Mesue, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor Water sucht, verouderde Hooft-pijn, Hoest, Engborstigheydt, vallende Sieckte, Lammigheydt; Buyck-pijn, verstoptheyt van de Mildt, en opgestopte Maendtstonden: Neemt van dese Gom een half of geheel vierendeel loots / maeckt'er pillen van / en geeft het op een reys in. Mesue.

Opopanax.

Gedaente.

OPopanax is een Gomme vloeyende uyt het Panax Heracleum, van ons in het Thiende Deel deses Kruydt-boecks beschreven: De beste is 't welck van buyten Saffraen-verwigh / van binnen wit of geelachtigh is / seer bitter van smaeck / sterck van reuck / en in 't water gesmolten melckachtigh wordt.

Plaetse. De Opopanax komt uyt Syrien.

Aert

Aert en Krachten. De Gom Opopanax komt in aert en krachten met de Sagapenum over een.

Asa Fœtida.

Gedaente.

DE Asa Fætida is een Gomme of Sap van een vreemt Gewas / Laser of Silphion genaemt: Het beste is 't geene na de Loock rieckt / en tap is.

Plaetse. De Plante / waer uyt de Asa Fætida traent / wast in Medien, Lybien, en Syrien.

Aert en Krachten. De Asa Fætida is verwarmende in den derden graedt / openende / doorsnijdende / en dun makende van krachten. Dioscorides.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheydt en opstijginge van de Lijf-moeder: Geeft van de Asa Fætida van tien greynen tot eenen half vierendeel loots in. Het wordt hedendaeghs veeltijdts van de Vrouwen / die met dit gebreck gequelt zijn / aen de hals gehangen. Dioscorides.

Voor een geswollen Mildt: Hier tegen wordt dese Gomme onder de Mildt-plaesters of Salven vermenght. Dioscorides.

Voor de Fijt aen de Vingers: Neemt Asa Fætida, vermenght het onder 't wit van een Ey / en leght het daer op. Joh. Schroderus.

Gummi Animæ.

Gedaente.

DIt is een heldere en uyt den witten na den geelen treckende Herst / vloeyende uyt seer hooge Boomen / de welcke in America of Nieuw Spanjen wassen.

Aert en Krachten. De Gom Animæ is warm

in

in den tweeden 'en vochtigh in den eersten graedt / dun makende / scheydende / en t'samen-treckende van krachten. Het wordt voornamentlijck gebruyckt tot pijnelijcke en koude gebreken van de Herssenen en Zenuwen. Amatus, Garcias.

Ladanum, Labdanum.

Gedaente.

De Ladanum is een herstachtige welrieckende vochtigheyt / die in de Somer op de bladeren van de Cistus Ledon (zijnde een heesterachtigh Gewas met langhwerpige spitse doncker-groene bladeren bekleet / en met witte bloemkens gelijck kleyne Rooskens verciert) gebonden wordt / en is doncker-graeuw van verwe / en ontsteken zijnde/een seer aengename reuck van sich gevende.

Plaetse. Het wordt ons uyt Africa, en het Eylandt Cyprus of Candia overgesonden.

Aert en Krachten. De Ladanum is verwarmende en verdroogende van aert / vermorwende / verteerende / rijp makende / openende / t'samen-treckende / en pijn stillende van krachten. Matthiolus. C. Bauhinus.

Medicinael gebruyck. Voor het uytvallen des Hayrs: Neemt Ladanum met Myrrhe, Wijn en Olie van Myrtus vermenght / en bestrijckt'er het Hooft mede. Dioscorides.

Voor pijn van de Ooren: Neemt Ladanum met Wijn of Olie van Roosen vermenght / en druppt het in de Ooren. Dioscorides.

Om de Lick-teekenen te verdrijven: Smelt de Ladanum in Wijn / en bestrijckt'er de Lick-tekenen mede. Dioscorides, Galenus.

Om de Na-geboorte af te drijven: Leght de

Ladanum op gloeyende koolen / en laet de roock van onderen ontfangen. Dodonæus.

Voor quade en besmettelijcke Lucht: Beroockt het Huys met Ladanum, 't welck door sijn lieffelijcke reuck alle stanck verdrijft.

Voor Buyckloop, en om de Urijn af te drijven: Neemt een weynigh van Ladanum, en geeft het met oude Wijn in. Dioscorides.

Gutta Gamba, Ghitta Jemou.

Gedaente.

GUtta Gamba is een uytgedrooght Sap van een onbekende Plante / waerom sommige meenen dat het van verscheyde Sappen gemaeckt en bereyt is. Voor 't beste wordt gehouden 't geene suyver en geelachtigh van verwe is.

Plaetse. Dit uytgedrooght Sap wordt ons uyt China overgebracht.

Aert en Krachten. De Gutta Gamba jaegt af van onderen en van boven de slijmige en waterachtige vochtigheden / en wordt daerom tegen de gebreken daer uyt ontstaen / nuttelijck gebruyckt: men geeft daer van ses tot veertien greynen op een reys in. C. Clusius, Joh Schroderus.

Scamonea.

Gedaente.

DE Scamonea is van rancken of steelen / bladeren en witte kloks-wijse bloemen de sachte Winde seer gelijck / maer de wortel is lang / dick / van buyten bruyn / van binnen wit / en met melckachtigh sap gevult. Uyt dese wortel wordt het sap / 't welck onder de naem van Scammonium by de Genees-meesters in de Apotheken soo seer bekent is / vergadert.

Plaetse.

Plaetſe. Dit Gewas groeyt veel in Syrien, van van waer ons het ſap van de wortel toe geſonden wordt. Het is hier te Lande oock van vreemt zaet voortgekomen / en heeft ſijn bloemen in May, Junii en Julii gedragen.

Aert en Krachten. Het ſap of de Scammonium is matelijck warm en droogh van aert / en heeft een beſondere kracht op de Gal- en waterachtige vochtigheden door den ſtoelgangh ſterckelijck af te dryven. Het wordt van ſes tot twintigh greynen in gegeven. Dodonæus.

Indiaens Suycker-riet, in 't Latijn *Arundo Saccharina Indica*, *Saccharum*.

Gedaente.

DIt Riet-gewas ſchiet ſeven of acht voeten hoogh op: de ſtruyck is wat dicker als een duym / met knoppen in veel leden geſcheyden / en met ſoet / ſappigh / wit / voos mergh gevult. De bladeren zijn twee cubitus langh / ſeer ſmal / rouw en in de lenghte geſtreept. De bloem komt aer-wijs gelijck die van Zorgh-zaet te voorſchijn. De wortel is die van 't Riet niet ongelijck / doch ſoeter / ſapachtiger / en niet ſoo houtachtigh.

Plaetſe. Het Suycker-riet waſt veel in Ooſt- en Weſt-Indiën, waer van daen ons de Suycker in groote menighte toe geſonden wordt.

Aert en Krachten. De Suycker is warm en vocht in den eerſten graedt / af vagende / ontdoende en verteerende van krachten. C. Bauhinus, Matthiolus.

Opium.

Gedaente.

DE Opium is een gomachtigh ſap uyt de gequetſte bollen van de Heul vergadert. Voor de beſte Opium, de welcke hier te Lande in de

Apotheken gebruyckt wordt / is te houden / dat zwaer / hardt / lichtelijck te ontsteken / van reuck zwaer en slaep-verweeckende / gelijck de Heul, bitter van smaeck / van verwe de Aloë gelijckende / en licht om te smelten is.

Plaetse. De Opium wordt ons uyt Indiën, en Turckyen over gesonden.

Aert en Krachten. De Opium wordt van sommige warm / en van andere koudt van aert te zijn geoordeelt: hoe het zy / het en wordt in soodanige groote quantiteyt niet gebruyckt / dat het door sijn hitte of koude eenige schaden by brengen kan. Daer-en boven heeft de Opium een besonderen kracht / om de ontstelde Geesten te bedwingen / slaep te verwecken / en alsoo de pijn te benemen: het moet nochtans voorsichtigh / wel bereydt zijnde / en in seer kleyne quantiteyt in genomen worden. Scribonius, Joh. Schroderus.

EYNDE.

Re-

Register der Nederduytse Namen

Van de

Boomen, Heesteren, Boom-gewassen, Kruyden, Planten, en vreemde Droogen, in desen *Nederlandtsen Herbarius* of *Kruydt-Boeck* begrepen.

Cube-

Bruyn=

Munte

Patich

Muſcus-

Veen

Eynde van 't Duytse Regifter.

Medi-

Medicinael Register,

Van de

Krachten en het Medicinael gebruik der Boomen, Heesteren, Boomgewassen, Kruyden, Planten, en vreemde Droogen, uyt dese *Nederlantsche Herbarius* of *Kruydtboeck* versamelt.

A.

Van-

B.

Duy-

Gal-

H.

L.

M.

P.

W.

Eynde van 't Medicinael Regiſter.

Regiſter der Latijnſe Namen

Van de

Boomen, Heeſteren, Boom-gewaſſen, Kruyden, Planten, en vreemde Droogen, in deſen *Nederlantſen Herbarius of Kruytboeck* begrepen.

Cycla-

Melan-

Eynde van 't Latijnse Register.

t'AMSTERDAM,

Gedruckt by DANIEL BAKKAMUDE,
Boeck-drucker / woonende op 't Rockin /
naest de drie Papegayen / 1674.